Adrian Cioroianu editor

COMUNIŞTII ÎNAINTE DE COMUNISM:

Procese şi condamnări ale ilegaliştilor din România

£ UNIVIKMTATIA

Í I 50 DE ANI

COMUNIŞTII ÎNAINTE DE COMUNISM: PROCESE ŞI CONDAMNĂRI ALE ILEGALIŞTILOR DIN ROMÂNIA

Reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea prin orice mijloace şi sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

COMUNIŞTII ÎNAINTE DE COMUNISM

PROCESE ŞI CONDAMNĂRI ALE ILEGALIŞTILOR DIN ROMÂNIA

ADRIAN CIOROIANU
(EDITOR)

*editura universităţii din bucureşti **

2014

REFERENŢI ŞTIINŢIFICI:
Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN
Universitatea din Bucureşti
Lector univ. dr. ALEXANDRU MURAD MIRONOV
Universitatea din Bucureşti
Prof. univ. dr. VIRGILIU ŢÂRĂU
Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca
Prof. univ. dr. CONSTANTIN HLIHOR
Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, Bucureşti

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului finanţat de Ministerul Educaţiei Naţionale, CNCS – UEFISCDI, nr. PN-II-ID-PCE-2012-4-0594 (www.andco.ro)

<o *editura universităţii din bucureşti “*

Şos. Panduri, nr. 90-92, 050663 Bucureşti – ROMÂNIA
Tel./Fax: +40 214102384
E-mail: editura.unibuc@gmail.com
Internet: http://editura.unibuc.ro
Librărie online: http://librarie-unibuc.ro
Centru de vânzare:
Bd. Regina Elisabeta nr. 4-12,
030018 Bucureşti – ROMÂNIA
Tel. +40 213053703

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Comuniştii înainte de comunism : procese şi condamnări ale ilegaliştilor din România ; Adrian Cioroianu (ed.) / Mihai Burcea, Cristina Diac, Dumitru Lăcătuşu,... -
Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2014 Bibliogr.
ISBN 978-606-16-0520-0
I. Burcea, Mihai
II. Diac, Cristina
III. Lăcătuşu, Dumitru
IV. Cioroianu, Adrian (ed.)
329.15(498)

DTP: ***Emeline-Daniela Avram***
Grafica coperţii: ***Andrei Carcea***

Cuprins

Lista abrevierilor..... 7

Prezentarea autorilor..... 11

Prefaţă..... 13
(Adrian Cioroianu)

Vasile Luca în anii ilegalităţii..... 23
Liviu Pleşa

Gheorghe Gheorghiu-Dej şi „procesul ceferiştilor” (1933-1934)..... 77
(Elis Neagoe-Pleşa)

Un stalinist de catifea: profesorul Petre Constantinescu-Iaşi – militant pro-comunist, abonat la trenurile europene, inculpat într-un proces politic, propagandist al guvernului Petru Groza şi pensionar al lui Nicolae Ceauşescu..... 125
(Adrian Cioroianu)

Procesul Anei Pauker de la Bucureşti şi Craiova (27 februarie 1936 şi 5 iunie – 7 iulie 1936) 169
(Dumitru Lăcătuşu)

O cotitură a destinului. Procesul lui Nicolae Ceauşescu din 1936 257
(Cristina Diac)

Judecarea comuniştilor în timpul războiului. Procesul lui Petre Gheorghe 307
(Mihai Burcea)

Anexe..... 389

Lista abrevierilor

AANP – Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor
ACNSAS – Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii ARLUS – Asociaţia Română pentru Legăturile cu Uniunea Sovietică ANIC – Arhivele Naţionale Istorice Centrale
BPD - Blocul Partidelor Democratice
BMŢ - Blocul Muncitoresc Ţărănesc
CAM - Casa Autonomă a Monopolurilor
CC - Comitetul Central
CFR - Căile Ferate Române
CGM - Confederaţia Generală a Muncii
CGSU - Consiliul General al Sindicatelor Unitare
CJ - Comitet Judeţean
CJM - Codul Justiţiei Militare
com. - comună
CNSAS - Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii
coord. - coordonator
c. p. - codul penal
CPEx - Comitetul Politic Executiv
d. - decedat
DGIE – Direcţia Generală de Informaţii Externe
DGP – Direcţia Generală a Poliţiei
DGPCUM – Direcţia Generală a Penitenciarelor, Coloniilor şi Unităţilor de Muncă
DRO – Dobrogeanska Revoluţiona Organizaţia (Organizaţia Revoluţionară Dobrogeană)
f – filă

FIAPP – Fédération Internationale des Anciens Prisonniers Politiques (Federaţia Internaţională a Foştilor Deţinuţi Politici)

FN – fără număr
FNDIPA – Federaţia Naţională a foştilor Deţinuţi şi Internaţi Politici Antifascişti
GESTAPO – Geheime Staatspolizei (Poliţia Secretă de Stat)
GUD – Gruparea Universitarilor Democraţi
HCM – Hotărâre a Consiliului de Miniştri
ITE – Internaţionala Muncitorilor din Învăţământ
KIM – Internaţionala Tinereretului Comunist
MADOSZ – României Magyar Dolgozók Szövetsége (Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România)
MAI – Ministerul Afacerilor Interne (1948-1972)
MAN – Marea Adunare Naţională
MApN – Ministerul Apărării Naţionale
MI - Ministerul de Interne (1972-1989)
MJ - Ministerul Justiţiei
MOPR – Mezhdunarodnoye Obshtchestvo Pomoshtchi Revolutzioneram (Organizaţia internaţională de ajutorare a revoluţionarilor/ Ajutorul Roşu)
mun. - municipiu
n. - născut
NKVD - Narodnîi Komissariat Vnutrennih Del (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne)
n.n. - nota noastră
nr. - numărul
OETR – Oficiul de Educaţie a Tineretului Român
PCdR – Partidul Comunist din România
PCM – Preşedinţia Consiliului de Miniştri
PCR – Partidul Comunist Român (1945-1948 şi 1965-1989)
PMR - Partidul Muncitoresc Român
PNL - Partidul Naţional Liberal
PNŢ - Partidul Naţional Ţărănesc
PSD - Partidul Social Democrat
RPR - Republica Populară Română

RSR – Republica Socialistă România
SSI – Serviciul Special de Informaţii
STB – Societatea Tramvaielor Bucureşti
URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
UTC – Uniunea Tineretului Comunist (1943-1945 şi 1965-1989)
UTCdR – Uniunea Tineretului Comunist din România
UTM – Uniunea Tineretului Muncitoresc (1948-1965)
VDRO - Vătreşna Dobrogeanska Revoluţiona Organizaţia (Organizaţia Internă Revoluţionară Dobrogeană)
VOKS – Vsesoiuzone Obshchestvo Kul'turnoi Sviazi s zagranitsel (Organizaţia pentru Strângerea Relaţiilor Culturale cu URSS)

Prezentarea autorilor

MIHAI BURCEA – Cercetător în cadrul IICCMER (2006-2013). Doctorand al Facultăţii de Istorie din cadrul Universităţii din Bucureşti (titlul tezei de doctorat: „Luptând pentru o iluzie. Voluntari români în Brigăzile Internaţionale din Spania"). Domenii de interes: istoria structurilor represive din perioada 1945-1989, Partidul Comunist din România în anii ilegalităţii, viaţa politică interbelică. Publicaţii recente: *Spectrele lui Dej* (co-editor), în colaborare cu Ştefan Bosomitu, Iaşi, Editura Polirom, 2012; *Mihail Roller (1908-1958). O scurtă biografie,* în colaborare cu Ştefan Bosomitu, în „Anuarul IICCMER", vol. VII – 2012, Iaşi, Editura Polirom, 2013; *Recuperarea memoriei interbrigadiştilor şi maquisarzilor români. Studiu de caz: Ion Călin (I şi II)* în „Analele Universităţii Bucureşti. Ştiinţe politice", anul XV, nr. 1/2013 şi nr. 2/2013.

ADRIAN CIOROIANU – Profesor şi din 2012, decan al Facultăţii de Istorie – Universitatea din Bucureşti, fost ministru al Afacerilor Externe, doctor în istorie. Domenii de interes: istoria comunismului şi post-comunismului românesc (structura socială, istorie intelectuală, reprezentări), relaţii internaţionale contemporane. Publicaţii recente: *Pe umerii lui Marx. O istorie a comunismului românesc,* Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2005; *Epoca de aur a incertitudinii,* Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2011; *Cea mai frumoasă poveste. Câteva adevăruri simple despre Istoria Românilor*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2013.

CRISTINA DIAC – Cercetător ştiinţific gradul III în cadrul INST, doctor în istorie Domenii de interes: Partidul Comunist în perioada dintre cele două războaie, politici de cadre ale PCR, politici culturale ale regimului comunist. Publicaţii recente: *Viaţa lui Ceauşescu. Ucenicul partidului,* vol. I, Editura Adevărul Holding, Bucureşti 2012 (coautoare); *Viaţa lui Ceauşescu,* vol. II: *Fiul poporului,* Editura Adevărul Holding, Bucureşti, 2013 (coautoare); *Zorii comunismului în România. Ştefan Foriş, un destin neterminat,* Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2014.

DUMITRU LĂCĂTUŞU – Cercetător în cadrul IICCMER (2006-2013). Doctorand al Facultăţii de Istorie din Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi (titlul tezei de doctorat: „Politici represive şi birocraţi ai puterii în România comunistă. Studiu de caz: Alexandru Drăghici"). Domenii de interes: represiune şi conformism, torţionari şi victime, structuri de putere în regimurile comuniste. Publicaţii recente: *Dicţionarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967),* Editura Polirom, Iaşi, 2008 (coautor); *Casa terorii. Documente privind penitenciarul Piteşti (1947-1977),* Editura Polirom, Iaşi, 2010 (coeditor).

ELIS NEAGOE-PLEŞA – Consilier principal în cadrul Direcţiei Cercetare, Expoziţii, Publicaţii a CNSAS. Doctor în istorie (titlul tezei de doctorat: „Cultul personalităţii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. 1945-1965", teză susţinută public la Facultatea de Istorie a Universităţii Bucureşti, în 2013). Domenii de interes: istoria aparatului represiv din România în perioada 1945-1989, nomenclatura PCR 1945-1989. Ultima publicaţie: *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc,* vol. VII, *Rezistenţa anticomunistă din Munţii Apusenii,* Editura Marist, 2007, Baia-Mare (coautor).

LIVIU PLEŞA – Consilier superior în cadrul Direcţiei

Cercetare, Expoziţii, Publicaţii a CNSAS. Domenii de interes: istorici români în perioada comunistă, politica de cadre şi organizarea instituţională a Securităţii, grupurile de rezistenţă din Munţii Apuseni, nomenclatura PCR. Publicaţii recente: *Organizaţia de rezistenţă condusă de maiorul Nicolae Dabija*, Editura CNSAS, Bucureşti, 2009 (editor).

Prefaţă
9

Datoria de a nu uita nici cealaltă parte a baricadei

După 1990, a vorbi despre comunism în general sau despre comunismul românesc în particular a devenit de trei ori provocator, pentru istoricii din orice generaţie. Iată de ce:

i) în primul rând, pentru că trecutul relativ recent al regimurilor comuniste este un capitol foarte *comercial* al disciplinei numită Istorie – şi folosesc aici termenul comercial în sensul lui cât se poate de pozitiv: adică, istoria comunismului atrage, naşte curiozităţi, naşte şi polemici, cărţile despre istoria comunismului se caută şi se citesc (şi uneori se şi cumpără!) peste media cărţilor de istorie etc. Aceasta este o realitate. Cât timp va mai dura ea? Nimeni nu ştie – dar, pe de altă parte, noi, ca istorici, ştim foarte bine că nimic nu durează o veşnicie. Probabil că, la orizontul vreunei generaţii viitoare, interesul pentru istoria comunismului se va mai domoli şi el – şi alte subiecte îi vor lua locul. Dar, deocamdată, repet, istoria comunismului atrage într-un mod semnificativ – spre bucuria şi spre stimularea celor care studiază acest capitol al trecutului comun.

ii) A doua provocare pleacă din oceanul de clişee care inundă discursul public pe această temă. În fond, istoricul este şi el cetăţean al timpului său – drept care nu poate face abstracţie nici de nostalgia ineptă a unora (adepţi ai ideii că *în timpul lui Ceauşescu mergeam cu toţii la Mare şi nu murea nimeni de foame* etc.), nici de încrâncenarea dispreţuitoare (şi la fel de ineptă) a altora (convinşi că *Nicolae Ceauşescu a fost arestat în tinereţe pentru că fura din geamantane,* că

Elena Ceauşescu era la 20 de ani o mică prostituată cu nas ascuţit sau că *susţinătorii comunismului din România – cu toţii nişte şobolani roşii – erau de ordinul câtorva sute în anul 1944* etc.). Dacă-şi respectă profesia, istoricul nu poate pactiza cu nici una dintre aceste extreme; le poate înţelege, desigur, dar nu are voie să le copieze şi nici să le alimenteze. Dimpotrivă, istoricul este dator să restabilească echilibrul între toate aceste opinii diferite în formă şi total similare în fond: el trebuie să aibă puterea de a spune că în anii lui Ceauşescu nu ajungeau toţi românii la Mare, iar criza alimentară era umilitoare; că Ceauşescu Nicolae chiar a crezut sincer în utopia comunistă şi a militat de june pentru ea; că viaţa intimă a Elenei Petrescu, devenită Ceauşescu, a fost – foarte probabil – cu mult mai plictisitoare decât o presupun bârfele; sau că numărul comuniştilor, simpatizanţilor şi susţinătorilor lor materiali şi morali din România anului 1944 era sesizabil mai mare decât am putea presupune la o analiză grăbită. Într-un peisaj atât de plin de clişee, datoria istoricului este să lupte împotriva lor, cu riscurile de rigoare. *Sine ira et studio* trebuie să rămână, indiferent de subiectul cercetării, deviza noastră de onoare. Datoria unui istoric este de a nu uita nici cealaltă parte a baricadei – cea pe care în anii '30 sau '40 luptau o minoritate de oameni ce credeau în comunism şi într-o lume *altfel* creată după legile lui.

iii) În fine, o altă provocare pleacă din imprecizia termenilor. Deseori, auzim vorbindu-se în jurul nostru – în medii intelectuale! – despre *România comunistă de până în 1989.* În realitate, istoricii ştiu foarte bine că aceasta nu a existat niciodată! *Comunismul* era ţelul spre care societatea mergea, mânată din spate de *partidul comunist*. Regimul din România era *comunist*, desigur; partidul unic era şi el *comunist*; dar statul numit România nu a fost niciodată *comunist*, pentru că acesta era doar miza supremă, scopul

înalt, zarea luminoasă – care, din fericire, nu au fost atinse. De fapt, a vorbi despre România *comunistă* din timpul anilor 1947-1989 înseamnă, indirect, a face un compliment lui Gh. Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceauşescu şi tuturor tovarăşilor lor. Nici măcar Coreea de Nord a zilelor noastre nu are pretenţia de a fi ajuns la comunism – cu atît mai puţin liderii regimului comunist din România, indiferent de epoca lor.

*

Ei bine, acestea fiind provocările aflate azi în faţa celor ce au curiozitatea de a cerceta documentele regimului trecut, autorii acestui volum au decis să se întoarcă spre începutul poveştii comunismului românesc.

Vom vedea aici, împreună, ecourile unor ani în care simpatiile comuniste erau mai curând un soi de *exotism* ideologic – şi nimeni nu ar fi putut bănui atunci că *exotismul* va putea deveni vreodată normă şi dogmă. Într-o vreme în care nici un spirit lucid nu ar fi putut paria pe victoria comunismului în România, într-un timp în care partidul însuşi ce purta acest nume era oficial interzis, totuşi, unii cetăţeni ai acestei ţări au activat cu patimă şi entuziasm pentru victoria unor idei în care credeau cu încrâncenare – şi chiar cu o doză bună de fanatism.

Aşadar, miza paginilor ce urmează este să prezinte pe baza arhivelor o parte din istoria – şi din biografiile, cât mai reale, ale – comuniştilor români ce activau în perioada interbelică sau în primii ani ai războiului. Mai precis, ne-au interesat procesele lor – adică, întâlnirile lor (nedorite de ei) cu sistemul de justiţie românesc, în faţa căruia ei, cu toţii, erau pasibili de un păcat *originar:* a fi comunist, în anii '30 sau în primii ani '40, însemna a fi un admirator al satrapului Stalin de la Kremlin. Spre stupefacţia şi neplăcerea justiţiei româneşti – ca şi spre potenţiala noastră dezagreabilă uimire,

astăzi – astfel de admiratori au existat în România. Procesele lor ni-i arată opuşi legilor de atunci, dar destul de curajoşi în arenă. Vom vedea strategiile lor de apărare, orgoliul lor de a face parte dintr-o *castă de iniţiaţi* sau convingerea lor că fac parte din avangarda unei lumi pe care o credeau mai dreaptă şi mai bună.

Ce avea să urmeze după 1945, se ştie. Dar fragmentele de istorie ce urmează sunt de înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, când nimeni nu bănuia că un astfel de război ar putea urma sau ce ruptură profundă va produce el pe harta politică a Europei.

Aşa cum titlul o spune, ne-au interesat aici câţiva dintre *comuniştii de dinainte de comunism* – adică, acei militanţi care şi-au consumat energia şi timpul pentru o cauză ce atunci părea improbabilă, dacă nu imposibilă. Nu are rost să călcăm pe gheaţa subţire a istoriei contrafactuale – dar, în acelaşi timp, este foarte probabil că *dacă* Germania lui Hitler nu ar fi atacat Uniunea Sovietică în anul 1941, atunci partidul comunist nu ar fi ajuns niciodată la conducerea României (sau Poloniei, sau Ungariei ş.a.m.d.).

Se cuvine, acum, să sau cuvântul autorilor – şi eroilor lor.

Liviu Pleşa, un pasionat al istoriei regimului comunist, scrie aici despre procesul interesantului personaj care a fost Vasile Luca. Interzicerea Partidului Comunist din România, în anul 1924, a oferit autorităţilor cadrul legal pentru luarea de măsuri împotriva liderilor şi membrilor acestui partid, a cărui doctrină avea vădite accente antinaţionale şi antistatale. Vasile Luca, în acel moment, conducea organizaţia regională Braşov a PCdR, fiind activ mai ales pe linie sindicală – motiv pentru care a fost inclus chiar în prima serie de procese intentate conducătorilor partidului. Condamnat în contumacie în 1925, Luca avea să fie arestat în 1926 şi inclus în procesul lui Boris Ştefanov – unul dintre liderii de marcă ai

PCdR din acea perioadă. După mai multe tergiversări, procesul a avut, în cele din urmă, loc în anul 1928 – alături de cei doi fiind judecat şi militantul comunist Barbu Zaharescu. Dacă Ştefanov şi Zaharescu au primit pedepse mari (opt, respectiv şapte ani), Luca a fost însă achitat, posibil ca o recompensă a faptului că acceptase să devină informator al Siguranţei. Acest detaliu îl va urmări toată viaţa, în continuare. După o vizită la Moscova, Vasile Luca şi-a continuat apoi activitatea propagandistică intensă pe linie sindicală, fiind numit secretar al *Sindicatelor Revoluţionare Unitare* (organizaţie paravan a PCdR), poziţie din care a coordonat pregătirea grevelor din 1933 de la Atelierele CFR Griviţa din Bucureşti şi de pe Valea Prahovei. A fost inclus în procesul greviştilor de la Griviţa, dar, reuşind să scape pe moment de arestare, a fost condamnat în contumacie la 20 de ani de muncă silnică. Arestat în vara anului 1933, a fost trimis în judecată. Procesul a durat mai mult de cinci ani, sentinţa fiind casată de mai multe ori (pe motive procedurale însă), pentru ca în toamna anului 1938 să fie condamnat la 5 ani şi 6 luni de închisoare corecţională. Eliberat în aprilie 1939, Luca şi-a reluat imediat activităţile politice ilegale, fiind practic al doilea om în partid, după Ştefan Foriş. În aprilie 1940 – în timp ce încerca să ajungă în URSS pentru a primi instrucţiuni – a fost arestat la Cernăuţi şi condamnat la 8 luni de închisoare. Nu a executat însă prea mult din pedeapsă, întrucât în scurt timp avea să fie eliberat de sovietici. La fel ca şi ceilalţi lideri ai partidului comunist (Gheorghiu-Dej, Ana Pauker ş.a.), şi Vasile Luca şi-a legitimat poziţiile deţinute în partid şi în stat după 1945 prin anii de detenţie pe care îi executase din cauza activităţii desfăşurate în interesul partidului.

Dumitru Lăcătuşu – un împătimit al arhivelor – scrie aici despre unul dintre cele mai interesante episoade ale istoriei nucleului comunist românesc interbelic: procesul Anei Pauker. Arestarea Anei Pauker – în iulie 1935 – şi a altor membri ai Secretariatului Comitetului Central al partidului a reprezentat o importantă lovitură a *Siguranţei* împotriva mişcării comuniste – care părea a fi fost decapitată de principalii liderii. Partidul a încercat să profite de pe urma acestui eşec, transformând procesul intentat celor 19 comunişti într-o acţiune de propagandă şi diseminare a mesajului comunist. Un scop propagandistic l-au avut şi autorităţile vremii, care au încercat să transmită prin intermediul acestui proces că majoritatea adepţilor Partidului Comunist erau evrei şi maghiari. Efortului autorităţilor li s-a alăturat şi presa de dreapta, care – în perioada procesului – a desfăşurat o *anchetă* despre ceea ce însemna comunismul şi pericolul pe care îl reprezenta pentru statul român. Articolul dlui Lăcătuşu analizează desfăşurarea procesului intentat Anei Pauker şi celorlalţi comunişti din lotul său, prin examinarea şi analiza următoarelor aspecte: arestarea şi interogarea inculpaţilor, reprezentarea procesului în presa vremii, desfăşurarea procesului în Bucureşti şi la Craiova şi sentinţele primite. În cadrul studiului, sunt prezentate şi principalele date biografice ale protagoniştilor, dar şi pledoariile cele mai reprezentative ale avocaţilor care i-au apărat pe cei 19 comunişti în proces.

Elis Neagoe-Pleşa, cu minuţia pe care colegii istorici i-o recunosc, tratează aici cazul unui prizonier „de soi” al anilor '30 – un maistru electrician în care nimeni nu putea bănui atunci viitorul conducător al României: Gheorghe Gheorghiu-Dej. După adjudecarea puterii de către comunişti, Gheorghiu-Dej îşi va fundamenta legitimitatea poziţei sale în fruntea PCR pe activitatea depusă în timpul unor evenimente importante din istoria clandestină a partidului: rolul deţinut

în organizarea grevei de la Atelierele CFR Griviţa constituind principala sursă la care a apelat în acest sens. Conştient fiind, însă, că rolul său în acest eveniment putea fi contestat de anumiţi lideri ai partidului, unul dintre obiectivele sale de după 1945 a vizat rescrierea trecutului, astfel încât meritele adversarilor săi să fie minimalizate sau chiar trecute sub tăcere. Ca atare, materialele propagandistice comuniste vor susţine în repetate rânduri că liderul partidului reuşise în timpul celor două procese ale ceferiştilor performanţa de a se transforma din *acuzat* în *acuzator,* chiar dacă, în realitate, lucrurile nu se petrecuseră întocmai. Procesul celor implicaţi în greva de la Griviţa a început la 17 iulie 1933, la Bucureşti, instanţa de judecată fiind reprezentată de Consiliul de Război al Corpului II Armată. Numărul foarte ridicat de inculpaţi (nu mai puţin de 115 persoane!) necesitase prezenţa pe banca apărării a numeroşi avocaţi, mulţi dintre aceştia fiind specializaţi în apărarea liderilor comunişti. Sentinţa nr. 571, pronunţată la 19 august 1933, îl va condamna pe Gheorghiu-Dej la 15 ani muncă silnică, în vreme ce Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu primeau cea mai grea pedeapsă, munca silnică pe viaţă. În urma recursului, admis la 29 martie 1934 de către Curtea Superioară de Justiţie Militară, în baza unor *erori de procedură,* procesul a fost mutat la Craiova, spre a fi rejudecat de Consiliul de Război al Corpului I Armată. Iar apoi, procesul de la Craiova a debutat la 4 iunie 1934; sentinţa nr. 137 din 1 iulie 1934 a pronunţat pedepse aspre, deşi mai mici decât cele stabilite în procesul de la Bucureşti. Astfel, Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu au primit câte 15 ani de muncă silnică, iar Gheorghiu-Dej – alături de Chivu Stoica, Gheorghe Vasilichi şi Marin Ionescu – a fost condamnat la 12 ani de muncă silnică. Gheorghiu-Dej a fost găsit vinovat de comiterea unor infracţiuni contra liniştii publice pe timp de asediu şi mai ales pentru *„provocare la rebeliune ”,* în calitate de agent al Cominternului. Recursul

înaintat de acesta a fost respins, la 1 octombrie 1935, de Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie Militară. Pedeapsa rămânând astfel definitivă, Gheorghiu-Dej şi ceilalţi condamnaţi au fost transferaţi în penitenciare de maximă siguranţă (Aiud, Doftana, Ocnele Mari), revenind din nou în libertate abia în august 1944.

Vorbind despre *tatăl* simbolic, nu se poate să ocolim destinul *fiului* simbolic: aşadar, după Gheorghe Gheorghiu-Dej, era firesc, întrutotul, ca acest volum să cuprindă şi povestea procesului lui Nicolae Ceauşescu.

Cu acribia-i şi cu inspiraţia-i binecunoscute, Cristina Diac şi-a asumat aici acest capitol *ceauşescian* al ilegalismului românesc. Judecat în mai 1936 de Consiliul de Război al Corpului V Armată Braşov, Nicolae Ceauşescu se alătura sutelor de militanţi ai mişcării comuniste interbelice aduşi în faţa justiţiei militare. Până atunci, activitatea sa politică fusese pedepsită în forme mai uşoare – precum arestări preventive urmate de eliberare sau plasarea în *„domiciliu obligatoriu”* în localitatea natală. În 1936, viitorul lider al României comuniste cunoaştea *„ botezul focului ”,* ajungând să dea socoteală în justiţie pentru înrolarea sa într-o mişcare politică prohibită; va cunoaşte apoi experienţa detenţiei, altă etapă cvasi-obligatorie în biografia oricărui *„revoluţionar de profesie”.* La momentul arestării, Ceauşescu nu împlinise 18 ani, dar deţinea deja o funcţie în ierarhia mişcării: era secretar al organizaţiei UTCdR din regiunea Prahova. Fusese trimis în Dâmboviţa să încerce crearea unor nuclee comuniste. Realitatea este că atunci când jandarmii, apoi poliţiştii, au început să deşire firul presupusului complot antistatal, Ceauşescu nu reuşise mare lucru. Procesul său trebuie văzut în contextul mai larg al încercării statului de a destructura timidele încercări de constituire în România a unui *Front Popular Antifascist,* iar la nivel local – de a preveni răspândirea *microbului* comunist printre lucrătorii din

industria extractivă. Studiul Cristinei Diac şi-a propus să prezinte, în afară de faptele propriu-zise, şi modalitatea în care funcţiona justiţia interbelică *vis-à-vis* de comunişti în general şi faţă de tânărul Ceauşescu mai ales. Totodată, studiul îşi mai propune să discute efectele produse de condamnarea din 1936 asupra carierei politice a lui Nicolae Ceauşescu. Concret, a fost condamnat pentru că avea asupra lui broşuri de propagandă comunistă şi pentru că participase la o întrunire, în casa unui ţăran, unde se discutase politică. Condamnarea din 1936, în loc să-şi îndeplinească funcţia de *„intimidare specială”,* adică să-l sperie pe tânărul comunist şi să-l determine să se abţină de la astfel de fapte în viitor, a generat efectul contrar. Întemniţarea – alături de lideri ai mişcării, la închisoarea Doftana – l-a propulsat pe Ceauşescu într-un univers aparte, al deţinuţilor politici, şi i-a oferit ulterior legitimitate.

Mihai Burcea – unul dintre cei mai harnici şi inspiraţi cercetători ai tinerei generaţii – tratează aici cazul unui personaj mai puţin cunoscut, dar foarte ilustrativ pentru istoria de atunci a mişcării: Petre Gheorghe. Acesta a fost unul dintre militanţii de bază ai mişcării comuniste, provenit din aripa bulgară a partidului. În anii '30 a deţinut funcţia de şef al organizaţiei de tineret comuniste, iar la începutul anilor '40 a ocupat poziţia de secretar al Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR. După atacarea Uniunii Sovietice de către Germania nazistă, Gheorghe a intrat în conflict direct cu Ştefan Foriş, liderul PCdR în timpul celui de-al Doilea Război Mondial – pe considerente ce ţineau de modul în care partidul trebuia să se raporteze la autorităţilor antonesciene. Gheorghe a fost arestat în primăvara anului 1942 – după ce intrase în contact cu câţiva comunişti bulgari cărora, la cererea spionajului sovietic, urma să le furnizeze informaţii referitoare la trupele germane şi române staţionate în Dobrogea. După arestare, Petre Gheorghe a fost anchetat de organele Serviciului

Special de Informaţii, care l-au trimis în faţa Curţii Marţiale Ploieşti pentru a fi judecat sub acuzaţiile de spionaj şi înaltă trădare. Procesul a avut loc în ziua de 6 august 1942, Gheorghe fiind condamnat la pedeapsa capitală. A fost executat în dimineaţa zilei de 8 februarie 1943. Procesul lui Petre Gheorghe este relevant pentru modul în care instanţele militare judecau procesele poltice şi de spionaj pe timp de război. De regulă, Curţile Marţiale judecau şi pronunţau sentinţa în aceeaşi zi, însuşindu-şi de cele mai multe ori concluziile procurorilor militari. De asemenea, Petre Gheorghe a fost cel mai marcant lider al PCdR din perioada celui de-al Doilea Război Mondial care a fost judecat şi executat pentru activităţi de spionaj şi înaltă trădare.

În fine, cîteva cuvinte despre studiul de caz propus de subsemnatul, editorul acestui volum: Petre Constantinescu-Iaşi este exemplul ilustrativ al intelectualului de stânga român care, în anii '20 şi '30, evoluează de la o linie confuză a unui sindicalism de sorginte occidentală spre o pasiune stalinistă din ce în ce mai concretă – dar niciodată asumată ca atare. Constantinescu-Iaşi a fost un pasionat al scrisului: scrisul a fost principala sa armă de luptă – de la articole de ziar până la memorii către directorii închisorilor prin care a ajuns, Constantinescu-Iaşi chiar a crezut în puterea cuvântului; şi, fără ezitare, a utilizat-o în folosul cauzei sale, cauză ce va face din el un ministru al Propagandei în primii ani ai comunizării ţării.

*

Editorul unui astfel de volum nu poate încheia această prefaţă fără să mulţumească partenerilor-colegi din această întreprindere editorială şi istoriografică. Semnatarele şi semnatarii acestor studii sunt cercetători de primă mână; ei toţi au flerul detaliilor importante din munţii de file cercetate,

au bunul-simţ al nuanţelor şi au curiozitatea de a merge spre cauza lucrurilor. Pentru profesorul doar puţin mai experimentat care sunt, a fost un privilegiu şi o onoare să lucrez alături de astfel de partizani ai muzei Clio. Şi o voi face oricând în viitor, având încredere în pana, în ochii şi în mintea lor. Şi în interpretarea lor asupra istoriei comuniştilor sau a regimului comunist din România.

ADRIAN CIOROIANU,
octombrie 2014

Vasile Luca în anii ilegalităţii

Liviu Pleşa

Devenit unul dintre cei mai importanţi lideri ai PCR în momentul în care partidul a preluat puterea, membru al troicii de conducere a partidului, alături de Ana Pauker şi Gheorghiu-Dej, Vasile Luca şi-a fundamentat şi el pretenţiile de a se afla în conducerea partidului pe intensa activitate comunistă desfăşurată în ilegalitate. Desigur, era vorba despre argumentul public, pentru că, în realitate, acesta îşi datora poziţia aproape exclusiv faptului că fusese plasat acolo de către Stalin, prin intermediul lui Gheorghi Dimitrov. Totuşi, în opinia noastră, nu se poate susţine că Vasile Luca nu ar fi avut şi reale merite de ilegalist, având în vedere atât vechimea în partid, cât, mai ales, acţiunile politice şi organizatorice în favoarea PCdR pe care le-a organizat sau la care a luat parte.

Bibliografia de specialitate se ocupă mult prea puţin de activitatea depusă de Vasile Luca în ilegalitate, axându-se cu precădere pe acţiunile acestuia din cursul luptei pentru putere din PCR de după 1945 şi îndeosebi pe „devierea de dreapta” din 1952, precum şi pe ancheta şi procesul ce au urmat. Chiar şi într-o lucrare foarte recentă, dedicată în întregime lui Vasile Luca[1], perioada anterioară anului 1944 este tratată destul de sumar. În opinia noastră, până în prezent, singura analiză pertinentă a activităţii de ilegalist a lui Luca îi aparţine politologului Stelian Tănase, a cărui

1 Gheorghe Onişoru, *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca,* Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2014.

lucrare *Clienţii lu' Tanti Varvara. Istorii clandestine* (Editura Humanitas, Bucureşti, 2005) rămâne în continuare de referinţă în ceea ce priveşte istoria şi acţiunile PCdR din perioada interbelică.

Născut la 8 iunie 1898, în com. Cătălina (jud. Covasna), pe numele său real László Luka, viitorul membru al conducerii PCR era de etnie maghiară. Provenit dintr-o familie săracă, Luca va cunoaşte de foarte devreme greutăţile vieţii, iar anumite momente îi vor determina pentru totdeauna resentimentul faţă de burghezie. Nu-şi va cunoaşte părintele niciodată, întrucât tatăl său, de meserie fierar, murise înainte ca el să se nască. Mama sa, rămasă văduvă şi având mai mulţi copii, s-a recăsătorit cu un ţăran înstărit pe nume Varga, dar a avut copii şi cu acesta, ceea ce excludea orice sprijin pentru băiatul vitreg. Mai mult, în 1905, când Luca avea doar şapte ani, mama sa „socotind că eu, fără posibilitate de a moşteni pământ, nu am alte perspective, rămânând în sat, decât de a deveni argat, m-a băgat la orfelinatul de la Sibiu". Băiatul, care a stat şase ani la Orfelinatul catolic „Maria Tereza" din Sibiu, având, se pare, de atunci o fire mai temperamentală, nu se va putea obişnui niciodată cu regulile foarte stricte din această instituţie, ceea ce i-a atras multe pedepse („am flămânzit mult şi am fost bătut mult şi mai mult, aproape zilnic, datorită nesupunerii mele disciplinei militare a orfelinatului"). Va urma totuşi şase clase primare la internat[2].

În 1910, a fost luat din orfelinat de proprietarul sas al unui mic atelier de lăcătuşerie din Sibiu, unde a devenit

2 Vasile Luca va fi lipsit pentru totdeauna de un sprijin real din partea familiei, întrucât în 1906, când a murit şi tatăl său vitreg, mama sa s-a recăsătorit din nou, dar cu un ţăran sărac, ce mai avea şi patru copii dintr-o căsătorie anterioară, cu care a avut alţi patru copii. Luca arăta că „această familie ţărănească mare [cu 13 copii – n.n.] ducea viaţa greu". ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 244.

ucenic. Nu a fost însă o prea mare schimbare în bine, întrucât şi aici era deseori bătut de către patronul său, care, pe deasupra, l-a şi concediat cu puţin timp înainte de a-şi susţine proba pentru a putea obţine calificarea de lăcătuş. Era, de altfel, o practică destul de curentă a micilor meseriaşi din acea perioadă, de a se folosi intens de doi-trei ucenici, iar în momentul în care aceştia aveau dreptul să devină calfe să-i concedieze şi să-i înlocuiască cu alţi ucenici. Nu întotdeauna aserţiunile ideologice marxist-leniniste referitoare la exploatarea în capitalism erau lipsite de acoperire. Pe lângă bătaia, pe care vedem că a încasat-o din plin în pofida vârstei fragede, Luca va cunoaşte astfel şi abuzurile relaţiilor profesionale capitaliste ale vremii.

Plecat din Sibiu şi lipsit de un certificat de calificare, precum şi de orice alt sprijin, Luca nu a găsit altă posibilitate de a-şi câştiga traiul decât aceea de a munci ca hamal în gara din Braşov. Aşa se şi explică de ce, în august 1915, imediat după ce a împlinit 17 ani şi putea să se înroleze, s-a înscris ca voluntar în armata austro-ungară, unde măcar avea certitudinea primirii unei solde sigure şi a asigurării hranei şi uniformei. În trupele austro-ungare a luptat pe mai multe fronturi, în Rusia, România, Italia şi Albania[3]. În octombrie 1918, când trupele austro-ungare erau deja în disoluţie şi în pragul înfrângerii, a dezertat şi s-a întors acasă.

Sfârşitul anului 1918 şi prima jumătate a anului 1919 a fost însă o perioadă plină de frământări în Transilvania: politice, militare, dar şi sociale. Transilvania şi-a proclamat autodeterminarea şi unirea cu România; la Budapesta s-a instalat guvernul bolşevic Béla Kun, ce dorea recucerirea provinciei, iar în anumite zone ţăranii săraci şi muncitorii se revoltau şi atacau proprietăţile marilor moşieri sau ale burgheziei. Nevoia de ordine a determinat apariţia mai

3 Stelian Tănase, *Clienţii lu ' Tanti Varvara. Istorii clandestine,* Editura Humanitas, Bucureşti, 2005, p. 131.

multor grupări paramilitare locale, de regulă maghiare, ce au fiinţat până în vara lui 1919, când trupele române au preluat controlul total asupra întregului teritoriu al ţării. Vasile Luca, deja obişnuit cu viaţa de front, s-a alăturat şi acestor formaţiuni, solda fiind destul de consistentă, la care se adăuga şi lipsa altor alternative reale de a obţine vreun venit.

În octombrie 1918, el s-a înscris în „Garda Naţională" din comuna Lemnia, formaţiuni de acest gen constituindu-se în majoritatea comunelor din zonă. După aproximativ două luni, „la îndemnul unui ofiţer care a venit în comuna noastră (...) am plecat, împreună cu vreo 80 de tineri, la Cluj, înrolându-ne ca voluntari în « Divizia Secuiască »". Având experienţa frontului, a fost numit sergent armurier şi a participat la diverse acţiuni, precum ar fi strângerea armelor de la demobilizaţi sau asigurarea pazei în Satu Mare şi Nagy Kallo. De asemenea, unitatea în care activa a trecut la dizolvarea sovietelor locale, având şi ciocniri cu detaşamentele roşii maghiare[4]. Pentru o scurtă perioadă, în aprilie 1919, în contextul ofensivei sovietice pe Nistru, ce încerca să facă joncţiunea cu Béla Kun, dezertează din Divizia secuiască şi ia contact cu bolşevicii maghiari, dar aceştia refuză să-l primească, dat fiind trecutul său, astfel încât a revenit la formaţiunea de unde a plecat[5]. În mai 1919, unitatea sa va fi dezarmată de trupele române ce avansau spre Budapesta, iar Luca a fost închis într-un lagăr la Braşov, de unde însă a evadat.

În septembrie 1919, a reuşit să se angajeze ca lăcătuş mecanic la Depoul Atelierelor CFR Braşov. Va urma o perioadă de câţiva ani în care Luca va cunoaşte şi plăcerile vieţii. Tânăr, lipsit de obligaţii şi având un venit constant, frustrat de lungii ani de lipsuri, el se va lansa în numeroase petreceri, consum de alcool şi aventuri cu diverse femei. În

4 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 168, f 67-68.
5 S. Tănase, *op. cit.,* p. 131.

unele dintre aceste momente, mai ales când era în stare de ebrietate, va avea şi scurte „pusee naţionaliste”, ce constau în participarea – alături de alţi muncitori maghiari – la încăierări cu muncitorii români, aflaţi toţi în aceeaşi stare euforică[6]. La 10 noiembrie 1920 este chemat pentru satisfacerea stagiului militar, dar nu s-a prezentat, probabil considerând că a stat suficienţi ani în armată, astfel încât peste 10 zile a fost declarat „nesupus la încorporare”, fără a urma însă vreo consecinţă directă asupra lui. Viaţa sa de petrecăreţ se va sfârşi în 1922, când s-a căsătorit. Se va prezenta chiar şi la încorporare, dar după numai cinci săptămâni a părăsit unitatea, la 7 mai 1922 fiind declarat dezertor[7]. Nici de această dată gestul său nu a determinat vreo reacţie concretă din partea autorităţilor, conştiente, probabil, de ridicolul situaţiei – perfect legală însă – de a chema pentru satisfacerea stagiului militar o persoană ce luptase pe front timp de aproape cinci ani.

Schimbarea aproape radicală a stilului de viaţă i-a permis lui Luca să-şi îndrepte privirile către activitatea politică şi cea sindicală. În acelaşi an, 1922, se va înscrie în PCdR. Apetenţa pentru viaţa politică şi pentru lupta sindicală nu era însă o noutate. Chiar imediat după ce s-a angajat la Depoul CFR Braşov, el s-a înscris în sindicat şi apoi în Partidul Socialist din Ţara Bârsei. Opţiunea sa de stânga s-a manifestat aşadar de foarte devreme, participarea la acţiuni militare contra regimului Béla Kun fiind pur conjuncturală şi determinată de interese financiare. În opinia noastră, argumentul determinant pentru aderarea la partid a fost cel legat de greutăţile materiale şi profesionale ale vieţii de muncitor din acea perioadă. De asemenea, priza pe care o

6 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 13, f 160.

7 ANIC, fond Procese întocmite de Organele Justiţiei, Siguranţei şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Militanţi ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizaţiilor de Masă Revoluţionare, 1917-1944 (în continuare fond 96), dosar 3.695, f. 191.

are în rândul muncitorilor la şedinţele sindicale, când, în sfârşit, reuşea să se evidenţieze, îl atrag către activismul sindical. Probabil că, maghiar fiind, a contat şi acceptarea de către PCdR a teoriilor Cominternului privind dreptul Transilvaniei la autodeterminare. Cu siguranţă că Vasile Luca nu a fost foarte fericit în iarna lui 1918, când a devenit cetăţean român. Credem însă că el nu a fost niciodată stăpânit de un naţionalism prea pronunţat. În definitiv, absolutismul dualist austro-ungar nu-i adusese prea multe avantaje în trecut.

Vasile Luca a fost atras în PCdR de Ştefan Foriş, care, în 1922, conducea redacţia ziarului în limba maghiară „Elöre". Foriş l-a pus apoi în contact cu Elek Köblös, aflat în plină tentativă de preluare a conducerii partidului. Luca s-a alăturat acestei tabere a maghiarilor, opţiune ce-i va asigura o rapidă ascensiune în partid, aceasta însă şi pentru că s-a dovedit a fi foarte util. În 1923 a fost ales preşedinte al organizaţiei locale PCdR Braşov. În iunie 1924, el a pus la dispoziţia grupului Köblös locuinţa părinţilor săi din Lemnia, unde acesta a organizat o conferinţă clandestină cu susţinătorii săi, în care a fost pregătit proximul Congres al III-lea al PCdR, desfăşurat la Viena, unde Köblös l-a înlocuit pe Gheorghe Cristescu- Plăpumaru la conducerea PCdR[8].

La Congresul al III-lea s-a decis şi înfiinţarea de organizaţii regionale ilegale ale PCdR, conduse de secretari regionali. La 1 iulie 1924, pentru aportul adus la victoria sa în cursa pentru şefia partidului, Köblös l-a recompensat pe Luca cu funcţia de secretar al Comitetului regional Braşov al PCdR. El răspundea de activitatea comunistă din judeţele Braşov, Trei Scaune, Târnava Mică, Sibiu şi Hunedoara şi din Valea Jiului. Iar Luca a trecut imediat la treabă: „am

8 Alina Tudor-Pavelescu (coord.), *Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2001, p. 154.

reorganizat partidul şi UTC în localităţile Braşov, Sibiu, Mediaş, Sf. Gheorghe şi Valea Jiului, Petroşani, Vulcan şi Lupeni, pe formele noi de organizare, în condiţiile luptei ilegale". L-a surprins mai ales aderenţa foarte mare pe care partidul o avea printre minerii din Valea Jiului, unde „pur şi simplu nu eram în stare să opresc creşterea necontrolată a organizaţiei ilegale a partidului. Muncitorii vroiau să intre în partid în masă, ca la sindicate"[9].

Pe lângă intensa activitate organizatorică depusă în regionala pe care o conducea, Luca a reuşit să câştige şi încrederea deplină a liderului PCdR. După scoaterea partidului în afara legii, Köblös a optat să se ascundă lângă Braşov, desigur şi pentru că avea numeroase relaţii în rândul maghiarilor din zonă.

În toamna anului 1924, CC al PCdR a hotărât organizarea unei acţiuni propagandistice de anvergură, şi anume o răspândire masivă de manifeste în întreaga ţară, ce trebuia să se desfăşoare concomitent în aceeaşi zi, fixată pentru noaptea de 14/15 decembrie 1924. Manifestul era intitulat *Jos robia economică politică naţională* şi, conform lui Luca, era „un manifest de program de luptă al PCdR". Sarcina lui era una de mare importanţă: aceea de a asigura traducerea corectă a manifestului în limba maghiară şi de a organiza tipărirea şi expedierea duplicatelor în întreg Ardealul. A reuşit însă să se achite de însărcinările primite: „Atât tipărirea manifestelor, cât şi expedierea lor, au fost îndeplinite cu succes. Numai un singur transport a căzut, în seara nopţii în care trebuiau împrăştiate manifestele". Pentru a scăpa de o eventuală arestare, a plecat din Braşov chiar în noaptea acţiunii, ascunzându-se în comuna Lemnia, unde locuia atunci mama sa. Îmbătat de succes, a comis însă o eroare majoră: aceea că a luat cu el mai multe zeci de manifeste pe care le-a răspândit noaptea prin sat cu ajutorul

9. ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f 262.

fraţilor săi. Iar într-o localitate rurală era practic imposibil ca autorii unei asemenea acţiuni să poată scăpa neobservaţi. A fost arestat chiar în acea noapte de Jandarmerie şi doar „datorită îndemânării mamei, manifestele ce le-am avut în casă la mama n-au fost găsite”[10].

10 *Ibidem,* f. 263.

Alături de el, au mai fost arestaţi şi alţi lideri locali şi zonali ai PCdR (din aria regionalei ce o conducea) implicaţi în răspândirea manifestelor: Ion Cloţan, Ludwig Klein, Teodor Munteanu, Iosif Ilieş, Barbara Ilieş ş.a. În total, au fost arestate circa 200 de persoane din regionala condusă de Luca[11].

Chiar din ziua arestării, Luca va cunoaşte din plin „metodele" de anchetă din acea perioadă ale Siguranţei din Braşov. În 1926, într-o petiţie adresată autorităţilor, el arăta următoarele:

> La 15 dec. [1924-n.n.] am fost adus la Siguranţa din Braşov şi de la ora 12 am fost bătut cu pumnii şi o bucată de lemn de şeful Siguranţei, de cumnatul inspectorului şi de un agent necunoscut. Eram ameninţat de ei că voi fi aruncat în fântână sau după sistemul spânzurat sau lovit până la moarte. La ora 4 mi-au fost legate mâinile la spate şi aceasta atât de tare că nu le puteam mişca. De la ora 7 la 9 am fost lovit (...) La Braşov am fost silit să semnez o declaraţie de al cărei conţinut nu am idee. Am fost la închisoarea militară fără mandat, cu toate că în Braşov nu-i stare de asediu. Şi aci am fost bătut şi maltratat şi ţinut în carceră 24 de ore[12].

Nu a rezistat prea mult acestui tip de „anchetă", din a doua zi el începând deja să recunoască mai multe date concrete („am spus să nu mai fiu bătut că voi recunoaşte tot"). Astfel, a arătat că a predat Ilonei Antal Bacso două scrisori adresate lui Köblös. Siguranţa a arestat-o imediat pe fată, care însă a declarat că nu ştie nimic de conducătorul PCdR, moment în care „am fost bătută foarte tare, trasă de păr pe jos". La ţipetele ei, Luca – anchetat într-un birou alăturat – a declarat Siguranţei s-o lase în pace pentru că va indica el unde se ascundea Köblös[13]. Iar locuinţa conspirativă

11 *Ibidem,* vol. 168, f. 107.
12 ANIC, fond 96, dosar 6.556, f. 124.
13 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 168, f. 69.

a acestuia nu era alta decât casa părinţilor Ilonei. Köblös nu a fost însă descoperit de Siguranţă, el plecând între timp din Braşov. De asemenea, Luca a recunoscut că el a organizat răspândirea manifestelor la Târgu-Mureş, Arad, Oradea, Cluj şi în Valea Jiului.

„Căderea" lui Luca nu a dus însă la arestarea lui Köblös, nefiind exclusă nici posibilitatea ca Luca – posibil în conivenţă prealabilă cu şeful PCdR[14] – să-şi fi propus ca în caz de arestare să reziste preconizatelor bătăi timp de minim 24 de ore, pentru a-i oferi lui Köblös timpul necesar să plece din zonă. În plus, Luca nu a indicat nici locaţia tipografiei clandestine, evitând astfel confiscarea acesteia. De asemenea, el nu a oferit numele nici unei alte persoane implicate în tipărirea şi răspândirea manifestelor.

A fost cercetat la Siguranţa din Braşov timp de patru zile, după care a fost înaintat la Bucureşti, fiind încarcerat la Jilava în aşteptarea procesului. Nu după mult timp, ca efect al unei greve a foamei în care au intrat arestaţii, instanţa a luat decizia de a-i judeca pe acuzaţi în stare de libertate,

14 Ne bazăm presupoziţia în principal de faptul că Luca a refuzat să indice locaţia tipografiei clandestine sau numele vreunei alte persoane implicate, date incomparabil mai puţin valoroase pentru PCdR decât arestarea conducătorului partidului. În cazul unei înţelegeri prealabile, fiind sigur că Elek Köblös va fugi imediat ce el a fost arestat, putea oferi Siguranţei o informaţie considerată foarte importantă, dar în realitate lipsită de valoare, fiind tardivă, pentru a reuşi în schimb să nu divulge tipografia ilegală. În plus, el nu a indicat direct ascunzătoarea lui Köblös, ci numele Ilonei Bacso, fiind convins că acesta va fugi imediat după arestarea ei, dacă nu o făcuse până atunci. Un alt argument în sprijinul ideii că Luca a oferit Siguranţei o informaţie inutilizabilă este şi acela că Elek Köblös nu i-a reproşat niciodată lui Luca trădarea locaţiei sale, ceea ce cu certitudine ar fi făcut-o dacă ar fi considerat că existase un pericol real de a fi arestat.

astfel încât ei au ieşit din detenţie. Procesul a început în aprilie 1925, iar Luca a participat la primele şedinţe. Când se apropia emiterea sentinţei, Marcel Pauker i-a cerut lui Luca şi altor 16 „acuzaţi mai grav" să nu se mai prezinte la proces, existând temerea că ei vor fi condamnaţi la închisoare. Pauker le-a indicat celor în cauză să se ascundă, dându-le de înţeles că le va asigura plecarea în URSS[15]. Prin urmare, la 3 iunie 1925, cei 17 au fugit din Bucureşti, motiv pentru care instanţa i-a condamnat în contumacie la 10 ani închisoare[16].

În aşteptarea momentului în care urma să fie trimis în URSS, Luca s-a ascuns în comuna Comandău, la locuinţa uneia dintre surorile sale, unde a stat circa trei luni. La sfârşitul lui august 1925, el a fost însă descoperit de Jandarmerie şi arestat, fiind apoi înaintat Siguranţei din Braşov, ce urma apoi să-l trimită în detenţie pentru a-şi executa pedeapsa de 10 ani. Anchetatorii Siguranţei au încercat să-l sperie cu perspectiva de a-şi petrece tinereţea în temniţă, pentru ca apoi să profite de căderea sa psihică pentru a-l recruta ca informator: „În timpul cercetărilor, cei care mă anchetau au început să-mi arate în ce hal sunt, că sunt condamnat la 10 ani, mă aşteaptă închisoarea şi nu am nici o perspectivă de viitor. Îmi arătau că pot să scap dacă spun tot adevărul". Iar tactica lor a dat rezultate, întrucât Luca deja era nemulţumit de lipsa oricărui ajutor din partea partidului:

> Cât timp eram ascuns, eram într-o stare de demoralizare pentru faptul că nu am avut nici un sprijin din partea mişcării, deşi înainte era vorba să mă ajute şi chiar să mă trimită în străinătate (...) În acest timp, am scris o scrisoare, care a fost transmisă lui Fridman, prin soţia mea, în care am arătat

15 Ion Heigl, implicat şi el în acest proces, susţinea că „CC a aprobat această fugă din proces, cu condiţia că toţi membrii trebuie să părăsească ţara". ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol'. 168, f. 107.

16 *Ibidem,* f. 102.

situaţia în care mă găsesc, însă la care nu am primit răspuns concret, ci numai promisiuni.

În plus, Luca era nemulţumit că primise o condamnare atât de mare tocmai pentru că ascultase indicaţiile conducerii PCdR de a nu se prezenta la proces, iar apoi fusese uitat. După cum recunoaşte, „toate acestea m-au determinat să izbucnesc în plâns", prilej care nu a fost ratat de angajaţii Siguranţei Braşov: „mi-au spus că dacă vreau să scap mai uşor, să dau relaţii despre persoanele din mişcarea muncitorească". Crezând probabil că va fi pus repede în libertate, se pare că Luca a acceptat să devină informatorul Siguranţei, urmând să furnizeze date despre comuniştii pe care-i va întâlni în detenţie[17].

În ancheta Securităţii, Luca a recunoscut că a fost recrutat de Dumitru Zahiu, şeful Siguranţei din Braşov, care apoi l-ar fi înaintat lui Teodor Bănciulescu, subinspector general al Siguranţei. Luca urma să-i furnizeze lui Bănciulescu informaţii referitoare la deţinuţii comunişti de

la Jilava, unde a fost închis. Conform afirmaţiilor lui, i-a transmis lui Bănciulescu – prin intermediul căpitanului Popescu, ajutorul comandantului închisorii – date despre un grup de spioni cu care se afla în celulă. După circa două-trei luni, ofiţerul Popescu a fost transferat, „iar eu n-am mai dat nici un fel de informaţii Siguranţei"[18]. În acest timp, Luca deja activa în colectivul comunist, despre care însă nu a comunicat nimic Siguranţei, ceea ce dovedeşte că el nu a fost în mod real un agent care să dăuneze mişcării. Spionii amintiţi nu erau comunişti, aşa că denunţarea lor nu avea cum să afecteze PCdR.

Ancheta Securităţii din 1952-1954, chiar dacă s-a soldat cu obţinerea unor „recunoaşteri" false din partea lui Vasile

17 *Ibidem,* vol. 4, f. 68-69.

18 *Ibidem,* f. 95.

Luca şi a altor „martori", a scos la iveală şi anumite elemente care certifică existenţa unor legături între cel anchetat şi mai mulţi foşti şefi de Siguranţă (Dumitru Zahiu – şeful Siguranţei Braşov, Vintilă Ionescu – inspector general al Siguranţei şi Teodor Bănciulescu – subinspector general al Siguranţei). Mai mulţi foşti angajaţi ai Siguranţei, precum loan Munteanu, Septimiu Voinea sau Petre Durghiu, au arătat că-l cunoşteau bine pe Vasile Luca, întrucât îl văzuseră de mai multe ori în birourile şefilor lor sau îl duseseră la aceştia. De asemenea, chiar şi în declaraţiile sale mincinoase, Luca oferea totuşi numeroase detalii referitoare la angajaţii Siguranţei, ceea ce demonstrează că discutase de mai multe ori cu aceştia. Desigur, doar pe baza acestor aspecte nu se poate trage concluzia că Luca ar fi fost informatorul Siguranţei, dar credem, totuşi, că a existat o formă de colaborare între cele două părţi. În opinia noastră, după căderea psihică din 1925, pentru o scurtă vreme, Luca a încercat să lase Siguranţei impresia că era un informator onest, oferind anumite date minore, în timp ce, în realitate, ascundea exact informaţiile cele mai valoroase, iar din 1926 a încetat cu totul orice formă de colaborare. Ne bazăm această aserţiune şi pe memoriul trimis în 1957 de Luca lui Gheorghiu-Dej, care considerăm că este mult mai veridic decât majoritatea declaraţiilor date de el în ancheta Securităţii. În acest document, el recunoaşte că, după ce a fost condamnat în contumacie la 10 ani, s-a speriat şi a semnat un angajament cu inspectorul Zahiu, dar susţine că: nu am provocat nici o cădere şi nu am îndeplinit dorinţa Siguranţei, ci am folosit răgazul câştigat prin compromisuri cu Siguranţa pentru activitate pe linie revoluţionară (...) a fost un joc ticălos perfid, dar atunci am văzut altfel şi am crezut că voi putea înşela mai mult timp Siguranţa[19].

După arestare, Luca a depus o cerere de rejudecare a cauzei, pentru a-şi putea exercita dreptul la apărare. În

19 S. Tănase, *op. cit.,* p. 135.

aşteptarea procesului, Luca a fost închis la Jilava, unde a muncit ca bucătar sau a lucrat la confecţionarea de tabachere şi diverse obiecte din lemn. În acelaşi timp, el a fost încadrat în colectivul comunist, reuşind ca în scurt timp să fie cooptat în conducerea acestuia. Însă în 1926, unul dintre deţinuţii comunişti, Nicolae Marian, supărat că a fost criticat de Luca, l-a acuzat pe acesta că era agent al Siguranţei. Luca s-a pus imediat la dispoziţia organizaţiei, cerând să se cerceteze acest aspect. El declară că „s-a scris scrisoare în afară pentru a lămuri această problemă, la care s-a răspuns din afară, nu ştiu din partea cărui organ de partid, că mi se recunoaşte calitatea de membru de partid şi atitudinea mea la Siguranţă este cunoscută”[20]. Se pare că ancheta internă a fost condusă de Marcel Pauker, dar aceasta nu a stabilit nimic compromiţător la adresa lui Luca[21].

Într-una din declaraţiile sale, Luca descrie şi modul cum a fost cooptat în conducerea deţinuţilor comunişti de la Jilava:

> Eu am dus o activitate vastă în cadrul colectivului de comunişti (...) Din anul 1926 am fost artelnicul colectivului, apoi în conducerea colectivului şi chiar secretarul colectivului şi al celulei de partid. La început, în conducerea colectivului eram mai mulţi, colectivul fiind mai mare, apoi, când colectivul s-a redus, am fost mai puţini în conducere, iar în ultimul timp eram numai cinci, şi anume Boris Ştefanov, Ilieş, Zaharescu, Barbu, Guya şi eu. Eu am cucerit încrederea colectivului prin munca ce am dus, prin învăţătură, prin atitudinea faţă de diferite probleme politice, faţă de oportunismul din mişcarea sindicală, lichidatorismul din partid, împotriva lui Marian, care mergea pe linia spargerii unităţii colectivului şi a supunerii faţă de măsurile luate de administraţia închisorii[22].

20 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f 70.
21 S. Tănase, *op.cit.,* p. 135.
22 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f 95-96.

Între timp, autorităţile au constituit un grup din şase comunişti arestaţi în cauze separate, printre care se afla şi Luca, trimiţându-i pe toţi în judecată pentru activitate în favoarea PCdR. Liderul grupului era Boris Ştefanov, viitorul secretar general al PCdR, care fusese arestat la 5 august 1926 şi trimis în judecată pentru „ultraj la adresa guvernului”[23]. Vasile Luca, Iosif Ilieş şi Iosef Guya fuseseră arestaţi la Braşov în decembrie 1924 pentru răspândirea de manifeste comuniste, dar apoi nu se prezentaseră la proces – conform indicaţiilor primite de la conducerea PCdR – şi fuseseră condamnaţi în contumacie, iar acum cereau reluarea procesului. Lor le-a fost alăturat Barbu Zaharescu (născut Bernardt Zuckerman), secretarul Comitetului regional UTCdR Galaţi, arestat în septembrie 1925, precum şi Liza Dijur. Toţi şase erau acuzaţi de Consiliul de Război al Corpului II Armată de „crimă contra siguranţei statului, fapt prevăzut şi penat de art. 67, 69 CPC combinat cu art. 258 CJM şi art. 3 din Legea stării de asediu”[24].

În aşteptarea începerii procesului, Boris Ştefanov citea şi scria intens pentru pregătirea acestuia. Conducerea PCdR ţinea legătura cu el prin intermediul lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi a lui Nicolae Popescu-Doreanu[25].

La începutul lui octombrie 1926, Vasile Luca – aflat deja în arest de 13 luni – şi Iosif Ilieş solicită comisarului regal să fie puşi în libertate până ce li se judecă recursul. În baza rapoartelor primite de la Siguranţă, cererea lor a fost respinsă, apreciindu-se că promisiunea lor de a se prezenta la proces nu prezenta „nici o garanţie, deoarece atunci când au fost eliberaţi au fugit chiar în timpul judecării procesului”[26]. Peste două luni, la 21 decembrie 1926, după ce a trecut un nou termen de judecată, cei doi înaintează o nouă cerere

23 ANIC, fond 96, dosar 6.556, f 80.
24 *Idem,* dosar 6.557, vol. 1, f. 11
25 ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 148, vol. 4, f. 101.
26 ANIC, fond 96, dosar 6.556, f 78.

similară prim comisarului regal al Consiliului de Război al Corpului II Armată. Luca îşi motiva în felul următor solicitarea:

> Procesul meu, care fusese fixat pentru ziua de 18 decembrie, s-a amânat din nou din cauza lipsei martorilor. Deoarece eu mă aflu de 17 luni în prevenţie şi nu pot fi eu făcut răspunzător de amânarea procesului, deoarece sunt un

muncitor cu familie şi domiciliu stabil şi prezint suficientă garanţie morală că mă voi prezenta la proces, vă rog să dispuneţi punerea mea în libertate până la noul termen de judecată[27].

La 17 mai 1927 procesul a fost iarăşi amânat, la cererea acuzării, motivele invocate fiind acelea că Barbu Zaharescu „este trimis la Consiliul de Război Chişinău pentru judecarea altui proces", iar Liza Dijur nu s-a prezentat la proces[28]. Solicitarea acuzării a fost susţinută imediat şi de apărare, ce avea tot interesul ca judecata să tergiverseze, oferind astfel noi temeiuri pentru proteste legate de prelungirea perioadei de arest preventiv până la pronunţarea unei sentinţe. De altfel, ilustrativ pentru „celeritatea" cu care se judeca cauza este faptul că instanţa nu a stabilit nici o dată concretă până la care procesul era amânat, foarte probabil, autorităţile fiind mulţumite că cei cinci erau menţinuţi în închisoare, neprezentând prea mare importanţă dacă ei erau deţinuţi în arest preventiv sau pentru executarea unei sentinţe.

Prelungirea detenţiei preventive i-a determinat pe Vasile Luca şi Boris Ştefanov, la iniţiativa primului, să facă pregătiri pentru a evada de la Jilava, ei reuşind să câştige bunăvoinţa santinelelor. Planul nu a fost însă pus în aplicare, deoarece conducerea PCdR, contactată de Ştefanov, nu a răspuns dacă poate să le asigure scoaterea clandestină din ţară[29].

Trecerea timpului fără ca procesul să înainteze în mod real şi conştientizarea faptului că autorităţile nu-i vor pune niciodată în libertate până la pronunţarea unei sentinţe, i-a determinat pe cei cinci să schimbe tactica şi să ceară grăbirea judecăţii. La 4 august 1927 ei au înaintat o petiţie

27 *Idem,* dosar 6.557, vol. 1, f. 6.
28 *Ibidem,* f. 8.
29 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f 102.

comună prim comisarului regal al Consiliului de Război al Corpului II Armată, în care arătau că sunt în prevenţie de peste doi ani şi că până în acel moment nu se stabilise vreo dată pentru reluarea procesului. Ei nici măcar nu mai cereau punerea temporară în libertate, solicitarea vizând doar remedierea abuzului: „vă rugăm să binevoiţi a dispune grabnica fixare a termenului procesului şi judecarea lui". Petiţia, ce viza şi evidenta încălcare a legalităţii, combinată cu protestele de afară pe aceeaşi temă, şi-a făcut efectul destul de rapid: la 18 august 1927 comandantul Corpului II Armată aprobă reluarea procesului, acesta începând peste o săptămână, la data de 26 august 1927[30].

Cu toate că timpul avut la dispoziţie de PCdR pentru pregătirea procesului a fost foarte scurt – foarte probabil termenul a fost stabilit intenţionat de autorităţi în acest scop – juriştii partidului au reuşit să se mobilizeze, chiar dacă încă nu aveau o prea mare experienţă în acest sens. Până atunci, cu excepţia „procesului din Dealu Spirii" şi a celui nefinalizat al lui Tcacenco din 1926, nu au existat alte procese mai importante în care să fie implicaţi comunişti, liderii PCdR reuşind să evite să compară în faţa instanţelor de judecată, ei preferând să se ascundă sau să plece din ţară. Avantajul apărării era însă acela că beneficia de indicaţiile Cominternului referitoare la pregătirea juridică, politică şi agitatorică a unui proces, astfel încât s-a aplicat o schemă ce apoi o regăsim practic la toate procesele interbelice ale PCdR: chemarea unui număr foarte mare şi diversificat de martori (de la lideri politici de anvergură – indiferent de partidul din care făceau parte, fără a lipsi cei cu vederi de stânga desigur – la simpli muncitori, al căror rol era să denunţe „exploatarea" la care erau supuşi de stat şi patronat), depunerea continuă de cereri de contestare a instanţelor, încercări de amânare a cauzelor, indicarea unor

30 ANIC, fond 96, dosar 6.557, vol. 1, f 10.

martori foarte greu sau chiar imposibil de adus (deţinuţi politici sau chiar ilegalişti fugiţi din ţară) etc. În paralel, se ducea o intensă campanie mediatică în favoarea inculpaţilor şi de denunţare a abuzurilor autorităţilor (multe dintre ele reale), purtată atât în ţară, cât şi în străinătate.

Pentru termenul din 26 august, apărarea a solicitat prezenţa a 178 martori, reprezentând o paletă foarte diversificată. În primul rând, se regăseau personalităţi politice de prim rang ale ţării: Ionel Brătianu – preşedintele Consiliului de Miniştri, Alexandru Averescu, Nicolae lorga, I. G. Duca – ministrul de Interne, Alexandru Vaida-Voievod, Romulus Voinescu, C. Garofild, Ion Petrovici, Constantin Argetoianu – ministrul Agriculturii, Gafencu ş.a. Apoi, mai mulţi generali ai armatei române (Nicoleanu, Răşcanu, Mărdărescu). Lor li se adăugau oameni politici şi intelectuali cu vederi de stânga: Constantin Stere, N. D. Cocea, Ilie Moscovici, Lothar Rădăceanu, L. Gherteler, I. Mirescu, Emil Socor ş.a. Nu putea lipsi nici publicistul C. G. Costa Foru, a cărui pană – bine stipendiată de Comintern – denunţa încă din 1925 *Abuzurile şi crimele Siguranţei Generale a Statului*[3]^. Nu erau omişi nici comuniştii aflaţi în detenţie la Doftana, Aiud sau Jilava, ştiindu-se foarte bine că aducerea acestora în instanţă – mai ales într-un număr mare – nu se putea face cu uşurinţă, autorităţile temându-se ca PCdR să nu profite pentru a le organiza evadarea. Regăsim şi nume de lideri ai PCdR din ilegalitate, precum Elena Filipovici (secretară a CC al UTCdR între 1923 şi 1925) sau Imre Aladar (secretar general al CGSU)[31] [32].

Desigur, într-un timp aşa scurt, martorii nu aveau cum să fie prezenţi, nereuşindu-se nici măcar înştiinţarea lor de a compărea în faţa instanţei. În consecinţă, procesul a fost din nou amânat, nici de această dată nefiind indicată o dată

31 S. Tănase, *op.cit.,* p. 81.
32 ANIC, fond 96, dosar 6.557, vol. 1, f 12-13.

concretă de reluare a lui. Abia la 17 octombrie 1927, prim-comisarul regal, locotenent-colonelul Câmpineanu, a stabilit noul termen de judecată pentru 28 octombrie 1927. Apărarea propunea iarăşi 188 de martori, în general aceiaşi din luna august[33]. Iar povestea se repetă identic: termenul acordat fiind redus, martorii nu pot fi convocaţi şi lipsa lor duce la o nouă amânare, pentru 14 decembrie 1927.

Ilegalitatea şi abuzul fiind străvezii, PCdR declanşează o amplă campanie mediatică şi protestatară de acuzare a autorităţilor, solicitându-se totodată punerea în libertate a celor „judecaţi". Întreaga acţiune a fost orchestrată, sub coordonarea Cominternului, de la Viena, unde se afla în acea perioadă sediul Biroului Politic al CC al PCdR, responsabil fiind Marcel Pauker, care activa acolo pe linia Ajutorului Roşu[34]. Pauker şi-a desfăşurat campania protestatară şi agitatorică focusat pe mai multe grupuri şi medii ţintă, mesajele diferind în funcţie de situaţie. Astfel, în străinătate şi în mediile intelectuale, el a dus o intensă campanie de eliberare a lui Boris Ştefanov, liderul procesului, urmând astfel tactica Cominternului de a impune arenei mediatice şi intelectuale europene nume ce se doreau a fi de referinţă pentru a se exemplifica curajul unor persoane de a se opune „claselor exploatatoare" şi abuzurilor autorităţilor.

În ţară, mai ales printre muncitori – categoria socială ţintă a PCdR, au fost promovate numele lui Vasile Luca, Iosif Ilieş şi Iosef Guya, contându-se pe crearea unei empatii în rândul acestei categorii sociale faţă de soarta colegilor lor. La 31 octombrie 1927, ministrului de Justiţie i-au fost adresate mai multe memorii identice prin care se cerea „eliberarea muncitorilor" Luca, Ilieş şi Guya, aflaţi în prevenţie de peste doi ani. În memorii se susţinea că „din cauza lipsei de dovezi împotriva tuturor acuzaţilor, procesul a

33 *Ibidem,* f. 15.
34 S. Tănase, *op.cit.,* p. 285.

fost amânat de cinci ori", timp în care „prevenţia se lungeşte şi ei sunt supuşi unui regim de exterminare în închisoare". Memoriile se încheiau într-o notă protestatară, de altfel perfect legitimă, abuzul autorităţilor fiind evident: „Ceea ce se petrece cu ei este o ilegalitate fără seamăn. Noi protestăm împotriva acestei ilegalităţi, cerem stingerea procesului şi imediata lor eliberare". Memoriile sunt semnate de zeci de persoane, aproape integral muncitori maghiari, destul de firesc, din moment ce cei pentru care se cerea eliberarea erau muncitori etnici unguri[35].

Acesta era însă şi principalul impediment pentru care campaniile mediatice în favoarea inculpaţilor nu aveau cum să aibă prea mult succes în ţară: nici unul dintre cei acuzaţi nu era etnic român, iar unii (printre care şi Luca) nici măcar nu cunoşteau bine limba română. În plus, toţi aparţineau unui partid în ale cărui acte programatice nu doar că nu se recunoştea integritatea teritorială a României, dar chiar se milita pentru autodeterminarea unor regiuni.

La iniţiativa lui Barbu Zaharescu, cei cinci inculpaţi au declarat şi o grevă a foamei, protestând „pentru menţinerea regimului politic, pe care administraţia încerca să-l transforme în regim de drept comun". Deşi acţiunea lor a fost puternic popularizată de campania PCdR de afară, ea nu a sensibilizat conducerea penitenciarului, astfel încât ei au fost nevoiţi să renunţe, enunţând totuşi „o declaraţie în care menţionam că prin încetarea grevei nu înţelegem să renunţăm la regimul ce am avut înainte"[36].

35 ANIC, fond 96, dosar 6.557, f 412-420.
36 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 168, f 103-104.

Între timp, procesul se desfăşura exact în aceeaşi notă ca în întreg anul 1927. La termenul din 14 decembrie 1927, când Ştefanov urma a fi apărat de Lucreţiu Pătrăşcanu, completul (compus din colonelul Filip – preşedinte şi maiorul D. I. Georgescu, maiorul A. Velcescu, căpitanul Ştefan Ştefănescu – membri) nu poate decât să constate că sunt „lipsă 112 martori". Prin urmare, „având în vedere că apărarea nu renunţă la martorii lipsă, cerând a fi aduşi cu mandat de aducere", instanţa „cu unanimitate de voturi, dispune amânarea procesului pentru altă dată, când se va fixa [din nou cauza este lăsată în suspensie nedefinită-n.n.] şi aduce martorii lipsă cu mandat de aducere"[37].

Se poate observa aşadar, pe lângă amânarea continuă a cauzei de către autorităţi, şi jocul dublu al apărării şi implicit al PCdR. Pe de o parte se acuza faptul că procesul nu se judecă, pe de altă parte nu se renunţa la nici unul dintre martorii lipsă, punând astfel instanţa în imposibilitate de a începe judecata, cu toate că se ştia foarte bine că mulţi nu puteau fi aduşi şi, mai ales, că mărturia lor nu era în nici un fel folositoare apărării juridice a acuzaţilor, ei fiind propuşi exclusiv cu scopul de a exista motive pentru tergiversarea cauzei. Un joc ce permitea PCdR să susţină o campanie propagandistică împotriva autorităţilor române, în ţară şi în străinătate, victime fiind însă chiar cei închişi, a căror detenţie se prelungea.

Până la urmă, campania protestatară a PCdR şi a Cominternului şi-a atins parţial scopul. Nu se va obţine eliberarea fără judecată a inculpaţilor, un obiectiv de altfel iluzoriu, dar măcar autorităţile sunt forţate să emită o sentinţă. Continuarea jocului abuziv al amânării la nesfârşit a cauzei nu mai era profitabil pentru guvernanţi, deoarece nu făcea altceva decât să ofere argumente PCdR în faţa opiniei publice că nevinovăţia inculpaţilor ar fi fost într-adevăr reală.

37 ANIC, fond 96, dosar 6.557, vol. 1, f. 27.

La 25 ianuarie 1928 s-a fixat termenul de 30 ianuarie 1928, când, în sfârşit, se va emite o sentinţă.

Înaintea începerii procesului, Luca a fost dus la Siguranţă, unde a fost presat să recunoască declaraţiile făcute în decembrie 1924, reamintindu-i-se probabil şi angajamentul de colaborare ce şi-l luase faţă de Zahiu. Acest nou abuz a fost imediat folosit de PCdR în campania mediatică: conducerea colectivului a anunţat în afară, pentru care s-au organizat acţiuni de protest împotriva metodelor folosite de Siguranţă, de a scoate deţinuţii politici din închisoare pentru cercetări la Siguranţă[38].

La 30 ianuarie 1928, procesul a fost deschis de către Consiliul de Război al Corpului II Armată, în următorul complet: preşedinte – colonel Ion Filip; membri – maior Matei Velcescu, maior Alexandru Grigorescu, căpitan Constantin Buniş şi căpitan Stere Ştefănescu. Procuror militar a fost comisarul regal maior Romulus Hotineanu[39].

Liza Dijur va fi judecată în contumacie, întrucât ea nu s-a prezentat la proces. La 19 decembrie 1927, Brigăzile Centrale din Direcţia Poliţiei şi Siguranţei Generale au anunţat Consiliul de Război al Corpului II Armată că acuzata nu a putut fi adusă la proces, „fiind dispărută de la domiciliu său, iar din informaţiile ce avem rezultă că numita s-ar afla la Constantinopol”[40]. Cei cinci acuzaţi prezenţi, Boris Ştefanov, Barbu Zaharescu, Vasile Luca, Iosif Ilieş şi Iosef Guya, i-au avut drept apărători pe Mihail Cruceanu (care practic a fost conducătorul apărării), Demetrie Dobrescu (viitorul primar al Bucureştiului), Constantin Paraschivescu Bălăceanu, C. Vicol, Lascăr Saraga şi Gheorghe Pătrăşcanu. După începerea procesului, lor li s-a alăturat şi C. G. Costa Foru (ale cărui calităţi discursive şi notorietate se spera că vor avea un

38 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 101-102.
39 ANIC, fond 96, dosar 6.557, vol. 1, f 33.
40 *Ibidem,* f. 27.

oarecare succes la judecători), la solicitarea lui Cruceanu, care a anunţat că se renunţă la mărturia lui, aprobată de instanţă, după ce nici acuzarea nu s-a opus.

În pofida termenului foarte scurt avut la dispoziţie, PCdR – având desigur sprijinul Cominternului – a încercat să aducă drept apărători şi doi avocaţi din străinătate, este vorba de Maurice Junker şi Rene Delbert, din Baroul Paris. Aceştia au sosit de urgenţă în România, dar şi autorităţile au reacţionat şi ele cu rapiditate şi i-au expulzat din ţară la 29 ianuarie 1928[41].

În paralel, din Franţa au fost trimise tribunalului mai multe telegrame de protest în sprijinul acuzaţilor. Dintre acestea, se sconta că efectul cel mai mare îl va avea cea semnată de intelectuali francezi de vârf, precum Herni Barbusse, Marcel Villard, Leon Jouhaux, Paul Langevin ş.a. În urmă cu doar doi ani, în noiembrie 1925, celebrul scriitor Henri Barbusse venise în România, în calitate de preşedinte al „Asociaţiei de luptă împotriva terorii albe din Balcani” (asociaţie unde Panait Istrati era vicepreşedinte), şi fusese bine primit de I. G. Duca şi Gheorghe Tătărescu, ce nu şi-au permis să ignore o personalitate publică internaţională de un asemenea calibru[42]. Acestei telegrame i se alătura şi una semnată de Asociaţia Emigranţilor Basarabeni din Franţa, precum şi mai multe memorii cu numeroase semnături ale unor cetăţeni francezi[43]. Efectul acestei campanii a fost însă nul, instanţa şi autorităţile sinchisindu-se prea puţin de ea.

Principala acuză adusă inculpaţilor în proces era aceea că, în perioada 1922-1924, „cu intenţie frauduloasă, au întreţinut corespondenţă cu agenţii puterilor străine, spre a le da instrucţiuni vătămătoare situaţiei politice a ţării”. Ei au fost interogaţi pe rând, în cazul lui Ilieş fiind necesar un interpret, el „neştiind a vorbi româneşte”. Declaraţiile lor nu

41 *Ibidem,* f. 29.

42 S. Tănase, *op. cit.,* p. 87.

43 ANIC, fond 96, dosar 6.557, vol. 1, f 29.

se remarcă prin nimic deosebit, ei mulţumindu-se să nege faptele ce le erau imputate şi să-şi declare nevinovăţia. Totuşi, chiar după debutul procesului, la 31 ianuarie 1928, cei cinci inculpaţi au protestat în scris faţă de expulzarea avocaţilor francezi „veniţi pentru a ne lua apărarea în acest proces pur politic". Perioada discursurilor politice individuale şi a atitudinilor sfidătoare la adresa instanţei va mai avea de aşteptat până în anii '30. În acest proces, acuzaţii erau convinşi că autorităţile vor ceda la presiunea internaţională şi pedepsele vor fi mici.

A urmat audierea martorilor apărării, dintre care se evidenţiază numele lui Alexandru Vaida-Voievod, Gheorghe Cristescu-Plăpumaru, Lothar Rădăceanu, Nicolae Popescu-Doreanu, C. I. Parhon, Samuel Margulies ş.a.m.d. Apărarea a renunţat la martorii lipsă, schimbarea de optică fiind probabil cauzată de faptul că menţinerea pe vechea tactică nu făcea altceva decât să prelungească pe un termen nedefinit detenţia celor trei muncitori (închişi deja de doi ani şi jumătate), gravitatea faptelor lor fiind redusă, ceea ce lăsa să se întrevadă posibilitatea că vor primi pedepse uşoare.

În una din pledoariile sale, Cruceanu a cerut Consiliului „să absolve pe acuzaţi, întrucât fapta ce li se impută nu se încadrează în nici un text de lege", dar judecătorii, în unanimitate, i-au declarat culpabili pe toţi cei şase inculpaţi şi nu le-a acordat nici circumstanţe atenuante. La 10 februarie 1928, Consiliul de Război al Corpului II Armată a emis Sentinţa nr. 103, prin care stabilea pedepse grele pentru principalii lideri comunişti din proces, eliberând în schimb figurile secundare. Boris Ştefanov a fost condamnat la 8 ani de închisoare, iar Barbu Zaharescu la 7 ani. Vasile Luca, Iosif Ilieş şi Iosef Guya au fost achitaţi, confirmându-se astfel şi oficial abuzul ţinerii lor atât de îndelungate în detenţie preventivă (ei nu au fost nici măcar condamnaţi la o pedeapsă echivalentă cu timpul petrecut în închisoare). Liza Dijur, întrucât nu s-a prezentat la proces, a fost condamnată

la 10 ani de închisoare[44].

Boris Ştefanov şi Barbu Zaharescu au declarat recurs în aceeaşi zi, iar cererile lor s-au judecat destul de rapid, la 2 mai 1928, fiind însă respinse de Consiliul de Revizie Permanent al Armatei, constituit într-un complet condus de colonelul Nicolae Ciupercă[45].

Pentru PCdR, sentinţa nu avea cum să fie o victorie, la trimiterea lui Ştefanov şi Zaharescu în detenţie pentru o perioadă destul de lungă de timp, adăugându-se şi eşecul intensei campanii propagandistice şi mediatice organizate în ţară şi străinătate sub orchestrarea Cominternului. Achitarea lui Luca, Ilieş şi Guya, ce nu aparţineau nici măcar eşalonului secund al partidului, nu putea fi decât o palidă consolare.

În schimb, pentru Vasile Luca achitarea a contribuit la creşterea sensibilă a cotei sale în partid. Exonerarea de pedeapsă se adăuga comportării sale bune în detenţie, unde, pe deasupra, reuşise să se impună şi să fie cooptat în conducerea colectivului de deţinuţi comunişti. Iar Luca mai avea şi un alt atu, acela că aparţinea exact categoriei sociale în numele căreia, din punct de vedere ideologic şi propagandist, PCdR lupta, adică a muncitorimii. În acea perioadă muncitorii erau în continuare foarte puţin prezenţi în structurile partidului, ce era dominat la vârf de intelectuali şi mic-burghezi. Având toate aceste atribute, Vasile Luca nu se putea aştepta decât la o promovare pe linie de partid, ceea ce s-a şi întâmplat la scurt timp după ce a fost pus în libertate.

Pentru început, el s-a reîntors la Braşov, unde şi-a reluat activitatea pe linie sindicală, sub coordonarea lui Abraham Bernat, secretarul Comisiei locale a PCdR. În mai 1928 l-a înlocuit pe Bernat la conducerea organizaţiei PCdR Braşov[46]. Era doar un scurt *intermezzo* până ce conducerea

44 *Ibidem,* f. 35.
45 *Ibidem,* f. 36.
46 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f 108.

partidului decidea noua responsabilitate ce urma să i se încredinţeze. Însă situaţia la vârful PCdR era destul de ambiguă. Elek Köblös se afla pe o pantă descendentă, mai multe grupări (în principal organizaţia Bucureşti şi aripa basarabeană) complotând în ţară şi la Comintern pentru înlăturarea lui. Lupta pentru putere luase accente fracţioniste încă de la sfârşitul lui 1927, rivalii atacându-se unul pe altul în timpul şedinţelor[47].

Iar Luca, aflat în ascensiune, va fi atras în această dispută, şi de această dată el fiind influenţat de Ştefan Foriş, la care se adăuga şi perspectiva de a fi numit în conducerea PCdR. A avut din nou inspiraţia de a se alătura în prealabil taberei învingătoare, părăsindu-şi fără scrupule conaţionalul ce pierduse încrederea Cominternului (Köblös). Unele dintre declaraţiile sale sunt edificatoare în acest sens. Astfel, Luca arată că, în primăvara lui 1928, a primit însărcinarea, din partea CC al PCR, să reorganizeze MOPR, „în care sens am primit numirea printr-un delegat al MOPR de la Viena". Acţiunea făcea însă parte din strategia Cominternului de subminare a poziţiilor lui Köblös, pentru ca apoi înlăturarea lui să nu ridice greutăţi: „Delegatul de la Viena mi-a spus să trec singur la reorganizarea MOPR-ului, peste capul vechii conduceri de la Bucureşti, şi totodată să preiau şi fondurile". Sosit la Bucureşti cu

47 La 7 ianuarie 1928, un membru al Secretariatului CC al PCdR a adresat Cominternului o *Informare* privind situaţia de la vârful partidului, care era departe de a fi roză: „Partidul este vlăguit din cauza represaliilor, este dezorientat din cauza crizei din CC, este chinuit de lipsa mijloacelor, a tehnicii şi a altor lucruri (...) Toate divergenţele acute care au fost la noi nu s-au datorat aprecierii diferite a momentului, a sarcinilor de partid, ci s-au datorat vechii lupte fracţioniste. După cum era de aşteptat, situaţia din interiorul Secretariatului este foarte tensionată (...) Se duce o activitate fracţionistă? Da, se duce". A. Tudor-Pavelescu, *op. cit.,* pp. 206-207.

delegatul MOPR-ului, Luca nu a întâmpinat piedici în a fi numit în fruntea organizaţiei, conducerea existentă (Loty Foriş şi Margulies) acceptând imediat decizia Cominternului. Luca nu va apuca însă să conducă efectiv filiala din România a Ajutorului Roşu, întrucât Ştefan Foriş „mi-a comunicat să nu intru în conducerea MOPR-ului, deoarece voi avea o sarcină mai importantă”[48].

Ştefan Foriş, care acum era în tabăra anti-Köblös, avea nevoie de cât mai multe persoane de încredere pentru a fi sprijinit în acţiunea de înlăturare a conducătorului partidului. Iar Vasile Luca, ce se afla în plină afirmare, îi era fidel şi dovedise în trecut calităţi organizatorice, corespundea pe deplin nevoilor sale. În iunie 1928, Abraham Bernat (căruia autorităţile au refuzat să-i dea paşaport) i-a propus lui Luca să plece în locul său în URSS, ca delegat la congresul ce se pregătea. Acceptând imediat, Luca a luat legătura cu Foriş, care

> cu această ocazie mi-a explicat despre existenţa „activului Bucureştiului”, care se preocupă de reorganizarea partidului, inclusiv a conducerii lui, care în frunte cu Köblös duce o politică oportunistă-lichidatoristă[49].

Ajuns în URSS, la Harkov, Luca va fi imediat angrenat în organizarea efectivă a Congresului al IV-lea al PCdR, desfăşurat în perioada 28 iunie – 7 iulie 1928. El a fost numit în comisia de pregătire a Congresului („n-a fost aleasă de nimeni”), ce avea rolul de a se asigura că lucrările şi alegerile vor decurge exact aşa cum dorea Cominternul: „s-au discutat chestiunile ce trebuie efectuate în cadrul conducerii partidului” şi „s-a imprimat linia printre delegaţii Congresului

48ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 9.
49*Ibidem,* f. 10.

de atitudinea ce trebuie să ia”[50]. La începerea lucrărilor, Luca a fost ales în Prezidiul Congresului şi a condus lucrările Comisiei ţărăneşti. Ca o recompensă pentru sprijinul acordat lui Holostenko, va face un salt important în ierarhia partidului, fiind ales membru al CC al PCdR, ce apoi l-a ales membru în Biroul Politic şi în Secretariatul CC al PCdR.

Nu credem însă că liderii PCdR ce l-au înlăturat pe Köblös au depus atâtea eforturi doar pentru a-l instala în unul dintre cele mai importante posturi de conducere pe Vasile Luca, aflat totuşi într-o poziţie destul de marginală până atunci: se alăturase târziu taberei învingătoare şi nici măcar nu se afla pe lista iniţială de delegaţi ce urma să participe la congres. Dar în acea perioadă nu doar că numirile în fruntea PCdR se făceau în exclusivitate de către Comintern (o practică ce a continuat până la moartea lui Stalin), dar persoanele desemnate pentru a conduce partidul aveau prea puţină sau chiar deloc legătură cu acesta, fiind alese doar din considerente cunoscute la Moscova. Spre exemplu, chiar Vitali Holostenko, ucrainean de origine, activase un singur an în partid, în 1921 el fugind în URSS, unde Cristian Racovski i-a asigurat o carieră în Partidului Comunist Ucrainean. La data numirii sale în fruntea PCdR el deţinea funcţia de şef al Secţiei Agitaţie şi Propagandă a Comitetului Regional Moldovenesc al Partidului Comunist Ucrainean[51]. În mod similar, înlocuitorul lui Holostenko, polonezul Alexander Stepanski-Gorn avea o şi mai mică legătură cu PCdR şi nici măcar nu cunoştea limba română. Liderii din ţară ai PCdR aveau simplul rol de a îndeplini formalitatea statutară necesară pentru instalarea conducătorului partidului, indiferent dacă le convenea sau nu persoana respectivă. Până

50 *Ibidem,* f. 10, 51.

51 Robert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker,* traducere de Cristina Pupeza şi Ioana Gagea, Editura Polirom, Iaşi, 2002, p. 57.

în 1928, şeful PCdR fusese cel puţin desemnat dintre persoanele ce depuseseră o activitate intensă pentru partid şi se aflaseră în ţară. Tocmai de aceea, numirea bruscă şi brutală a lui Holostenko în fruntea PCdR nu a fost niciodată acceptată în mod real de către liderii partidului, pentru care el era practic un necunoscut. Argumentul cel mai important este intensa luptă fracţionistă ce a debutat în PCdR imediat după ce Holostenko a venit în ţară, către sfârşitul lui 1928.

Opinăm, aşadar, că şi numirea lui Vasile Luca în Biroul Politic şi Secretariatul CC al PCdR s-a făcut prin impunerea lui de către Comintern. Liderii PCdR, care cu siguranţă vizau pentru ei posturile respective, erau cel puţin mulţumiţi că era totuşi vorba de o persoană din ţară şi nu fusese paraşutată din vreun alt partid comunist.

Dar care au fost argumentele ce au determinat Cominternul să opteze pentru promovarea lui Vasile Luca în cercul restrâns al persoanelor din fruntea PCdR ? În primul rând, Cominternul dorea îmbunătăţirea compoziţiei sociale a conducerii partidului. Stalin, aflat în acea perioadă în plină ofensivă contra vechii gărzi leniniste, reprezentată majoritar de intelectuali, susţinea proletarizarea partidelor comuniste, ceea ce de altfel era şi în consonanţă cu ideologia sistemului. Iar în fruntea PCdR erau prea puţine opţiuni reale în afara lui Luca, el fiind oricum singurul muncitor prezent la Congres. În plus, anii pe care-i petrecuse în detenţie demonstraseră că era devotat cauzei, indiferent de privaţiunea la care a fost supus. Pe deasupra, el era un muncitor care îşi dovedise şi capacităţile organizatorice (observate direct de sovietici în modul în care s-a implicat în pregătirea şi desfăşurarea Congresului), precum şi cele de activist sindical. Această ultimă calitate a constituit un alt avantaj al lui Luca, Cominternul – urmând aceeaşi politică a proletarizării partidelor comuniste – dorind să acorde o atenţie mult mai mare propagandei pe linie sindicală, pentru a putea atrage mult mai mulţi muncitori de partea mişcării comuniste. Iar

rolul lui Luca, ce demonstrase că avea priză în rândul maselor de muncitori, era tocmai acela de a reorganiza şi intensifica activitatea PCdR în rândul sindicatelor. Pe lângă funcţiile de conducere, Cominternul i-a încredinţat lui Luca şi responsabilitatea revigorării Sindicatelor Unitare. Acestea fuseseră înfiinţate în 1923, dar erau practic inactive, tocmai din cauză că liderii de până atunci ai PCdR, de formaţie intelectuală sau mic-burgheză, nu reuşiseră să se apropie de muncitori şi nici nu se arătaseră prea interesaţi de acest aspect.

De la Harkov s-a întors la Braşov şi întâlnindu-se pe stradă cu comisarul Zahiu a fost chestionat de acesta asupra lipsei lui din oraş, întrebându-l totodată dacă este adevărat că a fost în Bucovina pentru organizarea partidului. Luca arată că „am răspuns că am fost la treierat, după care am plecat, fără a mai sta de vorbă altceva”[52].

La circa o lună după terminarea Congresului, în august 1928, Vasile Luca a fost chemat la Bucureşti de Dori Goldstein, ambii având sarcina din partea Cominternului şi a lui Holostenko de a prelua conducerea partidului. Ei aveau rolul de a conduce PCdR în ţară, urmând directivele date de Holostenko de la Viena. La Bucureşti, cei doi au luat legătura cu Samuel Margulies, Lucreţiu Pătrăşcanu şi Nicolae Popescu-Doreanu, care asiguraseră interimatul până atunci, şi „împreună am lucrat pe linia MOPR-ului, sindicatelor şi a BMŢ”[53]. Totuşi, instalarea noii echipe de conducere nu a decurs chiar atât de lin. Luca declară că la sosirea în Capitală:

> am întâlnit opoziţie din partea lui Margulies, Mendelovici, Pătrăşcanu şi alţii, care nu voiau să recunoască noua conducere, mergând până la deconspirare, ameninţări ca să plecăm din Bucureşti, deoarece Siguranţa este pe urmele

52 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 52.

53 *Ibidem,* f. 10.

noastre. Noi am reacţionat, iar la venirea lui Nicolschi [Alexandru-n.n.] am ajuns chiar la măsuri de izolare a lui Margulies, refuzând a mai lucra cu el[54].

Treptat, au venit în ţară şi ceilalţi membri ai conducerii PCdR, aflaţi până atunci la Viena, inclusiv Holostenko şi Marcel Pauker, astfel încât noua echipă din fruntea partidului a reuşit să se impună în faţa contestatarilor. Va fi însă o victorie de scurtă durată, întrucât, la puţină vreme, au apărut fricţiuni majore chiar în tabăra celor ce preluaseră conducerea partidului la Congresul al IV-lea. Mai exact, încă de la sfârşitul anului 1928, Holostenko era permanent contrat de Marcel Pauker, ce îşi manifesta nemulţumirea faţă de aproape fiecare decizie a liderului partidului.

Activitatea organizatorică intensă depusă de Luca după venirea în Bucureşti a atras şi atenţia Siguranţei, care l-a arestat la 24 decembrie 1928, când se întorcea de la o şedinţă a BMŢ. Fiind dus la Bănciulescu, Luca arată că acesta „după o scurtă discuţie, mi-a spus să mă las de activitatea mea, că altfel o să fie rău”[55]. Asupra sa s-a găsit o mare sumă de bani, circa 24.000-26.000 de lei, el declarând însă că banii aparţin BMŢ-ului. BMŢ fiind o organizaţie politică legală, doar simplul activism în favoarea acestui partid nu putea constitui o probă pentru arestarea lui şi cu atât mai puţin pentru un nou proces. Ulterior, banii au fost restituiţi de Siguranţă secretarului general al BMŢ[56].

Ca membru al Biroului Politic, Luca răspundea de activitatea sindicatelor, a BMŢ şi a MOPR, el coordonându-i pe Imre Aladar (secretarul general al CGSU), Alexandru Mihăileanu (secretar al BMŢ) şi pe Loty Foriş şi Samuel Margulies, aflaţi în conducerea MOPR.

La începutul anului 1929, el şi-a dedicat activitatea

54 *Ibidem,* f. 52.
55 *Ibidem,* f.10.
56 *Ibidem,* vol. 168, f. 73.

pregătirii BMŢ pentru alegerile comunale ce urmau să se desfăşoare la 4 aprilie. Timp de două luni, a organizat Conferinţa pe ţară a BMŢ, desfăşurată la Bucureşti, şi a făcut deplasări la Oradea, Arad, Cluj, Sibiu pentru reorganizarea filialelor formaţiunii. Totodată, a organizat mai multe adunări şi mitinguri în favoarea BMŢ, conform directivelor primite de la CC al PCdR. La 3 februarie 1929, Luca a organizat o mare întâlnire la BMŢ în Sala Constructorilor din Capitală, dorind să transmită delegaţilor formaţiunii ultimele instrucţiuni necesare pregătirii campaniei electorale pentru alegerile comunale. Autorităţile, care au dorit să împiedice această manifestare, s-au folosit de faptul că participanţii au scos portretul regelui din sală pentru a-i acuza de „les majestate" şi a ordona poliţiei şi armatei să-i aresteze pe toţi cei prezenţi, inclusiv pe Alexandru Mihăileanu, Constantin Trandafirescu şi Anghel Petrescu, ce erau şi candidaţi pe listele BMŢ. Observând numărul mare de agenţi de Siguranţă prezenţi în sală, Luca a avut prezenţa de spirit să părăsească lucrările cu foarte puţin timp înainte de acest moment. A fost însă arestat a doua zi şi încarcerat la Văcăreşti, unde se aflau şi cei reţinuţi în ziua precedentă. Mihăileanu, Trandafirescu şi Petrescu declaraseră greva foamei chiar din ziua arestării, iar Luca s-a alăturat imediat acestei forme de protest. După 18 zile de greva foamei, autorităţile au fost nevoite să-i elibereze pe toţi, întemniţarea lor fiind oricum abuzivă[57].

Imediat după ce a fost eliberat de la Văcăreşti, Luca s-a şi angrenat cu toate forţele în organizarea Congresului CGSU, întrucât acesta era programat să se desfăşoare la Timişoara chiar la sfârşitul acelei luni. CC îl însărcinase pe Luca cu pregătirea raportului sindicatelor, iar apoi Dori

57 *Ibidem,* vol. 4, f. 161.

Goldstein i-a comunicat că CC decisese să-i ofere postul de secretar general al CGSU[58]. Hotărârea fusese, foarte probabil, luată de Comintern încă de la Congresul al IV-lea la PCdR, punerea ei în practică fiind întârziată doar de rezistenţa opusă de anumiţi lideri de partid faţă de echipa lui Holostenko şi apoi de arestarea lui Luca.

Luca a plecat de urgenţă la Braşov şi Târgu-Mureş „pentru pregătirea sindicatelor din aceste localităţi în vederea pregătirii Congresului de la Timişoara". El a beneficiat şi de sprijinul lui Imre Aladar (secretarul general în exerciţiu al CGSU), Coloman Müller (delegatul Profinternului), Alexandru Mihăileanu (secretarul general al BMŢ) şi a altor activişti sindicali[59]. Primii doi se aflau deja la Timişoara, pentru a rezolva chestiunile organizatorice locale, fiind ajutaţi de liderii sindicali din oraş. Cominternul pregătea la Timişoara o acţiune publică de amploare. Cu câteva zile înainte, la Doftana, decedase liderul tineretului comunist din Transilvania, Ioan Fonaghi, iar Cominternul decisese ca CGSU să se folosească de acest prilej şi să-l înmormânteze la Timişoara pentru a-şi atrage susţinerea muncitorilor din localitate şi chiar a populaţiei din oraş, contând pe faptul că evenimentul i-ar fi sensibilizat. Se dorea organizarea de către CGSU şi sindicatele comuniste locale a unei procesiuni publice pentru înmormântarea lui Fonaghi, cu traversarea oraşului pentru a se atrage o atenţie cât mai mare. În acest scop, cadavrul lui Fonaghi a fost adus de MOPR de la Doftana la Timişoara.

Luca a ajuns la Timişoara la 31 martie 1929, dar Aladar şi Müller l-au informat că, la solicitarea autorităţilor locale, Congresul CGSU – ce trebuia să înceapă în ziua următoare – fusese amânat cu trei zile, ei informându-i deja pe delegaţii din ţară. Luca nu a fost de acord cu această amânare,

58 *Ibidem,* f. 16.
59 *Ibidem,* f. 11.

întrucât lucrările ar fi trebuit să se deschidă chiar în zilele libere de după Paşti, astfel încât prezenţa muncitorilor nu ar fi fost cea dorită. De la Bucureşti, Marcel Pauker a dat şi el acelaşi ordin: „Congresul nu se amână şi se ţine la timpul fixat", trimiţându-l şi pe Pavel Chirtoacă cu instrucţiuni în acest sens. Delegaţii din ţară au fost anunţaţi de această nouă modificare, dar era deja prea târziu şi nu au reuşit să ajungă toţi la timp, astfel încât organizatorii au fost nevoiţi să amâne deschiderea pentru 4 aprilie 1929.

În ziua de debut a lucrărilor Congresului CGSU, autorităţile au avut o nouă tentativă de a le bloca. Când toţi delegaţii se aflau în sală, chiar înainte de a se deschide Congresul, a venit prefectul judeţului şi a solicitat scoaterea tablourilor lui Stalin şi ale clasicilor marxism-leninismului, sperând că această provocare va degenera în incidente care să ofere apoi pretextul pentru evacuarea participanţilor. Delegaţii au dejucat însă acest plan, ridicându-se toţi în picioare şi cântând „Internaţionala", astfel încât prefectul a renunţat la solicitarea sa şi s-a retras[60]. În acea şedinţă, Vasile Luca a fost ales secretar general al CGSU, după cum fusese stabilit anterior. Drept preşedinte al CGSU a fost ales Dumitru Grofu.

A doua zi urma să aibă loc procesiunea de înmormântare a lui Fonaghi, sicriul fiind adus la Căminul Muncitoresc unde se desfăşurau lucrările CGSU. Pentru a se atinge scopul politic şi propagandistic propus, Luca a redactat o chemare către toţi muncitorii din Timişoara pentru a participa la înmormântare, lansată în numele Comisiei sindicale locale. Autorităţile au sesizat însă imediat care era scopul real al acestei procesiuni şi au reacţionat de urgenţă. Medicul oraşului le-a cerut sindicaliştilor sicriul, pentru a-l îngropa primăria, dar desigur că a fost refuzat. Conform lui Luca, „după aceea, a venit reprezentantul Siguranţei, care a

60 *Ibidem,* f. 17.

avut aceeaşi pretenţie, însă eu am refuzat categoric cererea lor, spunându-le că nu vom da sicriul lui Fonaghi chiar dacă va curge sânge". Autorităţile erau însă decise să împiedice această manifestare. Poliţia şi armata au înconjurat căminul, iar un procuror „ne-a somat că în cinci minute, dacă nu predăm sicriul lui Fonaghi, îl vor lua cu forţa". Sindicaliştii au refuzat din nou, crezând că nu este vorba decât de o ameninţare şi că autorităţile nu vor avea curaj să folosească armamentul, mai ales că ei nu comiseseră nici o ilegalitate. Reacţia a fost însă alta: „Cererea lor s-a refuzat, după care au început să tragă în congresişti câteva focuri, care au fost urmate de focurile armatei în cămin". Sindicaliştii s-au baricadat în clădire, dar după o oră, situaţia fiind fără ieşire, s-au predat. Au fost reţinuţi toţi cei prezenţi în sală, adică circa 40-50 persoane[61].

Astfel, Luca a fost din nou arestat, de către Siguranţa din Timişoara, împreună cu întreaga conducere a CGSU. A fost anchetat la Siguranţă timp de două zile, după care a fost încarcerat la Închisoarea Timişoara, preconizându-se ca toţi cei reţinuţi să fie trimişi în judecată. Până la urmă, autorităţile din Timişoara au luat decizia de a-i judeca doar pe sindicaliştii locali participanţi la evenimentele ulterioare Congresului, adică la tentativa de înmormântare publică a lui Fonaghi, întrucât chemarea către muncitorii timişoreni fusese lansată sub egida Comisiei sindicale locale, condusă de Kreps. Alături de ei, în proces a fost inclus şi Coloman Müller, care – dată fiind calitatea lui de trimis al Profinternului, o organizaţie afiliată Cominternului – permitea acuzarea celor în cauză de acţiuni de subminare a ordinii publice în favoarea unui stat străin. Procesul sindicaliştilor de la Timişoara a avut loc în toamna acelui an, ei fiind apăraţi de Lucreţiu Pătrăşcanu şi primind pedepse uşoare[62]. CGSU era o

61 *Ibidem,* f. 17-18.

62 S. Tănase, *op. cit.,* p. 136.

organizaţie legală, astfel încât simpla prezenţă la un congres al formaţiunii nu constituia un motiv juridic pentru a se obţine o condamnare. Fiind scoşi din cauză, Luca şi delegaţii din ţară au fost eliberaţi la 1 mai 1929[63].

Pus în libertate, Luca a încercat să-şi ajute colegii rămaşi în închisoare, dar Dori Goldstein „nu a vrut să stea de vorbă în acest scop, deoarece a spus că a primit instrucţiuni de la Müller să nu organizeze nici o acţiune". Totuşi, Luca a cerut muncitorilor din Timişoara să meargă cât mai mulţi la proces şi să oprească lucrul 10-15 minute pentru a cere eliberarea lui Müller şi anularea procesului[64].

De la Timişoara, Luca a revenit în Bucureşti, unde a continuat aceeaşi activitate intensă pe linia CGSU, făcând dese deplasări în provincie şi organizând diferite acţiuni de atragere a muncitorilor în sindicatele controlate de comunişti.

Peste puţin timp îl vom regăsi implicat într-o nouă acţiune sindicală de amploare: grevele minerilor din Valea Jiului. La sfârşitul lunii iulie 1929, CC al PCdR l-a însărcinat să se ducă în Valea Jiului pentru a organiza mai multe acţiuni propagandistice dedicate zilei de 1 august, ce fusese declarată de Comintern ca fiind „Ziua internaţională de luptă împotriva pregătirii războiului imperialist împotriva URSS"[65].

Ajuns în zonă, pe care o cunoştea din 1924, Luca a şi organizat „mici demonstraţii politice" la Petroşani şi Vulcan, în data de 31 iulie. În seara aceleiaşi zile, el a chemat la Petroşani activişti de partid şi delegaţi sindicali comunişti de la toate minele din zonă, cu care a organizat o conferinţă în pădure, dându-le instrucţiuni cu privire la acţiunile ce urmau să le desfăşoare a doua zi. Planul era de a se organiza mitinguri la intrarea tuturor minelor. Acţiunea nu a reuşit pe deplin, întrucât la gurile minelor „s-au pus mitraliere",

63 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 11.
64 *Ibidem,* f. 31.
65 *Ibidem,* vol. 168, f. 119.

autorităţile fiind avizate că PCdR pregătea ceva. Luca arată că totuşi „s-au organizat mici mitinguri în mină sau pe afară, în grupuri”[66].

În acest context local relativ agitat, a avut loc şi greva minerilor de la Lupeni. La conferinţa amintită din pădure, Luca a fost informat de doi mineri din Lupeni că liderul lor sindical, loan Munteanu, era foarte nemulţumit („a lansat lozinca ca muncitorii să iasă la demonstraţie şi să omoare pe burghezi”) şi a decis să declanşeze o grevă de protest faţă de reducerea salariilor minerilor şi scăderea nivelului lor de trai. Însă sindicatul lui Munteanu, ce grupa circa 600 de muncitori, nu era „roşu” (comunist), ci „galben”, adică afiliat PSD.

Pentru PCdR prezenta totuşi interes această acţiune a sindicatului concurent, Luca încercând s-o deturneze în folosul partidului în conducerea căruia se afla. PCdR era prea puţin interesat ca greviştii să aibă revendicări economice, partidul dorind enunţarea unor solicitări politice, precum ar fi eliberarea muncitorilor comunişti aflaţi în detenţie. Tocmai de aceea, el le-a cerut sindicaliştilor comunişti din zonă, în fruntea cărora se afla Ion Cloţan, ca în cazul în care Munteanu declară greva ei să-l combată şi să-l acuze că este provocator, pentru ca apoi să aleagă o altă conducere a grevei, care urma „să atragă muncitorii la o acţiune organizată pe linia noastră, pe care să o lărgească, prin solidarizarea cu ceilalţi muncitori”[67]. După ce comuniştii ar fi preluat conducerea grevei de la Lupeni, urmau să intre în grevă şi sindicatele de la Petroşani şi Vulcan, controlate de PCdR, ceea ce ar fi condus la o amplă mişcare de protest comunistă în Valea Jiului.

Evenimentele nu au decurs însă aşa cum plănuia Luca. Sindicaliştii conduşi de Munteanu au intrat în grevă şi au

66 *Ibidem,* vol. 4, f. 32.
67 *Ibidem,* f. 33.

ocupat Uzina Electrică din Lupeni, dar sindicaliştii lui Cloţan nu au reuşit să se impună, astfel încât protestul nu s-a desfăşurat sub controlul PCdR, iar revendicările greviştilor nu au vizat aspecte politice, ci doar economice, în principal creşterea salariilor. Tocmai de aceea, fiind vorba de o acţiune a unui sindicat rival, CC al PCdR „a apreciat că greva de la Lupeni a fost o provocare a guvernului”[68] [69], susţinând că radicalizarea protestului a avut rolul de a oferi autorităţilor pretextul să tragă în muncitori, pentru ca apoi nimeni din ţară să nu mai aibă curajul să intre în grevă .

Eşecul PCdR de a se impune în rândul minerilor, cu atât mai mult cu cât erau foarte nemulţumiţi, nu credem că-i poate fi reproşat lui Luca, el fiind cauzat de erorile comise de conducerea partidului, care datau de mai mulţi ani, fără a fi remediate. Şi nu doar în cazul minerilor, ci în general în activitatea legată de nevoile clasei muncitoare. În primul rând, dat fiind faptul că la vârful partidului nu se aflaseră muncitori (chiar şi în 1929 Luca era singurul muncitor din conducerea partidului), liderii PCdR se arătaseră destul de dezinteresaţi de nemulţumirile reale ale acestora. Necunoscându-se nevoile lor reale, preponderent de natură materială desigur, revendicările economice nu se regăseau în mesajele şi lozincile pe care PCdR le lansa către muncitori. În acelaşi timp, nici directivele Cominternului sau ale Profinternului nu conţineau vreo referire la probleme financiare ale muncitorilor români, de care aceste organisme se sinchiseau prea puţin. Pentru Comintern avea importanţă exclusiv lansarea mesajelor politice, iar liderii partidului nu făceau nici un efort pentru a le împleti pe acestea cu solicitări economice favorabile

68 *Ibidem.*

69 Luca susţinea acest punct de vedere chiar şi în ancheta Securităţii: „am avut informaţii că Munteanu a forţat greva (...) în colaborare cu autorităţile, cu scopul de a lovi în mişcarea sindicală unitară”. Ibidem, f. 202.

muncitorimii. Vasile Luca descrie care era cauza pentru care partidul reuşise prea puţin până atunci să se apropie de muncitori:

> CC a neglijat pregătirea şi organizarea luptelor economice prin sindicate (...) CC lansa mai mult lozinci politice, ca greve politice şi demonstraţii de masă, ceea ce se oglindea şi în activitatea sindicală. Nu a fost bine studiată şi prelucrată în sindicate problema organizării şi pregătirii luptelor economice. Această linie a fost imprimată de Pauker, Dori Goldstein, Barbu. Ca rezultat al acestui fel de muncă a fost că nu s-au organizat demostraţii şi greve cum trebuia. CC era rupt de mase (...) era predominat de intelectuali, rupţi de masa muncitorilor[70].

Peste numai câţiva ani, liderii PCdR au schimbat tactica, punând revendicările politice doar în subsidiaritatea celor economice, ceea ce demonstrează că ei au tras învăţămintele necesare din eşecuri precum a fost cel de la Lupeni.

Luca a urmărit însă de la Bucureşti desfăşurarea evenimentelor din Valea Jiului, întrucât conducerea partidului îi ceruse ca în situaţia în care minerii de la Lupeni intră în grevă el să plece de urgenţă din zonă, „pentru ca eu să nu fiu acolo şi apoi implicat şi tras la răspundere de către Siguranţă”[71].

La 8 august 1929, va fi arestat de Siguranţa din Bucureşti, dar nu a fost cercetat în legătură cu evenimentele din Valea Jiului, ci doar pentru a fi trimis sub escortă la Braşov[72]. Tribunalul Braşov ceruse aducerea lui pentru a lua o hotărâre privind situaţia lui militară, rămasă în suspensie din 1922. Conform legii, el era încorporabil, dar dată fiind cunoscuta lui activitate politică în favoarea PCdR autorităţile

70 *Ibidem,* f. 34-35.
71 *Ibidem,* f. 202.
72 *Ibidem,* vol. 168, f 197.

nici nu se gândeau să-l trimită în vreo unitate militară. Era însă nevoie de o decizie judecătorească prin care el să fie exonerat de obligaţia de a efectua stagiul militar. Conform unui raport al Siguranţei, Luca a fost „şters din controalele armatei române pentru condamnările suferite pe baza activităţii sale clandestine în mişcarea revoluţionară comunistă”[73].

Întors la Bucureşti, el şi-a continuat activitatea ca membru al Biroului Politic: „am avut diferite însărcinări de partid, am ţinut şedinţe pe linie sindicală, am scris la ziarul « Viaţa Muncitoare » în ungureşte”[7] . Nu va mai fi însă implicat în acţiuni de anvergura celor de la Timişoara şi Valea Jiului, întrucât Luca a început să-şi canalizeze tot mai mult eforturile în lupta internă din partid, care începuse să se accentueze. Certurile dintre Holostenko şi Pauker fiind frecvente, în 1929 conducerea PCdR şi apoi întreg partidul s-au scindat în două tabere. Holostenko era susţinut de aripa basarabeano-ucraineană a partidului, de o parte dintre organizaţiile regionale (printre care şi cea din Bucovina), orecum şi de unii lideri pe care-i promovase în funcţii. De partea lui Pauker s-au situat Vasile Luca şi Dori Goldstein, restul organizaţiilor regionale, influentul activ al Bucureştiului, precum şi Boris Ştefanov, liderul comuniştilor din închisori[74] [75]. Luca susţine că a fost atras în această tabără de Dori Goldstein, „cu care eram în relaţii bune”[76].

În seara de 6 octombrie 1929 va fi din nou arestat de Siguranţă, în Bucureşti, în timp ce se întorcea de la şedinţă a C.G.S.U. „ţinută în casă la Trandafirescu”, la care „au mai luat parte Lazarovici şi Maria Burcescu, mi se pare şi Ilie Dumitru şi alţii”. Avea la el o servietă ce conţinea diverse

73ANIC, fond 96, dosar 3.696, f 17.
74 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f 35.
75 R. Levy, *op. cit.,* p. 57. A se vedea §i S. Tanase, *op.cit.,* p. 136.
76 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f 44.

materiale referitoare la activitatea CGSU: „circulări în legătură cu organizarea muncitorilor în sindicate, organizarea luptelor economice, instrucţiuni etc”[77].

A fost dus în biroul lui Teodor Bănciulescu, care:

> a pus în discuţie faptul că noi am organizat acţiunea de la Lupeni şi am închis pe muncitori în mină, la care am spus că acţiunea nu a fost a noastră, ci a lui Munteanu, care este omul Siguranţei, pentru a face provocare şi a ucide pe muncitori. Bănciulescu a spus că au trebuit să facă aşa pentru a scoate pe muncitori, care erau în mină, fără aer[78].

După o oră a fost pus în libertate, CGSU fiind o organizaţie legală.

La începutul lui noiembrie 1929, Vasile Luca a plecat la Moscova, pentru a participa la Plenara Profinternului, unde trebuia să prezinte un raport privind mişcarea sindicală comunistă din România. Cominternul a profitat de acest prilej pentru a-i chema în URSS şi pe Dori Goldstein şi Dimităr Ganev (ultimul fiind aderent al lui Holostenko), dorind să se informeze cu date recente privind activitatea PCdR şi a le da noi directive. Luca arată că au plecat la Moscova „pentru a da rapoarte, a primi instrucţiuni şi totodată a cere mărirea fondului de ajutoare, atât pentru partid, cât şi pentru sindicate”. De asemenea, conducerea partidului îi mandatase să ceară indicaţii „cu privire la ce tactică să adoptăm faţă de problema dizolvării Sindicatelor Unitare din România”[79].

Ajunşi la Moscova, cei trei i-au prezentat lui Béla Kun, conducătorul Secretariatului Balcanic al Cominternului, rapoarte privind activitatea depusă de PCdR în ultima perioadă. Apoi i-au oferit aceleaşi informaţii şi lui Henryk

77 *Ibidem,* f. 35.
78 *Ibidem,* f. 41.
79 *Ibidem,* f. 42.

Valetski (Maxymilian Horowitz), lider al PC Polonez şi adjunctul lui Kun în Secretariatul Balcanic. Toţi trei au ascuns însă principala problemă care afecta partidul: intensa luptă fracţionistă dintre tabăra lui Holostenko şi cea a lui Marcel Pauker. Luca a ţinut apoi o conferinţă la şcoala Cominternului, subiectul fiind axat pe activitatea CGSU.

La Plenara Profinternului, raportul sindical al PCdR a fost prezentat de Ganev în locul lui Luca, probabil pentru că delegaţia română observase existenţa unor nemulţumiri ale sovieticilor la adresa activităţii ultimului pe această linie. De altfel, criticile faţă de Luca au fost exprimate imediat după citirea raportului. Bela Szanto, un apropiat al lui Béla Kun şi reprezentantul PC Maghiar la Profintern, i-a reproşat că nu a reuşit să imprime CGSU. o direcţie de acţiune care să se evidenţieze faţă de cea a sindicatelor „galbene”, el opinând că nu exista nici o diferenţă între sindicatele comuniste şi cele social-democrate. Iar Szanto a dorit să demonstreze că această situaţie nu era doar rezultatul unui eşec în activitatea practică a lui Luca, ci era cauzată de o eroare ideologică a acestuia. În acest sens, el a criticat un articol scris de Luca în presa sindicală, arătând că în acesta se vorbea de comitete de tratative „în loc de comitete de acţiune şi comitete de grevă”, identificându-se astfel cu sindicaliştii social-democraţi, a căror tactică era negocierea cu patronatul sau autorităţile pentru obţinerea satisfacerii revendicărilor. Profinternul, controlat de Comintern, nu era interesat decât de luptele sindicale radicale şi cât mai politizate, singurele care puteau atrage reacţia represivă a autorităţilor, ce apoi putea fi exploatată propagandistic pentru a se denunţa ferocitatea sistemului capitalist. Kun şi Valetski, prezenţi la şedinţă, i-au luat însă apărarea lui Luca, arătând că în articolul citat se vorbea şi despre comitete de acţiune şi de grevă. Dezbaterile au continuat însă să fie destul de intense şi critice la adresa activităţii sindicale a PCdR, mai multe rezoluţii referitoare la România fiind respinse de delegaţia

română, întrucât „s-a ridicat problema că la noi sindicatele abia se deosebesc de sindicatele social-democrate”. Discuţiile s-au încheiat nedecis, dar Profinternul „a trasat linia că în problema sindicală trebuie luptat pentru menţinerea sindicatelor unitare şi crearea de sindicate sub alt nume acolo unde nu se vor putea menţine sindicatele unitare”. Delegaţia română nu a mai aşteptat terminarea lucrărilor Profinternului şi s-a întors în ţară în primele zile ale lui ianuarie 1930, urmând să i se trimită rezoluţia finală, „pe care însă nu am mai primit-o niciodată”[80].

După întoarcerea de la Moscova, Luca va acordă însă o mult mai puţină atenţie activităţii sindicale, fiind în schimb pe deplin angrenat în cadrul luptei fracţioniste pentru putere de la vârful PCdR, ce a atins apogeul în primăvara anului 1930. De altfel, chiar plecarea intempestivă a celor trei din URSS, fără a mai aştepta adoptarea rezoluţiei pentru România a Profinternului, s-a datorat tot nevoii de a participa la lupta din partid, după ce, în ianuarie 1930, Holostenko a convocat un CC trunchiat, format doar din adepţii săi, dorind să aleagă alţi trei membri ai CC, pentru a avea majoritatea. Pauker, Goldstein şi Luca îl vor ataca permanent pe Holostenko, fiind mai ales iritaţi de amestecul PC Ucrainean (din care provenea conducătorul partidului) în problemele PCdR. Holostenko fiind sprijinit de Béla Kun, Pauker şi Luca şi-au exprimat şi nemulţumirea că liderul Secretariatului Balcanic al Cominternului agrea ingerinţele PC Ucrainean în PCdR.[81].

O declaraţie a lui Luca este edificatoare pentru atmosfera existentă la vârful PCdR în prima parte a lui 1930:

> Situaţia în partid începuse să se înrăutăţească din ce în ce mai mult, făcându- se discuţii între Barbu şi Luximin, care aveau vederi sectariste, se ciocneau în şedinţe. Pentru a

80 *Ibidem,* f. 43-44.
81 R. Levy, *op. cit.,* p. 57.

ascunde divergenţele lor şi a nu putea fi traşi la răspundere, au distrus procesele verbale de şedinţe ale Biroului Politic, fapt cu care a fost de acord şi Biroul Politic, pe considerentul că, în urma şedinţelor, Barbu şi Pauker totdeauna se împăcau, însă în realitate s-au reînceput din nou şi fiecare din aceşti doi căuta să-şi câştige sprijinitori din sânul conducerii partidului[82].

Prin urmare, în primăvara anului 1930, Vasile Luca îşi va axa activitatea sindicală exclusiv pe punerea CGSU la dispoziţia lui Marcel Pauker. De asemenea, el a publicat, în ziarul sindical „Înainte", sub pseudonimele „Morun", „Adorian" şi „Lul", mai multe articole de sprijinire a lui Marcel Pauker[83]. De câteva ori i-a procurat şi fonduri lui Pauker, „de la fraţii Horvath, măcelari din Bucureşti"[84]. El şi-a neglijat astfel aproape cu desăvârşire sarcinile de partid ce le primise pe linia sindicatelor, în pofida faptului că exact atunci România trecea printr-o criză economică majoră, ce putea fi foarte bine exploatată politic, clasa muncitorilor resimţind din plin greutăţile perioadei.

În iunie 1930, pentru a pune capăt acestei situaţii fără ieşire, Cominternul i-a convocat la Moscova, la Secretariatul Balcanic, pe liderii facţiunilor rivale. Béla Kun l-a acuzat pe Pauker de fracţionism şi l-a sancţionat, trimiţându-l inginer la o fabrică din Urali, iar pe Holostenko l-a destituit din funcţia de secretar general al PCdR[85]. La rândul lor, pentru sprijinul acordat lui Pauker, şi Vasile Luca şi Dori Goldstein au fost înlăturaţi din conducerea partidului[86]. Cu acest prilej, Béla Kun a criticat PCdR pentru lipsa sa de influenţă printre muncitori, exemplificând cu grevele de la Lupeni, desfăşurate

82 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f. 44.
83 Ibidem, vol. 168, f 200.
84 Ibidem, vol. 4, f. 45.
85 R. Levy, *op. cit.,* p. 58.
86 A. Tudor-Pavelescu, *op. cit.,* p. 266.

fără participarea partidului[87], o acuză care-l viza direct pe Luca.

87 Andi Mihalache, *Istorie şi practici discursive în România „democrat-populară””,* prefaţă de Alexandru Zub, Editura Albatros, Bucureşti, 2003, p. 215.

Cu toate acestea, chiar dacă a fost înlăturat de Comintern din conducerea partidului, Luca a fost menţinut în funcţia de secretar general al CGSU. În toamna anului 1930, el s-a ocupat de trimiterea de delegaţi la Congresul Profinternului de la Moscova, unde urma să participe şi el. Însă el susţine că exact înainte de a pleca cu delegaţii la congres „a căzut legătura de trecere peste graniţă”, iar la Moscova a ajuns numai Abraham Bernat. A fost picătura care a umplut paharul, conducătorii Profinternului fiind deja nemulţumiţi de activitatea lui Luca. La congres, „s-a vorbit că am sabotat plecarea delegaţilor cu scopul de a continua lupta fracţionistă, concluzie ce s-a tras la Congresul Profinternului, pentru care am fost scos din conducerea Sindicatelor Unitare, predând munca lui Abraham, la întoarcerea lui în ţară”[88]. La începutul lui ianuarie 1931, Bernat a revenit în România, iar Luca a încetat pentru moment să mai conducă Sindicatele Unitare.

Rămas şi fără funcţia din cadrul CGSU, acuzat de fracţionism, Luca s-a trezit izolat de noua conducerea a PCdR: „aproximativ o lună şi jumătate n-am avut nici o activitate, întrucât partidul a întrerupt legătura cu mine”. Atunci a încercat să ia el legătura cu partidul şi, prin intermediul lui Imre Aladar, a reuşit să aibă o întâlnire cu Eugen Iacobovici, recent numit membru al Biroului Politic al CC al PCdR. Iacobovici l-a trimis la „munca de jos”, la Buhuşi, dându-i două adrese şi bani şi cerându-i să creeze o organizaţie de partid şi una de sindicat în acel oraş. Întrucât era privit cu neîncredere, nu i s-a fixat o legătură directă cu conducerea partidului, care aştepta să vadă cum se va comporta. Era însă tot ceea ce dorea Luca: să fie lăsat să-şi dovedească aptitudinile organizatorice. După două luni, obţinând rezultate foarte bune, „mi s-a făcut legătura cu partidul”. Mai mult, în martie 1931 a participat – în calitatea de delegat al Buhuşiului – la Conferinţa Regională a PCdR, desfăşurată la Iaşi, unde a expus şi un raport pe linie

88 ACNSAS, fond Penal, dosar 148, vol. 4, f 53.

sindicală. În urma directivelor CC al PCdR, „confirmate prin delegatul său la congres”, Luca a fost ales secretar al Comitetului Regional PCdR Iaşi[89]. Va suferi o nouă arestare, fiind reţinut de Siguranţă la Roman la 12 iulie 1931, dar a fost pus în libertate după mai multe zile de anchetă[90].

Generalizarea nemulţumirii muncitorilor din întreaga ţară, ca efect al deteriorării situaţiei economice a ţării, în consonanţă cu ceea ce se întâmpla la nivel mondial, a oferit PCdR şansa de a se apropia de această categorie socială, care acum putea fi câştigată mult mai uşor ca în anii anteriori. Iar liderii PCdR au apelat din nou la Vasile Luca, dorind să profite de experienţa sindicală şi calităţile sale organizatorice. În februarie 1932, Luca a fost chemat la Bucureşti şi numit din nou secretar general al CGSU[91].

În acord cu linia Cominternului în problema sindicală, în martie 1932, PCdR a înfiinţat la CFR un Comitet Central de Acţiune în vederea pregătirii protestelor ceferiştilor, dorind să profite cât mai mult de starea generală de nemulţumire existentă în rândul acestei numeroase categorii profesionale, ale cărei venituri fuseseră serios afectate de criza economică şi de curbele de sacrificiu. În comitet au fost incluşi mai mulţi lideri sindicali de la atelierele CFR din ţară (Ilie Pintilie, Nicu Tudor, Emil Popa ş.a.), toţi puşi sub coordonarea organizatorică a lui Gheorghiu-Dej, numit secretar al Comitetului. Alături de aceştia, pentru a asigura conducerea politică a protestelor, în Comitetul Central de Acţiune au fost incluşi şi Vasile Luca (ca secretar general al CGSU) şi Gheorghe Stoica, născut Moscu Cohn (căruia conducerea PCdR îi încredinţase responsabilitatea activării ceferiştilor)[92]. Acest organism se va ocupa de organizarea

89 *Ibidem, f. 54.*
90 *Ibidem,* vol. 168, f 199.
91 *Ibidem,* f. 76.
92 Cristina Diac, „Liderul nevăzut. Gheorghe Gheorghiu-Dej şi grevele de la Griviţa”, în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea

acţiunilor revendicative ale ceferiştilor, care au culminat cu greva de la Griviţa din 16 februarie 1933. Nu vom detalia însă aceste aspecte, întrucât ele sunt tratate într-un alt studiu din prezentul volum.

Imediat după ce s-a descoperit implicarea lui Luca în organizarea protestelor de la Griviţa, autorităţile au încercat să profite de orice mic motiv care ar fi permis trimiterea lui la închisoare. Judecătorii Tribunalului Iaşi şi-au adus aminte că Luca era acuzat de infracţiuni contra liniştii publice şi încălcări ale legii armelor, fapte săvârşite la 8 iulie 1931 şi 6 septembrie 1931, astfel încât la 7 aprilie 1933, prin Sentinţa nr. 1.148, l-au condamnat la 1 an închisoare[93]. În aceeaşi zi, căpitanul Tudor Bărdescu, raportor la Cabinetul 8 Instrucţie de pe lângă Consiliul Permanent de Război al Corpului II Armată, a emis un mandat de aducere sub escortă a lui Vasile Luca pentru a-l cerceta referitor la „rebeliunea de la Griviţa", pe care l-a reînnoit la 10 iunie 1933, după ce l-a trimis în judecată[94].

La 6 iunie 1933, maiorul Bărdescu l-a inclus şi pe el în lunga listă de persoane trimise în judecată pentru provocarea evenimentelor de la Griviţa. În Ordonanţa definitivă pe care a redactat-o, Bărdescu îi făcea lui Luca următoarea descriere: „Comunist, locuieşte clandestin la Cluj şi Oradea Mare. Face parte din Comitetul de acţiune pe ţară înfiinţat în martie 1932, din partea CC al PCdR". Se specifica şi faptul că era membru al CGSU şi că participase la conferinţele sindicale ceferiste de la Galaţi şi Cluj (ambele din mai 1932), când se decisese intensificarea protestelor muncitorilor[95]. Întrucât nu s-a prezentat la proces, Consiliul de Război al Corpului II Armată din Bucureşti l-a condamnat în contumacie, prin

(coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator,* Editura Polirom, Iaşi, 2012, p. 43.

93 ANIC, fond 96, dosar 3.695, f 555.

94 *Idem,* dosar nr. 6.577, f. 358.

95 ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 2, f 396-397.

Sentinţa nr. 571/19 august 1933, la 20 de ani muncă silnică[96].

Peste doar câteva zile, la 25 august 1933, el avea să fie reţinut în Bucureşti, fiind arestat de comisarul Nicolae Turcu[97]. Un raport al Siguranţei menţionează că:

> la percheziţia domiciliară efectuată odată cu arestarea comunistului Luca Laszlo s-a găsit asupra sa material de propagandă revoluţionară, adică manifeste, broşuri şi instrucţiuni în limba română şi maghiară, în legătură cu dispoziţiile Internaţionalei Sindicatelor Roşii, prescurtat Profintern, care evidenţiau intensificarea activităţii în rândul muncitorimii din România pentru provocarea grevei generale[98].

După ce a fost anchetat de Siguranţă, el va fi trimis în detenţie, pentru a-şi executa pedeapsa.

Din închisoare, Luca va depune o cerere de rejudecare a procesului, motivând că, nefiind prezent în sală, nu a putut să se apere. Autorităţile nu s-au grăbit foarte tare cu rejudecarea cauzei, în condiţiile în care lucrurile nu erau foarte clare nici cu Sentinţa nr. 571/19 august 1933, după ce s-a acceptat recursul depus de Gheorghiu-Dej, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Gheorghe Vasilichi, Chivu Stoica şi alţi trei condamnaţi. Până la urmă, la 12 decembrie 1935, Consiliul de Război al Corpului II Armată a emis Sentinţa nr. 1.054, prin care Vasile Luca a fost condamnat la 10 ani muncă silnică, 5 ani interdicţie şi 300 lei amendă pentru „infracţiuni la legea liniştii publice”, reţinându-i-se culpabilitatea de a fi fost „agent provocator la grevă şi rebeliune în ceată armată cu săvârşire de omor”[99]. Luca primea aşadar o pedeapsă sensibil apropiată de cea a lui

96 Ibidem, vol. 1, f. 116.
97 ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 24/1933, f. 235.
98 ANIC, fond 96, dosar 3.695, f 7.
99 *Ibidem,* f. 2.

Gheorghiu-Dej, a cărui implicare directă în protestele ceferiştilor a fost totuşi mai mare.

După cum era şi normal, Luca va depune recurs la această sentinţă, care s-a judecat după o jumătate de an, de către Curtea Superioară de Justiţie Militară, în următoarea componenţă: preşedinte – general brigadă Gheorghe Iorgulescu, membri – colonel Vasile Chiru, comandor Gheorghe Măicănescu, maior Toma Tomiţă, maior Eugen Dumitrescu. Comisar regal a fost locotenent-colonelul Ştefan Cerchez. Luca a fost apărat de avocatul Marcu Witzman. Prin Decizia nr. 111, din 17 iunie 1936, instanţa a admis recursul şi a anulat Sentinţa nr. 1.054 fără a mai analiza argumentele apărării, întrucât a constatat încălcarea unei norme procedurale, şi anume refuzul judecătorilor de a citi în întregime Ordonanţa definitivă de trimitere în judecată a inculpaţilor din lotul Griviţa, comiţând astfel „violarea dreptului de apărare”. Documentul fiind foarte amplu, peste 300 de pagini, iar citirea lui ar fi necesitat mai multe zile, judecătorii au considerat că solicitarea apărării este motivată doar de interesul de a tergiversa procesul şi de a găsi pretexte pentru a depune diferite incidente de judecată, astfel încât au decis că este suficient dacă citesc capitolul referitor la Vasile Luca. Chiar dacă punctul lor de vedere era corect, pretenţia apărării neavând alt scop decât cel amintit, hotărârea lor nu a fost şi legală. Decizia Curţii Superioare de Justiţie Militară este ilustrativă în acest sens:

> S-a constatat că acuzatul recurent a cerut să se citească în întregime Ordonanţa definitivă, cu atât mai mult cu cât fusese condamnat în contumacie, fără nici un fel de instrucţiune şi era trimis în judecată pentru o serie de infracţiuni conexe. Instanţa de fond refuză să citească ordonanţa definitivă în întregime la cererea acuzatului şi comite astfel o flagrantă violare a actului de apărare. Motivarea respingerii incidentului, pe lângă că este nejuridică, prin aceea că Consiliul îşi însuşeşte motivarea în

> fapt şi în drept a comisarului regal, fără a ţine seama de apărarea recurentului, dar păcătuieşte total şi sub raportul unei motivări în sensul legii. Astfel se afirmă că cererea acuzatului este inoportună şi că ar fi făcută pentru atmosferă. Ori actul de acuzare este piesa cea mai importantă din dosar şi lectura ei este un drept al acuzatului (...) Cum va putea acuzatul să discute raportul când cuprinsul acestuia nu i-a fost adus la cunoştinţă prin lectura lui integrală?

Totuşi, Curtea Superioară nu a dispus punerea în libertate a lui Vasile Luca, fiind convinsă de vinovăţia acestuia, ci a trimis cazul spre rejudecare la Consiliul de Război al Corpului V Armată Braşov[100] [101].

Conducerea PCdR, încurajată de acest mic succes, printre foarte puţinele din 1936, un an marcat de eşecuri pe linie în numeroase [101]
procese , a încercat să grăbească rejudecarea, sperând că poate va reuşi să obţină cel puţin eliberarea unui lider al partidului. La câteva zile după admiterea recursului, Paul Moscovici, în calitatea de avocat al lui Luca, a depus o cerere prin care solicita „imediata transferare" a acestuia de la Doftana la Braşov şi trimiterea de urgenţă a dosarelor, „pentru ca să se poată fixa termen de judecată imediat după aducerea sa aici". Moscovici

nu uita să menţioneze că „prevenţia sa durează din 1933, ceea ce ~ • "[55102]
înseamnă trei ani .

100 *Ibidem,* f 2-5.

101Anul 1936 s-a soldat cu condamnări numeroase şi grele pentru liderii PCdR. Persoanele din lotul Ana Pauker au primit pedepse mari în procesul de la Craiova, Petre Constantinescu-Iaşi a fost condamnat la Chişinău, liderii DRO într-un proces la Constanţa, 19 utecişti (printre care şi Nicolae Ceauşescu) au fost condamnaţi la Braşov, 27 comunişti într-un alt proces de la Chişinău, la care se adăugă şi condamnarea conducerii Blocului Democratic, o altă formaţiuune paravan a PCdR. S. Tănase, *op.cit.,* p. 250.

În acelaşi timp, şi autorităţile şi-au activat o variantă de rezervă pentru a obţine condamnarea lui Luca, şi anume trimiterea lui în judecată pentru deţinerea manifestelor şi instrucţiunilor Profinternului descoperite la percheziţia efectuată în momentul arestării sale. Cum în aceste materiale existau şi directive privind declanşarea grevei generale, iar ele fuseseră găsite asupra lui Luca după evenimentele de la Griviţa, el putea fi acuzat că dorea organizarea unei alte greve la nivel naţional şi de această dată tot ca urmare a indicaţiilor primite din străinătate, faptă săvârşită în timp ce starea de asediu era încă în vigoare. La 30 iunie 1936, Direcţia Poliţiei de Siguranţă, prin Ministerul de Interne, a trimis o adresă ministrului Apărării Naţionale (în subordinea căruia se aflau instanţele militare), în care prezenta aceste aspecte şi cerea „să i se deschidă o nouă acţiune publică, pentru noi fapte, săvârşite posterior rebeliunii de la Atelierele Griviţa”[102] [103]. Până la urmă, nu se va da niciodată curs acestei solicitări, dar speţa ar fi putut fi oricând repusă pe tapet dacă nu s-ar fi obţinut condamnarea dorită în procesul aflat în derulare.

Instanţele militare păreau a fi decise să nu amâne prea mult rejudecarea, în condiţiile în care vinovăţia lui Luca era reală şi dovedită, permiţând cu uşurinţă condamnarea sa la ani grei de închisoare. La 15 iulie 1936, Curtea Superioară de Justiţie Militară a înaintat Consiliului de Război al Corpului V Armată „dosarul Griviţa” (cele 13 dosare existente atunci referitoare la evenimentele de la Griviţa au fost toate conexate într-un singur dosar mare), pentru ca această instanţă să poată trece cât mai repede la începerea procesului. Chiar înainte de această dată, la 6 iulie 1936, Penitenciarului Doftana i s-a solicitat să-l transfere pe acuzat la Braşov, „sub pază sigură şi riguroasă, pentru a nu mai fi

102 ANIC, fond 96, dosar 3.695, f 14

103 *Ibidem,* f. 8.

posibilă o evadare, dat fiind că numitul este un comunist periculos”[104].

Luca nu va ajunge însă la Braşov decât la 29 august 1936, după ce instanţa a adresat mai multe cereri către Penitenciarul Doftana de a

104 *Ibidem,* f 9

transfera deţinutul[105]. Întârzierea avea însă să genereze o amânare suplimentară, întrucât între timp, dat fiind faptul că Luca nu fusese adus la Braşov pentru a fi judecat, dosarul a fost trimis la Consiliul de Război al Corpului II Armată. Această instanţă avea nevoie de el „pentru judecarea acuzaţilor Lucreţiu Pătrăşcanu şi alţii, care au fost disjunşi din procesul rebeliunii de la Atelierele Griviţa", termenul de judecată fiind 10 septembrie 1936[106]. Este vorba de un grup de 16 persoane, în frunte cu Pătrăşcanu, o parte arestate şi anchetate în lotul Griviţa, dar care apoi – dat fiind faptul că nu existau probe suficiente care să documenteze implicarea lor în evenimentele respective – n-au fost trimise în judecată în procesul de la Bucureşti din vara lui 1933, maiorul Bărdescu dispunând punerea lor în libertate şi judecarea ulterioară. În timp, acestora le-au fost alăturaţi şi alţi lideri ai ceferiştilor, ce au fost arestaţi ulterior, cum ar fi Emil Popa, care, în 1933, conducea sindicatul de la Atelierele CFR. Cluj. Procesul acestui grup a început în martie 1936.

La 15 septembrie 1936, Consiliul de Război al Corpului II Armată a înapoiat dosarul Consiliului de Război al Corpului V Armată, cu precizarea că avea nevoie de acest dosar pentru data de 30 octombrie 1936, când fusese fixat termenul de judecată al grupului Pătrăşcanu. Acum începe aproape nesfârşitul periplu al dosarului de la o instanţă la alta, lipsa lui cauzând mai multe amânări ale ambelor procese. La 6 octombrie 1936, dosarul este retrimis la Bucureşti, întrucât instanţa din Braşov nu fixase încă un termen de judecată.

În tot acest timp, Vasile Luca, care aştepta la Braşov începerea procesului, era contrariat de faptul că nici măcar nu se stabilise o dată concretă în acest sens, ceea ce-i prelungea detenţia preventivă. La mijlocul lui octombrie 1936, el a înaintat o petiţie prin care cere urgentarea

105 *Ibidem.*
106 *Ibidem,* f. 20.

judecăţii. La 22 octombrie 1936, generalul C. Manolache, la care a ajuns această petiţie, ordona comisarului regal al Consiliului de Război al Corpului V Armată să raporteze „cauza pentru care dosarul în cauză nu este pus pe rol pentru judecată”, transmiţându-i totodată ordinul că „se va accelera judecata în cel mai scurt timp posibil”. Instanţa din Braşov a răspuns însă că nici măcar nu apucase să studieze bine dosarul, pentru că l-a avut foarte puţin timp la dispoziţie (21 de zile). Serviciul Justiţiei din MApN a încercat să organizeze cumva situaţia şi a ordonat ca procesul lui Luca să înceapă „imediat după judecarea procesului avocatului Lucreţiu Pătrăşcanu”[107]. Foarte probabil, în stabilirea priorităţilor s-a ţinut cont de faptul că Luca era deja în închisoare, pe când o parte din cei din lotul Pătrăşcanu se aflau în libertate.

Procesul Pătrăşcanu a fost însă iarăşi amânat, multitudinea de avocaţi ai celor în cauză motivând că n-au avut timpul necesar pentru a consulta dosarul, dat fiind faptul că acesta fusese la Braşov. Prin urmare, instanţa din Bucureşti a retrimis dosarul la Braşov, solicitând însă să-i fie înapoiat cât mai repede.

Profitând de acest prilej, la 16 noiembrie 1936, Consiliul de Război al Corpului V Armată l-a informat pe Luca că a stabilit data de 3 decembrie 1936 pentru începerea procesului său. Cu acest prilej, Luca a declarat că-i va avea ca avocaţi pe Paul Moscovici şi Iosif Schraier şi că va cita 75 de martori în apărarea sa. Printre martori regăsim 35 muncitori de la Griviţa (Vasile Bâgu, Panait Bogăţoiu, Constantin David, Ovidiu Şandru), 10 muncitori maghiari din Braşov, mai mulţi comunişti aflaţi în detenţie (Ana Pauker, Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Emil Popa, Dimităr Ganev), ceferişti de la alte ateliere din ţară (Timişoara, Turnu Severin, Cernăuţi, Chişinău), precum şi oameni politici, în general cu vederi de stânga, dar nu exclusiv (Lothar

107 *Ibidem,* f. 36.

Rădăceanu, Eduard Mirto, Nicolae Lupu, Grigore lunian, luliu Maniu, Petre Pandrea, Matei Socor, Scarlat Calimachi). În schimb, acuzarea avea un singur martor, comisarul şef de Siguranţă Nicolae Turcu, cu care Luca se va reîntâlni ulterior în anchetele Securităţii[108].

Prima şedinţă, din 3 decembrie 1936, s-a încheiat foarte rapid. Apărarea, reprezentată de Şraier, A. C. Velter şi Cristian Gheorghiu, a solicitat amânarea cauzei pe motiv că s-au prezentat doar 16 martori ai apărării şi nu a avut timpul necesar studierii dosarului, iar instanţa s-a declarat de acord cu cererea[109]. Este de reţinut totuşi că unul dintre martorii prezenţi a fost Ana Pauker, adusă de la Penitenciarul corecţional Văcăreşti, ce a folosit acest prilej pentru a lua legătura cu PCdR, prin intermediul lui Alexandru Sahia, care a obţinut permisiunea gardianului ce o escorta de a o transporta cu un taxi la penitenciar, la înapoiere[110].

Peste numai câteva zile, la 12 decembrie 1936, ca şi cum nu avocaţii săi ar fi solicitat prelungirea procesului, Vasile Luca a înaintat un memoriu prin care cerea să fie pus în liberate, pe motiv că „arestul preventiv s-a prelungit extrem de mult” (la acea dată era de 3 ani şi 4 luni). El amintea şi casarea sentinţei anterioare, ce se dovedise a fi „o eroare judiciară”. Drept „garanţie” că se va prezenta la proces, el declara că era direct interesat s-o facă întrucât „situaţia mea juridică în acest proces merge înspre limpezire în folosul meu, aşa că nu aş mai avea nici un interes de a mă sustrage de la interesul legal al judecării procesului”. El susţinea şi faptul că n-a avut nici o legătură cu greva de la Griviţa, fiind angrenat doar în CGSU: „În timpul evenimentelor de la Griviţa am activat în mişcarea muncitorească din Timişoara, organizaţie perfect legală cum de altfel reiese şi din actul de acuzare, neavând nimic comun

108 *Ibidem,* f. 43.
109 *Ibidem,* f. 81.
110 S. Tănase, *op. cit.,* p. 227.

cu provocarea rebeliunii de la Griviţa". Un alt argument invocat era şi starea sa precară de sănătate: „sunt bolnav de apendicită, iar dacă nu-mi voi face operaţie cât mai grabnică viaţa îmi este periclitată". Cererea i-a fost însă respinsă, autorităţile ştiind foarte bine că imediat ce va fi pus în libertate Luca va dispărea din ţară şi va fugi în URSS[111].

Între timp s-a fixat un nou termen pentru proces: 27 ianuarie 1937. La 5 ianuarie 1937, Luca declara instanţei că va fi apărat de Schraier, Gheorghiu şi Radu Olteanu şi a cerut cinci noi martori, printre care Ilie Pintilie şi Carol Wexler[112]. La termenul stabilit, apărarea a depus toate eforturile pentru a obţine o nouă amânare. Luca anunţă că renunţă la avocatul Radu Olteanu şi cere să fie apărat de Paul Moscovici. Avocaţii invocă iarăşi lipsa mai multor martori ai apărării (printre care Gheorghiu-Dej, Chivu, Bogăţoiu şi Mirto) şi solicită din nou amânarea judecăţii. Foarte probabil că schimbarea de optică a apărării, ce până atunci ceruse judecarea cât mai rapidă, a fost determinată de pedepsele grele primite de comunişti în anul 1936, la nivelul conducerii PCdR conştientizându-se faptul că o sentinţă rapidă nu putea aduce decât o condamnare mare. Instanţa a respins însă cererea de amânare, argumentând că procesul va dura mai mult timp, perioadă în care martorii lipsă puteau fi aduşi. PCdR recurge atunci la o altă metodă, cerând martorilor prezenţi să părăsească procesul înainte de a fi audiaţi. Astfel, deşi se aflau în sală în ziua deschiderii procesului, la apelul din 1 februarie, când trebuia să depună mărturie, s-a constatat lipsa lui Vasile Bâgu, Ovidiu Şandru, Constantin David şi a încă vreo şase-şapte ceferişti. Imediat, apărarea a depus o nouă solicitare de amânare a judecăţii. Acuzarea a intervenit însă rapid şi a denunţat întreaga tactică a apărării, al cărei scop era exclusiv acela de a obţine un nou termen de

111 ANIC, fond 96, dosar 3.695, f. 184.
112 *Ibidem,* f. 196.

judecată: la citarea lui Gheorghiu-Dej şi Chivu Stoica s-au indicat alte adrese, ceea ce a făcut imposibilă prezenţa lor la timp; a propus martori la care, după ce au fost aduşi, unii chiar din închisori (Wexler), a renunţat fără ca măcar să fie audiaţi etc. Intenţia apărării de a bloca dezbaterile fiind evidentă, instanţa a respins solicitarea de amânare şi procesul a continuat.

Precum în procesul precedent, Luca a fost acuzat că în perioada 4-14 februarie 1933 „a intrat în legătură cu agenţii asociaţiei Internaţionalei a III-a comunistă din Uniunea Sovietică, devenind cu bună ştiinţă membru al acestei asociaţii, în scopul de a primi – şi chiar a primit – instrucţiuni şi ajutoare băneşti pentru pregătirea revoluţiei comuniste în România, cu început de acţionare la Atelierele CFR Griviţa", fapta fiind comisă în timp ce era declarată stare de asediu. Judecătorii i-au acordat circumstanţe atenuante, dar, prin Sentinţa nr. 9 din 4 februarie 1937, l-au condamnat la 8 ani muncă silnică, 5 ani interdicţie corecţională şi 20.000 lei amendă[113].

Luca a declarat imediat recurs la Curtea Militară de Casare şi Justiţie. La 25 iunie 1937, prin Decizia nr. 25, această instanţă a constatat existenţa unui nou viciu procedural, astfel încât a fost nevoită să admită recursul şi să caseze Sentinţa nr. 9. Mai exact, Luca – ce fusese doar „provocator" al evenimentelor – nu putea fi condamnat la muncă silnică, pedeapsă ce o puteau primi doar făptuitorii. Curtea Militară de Casare şi Justiţie considera însă că Luca era vinovat de cele imputate şi a dispus rejudecarea cazului „cu menţinerea culpabilităţii". Dosarul a fost astfel retrimis Consiliului de Război al Corpului V Armată, dar numai „spre a face justa aplicare a pedepsei"[114].

Însă înainte ca dosarul, compus acum din 14 volume, să

113 *Ibidem,* f. 202.

114 *Ibidem,* f. 315.

se întoarcă la Braşov şi procesul să fie iarăşi reluat, el a poposit din nou la Bucureşti, la procesul Pătrăşcanu. Între timp, Luca şi-a încercat din nou şansa şi, la 24 iulie 1937, a depus o nouă cerere de a fi judecat în libertate, solicitare reiterată la 8 septembrie 1937. Însă acum vinovăţia sa era constatată şi juridic aşa că nu avea nici o şansă ca ele să fie aprobate.

La 4 august 1937, dosarul Griviţa a ajuns la Braşov, după ce Serviciul Justiţiei al MApN a ordonat Consiliului de Război al Corpului II Armată să dispună amânarea procesului Pătrăşcanu „în interesul bunei administrări a justiţiei”[115]. Se spera că procesul lui Luca, unde era vorba doar de aplicarea corectă a pedepsei şi nu de stabilirea vinovăţiei, ea fiind deja certificată, nu putea dura prea mult.

Însă, în mod neaşteptat, rejudecarea a fost tergiversată până în primăvara anului 1938, instanţa militară fiind probabil descumpănită de acest nou eşec. În tot acest timp, Vasile Luca a depus cereri repetate de a fi pus în libertate provizorie, ele fiind respinse de Consiliul de Război al Corpului V Armată la 27 octombrie 1937 şi la 24 noiembrie 1937[116]. În paralel, instanţa din Bucureşti solicita în repetate rânduri dosarul pentru a putea judeca procesul Pătrăşcanu, arătând că au trecut mai multe termene fixate în care procesul nu s-a putut judeca din lipsă de dosar.

Cel de-al treilea proces a început abia la 16 martie 1938. Luca a fost apărat de Velter şi Maurer. Prin Sentinţa nr. 164, el a fost condamnat de Tribunalul Militar al Corpului V Armată, completul fiind condus de colonelul Gheorghe Ursache, la 8 ani temniţă grea, 5 ani interdicţie şi 20.000 lei amendă[117].

Şi de această dată Luca a declarat recurs. Acesta a fost dezbătut de Curtea Militară de Casare şi Justiţie la 22 iunie

115 ANIC, fond 96, dosar 6.578, partea II, f. 541.
116 ANIC, fond 96, dosar 3.695, f. 347, 350.
117 *Ibidem,* f. 476.

1938. În fapt, nici măcar nu s-a ajuns la analizarea motivelor invocate de apărare. Instanţa a constat din nou existenţa mai multor vicii de procedură. În textul sentinţei nu erau indicate nicăieri profesia, etatea, profesia şi domiciliul celui condamnat, astfel încât instanţa nu putea dovedi că persoana condamnată era una şi aceeaşi cu cea acuzată. Mai mult, în sentinţă nu erau stipulate nici măcar legile în baza cărora Luca a fost condamnat. Prin Decizia nr. 294, şi Sentinţa nr. 164 a fost casată, dosarul fiind trimis spre o nouă rejudecare, de data aceasta, la o altă instanţă (Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie Galaţi), judecătorii militari din Braşov dovedindu-se incapabili să emită o hotărâre legală. De reţinut este faptul că şi de această dată a fost menţinută culpabilitatea, rămânând aşadar de decis doar pedeapsa ce urma s-o primească Vasile Luca[118].

Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie a început procedurile de judecată la 3 septembrie 1938, bineînţeles cu, de acum, clasica solicitare de a remite dosarul adresată Corpului II Armată, ce încă se chinuia să judece procesul grupului Pătrăşcanu. Ilustrativ pentru maniera în care se judeca şi procesul Pătrăşcanu este faptul că, la termenul din 12 septembrie 1938, instanţa a avut surpriza de a se afla aproape singură în sală, întrucât nu s-a prezentat nici unul dintre acuzaţii aflaţi în libertate.

Conducerea instanţelor militare era însă decisă să nu mai tolereze nici un fel de întârziere în cazul procesului lui Vasile Luca, care risca să facă de ruşine întreg corpul judecătoresc militar. La 14 septembrie 1938, a fost emis un ordin în care se arăta că „trebuie rejudecat urgent”, avându-se în vedere şi detenţia preventivă foarte lungă în care Luca se afla (de peste cinci ani)[119]. Iar Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie, constituit într-un complet condus de colonelul

118 *Ibidem,* f 499-500.
119 ANIC, fond 96, dosar 6.578, partea II, f 569.

Constantin Manoliu, s-a mişcat în consecinţă şi, la 6 octombrie 1938, a pronunţat Sentinţa nr. 1.177, prin care Vasile Luca era condamnat la 5 ani şi 6 luni temniţă grea şi 5 ani degradare civică[120].

Şi de această dată Luca a făcut recurs, fiind probabil convins că şi acesta va fi admis. La 22 noiembrie 1938, el şi-a retras însă recursul, realizând că până la judecarea acestuia va mai avea foarte puţin de executat din pedeapsă, astfel încât nu avea nici un rost să rişte să primească o condamnare majorată. Prin Decizia nr. 727/21 decembrie 1938, Curtea Militară de Casare şi Justiţie a admis cererea lui Luca de a-şi retrage recursul, sentinţa rămânând astfel definitivă[121].

Totuşi, speranţa că va fi pus în scurt timp în libertate i-a fost ameninţată de ştirea primită de la conducerea Penitenciarului Doftana, care i-a reamintit că el mai avea de executat şi pedeapsa de 1 an pronunţată în aprilie 1933 de Consiliul de Război Iaşi. Luca şi-a mobilizat de urgenţă avocaţii şi, la 28 februarie 1939, a înaintat o cerere de contopire a pedepsei de 1 an în cea de 5 ani şi 6 luni. Şi această solicitate a fost dezbătută de Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie, care a judecat-o cu rapiditate şi a admis-o la 31 martie 1939, după ce şi procurorul militar şi-a exprimat acordul[122].

Eliberat din detenţie în aprilie 1939, Vasile Luca a ajuns în libertate direct în postura de viceconducător al partidului. Aflat oricum într-o penurie acută de lideri, care fie erau în detenţie, fie luptau în Spania, fie fuseseră executaţi la Moscova, PCdR trecea chiar atunci printr-un vid de putere, întrucât cu câteva zile înainte decedase secretarul general al partidului, Bela Brainer. Postul de conducător *de facto* al PCdR, până ce urma să obţină agrearea Cominternului, era deţinut de nimeni altul decât Ştefan Foriş, vechiul protector al lui Luca. Iar Luca era „al doilea în ierarhie”, după cum

120 *Idem,* dosar 3.695, f 504-508.
121 *Ibidem,* f. 551.
122 *Ibidem,* f. 555-556.

descrie Constantin Pârvulescu situaţia găsită de el în septembrie 1939, când a fost eliberat din detenţie[123].

Iar perspectivele lui Luca se arătau a fi chiar mai promiţătoare decât atât, întrucât se pare că liderii de la Comintern îl preferau şi de această dată în detrimentul lui Foriş. În primăvara lui 1940, Luca a fost chemat la Moscova, sovieticii dorind atât să constate personal în ce măsură se puteau baza pe el dacă-l numeau în fruntea PCdR (cu siguranţă că implicarea lui în lupta fracţionistă din 1928-1930 nu fusese uitată), cât şi să-i dea instrucţiunile aferente în eventualitatea în care el ar fi corespuns aşteptărilor[124].

Vasile Luca va ajunge însă mult mai târziu în URSS, întrucât tentativa lui de a trece graniţa a eşuat, în urma denunţului lui Nicu Tudor (membru al Secretariatului CC al PCdR), ce fusese recrutat de Siguranţă încă din 1933, în timpul anchetei lotului Griviţa[125]. Conform declaraţiilor pe care Luca le-a dat la Siguranţa din Cernăuţi în timpul cercetărilor ce au urmat arestării, el şi Ştrul Zighelboim (membru al Secretariatului CC al PCdR, recent eliberat din detenţie, chemat şi el în U.R.S.S. pentru a primi instrucţiuni referitoare la activitatea viitoare) au plecat din Bucureşti în ziua de 2 aprilie 1940. Au ajuns în gara din Cernăuţi a doua zi, unde erau aşteptaţi de Dumitru Rusnac, un comunist local, responsabil cu asigurarea canalului ilegal de trecere în şi din URSS. Chiar în acea noapte, cei trei au pornit spre frontieră, dar grănicerii din Regimentul 16 Dorobanţi al Diviziei a 8-a Infanterie, avizaţi de Siguranţă în urma denunţului lui Nicu Tudor, i-au aşteptat şi i-au arestat în dimineaţa zilei de 4 aprilie 1940. Zighelboim a încercat să mituiască soldaţii, oferindu-le 2.000 de lei, dar aceştia au refuzat, ei având ordine clare să-i aresteze[126].

În declaraţiile sale, Luca va susţine că dorea să fugă din

123 ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, vol. 14, f. 66.

124 S. Tănase, *op. cit.,* p. 137.

125 *Ibidem.*

126 ANIC, fond 96, dosar 3.696, f 1.

ţară din cauza pedepselor privative de libertate primite în trecut, chiar dacă ele erau deja ispăşite: „Nu aveam linişte din cauza acestei condamnări, fapt ce m-a făcut să trec frontiera. Am ales frontiera de răsărit, crezând că mai bine va fi traiul în acea parte”. Zighelboim îşi va motiva gestul prin lipsa unui loc de muncă în Bucureşti, el fiind evreu, ceea ce l-a făcut să opteze pentru URSS, unde ar fi putut găsi de lucru. Ambii vor susţine că nu-l cunoşteau pe Rusnac şi că l-au interpelat întâmplător, văzându-l localnic, oferindu-i 2.000 lei pentru a-i trece graniţa[127]. Siguranţa din Cernăuţi ştia însă foarte bine cine era Rusnac („curierul PCdR pentru efectuarea trecerilor clandestine pe frontieră în Rusia Sovietică”), el aflându-se deja în curs de judecare la Tribunalul Storojineţ „pentru activitate clandestină comunistă”[128].

Lucrurile fiind foarte clare, la 6 aprilie 1940 Divizia a 8-a i-a trimis în judecată pe cei trei, înaintându-i Tribunalului Militar Cernăuţi. Acuzaţia adusă lui Luca şi Zighelboim era cea de „încercare de trecere frauduloasă a frontierei”, pentru Rusnac reţinându-se „complicitate la încercare de trecere frauduloasă a frontierei”[129]. Solicitată să ofere date privindu-i pe cei trei, Direcţia Generală a Poliţiei arăta că Luca şi Zighelboim sunt „membri marcanţi în conducerea centrală a PCdR”, precizând că ei doreau să treacă în URSS

> pentru a lua contact cu conducătorii Internaţionalei a IlI-a din Moscova, spre a primi directive în legătură cu activitatea PCdR faţă de situaţia politică internă şi internaţională[130].

Procesul nu a avut istoric, judecându-se extrem de rapid. Tribunalul Militar al Diviziei a 8-a Infanterie[131] a emis,

127 *Ibidem,* f. 4.
128 *Ibidem,* f 19.
129 *Ibidem,* f. 7.
130 *Ibidem,* f. 18.
131 Componenţa completului: preşedinte: locotenent colonel Gheorghe Cristescu, membri – căpitan Victor Dobrogeanu,

la 22 aprilie 1940, Sentinţa nr. 797, prin care toţi trei acuzaţii au fost condamnaţi la 8 luni închisoare corecţională[132]. Nu vor executa însă decât câteva luni din pedeapsă, întrucât nu au fost mutaţi din Închisoarea Cernăuţi, fiind astfel eliberaţi de armatele sovietice în momentul cedării Bucovinei.

Pus în libertate, lui Luca i s-a acordat cetăţenia sovietică, iar în 1941 a fost ales deputat în Sovietul Suprem al Ucrainei[133]. Va fi încadrat în Armata Roşie, ca ofiţer în Direcţia Politică pe frontul de sud[134]. În primăvara lui 1943, după victoria de la Stalingrad şi preluarea ofensivei de către sovietici, Luca va fi chemat la Moscova pentru a primi sarcini mult mai importante. Stalin pregătea deja echipa ce dorea s-o instaleze la conducere în eventualitatea în care trupele sale ar fi ajuns în România. Era apoi nevoie de oameni cu experienţă politică pentru atragerea de partea bolşevicilor a zecilor de mii de ofiţeri şi soldaţi români luaţi prizonieri la Stalingrad şi în luptele ulterioare.

Ajuns la Moscova, Luca va fi cooptat destul de repede în conducerea comuniştilor români din URSS, devenind al doilea om – după Ana Pauker – în ierarhia acestora. Din nou a fost avantajat de faptul că era muncitor, o categorie socială care era obligatoriu să fie reprezentată la vârful partidului. Cu toate că acum erau mult mai mulţi muncitori în URSS, unii chiar cu notorietate în ţară şi în străinătate (precum Constantin Doncea sau Dumitru Petrescu-Griviţa), Luca era singurul care depusese o activitate atât de susţinută în favoarea PCdR, el activând deja de peste douăzeci de ani în mişcarea comunistă. În plus, Ana Pauker, chiar dacă nu-l

---

căpitan Gheorghe Stănculescu, căpitan Maximilian Gavrilescu.

132 ANIC, fond 96, dosar 3.696, f. 21

133Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR 1945-1989. Dicţionar*, studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, p. 365

134 S. Tănase, *op. cit.,* p. 138

agrea în mod deosebit ca persoană, avea o mare nevoie de calităţile sale organizatorice pentru constituirea unităţilor militare comuniste formate din soldaţii armatei române luaţi prizonieri de sovietici, aceasta fiind principala responsabilitate de care a răspuns Vasile Luca în URSS. La reîntoarcerea în România, în toamna lui 1944, primele sarcini ale lui Luca au fost de natură organizatorică, el răspunzând de transformarea PCR dintr-o formaţiune minusculă într-un partid de masă.

Trauma abandonării sale în orfelinat de către familie din cauza sărăciei, bătăile îndurate încă din copilărie, sărăcia prin care a trecut o perioadă, anchetele Siguranţei şi anii de detenţie îşi vor pune amprenta asupra personalităţii lui Vasile Luca (oricum destul de impulsivă), şi pe care nu le va uita niciodată. După 1945, aflat la vârful regimului comunist, Luca va da frâu liber resentimentelor sale faţă de fosta clasă politică şi economică din România. Lectura stenogramelor şedinţelor Biroului Politic şi ale Secretariatului CC al PCR din perioada 1945-1952 relevă nenumăratele indicaţii pe care le-a dat organelor de represiune să treacă la măsuri dure contra oricăror opozanţi reali, potenţiali sau imaginari ai regimului. Chiar la câteva zile după ce PCR a preluat puterea, la 10 martie 1945, el va face o declaraţie edificatoare: „mai bine arestăm zece nevinovaţi, decât să scăpăm un bandit”[135]. Ţintele sale vor fi indistincte: partidele istorice[136], foştii reprezentanţi ai administraţiei („toţi cei epuraţi trebuie

135 Radu Ciuceanu, Corneliu Mihail Lungu (coord.), Florin Constantiniu (responsabil volum), Sever Catalan, *Stenogramele şedinţelor conducerii P.C.R. 23 septembrie 1944-26 martie 1945,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2003, p. 346.

136 Şedinţa Biroului Politic din 26 iulie 1946: „Nu trebuie uitat scopul: compromiterea şi distrugerea partidelor istorice”. Claudiu Secaşiu, „Noaptea demnitarilor. Contribuţii privind distrugerea elitei politice româneşti”, în *Analele Sighet,* vol. 6, 1998, p. 896.

adunaţi şi băgaţi în lagăr”), foştii ofiţeri („trebuie puşi la muncă forţată”[136] [137]), ţăranii ce se împotriveau colectivizării[138] şi cotelor obligatorii, ţăranii înstăriţi (chiaburii)[139] etc. Indicaţiile sale erau de a se lua măsuri represive cât mai dure: „trebuie lovit cu măciuca”, „trebuie luate măsuri drastice şi nu judecat sentimental”, „Miliţia să lovească fără milă”, „judecata să fie făcută foarte aspru”. Opiniile exprimate de Vasile Luca erau cu mult mai violente decât cele ale celorlalţi membri ai conducerii PCR.

Roata istoriei, care i-a oferit şansa nesperată de a se răzbuna, îi va juca însă o festă, pe deplin meritată în opinia noastră. În 1952 va fi arestat chiar de către foştii săi tovarăşi cu care a organizat protestele de la Griviţa (Gheorghiu-Dej, Stoica Chivu, Gheorghe Stoica). Va cunoaşte din plin duritatea anchetelor Securităţii, fiind tratat exact aşa cum el ceruse în anii anteriori să se procedeze. Luca va petrece 11 ani în temniţele comuniste, sensibil mai mult decât a fost închis sub „regimul burghezo-moşieresc”, trecând peste faptul că şi regimul de detenţie a fost cu totul diferit. A decedat la 27 iulie 1963, în Penitenciarul Aiud, bolnav şi uitat de foştii săi colegi din partid.

137*** *Stenogramele şedinţelor Biroului Politic şi ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R.,* vol. III, *1950-1951,* studiu introductiv de loan Scurtu, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2004, p. 188.

138Şedinţa Biroului Politic din 14 februarie 1950: „Dacă vrem să transformăm agricultura atunci trebuie să lovim pe acei care duc agitaţie împotriva însămânţărilor, împotriva întovărăşirilor etc.” *Ibidem,* p. 120.

139„trebuie ridicaţi 5-6 din fiecare sat, elemente chiabure, şi lovite ca să simtă. Trebuie ridicat totul, dat în judecată, condamnat (...) asemenea chiaburi trebuie lichidaţi”. *Ibidem*, p. 458.

Gheorghe Gheorghiu-Dej şi „procesul ceferiştilor” (1933-1934)

Elis Neagoe-Pleşa

După 1944, Gheorghiu-Dej şi-a fundamentat legitimitatea poziţei sale în fruntea PCR pe activitatea depusă în timpul unor evenimente importante din istoria clandestină a partidului. Rolul avut în organizarea grevei de la Griviţa a constituit principala sursă la care acesta a apelat pentru a-şi consolida locul deţinut în conducerea partidului şi a statului.

Provenit dintr-o familie săracă din Bârlad, viitorul lider al PMR a fost nevoit să muncească foarte devreme (la 11 ani) şi să abandoneze relativ repede şcoala[140]. Vârsta şi lipsa unei calificări l-au obligat să-şi schimbe în mai multe rânduri locul de muncă, alegându-şi în cele din urmă meseria de electrician, care oferea perspective mai sigure. S-a angajat la o fabrică din Comăneşti, unde a luat contact cu greutăţile vieţii muncitorilor din acea perioadă, fapt care l-a motivat să se înscrie în sindicat şi să participe la greva generală din 1920. Prima acţiune revendicativă i-a adus însă şi contactul brutal cu lipsa de scrupule a patronatului acelor vremuri, toţi greviştii fiind imediat concediaţi.

După un an, Gheorghiu-Dej a reuşit să se angajeze ca electrician la Societatea de Tramvaie din Galaţi, dar la jumătatea deceniului trei a fost din nou concediat, întrucât ar fi organizat mai multe proteste ale muncitorilor împotriva introducerii zilei de muncă de nouă ore, alături de

140Tudor Olaru, *Primul candidat al Capitalei. Gh. Gheorghiu-Dej,* în „Scânteia”, 18 noiembrie 1946, pp. l-2.

revendicări de majorare a salariilor[141]. Viitorul conducător al partidului comunist a cunoscut astfel şi abuzurile societăţilor publice locale. Şi-a găsit însă un loc de muncă tot la o unitate economică de stat, fiind primit ca electrician la Atelierele CFR din Galaţi.

În special după debutul crizei economice, care a contribuit din plin la erodarea nivelului de trai al muncitorilor, ce oricum era scăzut, Gheorghiu-Dej a început să fie tot mai activ în plan politic. În opinia lui, muncitorii trebuiau să iasă din starea de expectativă şi să protesteze faţă de condiţiile grele de muncă şi de viaţă, cu atât mai mult cu cât salariile le scăzuseră simţitor. Ideile sale se apropiau astfel de politica PCdR, partid care susţinea cu asiduitate astfel de acţiuni protestatare ale muncitorilor. Gheorghiu-Dej a fost atras de acele principii ale ideologiei comuniste care proclamau egalitatea socială şi lupta de clasă, el fiind interesat mai ales de obţinerea de către muncitori a unui tratament corect din partea patronatului şi a angajatorilor.

În anul 1930 s-a înscris în PCdR[142] şi, graţie activităţii agitatorice desfăşurate, i-a fost repartizată sarcina de a organiza celula de partid la Atelierele CFR Galaţi. Ulterior, partidul comunist i-a încredinţat rolul de a organiza activitatea de propagandă şi la alte ateliere CFR din Moldova.

După numai un an, activitatea pro-comunistă a lui Gheorghiu-Dej avea să determine reacţia punitivă a Direcţiei Generale a CFR, care, la 15 august 1931, sub acuzaţia de „agitaţie comunistă”, l-a transferat la Atelierele CFR din

141*** *Gheorghe Gheorghiu-Dej,* ediţia a II-a, Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1948, p. 12.

142Peste ani, aparatul de propagandă al regimului comunist avea să prezinte foarte literar momentul adeziunii acestuia la PCdR: „Într-o noapte găsi pe drum o hârtie mototolită. Era un manifest al Partidului, lansat cu ocazia împlinirii unui an de la masacrul de la Lupeni. Gheorghiu îl studiază cu atenţie, îşi însuşeşte conţinutul şi hotărăşte să intre în Partidul care corespunde aspiraţiilor sale” (Tudor Olaru, *op. cit.,* p. 2).

oraşul Dej[143]. Odată ajuns la Dej, Gheorghiu-Dej a continuat să desfăşoare aceeaşi activitate sindicală susţinută ca şi până atunci, reuşind să câştige în scurt timp încrederea ceferiştilor locali. Drept urmare, la 19 decembrie 1931 a fost numit verificator al balanţei financiare şi apoi „prim bărbat de încredere” al sindicatului[144]. Nemulţumiţi de condiţiile foarte grele în care munceau, precum şi de preconizata diminuare salarială, ceferiştii din Dej au aderat imediat la poziţia protestatară a lui Gheorghiu-Dej şi, la 10 februarie 1932, au înaintat Direcţiei Generale a CFR o moţiune de protest. De asemenea, la 23 februarie 1932, aceştia l-au mandatat pe Gheorghiu-Dej să plece la Bucureşti, pentru a discuta cu Uniunea centrală a sindicatelor din C.F.R. şi cu ceferiştii de la Atelierele Griviţa, în vederea coordonării demersurilor lor revendicative[145].

În această calitate, Gheorghiu-Dej a participat la conferinţa pe ţară a ceferiştilor comunişti, care a avut loc la 20 martie 1932, la Bucureşti, sub conducerea lui Vasile Luca[146]. Cea mai importantă hotărâre organizatorică luată cu acest prilej a constat în constituirea unui Comitet Central de Acţiune al ceferiştilor, al cărui secretar a fost numit Gheorghiu-Dej, ceea ce îi oficializa rolul de coodonator direct al acţiunilor protestatare ale acestora. Alături de el, în fruntea Comitetului Central de Acţiune se mai aflau doi reprezentanţi ai conducerii PCdR (Moscu Cohn/Gheorghe Stoica – membru al Secretariatului PCdR însărcinat cu problemele ceferiştilor şi Vasile Luca – membru al Secretariatului Consiliului General al Sindicatelor Unitare),

143 Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR 1945-1989. Dicţionar,* studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, p. 291.

144 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 897, ff. 1, 5.

145 *Ibidem,* f. 9.

146 Vezi, în acest sens, nota Direcţiei Generale a Poliţiei din 5 aprilie 1932, *Acţiunea comuniştilor printre lucrătorii ceferişti* (idem, dosar 897, ff. 18-19).

precum şi reprezentanţi ai Atelierelor CFR din ţară (Bucureşti, Iaşi, Galaţi etc.)[147]. Ulterior, sub coordonarea lui Gheorghiu-Dej, au fost organizate conferinţe regionale (la Galaţi şi la Cluj), la care au fost alese comitetele regionale de acţiune pentru Moldova, respectiv Transilvania[148]. În pofida faptului că nu deţinea nicio funcţie în conducerea centrală sau locală a partidului, Gheorghiu-Dej îşi datora prezenţa în Comitetul Central de Acţiune activităţii sale organizatorice şi revendicative foarte laborioase din anii 1931 – 1932. Practic, el servea drept intermediar între organele de conducere ale PCdR şi marea masă a sindicaliştilor din CFR[149].

Revenit la Dej imediat după alegerea în Comitetul Central de Acţiune, Gheorghiu-Dej a avut o reacţie foarte critică la adresa conducerii Uniunii Sindicatelor CFR, apropiată politic de PSD, partid cu care PCdR se afla într-o acerbă rivalitate pentru preluarea controlului asupra sindicaliştilor ceferişti. Astfel, în cadrul şedinţei sindicale din 24 martie 1932, el l-a acuzat pe Virgil Ionescu, preşedintele organizaţiei sindicale amintite, că trădase cauza muncitorilor ceferişti („e un aşa om care mai mult lucră contra tovarăşilor decât în favoararea lor”), făcând jocul „guvernului fascist lorga”[150]. Prin poziţia sa radicală, Gheorghiu-Dej a reuşit să-i determine pe ceferiştii din Dej să continue protestele prin care solicitau îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi creşterea

147 *Idem,* dosar 84, ff. 2-3.

148 *Idem,* dosar 6, f. 4.

149Conform Ordonanţei definitive de trimitere în judecată a celor implicaţi în procesul „Griviţa C.F.R.”, din iunie 1933, Gheorghiu-Dej era „agentul de legătură între diferitele sindicate comuniste şi Partidul Comunist. El este acela care cutreieră ţara în lung şi în lat”. ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 2, f 159.

150ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar nr. 897, ff. 10, 12. Conflictul lui Gheorghiu-Dej cu Virgil Ionescu era mai vechi, acesta din urmă fiind acuzat de către primul că era „un trădător de primă clasă, care a trădat lupta muncitorilor la Iaşi”. *Idem*, dosar 896, vol. 1, f. 10.

salariilor. În acest context, la 9 aprilie 1932, Direcţia Generală a CFR, folosind ca pretext conţinutul moţiunii din 10 februarie, mai exact pasajul în care se cerea eliberarea comuniştilor aflaţi în detenţie, a dispus închiderea atelierelor din Dej şi concedierea celor aproximativ 300 de muncitori[151]. Faptul că Gheorghiu-Dej se aflase în fruntea protestatarilor şi, mai ales, că era vorba de o „recidivă” a acestuia, a determinat conducerea CFR să decidă concedierea lui[152], lipsindu-l, totodată, de dreptul de a se mai angaja la vreun alt atelier din ţară. Este şi perioada în care Gheorghe Gheorghiu a primit apelativul „Dej”, pe care îl va adopta şi păstra toată viaţa. De notat este însă faptul că acesta nu i-a fost acordat de muncitori, în semn de recunoaştere a meritelor sale, ci de către Siguranţă, care încerca astfel să-l deosebească de alţi lideri sindicali din ţară care se chemau Gheorghiu[153].

În perioada imediat următoare, Gheorghiu-Dej a activat intens în direcţia trecerii sindicatelor ceferiştilor sub controlul PCdR, el răspunzând, potrivit lui Gheorghe Stoica, de coordonarea muncitorilor din Iaşi, Paşcani şi Galaţi[154], asupra cărora avea o anumită influenţă, ca urmare a deselor deplasări pe care le făcuse în zonă, îndeosebi în perioada în care lucrase la Galaţi. Astfel, la 29 mai 1932, la Galaţi, Gheorghiu-Dej a condus conferinţa regională a ceferiştilor comunişti din Moldova[155]. Cu această ocazie s-a luat decizia înfiinţării unui comitet de acţiune regional al tuturor sindicaliştilor CFR din Moldova şi ieşirea din Uniunea Generală a Sindicatelor CFR, aflată sub influenţa PSD. Prin această acţiune, comuniştii preluau practic controlul asupra unei părţi importante a sindicatelor ceferiste. Acţiunile lui Gheorghiu-Dej erau coordonate de către Vasile Luca, care, la

151 *Idem,* dosar 897, f. 22.

152 Florica Dobre (coord.), *op. cit.,* p. 291.

153 Gheorghe Apostol, *Eu şi Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, f.e., 1998, p. 8.

154 *Scânteia,* anul XXXIV, nr. 6565, 21 martie 1965, p. 3.

155 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 36, f. 6.

rândul său, acţiona în baza indicaţiilor primite din partea CC al PCdR. Conform Siguranţei, rolul lui Gheorghiu-Dej era acela de a pregăti diversele conferinţe şi întruniri la care urma să participe Vasile Luca[156].

La 8 iunie 1932, Gheorghiu-Dej a participat la conferinţa pe ţară a ceferiştilor, organizată la Cluj, fiind cel mai activ dintre cei prezenţi, în calitate de delegat al Atelierelor CFR din Galaţi[157]. Rapoartele Siguranţei susţin că el urma să mai rămână câteva zile la Cluj „pentru formarea unui comitet şi scoaterea ziarului «Lupta C.F.R.» în limba română şi maghiară”[158]. Din acest motiv, la 2 iulie 1932, Direcţia Generală a Poliţiei cerea Inspectoratului Regional de Poliţie Cluj să treacă la arestarea, „anchetarea şi trimiterea înaintea justiţiei a lui Gheorghiu”[159], operaţiune nefinalizată, întrucât acesta plecase între timp la Bucureşti. Aici, el a participat la o consfătuire a ceferiştilor, care a avut loc la începutul lunii iulie 1932, la care au fost prezenţi lideri locali ai muncitorilor comunişti (Constantin Doncea, Alexandru Tudor, Ion loniţă, Petre Gheorghe), dar şi Gheorghe Vasilichi, delegat de conducerea PCdR.[160].

În noaptea de 14/15 iulie 1932, Gheorghiu-Dej avea să fie surprins de către Poliţia din Bucureşti „lipind afişe cu caracter subversiv pe zidurile şi stâlpii din Şoseaua Giuleşti”,

156 *Idem,* dosar 897, f 47.

157 *Idem,* dosar 39, f. 11.

158 *Idem,* dosar 897, f. 34.

159 *Ibidem,* f. 31. Este probabil ca Siguranţa să fi fost determinată să ia măsura arestării lui Gheorghiu-Dej şi ca urmare a discursului radical pe care acesta îl rostise la adunarea respectivă. Cu acea ocazie, Gheorghiu-Dej îi îndemnase pe cei prezenţi ca, în cazul izbucnirii unui război antisovietic, aceştia să refuze să încarce vagoanele cu material de război, recomandându-le să intre în grevă chiar şi cu preţul pierderii locului de muncă. El nu ezita să declare faptul că „se identifica cu stările sociale din Rusia”. *Idem,* dosar 39, ff. 13-14.

160 *Idem,* dosar 89, f. 2.

împreună cu Niculae Stoian[161]. În consecinţă, cei doi aveau să fie arestaţi şi încarceraţi la Penitenciarul Văcăreşti. Pentru a-l judeca pe Gheorghiu-Dej, Parchetul Tribunalului Ilfov a emis, la 19 iulie 1932, mandatul de arestare nr. 214[162], iar peste două zile a fost înaintat instanţei. La acest prim proces al său, Gheorghiu-Dej a fost apărat de avocatul Iosif Schraier, folosit adeseori de PCdR. În pofida rechizitoriului procurorului, la 23 iulie 1932, instanţa dispunea eliberarea lui Gheorghiu-Dej[163], întrucât afişele lipite erau electorale, iar „incidentul” se petrecuse în timpul campaniei pentru alegerile parlamentare din 17 iulie 1932[164]. Deşi a stat numai câteva zile la Văcăreşti, Gheorghiu-Dej a avut ocazia de a participa la o altă acţiune revendicativă a PCdR, el alăturându-se demersului altor 27 de deţinuţi comunişti (printre care şi Lucreţiu Pătrăşcanu, Ştefan Foriş, Bela Brainer ş.a.), ce au înaintat conducerii închisorii un memoriu, în care protestau împotriva condiţiilor aspre de detenţie şi, mai ales, împotriva nerespectării unor drepturi legale (dreptul de a coresponda, de a primi presă, dreptul la plimbare, scoaterea lanţurilor etc.). Dintre toate aceste solicitări, directorul penitenciarului avea să aprobe doar dreptul la corespondenţă[165].

Închisoarea nu numai că nu l-a speriat pe Gheorghiu-Dej, ci chiar i-a întărit acestuia convingerea de a continua activitatea agitatorică şi propagandistică. După eliberarea de la Văcăreşti, Direcţia Generală a Poliţiei a emis, la 26 iulie 1932, un ordin circular prin care cerea urmărirea lui Gheorghiu-Dej, întrucât acesta „a primit însărcinarea

161 *Idem,* dosar 898, ff. 5-6.
162 *Idem,* dosar 40, f. 4.
163 *Ibidem,* f. 6.
164 *Idem,* dosar 898, f. 13. Acesta nu a fost, însă, singurul abuz al autorităţilor din timpul campaniei electorale din iulie 1932, când, sub diferite pretexte, au fost arestaţi mai mulţi lideri comunişti (Bela Breiner, Lucreţiu Pătrăşcanu ş.a.), care, ulterior, aveau să fie eliberaţi fără să fi fost judecaţi.
165 *Idem,* dosar 899, ff. l-2.

specială de la comitetul central al partidului comunist român să menţină legăturile între organizaţiile din Transilvania şi Bucureşti şi să reorganizeze sindicatele ceferiste comuniste”[166]. Între timp, ca urmare a hotărârilor luate cu prilejul unei întâlniri conspirative la care participase şi Gheorghe Vasilichi, comuniştii reuşiseră să preia conducerea sindicatului de la Atelierele CFR Griviţa, în fruntea căruia fusese numit Panait Bogăţoiu (24 iulie 193 2)[167].

La 3 octombrie 1932, la finalul unei adunări organizate la Iaşi, Gheorghiu-Dej le adresa muncitorilor prezenţi îndemnul de a se uni pentru a lupta împreună „contra clasei capitaliste”[168]. În urma acestui discurs, agenţii de Poliţie l-au arestat la scurt timp după încheierea întrunirii[169], în pofida împotrivirii acestuia şi a ceferiştilor care-l însoţeau, poliţiştii fiind nevoiţi chiar să tragă focuri de avertisment în aer[170]. Pe motiv că, în învălmăşeala creată cu acea ocazie, fusese lovit comisarul Emil Mircescu, şeful Circumscripţiei II de Poliţie Iaşi, Gheorghiu-Dej şi Mihai Crivei aveau să fie înaintaţi instanţei, sub acuzaţia de „ultraj cu lovirea organelor de

166 *Ibidem,* f. 4.

167 ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 5, f. 161.

168 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 899, f. 32.

169Ordinul de arestare a fost emis la 2 octombrie 1932 de către şeful Siguranţei din Iaşi, după ce Gheorghiu-Dej ţinuse în aceeaşi zi un prim discurs agitatoric la Iaşi. În documentul respectiv se cerea Chesturii de Poliţie a Municipiului Iaşi să procedeze la „supravegherea, arestarea şi percheziţionarea lucrătorului Gheorghiu, pentru trimiterea lui la urmă, evitându-se a fi arestat în cazul când s-ar afla la întrunire sau în grup de lucrători, pentru a nu se produce încăierări cu organele poliţieneşti” (idem, dosar nr. 55, f. 2). Agenţii de Poliţie au fost însă obligaţi să ignore această ultimă prevedere, întrucât după întrunire Gheorghiu-Dej, Ilie Pintilie şi ceilalţi lideri sindicali comunişti locali organizaseră, în scop propagandistic, o demonstraţie de stradă, pe care organele de ordine au primit dispoziţia s-o stopeze imediat, întrucât nu fusese autorizată.

170 *Idem,* dosar 57, ff. 6-7.

Poliţie”, la care se adăuga şi aceea de „instigaţie”[171]. Ca şi în cazul precedentei reţineri, Gheorghiu-Dej avea să fie eliberat după câteva zile, întrucât cercetările efectuate demonstraseră faptul că nu lovise pe nimeni. Drept urmare, la 10 octombrie se afla în libertate, participând la o altă întrunire a ceferiştilor comunişti din Iaşi[172]. După greva de la Griviţa, însă, acest incident avea să fie reanalizat, pornindu-se un nou proces, iar, la 24 iulie 1934, Gheorghiu-Dej era condamnat la 15 zile de închisoare[173].

Vestea că, în toamna anului 1932, administraţia CFR intenţiona să reducă din nou salariile a creat în rândul muncitorilor ceferişti din toată ţara o puternică stare de agitaţie[174]. Acest context avea să fie speculat de către conducerea PCdR, care şi-a intensificat eforturile pentru a canaliza nemulţumirile muncitorilor în folosul său propriu. Din punct de vedere organizatoric, la 22 octombrie 1932, Panait Bogăţoiu (criticat adeseori de Gheorghiu-Dej pentru atitudinea de expectativă de care dădea dovadă şi pentru lipsa lui de apetenţă pentru acţiuni protestatare deschise) a fost înlocuit cu Constantin Doncea la conducerea sindicatului de la Atelierele CFR Griviţa[175]. Directiva venise de la conducerea PCdR, iar principala temă de propagandă din discursurile lui Doncea urma să fie tocmai creşterea salariilor[176]. Cum partidul comunist era interesat de o radicalizare a protestelor, acum au fost făcute primele pregătiri pentru declanşarea unei greve generale a ceferiştilor. Spre exemplu, la începutul lunii noiembrie 1932,

171 *Ibidem,* f. 6.
172 *Idem,* dosar 60, f. 2.
173 *Idem,* dosar 899, f. 54.
174 Acest lucru s-a şi întâmplat, în septembrie 1932 fiind aplicată cea de-a doua curbă de sacrificiu, prin care salariile au fost reduse cu 15%. Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 422.
175 ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 5, f. 79.
176 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 123, f. 8.

Inspectoratul Regional de Poliţie Cluj raporta faptul că deţinea informaţii potrivit cărora „sindicatele comuniste de la CFR (de

sub conducerea comunistului Gheorghiu-Dej) pregătesc o grevă a mecanicilor de locomotive şi a muncitorilor, a cărei dată se presupune a fi 7 noiembrie (data aniversării revoluţiei ruse)”[177]. Intenţia acestora de protest avea să fie însă amânată, întrucât Direcţia Generală a CFR le promisese muncitorilor că avea să facă demersuri pentru identificarea unor soluţii care să împiedice o nouă diminuare a veniturilor.

La începutul lunii decembrie 1932, Gheorghiu-Dej a fost implicat în organizarea şi pregătirea sindicaliştilor comunişti pentru subminarea Congresului Uniunii Generale a Sindicatelor din C.F.R. (desfăşurat la Bucureşti în zilele de 4 şi 5 decembrie), organizat de rivalii din PSD, la care sindicatele comuniste din Bucureşti, Iaşi, Paşcani, Galaţi şi Cluj nu fuseseră invitate, deoarece erau excluse din Uniune. Planurile i-au fost însă anihilate, întrucât delegaţii sindicatelor comuniste amintite mai sus nu au fost lăsaţi să pătrundă în sala unde se desfăşura congresul Uniunii[178].

La sfârşitul anului 1932, Gheorghiu-Dej şi Chivu Stoica, alături de alţi ceferişti din ţară, au participat – în calitate de reprezentanţi ai muncitorilor români – la Conferinţa internaţională a sindicatelor feroviare, desfăşurată la Berlin, în zilele de 25-27 decembrie, sub patronajul Cominternului[179]. Conform unor cercetători, cei doi fuseseră trimişi la Berlin de către Secretariatul PCdR din ţară pentru a se întâlni cu membrii Biroului Politic, care în acea perioadă îşi desfăşura activitatea în oraşul respectiv[180]. Amănunte despre călătoria

177 *Idem,* dosar 61, f. 2.

178 *Idem,* dosar 65, ff. 2-3.

179 Petre Constantinescu-Iaşi, „Însemnătatea istorică a eroicelor lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din ianuarie-februarie 1933”, în *Studii. Revistă de istorie,* nr. 1/1963, p. 30.

180 Cristina Diac, „Liderul nevăzut. Gheorghe Gheorghiu-Dej şi grevele de la Griviţa”, în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator,* Iaşi, Editura Polirom, 2012, p. 44.

clandestină făcută la Berlin ne oferă Mihai Crivei, reprezentant al ceferiştilor din Iaşi, care se numărase şi el printre cei care merseseră la Berlin. Potrivit acestuia: „la Berlin, el [Gheorghiu-Dej – n.n.] a prezentat un amplu raport despre situaţia muncitorilor din ţara noastră, iar conferinţa a confirmat justeţea liniei adoptate de sindicatele ceferiste pentru unirea tuturor forţelor muncitoreşti într-un singur front al luptei pentru o viaţa mai bună”[181]. Este foarte probabil ca ei să fi primit, cu această ocazie, şi instrucţiuni amănunţite cu privire la organizarea mişcărilor greviste ce au urmat.

Revenit în ţară, Gheorghiu-Dej a trecut imediat la acţiune, depunând eforturi intense pentru escaladarea protestelor ceferiştilor. Dintr-o notă a Siguranţei din Bucureşti aflăm şi faptul că, în ziua de 19 ianuarie 1933, acesta participase la o şedinţă a Comitetului de acţiune, la care se hotărâse ca la finalul programului de lucru din ziua respectivă să se organizeze o întrunire în faţa Atelierelor C.F.R. Griviţa, cu scopul de a „îndemna muncitorimea la o demonstraţie de stradă”[182].

Anunţarea de către guvern a celei de-a treia curbe de sacrificiu[183], precum şi semnarea Planului de la Geneva (25 ianuarie 1933)[184], ce presupunea noi reduceri salariale, avea să conducă la radicalizarea protestelor muncitorilor. Drept urmare, comuniştii au decis să organizeze o scurtă grevă demonstrativă în ziua de 28 ianuarie 1933, când ceferiştii de

181 Mihai Crivei, „Organizator al luptei muncitorilor”, în *Scânteia,* 23 martie 1965, p. 5.

182 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 70, f. 2.

183Aprobată de Parlament la data de 13 ianuarie 1933, cea de-a treia curbă de sacrificiu a fost aplicată de guvernul P.N.Ţ. condus de Alexandru Vaida-Voievod la 17 ianuarie, ducând la diminuarea salariilor cu 10-12,5%. Dinu C. Giurescu (coord.), *op. cit.,* p. 425.

184Stelian Tănase, *Clienţii lu' tanti Varvara: istorii clandestine,* Editura Humanitas, Bucureşti, 2005, p. 199.

la Atelierele Griviţa au oprit lucrul timp de 45 de minute. Gheorghiu-Dej a fost implicat în organizarea acestui prim protest, însă rolul central i-a revenit lui Constantin Doncea, preşedintele de sindicat, care a expus revendicările muncitorilor şi a condus delegaţia care a discutat cu administraţia. Cum conducerea atelierelor nu avea competenţa de a le aproba cererile, a urmat o nouă grevă demonstrativă, în ziua de 31 ianuarie, la desfăşurarea căreia Gheorghiu-Dej nu a putut să-şi aducă aportul, întrucât se afla la Galaţi, în vederea organizării şi pregătirii pentru grevă a sindicaliştilor de aici[185].

Direcţia Generală a CFR a încercat să facă tot posibilul pentru a aplana conflictul, propunându-le angajaţilor de la Griviţa acordarea unor măriri salariale[186], ofertă refuzată de aceştia, deoarece, încurajaţi de faptul că grevele începuseră să dea rezultate, ei aveau să decidă continuarea protestelor până la satisfacerea integrală a revendicărilor. Solicitările muncitorilor au fost cuprinse într-un manifest pe care Comitetul de ac ţiune din Bucure şti l-a difuzat la Griviţa în dimineaţa zilei de 2 februarie 1933: refuzarea oricăror reduceri salariale directe sau indirecte; mărirea salariului cu 40%; recuperarea drepturilor pierdute (permise, alocaţii, chirie, ajutor medical etc.); plata salariului pentru timpul în care procesul de producţie era oprit din motive independente de voinţa muncitorilor; anularea acordului global; recunoaşterea comitetului sindical pe fabrică drept partener de discuţii cu administraţia[187]. Manifestul avea, în realitate, un rol agitatoric, întrucât în acea dimineaţă ceferiştii de la Griviţa au declanşat o nouă grevă, în organizarea căreia nici de această dată Gheorghiu-Dej nu fusese implicat, el aflându-se în continuare la Galaţi[188]. Întrucât administraţia CFR i-a

185 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 71, ff. 2-3.
186 *Idem,* dosar 72, f. 2.
187 *Ibidem,* f. 3.
188 *Idem,* dosar 36, f. 12.

anunţat că nu avea competenţa necesară pentru a le aproba cererile, au urmat discuţii la Ministerul Lucrărilor Publice şi Comunicaţiilor. În urma negocierilor cu delegaţia muncitorilor, formată integral din comunişti (Pavel Bogăţoiu, Gheorghe Petre, Hugo Barany ş.a.), ministrul avea să aprobe creşterea salariilor cu 20% şi satisfacerea celorlalte revendicări, ceea ce a determinat oprirea protestului chiar în acea zi[189].

În faţa extinderii acţiunilor de protest, organele de Siguranţă raportau că „radicalizarea maselor ceferiste se dezvoltă cu o rapiditate tot mai mare", arătând că greva din 2 februarie avusese „o amploare şi mai mare decât cele de până atunci"[190]. Devenind din ce în ce mai evidente pregătirile ceferiştilor pentru declanşarea unei greve generale, guvernul a instituit, la 4 februarie 1933, starea de asediu, pe timp de şase luni, în oraşele Bucureşti, Cernăuţi, Galaţi, Iaşi, Timişoara şi pe toată Valea Prahovei, ceea ce-i acorda atribuţii sporite în domeniul ordinii publice[191]. În plus, persoanele care încălcau starea de asediu urmau să fie judecate de către tribunale militare.

Stoparea protestelor ceferiştilor de la Griviţa nu convenea însă PCdR, al cărui obiectiv era reprezentat de declanşarea unei greve generale, mai ales că exista şi un context intern foarte favorabil, după aplicarea celei de-a treia curbe de sacrificiu. În consecinţă, prin intermediul

189 Cristina Diac, „Greva de la Griviţa din februarie 1933, văzută de protagonişti. O declaraţie a lui Vasile Bâgu", în *Arhivele Totalitarismului,* nr. 3-4/2012, pp. 210-211.

190 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 6, f. 8.

191 Legea a fost adoptată, în regim de urgenţă, la 3 februarie, fiind publicată în „Monitorul oficial" din ziua următoare, când a fost emis şi Decretul regal ce declara starea de asediu. Mihai Burcea, „3 ianuarie 1935: un scenariu cominternist? Fuga din închisoare a trei dintre liderii ceferiştilor şi petroliştilor participanţi la grevele de la începutul anului 1933", în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *op. cit.,* p. 51.

Comitetului Central de Acţiune, s-a trecut la o intensă campanie organizatorică şi agitatorică pentru începerea unei noi greve la Atelierele CFR Griviţa. Gheorghiu-Dej s-a reîntors la Bucureşti în seara de 5 februarie 1933, iar în zilele următoarele a depus eforturi susţinute în vederea declanşării grevei generale a ceferiştilor de la Griviţa, sperând ca ulterior acestora să li se alăture şi muncitorii de la celelalte ateliere CFR din ţară. Starea de asediu le-a creat însă mari greutăţi organizatorilor, întrucât nu mai puteau să ţină întruniri şi conferinţe deschise la care să-şi susţină revendicările[192].

În cadrul unei importante întâlniri conspirative, din noaptea de 13/14 februarie 1933, la care au participat Gheorghe Stoica şi Gheorghiu-Dej – din partea PCdR, Stoica Chivu, Dumitru Petrescu, Constantin Doncea şi Hugo Barany – din partea ceferiştilor bucureşteni, s-a decis declanşarea unei greve la Atelierele CFR Griviţa în data de 15 februarie 1933, urmând ca protestele să se generalizeze şi la celelalte ateliere din ţară. Autorităţile au aflat însă de plan, astfel încât au reacţionat cu promptitudine, arestându-i imediat pe principalii lideri ai muncitorilor comunişti[193].

În ceea ce-l priveşte pe Gheorghiu-Dej, acesta a fost reţinut în noaptea de 14/15 februarie 1933, de către comisarii Mateescu şi Săvescu de la Prefectura de Poliţie a Capitalei. În procesul verbal de percheziţie,

192 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 158, f. 10.
193 *Idem,* dosar 103, ff. 4-5.

încheiat la ora 1[20], se preciza faptul că asupra lui Gheorghiu-Dej fusese găsit „un notes cu mai multe însemnări şi câteva note separate”[194]. În aceeaşi noapte au mai fost arestaţi Constantin Doncea, Panait Bogăţoiu ş.a., practic întreg comitetul de organizare a grevei[195]. De asemenea, a fost închis şi sediul sindicatului, sub pretextul că acolo se ţineau întruniri ilegale de către comunişti. Într-un raport al Siguranţei, din ziua de 17 februarie 1933, regăsim unele dintre motivele care stătuseră la baza arestării lui Gheorghiu-Dej, printre acestea figurând şi îndemnul pe care acesta îl adresase ceferiştilor prezenţi la conferinţa de la Galaţi, din 10-11 septembrie 1932: „atrage atenţiunea muncitorilor de a veghea la acţiunea războinică pe care clasa burgheză o pregăteşte sub paravanul Ligii Naţiunilor”[196]. De asemenea, în *Buletinul Informativ* al Siguranţei din 25 februarie 1933, se preciza faptul că cei care se ocupaseră de organizarea muncitorilor în timpul grevei au fost „conducătorii sindicatului CFR sub inspiraţia lui Gheorghiu Dej”[197].

În ziua de 15 februarie 1933, la aflarea veştii că liderii lor sindicali fuseseră arestaţi, muncitorii de la Griviţa au declanşat greva generală. Revendicările priveau strict eliberarea celor arestaţi şi redeschiderea sediului în care funcţiona sindicatul. Deoarece ministrul Comunicaţiilor a condiţionat discutarea acestor puncte de părăsirea atelierelor, negocierile au eşuat, iar circa o treime dintre angajaţi s-au blocat în ateliere. Guvernul s-a întrunit de urgenţă, iar Alexandru Vaida-Voevod a optat pentru aplicarea legii de urgenţă[198]. Prin urmare, Regimentele 1 şi 8 Grăniceri, de sub comanda colonelului Grigore Cornicioiu, comandantul Brigăzii a IV-a Grăniceri din cadrul Corpului II Armată, au primit sarcina de a-i evacua pe grevişti, având ca sprijin şi

194 *Idem,* dosar 80, f. 2.
195 Cristina Diac, *Greva de la Griviţa...,* p. 201.
196 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 83, f. 5.
197 *Idem,* dosar 86, f. 3.
198 Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 201.

şase companii de jandarmi, efectivul total ridicându-se la 800 de oameni trupă şi 300 de gardieni publici. Pe teren, conducerea efectivă a trupelor de grăniceri a fost încredinţată locotenent- colonelului Eugen Dumitrescu, în timp ce jandarmii şi gardienii publici trebuiau să asigure „protecţia aripelor trupelor de grăniceri” şi „bararea” celor 14 străzi adiacente atelierelor. Locotenent-colonelul Dumitrescu a fost pus sub autoritatea primului-comisar regal, locotenent-colonelul Hotineanu Romulus[199]. Pe linie guvernamentală, conducerea operaţiunilor a fost asigurată de Armand Călinescu, secretar de stat la Ministerul de Interne.

Primele operaţiuni au început în seara zilei de 15 februarie, când s-a trecut la evacuarea Căii Griviţa şi a străzilor din zona atelierelor, unde se adunaseră un număr foarte mare de membri ai familiilor greviştilor, printre care protestau şi diverşi membri şi activişti ai PCdR. Spiritele fiind încinse, în scurt timp s-au produs şi incidente, soldate cu peste 30 de răniţi de ambele părţi. Ofiţerul magistrat Hotineanu avea să susţină ulterior faptul că, în această operaţiune, armata nu trăsese niciun singur glonţ, în schimb fuseseră trase focuri de armă din rândul protestatarilor, care ar fi cauzat moartea unui gardian public, împuşcat însă în împrejurări neclare. În acest timp, greviştii au atacat trupele de grăniceri cu pietre şi buloane de fier şi, conform unor martori, au început chiar să tragă focuri de armă înspre autorităţi.

În aceeaşi seară, autorităţile au declarat închise Atelierele CFR „Griviţa”, ceea ce, ulterior, a oferit pretextul intervenţiei armate de a doua zi. Locotenent-colonelul Hotineanu a primit ordinul de a evacua atelierele şi de a pune în aplicare dispoziţia de a le închide. Refuzul ceferiştilor de a părăsi atelierele, dublat de faptul că aceştia începuseră să atace forţele de ordine l-au determinat pe comisarul regal Romulus Hotineanu să ordone trupelor să intervină în forţă,

199 ACNSAS, fond Documentar, dosar 13.100, f. 26.

fără a încerca nici măcar un simulacru de negociere cu protestatarii.

Intervenţia propriu-zisă a început în dimineaţa zilei de 16 februarie, la ora 6[25], cu somarea greviştilor de a părăsi atelierele în cinci minute, un termen imposibil de respectat de un număr atât de mare de oameni, ceea ce denotă faptul că autorităţile erau decise să reprime în forţă greva. Prin urmare, armata a trecut la evacuarea atelierelor, comisarul regal Romulus Hotineanu ordonând trupelor să tragă în plin (colonelul Cornicioiu recunoştea că „focul a fost destul de intens, dar, dacă nu a avut efect prea mare, se datoreşte faptului că era încă prea întuneric şi nu puteau ochi")[200].

Riposta violentă a armatei avea să se soldeze cu uciderea mai multor muncitori (cifra oficială făcea referire la şapte morţi şi 44 de răniţi) şi cu predarea celorlalţi, foarte puţini reuşind să scape din ateliere[201]. Arestările au continuat şi în zilele următoare, când au fost prinşi alţi lideri ai greviştilor[202]. În total au fost arestaţi peste 1.500 de muncitori, toţi fiind închişi la Închisoarea Militară Jilava[203].

Elocvent pentru maniera în care priveau autorităţile evenimentele este faptul că cel însărcinat cu cercetarea faptelor a fost chiar ofiţerul Hotineanu, care ordonase deschiderea focului împotriva muncitorilor, astfel încât este departe de a se putea vorbi despre o anchetă obiectivă. În fapt, din punct de vedere oficial, niciodată nu s-a luat în discuţie dacă împuşcarea muncitorilor fusese într-adevăr justificată sau dacă nu ar fi fost mai potrivite alte soluţii care să fi dus la evitarea vărsării de sânge (continuarea negocierilor, evacuarea fără folosirea armelor de foc, acordarea timpului fizic necesar pentru părăsirea atelierelor

200 *Ibidem,* f. 27.

201 *Ibidem,* ff. 26-27.

202Vasile Bâgu a fost arestat la 21 februarie 1933, după ce a reuşit să scape din ateliere în timpul intervenţiei armatei. Cristina Diac, *Greva de la Griviţa...,* p. 202.

203 ACNSAS, fond Penal, dosar 218, vol. 3, f 289.

etc.).

În aceste condiţii, Hotineanu – care-şi va baza „cercetările” tocmai pe propriul său raport asupra evenimentelor – va conduce ancheta cu o mare rapiditate, fiind vorba doar de simpla îndeplinire a formalităţilor obligatorii pentru începerea procesului. În viziunea acestuia, greva era exclusiv un atentat contra siguranţei naţionale, organizat de Comintern şi pus în aplicare de activiştii PCdR plătiţi de acest organism. Dacă, din punct de vedere politic, această interpretare era corectă, acţiunile PCdR la Atelierele CFR Griviţa fiind exact cele de mai sus, Hotineanu neglija, totuşi, considerentele economice şi sociale care determinaseră o masă atât de mare de muncitori să se alăture grevei. La 1 martie 1933, după ce studiase documentele parvenite de la Prefectura Poliţiei Municipiului Bucureşti, precum şi propriul proces-verbal, pe care-l întocmise la 16 februarie 1933, colonelul Romulus Hotineanu lua decizia de a cere comandantului Corpului II Armată, generalul Nicolae Uică, punerea sub urmărire a celor vinovaţi de provocarea şi desfăşurarea grevei. Iar generalul Uică – nimeni altul decât comandantul Corpului II Armată, din care făceau parte şi unităţile de grăniceri care trăseseră în muncitori – îşi va da avizul chiar în aceeaşi zi. Practic, reprezentanţii autorităţilor direct implicate în evenimente au fost desemnaţi să cerceteze desfăşurarea acestora.

În solicitarea sa, Hotineanu distingea trei categorii de acuzaţi, în funcţie de faptele comise:

> 133 de persoane se făceau vinovate „pentru faptul de contravenire la dispoziţiunile art. 11 din Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice[204], comb. cu art. 17 din aceiaşi lege”. Printre

204 Este vorba despre binecunoscuta Lege Mârzescu, adoptată la 18 decembrie 1924, ce incrimina persoanele care, „singuri sau în colaborare cu alţii, pregăteau sau executau crime contra persoanelor sau proprietăţii”, ceea ce a permis

acestea au fost incluşi şi organizatorii şi instigatorii protestelor de la Griviţa: Gheorghiu-Dej (ce figura la poziţia nr. 73), Lucreţiu Pătrăşcanu, Constantin Doncea, Vasile Luca, Moscu Cohn, Chivu Stoica, Hugo Barany, Richard Wurmbrand, Paulina Doncea, Nicolae Tudor, Nicolae Bucurescu ş.a.;

- 91 de persoane, vinovate „pentru faptele de rebeliune în ceată armată cu săvârşire de omor, prevăzut şi pen. de art. 170, 175, 171 C.P. comb. cu art. 244 şi 234 C.P. şi art. 40 C.P. comb. cu Legea stării de asediu din 4 februarie 1933". Aici au fost încadraţi liderii ce declanşaseră efectiv greva din 15-16 februarie: Panait Bogăţoiu, Ovidiu Şandru, Vasile Bâgu, Timotei Scripnic ş.a.;
- 3 persoane se făceau vinovate pentru fapte de rebeliune, ultraj şi producere de „stricăciuni şi distrucţiuni"[205].

În consecinţă, chiar în ziua următoare (2 martie 1933), comandantul Corpului II Armată semna Ordinul de urmărire nr. 33.068, care stipula că „actele de instrucţiune" împotriva celor vizaţi urmau să fie întocmite de către raportorul de pe lângă Consiliul de Război Permanent al Corpului II Armată, cel care avea sarcina de a executa ordinul de urmărire fiind comisarul regal Romulus Hotineanu. Includerea persoanelor în ordinul amintit s-a făcut în baza denunţurilor făcute de către comandantul Siguranţei Generale a Statului. Spre exemplu, Gheorghiu-Dej era acuzat că ar fi comis „faptul de contravenire la dispoziţiunile art. 11 din Legea pentru

încadrarea infracţiunilor politice la infracţiuni de drept comun. Nicolae-Cristian Ursulescu, *Organizarea judecătorească din România între anii 1918 şi 1938,* Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2012, p. 366.

205 ANIC, fond Procese întocmite de Organele Justiţiei, Siguranţei şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Militanţi ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizaţiilor de Masă Revoluţionare, 1917-1944 (în continuare fond 96), dosar 6.569, ff. 3-4.

reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice, comb. cu art. 17 din aceiaşi lege”[206].

La Văcăreşti şi Jilava a început imediat interogarea celor reţinuţi, iar la 4 martie 1933 căpitanul Titus A. Bărdescu, raportor la Cabinetul 8 Instrucţie de pe lângă Consiliul de Război al Corpului II Armată, cerea conducerii DGP date „cu privire la activitatea comunistă” a celor arestaţi, spre a le folosi în timpul interogării acestora[207].

A fost, astfel, constituit Dosarul nr. 142/1933, referitor la „rebeliunea înarmată cu săvârşire de omor de la Atelierele CFR Griviţa”. Căpitanul Titus Bărdescu considera că „interesul instrucţiei”, precum şi „gravitatea faptei ce li se impută şi interesul ordinei publice” presupuneau „ca inculpaţii să nu ia contact cu martorii şi informatorii ce urmează a fi audiaţi în cauză”[208]. Periodic, după fiecare termen legal de 30 de zile, ofiţerul Bărdescu emitea noi mandate de arestare a celor reţinuţi, în prelungirea celor expirate.

Într-o scrisoare ulterioară adresată conducerii partidului, Richard Wurmbrand amintea existenţa unor erori comise de PCdR în pregătirea procesului[209]. El susţinea că, mai ales în perioada de început a anchetei, în lipsa unor indicaţii concrete de la conducerea partidului, arestaţii nu ştiuseră ce poziţie să adopte. Un alt element ce le accentuase acestora debusolarea avea să-l constituie faptul că, timp de o lună, autorităţile îi izolaseră complet pe liderii arestaţi în noaptea de 14/15 februarie de greviştii reţinuţi de armată. Între cei din prima categorie, care nu cunoşteau exact ce se întâmplase în timpul grevei, au avut loc „dezbateri aprinse” timp de două săptămâni, până „am ajuns oarecum de acord

206 *Ibidem,* f. 8.
207 *Ibidem,* f. 118.
208 *Idem,* dosar 6.571, f. 57.
209 *Idem,* fond CC al PCR-Secţia Administrativ-Politică, dosar 1/1934, ff. 5-12.

asupra unui punct de vedere”[210]. Însă, lipsa de informaţii i-a făcut să comită o gravă greşeală de înţelegere a evenimentului, ei ajungând chiar să-i critice pe conducătorii grevei din 15 – 16 februarie, considerând atitudinea lor prea radicală şi opinând că era mai potrivită „numai grevă limitată, demonstrativă”. Desigur, era vorba de o eroare majoră de interpretare politică a momentului, PCdR dorind tocmai radicalizarea şi generalizarea protestelor (probabil că tocmai divergenţele în legătură cu acest aspect generaseră şi discuţiile contradictorii dintre liderii arestaţilor). Dilema avea să le fie lămurită abia după ce în arest avea să fie adus şi Lucreţiu Pătrăşcanu, care le va dezvălui viziunea PCdR asupra grevei („el ne-a arătat că n-aveam dreptate”)[211].

O dezorganizare şi mai mare se regăsea în rândul celor câtorva sute de ceferişti arestaţi pentru participare la grevă. Privaţi de contactul cu liderii lor de sindicat şi lipsiţi de indicaţii de la partid (mulţi dintre ei oricum nu erau apropiaţi de PCdR, participarea lor la grevă fiind cauzată exclusiv de considerente economice şi sociale), aceştia s-au împărţit în mai multe grupuri. Drept urmare, ei nu au rezistat presiunilor anchetatorilor, declarând tot ceea ce cunoşteau cu privire la desfăşurarea grevei. Totuşi, în momentul în care cele două grupuri principale de arestaţi au fost reunite, în martie 1933, Doncea, Petrescu şi alţi lideri, care aveau o autoritate reală în rândul ceferiştilor, au reuşit să-i închege ca o masă unitară. Anchetatorii au sesizat însă greşeala comisă şi, de la jumătatea lunii aprilie 1933, au început să-i izoleze pe unii dintre cei care îi mobilizau pe arestaţi (Doncea, Petrescu, Călugăru, Bogăţoiu, Leibovici ş.a.). Izolările au încetat în iunie 1933, după ce comisarul regal a stabilit vinovăţiile nominale şi a pregătit actele pentru trimiterea în judecată.

În 1934, în scrisoarea amintită mai sus, Wurmbrand învinovăţea conducerea partidului pentru faptul că le

210 *Ibidem,* f. 5.
211 *Ibidem,* f. 6.

transmisese mult prea târziu instrucţiuni politice celor aflaţi în închisoare: „Pe la începutul lui iunie (...) căpătai pentru prima oară, după patru luni de la arestare, material de P. [artid], rezoluţiile plenarei din Mai şi o scrisoare prin care ni se cerea să începem pregătirea procesului”[212]. Urmând directivele primite, liderii politici ai arestaţilor au constituit imediat o comisie de pregătire a procesului, compusă din 13 persoane. Prima sarcină o constituia stabilirea „liniei”. În opoziţie cu descrierile propagandistice de după 1945, arestaţii nu s-au dovedit atât de „revoluţionari” pe cât aveau s-o pretindă. Conform lui Würmbrand, întreaga strategie de apărare a fost construită „prin prisma poziţiei celei mai avantajoase pentru apărarea din punct de vedere juridic la proces şi nu prin prisma rolului educativ pe care acest proces trebuia să-l aibă pentru mase”. Prin urmare, linia decisă a fost următoarea: „Nu trebuie să fie un proces comunist (...) Noi nu stabilisem ca să se releveze importanţa politică a luptei, ci, dimpotrivă, caracterul economic”[213]. În timpul audierilor, toţi inculpaţii au negat că erau comunişti. Hotărârea fusese luată în baza indicaţiilor primite de la CC al PCdR, optică agreată şi de arestaţi, sperând că această atitudine urma să le aducă pedepse mici sau poate chiar achitarea: „iluziile existente la absolut toţi acuzaţii că vor fi condamnaţi foarte puţin şi de aceea să nu se întindă coarda (...) Doncea tot timpul spunea că maximum pe care-l poate căpăta este trei ani”[214].

De erorile existente în sânul arestaţilor au profitat însă anchetatorii, aceştia reuşind cu uşurinţă să obţină mărturiile de care aveau nevoie pentru a solicita în instanţă condamnarea liderilor comunişti implicaţi în grevă. Mai mult, Siguranţa a recrutat ca agenţi mai mulţi membri ai PCdR, dintre care se remarcă Nicu Tudor, care ulterior va face

212 *Ibidem,* f. 7.
213 *Ibidem,* f. 8.
214 *Ibidem,* ff. 10-11.

carieră în partid şi – graţie poziţiilor deţinute (şef al organizaţiei Bucureşti şi membru al Secretariatului) – va furniza date foarte valoroase referitoare la activitatea şi liderii PCdR[215].

În timpul anchetei, Gheorghiu-Dej a fost interogat de mai multe ori. La 23 februarie 1933 acesta declara că se afla în Bucureşti de şase luni, „în care timp am lucrat pe unde am putut", recunoscând că era membru de sindicat (îi era oricum foarte greu să nege, din moment ce
legitimaţia de membru fusese găsită asupra sa). La interogatoriul din 14 martie 1933 a respins toate acuzaţiile ce i s-au adus (pregătirea grevei, instigare la deranjarea liniştii publice, înscriere în „asociaţiunile comuniste din străinătate", folosirea de „mijloace teroriste" pentru schimbarea regimului socio-politic din România), susţinând că nu era înscris „în nici o asociaţie comunistă". Recunoştea doar apartenenţa la sindicat, dar afirma că nu participase decât la o singură adunare sindicală (unde se discutase despre salariile prea mici şi despre problemele atelierelor), lipsind de la şedinţele în care se decisese declanşarea grevelor din zilele de 31 ianuarie şi 2 februarie[216].

În cursul primelor interogatorii, Gheorghiu-Dej a fost acuzat că era înscris în „asociaţiunile comuniste din străinătate", cu referire la afilierea acestuia la organizaţiile satelite ale Cominternului, vizându-se participarea la Congresul de la Berlin, acuză pe care viitorul lider al PMR a respins-o, după cum am menţionat anterior[217]. De asemenea, el a fost chestionat şi asupra carnetului de membru în Sindicatul profesional al muncitorilor CFR Bucureşti cu nr. 268, emis la 1 august 1932, descoperit la percheziţie, anchetatorii dorind să afle în ce circumstanţe îl primise, întrucât nu fusese niciodată angajat la Atelierele CFR

215 Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 73.
216 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar nr. 91, f. 2.
217 *Ibidem.*

„Griviţa”. Gheorghiu-Dej însă a răspuns că era membru de sindicat în virtutea faptului că lucrase ca ceferist la Dej[218].

În ziua de 26 mai 1933, maiorul Bărdescu l-a interogat pe Gheorghiu-Dej la sediul Consiliului de Război al Corpului II Armată, situaţia acestuia fiind descrisă drept „pus sub urmărire pentru faptul de agent provocator la faptul de rebeliune în ceată armată”. Gheorghiu-Dej s-a declarat nevinovat faţă de orice acuzaţie adusă, iar la întrebarea referitoare la notiţele găsite asupra lui la percheziţie a răspuns că acestea aveau legătură cu revendicările muncitorilor făcute la diverse întâlniri de breaslă[219].

În timpul anchetei, Gheorghiu-Dej a avut atitudinea obişnuită a unei persoane arestate, negând toate faptele de care era acuzat, inclusiv că ar fi fost implicat în pregătirea grevelor (susţinea faptul că participase la o singură şedinţă de sindicat, care avusese un alt subiect de discuţie) sau că ar fi instigat muncitorii la revoltă[220].

La 15 aprilie 1933, pentru a-l impulsiona în finalizarea anchetei de maximă importanţă ce i se încredinţase, căpitanul Titus Bărdescu avea să fie avansat la gradul de maior[221]. În plus, peste două luni, printr-un decret regal din 26 iunie 1933, 137 de persoane implicate în înăbuşirea grevei aveau să fie decorate cu medalia „Bărbăţie şi credinţă”, fiind recompensate astfel pentru activitatea depusă[222].

La 6 iunie 1933, maiorul Titus Bărdescu a redactat Ordonanţa definitivă de trimitere în judecată. Documentul era foarte amplu, circa 300 de pagini, şi cuprindea un tablou detaliat al mişcării comuniste din România, începând de la originile PCdR, subliniindu-se caracterul ilegal şi antistatal al acestuia. Maiorul Bărdescu vorbea despre „eroii acestei tragedii”, împărţindu-i pe cei 413 acuzaţi în patru grupe, în

218 *Idem,* fond 96, dosar 6.575, f. 14.
219 *Idem,* colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 901, ff. 2-4.
220 *Idem,* dosar 91, f. 2.
221 ACNSAS, fond Informativ, dosar 259.727, f. 169.
222 Idem, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 4, f. 1.

funcţie de rolul avut în timpul evenimentelor:

- prima grupă îi avea în vedere pe „comuniştii străini de atelierele CFR şi care în mod indirect au legătură cu ultimele greve de la CFR". Erau incluse 116 persoane (printre care Lucreţiu Pătrăşcanu[223], Constantin David şi Richard Würmbrand), care ajutaseră la pregătirea grevei. Au fost păstrate 31 persoane, ale căror fapte intrau sub incidenţa art. 11 combinat cu art. 17 din Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice.
- în a doua categorie au fost cuprinşi „acei care au fost factorii determinanţi ai grevelor, prin situaţiunea şi rolul lor în mişcarea comunistă". Erau grupate 58 de persoane, care „în calitatea lor de fruntaşi au provocat greva şi rebeliunea": Moscu Cohn, Gheorghiu-Dej, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Ilie Pintilie, Vasile Luca, Mihai Crivei, Pavel Bojan, Meţiu, Emil Popa ş.a. Acestora li se adăugau alte nouă persoane, denumite ca fiind „agenţi provocatori". Dintre toţi cei amintiţi au fost trimise în instanţă 24 persoane, ce vor fi judecate în baza amintitelor art. 11 şi 17, plus art. 47 CPC comb. cu art. 170, 175 şi 171 CPC comb. cu art. 244 şi 234 CPC şi art. 40 CPC, comb. cu Legea stării de asediu. Drept autor principal al „grevei şi dezordinilor de la C.F.R." era indicat Constantin Doncea, în timp ce Panait Bogăţoiu era considerat al doilea vinovat principal[224].
- grupa a treia îi includea pe „cei care au luat parte la grevă". Un număr de 17 persoane erau indicate ca având un rol determinant în declanşarea şi desfăşurarea grevei: Paulina Doncea (care alarmase

223 Într-o declaraţie a sa din anchetă, Pătrăşcanu a observat corect de ce se operaseră un număr atât de mare de reţineri: „arestarea mea, cât şi arestările în masă care s-au făcut sunt menite să justifice starea de asediu". ANIC, fond 96, dosar 6.569, f. 114. A fost arestat de Siguranţă la 24 februarie 1933, fiind eliberat peste o lună, la 24 martie 1933 . *Idem,* dosar 6.575, f. 172.

224 *Idem,* dosar 326 A, f. 4.

marea masă a muncitorilor cu vestea arestării soţului ei), Stoica Chivu, Panait Bogăţoiu, Vasile Bâgu, Ovidiu Şandru ş.a. Toţi aceştia au fost judecaţi în art. 11 şi 17, comb. art. 170, 175 şi 171 CPC, comb. cu art. 244 şi 234 CPC şi art. 40 CPC, comb. cu Legea stării de asediu. Tot în această categorie au fost incluşi 105 grevişti de la ateliere, din care au fost trimişi în judecată doar 34, acuzaţi de a fi încălcat art. 170, 175 şi 171 CPC, comb. cu art. 244 şi 234 CPC şi art. 40 CPC, comb. cu legea stării de asediu.

> în cea de-a patra grupă fuseseră cuprinşi „acei care cu ocaziunea evenimentelor de la 15/16 februarie s-au dedat la diferite crime şi delicte”. Era vorba despre opt persoane din „mulţimea tumultoasă” ce se adunase în jurul atelierelor, care se făceau vinovate de vandalizarea unor magazine de pe Calea Griviţei, de atacarea unei maşini de pompieri sau de fapte de ultraj la adresa autorităţilor[225].

Majoritatea inculpaţilor din prima categorie se aflau în libertate, pe când ceilalţi, cu excepţiile notabile ale lui Moscu Cohn şi Vasile Luca, erau arestaţi preventiv.

Magistratul militar făcea şi o importantă distincţie între inculpaţi, sesizând corect faptul că PCdR urmărise organizarea unui protest politic, revendicările economice fiind doar un pretext pentru declanşarea acţiunii: „adevăraţii vinovaţi sunt aceia care au cunoscut scopurile exclusiv politice urmărite de comunişti şi instrucţiunile lor, iar aceia care n-au executat rebeliunea decât material, nu au fost decât simple instrumente inconştiente în mâinile lor”[226].

În acord cu această perspectivă asupra evenimentelor, maiorul Bărdescu a dispus punerea în libertate a unui număr mare de acuzaţi, de regulă din rândul muncitorilor grevişti ce nu aveau legături cu PCdR, pe care i-a scos de sub urmărire.

225 ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 2, f. 122.

226 *Ibidem,* f. 477.

Scoşi de sub urmărire au fost şi Lucreţiu Pătrăşcanu[227] şi Richard Würmbrand, în vreme ce comuniştii ce nu putuseră fi arestaţi până în acel moment (Vasile Luca, Moscu Cohn, Alexandru Tudor ş.a.) au fost trimişi în judecată în contumacie[228].

Numărul total al inculpaţilor înaintaţi în instanţă a fost astfel redus la 115, dar în continuare el era semnificativ de mare, aceasta fiind însă o caracteristică a majorităţii proceselor interbelice care i-au avut ca subiect pe liderii şi membrii PCdR.

În ordonanţa definitivă se arăta că la şedinţa conspirativă din 13/14 februarie 1933 „a sosit şi Gheorghiu-Dej, care de abia se întorsese dintr-o călătorie prin ţară, unde organizase greve la Ateliere pe întreaga ţară”[229].

Cercetările au fost finalizate la începutul verii, iar procesul putea începe, data deschiderii acestuia fiind fixată pentru 17 iulie 1933. La 7 iulie 1933, locotenent-colonelul Hotineanu i-a adus la cunoştinţă lui Gheorghiu-Dej *Ordinul de*

227 Pătrăşcanu a profitat de această eliberare pentru a pleca clandestin din ţară, fiind trimis ca reprezentant al PCdR la Comintern (el avea să fie judecat începând din 1936, dar a fost achitat în 1938). Oricum, el nu avusese niciun rol în organizarea şi desfăşurarea grevei. Implicarea sa în proces s-a datorat mai mult faptului că era practic cel mai important lider al PCdR aflat atunci în ţară. Ulterior, în ancheta Securităţii, el declara următoarele: „În februarie 1933 am fost implicat în procesul Griviţa, deşi prin activitatea mea desfăşurată până atunci nu avusesem nici o participare la evenimente. În momentul judecării procesului în 1933, toamna eram plecat în străinătate, plecat clandestin. Nefiind găsit, am fost scos din proces (...) Am fost arestat o săptămână după incidentele de la Griviţa, la ieşirea din Tribunal. Am fost ţinut nouă zile la Prefectura Poliţiei şi de acolo trimis la Jilava. Aici m-a anchetat un comisar regal şi după cca. două luni de zile am fost pus în libertate”. *Idem,* fond Penal, dosar 218, vol. 12, f. 576.

228 *Idem,* fond Documentar, dosar 16.077, vol. 2, ff. 478-488.

229 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 103, ff. 4-5.

dare în judecată nr. 3.237, semnat de comandantul Corpului II Armată. Era trimis în judecată conf. art. 11 şi 17 din Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice, dar şi pentru faptul că a fost „agent provocator la grevă şi rebeliune în ceată armată cu săvârşire de omor”, în baza art. 47 CPC comb. cu art. 170, 175, 171, 244, 234 şi 40 CPC comb. cu Legea stării de asediu din 4 februarie 1933. Instanţa îi desemnase şi un avocat din oficiu, dar Gheorghiu-Dej preciza că îşi alesese drept apărători pe: Stelian Niţulescu, Iosif Schaier, Petre Grozdea, Victor Gherasim, C. Gheorghian, Al. Grecu, Lizetta Gheorghiu şi Melinte. De asemenea, ca martori în favoarea sa i-a indicat pe Mihai Crivei (lăcătuş la Atelierele CFR Iaşi), Pavel Pavel (deputat din Bucureşti), Ilie Pintilie (închis la Jilava), profesorul Ralea de la Iaşi, Ion Dană din Galaţi şi pe Timofte Manolache (lăcătuş la Atelierele CFR Galaţi)[230].

Procesul celor implicaţi în greva de la Griviţa a început la 17 iulie 1933, la Bucureşti, instanţa de judecată fiind reprezentată de Consiliul de Război al Corpului II Armată, compus din: colonelul Alexandru Filitti – preşedinte şi maior Toma Popescu, maior Constantin Kaper, căpitanul Ioan Flimon, căpitanul Stere Marinescu – membri, toţi fiind numiţi de către comandantul Corpului II Armată, generalul Nicolae Uică. Alături de aceştia se mai aflau comisarul regal Romulus Hotineanu şi grefierul Matei Ionescu[231]. Numărul celor judecaţi era foarte mare, 115 de persoane (prezenţi fiind doar 81)[232], cel al martorilor depăşind 400. 126 de martori erau comuni

230 *Idem,* fond 96, dosar 6.578 partea I, f. 63.
231 *Idem,* dosar 325, f. 5.
232 *Ibidem,* f. 9.

pentru toţi acuzaţii, dintre ei distingându-se figurile lui: Grigore Iunian, Lothar Rădăceanu, Dem. Dobrescu (primarul Bucureştiului între anii 1931-1933), Constantin Titel Petrescu şi Mihai Ralea.

Numărul foarte ridicat de inculpaţi a necesitat prezenţa pe banca apărării a numeroşi avocaţi: Iosif Schraier, Stelian Niţulescu, Petre Grozdea, Radu Olteanu, Pompiliu Ioaniţescu (care însă a decedat pe parcursul desfăşurării procesului)[233], I. Vlădescu, D. Moscăuţeanu, I. Emilian, Victor Gherasim, Ion Bianchi, Radu Streitman, I. Bacal, Brigitte Popescu-Negreanu, Mihail Traian, Virgil Constantinescu, Mihail Rinea, C. Gheorghian, V. V. Stanciu, Al. Grecu, Lizetta Gheorghiu, Melinte ş.a. Majoritatea acestor avocaţi erau specializaţi în apărarea liderilor PCdR, participând la numeroase procese. Spre exemplu, Pompiliu Ioaniţescu fusese avocat al apărării şi în procesul de la Dealu Spirii, din ianuarie 1922[234] [235]. De asemenea, Schraier, Niţulescu şi Grozdea, în calitatea lor de membri ai Biroului Juridic al PCdR (condus de Schraier), participaseră aproape la toate procesele importante ale PCdR de până atunci, având, aşadar, şi ei o îndelungată experienţă în apărarea comuniştilor. Alţii, precum V. V. Stanciu sau Lizetta Gheorghiu erau avocaţi de renume, profilaţi pe apărarea comuniştilor, însă mai puţin din considerente ideologice, ci mai mult din interese materiale, având practic o „clientelă” constantă, apărarea fiind bine stipendiată financiar de Comintern, folosind ca paravan diverse organizaţii afiliate. De altfel, la numai un an după ce comuniştii au preluat puterea, în 1946, V. V. Stanciu a preferat să emigreze în Occident decât să ia contact cu

233 Pompiliu Ioaniţescu fusese inclus de către unii acuzaţi (însă nu dintre aceia pe care îi apăra din oficiu) şi pe lista martorilor, însă instanţa nu îi va accepta această dublă calitate, solicitându-i să aleagă între a fi avocat al apărării sau martor al apărării, el optând, desigur, pentru prima variantă.

234 Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 45.

235 *Ibidem,* p. 173.

„binefacerile” sistemului promovat de cei pe care îi apărase în procese .

Rolul avocaţilor apărării a fost însă redus, în condiţiile în care autorităţile nu le-au acordat concursul necesar. Schraier şi Lizetta Gheorghiu se plângeau că discuţiile cu cei pe care îi apărau erau permise pentru maxim cinci minute, iar aceştia erau ţinuţi în lanţuri[236]. În plus, toate aceste convorbiri cu acuzaţii au putut fi purtate numai în prezenţa comisarului regal ori a unei alte persoane desemnate de acesta.

Accesul publicului în sală a fost limitat, întrucât autorităţile au dorit să prevină apariţia unor incidente, făcându-se numai în baza unui permis special eliberat de către Parchetul Militar. Tot în acest scop, în sală fuseseră plasate o echipă de poliţişti şi un detaşament de jandarmi, cu sarcina de a aplana rapid orice eventuală turbulenţă apărută[237].

O notă aparte a procesului îl constituie faptul că marea majoritate a acuzaţilor erau tineri, între 19 şi 25 de ani, foarte puţini depăşind vârsta de 30 de ani. O altă caracteristică este aceea că aproape toţi erau şomeri, greviştii fiind imediat concediaţi de Direcţia Generală a CFR. În afara ceferiştilor, dată fiind includerea în proces a unui număr mare de activişti ai PCdR, în sală erau reprezentanţi ai mai multor profesii (cizmari, negustori ambulanţi, electricieni, chelneri, funcţionari comerciali, ţesători, lăcătuşi etc.). Figură aparte făcea un sculptor, Hans Koch, înalt, cu părul mare şi barbă, care se afla de mai multe zile în greva foamei, motiv pentru care era susţinut de braţe de doi inculpaţi[238]. De asemenea, a fost inculpată şi o manichiuristă (Vilma Foriş), acuzată de ofiţerul Hotineanu că ar fi făcut

236 ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 28/1933, f. 195.

237 *Idem,* fond 96, dosar 326 A, f. 1.

238 *Ibidem,* ff. 2-3.

propagandă comunistă printre clienţii salonului unde lucra[239].

Apărarea a solicitat ca martori mai mulţi oameni politici centrali, ca de exemplu: Ilie Moscovici, Lothar Rădăceanu, Grigore Trancu-Iaşi, Armand Călinescu, Eduard Mirto, dr. Nicolae Lupu, Mihail Manoilescu, D. R. loaniţescu, Grigore Perieţeanu ş.a.[240].

Interogatoriile au început cu Constantin Doncea şi Panait Bogăţoiu, liderii oficiali ai muncitorilor grevişti, Gheorghiu-Dej fiind audiat în dimineaţa zilei de 24 iulie 1933. La 25 iulie, avocaţii apărării aveau să ceară disjungerea din proces a mai multor acuzaţi (Gheorghiu-Dej, Doncea, Würmbrand, Vasilichi, Barany, Bojan, Meţiu ş.a.) şi trimiterea lor în faţa unui tribunal civil, pe motiv că faptele pentru care erau incriminaţi fuseseră comise înaintea instaurării stării de asediu. Cererea avea să le fie însă respinsă, cu argumentul că toţi cei nominalizaţi de apărare fuseseră în strânsă legătură cu muncitorii de la ateliere în perioada de după declararea stării de asediu şi până la arestarea lor[241].

În ziua următoare au fost audiaţi martorii apărării, propuşi de Doncea, Bogăţoiu, Bojan, Meţiu, Barany ş.a. Din partea lui Gheorghiu-Dej au fost ascultate cinci persoane: Zoltan Pelaghi (Atelierele CFR Dej), Marin Petrache, Ion Munteanu, Aurel Marinescu şi Gheorghe Preda (montatori la Atelierele CFR Galaţi). La 8 august, o parte dintre acuzaţi (printre care şi Gheorghiu-Dej) aveau să renunţe la restul martorilor care nu fuseseră încă audiaţi. În dimineaţa de 12 august, avocatul I. Schraier ia cuvântul pentru Constantin Doncea, Gheorghiu-Dej şi Dumitru Petrescu.

Mare parte dintre inculpaţi au oferit explicaţii rizibile referitoare la acuzaţiile ce li se aduceau (că manifestele

239 Lizetta Gheorghiu va arunca însă acuzaţia în ridicol, arătând că printre clienţii inculpatei se numărau regina Maria, Puiu Constantinescu ş.a., „aşa că avea pe cine converti la comunism", provocând ilaritate în sală. *Ibidem,* f. 23.

240 *Ibidem,* f 3.

241 *Idem,* dosar 325, f. 18.

comuniste găsite asupra lor le-au fost băgate în buzunar la Siguranţă sau că le fuseseră aruncate în curtea casei de necunoscuţi etc.). Spre exemplu, întrebat fiind de unde avusese bani pentru a pleca la Berlin, Nicu Tudor avea să răspundă că-l finanţase un maistru de la Atelierele Griviţa, la care preşedintele completului a ripostat: „Te rog, dă-mi şi mie adresa, căci eu nu găsesc credit şi văd că d-ta găseşti”[242].

La 9 august, avocatul Stelian Niţulescu „ridică din nou incidentul de incompetenţă”, după ce, cu câteva zile înainte, o cerere similară fusese depusă de Pompiliu Ioaniţescu[243] Desele incidente ridicate de apărare în scopul amânării procesului aveau să provoace reacţia ironică a colonelului Hotineanu, acesta susţinând că motivul real era acela că avocaţii „n-au primit încă banii de la Moscova”, afirmaţie care, desigur, a provocat noi proteste vehemente dinspre banca apărării[244].

Primul martor adus de apărare a fost Mihail Manoilescu, audiat în calitatea lui de fost ministru al Comunicaţiilor. Cu toate că era un om

242 *Idem,* dosar 326 A, f. 21.
243 *Idem,* dosar 325, f. 31.
244 *Idem,* dosar 326 A, f. 3.

politic cu vederi de dreapta, Manoilescu a recunoscut că la Atelierele CFR „Griviţa” erau numeroase probleme de natură profesională care-i afectau pe muncitori, precum şi faptul că administraţia (Direcţia Generală a CFR) nu făcuse prea multe pentru rezolvarea acestora, fiind, de cele mai multe ori, opacă şi rigidă în faţa revendicărilor semnalate. Fostul ministru declara instanţei că „nemulţumirea lucrătorilor e legitimată de nepăsarea conducătorilor lor” şi că „lucrătorii erau îndreptăţiţi să ceară unele revendicări”. De asemenea, Manoilescu a recunoscut şi faptul că exista „o mare disproporţie” între salariile acordate muncitorilor şi cele primite de consilierii şi „aşa-zişii specialişti” străini angajaţi de Direcţia Generală a CFR[245]. Declaraţii asemănătoare a făcut şi un alt fost ministru al Comunicaţiilor, Grigore Perieţeanu, care recunoştea că, după ce vizitase Atelierele „Griviţa”, „am avut iluzia unui coşmar când am văzut pe nenorociţii de muncitori”. Totodată, acesta recunoştea că lucrătorii din ateliere erau obligaţi să presteze mult mai multe ore de muncă faţă de cât era normal, lipsindu-le timpul necesar de odihnă, şi că muncitorii aveau retribuţii insuficiente în raport cu munca prestată[246].

Declaraţiile lui Manoilescu şi Perieţeanu se pliau, aşadar, foarte bine pe strategia apărării şi pe declaraţiile inculpaţilor, care doreau să înlăture total motivaţia politică (aparţinând PCdR) în declanşarea protestelor şi să prezinte grevele ca fiind rezultatul unor nemulţumiri exclusiv

245 *Ibidem,* ff. 25-26.
246 *Ibidem,* ff. 35-36.

profesionale, sociale şi economice.

Inginerul Mişicu, de la Atelierele CFR Galaţi, a depus în favoarea celor câţiva ceferişti gălăţeni incluşi în proces. Cu această ocazie, întrebat ce părere avea despre Gheorghiu-Dej, „martorul depune favorabil”, descriindu-l pe viitorul lider al PMR drept „un bun lucrător, liniştit”, despre care, însă, în ultima vreme „fusese informat că la locuinţa lui aveau loc o dată pe săptămână adunări suspecte”[247].

Dintre inculpaţi, s-au remarcat prin intervenţiile lor Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu, aceştia având o atitudine aproape sfidătoare la adresa completului, fapt ce explică probabil şi pedepsele pe care le-au primit. La prima audiere, Doncea a ţinut un discurs de aproape patru ore, în care a descris pe larg situaţia foarte grea a ceferiştilor de la Griviţa, arătând că acesta era motivul ce-l determinase să organizeze grevele din februarie. De asemenea, în ultimul său cuvânt, Doncea şi-a afirmat rolul de conducător al greviştilor: „Am pregătit şi condus lupta ceferiştilor. Nu regret nimic”[248]. La rândul său, Dumitru Petrescu nu s-a sfiit să-i acuze pe judecători de lipsă de imparţialitate, caracterizându-i drept simpli executanţi ai guvernării: „a aruncat în faţa Consiliului de Război toate acuzaţiile justiţiei de clasă care stă deja cu condamnarea în buzunar” [249]. În schimb, după cum recunoştea un raport al PCdR din acea perioadă, Gheorghiu-Dej şi Vasilichi „treceau aproape şterşi în primele zile ale procesului”[250].

În paralel, PCdR a agitat continuu opinia publică în timpul procesului, sperând că aceasta va pune presiune pe completul de judecată şi că pedepsele vor fi mici. Partidul a dorit mai ales să inducă ideea că acuzaţii erau reprezentanţii legitimi ai muncitorimii şi că activitatea acestora ar fi fost

247 *Ibidem,* f. 41.

248 *Idem,* fond CC al PCR-Secţia Administrativ-Politică, dosar 1/1933, f. 18.

249 *Ibidem,* f. 19.

250 *Ibidem,* f. 15.

desfăşurată exclusiv în slujba acestei clase. Astfel, într-un manifest difuzat cu câteva zile înaintea pronunţării sentinţei se arăta că „procesul incidentelor de la Griviţa este procesul întregii clase muncitoare”[251], iar la redacţia ziarului „Dimineaţa” fusese depus un apel în favoarea inculpaţilor, semnat de muncitori ceferişti, dar şi de câţiva intelectuali cu vederi de stânga (N. D. Cocea, Cicerone Teodorescu, regizorul Sandu Eliad ş.a.)[252].

Până la pronunţarea sentinţei, Richard Würmbrand, judecat în stare de libertate, a fugit din ţară, trecând clandestin în URSS[253], presimţind sau chiar primind anumite semnale că pedepsele urmau să fie foarte aspre.

Sentinţa nr. 571 avea să fie pronunţată la 19 august 1933. Pedeapsa cea mai grea, muncă silnică pe viaţă, au primit-o Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu. 18 persoane (Gheorghe Vasilichi, Vasile Luca, Moscu Cohn, Alexandru Tudor, Alexandru Ghidu, Constantin Putinică, Ion Nuriceanu, Gheorghe Alexandru, Mihai Georgescu, Vasile Tănase, Grigore Georgescu, Mihai Vlăsceanu, Tudor Ghercic, Vlădoi Dumitru, Dan Ştefan, Ion Dumitrescu, Vasile lonescu şi Dumitru Petrescu) au fost condamnate la 20 de ani de muncă silnică, dar o parte dintre ele în contumacie. Gheorghiu-Dej şi Stoica Chivu au primit câte 15 ani muncă silnică, iar Marin lonescu 12 ani muncă silnică, lacob Solomon, Richard Würmbrand şi Teodorescu-Galaţi au fost condamnaţi la 10 ani închisoare corecţională, Alexandru Rozemberg şi David Kerner la 5 ani închisoare corecţională, Nicolae Tudor la 2 ani, Panait Bogăţoiu, Mihalache Lungu, Ion loniţă, Ilie Eschenazi şi Alexandru Grecu la 1 an, losif Mesinger, Ştrul Leibovici şi Ştefan Stoianof la 9 luni, Arthur Mendelovici la 8 luni, iar Hugo Barany şi Nicolae Popa la 6 luni închisoare

251 *Idem,* fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 28/1933, f. 168.

252 *Idem,* fond 96, dosar 326 A, f. 22.

253 *Idem,* fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 28/1933, f. 180.

corecţională. Au fost achitate 59 de persoane, printre care: Ovidiu Şandru, Vasile Bâgu, Pavel Bojan, Ion Meţiu, Constantin Mârzea, Paulina Doncea, Constantin Luca, Timotei Scribnic, Gheorghe Gheorghiu, Ştefan Stechel, Lenuţa Mihalache ş.a.[254].

Surprind însă pedepsele foarte mici primite de Panait Bogăţoiu şi Hugo Barany, în condiţiile în care toate celelalte persoane participante la şedinţa conspirativă din 13/14 februarie 1933 fuseseră condamnate la minim 15 ani muncă silnică. Este foarte posibil ca ei să fi fost agenţi ai Siguranţei, poate chiar cei ce furnizaseră informaţiile referitoare la respectiva şedinţă. În cazul lui Bogăţoiu, suspiciunile existau încă din vara anului 1932, din perioada în care acesta era şeful sindicatului, întrucât refuzase să-i agite pe muncitori în direcţia radicalizării protestelor, aşa cum dorea PCdR. În plus, tot referitor la Bogăţoiu, mari semne de întrebare ridică şi motivul pentru care fusese eliberat din arest în dimineaţa zilei de 15 februarie 1933, după ce greva deja începuse, fiind lăsat să ajungă chiar în mijlocul greviştilor, cu atât mai mult cu cât el, prin discursurile virulente ţinute şi prin respingerea oricăror căi de compromis, a fost acela care a avut, probabil, contribuţia cea mai semnificativă la determinarea muncitorilor de a se bloca în ateliere. Şi Nicu Tudor, recrutat de Siguranţă în arest, a primit o pedeapsă mică (în raport cu cele ale majorităţii activiştilor PCdR), de doar doi ani. Vasile Bâgu, care a avut o prezenţă activă în timpul grevelor, a fost achitat, aceasta şi ca o recompensă a faptului că, în anchetă, dăduse declaraţii foarte amănunţite asupra desfăşurării evenimentelor[255].

Pentru arestarea persoanelor condamnate în contumacie, directorul general al Poliţiei a ordonat Inspectoratelor Regionale de Poliţie Bucureşti, Timişoara, Cernăuţi, Chişinău, Craiova, Cluj şi Iaşi să facă investigaţii

254 ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 1, ff. 116-117.
255 Vezi Cristina Diac, *Greva de la Griviţa...,* pp. 201-216.

serioase pentru a-i depista şi reţine, indicând şi mediile cărora trebuia să li se acorde o atenţie deosebită: „toţi aceştia pot fi găsiţi în cercurile comuniste şi ceferiste”[256]. În timp, cercetările poliţiei şi-au atins scopul, fiind arestaţi mulţi dintre condamnaţii ce nu fuseseră descoperiţi până la începerea procesului. Spre exemplu, Alexandru Ghidu, condamnat la 20 de ani muncă silnică, a fost arestat la 1 octombrie 1933 de către Chestura Poliţiei Municipiului Ploieşti[257], iar Vasile Luca a fost reţinut la Bucureşti, în august 1933.

Severitatea pedepselor a atras atenţia opiniei publice din ţară, care a sesizat faptul că existau elemente care puteau să inducă ideea unor presiuni politice în defavoarea condamnaţilor. Acest aspect era recunoscut inclusiv într-un raport al Direcţiei Generale a Poliţiei, în care se arăta că sentinţa dată „a impresionat profund întreaga opinie publică şi este viu comentată, în sensul că pedepsele sunt exorbitante. Se face comparaţie cu pedeapsa dată în procesul «Skoda» şi cu altele date pentru alte fapte infamante şi se trage concluzia defavorabilă justiţiei militare, spunându-se că în multe cazuri judecă din ordin”[258]. Potrivit Poliţiei, chiar şi în rândul reprezentanţilor magistraturii (probabil a celei civile) exista o opinie similară: „însăşi înalţii magistraţi au constatat că pedepsele au fost prea mari în raport cu acuzaţiile ce li s-au adus”[259].

De reţinut este şi faptul că în cercurile ceferiştilor necomunişti de la Griviţa, care nu participaseră la grevă, se discuta faptul că sentinţa era nedreaptă, aceştia fiind de părere că, din cauza punerii în libertate a unora dintre organizatori, „adevăraţii comunişti au fost achitaţi şi (...) aceştia sunt: Petre Gheorghe, Georgescu Constantin, Marin

256 ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 28/1933, f. 160.

257 *Ibidem,* ff. 203-204.

258 *Ibidem,* f 170.

259 *Ibidem,* f 200.

Alexandrescu, Scripnic Timotei, Bâgu Vasile, Blănăţoiu Spiridon, Olaru Gheorghe şi alţii, care ar fi figurat în comitetul de acţiune, şi că trebuiau condamnaţi”[260]. Marea masă a ceferiştilor de la Griviţa au fost însă „profund impresionaţi de sentinţa pronunţată, despre care spun că nu poate rămâne definitivă şi că sau va fi casată sau va interveni vreo amnistie”[261].

Condamnaţii au încercat să profite de acest curent public empatic şi, prin intermediul avocaţilor, au luat legătura cu familiile lor şi cu colegii din ateliere, solicitându-le „să înceapă o acţiune energică, prin întruniri şi manifestaţiuni de protestare, contra verdictului Consiliului de Război, prin care s-au aplicat pedepse prea aspre, şi să atragă atenţiunea guvernului de a veni cu o amnistie sau graţiere în această chestiune”. Conform Poliţiei, această acţiune fusese inspirată de avocatul V. V. Stanciu[262] [263]. Înăbuşirea violentă a grevei, numărul foarte mare de arestări şi pedepsele grele pronunţate şi-au făcut însă efectul printre muncitori, aceştia nemaiavând curajul să demareze alte acţiuni de protest („nimeni nu mai cutează să pronunţe cuvântul de grevă”) .

Imediat după pronunţarea sentinţei, în aceeaşi zi, 13 condamnaţi au făcut recurs[264], respectiv: Gheorghiu-Dej, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu, Gheorghe Vasilichi, Chivu Stoica, Marin Ionescu, David Kerner, Alexandru Rozemberg, Nicolae Tudor, Ilie Eschenazy, Alexandru Grecu, Mihalache Lungu şi Ion loniţă[265]. Ulterior, dat fiind faptul că judecarea recursului a fost tergiversată şi deja executaseră cea mai mare parte din sentinţă, ultimii cinci şi-au retras recursul, preferând să nu rişte să primească o pedeapsă mai

260 *Ibidem,* f. 170.
261 *Ibidem,* f. 186.
262 *Ibidem,* f. 175.
263 *Ibidem,* f. 186.
264 *Idem,* fond 96, dosar 6.578, partea I, f. 213.
265 *Idem,* dosar 325, f. 88.

mare. Motivarea recursurilor a fost făcută ulterior de avocaţii Iosif Schraier, I. Vlădescu, G. Conduratu, Lizetta Gheorghiu şi Felicia Paraschivescu, aceştia axându-şi demersul pe necompetenţa instanţei militare în cauză, susţinând atât faptul că aceasta nu avea dreptul de a-i judeca pe nemilitari, cât şi faptul că unii dintre condamnaţi comiseseră faptele de care erau învinovăţiţi înaintea instaurării stării de asediu. Ca dovadă, se prezenta faptul că instanţa aplicase Codul Penal Comun şi nu Codul Justiţiei Militare. Se invocau şi motive procedurale, cum ar fi acela că instanţa refuzase să asculte un martor care, declarându-se ateu, nu acceptase să depună jurământul pe Biblie[266].

În aşteptarea recursului, autorităţile au încercat să descopere dovezi suplimentare care să susţină vinovăţia condamnaţilor. Astfel, la 30 ianuarie 1934, Poliţia din Bârlad a efectuat o percheziţie la domiciliul Victoriei Gheorghiu (sora lui Gheorghiu-Dej) şi a părinţilor acesteia, „în scopul de a căuta şi ridica literatură şi corespondenţă comunistă, având informaţii că numita este în legătură cu centrala comunistă din Bucureşti şi mai multe persoane suspecte”. Cu acest prilej s-a găsit o notiţă cu câteva însemnări ale lui Gheorghiu-Dej referitoare la anumite sarcini ce trebuiau luate în vederea grevei CFR: „formarea picketelor de grevă”, „demascarea social democraţilor” etc.[267].

Recursul a fost judecat la 29 martie 1934 de către Curtea Superioară de Justiţie Militară, în următoarea componenţă: general de brigadă Dumitru Macovescu – preşedinte şi colonel Grigore Georgescu, colonel Ursache Gheorghe, locotenent-comandor Horia Măcelariu[268], maior Toma Tomiţă – membri. Acestora li s-au adăugat comisarul

266 *Idem,* dosar 327, vol. 6 A, ff. 12-18.

267 *Idem,* colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 69, ff. 2-6.

268 În toamna aceluiaşi an, Horia Măcelariu va face parte dintr-un alt complet al Curţii Superioare, care va admite recursul unui viitor lider comunist, Emil Bodnăraş. S. Tănase, *op. cit.,* p. 183.

regal, locotenent-colonelul Mircea Demetrescu, şi grefierul Justin Nistor[269]. Nu s-a ajuns însă la analizarea recursurilor depuse de condamnaţi, întrucât instanţa avea să constate existenţa unui „motiv de recurs din oficiu”, o gravă încălcare procedurală, şi anume faptul că Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu fuseseră condamnaţi la muncă silnică pe viaţă fără să li se fi aplicat textul de lege corespunzător, respectiv art. 232 CPC. De asemenea, tot ca abuz procedural a fost considerat şi faptul că avocatul Pompiliu Ioaniţescu nu fusese acceptat ca martor al acuzaţilor pe care nu-i apăra oficial[270]. În consecinţă, prin Decizia nr. 24, instanţa de revizie a admis recursul înaintat de Gheorghiu-Dej, Gheorghe Vasilichi, Dumitru Petrescu, Constantin Doncea, Marin Ionescu, Stoica Chivu, David Kerner şi Alexandru Rozemberg, pe care i-a trimis spre rejudecată la Consiliul de Război al Corpului I Armată[271]. Procesul a fost astfel mutat de la Bucureşti la Craiova, probabil pentru a se putea preîntâmpina mai uşor apariţia unor eventuale proteste publice de amploare.

Întrucât Curtea nu se pronunţase asupra nevinovăţiei acuzaţilor, ci constatase doar deficienţe procedurale, cei opt nu au fost puşi în liberatate, urmând să aştepte rejudecarea în închisoare. Comisarul regal maiorul Vasile Gelep – cel care a primit responsabilitatea acuzării – cu acordul prim-comisarului regal, locotenent-colonelul Ştefan Lăzăroiu (ambii de la Consiliul Permanent de Război de pe lângă Corpul I Armată), solicita „menţinerea lor sub stare de arest preventiv” până la începerea procesului, argumentând cu „gravitatea faptelor puse în sarcina acestor acuzaţi” şi cu temerea că „lăsaţi liberi vor dispărea”[272].

La 23 aprilie 1934, Curtea Superioară de Justiţie

269 ANIC, fond 96, dosar 327, vol. 6 A, f 12.

270 *Ibidem,* f. 17.

271 *Idem,* dosar 325, f. 172.

272 *Idem,* dosar 327, vol. 6 A, f. 24.

Militară a înaintat Consiliului de Război al Corpului I Armată dosarele celor în cauză, pentru a se putea trece la rejudecarea acestora[273].

Cei opt deţinuţi au fost transferaţi de la Închisoarea Militară Jilava la Închisoarea Militară a Corpului I Armată, unde „au fost instalaţi într-un dormitor amenajat special şi puşi sub pază sigură”[274]. Cercetările fiind deja finalizate şi încadrarea juridică fiind păstrată neschimbată, procesul a început în scurt timp. La 4 mai 1934, maiorul Gelep i-a notificat lui Gheorghiu-Dej ordinul de judecată, iar acesta i-a precizat că urma să fie apărat de avocaţii Schraier, Conduratu, Vlădescu şi Ciuceanu[275].

Procesul de la Craiova a debutat la 4 iunie 1934, instanţa fiind compusă din colonelul Teodor Petrescu – preşedinte şi maiorul Mihail Sotir, maiorul Ion Constantinescu, căpitanul Mihail Anghelescu, căpitanul Ion Vladimirescu – membri, cărora li se alăturau comisarul regal maiorul Gelep Vasile (peste numai două zile el avea să fie înlocuit cu locotenent-colonelul Ioan Pârăianu, din considerente medicale) şi grefierul Constantin Ionescu[276].

Inculpaţii au fost apăraţi de către avocaţii Iosif Schraier, Stelian Niţulescu, Petre Grozdea, Mircea Lepădătescu, Mihai Macavei („şeful organizaţiei comuniste din Turnu Severin”)[277], Mihail Popilian, Ştefan Botoi, Horia Taljanu şi Constantin Dianu, precum şi de căpitanul Matei Vasile, căpitanul Teodor Veroiu şi locotenentul Ioan Popa, numiţi apărători din oficiu de către preşedintele Consiliului. Au fost citaţi 202 martori, dintre care doar 12 ai acuzării, dar

273 *Ibidem,* f. 11.
274 *Ibidem,* f 20.
275 *Ibidem,* f 37.
276 ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 1, f. 109.
277 Deşi era mare moşier, activitatea politică ilegală a lui Macavei data din 1921, când fusese ales membru al Comitetului Executiv Provizoriu al PCdR. Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 52.

nu toţi s-au prezentat la proces. Majoritatea martorilor apărării erau ceferişti la diverse ateliere din ţară (Bucureşti, Galaţi, Iaşi, Dej). Aceştia au fost atent supravegheaţi de către agenţii de poliţie pe perioada şederii lor în Craiova, pentru a se preîntâmpina apariţia unor eventuale proteste publice, turbulenţe sau incidente.

Acuzarea a adus ca martori comandanţi ai unităţilor militare şi poliţieneşti care participaseră la înăbuşirea grevei (locotenent-colonelul Romulus Hotineanu, colonelul Gabriel Marinescu, maiorul Dan Pascu), reprezentanţi ai administraţiei centrale a CFR şi ai Atelierelor CFR Griviţa (ministrul Eduard Mirto, ing. Victor Nicolau, ing. Constantin Atanasiu, ing. Alexe), precum şi lideri sindicalişti de la CFR, din rândul celor afiliaţi la PSD, partid rival PCdR pe tărâm sindical şi politic (Virgil Ionescu, Alexandru Oprescu, Constantin Spârlea ş.a.). Alături de aceştia, este notabilă prezenţa printre martorii acuzării a lui Vasile Bâgu, apropiat de PCdR încă din 1922, care a avut un rol activ în timpul grevei, când făcuse parte din mai multe delegaţii ale muncitorilor care trataseră cu administraţia CFR şi cu ministrul Comunicaţiilor. Comisarul regal Gelep a avut probabil în vedere faptul că, în ancheta din feruarie 1933, Bâgu recunoscuse absolut toate faptele, indicându-i totodată şi pe liderii greviştilor (ceea ce a permis anchetatorilor să ştie cum să-şi canalizeze cercetările), motiv pentru care la procesul de la Bucureşti el fusese achitat, chiar dacă în depoziţia sa publică el avea să îşi retracteze declaraţia, susţinând că îi fusese luată cu forţa (aceasta era însă o practică uzuală, tratată în prealabil cu Siguranţa, a tuturor arestaţilor comunişti ce făceau mărturisiri complete, având rolul de a-şi acoperi „căderea”)[278].

În apărarea sa, Gheorghiu-Dej a propus nu mai puţin de 134 de martori, majoritatea ceferişti (cum ar fi: Petre Isăcescu, din Galaţi, căruia Dej îi scria des din închisoare, sau

278 Cristina Diac, *Greva de la Griviţa...,* p. 202.

Zoltan Silaghi şi Iosif Negrea din Dej). De asemenea, el a nominalizat şi mai mulţi lideri politici centrali, de regulă cu vederi de stânga, dar nu numai: Grigore Iunian, Mihail Manoilescu, Richard Franasovici, Mihail Ralea, Petre Constantinescu-Iaşi, Alexandru Oprescu, Ion Mirescu, Ion Flueraş, Lothar Rădăceanu, Armand Călinescu, Alexandru Vaida-Voevod, Eduard Mirto, Virgil Madgearu, dr. Nicolae Lupu ş.a. Din cele 134 persoane s-au prezentat însă doar 48[279].

Era aplicată, şi în acest caz, tactica obişnuită a comuniştilor din timpul proceselor anilor '30, aceea a chemării unui număr foarte mare de martori, din diverse categorii sociale şi politice, spre a li se putea oferi avocaţilor pretexte pentru tergiversarea procesului. Adresele unora dintre martori erau necunoscute, iar ale altora erau în mod intenţionat date eronat, fapt ce îngreuna citarea acestora, iar neprezentarea la termen oferea motive pentru a se solicita amânarea judecării. În acelaşi scop, erau indicaţi martori aflaţi în detenţie (în cazul de faţă, Gheorghiu-Dej i-a chemat pe: Vasile Luca, Ilie Pintilie, Mihai Crivei, Hugo Barany, Ştefan Foriş ş.a.), cunoscându-se foarte bine faptul că formalităţile de aducere a acestora erau greoaie şi în niciun caz autorităţile nu ar fi fost de acord cu prezenţa în sala de judecată a unui număr mare de deţinuţi.

Faptul că procesul s-a desfăşurat la Craiova a atras însă temerea inculpaţilor că urmau să primească pedepse şi mai mari, întrucât le era mult mai greu să pună presiune pe judecători, oraşul fiind „lipsit de un proletariat numeros”[280]. Şi, într-adevăr, foarte probabil că această stare de fapt a constituit şi principalul considerent care a stat la baza alegerii Craiovei ca localitate pentru desfăşurarea procesului.

Chiar de la prima şedinţă, preşedintele completului a decis ca martorii care nu s-au prezentat să fie aduşi la proces

279 ANIC, fond 96, dosar 327, vol. 6 A, ff. 4-5, 38-39.
280 *Idem,* colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 152, f. 8.

cu mandate. Audierea tuturor martorilor prezenţi s-a încheiat în ziua de 25 iunie.

Încă din primele zile, avocaţii apărării au recurs la o sumedenie de solicitări menite să prelungească procesul cât mai mult şi să obţină noi termene pentru judecată. Spre exemplu, avocatul Petre Grozdea a cerut să i se predea lui mandatele de aducere ale martorilor ale căror adrese erau necunoscute, pentru a face „investigaţii” printre familiile ceferiştilor arestaţi. În plus, Lăpădătescu şi Grozdea au informat completul că „Siguranţa locală exercită o acţiune de teroare asupra familiilor acuzaţilor şi roagă pe dl. preşedinte să intervină pentru ocrotirea acestora, arătând că sala de şedinţă a consiliului nu este populată tot din cauza Siguranţei”[281]. Drept urmare, colonelul Petrescu le satisface doleanţa, sesizând conducerea Siguranţei Craiova în acest sens, însă interzice prezenţa la şedinţe a soţiilor lui Doncea şi Petrescu, pe motiv că respectivele ieşeau din sală şi le comunicau următorilor martori întrebările pe care le punea instanţa[282]. Iar avocatul Mihail Popilian a cerut Consiliului „să se pună în vedere reprezentanţilor presei a reda în ziare rezumatul fidel al dezbaterilor”, fiind nemulţumit de ce se publicase în „Curentul”[283].

La fel ca şi în prelegerile lor din faţa completelor anterioare, avocaţii (mai ales Schaier şi Popilian) au încercat, tot fără succes, să conteste instanţa de judecată, pe motiv că faptele de care erau acuzaţi cei incriminaţi fuseseră comise înaintea declarării stării de asediu[284]. Comisarul regal a respins însă acest punct de vedere, arătând că greva fusese pregătită în perioada 4-15 februarie, când starea de asediu era deja instituită.

Gheorghiu-Dej a fost audiat la 11 iunie[285]. Spre

281 *Idem,* fond 96, dosar 327, vol. 6, f. 6.
282 *Idem,* colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 158, f. 9.
283 *Idem,* fond 96, dosar 327, vol. 6, f. 7.
284 *Idem,* colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 158, f. 5.
285 *Ibidem,* f. 2.

deosebire de răspunsurile date în timpul procesului de la Bucureşti, când s-a plasat tot timpul în defensivă, negând chiar participarea sa la grevă, de data aceasta el a avut o atitudine aproape opusă, susţinând neechivoc faptul că muncitorii fuseseră îndeptăţiţi să facă grevă, aceasta fiind singura formă de protest ce-ar fi putut să le aducă ameliorarea situaţiei. Foarte probabil că această modificare substanţială de atitudine se datora faptului că – având în vedere sentinţa foarte dură pronunţată la Bucureşti – el conştientizase că urma să primească o pedeapsă grea indiferent de comportarea sa la proces. De asemenea, este posibil ca el să fi dorit să nu rămână mai prejos decât Doncea şi Petrescu, aceştia remarcându-se prin luările lor finale de cuvânt în procesul de la Bucureşti.

Răspunzând la întrebările instanţei, Gheorghiu-Dej – la fel cum a procedat şi Vasilichi – a făcut un scurt istoric al grevei. El arăta că protestul a izbucnit nu „sub acţiunea agenţilor provocatori", cum susţinea acuzarea, ci „datorită nemulţumirilor create de Ad-ţia CFR, prin reduceri de salarii, de lucrători, ore de lucru în plus etc."[286]. Un alt argument adus de Gheorghiu-Dej era acela că greva nu izbucnise pe neaşteptate, ea fiind corolarul firesc al unei întregi campanii de proteste (mitinguri, demonstraţii, memorii, petiţii, discuţii cu autorităţile) declanşate în anul 1932. El arăta că muncitorii nu mai aveau altă soluţie, în condiţiile în care formele de protest amintite anterior nu doar că nu duseseră la remedierea situaţiei lor, dar nici măcar nu împiedicase deteriorarea acesteia, ca urmare a celei de-a treia curbe de sacrificiu şi a altor măsuri complementare de reducere a veniturilor. Este de reţinut şi faptul că Gheorghiu-Dej susţinea că toate acţiunile revendicative din anul 1932 beneficiaseră de sprijinul tuturor muncitorilor, nu doar al ceferiştilor.

În acord cu logica discursului anterior, Gheorghiu-Dej a

286 *Ibidem.*

recunoscut existenţa Comitetului Central de Acţiune, rolul acestui organism fiind tocmai acela de a depune toate eforturile pentru obţinerea satisfacerii revendicărilor salariale ale ceferiştilor. De asemenea, Gheorghiu-Dej nu-i uita nici pe inamicii săi politici din plan sindical, criticând metodele de

acţiune ale liderilor social-democraţi şi apreciind că muncitorii puteau avea câştig de cauză numai prin „acţiune hotărâtă” şi nu prin memorii şi intervenţii. Cum deja am amintit, se declara deschis în favoarea grevei, ca formă de protest: „Greva este singura armă de luptă prin care muncitorimea îşi poate câştiga şi apăra drepturile sale. O grevă bine organizată duce întotdeauna la izbândă”[287]. Mai mult, el recunoaştea că îi îndemnase pe ceferişti să facă grevă, dar susţinea că se referise la un protest paşnic şi legal şi că niciodată nu le ceruse să treacă la rebeliuune şi asasinat[288].

Desigur, în tot discursul său – bine structurat din punct de vedere logic, de altfel – Gheorghiu-Dej trecea cu vederea peste „amănuntul” că revendicările ceferiştilor fuseseră deja satisfăcute la data şedinţei conspirative din 13/14 februarie 1933, când se luase decizia trecerii la acţiuni agitatorice pentru declanşarea unei greve la Atelierele CFR Griviţa, care urma să fie extinsă apoi în întreaga ţară. Faptul că PCdR a acţionat în continuare pentru intrarea ceferiştilor în grevă relevă în mod clar faptul că era vorba de o acţiune pur politică, revendicările de natură economică fiind doar pretextul şi paravanul sub care partidul îşi masca protestul.

Între timp, avocaţii apărării depun noi obiecţii menite să ducă la tărăgănarea procesului. Astfel, la 12 iunie, Petre Grozdea a cerut ca martorii apărării să fie audiaţi după cei ai acuzării, avându-i în vedere chiar şi pe cei ce nu se prezentaseră încă, ceea ce ar fi însemnat amânarea până la aducerea acestora cu mandat. Instanţa a considerat însă acest punct de vedere ca fiind „neserios şi lipsit de orice temei juridic”, apreciind că era firesc ca pînă la aducerea

287 *Ibidem,* f. 13.
288 *Ibidem,* ff. 2-3.

altor martori ai acuzării să fie audiaţi martorii apărării deja prezenţi în sala de judecată[289].

Pe 15 iunie, au compărut ca martori ai apărării cunoscutul ilegalist Mihail Gheorghiu Bujor, precum şi Constantin David.

Şedinţa din 16 iunie a fost iarăşi foarte aprinsă. După ce avocaţii Grozdea şi Popilian au protestat în scris împotriva comisarului regal, acuzându-l că „trece peste atribuţiunile sale”, preşedintele completului i-a avertizat „să nu mai contravină la respectul cuvenit legilor”, amenințându-i că, dacă vor avea aceeaşi atitudine, „voi face uz de puterea discreţionară ce-mi conferă legea şi le voi opri accesul în şedinţă, rămânând ca apărarea să se facă de ceilalţi d-ni apărători şi în extremis de apărătorii din oficiu”. Instanţa a notat şi faptul că „se evidenţiază intenţiunea apărării de a sabota dezbaterile acestui proces, cu unicul scop de a-şi pregăti motive pentru casarea hotărârii în cazul unei eventuale condamnări”[290].

La 18 iunie, Schraier avea să obţină una dintre puţinele „victorii” ale apărării, şi anume permisiunea ca avocaţii apărării să discute cu acuzaţii şi fără asistenţa comisarului regal, însă doar pe perioada în care inculpaţii se aflau în sala de judecată.

Dacă apărarea era nemulţumită de modul în care „Curentul” reflecta procesul, acuzarea nu agrea maniera în care evenimentul fusese descris în paginile cotidianului „Dimineaţa”. Rezultatul a fost că protestele apărării au fost ignorate, în timp ce instanţa avea să retragă imediat dreptul reprezentantului ziarului „Dimineaţa” de a participa la dezbateri, până la publicarea dezminţirii cerute de către comisarul regal.

A mai fost respinsă şi cererea apărării ca un reprezentat al Uniunii de Asistenţă Internaţională, un avocat

289 *Idem,* fond 96, dosar 327, vol. 6, f. 17.

290 *Ibidem,* ff. 19-22.

din Franţa, să fie acceptat ca martor al apărării, pe motiv că „n-ar face decât să încerce propagandă subversivă”[291].

Din partea acuzării, reţine atenţia depoziţia colonelului Gabriel Marinescu, prefectul Poliţiei Capitalei, cel care fusese delegat în mod special de către comandantul Corpului II Armată să se ocupe cu evacuarea atelierelor şi a Căii Griviţa. Marinescu a susţinut că greviştii trăseseră şi asupra maşinii lui, încercând să-l ucidă, precum şi faptul că el ordonase ca „armata să tragă mai întâi în sus 40.000 de cartuşe, iar mai apoi în plin”, în timp ce, în realitate, asupra greviştilor se trăsese imediat ce ultimatumul expirase (acestora oricum li se ordonase să părăsească atelierele în cinci minute, un timp imposibil de respectat fizic de către cele câteva mii de muncitori blocaţi în ateliere, fiind evidentă dorinţa autorităţilor de a înăbuşi greva în forţă). În plus, colonelul Marinescu mai susţinea – nepăsător la ridicolul afirmaţiei – că soţiile şi copiii greviştilor, aflaţi pe Calea Griviţei, ar fi presat forţele armate: „au bombardat cu pietre şi buloane armata şi poliţia”[292]. Locotenent-colonelul Romulus Hotineanu a susţinut şi el că greviştii încercaseră să-l ucidă („declară precis că s-a tras asupra domniei sale şi că a scăpat numai ca prin minune”), dar şi că aceştia ar fi avut mai multe arme decât armata[293]. Ca martori ai acuzării au compărut şi doi ziarişi de la „Curentul” (Artur Zaharia şi Athanasiu), primul susţinând că „a văzut muncitorii din ateliere trăgând cu revolverul chiar asupra gazetarilor”[294].

Niciunul dintre aceştia nu a oferit însă vreo explicaţie, iar instanţa nici nu le-a cerut-o; de ce – dacă greviştii ar fi fost atât de bine înarmaţi cu arme de foc şi atât de agresivi – nu existase nici măcar un rănit în rândul trupelor de intervenţie în dimineaţa zilei de 16 februarie? Singura

291 *Ibidem,* f. 24.
292 ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 1, f. 215.
293 *Ibidem,* f. 216.
294 *Ibidem,* f 217.

victimă din rândul forţelor de ordine, gardianul public loan Chiriţă, s-a înregistrat în seara de 15 februarie, ucis în împrejurări neclare, în urma unui foc tras dinspre direcţia atelierelor. Acest incident nefericit a atras majorarea pedepselor unora dintre cei condamnaţi, întrucât s-a luat în considerare că fapta lor avusese drept consecinţă un omor. Ştiind că acesta era un element incriminator important al acuzării, losif Schraier a solicitat instanţei să se aducă martori, precum şi procesul-verbal al autopsiei lui Chiriţă, „pentru a se vedea ce fel de glonţ a fost acela care l-a ucis”, dar cererile sale au fost respinse[295]. În plus, Schraier a adus chiar el un martor, indirect însă, care în declaraţia sa susţinea că auzise că gardianul fusese împuşcat din greşeală de către un camarad de-al său şi că se făcuse chiar o anchetă la faţa locului în seara respectivă[296].

Sentinţa nr. 137, pronunţată de Consiliul de Război al Corpului I Armată la 1 iulie 1934, prevedea pedepse aspre, chiar dacă acestea erau mai mici decât cele stabilite în primul proces. Astfel, Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu au primit câte 15 ani de muncă silnică, iar Gheorghiu-Dej, Stoica Chivu, Gheorghe Vasilichi şi Marin lonescu câte 12 ani de muncă silnică, Rozemberg 5 ani închisoare corecţională, iar David Kerner 18 luni închisoare[297].

Gheorghiu-Dej a fost găsit vinovat pentru comiterea unor infracţiuni contra liniştii publice pe timp de asediu şi mai ales pentru „provocare la rebeliune” („cu bună ştiinţă şi intenţiune culpabilă prin abuz de autoritate, în calitate de fruntaş comunist, a provocat pe lucrătorii de la atelierele C.F.R. Griviţa prin instrucţiuni scrise şi verbale la rebeliunea ce aceştia au săvârşit”) în calitate de agent al Cominternului[298].

295 ANIC, fond 96, dosar 327, vol. 6, f. 28.
296 *Idem,* colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 158, f. 9.
297 *Idem,* fond 96, dosar 327, vol. 6, f. 37.
298 *Ibidem,* f. 34.

Imediat după pronunţarea sentinţei, condamnaţii – cu excepţia lui Kerner, care mai avea foarte puţin de executat din pedeapsă – au declarat recurs. Gheorghiu-Dej i-a mandatat pe Schraier şi Grozdea să anexeze la cererea sa motivele de recurs[299]. Prima instanţă la care s-a făcut recurs a fost Curtea Superioară de Justiţie Militară, care, la 17 noiembrie 1934, le-a respins solicitarea[300]. Condamnaţii au încercat să pună presiune publică pe completul de recurs, la 4 noiembrie 1934, ei lansând un apel prin care cereau susţinerea Comitetului de Ajutorare Ceferist şi a tuturor ceferiştilor din ţară[301]. A urmat un nou recurs, înaintat la Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie Militară de Iosif Schraier şi Lizetta Gheorghiu, care au clamat tot incompetenţa instanţelor militare de a-i judeca pe civili[302]. În paralel, condamnaţii au depus o cerere prin care solicitau să li se calculeze detenţia preventivă începând cu data de 23 februarie 1933. Solicitarea lor a fost analizată tot de Consiliul de Război al Corpului 1 Armată, care a respins-o însă în februarie 1935[303]

Între timp, s-a produs un eveniment foarte important, şi anume evadarea lui Constantin Doncea, Dumitru Petrescu şi Gheorghe Vasilichi, care a avut loc la 3 ianuarie 1935[304]. În aşteptarea rămânerii defintive a sentinţei, condamnaţii nu au fost trimişi într-un penitenciar pentru executarea pedepsei, ci au rămas închişi în închisoarea militară Craiova, ceea ce le-a facilitat evadarea.

După mai multe amânări, la 1 octombrie 1935, Înalta

299 *Ibidem,* f. 86.
300 *Idem,* colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 905, f. 15.
301 *Ibidem,* ff. 11-13.
302 *Idem,* dosar 206, ff. l-4.
303 *Idem,* dosar 905, f. 26.
304 Vezi detalii în Mihai Burcea, „3 ianuarie 1935: un scenariu cominternist? Fuga din închisoare a trei dintre liderii ceferiştilor şi petroliştilor participanţi la grevele de la începutul anului 1933”, în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *op. cit.,* pp. 50-75.

Curte de Casaţie şi Justiţie Militară a respins recursul înaintat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica şi Marin Ionescu (între timp, Rozemberg îşi retrăsese recursul, iar ceilalţi trei condamnaţi evadaseră)[305]. Pedepsele lor rămânând astfel definitive, ei au fost transferaţi în penitenciare de maximă siguranţă pentru executarea anilor de închisoare (Aiud, Doftana, Ocnele Mari), revenind din nou în libertate abia în august 1944.

Atitudinea demnă a lui Gheorghiu-Dej din timpul procesului nu avea cum să scape propagandei comuniste, care, după 1945, va susţine în repetate rânduri faptul că liderul partidului reuşise performanţa de a se transforma din acuzat în acuzator: „Curtea Marţială n-a putut să oprească pe Gh. Gheorghiu-Dej să rostească cu glas puternic demascarea celor ce vânduseră independenţa naţională şi subminau pacea. Neputincioşi în faţa argumentelor şi acestei logici de oţel, călăii s-au grăbit să-l trimită pe Gheorghiu-Dej, în lanţuri, la temniţă. Pentru 12 ani!”[306]. La aniversarea a 15 ani de la grevele ceferiştilor, Chivu Stoica a publicat un articol elogios la adresa lui Gheorghiu-Dej: „Prin priceperea şi capacitatea sa reuşeşte să separe în proces elementele provocatoare, să le demaşte, să ridice majoritatea ceferiştilor împotriva elementelor provocatoare şi transformă banca acuzaţilor în banca acuzatorilor”[307]. În ceea ce priveşte comportamentul lui Gheorghiu-Dej din timpul procesului ce urmase reprimării grevelor, în articolul *Eroicele lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din februarie 1933,* se specifica faptul că „La proces, acuzaţii în lanţuri au devenit acuzatori «Vinovaţii nu suntem noi, care luptăm pentru pâinea şi viaţa

305 ANIC, colecţia Gheorghe Gheorghiu-Dej, dosar 905, f. 40.

306*** „Cui dăm votul şi încrederea noastră: Gheorghe Gheorghiu-Dej, primul candidat al Capitalei”, în *Scânteia,* seria III, anul XVII, nr. 1082, 27 martie 1948, p. 1.

307*** „Tovarăşul Chivu Stoica vorbeşte „Scânteii” despre Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej în fruntea luptelor din Februarie 1933”, în *Scânteia,* 16 februarie 1948, pp. 1,4.

noastră, arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej. Vinovăţii sunt cei care ne-au scăzut salariile. Vinovăţii sunt cei care au omorât şi au ajutat la săvârşirea omorului»”[308].

Şi în manualul *Istoria RPR* din 1956 erau oferite lungi citate din declaraţiile conducătorului PMR făcute în timpul procesului, evidenţiindu-se cum acesta „a arătat în cuvinte înflăcărate justeţea luptelor ceferiştilor conduse de partid, a demascat cu putere exploatarea cruntă la care era supusă clasa muncitoare de către imperialiştii străini şi de către burghezie”[309].

Descrierea procesului de la Craiova a fost tratată într-un vast articol de către M. Iosa şi Mihail Rusenescu, cu ocazia aniversării a 25 de ani de la acest moment. După ce prezentau numeroase citate din cuvântările lui Gheorghiu-Dej, cei doi istorici de partid arătau cum, „demascând politica de asuprire naţională (...) tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat că «muncitorimea conştientă nu face nici un fel de distincţie de rasă şi naţionalitate»”[310]. Unii istorici încercaseră să acrediteze ideea potrivit căreia, dintre toţi inculpaţii din procesul de la Craiova, persoana lui Gheorghiu-Dej ar fi fost cea mai cunoscută în străinătate: „Cu ocazia procesului ceferiştilor, seri de-a rândul au avut loc la Praga, în faţa clădirii legaţiei române, demonstraţii cu prilejul cărora se scandau lozincile: «Libertate muncitorilor români!», «Trăiască Gheorghe Gheorghiu-Dej!»”, susţinând chiar că

308 Gheorghe Matei, N. Rădulescu, „Eroicele lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din februarie 1933”, în *Scânteia,* 12 februarie 1958, p. 1.

309 Mihail Roller (coord.), *Istoria RPR. Manual pentru învăţământul mediu,* Bucureşti, Editura de Stat Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1956, p. 643.

310 M. Iosa, Mihail Rusenescu, „Din acţiunile oamenilor muncii pentru apărarea conducătorilor eroicelor lupte din ianuarie-februarie 1933”, în *Studii. Revistă de istorie,* nr. 3/1959, p. 14.

poliţia cehă ar fi emis o hotărâre prin care pedepsea cu trei zile de închisoare pe oricine ar fi folosit lozinca „Trăiască Gheorghe Gheorghiu-Dej!”[311]. În realitate, însă, în afara graniţelor României, chiar şi la Comintern, Gheorghiu-Dej era unul dintre cei mai puţini cunoscuţi lideri comunişti din România, afirmându-se practic doar cu acest prilej.

Cercetând derularea procesului celor implicaţi în grevele de la Griviţa, Mihail Rusenescu remarca faptul că: Depoziţiile tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej şi a celorlalţi conducători ai luptelor (...) au fost exemple de pledoarie revoluţionară. Cuvântarea tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej, vibrantă chemare a clasei muncitoare şi a celorlalte categorii de oameni ai muncii la luptă împotriva claselor exploatatoare, a constituit un aspru rechizitoriu şi un avertisment dat regimului burghezo- moşieresc (.) Datorită curajului şi atitudinii lor temerare, conducătorii ceferiştilor şi petroliştilor în frunte cu tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej au reuşit să facă din cuvântul lor o armă politică de demascare a exploatării şi agresiunii, împotriva războiului şi a fascismului[312].

Tot în această notă scria şi Nicolae Petrovici (redactorul-şef al revistei „Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR”): „miile de cititori din rândurile oamenilor muncii (...) au putut lua cunoştinţă de poziţia fermă a majorităţii acuzaţilor în proces, a conducătorilor lor în frunte cu tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, care prin răspunsurile date la interogatoriul instanţei de judecată, prin replicile prompte şi usturătoare la intervenţiile brutale ale comisarului regal, au răsturnat

311 Augustin Deac, Gheorghe Matei, „Mişcarea de solidaritate internaţională cu luptele eroice ale ceferiştilor şi petroliştilor din 1933”, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, nr. 1/1963, p. 46.

312 Mihail Rusenescu, „Ecoul luptelor din 1933 în presa legală a vremii”, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR,* nr. 1/1963, pp. 126-127.

eşafodajul de minciuni şi calomnii urzit de justiţia burghezo-moşierească, transformându-se astfel din acuzaţi în acuzatori”[313].

În paralel, liderii P.C.R. nu i-au uitat nici pe aceia care îi aruncaseră pentru ani grei în temniţă. La sfârşitul anilor '40, după arestarea foştilor comisari de Siguranţă, conducerea PCR a decis să organizeze un proces cu persoanele considerate responsabile de „reprimarea grevei” de la Griviţa. Securitatea a încercat să-i identifice pe toţi cei implicaţi în arestarea greviştilor şi în organizarea proceselor. Direcţia a III-a Informaţii interne şi-a adus contribuţia în ceea ce priveşte identificarea persoanelor vizate, fiind folosite în acest scop diverse lucrări, ziare, documente de arhivă etc. După localizarea respectivelor persoane, s-a trecut la arestarea acestora, iar Direcţia a VIII-a Anchete a trecut apoi la anchetarea lor cu minuţiozitate, dorind să stabilească gradul fiecăreia de vinovăţie, cât şi descoperirea altor persoane vinovate.

Un prim proces a avut loc în anul 1950, când Curtea Bucureşti l-a condamnat pe Romulus Hotineanu la muncă silnică pe viaţă, alături de alte persoane implicate, precum Mihail Popovici, fost ministru de Justiţie în guvernul Alexandru Vaida-Voevod[314]. Colateral, într-un proces ce viza o altă problemă, în 1948 a fost condamnat contraamiralul Horia Măcelariu, eliberat din detenţie abia în 1964, neuitându-se probabil faptul că acesta făcuse parte din completul ce admisese recursul înaintat de Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica ş.a. Maiorul Mihail Botez, comandantul unuia dintre batalioanele de grăniceri care trăseseră în muncitori, a fost arestat la 23 mai 1950, decedând însă la puţin timp după întemniţarea sa. Desigur, o parte dintre cei vizaţi erau deja

313 Nicolae Petrovici, „Oglindirea în presa vremii a luptelor eroice ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din 1933 şi a procesului conducătorilor acestor lupte”, în *Presa noastră,* nr. 1, ianuarie 1963, p. 5.

314 ACNSAS, fond Documentar, dosar 16.077, vol. 4, f. 6.

trecuţi în nefiinţă, cum ar fi generalul Nicolae Uică sau comisarul regal Vasile Gelep. În 1953, probabil sub impulsul momentului aniversar al grevei, se lucra la un nou dosar de anchetă ce urma să fie înaintat Procuraturii Generale.

După 23 august 1944, accederea persoanelor în structurile superioare de conducere ale PCR s-a făcut – exceptând condiţia *sine qua non* privitoare la „binecuvântarea” Moscovei – prea puţin în virtutea deţinerii de către acestea a unor certe calităţi politice. Elementul determinant l-a reprezentat activitatea depusă în favoarea partidului, în perioada ilegalităţii acestuia. Gheorghiu-Dej, pe lângă faptul că era liderul *de facto* al comuniştilor români din închisori, şi-a axat demersul de a câştiga conducerea PCR tocmai pe participarea sa la organizarea grevelor de la Atelierele CFR Griviţa, precum şi pe lungii ani petrecuţi în detenţie ca pedeapsă pentru activitatea sa în interesul partidului. Aceste argumente, la care se adăuga faptul că era muncitor şi etnic român, l-au ajutat să obţină girul lui Stalin pentru preluarea şefiei partidului, în pofida faptului că, până la data respectivă, el era aproape cvasi-necunoscut de către sovietici.

În anii ce-au urmat, pentru a-şi menţine şi consolida poziţia, Gheorghiu-Dej a făcut mai puţin recurs la incontestabilele sale calităţi de lider şi la deosebitul simţ politic de care dădea dovadă, punând accent pe activitatea desfăşurată în ilegalitate şi în timpul anilor de detenţie. Cum rolul său din acea perioadă s-a redus la pregătirea protestelor ceferiştilor, care culminaseră cu grevele de la Atelierele Griviţa, participarea sa la acest moment, precum şi comportarea din timpul procesului de la Craiova vor ocupa locul central în cadrul operaţiunii de legitimare a prezenţei sale în fruntea PCR.

Pretenţiile lui Gheorghiu-Dej referitoare la rolul jucat în grevele de la Griviţa se bazau totuşi pe argumente relativ şubrede: nu el fusese cel care coordonase din punct de

vedere politic protestele ceferiştilor din anii 1932 şi 1933 (ci Vasile Luca şi Gheorghe Stoica) şi nici nu fusese acela care organizase efectiv grevele de la Atelierele CFR Griviţa (o contribuţie cu mult mai însemnată având-o Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu). De altfel, activitatea sa în această ultimă acţiune a fost minoră, el fiind practic necunoscut de către ceferiştii de la Griviţa. În perioada 1931-1933, Gheorghiu-Dej a avut însă un aport însemnat din punct de vedere organizatoric şi agitatoric, în direcţia radicalizării protestelor ceferiştilor din aproape întreaga ţară, ceea ce i-a şi adus cooptarea în Comitetul Central de Acţiune. Foarte activ, el s-a implicat direct în preluarea de către comunişti a controlului cât mai multor sindicate ale ceferiştilor şi în pregătirea mişcărilor revendicative ale muncitorilor. În acţiunile sale, el a fost însă coordonat de Gheorghe Stoica şi Vasile Luca, îndeplinind postura de intermediar între conducerea PCdR şi marea masă a ceferiştilor.

Gheorghiu-Dej ştia foarte bine că rolul său în ceea ce privea greva din 15-16 februarie 1933 putea fi contestat de alţi lideri ai partidului, astfel încât unul dintre obiectivele sale după 1945 a fost şi acela de a rescrie trecutul, astfel încât meritele adversarilor săi din partid, reali sau potenţiali, să fie cât mai mult minimalizate şi chiar trecute sub tăcere. Iar propaganda a trecut la transpunerea în practică a acestui deziderat, operaţiune ce s-a desfăşurat simultan cu apariţia şi dezvoltarea cultului personalităţii lui Gheorghiu-Dej. Treptat, rolul altor lideri ai partidului în evenimentele de la Griviţa avea să fie tot mai estompat, ajungându-se în situaţia ca, în anii '60, să nu mai fie menţionată nominal nicio altă persoană în afara conducătorului PMR[176]. Chiar mai mult decât atât, atunci când, în vara anului 1958, mai mulţi ilegalişti îndrăzniseră să afirme faptul că rolul central în timpul grevelor de la Atelierele CFR Griviţa îl avusese Constantin Doncea, Gheorghiu-Dej a reacţionat imediat, organizând o plenară în care toţi contestatarii săi au fost sancţionaţi.

Anterior, în 1956, Dumitru Petrescu, care în epocă purtase chiar cognomenul de „Griviţa”, fusese şi el îndepărtat din conducerea partidului, după ce Vasile Luca împărtăşise o soartă similară în 1952.

[176] Vezi Cristina Diac, *Liderul nevăzut...,* pp. 32-37.

Un stalinist de catifea: prof. Petre Constantinescu-Iaşi – militant pro-comunist, abonat la trenurile europene, inculpat într-un proces politic, propagandist al guvernului Petru Groza şi pensionar al lui Nicolae Ceauşescu

Adrian Cioroianu

În ziua de 4 decembrie 1934, un deţinut de la Închisoarea Militară din Chişinău îi adresa o scrisoare de protest[315] prim-ministrului României din acea vreme, Gheorghe Tătărescu. La prima vedere, scrisoarea vorbea despre un abuz: cel arestat era profesor universitar de la Facultatea de Teologie din Chişinău, iar deţinerea sa părea a fi o confuzie provocată de dificultatea inerentă a luptei regimului regelui Carol al II-lea împotriva organizaţiilor comuniste (sau camuflat comuniste) ce activau în ţară, deşi partidul comunist ca atare se afla în ilegalitate după anul 1924[316].

315 Pentru textul scrisorii, vezi Arhivele Naţionale Istorice Centrale (ANIC), Fond 53, dosar C-156, vol. 1, ff. 30-31.

316 Pentru o privire de ansamblu a activităţii comuniştilor în România interbelică, vezi Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc,* Editura Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2007.

1.1. „Sub imperiul legilor”

Potrivit scrisorii, deţinutul spunea că fusese arestat în ziua de 28 noiembrie 1934, ca urmare a unei percheziţii ce fusese făcută (în lipsa sa) la domiciliu, în seara zilei de 25 noiembrie – ocazie cu care fuseseră găsite mai multe materiale ce atestau apartenenţa universitarului la aşa- numitul *Comitet Naţional Antifascist* din România, organizaţie de stânga al cărei obiectiv principal (şi declarat) era combaterea ideilor şi acţiunilor extremei drepte româneşti şi europene, în plin avânt în acei ani. „Materialul ce s-a putut găsi la mine (...) nu este de asemenea natură a justifica culpa *(sic!)* de « pregătirea revoluţiei comuniste » de care sunt învinuit” – spunea deţinutul în documentul destinat premierului. Mai mult, el asigura în continuare că „Activitatea mea întreagă în ţară s-a desfăşurat *sub imperiul legilor*, public şi suferind rigorile dispoziţiilor excepţionale pe care toate guvernele le-au impus ţării” *(subl. mea, AC).* Este interesant cum, din chiar acest al doilea paragraf al scrisorii, deţinutul – prevenitor – dorea să nege orice legătură între activitatea lui şi celulele comuniste din România. El spune: „Iar legăturile mele cu străinătatea privesc *numai* ideile şi mişcarea antifascistă, *care nu-i tot una cu mişcarea comunistă,* cum de atâtea ori am arătat-o în presă şi în comunicatele noastre”[317] *(subl. mea, AC).*

În consecinţă, considerându-se arestat printr-un abuz, deţinutul anunţa că a intrat de 7 zile în greva foamei, [pe care] „o suport şi o voi continua până la complecta mea eliberare sau până la desnodământul final”. Semn al fermităţii sale, el mărturisea un adevărat crez: mai curând accepta moartea decât nedreptatea, pentru că „Umilirea şi-ngrădirea fiinţei mele morale este mai presus de-o existenţă fizică”. Iar scrisoarea se încheia astfel: „În faţa acestei situaţii, cu perfectă luciditate vă declar că voi menţine hotărîrea luată

317 Adică ale Comitetului Naţional Antifascist.

din primul moment al arestării mele[318], deoarece mă simt nevinovat şi vă tog să dispuneţi eliberarea mea, cît timp mă mai pot folosi de ea”.

Cel care semna această scrisoare din decembrie 1934, aşadar, era Petre Constantinescu-Iaşi – profesor universitar la Catedra de Istoria Artei Creştine a Facultăţii de Teologie din Chişinău[319] – şi, totodată, o mai veche (şi verificată strâns) cunoştinţă a Poliţiei de Siguranţă române din epocă. În acel an 1934, profesorul nu era nici la prima arestare şi nici la prima grevă a foamei. De aproape 15 ani, de când era încă profesor de istorie la un liceu de provincie moldavă, el era cunoscut – şi fişat – ca fiind „sub influenţa bolşevismului rusesc”. Totuşi, profesorul nega această asimilare forţată a sa cu pericolul comunist – din moment ce singura luptă pe care o recunoştea deschis era lupta pe care o ducea, demult, pentru binele celor mulţi şi împotriva „fascismului”.

1.2. Rescrierea trecutului

Peste 20 de ani de la această cerere-protest formulată mai sus, Petre Constantinesacu-Iaşi revenea masiv asupra propriei sale biografii. Este drept că, între timp, multe lucruri se schimbaseră. Ramura românească a partidului comunist, ilegală şi relativ anemică în anul 1934, se afla în 1954 la conducerea ţării – sub numele (din februarie 1948) de Partidul Muncitoresc Român. După anul de răspântie politică 1944, Petre Constantinescu-Iaşi îndeplinise – cum se va vedea în continuare – mai multe sarcini de partid, ca unul ce se afla în elita extinsă a partidului.

Aflat în apropierea vârstei de pensionare, fostul profesor de altădată devenea tot mai preocupat de vechimea

318 Adică decizia de a intra în greva foamei.

319 În virtutea organizării învăţământului superior românesc din acea perioadă, Facultatea de Teologie de la Chişinău ţinea de Universitatea din Iaşi.

sa în partid – care iniţial se stabilise a fi din anul 1934, pentru ca apoi să fie acceptat anul 1933. Dar Petre Constantinescu-Iaşi nu a fost mulţumit cu această soluţie. Într-o serie de memorii înintate Secretariatului Comitetului Central al PMR şi Comisiei Controlului de Partid (precum cel din octombrie 1954[320]), el cerea ca vechimea în partid să i se recunoască încă din anul 1920! După cum se poate constata, cererea sa era cel puţin bizară – dat fiind că anul de naştere al partidului comunist autohton, ca atare, era considerat anul 1921. Totuşi, Constantinescu-Iaşi susţinea că încă din anul 1920, pe când era profesor de Istorie la Iaşi şi totodată membru (de doi ani) al Partidului

Social Democrat, luase legătura cu „grupul comunist din PSD, condus de Tcacenco[321]", iar mai apoi, la congresul de constituire a PCR din mai 1921, el fusese desemnat raportor într-una dintre zilele congresului şi prezentase poziţia partidului în problemele *presei şi propagandei.* Mai mult, Constantinescu-Iaşi spunea că între anii 1921 şi 1924, pe când era profesor la Bârlad, el fusese şi conducătorul *de facto* al secţiei locale a partidului comunist – după care, partidul fiind trecut în ilegalitate, primise sarcina de a activa în organizaţiile de masă în care partidul era camuflat.

Totuşi, în aprilie 1956, Comisia Controlului de Partid,

320 ANIC, colecţia Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate care au încetat din viaţă (în continuare colecţia 53), dosar C-156, vol. 1, ff. 8-11.

321 Cel mai probabil, este vorba despre Pavel Tcacenco (n. 1901), fost socialdemocrat din Basarabia devenit comunist, considerat fondator al mişcării de comsomolişti în stânga Prutului, condamnat la închisoare în România în lipsă, iar mai apoi prins de poliţia română la Chişinău şi împuşcat în anul 1926. Propaganda comunistă sovietică din RSS Moldovenească l-a considerat pe Tcacenco drept unul dintre eroii timpurii ai mişcării – iar numele său l-a purtat la Chişinău un cinematograf şi o stradă.

după ce a reanalizat activitatea lui Constantinescu-Iaşi, ajungea la concluzia că cererile sale de vechime sunt neîntemeiate din moment ce el nu a mai activat în nici o organizaţie de partid după anul 1924 – deşi i se recunoşteau „munci de răspundere pe linia organizaţiilor de masă”[322]. La fel, comisia de partid stabilea că din anul 1926 (când Constantinescu-Iaşi devenise profesor universitar la Chişinău) el „n-a mai avut legătură organizată cu partidul până în anul 1933 când a început să activeze în partid în mod organizat”. În aceste condiţii, Comisia Controlului de Partid, în şedinţa sa din 15 februarie 1956, stabilea ca fostului profesor să i se menţină vechimea în partid din anul 1933, „dată când a luat legătură cu partidul şi a activat în mod organizat”[323].

Dar Petre Constantinescu-Iaşi nu s-a resemnat. În deceniul următor, el a persistat cu memoriile sale şi, într-un final, ceea ce nu-i reuşise în timpul vieţii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej i se va împlini în primele luni de la venirea în fruntea PMR/PCR a lui Nicolae Ceauşescu.

În primăvara anului 1965, un alt raport al Comisiei Controlului de Partid ajungea la o concluzie total diferită – dar conformă cu doleanţele

322 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, filele 5-7.
323 *Ibidem,* f. 7.

fostului ilegalist. Raportul dedicat lui Constantinescu-Iaşi spunea, astfel, că respectivul:

> este unul dintre vechii militanţi ai mişcării muncitoreşti din ţara noastră şi tot timpul a activat sub îndrumarea partidului ducând la îndeplinire darcinile încredinţate. // Considerăm că cererea sa este îndreptăţită şi propunem Biroului Politic al CC al PMR să-i stabilească stadiul în partid din 1921[324].

Ulterior, o notă ataşată documentului preciza că Biroul Politic al CC al PMR, prin hotărârea nr. 910/VI-4 din 29 mai 1965 a aprobat această modificare a vechimii, iar Petre Constantinescu-Iaşi devenea un veteran cu acte în regulă, ca membru încă din anul 1921.

1.3. Mărturii contradictorii

Am început această analiză a dosarului Petre Constantinescu-Iaşi cu aceste trei momente diferite tocmai pentru a reliefa mărturiile total contradictorii pe care ilegalistul le da la extremităţile temporale ale acestei perioade de 20 de ani. În 1934, el declara solemn că activitatea sa era una socialistă („sub imperiul legilor”...) şi nicidecum comunistă. În 1954 (şi în anii următori), el se revendica a fi comunist încă din primele zile ale partidului. Cele două mărturii neputând fi adevărate simultan, este clar că Petre Constantinescu-Iaşi mistificase realitatea măcar într-una dintre ele.

De fapt, autorităţile – şi cu atât mai puţin ministrul de Interne din 1934 – nu fuseseră deloc impresionate de scrisoarea sa. Cum se va vedea în continuare, arestării din 1934 îi urmaseră un proces, iar mai apoi o condamnare la închisoare – ambele, sub acuzaţia de activitate comunistă. Când spunea, în 1934, că se simţea nevinovat, Petre Constantinescu-Iaşi făcea mai curând o demonstraţie de

324 *Ibidem,* f. 2.

retorică decât una de inocenţă politică.

Dar la fel de posibil este ca şi cererile din 1954 să fi fost la fel de departe de adevăr. La începutul anilor '30, în situaţia delicată în care se afla partidul comunist atunci, se prea poate ca lui Constantinescu-Iaşi însuşi să-i fi fost neclar cât de comunist mai este – sau *dacă* mai era. În aceste condiţii, cererile sale de reabilitare a vechimii din anii '50 pot fi la fel de mistificatoare. Dat fiind că între timp roata Istoriei dăduse câştig de cauză comuniştilor, fostul profesor nu mai avea nici un motiv ca să sublinieze distincţia dintre activitatea sa antifascistă şi cea comunistă. Dimpotrivă: tocmai clamarea identităţii între acestea două îl avantaja. Ca unul care suferise pentru cauza partidului, el dorea să i se recunoască meritele – şi vechimea. Negarea din 1934 nu mai era binevenită în 1954. Într-un partid ajuns la putere, Constantinescu-Iaşi nu se putea mulţumi cu statutul unui fost *tovarăş de drum* – ci dorea să fie recunoscut drept unul dintre militanţii de primă oră ai mişcării.

Multitudinea de piese păstrate în dosarul relativ cuprinzător al lui Petre Constantinescu-Iaşi ne arată că această contradicţie nu este decât una dintre cele care i-au marcat cariera. De la numele mamei sale şi până la numele tovarăşilor din fiecare etapă a activităţii, Constantinescu-Iaşi le modifică pe toate în funcţie de cerinţele politice ale epocilor pe care le traversează.

Procesul său din anul 1936 reprezintă unul dintre cele mai importante procese politice ale României interbelice. În paginile ce urmează vom vedea cum acest intelectual a ajuns în banca acuzaţilor şi cum s-a comportat acolo – şi, în subsidiar, ce a urmat după acel proces.

Cine, aşadar, era Petre Constantinescu-Iaşi?

2.1. Biografia unui om de stânga

Indubitabil, Petre Constantinescu-Iaşi a fost un om de stânga,

condiţie pe care a împărtăşit-o alături de alţi intelectuali al României interbelice. Numărul acestora nu era foarte mare, dar nu era nici insignifiant. În câmpul public, intelectualii de dreapta ai epocii au avut un impact mai mare decât cei de stânga – dar valabilitatea acestei idei nu conduce la negarea existenţei acestora din urmă.

Viitorul profesor anchetat, iar mai apoi ministru comunist, s-a născut la 25 noiembrie (pe stil vechi) 1892, la Iaşi, în familia institutorului Gheorghe Constantinescu şi a soţiei acestuia Liuba – aceasta din urmă, provenită dintr-o familie din Basarabia. Desigur, acest determinism familial pare unora clar – din perspectiva evoluţiei de stânga ulterioare a personajului nostru. Ce rol a jucat mama viitorului profesor în această sedimentare a ideilor? Locul ei de obârşie şi sonoritatatea rusească a numelui mic joacă ele vreun rol? Iată întrebări interesante – dar aflate dincolo de posibilităţile actuale de a oferi un răspuns categoric, într-un sens sau în altul. Este foarte interesant că în documentele, memoriile sau chestionarele de partid completate în anii ’50[325], Petre Constantinescu-Iaşi dă ca prenume al mamei sale acest *Liuba* – în timp ce în documentele din anii '30 sau anii '60 numele mamei apare ca fiind *Iulia.* Oricum, mama personajului nostru murise relativ devreme în raport cu perioada pe care o avem aici în atenţie (în ianuarie 1945, atât tatăl cât şi mama lui P. Constantinescu-Iaşi erau decedaţi). Desigur, această „nesiguranţă” în privinţa numelui mamei nu este deloc întâmplătoare şi ea vorbeşte mai mult despre acele etape decât despre familie ca atare. *Liuba* sau *Iulia,* oricum era vorba despre aceeaşi femeie – dar ceea ce se schimba între timp erau vârstele comunismului românesc.

Într-un memoriu din ianuarie 1945[326], Constantinescu-

325 Precum Chestionarul de la verificarea de partid completat şi semnat de P. Constantinescu-Iaşi pe 20 aprilie 1950 – ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, ff. 98-101.

326 *Ibidem,* ff. 109-113.

Iaşi îşi rezumă biografia în următoarele coordonate: primul contact cu mişcarea socialistă l-a stabilit încă din anii cursului superior al liceului (Liceul „Naţional" din Iaşi). În anul 1908 (aşadar, la vârsta de aproape 18 ani), elevul a înfiinţat „un mic grup social-democrat", împreună cu alţi colegi, printre care congenerul Constantin Motaş[327]. Activitatea grupului se rezuma la lectura unor lucrări publicate de gruparea social-democrată din România, precum şi frecventarea („pe ascuns", precizează autorul memoriului) a întrunirilor muncitoreşti din Iaşi, unde aveau ocazia să asculte nume de rezonanţă ale stângii româneşti din acei ani – precum Mihail Gheorghiu Bujor[328], Leon Ghelerter[329] sau Cristian Rakovski[330].

Constantinescu-Iaşi devine apoi student al Facultăţii de Litere din Iaşi, unde – alături de Constantin Motaş, Lascăr

327Biolog, ecolog şi zoolog român (1891-1980). Prorector al Universităţii Bucureşti (1944-1945), profesor universitar şi membru al Academiei Române din 1946. Simpatiile socialiste din tinereţe, reale, nu l-au ferit de a intra în conflict cu autorităţile comuniste: arestat în 1949 (sub acuzaţia de a fi rămas un fidel al socialistului-independent Constantin Titel-Petrescu), Motaş a petrecut câţiva ani în închisorile regimului – de unde a fost eliberat, se pare, ca urmare a intervenţiilor unor savanţi din Europa.

328Militant socialist român şi avocat (1881-1964), a fost unul dintre artizanii transformării unei ramuri a socialiştilor români în partid comunist (1921). Arestat în mai multe rânduri în perioada interbelică, Gheorghiu Bujor va ocupa după 1944 mai multe funcţii onorifice în organigrama partidului.

329Socialist român, medic de profesie (1873-1945), ctitor al spitalului de copii din Iaşi şi al altor stabilimente medicale; totodată, agitator şi publicist al primei perioade a socialismului românesc.

330Militant socialist, apoi comunist, de etnie bulgară (1873-1941), unul dintre cei mai activi agenţi ai bolşevismului în România şi în Balcani. Admirator al lui Leon Troţki, Rakovski avea să fie acuzat în procesele staliniste de la sfârşitul anilor '30 şi executat din ordinul lui Stalin, câţiva ani mai târziu.

Saraga, C.I. Ghiuler ş.a. – formează din nou un nucleu social-democrat, participând la şedinţele locale ale partidului şi implicându-se în dezbaterile şi luptele studenţeşti legate de activitatea universitară. Este perioada în care, fidel acestei stângi de inspiraţie europeană, Constantinescu-Iaşi şi alţi colegi se pronunţă împotriva antisemitismului în creştere din mediul universitar ieşean; din 1914-1915 începe să colaboreze cu articole la ziarul *Lupta* al Partidului Social Democrat. Licenţiat în Istorie în anul 1914, tânărul profesor va fi mobilizat în Primul Război Mondial (dar fără a lăsa în urmă fapte de arme semnificative), iar imediat după demobilizare (în mai 1918) se înscrie în Partidul Social Democrat, filiala Iaşi. În toamna anului 1918 era numit profesor de Istorie la liceul din Huşi – şi tot în acest oraş organizează o filială a partidului de stânga, îmbinând munca de organizare cu publicarea de articole şi ţinerea de conferinţe pe teme predilecte stângii politice sau sindicalismului. Prima percheziţie la domiciliu i se întâmplă în decembrie 1918 – pe fondul manifestărilor socialiste din mai multe oraşe ale ţării, care la Bucureşti se vor solda cu victime în plin centrul urbei. În mai 1919, ca delegat de Huşi, a participat la congresul din Bucureşti, de unire a partidelor social-democrate din provinciile noii Românii Mari (unirea stângii a fost, trebuie s-o spunem, cu totul aproximativă în acel moment).

În toamna anului 1919, Constantinescu-Iaşi ajunge profesor la un liceu din Bârlad, iar aici se îndreaptă fără zăbavă către filiala locală a social-democraţilor, în a cărei conducere intră. În ianuarie 1920, dorinţa sa de detaşare în serviciu la Iaşi i se îndeplineşte, dar pentru scurt timp. Cum profesorul de 28 de ani se manifestă foarte activ în filiala social- democrată ieşeană şi cum candidează la alegerile din mai 1920 „pe lista partidului socialist din Iaşi şi capul listei la Bârlad”, apar şi primele probleme mai serioase: în octombrie 1920 este arestat pentru prima dată de guvernul conservator

al lui Take Ionescu (sub acuzaţia de a fi instigat la greva generală din 20-28 octombrie din acel an[331]) şi este deţinut la închisoarea din Bârlad până la mijlocul lui ianuarie 1921. Aici, deţinut fiind, Constantinescu-Iaşi a apelat pentru prima dată la o formă de rezistenţă despre care citise în broşurile socialiste: a intrat în greva foamei şi, astfel, a atras atenţia conducerii închisorii. Acuzatul a fost trimis în faţa Curţii Marţiale din Galaţi – dar adevărul este că guvernul nu avea nici un interes în radicalizarea mişcării socialiste şi a încercat o reconciliere tacită cu aceasta: drept care acuzaţiile la adresa profesorului s-au pierdut pe drum, iar cea mai grea consecinţă, în ceea ce-l privea, rămânea a fi suspendarea din învăţământ pe perioada de un an.

Dar nici suspendarea şi nici incidentul acestei prime arestări nu l-au temperat pe Constantinescu-Iaşi. Ca orice revoluţionar intelectual, el şi-a petrecut lunile de arest scriind: a redactat un text (ce va deveni o broşură) cu titlul *Unde duce colaborarea,* pe care imediat a trimis-o spre publicare Cercului de editură socialistă din Bucureşti (care o va tipări în primele săptămâni ale lui 1921). Rămâne de semnalat detaliul că răgazul găsit pentru scriere în acea recluziune forţată şi mai ales trimiterea facilă a textului către tipografia socialistă spun destul de multe despre ce însemna *închisoare politică* în anul 1920-'21. Fără a anticipa prea mult din cele ce urmează, rămâne un fapt că regimul pentru care Constantinescu-Iaşi va lupta va avea o cu totul altă viziune asupra închisorii – şi asupra deţinuţilor, mai ales.

Câteva cuvinte despre această primă broşură a sa. În memoriul din ianuarie 1945, din care am citat aici, autorul spune că acest text *Unde duce colaborarea* ar fi fost „un atac puternic contra social-democraţiei”[332]. Desigur, această

331Grevă la care au participat cca 400 000 de salariaţi care a paralizat în bună parte activitatea economică din România- vezi Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 365.

332 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f 110.

catalogare trebuie luată cu toate rezervele – dată fiind perioada în care era aşternută pe hârtie (şi dactilografiată) rememorarea. La acel moment, Constantinescu-Iaşi ştia mult mai bine cum Lenin şi mai apoi Stalin au condamnat social-democraţia, ca fiind trădătoare a cauzei comuniştilor. Afirmaţia lui din ianuarie 1945 trebuie privită prin această prismă: el condamna *a posteriori* social-democraţia, din perspectiva unui activist care între timp (în ultimii 24 de ani, adică) trecuse de la stânga către extrema stângă. În 1921, anul scrierii broşurii, P. Constantinescu-Iaşi era încă un om de stânga, acuzator la adresa socialiştilor *colaboraţionişti,* dar el însuşi încă un socialist pe cale de-a deveni *social-comunist.*

2.2. Radicalizarea unui profesor-militant

După eliberarea din acest prim arest, încă tânărul revoluţionar tinde totuşi mai departe decât lăsau de bănuit viziunile sale anterioare anului 1920. La începutul lui 1921, Constantinescu-Iaşi activa (mai curând marginal, dar o face totuşi) în sensul cuplării socialiştilor români la cerinţele Internaţionalei a III-a – cu alte cuvinte, pentru transformarea *social- democraţiei* româneşti în *partid comunist* afiliat acelei Internaţionale dirijate de la Moscova. Activitatea sa constă în principal în scrierea de articole pentru ziarul bucureştean *Socialismul,* în care susţine caracterul benefic al acestei idei pentru propăşirea de ansamblu a statului român (!).

La congresul de constituire a Partidului Comunist din România din mai 1921, P. Constantinescu-Iaşi apare în programul anunţat din vreme (şi tipărit pe afişe şi foi volante), ca fiind raportor al partidului nou creat pentru *presă şi propagandă.* În realitate, în legătură cu acest congres biografiile lui Constantinescu-Iaşi conţin două inadvertenţe: **i)** prima dintre ele este că în acest memoriu din ianuarie 1945, autorul confundă luna de desfăşurare a

congresului, probabil fără a bănui că ziua de 8 mai 1921 va deveni o autentică zi sacră în toate naraţiunile oficiale din următoarele decenii; în memoriu, el vorbeşte despre „congresul din *iunie 1921"*[1] (în loc de mai 1921 – *subl. m., A.C.);* în context, să reţinem şi eroarea prin care el se rememorează ca fiind „ales *reporter pentru presă* la congresul din Iunie 1921"[333] [334] *(subl. m., AC)* – în realitate, el a fost *raportor* pentru presă, ceea ce înseamnă cu totul altceva. Această din urmă eroare – *reporter* vs. *raportor* – poate fi datorată dactilografierii memoriului (despre care nu ştim dacă a fost făcută de autor sau de altcineva – ultima variantă fiind, totuşi, de luat în seamă), dar şi mai bizar este un alt detaliu: **ii)** de fapt, deşi era anunţat ca *raportor* la congresul din 8 mai 1921, Constantinescu-Iaşi a lipsit de acolo, „fiind bolnav"[335]. Informaţia este demnă de crezare, tocmai dat fiind momentul scrierii acestui memoriu: într-adevăr, P. Constantinescu-Iaşi nu a participat la şedinţa de constituire a Partidului Comunist autohton, drept care nici nu a fost arestat (cum au fost toţi ceilalţi congresişti ai acelei zile). Interesant rămâne faptul că în alte memorii, mai târzii, personajul va trece peste acest detaliu al bolii de ultimă clipă – şi va insista amintind însărcinarea sa de a fi *raportor* la congres, sarcină atestată de foile volante ce fuseseră publicate anterior, înainte de începerea lucrărilor congresului! Aşadar, este adevărat că Constantinescu-Iaşi a fost programat să fie *raportor* la congresul de naştere al Partidului Comunist din România, dar la fel de adevărat este că el nu a participat la acel congres – cum am văzut mai sus, pe un motiv *de boală* rememorat ca atare abia după alţi 24 de ani.

Totuşi, în perspectiva memoriului din ianuarie 1945, existau şi unele avantaje ce decurgeau din acea absenţă

333 *Idem.*
334 *Idem.*
335 *Idem.*

fortuită din 8 mai 1921: după arestarea congresiştilor pro-comunişti din Bucureşti, Constantinescu-Iaşi a venit din Moldova spre Bucureşti „pentru organizarea partidului comunist împreună cu puţinii tovarăşi liberi: Ana Pauker, Lucreţiu Pătrăşcanu şi alţii”[336]. În noul partid *socialist-comunist* abia înfiinţat, el a intrat în *comisia de presă* a noului *comitet central* şi a purces la ceea ce ştia mai bine dintotdeauna: să scrie, citez, „articole de fond” pentru presa de partid.

În primii ani '20, până la interzicerea partidului comunist (în anul 1924 prin aşa-numita „lege Mârzescu”), Constantinescu-Iaşi va susţine că a condus secţia partidului de la Bârlad şi că a lucrat la „organizarea secţiei Iaşi” – deşi trebuie spus că, fără a arunca vreun dubiu asupra celor menţionate de personaj în memoriul său, în ianuarie 1945 verificarea tuturor acestor detalii nu era prioritară[337]. În martie 1922, Constantinescu- Iaşi participă la alegerile pentru Cameră, fiind prezent pe lista depusă de gruparea socialist-comunistă în mai multe oraşe ale ţării (Bucureşti, Bârlad, Iaşi, Chişinău) – dar fără succes. La o editură cu tematică socialistă din Galaţi (pe care o va şi conduce scurtă vreme, dat fiind că era cel mai prolific autor), el va publica mai multe broşuri (despre învăţământ, despre Constituţie, depre Lenin etc.), precum şi o traducere din Frederich Engels, numită *Principiile comunismului.* Deloc surpinzător că această lucrare va fi trecută distinct la dosarul pe care Siguranţa statului deja i-l întocmise după 1920 – lucrare ce va constitui un alt argument pentru care oficialităţile îl vor considera pe Constantinescu-Iaşi ca fiind un lider al mişcării comuniste autohtone.

La drept vorbind, această apreciere era deopotrivă legitimă şi exagerată totodată. La cât de subţire era

336 *Idem.*

337Acea verificare se va face, totuşi, după o paradigmă efectiv stalinistă, în intervalul 1948-1950.

componenta intelectuală a comunismului incipient românesc din anii '20, cu siguranţă că Petre Constantinescu-Iaşi putea ieşi uşor în evidenţă (ceea ce, în acei ani – trebuie spus – nu s-a întâmplat altundeva decât în dosarele Poliţiei); pe de altă parte, este la fel de clar că acest personaj nu a dovedit o reală valenţă organizatorică sau militantă – alta decât articolele de presă pe care le semna şi conferinţele pe care le susţinea în diverse săli din oraş(e), pe teme adiacente cauzei. În anul 1922, profesorul (reintegrat în sistem) organiza la Bârlad societatea (cu scop declarativ cultural) „Maxim Gorki", al cărei scop era ajutorarea înfometaţilor din proaspăta pe harta lumii Uniune Sovietică. Ideea acestui act caritabil nu-i aparţinea – ci era un proiect caritabil al stângii radical-socialiste şi pro-comuniste europene, la care colaborau mai mulţi intelectuali din diferite ţări, cu toţii admiratori ai Sovietelor, într-o măsura mai mare sau mai mică[338]. În numele acestei asociaţii, şi cu intenţia de a strânge bani pentru defavorizaţii din noua URSS, Constantinescu-Iaşi şi-a unit eforturile cu alţi intelectuali români cu vederi de stânga (precum C. I. Parhon[339], „dr. Răşcanu"[340] sau deja amintitul Leon Ghelerter). Mai tânăr decât toţi aceştia, P. Constantinescu-Iaşi (alături, pe un alt palier, de un savant,

338 În memoriul din ianuarie 1945, Constantinescu-Iaşi recunoaşte că ideea acestei asociaţii s-a născut în urma apelului cunoscutului explorator norvegian Fridjof Nansen (1861-1930) „pentru ajutorarea înfometaţilor din Uniunea Sovietică".

339 Endocrinologul şi neuropsihiatrul român Constantin I. Parhon (1874-1969) a fost unul dintre cei mai importanţi „tovarăşi de drum" ai comuniştilor după 1944. Preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale după 1948, Parhon a fost totodată un personaj important în conducerea noii „republici populare" impuse prin forţă în decembrie 1947.

340 Cel mai probabil, este vorba despre economistul, avocatul şi scriitorul de stânga Theodor Răşcanu (1888 – sinucis în 1952) – a nu se confunda cu Constantin Vasiliu-Răşcanu (fost ministru de Război în guvernul Petru Groza din martie 1945).

C.I. Parhon, spre finalul vieţii) va fi dintre cei ce vor apuca să profite, după război, de pe urma acestor iniţiative care atunci, în anii '20, păreau *donquijote-eşti* de-a dreptul.

2.3. Un *ilegalist* transferat la Chişinău

În această biografie din care citäm – care era suficient de timpurie pentrru a fi net laudativă la adresa semnatarului, lipsind în mod clar elementele de „aurocritică" stalinistă care se vor impune în naraţiunile de gen în deceniul următor – P. Constantinescu-Iaşi susţine că după scoaterea în afara legii a partidului comunist „am intrat în comitetul central al « Blocului muncitoresc şi ţărănesc » (1925)", în care ar fi activat până la dizolvarea acestuia, în anul 1933.

Între timp, avaraturile vieţii profesorale îl mută dintr-un loc în altul: în 1927, este numit profesor la Facultatea de Teologie din Chişinău (care ţinea, cum am spus, de Universitatea din Iaşi) – acesta fiind, în opinia mea, unul dintre cele mai discutabile detalii ale vieţii sale. Studierea cuprinzătorului dosar al lui Constantinescu-Iaşi ne arată că el era, într-adevăr, urmărit îndeaproape de Siguranţa statului încă din anii '20 – fiind considerat un cap al mişcării comuniste autohtone (ceea ce, am văzut, în 1934 respectivul nega, dar în 1954 susţinea cu hotărâre). De ce anume a fost acceptată numirea lui la Chişinău, unde prin forţa lucrurilor, era geografic mai aproape de comunismul sovietic? Cea mai logică explicaţie pentru această întrebare legitimă ar fi aceea că mutarea sa a avut tocmai rolul de a-l predispune unei mai atente observaţii – el era trimis mai aproape de „sursă" pentru a fi mai uşor de observat ramificaţiile propagandei sovietice din România. În acelaşi timp, trebuie spus că P. Constantinescu-Iaşi progresase în acei ani pe scara profesională: prin examene (şi printr-o teză reuşită despre

arta bizantină) el devine, dintr-un profesor de liceu de provincie, profesor universitar într-unul dintre cele mai importante oraşe ale României Mari. Aşadar, toate problemele sale de dosar politic de până atunci nu au fost în măsură să-i bareze activitatea profesională. Acest lucru spune foarte multe despre România acelor ani, în care normele vieţii universitare puteau face casă comună cu suspiciunile la adresa unora dintre subiecţi. Cât a fost *autonomie universitară* şi cât a fost „teleghidare" voită de Siguranţă în trimiterea lui Constantinescu-Iaşi la Chişinău rămâne un capitol care merită analizat mai în amănunt.

Activitatea universitară nu i-a ştirbit nimic din zelul revoluţionar. Potrivit propriilor mărturii autobiografice, imediat după mutarea la Chişinău, el ar fi intrat în legătură cu filiala locală a partidului comunist (ilegal, desigur), reprezentată prin „fraţii Rubinstein". În vara anului 1928, într-o călătorie, declarată a fi de studii, pe care o face la Paris, el contactează Partidul Comunist Francez şi redacţia ziarului acestuia, *L'Humanité* – ziar pe care ulterior îl va primi la Chişinău „camuflat în alte ziare burgheze" şi, inspirat de care, va scrie pentru mişcarea din Chişinău „unele informaţii preţioase". Întors de la Paris, în toamna aceluiaşi an 1928, organiza filiala pentru Basarabia a *Comitetului pentru amnistie* (o altă organizaţie camuflată a mişcării de extremă stânga, al cărei scop era amnistierea celor acuzaţi de activităţi radical-socialiste şi comuniste) – întreprindere politică în care se afla alături de nume relativ cunoscute din societatea românească de atunci, precum dr. C. I. Parhon, Constantin Costa-Foru[341] sau Lucreţiu Pătrăşcanu. Într-o

341Avocat şi jurnalist, Constantin Costa-Foru era fiul fostului ministru şi Rector al Universităţii Bucureşti de la sfârşitul secolului XIX, Gheorghe Costa-Foru. Constantin, mândru de originea sa aromână, a fost foarte sensibil la creşterea sentimentelor xenofobe din România de după Marele război – motiv din care a fost un pionier al drepturilor omului la noi, fiind unul dintre cei care înfmţează, în 1923, filiala

asemenea companie intelectuală, Constantinescu-Iaşi îşi extinde activitatea publicistică: trimite în următorii ani (sub nume propriu sau prin pseudonime gen *P. Eşanu)* articole de stânga în reviste şi ziare precum *Raboce Vestianskaia Pravda* (din Chişinău), *L'Internationale de l'enseignement, Bulletin de presse* (ultimele două editate de sindicatul francez transnaţional *Internationale des Travailleurs de l'Enseignement* – ITE, vezi mai jos), *Scânteia, Materialismul, Studenţimea nouă,* revista *Nu,* dar şi în *Dreptatea* naţional-ţărăniştilor (care agrea , cum se poate bănui, atacuri la adresa liberalilor – atacuri în care Constantinescu-Iaşi era foarte inspirat). Simultan, profesorul se află constant în comitetul de organizare al unor manifestaţii sau cercuri „culturale" de stânga. În toate aceste acţiuni – articole şi manifestaţii – el rămâne un *revoluţionar de catifea*, prudent, evitând să susţină deschis stalinismul; ceea ce îmbrăţişează el în schimb este retorica obişnuită a unei *lumi mai drepte şi mai bune,* opusă direcţiei de dreapta pe care se dezvolta statul român burghez.

O nouă vizită la Paris, în anul 1931, îl pune în contact cu Comitetul Central al *Internaţionalei Muncitorilor din Învăţământ* (ITE), organizaţie de stânga pro-comunistă franceză, bazată pe sindicalismul profesorilor de acolo. Relaţiile cu aceasta se vor adânci în următorii ani, cu atât mai mult cu cât Constantinescu-Iaşi încearcă imediat apoi înfiinţarea în România a unor filiale a ITE, în Chişinău şi în alte oraşe din ţară (dar rezultatele au fost modeste – ceea ce autobiografia nu spune, desigur). Întors de la Paris, pe lângă aceste filiale ale unui super-sindicat de inspiraţie franceză (pentru că aceasta părea a fi ITE în lumina legii), Constantinescu-Iaşi pretinde că a înfiinţat la Chişinău şi un

românească a Ligii Drepturilor Omului. Ca intelectual şi avocat de stânga, el a pledat împotriva lui Corneliu Zelea-Codreanu în procesul acestuia de la Drobeta Turnu Severin (1925) şi tot în acel an a pledat în apărarea comuniştilor arestaţi după revolta de la Tatar Bunar din 1924.

cerc de studii clandestin numit *Marx-Lenin*, ca şi, în perioada următoare, un alt cerc, tot clandestin, *Prietenii Uniunii Sovietice.* Dacă despre activitatea acestor cercuri informaţiile sunt sumare, este adevărat că, la mijlocul anilor '30, P. Constantinescu-Iaşi se va număra printre intelectualii de stânga români care vor anima primele întrupări ale asociaţiei *Amicii URSS* (în septembrie 1934, spune profesorul[342]) – aceasta, tot după un model francez şi după ce relaţiile diplomatice dintre România şi URSS au fost reluate, în acea perioadă (iunie 1934).

2.4. Scutul antifascismului

Începând din primii ani '30, terenul de acţiune preferat al lui Constantinescu-Iaşi devine campania anti-război aflată atunci în vogă printre intelectualii de stânga ai Europei. Această campanie, bineînţeles susţinută de Moscova, avea totuşi avantajul de a fi părut a fi apolitică – ea era de stânga, dar nu era în mod manifest comunistă. Pentru un intelectual de stânga din Est precum Constantinescu-Iaşi, apariţia apelului din mai 1932 al scriitorului francez Romain Rolland[343] *(„Notre patrie en danger"* – text premonitoriu, în care vorbea despre pericolul de război din Europa, cu trimitere implicită la o Germanie în care Hitler nu ajunsese încă la putere!) a venit ca o mană cerească. Din acel moment, profesorul Constantinescu-Iaşi intră în legătură cu Rolland şi cu concetăţeanul acestuia Henri Barbusse[344] şi, pe plan românesc, se implică în strângerea de semnături împotriva războiului – o întreprindere nobilă, care părea a

342 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 112.

343Scriitor francez (1866-1944), militant antifascist, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în 1916.

344 Scriitor francez (1873-1935), membru al Partidului Comunist Francez din 1923.

nu avea nici un conţinut ideologic concret (desigur, nu era întâmplător că Barbusse era membru al Partidului Comunist Francez).

Şi astfel ajungem la unul dintre principalele momente ale activităţii lui P. Constantinescu-Iaşi din anii '30: participarea sa, în calitate de reprezentant al României (mai curând prin contactele sale franceze decât prin vreo delegare mandatată din ţară) la *Congresul internaţional împotriva războiului* pe care Rolland şi Barbusse îl organizează la Amsterdam, în luna august a anului 1932. Acest conclav intelectual pacifist a fost de răsunet în Europa. Totodată, el va oferi – ca şi mişcarea anti-război ca atare – un paravan binevenit celulelor pro-comuniste dintr-o ţară precum România. Constantinescu-Iaşi va profita de acest lucru din plin – şi nu numai el, pentru că ceea ce se cheamă comunismul românesc din anii '30 ar fi de neînţeles fără acest alibi european al activismului împotriva războiului.

În vara lui 1932, profesorul a îmbinat atât convingerile sale antirăzboinice (despre care nu aveam motive să credem că nu erau sincere) cu sindicalismul său pan-european şi pro-comunist: pe lângă congresul de la Amsterdam, el a mai participat şi la congresul mondial al ITE de la Hamburg, desfăşurat aproximativ în aceeaşi perioadă. Rezultatele au fost notabile: cum România nu excela printr-o reprezentare masivă la aceste manifestări (şi mai ales cum România era văzută, de către stânga europeană, ca fiind mai curând ţara unui conservatorism de dreapta retrogad, actualizat în ultimul deceniu prin curentul legionar aflat în plin avânt), reprezentantul României a fost bine primit şi încurajat: Constantinescu-Iaşi a fost ales membru în *Comitetul Mondial Antirăzboinic* cu sediul la Paris şi totodată membru în Comitetul Executiv al ITE. Cum se va vedea imediat, această „recunoaştere” externă a activităţii sale îi va prinde bine în viitorul apropiat: când va avea probleme cu legea din România, Constantinescu-Iaşi va găsi uşor susţinători în

afară, gata să protesteze.

Sub mantia anti-războiului, profesorul va organiza manifestări şi va ţine conferinţe pe această temă în România şi, în unele întruniri ale profesorilor secundari din Chişinău (aprilie 1933) şi Bucureşti (noiembrie 1933), el vorbeşte despre avantajele sindicalizării în învăţământ – ca şi despre datoria acestei categorii sociale de a lupta împotriva războiului. Cum era de aşteptat, supravegherea de către Siguranţă merge pas la pas cu toate aceste acţiuni ale lui P Constantinescu-Iaşi – aşa se explică „prigoana" despre care el vorbeşte în autobiografia pe care o citez, în care aminteşte că atunci, în 1933, a fost atacat de ziarele româneşti de dreapta (printre care influentul *Universul* de la Bucureşti), iar, după greva de la Griviţa din acelaşi an, la domiciliul său s-a produs o percheziţie care s-a soldat cu confiscarea mai multor materiale, inclusiv a presei străine de stânga pe care o adunase. Aceste necazuri par a-l fi îndârjit pe profesor: în anul 1933, el participa la două congrese anti-război desfăşurate la Paris, la unul dintre acestea participând şi reprezentanţi ai sindicatelor din URSS (aceasta, cel mai probabil, este motivul articolului acuzator din *Universul*, din septembrie 1933). Reîntors în ţară, el este printre iniţiatorii (în biografie, spune că a fost *organizatorul) Comitetului Naţional Antifascist,* în care va fi ales vice-preşedinte – motiv pentru care, deşi era profesor la Chişinău, ajunge tot mai des şi tot mai mult la Bucureşti. Călătoreşte în mai multe oraşe pentru organizarea unor comitete antifasciste locale („la Chişinău, Iaşi, Braşov, Cluj, Ploieşti, Oradea Mare" ş.a.), iar în septembrie 1933 *Comitetul* ţinea la Bucureşti conferinţa de constituire a *conducerii centrale* proprii, în faţa unor delegaţi din provincie.

2.5. Activism extern – bani din afară?

În acest punct al rememorării noastre, voi insista asupra a

două detalii importante pentru procesul profesorului Petre Constantinescu-Iaşi, care va urma.

Primul dintre ele este articolul pe care, într-adevăr, ziarul *Universul* (unul dintre cele mai importante *mass-medium* din anii '30 ai României) îl publică pe 2 septembrie 1933. Articolul nu este o notă oarecare – ci este un text de prima pagină, publicat cu litere groase chiar sub manşeta cu numele jurnalului[345]. Sub titlul *„Un profesor universitar în serviciul Sovietelor'"* (şi cu subtitlul *„Datoria ministerului instrucţiei publice""),* articolul debutează astfel:

> Cazul prof. P. Constantinescu-Iaşi de la Facultatea de teologie din Chişinău nu poate lăsa indifferent guvernul şi în special pe d. ministru al instrucţiunii publice. Acest profesor, de câţiva ani propagă doctrina comunistă şi participă la congresele organizate de Internaţionala a III-a, în străinătate, în calitate de reprezentant şi „delegat al României" (?). În cursul lunii Iunie a.c. el a luat parte la lucrările congresului aşa zis „anti-fascist" de la Paris – în realitate comunist – şi împreună cu agenţii Sovietelor ruseşti a atacat organizarea noastră de stat (...)

Şi, la capătul a trei coloane pe jumătatea paginii, după ce se dădeau detalii despre activitatea profesorului şi, mai ales, se amintea cum au reacţionat state precum Elveţia (!) în faţa unor astfel de partizanate mascate, articolul concluziona:

> El n-a fost revocat şi nici dat judecăţii. Pentru că – probabil – ministerul n-a cunoscut la vreme gravitatea culpei acestui membru al corpului didactic român. Acuma, ministerul este dator să aplice cât mai neîntârziat severe sancţiuni. Le aşteptăm.

Al doilea detaliu – despre care ziarul citat nu vorbeşte – rămâne, totuşi, cel al uşurinţei cu care P. Constantinescu-Iaşi

345ANIC, fond Dosarele personale ale luptătorilor antifascişti întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare fond 95), dosar 7/8, vol. VI, f. 89.

călătorea atât de dezinvolt în Europa (Amsterdam şi Hamburg în anul 1932, una sau două călătorii la Paris în vara lui 1933 etc.). Nu mă refer aici la paşaport (pentru că un act românesc nu-i putea interzice călătorii în Europa), ci la mijloacele materiale necesare. Este adevărat că, pentru un profesor universitar din România interbelică, o călătorie în străinătate era relativ la îndemână. Dar până şi acest detaliu, laudativ pentru România epocii, devine mai curând o dilemă – dat fiind că în timpul crizei economice din 1929-1933 universitarii nu au fost nici ei scutiţi de consecinţele inerente. Constantinescu-Iaşi nu provenea dintr-o familie bogată, iar câştigurile sale se rezumau, în teorie, la salariul de profesor; în plus, el mai avea – cum se va vedea mai jos – dintr-o primă căsătorie o fiică de a cărei securitate materială era responsabil. Or, constanţa şi dezinvoltura cu care Constantinescu-Iaşi circulă în străinătate după 1928 (la un an după ce ajunsese la Chişinău) poate conduce analiza şi pe alte piste. În mod evident, profesorul primea bani de undeva pentru facilitarea activităţilor sale (publicarea de buletine, organizarea de conferinţe etc.). Cel mai probabil, aceşti bani proveneau de la organisme interesate în continuitatea activităţii sale – şi acestea nu puteau fi decât sovietice. O primă concluzie: infiltrarea de bani şi mijloace materiale de către URSS către politica şi *societatea civilă* române ale anilor '30 rămâne, deasemenea, un capitol de istorie ce trebuie aprofundat mai bine. Sunt mari şanse ca un profesor precum Constantinescu-Iaşi să fi fost un astfel de beneficiar, printre alţii.

Iar a doua concluzie trimite chiar la articolul (nesemnat!) citat din *Universul:* foarte probabil, el se baza pe informaţii scurse către ziar chiar de Siguranţa română. Profesorul era în observaţia acestei instituţii – dar, prin amplificarea activităţii sale sub pavăza pacifismului parizian, Constantinescu-Iaşi depăşise o limită; depăşire pe care Siguranţa dorea să o sancţioneze. Desigur, acestea sunt

ipoteze de lucru ale mele – dar logica istorică ne conduce către formularea lor.

3.1. Arestarea din anul 1934

Deloc impresionat de şicanele prin care trece în ţară în acei ultimi ani ai crizei economice (în care, totuşi, el vizita Europa foarte lesne), Petre Constantinescu-Iaşi scrie mult şi călătoreşte pe măsură. Ziarele numite de el „antifasciste" se bucură în continuare de textele sale: *Buletinul mişcării antifasciste* din Bucureşti, *Viaţa Tighinei* din oraşul cu acelaşi nume, *Clopotul* (din Botoşani), *Apărarea ceferiştilor* (din Craiova), *Cuvântul nou* (din Braşov), *Ecoul* (din Iaşi), *Îndrumarea* (din Galaţi), *Frontul muncii* (din Piatra Neamţ) *Raza, Soarele* sau *Brazda* (toate trei din Botoşani), *Zorile* şi *Dimineaţa* (ambele din Bucureşti) – toate aceste tipărituri (majoritatea meteorice) primesc şi publică texte ale profesorului. Desigur, un ziar precum *Dimineaţa* era cunoscut în epocă, iar orientarea sa de stânga (nu neapărat comunistă, totuşi) era foarte clară; dar din ce bani erau publicate restul celor numite? Iată o nouă întrebare.

Atacurile de care are parte în ţară, din partea altor jurnale sau jurnalişti de dreapta (nu foarte multe, totuşi; trebuie spus că P. Constantinescu-Iaşi era mai urmărit de Siguranţă decât de breasla ziariştilor!) îl predispun pe profesor la un exerciţiu care îi va prinde bine în anii care vor urma: ori de câte ori era atacat, el poza în victima regimului de la Bucureşti şi chema în ajutor nume ale unor tovarăşi antifascişti din străinătate: cum spune chiar el, cu mândrie subînţeleasă, în autobiografia din ianuarie 1945, „în apărare a[u] trebuit să intervie o serie de profesori de la Sorbona şi Barbusse însuşi" – aceasta în anii 1933-1934.

Chiar dacă un ziar important din Bucureşti îi cerea

destituirea din învăţământ, Constantinescu-Iaşi îşi continuă şi în anul 1934 vocaţia sa de revoluţionar-călător: în lunile aprilie şi mai face un lung periplu prin Bulgaria, Iugoslavia şi Grecia (iar în această din urmă ţară „am intrat în legătură cu antifasciştii din Stema şi Salonic”[346]), după care, în vara aceluiaşi an, petrece lungi săptămâni în Franţa – al cărei stângism îl inspira atât de mult – unde este de faţă la „un congres şi două conferinţe internaţionale”[347]. Mai întâi, la începutul lui august 1934, a luat parte la „marele congres antifascist al femeilor din toată lumea” (sic!) de la Paris[348]. Apoi, relaţiile lui anterioare l-au dus şi la conferinţa ITE şi la congresul profesorilor de stânga francezi care au avut loc la Reims, tot în Franţa; după care – potrivit propriilor amintiri – pare a se fi întors la Paris, unde tocmai avea loc o altă acţiune a stângii mondiale, anume *Marea spartachiadă antifascistă.* Deşi profesorul nu spune în autobiografia sa, probabil că unele din aceste costuri erau suportate de organizatori (de unde se naşte întrebarea adiacentă dacă nu cumva chiar şi aceste fonduri aveau o participare sovietică) – dar amploarea voiajelor rămâne totuşi impresionantă pentru un profesor fără altă avere din România anului 1934.

Toamna anului 1934, după cum am aflat deja în preambulul acestui text, va fi mai puţin fastă pentru profesor. În septembrie acel an, Constantinescu-Iaşi a purces la organizarea unei conferinţe a antifasciştilor din România, la Bucureşti – după care pasul următor trebuia să fie un congres balcanic al antifasciştilor, tot în capitala României. O altă platformă pe care profesorul s-a manifestat atunci a fost *Liga contra prejudecăţilor* – o altă organizaţie paravan a comuniştilor, susţinută de fonduri care, cel mai probabil, veneau din URSS. Proaspăt iniţiator în acea toamnă – după

346 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f 112.

347 *Idem.*

348Neuitând în memoriul din ianuarie 1945 să specifice faptul că acolo participaseră şi zece delegate din Uniunea Sovietică!

cum am văzut – al *Asociaţiei „Amicii URSS”* din România, profesorul a călătorit intens prin ţară, ducând acest mesaj – ce părea validat de recenta ameliorare din relaţiile diplomatice româno-sovietice. Din iniţiativa sa, într-o tipografie din Piteşti urma să apară chiar şi un buletin al *Amicilor URSS* – dar guvernul României, suspicios la adresa acestei iniţiative, i-a confiscat tirajul[349]. Astăzi, putem conchide că nu era nimic surprinzător, dat fiind că Constantinescu-Iaşi era deja fişat la Siguranţă ca un agent de influenţă în slujba ideilor comuniste.

La sfârşitul lui noiembrie 1934, profesorul a fost arestat din ordinul procurorilor de pe lângă Consiliului de Război din Chişinău. În spiritul inexactităţilor în care cariera lui Petre Constantinescu-Iaşi abundă, ziua arestării are o oarecare marjă de relativism: în scrisoarea către ministrul de Interne din decembrie 1934 – citată mai sus – această zi a arestării părea a fi 28 noiembrie. În autobiografia din ianuarie 1945, el îşi antedatează cu trei zile arestarea, plasând-o pe 25 noiembrie (un fel de a spune că fusese cu trei zile mai mult dăruit cauzei). Aceasta din urmă este fie o eroare datorată memoriei, fie o mistificare. Aşa cum se va vedea, arestarea lui a avut directă legătură cu o acţiune de-a sa din ziua de 26 noiembrie 1934 – când încă era în libertate. Abia *după* consumarea acelei activităţi din 26 noiembrie s-a decis arestarea sa.

În acel arest din toamna lui 1934, aşa cum el în parte îl asigura pe ministru, a apelat la toate formele de protest de care dispunea: „greva foamei, [a] setei, [a] somnului şi [a] frigului”[350] (aceasta din urmă fiind, probabil, dorinţa exprimată de a nu primi încălzire în celulă). Presa de stânga din ţară a preluat cazul său, prezentându-l ca pe un martir al campaniei antifasciste; la fel vor face şi protestele din afară,

349ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 112; vezi şi Cioroianu, *Pe umerii lui Marx...,* pp. 111-118.

350 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 112.

care – în sprijinul profesorului – vor consta mai ales în articole de ziare (de stânga) şi într-o delegaţie a sindicatului ITE din Franţa venită în România, în frunte cu un anumit (amintit de P.C.-I. în autobiografia sa) François Jourdain.

Ca şi prima arestare, din toamna anului 1920, şi cea din 1934 a fost relativ scurtă: profesorul a fost eliberat pe 12 ianuarie 1935, urmând ca procesul său să înceapă cu el în libertate. Odată liber, evident, reia activitatea – sau, cum spune singur, „am reluat lupta şi am fost ales preşedinte al «Blocului democratic»”[351] (organizaţie de stânga în care erau camuflaţi inclusiv comunişti – dar nu numai – dedicată antifascismului). Se implică totodată în campaniile de apărare ale celor închişi pentru opinii similare cu ale sale („Comitetul pentru apărarea antifasciştilor”) şi publică intens în periodice din Bucureşti, Chişinău, Botoşani, Dorohoi, Turnu Severin, Bacău ş.a. După o tactică ce va avea succes în Franţa (şi care era cu totul recomandată de URSS), Constantinescu-Iaşi este unul dintre intelectualii care se implică în formarea – în vara lui 1935 – unui *Front Popular* care, în intenţie, trebuia să regrupeze „toate formaţiile şi partidele democratice” din România. După propria sa mărturie, a fost unul dintre cei care au purtat tratative cu Partidul Social Democrat, cu alte grupări socialiste, cu Partidul Evreiesc sau cu Partidul Naţional Ţărănesc. În ziua de 6 decembrie 1935, profesorul era unul dintre semnatarii unui document care – după 1945 – va deveni de referinţă în istoriografia oficială a regimului comunist: „faimosul pact de la Ţebea (...), pe mormântul lui Avram Iancu şi sub gorunul lui Horia” (adică Horea, *n.m., AC),* alături de membri ai Frontului Plugarilor, MADOSZ-ului maghiar şi ai fostului Partid Socialist (al lui Constantin Popovici[352]). Cum se vede, starea sa juridică nu l-a împiedicat

351 *Idem.*

352 Grupare desprinsă în martie 1933 din Partidul Social-Democrat; ulterior, în august 1933, se va contopi în Partidul Socialist Unitar, condus de dr. L. Ghelerter.

să călătorească foarte mult prin ţară ca activist de stânga (urmărit constant de Siguranţa statului), inclusiv în judeţele Mehedinţi sau Hunedoara[353], unde s-a implicat în susţinerea candidaţilor de stânga ai *Frontului Popular.*

3.2. Pregătirea acuzării

În urma arestării din toamna lui 1934 şi a ordinului de urmărire dat în ianuarie 1935 (înaintea eliberării sale din arest), precum şi ca urmare a interogatoriilor luate lui Petre Constantinescu-Iaşi, capetele de acuzare împotriva sa – formulate din mai 1935 de către Consiliul de Război al Corpului III de Armată din Chişinău, într-o *Ordonanţă definitivă* care a premers începutul procesului[354] – vizau fapte prevăzute în *Legea pentru reprimarea unor infracţiuni contra liniştii publice,* după cum urmează:

a) în cursul anilor 1932, 1933 şi 1934, profesorul era acuzat de a fi intrat „în legătură cu diferite asociaţiuni şi persoane din străinătate în scopul de a primi directive pentru pregătirea revoluţiei comuniste în România, găsindu-se la domiciliul său[355] atari directive";
b) în cursul anului 1934, el avusese o activitate „contra actualei forme de guvernământ, îndemnând prin cuvântări pe muncitori la lupta de clasă până la intronarea dictaturii proletariatului aşa cum este astăzi în URSS"[356].

În plus, acuzarea nu avea nici un dubiu în privinţa identităţii de sens politic a activităţii antifasciste cu cea comunistă: „din unele răspunsuri ale inculpatului (...) date cu ocazia interogatoriului luat de noi la instrucţie [instucţia cazului, *n.m., AC]* se face dovada deplină că mişcarea

353 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 113.

354 *Ibidem,* f. 45.

355 În anul 1934, P. Constantinescu-Iaşi şi soţia sa locuiau în localul Facultăţii de Teologie din Chişinău.

356 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 45.

antifascistă în care au activat inculpaţii tindea la instaurarea dictaturii proletariatului aşa cum este regimul actual în URSS". Întrebat fiind în cursul interogatoriului dacă acesta era scopul final al activităţii sale, Constantinescu-Iaşi ar fi dat următorul răspuns (citat în *Ordonanţa* amintită mai sus): „În primul rând ţin să precizez că aceasta (...) este scopul cel mai îndepărtat al mişcării antifasciste şi încă nesigur din cauză că nu avem siguranţa că[,] după întronarea de regimuri fasciste în diferite ţări, va urma neapărat dictatura proletariatului aşa cum este astăzi în Rusia"[357].

Dosarul instumentat lui P. Constantinescu-Iaşi trimite cu precădere la activitatea sa din anul 1934. Dacă ne întrebăm de ce, iată varianta de răspuns a acuzării: „nu fiindcă inculpatul n-ar fi activat subversiv şi până la acea dată" – precizează *Ordonanţa* – „ci fiindcă [pentru acel an, n.m., AC] a[u] căzut în mâinile noastre acte conţinând probe concrete despre o astfel de activitate a sa". Iată câteva din aceste probe: în primul rând, la percheziţia la domiciliu poliţia găsise unele note de mână ale profesorului luate de acesta la şedinţa pe care nucleul antifascist (34 de persoane din diverse localităţi ale ţării) o ţinuse în locuinţa avocatului Victor Gherasim din Bucureşti, într-o zi din septembrie 1934. În acea şedinţă, profesorul luase cuvântul – la fel ca şi alţi *antifascişti* români, care vor fi inculpaţi odată cu el: Mihail Braşoveanu, Etea Diner, David Faerstein (vezi mai jos). Constantinescu-Iaşi notase sintetic câte ceva din cuvântarea fiecăruia, iar una dintre idei era „că mişcarea antifascistă este form[ă a] luptei de clasă până la izbucnirea victoriei", idee pe care acuzarea a coroborat-o cu anumite fragmente din broşura *Fascismul* pe care Constantinescu-Iaşi a recunoscut că a scris-o şi în care se spune că (sintetizarea aparţine celui/celor care redactaseră *Ordonanţa)* „Fascismul este forma luptei împotriva marxismului, împotriva luptei de clasă şi a ideologiei proletariatului (...) Dar în acelaşi timp

357 *Ibidem,* f. 46.

este ura fără margini împotriva comunismului şi a celui dintâi stat proletar". De aici concluzia acuzării: „De aici se deduce – *per a contrario* – că activitatea antifascistă este lupta de clasă, lupta în favoarea comunismului".

Cum în acea broşură profesorul spunea că toate partidele din România, fie ele de dreapta sau de stânga, sunt „fascizate" şi că activitatea lor este îndreptată în contra intereselor maselor muncitoreşti, verdictul acuzării era categoric: „Prin urmare nu mai încape îndoială că şi inculpatul Constantinescu a vorbit la acea adunare în contra actualei forme de guvernământ şi pentru intronarea regimului sovietic". Scrupulos, acuzatorul public inventariase şi „numele şi profesiunea celor 34 de participanţi" în faţa cărora Constantinescu-Iaşi vorbise; şi iată rezultatul: 2 profesori universitari, 4 avocaţi, 2 medici, 3 ziarişti, 5 studenţi, un dirijor de orchestră, iar restul de 17 (adică 50 la sută) îl reprezentau „simpli muncitori, toţi delegaţi ai diferitelor formaţiuni denumite antifasciste din ţară". De notat este că acest document din anul 1935 nu insistă asupra etniei fiecăruia dintre cei 34 de participanţi.

Tot în urmărirea dosarului Constantinescu-Iaşi, acuzarea mai obţinuse date şi despre o altă şedinţă la care acesta participase: întrunirea *regionalei antifasciste* din Basarabia, care se ţinuse clandestin în ziua de 26 noiembrie 1934, în locuinţa medicului Ipolit Derevici din Chişinău. Doi dintre cei 42 de participanţi – avocatul Rahmil Portnoi şi studentul Vasile Bostan – intocmiseră dări de seamă ale şedinţei, pe care poliţia le-a confiscat ulterior. Iar în ele au găsit idei din cuvântările tuturor – inclusiv din cea a profesorului Constantinescu-Iaşi, care s-ar putea rezuma astfel: el a deschis şedinţa cu propunerea de a se trimite un mesaj de îmbărbătare „deţinuţilor Doncea, Petrescu, Gheorghiu[358] şi (...) [altor] condamnaţi în urma tulburărilor

358Este vorba despre Constantin Doncea (1904-1973), Dumitru Petrescu (1906-1969) şi Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901-

[de] la atelierele CFR Griviţa [din Bucureşti, *n.m., AC]* şi comunistului Trahtenbroit David, fost secretar al comitetului antifascist al Basarabiei, condamnat (...) pentru agitaţiuni comuniste", mai apoi profesorul făcând menţiunea că aceştia toţi „stau închişi pentru lupta lor antifascistă". În continuarea cuvântării, Constantinescu-Iaşi a reluat teza celor două clase cu interese opuse, *proletarii* şi *capitaliştii,* dintre care primii luptă pentru construirea unei lumi noi iar cei din urmă li se opun. Iar cum singurul exemplu de ţară în care proletariatul a ajuns la putere era URSS, acuzarea n-a avut o problemă de ordin logic în a-i reproşa lui Constantinescu-Iaşi că propagă de fapt idei ale Internaţionalei a III-a comuniste.

În fine, la percheziţia făcută lui Constantinescu-Iaşi la locuinţa sa din localul Facultăţii de Teologie s-au găsit mai multe materiale de propagandă, dintre care unele editate clandestin de Partidul Comunist – adică, spune acuzarea, o probă materială „a cărei existenţă n-ar fi cu nimic justificată în biroul inculpatului dacă [acesta, *n.m., AC]* n-ar avea legătură cu partidul comunist". E drept că, în cursul anchetei, Constantinescu-Iaşi nu a recunoscut că o broşură privind „sarcinile Partidului Comunist din România pe anul 1934" s-ar fi găsit la el.

Această şedinţă clandestină a *antifasciştilor* din Chişinău din seara zilei de 26 noiembrie 1934 – la care profesorul participase – a cântărit foarte greu în dosarul său. Desigur, nu este o întâmplare că arestarea sa urmase doar peste două zile, pe 28 noiembrie acelaşi an.

3.3. Procesul

Instumentat pe aceste coordonate, procesul antifasciştilor din anul 1936 avea să fie unul dintre cele mai de răsunet procese

1965), toţi trei implicaţi în grevele de la Atelierele CFR Griviţa, inculpaţi şi condamnaţi apoi pentru aceasta.

politice ale României interbelice. Inclusiv graţie conexiunilor din afară ale lui Petre Constantinescu-Iaşi, ecoul procesului va ajunge cu mult dincolo de graniţele ţării – inclusiv, evident, în paginile ziarului comunist *L 'Humanité* de la Paris sau în acţiunile sindicatului francez ITE. Toate organizaţiile legale şi ilegale prin care se manifesta stânga radicală românească de la finele anilor '30 au sancţionat acest proces, iar inculpaţii – şi mai ales Constantinescu-Iaşi – au fost prezentaţi drept nişte eroi şi martiri.

Cum era de aşteptat, procesul nu i-a vizat doar pe inculpaţii pe care îi voi prezenta mai jos; în fapt, mişcarea aşa-numită *antifascistă* din România a fost afectată foarte puternic. Convinse fiind că în spatele acesteia se ascunde propaganda partidului comunist local sau din Uniunea Sovietică (ceea ce nu era deloc departe de adevăr), autorităţile regimului de la Bucureşti au înăsprit condiţiile de existenţă ale grupurilor şi grupusculelor ce se revendicau a fi *antifasciste;* mai simplu spus, comitetele acestora au fost în bună parte dizolvate, cele vizate pierzând acoperirea legală.

Amânat de două ori, procesul în care era inculpat şi Petre Constantinescu-Iaşi a început aşadar în dimineaţa (ora 9h45) zilei de 5 martie 1936, în sala Consiliului de Război al Corpului III Armată din Chişinău[359].

Lotul inculpaţilor era alcătuit deci din profesorul universitar Petre Constantinescu-Iaşi, avocatul (?) David Faerstein (din Soroca), Paulina Rosemberg, medicul Ipolit Derevici şi inspectorul zootehnic Mihail Braşoveanu (toţi trei din Chişinău), avocata Diner Etea (din Cetatea Albă), inginerul agronom Grigore Zoltur şi profesoara secundară Feiga Rabinovici (din Bălţi). Completul de judecată al Consiliului de Război îl avea ca preşedinte pe colonelul

359 *Cf.* Radiotelegrama nr. 200/5 martie 1936, transmisă din Chişinău către Direcţia Generală a Poliţiei din Bucureşti – ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 39.

Cantemir Popescu, iar ca membri pe maior Otto Benedict, maior Rudolf Cristel, căpitan Gheorghe Bugles (Buglea?) şi Iosif Niculescu. De faţă era şi maiorul Manea, comisar regal.

Trebuie spus că pe toată durata procesului garnitura de apărători a inculpaţilor a fost una redutabilă – peste 20 de avocaţi (P. Constantinescu-Iaşi a avut chiar şi un avocat din Franţa, fără îndoială trimis de organizaţiile sindicale cu care el se afla în contact). În prima zi a procesului, încă de la primele ore, avocaţii Ion Gheorghe Maurer[360] şi Grigore Iunian[361] au cerut amânarea şedinţei, invocând o serie de vicii de procedură: Maurer a semnalat că majoritatea pieselor din dosarul de acuzare erau copii (şi a cerut originalele), iar Iunian (care în unele mărturii privind procesul apare ca *martor* al apărării, iar în dosarul citat de noi ca avocat) a protestat împotriva faptului că unele materiale de la dosar nu erau în limba română (şi a cerut traducerea acestora). Cele două obiecţii (şi altele ridicate) au fost respinse, iar prima zi a procesului s-a consumat cu chestiuni de procedură.

360 Ion Gheorghe Maurer (1902-2000) s-a apropiat de partidul comunist în perioada interbelică în calitate de avocat; implicat în evadarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej din lagărul de la Târgu-Jiu în august 1944, va deveni un prieten şi partener politic al acestuia. Ulterior, prim-ministru al României *(populare* sau *socialiste)* între anii 1961-1974.

361 Grigore Iunian (1882-1939) a fost unul dintre cei mai interesanţi (deşi puţin cunoscuţi, astăzi) politicieni ai României de la începutul secolului al XX-lea: avocat, el s-a apropiat de Partidul Naţional Liberal înainte de Primul Război Mondial – ajungând deputat al acestui partid –, apoi, intrat în conflict cu liderul liberal Ion I.C. (Ionel) Brătianu, va trece la Partidul Ţărănesc al lui Ion Mihalache iar apoi va ajunge vicepreşedinte al nou creatului Partid Naţional- Ţărănesc şi ministru al Justiţiei din partea acestuia (1928). În mod constant mai apropiat de stânga, Iunian a fost unul dintre întemeietorii Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului, în 1923. În toamna lui 1932, el s-a desprins din PNŢ-ul condus de Iuliu Maniu şi Ion Mihalache şi a înfiinţat Partidul Radical-Ţărănesc (mai de stânga decât PNŢ).

Conform regulamentului, s-au citat martorii ceruţi de acuzare şi de apărare – nu mai puţini de 800, din ţară şi din străinătate (la proces aveau să vină în jur de 300). Pe lângă I.Gh. Maurer şi Gr. Iunian, printre avocaţi s-au mai numărat Dem. Dobrescu[362], Lucreţiu Pătrăşcanu, Petre Pandrea, Stelian Niţulescu, Osvald Teodoreanu şi Ionel Teodoreanu[363] (ambii din Iaşi) etc. Desigur, o analiză mai completă a procesului trebuie să precizeze câţi dintre aceşti avocaţi anunţaţi în prima zi s-au implicat (şi cât de profund) în dezbaterile din următoarele săptămâni.

De la bun început, radiotelegramele pe care poliţia din Chişinău le trimitea zilnic (şi uneori de mai multe ori pe zi) către Direcţia Generală a Poliţiei (DGP) din Bucureşti l-au identificat pe Petre Constantinescu-Iaşi ca fiind acuzatul principal al acestui proces. Prin activitatea sa (internă şi externă), dosarul său era cu mult mai bogat decât al tovarăşilor de lot. În decursul şedinţelor, Constantinescu-Iaşi va monopoliza nu numai atenţia juriului, ci va fi şi principalul vorbitor. De fapt, trebuie spus că profesorul n-a fost deloc reţinut în intervenţiile sale – dimpotrivă, juriul îi va atrage atenţia deseori că abuzează de ele.

Prima cuvântare de amploare a profesorului inculpat are loc în şedinţa de dimineaţă din ziua de 7 martie 1936, iar strategia sa de apărare este una pe care deja o cunoaştem: el insistă asupra ideii că activitatea antifascistă (pe care nu o neagă) nu este totuna cu activitatea comunistă[364]. În sprijinul

362 Fost primar al Bucureştiului (1929-1934) din partea Partidului Naţional Ţărănesc, Dem. I Dobrescu (1869-1948) a fost şi un cunoscut jurist.

363 Acesta din urmă este una şi aceeaşi persoană cu scriitorul Ionel Teodoreanu (1897-1954), autorul romanului clasic *La Medeleni.* Chiar dacă activitatea sa ca avocat este mai puţin cunoscută, ea a fost una redutabilă – mai ales la Iaşi şi în zona Moldovei. Osvald Teodoreanu era tatăl său, avocat deasemenea.

364 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 40.

acestei supoziţii (care era, dealtfel, adevărată – chiar dacă profesorul nu era tocmai sincer în apărarea sa), el aduce argumente proprii, dar şi articole de ziare din care citează copios. Întrebat de preşedintele completului de judecată care sunt *partidele antifasciste* din România, el începe prin a le numi pe cele „simpatizante ale ideilor fasciste" (precum Partidul Naţional Creştin[365], Frontul Românesc[366] sau partidul Totul pentru Ţară[367]), iar apoi numeşte partidele pe care el le consideră antifasciste: Partidul Naţional Ţărănesc, Partidul Radical Ţărănesc[368], Blocul Democratic şi Frontul Plugarilor pe care moşierul Petru Groza îl înfiinţase în Ardeal. Apoi, întrebat fiind dacă se consideră vinovat de „aţâţarea străinătăţii" cu unele idei care nu corespundeau intereselor de stat al României, profesorul răspunde că nu el a produs această activare a unor voci din străinătate, ci tocmai procesul său, care avea ecou în rândul organizaţiilor străine în care era membru; dealtfel, Constantinescu-Iaşi nu uită să precizeze că este „membru într-un comitet antifascist din Paris şi alte patru comitete din străinătate"[369].

365 *Partidul Naţional-Creştin* a luat fiinţă în iulie 1935 prin fuziunea a două grupări de dreapta radicale (şi adesea antisemite), anume Liga Apărării Naţional-Creştine a profesorului ieşean A.C. Cuza şi Partidul Naţional Agrar al poetului transilvănean Octavian Goga.

366 *Frontul Românesc* s-a constituit în februarie 1935, sub conducerea lui Alexandru Vaida-Voevod şi era alcătuită în principal din militanţi din aripa de dreapta a Partidului Naţional Ţărănesc.

367 *Totul pentru Ţară* este numele sub care, în martie 1935, s-a reînfiinţat ca partid legal (şi condus de generalul Gheorghe Cantacuzino – Grănicerul) fosta Gardă de Fier, interzisă în decembrie 1933.

368 Foarte probabil, Constantinescu-Iaşi se referă aici la partidul care a luat naştere în februarie 1933 (sub numele Partidul Ţărănesc-Radical) din fuziunea a două grupări – conduse de Constantin Stere şi Grigore Iunian – care se desprinseseră în anul precedent din PNŢ.

369 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 41.

O analiză – chiar şi mediată de rapoartele poliţiei către DGP – a procesului ne arată un Constantinescu-Iaşi locvace şi inspirat în intervenţiile sale. În spiritul majorităţii inculpaţilor de stânga (sau de stânga radicală) ai epocii, el se foloseşte de prilej pentru a ataca diverse probleme, cu sau fără legătură cu acuzările aduse lui. În context, în şedinţa din 7 martie 1936, profesorul se pronunţă asupra politicii interne a ţării (spunând că în România, în acel moment, nu se poate vorbi de regim fascist, „dar sunt politicieni care urmăresc dictatura"), apoi critică legea meseriilor pe care guvernul lui Gheorghe Tătărescu tocmai o trecea prin Parlament[370], profită de context pentru a critica partidul liberal (Tătărescu) aflat la putere şi de a-l acuza de încălcarea Constituţiei, iar apoi trece la situaţia internaţională şi ajunge la concluzia că războiul imperialist al Italiei din Abisinia[371] este consecinţa directă a faptului că muncitorul italian este foarte prost plătit. Întrebat de preşedintele juriului cu ce ţări s-ar alia România în cazul unui război, profesorul răspunde: „cu Franţa, Cehoslovacia şi Rusia cu care suntem aliaţi şi contra Italiei, Bulgariei şi Germaniei care s-au retras din Liga Naţiunilor şi care periclitează existenţa frontierelor de azi"[372].

Apoi, Constantinescu-Iaşi vorbeşte pe larg despre mişcarea antifascistă europeană (în care şi el se includea) şi despre congresul antifascist de la Amsterdam, din anul 1932, la care luase parte (congres care în probele acuzării apărea ca un *congres comunist),* spunând că „la manifestaţiile, adunările şi şedinţele (...) [de acolo, *n.m., AC]* au luat parte şi comuniştii", însă el nu a reprezentat acolo Partidul Comunist din România. Mai precis (reţine radiotelegrama poliţiei), în

370Sub numele de *Legea pentru pregătirea profesională şi exercitarea meseriilor,* legea a intrat în vigoare la sfârşitul lunii aprilie 1936.

371În anul 1935, regimul fascist din Italia, condus de Benito Mussolini, decide invadarea Etiopiei, a cărei capitală Addis Abeba va fi cucerită în primăvara anului următor.

372 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f 42.

organizaţiile antifasciste din Europa, precizează inculpatul, „toţi comuniştii sunt antifascişti dar nu toţi antifasciştii sunt comunişti”[373]. Apoi discuţia divaghează din nou (la întrebarea preşedintelui completului despre care sunt personalităţile marcante ale antifascismului din România, Constantinescu-Iaşi oferă din memorie o listă de persoane publice sau mai puţin publice, din Bucureşti sau Chişinău). Iar radiotelegrama din 7 martie 1936, întocmită de inspectorul regional de poliţie din Chişinău (Constantin Maimuca) se încheie astfel: „Preşedintele atrage atenţia acuzatului să fie pregătit în apărarea sa, pentru a nu lungi durata procesului spre a fi nevoie de şedinţe de noapte, după care şedinţa se suspendă decurgând totul în linişte stop”[374].

Procesul avea să fie unul lung. Extinderea sa pe mai bine de trei săptămâni se datorează, măcar în parte, intenselor şi lungilor pledoarii explicative pe care Constantinescu-Iaşi le face ori de câte ori are ocazia. Cuvântările sale sunt cele mai lungi în acest proces – ceea ce de altfel este în acord cu statutul său acolo, de inculpat-vedetă al evenimentului.

Pentru exemplificarea dialogului dezvoltat în sala de judecată voi cita aici un fragment[375] din stenograma şedinţei de dimineaţă a celei de-a treia zi a procesului (7 martie 1936)[376]:

> *D. Preşed.* [Preşedintele completului de judecată, n.m., AC]: Legea vă dă dreptul să vă apăraţi. Atrag atenţia că trebuie să fiţi moderat, să vă apăraţi metodic. *Acuzatul* [P. Constantinescu-Iaşi, n.m., AC]: În faţa învinuirilor că am activat la comuniştii revoluţionari, pentru gravitatea

373 *Idem.*

374 *Idem.*

375Am păstrat aici topica şi punctuaţia documentului original, făcând – ca şi în restul citărilor – doar unele actualizări ale cuvintelor: „care” în loc de „cari”, „dictaturii” în loc de „dictaturei” etc.

376 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, ff. 51-52.

penalităţii să-mi daţi un cuvânt mai larg spre a explica natura învinuirilor ce mi se aduc, în ce mă priveşte personal. În Ordonanţa definitivă sunt acuzat că am pregătit revoluţia comunistă în România. S-ar cuveni să încerc o definiţie a acestor determinări. Termenii aceştia care se referă la legea excepţională sunt cu tendinţe, spre a da o atmosferă a activităţii antifasciste de a confunda această activitate cu una comunistă. Continuarea [probabil continuua, n.m., AC] şi tendenţioasa confuzie între comunişti şi antifascişti ne-a adus în faţa Dvs. Procesul acesta este un proces de largă anvergură şi a depăşit cu mult cadrul, nu prin persoana noastră, ci a altora. Suntem pe linia justă a poporului român şi a celorlalte popoare care locuiesc în România. Voi preciza această deosebire între comunism şi antifascism.

Acuzatul citează apoi fragmente din diferite articole apărute în ziarele care susţine [corect susţin, n.m., AC] acţiunea sa, făcându-le o reclamă orală.

D. Preşed.: Este şi altă presă serioasă care judecă altfel acţiunea Dvs. De pildă „Universul" şi atâtea alte ziare.

Acuzatul: Da, recunosc. Lumea este împărţită în două tabere: de stânga antifascistă şi de dreapta fascistă. Guvernul actual calcă libertăţile cetăţeneşti. Un guvern fascist le va înăbuşi cu desăvârşire. (...)

[În scurt timp, discuţia divaghează spre viaţa politcă din România şi caracterul partidelor legale, n.m., AC]

D. Preşed. : Lăsaţi acestea de-o parte. Apăraţi-vă.

Acuzatul: Noi, antifasciştii şi democraţii luptăm pentru libertatea poporului român şi pentru dezrobirea lui din asuprirea politică. Internaţionalismul nostru este apărarea poporului. Ferească Dumnezeu ca crucea încârligată şi fascismul german să triumfe în România. Am dat mâna cu toate categoriile sociale pentru închegarea Frontului popular. Iată internaţionalismul nostru. (...)

[Apoi acuzatul trece la discutarea materialului care-i fusese confiscat în percheziţii, n.m., AC]

Acuzatul: Reiese o incriminare greşită a îndemnului la lupta de clasă. Cum pot îndemna prin cuvântări la această luptă de clasă care este un fenomen în care mă integrez? Cred că este o greşeală fundamentală şi tendenţioasă. Lupta de clasă este un fenomen independent de voinţa noastră.

D. Preşed.: Lăsaţi teoriile capitalismului! Credeţi că

interesează procesul? Nu descrieţi raiul din Rusia Sovietică. Mai bine apăraţi-vă.
Acuzatul: Fără să fiu un apărător al lucrurilor din Rusia Sovietică, să vedem, e chiar aşa de periculos ca să atragă vina cuiva când vrea să adapteze starea de lucruri din Rusia Sovietică în altă parte? etc.

Fără îndoială, Constantinescu-Iaşi s-a pregătit bine pentru acest proces, iar avocaţii apărării i-au sugerat eschive retorice de care el s-a folosit. Pe de altă parte, la fel de adevărat este că – foarte probabil – vinovăţia inculpaţilor era (pentru completul de judecată) clară încă dinaintea începerii procesului. Această nuanţă, pentru România celei de-a doua jumătăţi a anilor '30, nu este cu nimic surprinzătoare. Autorităţile (de la guvern la Siguranţa şi serviciile speciale ale ţării) cunoşteau relativ bine ameninţarea sovietică (şi ramificaţiile ei locale) şi nu aveau foarte multe scrupule în a li se opune.

Nu voi insista asupra tuturor şedinţelor din zilele procesului, pentru că structura principală a acuzării şi a apărării o cunoaştem deja: acuzaţia îl viza pe Petre Constantinescu-Iaşi ca fiind un activist comunist ce desfăşurase – camuflată sub ideea antifascismului – o activitate comunistă în ţară şi în străinătate, iar apărarea insista pe ideea că activitatea antifascistă nu este totuna cu activitatea comunistă (de care profesorul se dezice constant, atât prin vocea sa cât şi prin intervenţiile avocaţilor). În opinia mea, martorii au jucat un rol cu totul secundar în acest proces – iar partea cea mai plină de informaţii o reprezintă schimbul de întrebări şi răspunsuri dintre completul de judecată (cel mai adesea preşedintele) şi acuzat.

O sinteză a procesului se află în luarea de cuvânt a

inculpatului din seara ultimei zile a procesului[377] [378] – 29 martie 1936, când şedinţa finală s-a deschis la ora 21h30. Era, de fapt, ultima luare de cuvânt înaintea sentinţei (ce urma să fie anunţată în cursul zilei următoare). Aici şi acum, P. Constantinescu-Iaşi face o recapitulare a antecedentelor sale, structurată în câteva idei ce s-ar putea sintetiza astfel: **i)** acuzatul începe prin a spune că „a fost şi rămâne legat de tot trecutul său petrecut în mijlocul poporului pentru care a luptat"; **ii)** recunoaşte că a activat în partidele socialist, social-democrat şi social-comunist până în anul 1924, când ultimul dintre acestea (adică ceea ce ulterior se va chema *partidul comunist)* a fost dizolvat, iar după acest an a activat numai în mişcarea antifascistă; **iii)** ca profesor, a avut grijă ca activitatea sa politică că nu afecteze activitatea profesională „şi fără a căuta să abată pe studenţi de la credinţă"; **iv)** profesorul nu se dezice de *Blocul Democratic* a cărui popularitate o consideră în creştere şi este convins că-şi va relua în curând activitatea în cadrul acestuia; **v)** dar face precizarea că *Blocul Democratic* nu este un partid politic, ci o organizaţie de mase, care nu tinde spre guvernarea ţării, ci doar „luptă pentru libertăţile democratice, care astăzi sunt primejduite"; în măsura în care cerinţele *Blocului* s-ar realiza, acesta ar dispărea de la sine.

3.4. Sentinţa

O notă a Inspectoratului Regional de Poliţie din Chişinău, trimisă către Direcţia Generală a Poliţiei din Bucureşti în ziua de 30 martie 1936, prezintă sentinţele pronunţate în aceeaşi zi în *procesul antifasciştilor*[6] (comunişti, în viziunea acuzării):

Petre Constantinescu-Iaşi – 2 ani şi 6 luni închisoare, 20.000

377 *Cf.* „Din adresa Inspectoratului Regional de Poliţie al Basarabiei Chişinău nr. 5203 din 29 III 1936" – ANIC, colecţia 53, dosarC-156, vol. 1, f. 43.

378 *Ibidem,* f. 44.

lei amendă şi 10 ani interdicţie (a drepturilor civile);
Etea Diner – 2 ani şi 6 luni închisoare, 50 000 lei amendă şi 10 ani interdicţie; Feiga Rabinovici – 2 ani şi 6 luni închisoare, 20.000 lei amendă, 10 ani interdicţie; Mihail Braşoveanu – 2 ani şi 6 luni închisoare, 20.000 lei amendă şi 10 ani interdicţie;

David Faerstein – 2 ani închisoare, 15.000 lei amendă şi 10 ani interdicţie; Grigore Zoltur – 3 luni închisoare, 50.000 lei amendă, 10 ani interdicţie; Paulina Rosenberg şi Ipolit Derevici – achitaţi[379].

În momentul primirii acestei condamnări, Petre Constantinescu-Iaşi avea vârsta de 42 de ani.

4.1. Deţinut la Doftana

În autobiografia sa din ianuarie 1945, P. Constantinescu-Iaşi recapitulează pe scurt ce a urmat după condamnarea sa din martie 1936: după ce a petrecut primele luni ale detenţiei în penitenciarul din Chişinău, el a fost transferat (pe 17 noiembrie 1936) la Doftana[380], „unde am stat mai bine de doi ani”[381].

Aici, la Penitenciarul Doftana, profesorul ajuns deţinut politic ar fi devenit „preşedintele comitetului de conducere al colectivului deţinuţilor politici” – precizare a respectivului care este cu totul verosimilă, dat fiind un aspect ce merită reţinut din universul restrâns al deţinuţilor comunişti ai epocii: aceştia preţuiau într-adevăr activitatea *anterioară* a

379 Pentru cine cunoaşte sistemul de justiţie al României interbelice în relaţia sa cu ameninţarea externă sovietică, nu ar fi deloc surprinzător ca aceşti din urmă inculpaţi să fi colaborat în timpul anchetei suficient de mult astfel încât ei să-şi răscumpere achitarea.

380 ANIC, fond 95, dosar 7/1979, vol. VI, f 2.

381 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f 113.

fiecărui condamnat, socotind-o un fel de *vechime* meritorie în activitatea revoluţionară. La acest capitol, Constantinescu-Iaşi avea multe de povestit (şi le putea proba cu uşurinţă, dat fiind că majoritatea comuniştilor deţinuţi auziseră de el şi de procesul său). În plus, statutul său de profesor universitar *dedicat cauzei* foarte probabil că a impus o anumită deferenţă din partea celorlalţi. La mijlocul anilor '30, acestea erau detalii foarte importante – dar ele nu vor rămâne nealterate peste aproape un deceniu (spre mijlocul anilor '40), când un alt intelectual – Lucreţiu Pătrăşcanu – va cunoaşte şi el, pentru scurt timp, universul concentraţionar al României burgheze. Dar o va face fără a-i cuceri în vreun fel pe deţinuţii comunişti de la locul său de detenţie.

Revin la profesorul condamnat Constantinescu-Iaşi: la Doftana, în timpul liber acordat fiecărui condamnat, el s-a ocupat (o spune el însuşi) cu organizarea bibliotecii închisorii[382]. Acest detaliu aparent insignifiant este de reţinut – pentru că el contrastează flagrant cu realitatea din închisorile ce vor fi gestionate de către regimul pe care Petre Constantinescu-Iaşi îl va deservi după 1945.

Ajuns în închisoarea Doftana, contactul lui Constantinescu-Iaşi cu avocaţii săi nu a fost îngrădit deloc – aşa cum o atestă mai multe documente din dosarele sale[383]. Deţinutul depusese recurs după condamnarea sa, dar acesta a fost respins prin decizia Curţii Militare de Casaţie şi Justiţie din Bucureşti, pe 31 octombrie 1936[384]. Deţinutul a trimis în continuare memorii către ministrul Justiţiei[385], iar cererea sa

382 *Idem.*

383 Vezi, de ex., permisul acordat avocaţilor I. Sraier, Paul Moscovici sau Stelian Niţulescu de a-i vizita pe profesor, pe Mihail Braşoveanu, David Faerstein şi pe Alexandru Drăghici în zilele de 7 ianuarie 1937 sau 12 mai 1937 – ANIC, fond 95, dosar 7/1979, vol. VI, f 34 şi f 57.

384 ANIC, fond 95, dosar 7/168, vol. VI, f 61.

385 *Ibidem,* dosar 7/1979, vol. VI, f 38.

(de la sfârşitul lunii ianuarie 1937) de a fi mutat fie în închisoarea din Chişinău, fie în cea de la Văcăreşti, nu a fost aprobată[386].

Probabil din acest motiv şi în semn de protest, uneori deţinutul refuză să primească colete pe care i le trimite soţia sa, Maria Cosntantinescu[387] (aşa cum s-a întâmplat pe 19 aprilie 1937), iar alteori soţia face plângeri la administraţia penitenciarului Doftana privind pierderea unor piese de îmbrăcăminte din coletele trimise soţului[388]. Pe 30 aprilie 1937, la vorbitorul închisorii Constantinescu-Iaşi s-a putut întâlni cu soţia sa Maria[389] şi cu fiica lui din prima căsătorie, Silvia[390] – ambele venite cu

386 *Ibidem,* f. 42.
387 *Ibidem,* f. 50.
388 *Ibidem,* f. 52.
389 În anul 1937 soţia sa se mutase deja în Bucureşti, la o adresă din Calea Victoriei nr. 190. După eliberare, Petre Constantinescu-Iaşi se va muta şi el, definitiv, la Bucureşti. Maria Constantinescu, în acel moment, era învăţătoare la Şcoala de fete nr. 15, de pe Bulevardul Ferdinand din Bucureşti.
390 Silvia Constantinescu era în acel moment elevă a Liceului de fete "Ion Heliade Rădulescu" din Bucureşti.

pachete. Cu această ocazie, deţinutul i-a cerut soţiei să intervină pe lângă Directorul general al penitenciarelor pentru ca el să poată primi „dreptul de a face în scris orice cerere şi către cine va socoti el util", de a primi reviste şi cărţi. Totodată, i-a cerut soţiei să păstreze legătura cu anumiţi avocaţi şi să contacteze pe directorul ziarului *Le Moment* (din Franţa?) şi să scrie la trei profesori parizieni, cerându-le să vină în sprijinul său[391].

Pentru conturarea contextului (şi pentru inevitabila comparaţie cu regimul de care vor avea parte deţinuţii din închisorile staliniste), iată lista bunurilor „aduse Dlui P. Constantinescu" de către soţia şi fiica sa la acea vizită din aprilie 1937 (nota pare a fi scrisă chiar de Maria Constantinescu, iar profesorul a semnat de primire):

> 1 costum de haine (haină, pantaloni, vestă) / 1 pereche pantofi maron / 1 faţă de saltea din pânză de americă / 1 placă de ardezie / 2 condeie / 1 periuţă de dinţi / 1 periuţă de dinţi uzată pentru crema de ghete / 1 perie de ghete / 1 cutie cremă de ghete maron / 1050 gr. salam uscat (3 bucăţi întregi) / 500 gr. măsline / 300 gr. unt / 280 gr. ghiudem (o potcoavă) / 650 gr. şuncă afumată (costiţă) / 1050 gr. brânză / 1 kg. zahăr cubic / 850 gr. smochine (o roată) / 2 pâinuţe negre / 1 cozonac / 1 kec întreg / 1 pendispen [pandişpan? – n.m., AC] întreg / 6 legături ridichi / câlţi pentru o pernă / 1 portocală / 15 ouă, diferite culori, de la Lenuş / 2 pâini, lungi, albe / 1 bucată de săpun / 32 mere, 3 portocale de la Coca[392].

Pe lângă acestea, deţinutul avea dreptul regulamentar de a primi periodic pachete cu alimente şi fructe.

În vara anului 1937, deţinutul mai primeşte şi alte vizite la vorbitor – precum conferenţiarul universitar (şi deputat de Baia) Ion Hudiţă (în iunie), tot atunci o nouă vizită a soţiei şi a fiicei sale[393], mai apoi avocaţii şi prietenii Stelian Niţulescu, Scarlat Calimachi şi Al. Mihăileanu – iar la examinările

391 ANIC, fond 95, dosar 7/1979, vol. VI, f 75.

392 *Ibidem,* fila 77.

393 Alteori – precum în martie 1938 – soţia Maria îl va vizita pe deţinut alături de fiul ei din prima căsătorie, Liviu Rusu.

medicale din închisoare el a fost găsit sănătos (deşi Constantinescu-Iaşi cerea transferarea în alt penitenciar pe motive medicale). Vizitele membrilor familiei vor continua şi în cursul anului 1938; de regulă, vizitele erau de o jumătate de oră, dar alteori se permiteau „în mod excepţional" vizite la vorbitor de o oră.

În contrast cu imaginea univocă (şi sinistră) ce se va crea închisorii Doftana în naraţiunea istorică sau memorialistică a regimului comunist, documentele dosarului Constantinescu-Iaşi oferă o versiune mai nuanţată. Foarte probabil, faptul că deţinutul era un profesor universitar poate a contat în ecuaţia tratamentului său. Deţinutul depune diverse cereri pentru a primi presă în penitenciar (el cerea în iulie 1938 revistele *Viaţa românească, Revista Fundaţiilor Regale, Magazinul, Însemnări ieşene, Conjunctura economiei româneşti, Vremea* şi *Realitatea ilustrată,* iar conducerea îi aprobă să citească *doar Revista Fundaţiilor Regale!).* Pe baza unor cereri prealabile către administratorul penitenciarului, deţinutul poate trimite uneori telegrame familiei, iar alteori el cere aceluiaşi administrator redeschiderea bibliotecii închisorii (închisă vreme de trei săptămâni în august 1938). La 28 octombrie acelaşi an, Constantinescu-Iaşi ajungea în spitalul penitenciarului Văcăreşti. În septembrie 1938, deţinutul a făcut o cerere de eliberare condiţionată, cerere care a primit avize favorabile până la un anumit nivel al administraţiei – şi s-a aprobat pentru data de 14 decembrie 1938. În fapt, condamnarea ar fi luat sfârşit oricum pe 28 aprilie 1939.

Clemenţa regimului, fie şi în raport cu un intelectual universitar suspectat de legături şi convingeri comuniste, se manifesta cu totul vizibil.

4.2. Un universitar sub zodia victoriei politice

În memoriul său din ianuarie 1945, Petre Constantinescu-Iaşi

nu pomeneşte despre eliberarea condiţionată. La fel, nu pomeneşte nici măsurile luate împotriva lui pe parcursul anilor scurşi de la arestarea din 1934 până la eliberarea din 1938.

În urma arestării sale, Constantinescu-Iaşi fusese suspendat din funcţia de profesor universitar la Chişinău încă din ianuarie 1935 – iar după eliberarea din închisoare el va deschide un contencios cu ministerul Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor pentru recuperarea măcar a unei părţi din salariul la care se considera îndreptăţit pentru perioada 1 ianuarie 1935 – 6 februarie 1937[394]. Profresorul protestase în scris încă din 1935 – în numele autonomiei universitare – spunând că nu ministerul putea să ia această decizie (a suspendării), ci Senatul Universităţii din Iaşi.

Dosarul Constantinescu-Iaşi mai cuprinde şi decretul regal prin care, la 11 luni de la condamnarea sa, profesorul era exclus din corpul didactic universitar potrivit art. 61 din *Legea Învăţământului universitar.* Rezoluţia, semnată de regele Carol al II-lea, este datată 6 februarie 1937 (între timp, cum am văzut, fusese judecat şi recursul depus de condamnat).

Ca un om deja obişnuit să scrie memorii şi petiţii, Petre Constantinescu-Iaşi a continuat lupta pentru recâştigarea drepturilor sale şi în timpul războiului şi deznodământul acestei afaceri universitare, aşa cum era de aşteptat, avea să vină abia după 23 august 1944 – relativ repede, pentru că profesorul a fost reintegrat la nou-înfiinţata Catedră de Istoria Artei a Facultăţii de Litere a Universităţii din Bucureşti începând cu primele zile ale lui decembrie 1944. Pentru aceasta, se purtase în toamna anului 1944 o adevărată campanie de reabilitare – condusă de presa pro-comunistă şi de mai vechii sau mai noii prieteni ai lui P. Constantinescu-Iaşi din (noua) *Grupare a Universitarilor Democraţi* (GUD) – o organizaţie informală, dar foarte influentă, apropiată ideilor de stânga (socialiste şi comuniste) în acel moment. Într-un

394 ANIC, fond 95, dosar 7/168, vol. VI, f 6 şi f 8.

memoriu din 9 octombrie 1944 (destinatarul, din păcate, nu este foarte clar), mai mulţi membri semnatari ai GUD spuneau:

> Subsemnaţii, membri ai GUD, aflăm cu surprindere că Profesorul Petre Constantinescu-Iaşi, îndepărtat de mai mulţi ani pentru ideile sale democratice, nu a fost reintegrat nici până în ziua de astăzi. Cum singura sa vină nu e decât aceea de a fi păstrat în mod intransigent şi impecabil atitudinea unui om demn şi consecvent cu ideile sale pentru care a îndurat numeroase suferinţe şi privaţiuni, e de datoria noastră să vă rugăm a interveni locului în drept pentru reintegrarea sa neîntârziată. Cum în prezent Facultatea de Teologie din Chişinău la care a funcţionat nu mai există [sic! – n.m., AC] urmează să i se aplice aceeaşi măsură care s-a întrebuinţat pentru alţi doi colegi ai Dsale şi anume ca reintegrarea să se facă la Facultatea de litere din Bucureşti[395].

Memoriul era semnat, printre alţi universitari din gruparea „democrată” (adică pro-comunistă, cum se va vedea în lunile următoare), de Constantin I. Parhon, Simion Stoilow, Iorgu Iordan, Grigore Traian Popa, Constantin Balmuş, Andrei Oţetea, Traian Ionaşcu, Gheorghe Nicolau[396] etc.

Rezultatul, aşadar, s-a produs pe 4 decembrie 1944, când Petre Constantinescu-Iaşi a fost reintegrat în învăţământul universitar[397], cu toate drepturile aferente ce decurgeau de la data de 6 februarie 1937 (vechime, gradaţie etc.).

*

Dar, cum era de aşteptat, după 1944 nu profesoratul, ci politica avea să umple mai mult viaţa şi cariera lui P. Constantinescu-Iaşi – la fel cum se întâmplase şi înainte de

395 *Ibidem,* f 72.

396 Pentru toţi aceşti intelectuali universitari membri ai GUD (şi al asociaţiei de prietenie cu Sovietele ARLUS, în cea mai mare parte), vezi cartea mea *Pe umerii luiMarx...,* cap. 5.

397 *Ibidem,* p. 74.

1944, de altfel. Memoriul său din 31 ianuarie 1945, la care revin, retrasează partea politică a activităţii de după eliberarea din închisoare (de notat că episodul închisorii ocupă doar cinci rânduri din cele cinci pagini bătute la rânduri strânse ale acestui document). Aşadar, stabilit la Bucureşti definitiv în acel moment (1939), proaspăt-eliberatul reia legătura cu partidul comunist, „fiind însărcinat cu munca printre intelectuali”[398]. Delegaţia română care a plecat la *congresul pentru pace* de la Paris din vara lui 1939 ar fi fost pregătită de profesor, după cum celula de partid („foarte restrânsă”, precizează el) a corpului didactic din Bucureşti ar fi fost organizată tot de persoana sa.

În iarna dintre anii 1939 şi 1940, Constantinescu-Iaşi a intrat „în legătură cu legaţia Sovietică, unde am predat limba română funcţionarilor superiori, *aducând în acelaşi timp informaţii necesare însărcinatului cu afaceri* [sovietic – *sublinierea îmi aparţine, n.m., AC]”.* Ulterior, el este contactat de un reprezentant al *VOKS*-ului de la Moscova[399] (*VOKS* era organizaţia sovietică responsabilă cu asociaţiile de prietenie dintre URSS şi alte ţări) şi profesorul a „început o activitate pentru stabilirea legăturilor culturale cu Uniunea” (Sovietică, se înţelege). Cum anume se face că un fost condamnat pentru propagandă comunistă reuşea, la un an de la eliberarea din închisoare, să devină profesor improvizat pentru funcţionarii din legaţia sovietică? – iată un alt capitol bizar din toată această poveste. Ce informaţii anume livra el acolo? – nu putem decât bănui. Cum a ajuns el în atenţia *VOKS,* oficină care era parte din reţeaua spionajului stalinist? – este altă întrebare. Şi tot ce putem presupune este că, în acest timp, el a fost în continuare monitorizat de diverse instituţii ale statului român.

În virtutea acestei foarte posibile monitorizări, în noaptea de 7 iulie 1940 P. Constantinescu-Iaşi a fost din nou

398 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f 113.

399 În memoriu, autorul scrie „Vocs”.

arestat şi trimis în lagărul de la Miercurea-Ciuc, unde va ajunge preşedintele comitetului deţinuţilor (comunişti sau pro-comunişti); apoi va fi transferat în lagărul de la Caracal, iar mai apoi la Târgu-Jiu, pentru ca la finele anului 1941 să fie eliberat din Spitalul Colentina din Bucureşti. În primăvara anului 1942, el a fost mobilizat şi trimis pe front, „ca soldat, în prima linie, în Crimeea". Ajuns aici, se îmbolnăveşte (!) rapid, după doar câteva zile, şi va fi transferat în spitalul din Simferopol, unde va sta următoarele cinci luni. Spune profesorul în memoriu: „Mi-am făcut şi aici datoria, cu toată situaţia grea, făcând propagandă printre ofiţeri împotriva nemţilor"[400].

În martie 1943, profesorul-soldat (atunci în vârstă de 50 de ani) va fi demobilizat şi, reîntors la Bucureşti, reintră în legătură cu partidul comunist prin intermediul lui Ion Gheorghe Maurer, avocatul I. Sraer (care-l vizitse în închisoarea Doftana), Lucreţiu Pătrăşcanu sau Constantin Agiu[401]. Cooptat în comitetul de conducere al *Uniunii Patrioţilor,* totuşi – spune memorialistul – „fiind intens urmărit de [S]iguranţă şi Gestapo, n-am putut prea intens activa". Totuşi, a fost implicat şi în organizarea *Blocului Naţional Democratic* – în primăvara şi vara anului 1944.

O oarecare nemulţumire apare spre finalul memoriului său din ianuarie 1945:

> După 23 August [1944] am continuat a lucra în conducerea Blocului până la alcătuirea FND[402] – unde, nu ştiu

400 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 113.

401 Constantin Agiu (1891-1951), tâmplar de meserie, membru de partid în anii ilegalităţii, subsecretar de stat în diverse guverne după 1945, preşedinte al Marii Adunări Naţionale în 1948.

402 *Frontul Naţional Democrat* s-a creat pe 12 octombrie 1944, prin reunirea (prin reprezentanţi) Partidului Comunist din România, Partidului Social Democrat, Sindicatelor Unite, Frontului Plugarilor şi Uniunii Patrioţilor. FND-ul este cel care va face presiuni constante, în primele luni ale anului

pentru care motiv n-am mai fost chemat la conducere”[403].

Dar aceasta nu înseamnă că, în ianuarie 1945, Constantinescu-Iaşi nu era prins în noile schimbări: el era în conducerea *Uniunii Patrioţilor,* în *ARLUS,* în comitetul Sindicatului universitar din Bucureşti, iar la radio şi în presă făcea deschis ceea ce în anii '30 făcuse camuflat – adică, propagandă pentru URSS.

Începând din acest moment al carierei sale, evoluţia profesorului se va împleti cu istoria comunismului ajuns la putere.

În 5 martie 1945, Petre Constantinescu-Iaşi devenea ministru al Propagandei[404] în primul guvern pro-comunist al ţării, condus de mai vechea sa cunoştinţă (şi partener de idei) Petru Groza. În anii următori va ajunge academician (1948), director al Institutului de Istorie „Nicolae lorga” din Bucureşti (1948-1953), ministru al Cultelor (1953), vice-preşedinte al Marii Adunări Naţionale, vice-preşedinte al Academiei RPR etc. În 1972, la împlinirea a 80 de ani de viaţă, Nicolae Ceauşescu îi va înmâna personal medalia *Victoria Socialismului*. Avea să moară pe 1 decembrie 1977, la Bucureşti[405].

4.4. Concluzii provizorii

Fără îndoială, Petre Constantinescu-Iaşi a fost unul dintre cei mai activi intelectuali care au sprijinit în anii ilegalităţii

---

1945, pentru impunerea guvernului „democratic” condus de Petru Groza.

403 ANIC, colecţia 53, dosar C-156, vol. 1, f. 113.

404 Denumit *Ministerul Informaţiei* din noiembrie 1946.

405Două volume semnate de Petre Constantinescu-Iaşi dau detalii suplimentare, dar adaptate *post factum,* despre activitatea sa: *Pagini de luptă din trecut,* Editura Politică, Bucureşti, 1972 şi *De la eliberare la socialism 1944-1955,* Editura Politică, Bucureşti, 1973.

mişcarea comunistă din România. Dar a fost el în mod real – adică tehnic – un *comunist* în anii '30? Documentele dosarului său spun mai curând că nu, deşi activitatea sa a fost mai de amploare şi mai de răsunet decât a multor comunişti *cu acte.* Ulterior, tocmai activitatea sa – militantismul din presă, arestările, procesul etc. – aveau să-i aducă o vechime în partid pe care el o putea clama, dar nu şi dovedi factual. Din acest punct de vedere, cu siguranţă că el nu reprezintă singurul astfel de caz din lumea (devenită) foarte largă a ilegaliştilor comunişti din România *populară* sau *socialistă.*

Procesul în care a fost implicat în anul 1936 a fost, aşa cum spuneam mai sus, unul dintre cele mai importante dintre cele care au vizat activitatea comuniştilor şi a aliaţilor acestora din acei ani.

Analiza unui astfel de caz permite să avansez câteva ipoteze de lucru ce merită aprofundate:

- **i)** în opinia mea, organizaţiile de stânga ale anilor '20 şi '30 merită o revizuire istoriografică – după supralicitarea lor propagandistică în anii regimului comunist şi după trecerea lor aproape totală cu vederea din istoriografia mai nouă. Tot acest ansamblu al protestului de stânga – organizaţiile, asociaţiile, militanţii şi presa lor – a existat, chiar dacă el a fost în permanenţă minoritar în discursul public al României interbelice;
- **ii)** o analiză mai aplicată se cuvine fenomenului comunist din anii '30 ca atare. Partidul comuniştilor din România (ilegal, deci informal în acel moment) a fost la rându-i minoritar, bineînţeles, dar a fost sesizabil mai activ decât spune legenda dominantă de astăzi;
- **iii)** procesul „antifasciştilor" din 1936 ne arată o Justiţie românească ce funcţiona fără intimidare şi o serie de acuzaţi care au putut să-şi prezinte neobstrucţionaţi în procese propria versiune a faptelor;

iv) în mod evident, regimul din România de atunci era în bună parte constrâns să facă faţă activităţii unor militanţi care îşi camuflau convingerile pro-comuniste sub mantia largă a unui antifascism ce părea (şi chiar era, acolo unde el se manifesta sincer) mult mai onorabil;

v) în fine, la fel de bine se poate spune că statul român de atunci (în ciuda „terorii poliţieneşti" de care vor vorbi veteranii comunişti mai târziu) a fost incapabil să pareze toate strategiile de infiltrare ideologică ale Uniunii Sovietice – mai ales când unele dintre ele veneau pe ocolite, *via* Paris.

Activitatea şi procesul lui Petre Constantinescu-Iaşi, pentru toate aceste ipoteze, nu reprezintă un capăt de drum – ci mai curând sunt piese din dosarul unei analize care abia se deschide[406].

406Autorul ţine să mulţumească cercetătorilor istorici Mihai Burcea şi Dumitru Lăcătuşu pentru ajutorul oferit în identificarea numeroaselor dosare de arhivă ale acestui proces.

Procesul Anei Pauker de la Bucureşti şi Craiova (27 februarie 1936 şi 5 iunie – 7 iulie 1936)

Dumitru Lăcătuşu

Ana Pauker a fost una dintre figurile marcante ale comunismului românesc. Studiile publicate despre ea susţin că, încă din tinereţe, a ales să se înregimenteze politic, de partea socialiştilor. După Primul Război Mondial, asemenea altor adepţi ai socialismului, a devenit comunistă[407]. Alegerea ei a însemnat atât o viaţă aventuroasă, faţă de ternul ce îi era rezervat unei croitorese sau învăţătoare de ebraică (cele două meserii practicate de ea după absolvirea şcolii profesionale), cât şi succesive arestări şi procese. Unul dintre cele mai importante procese ale ei, dar şi al comunismului interbelic, a fost cel de la Craiova din 5 iunie – 7 iulie 1936, judecat la Consiliul de Război al Corpului 1 Armată, şi care va fi examinat în cadrul acestui articol. Procesul a fost subiectul unei duble propagande încă din timpul desfăşurării lui. Prima a fost cea a comuniştilor, care au încercat să-l prezinte ca pe un proces al fascismului românesc la care era invitată să participe întreaga ţară, ceea ce explică şi numărul mare de martori propuşi de apărare. Iar cea de-a doua a servit intereselor autorităţilor de atunci, care l-au transformat dintr-un proces al celor 19 inculpaţi, învinuiţi de apartenenţă la un partid interzis prin lege, într-unul al doctrinei comuniste şi, în subsidiar, al minorităţilor etnice ce

407Marius Mircu, *Dosar Ana Pauker,* (editor Mihai Stoian), Editura Gutenberg – Casa cărţii, Bucureşti, 1991, p. 23.

complotau împotriva statului. Scopul a fost de a-i demasca pe cei care vor să fericească neamul românesc, conform expresiei unuia dintre jurnaliştii acreditaţi la proces[408]. De aceea, nu întâmplător, unele dintre primele întrebări adresate acuzaţilor erau cele referitoare la originea lor etnică şi religia acestora. În acelaşi timp, propaganda autorităţilor, derulată cu largul concurs al presei de dreapta, reflectă mentalitatea vremii (una profund naţionalistă şi anticomunistă) şi care era alarmată de creşterea pericolului comunist. Vecinătatea cu Uniunea Sovietică reprezenta un serios motiv de îngrijorare, mai ales că în presa vremii apăreau periodic articole despre diverse organizaţii comuniste. Iar, în acest sens, originea etnică a acuzaţilor a servit perfect acestor scopuri. Studiul de faţă îşi propune reconstituirea principalelor aspecte şi etape ale acestui proces din vara anului 1936, în baza documentelor de arhivă disponibile şi a presei vremii, care a acordat spaţii generoase procesului. Articolul este structurat în două părţi principale. Prima prezintă o succintă biografie a Anei Pauker, arestarea şi interogatoriul inculpaţilor, detenţia acestora în Bucureşti, precum şi desfăşurarea procesului la Consiliul de Război al Corpului 2 de Armată din Capitală, discuţiile cele mai semnificative din presă despre acest proces. Cea de-a doua secţiune analizează desfăşurarea procesului în Craiova, unde a fost strămutat după o primă şedinţă în Bucureşti, din motive de siguranţă privind ordinea publică. În cadrul acestei părţi, sunt reconstituite şi examinate principalele etape ale procesului, aşa cum le-am putut identifica într-una din principalele surse: presa vremii. Ziarele apărute în epocă sunt resursa arhivistică ce se află la baza celei de-a doua părţi a studiului de faţă, întrucât audierile inculpaţilor, martorilor, pledoariile avocaţilor nu se regăsesc în dosarele procesului identificat la Arhivele Naţionale ale României. Pentru prima parte a articolului, sursele folosite au fost în

408 Vezi infra.

principal documentele de arhivă: rapoartele autorităţilor vremii, memoriile celor 19 comunişti etc.

Studiul debutează printr-o succintă trecere în revistă a lucrărilor care s-au oprit asupra subiectului înainte de, în timpul şi după căderea regimului comunist.

Procesul în „istoriografia românească": înainte, în şi după 1989

Procesul Anei Pauker a devenit un subiect de carte chiar înainte de 23 august 1944, când unii dintre cei prezenţi la acest important eveniment din istoria mişcării comuniste interbelice, precum jurnalistul Ion Dragomir, sau alţii care au fost implicaţi direct în desfăşurarea lui, precum prim-comisarul regal, Popescu P. Cetate, şi-au publicat propriile contribuţii. Acestea sunt versiuni extrem de partizane, cu o evidentă încărcătură naţionalistă. Meritul lor principal constă în introducerea cititorului în mentalitatea vremii: una puternic caracterizată de sentimente anticomuniste. Ideea predominantă în epocă era că adepţii comunismului erau în totalitate minoritari, evrei şi maghiari în primul rând. Potrivit lui Ion Dragomir, aceştia erau cei care „vor să ne fericească neamul"[409]. Unul dintre scopurile lucrărilor, la momentul publicării lor, a fost cel de a edifica cititorii asupra faptelor rele ale Anei Pauker şi bandei sale, deoarece:

> nu toate ziarele cari apar la noi în ţară sunt scrise cu gând curat şi în dorinţa de a sluji cinstit pe cititori. Multe, foarte multe, sunt conduse de oameni fără nici un pic de omenie, de tâlhari cari-şi vând sufletul şi priceperea acelora cari dau preţ mai bun, ori de venetici proaspăt veniţi de peste hotare şi care n'au nici dragoste, nici milă de ţara noastră[410].

409Ion Dragomir, *Jos masca!... (Sau, Istoria unui proces),* Tipografia ziarului „Universul", Bucureşti, 1936, p. 10.
410 *Ibidem,* p. 3.

Era o aluzie directă la Presa din strada Sărindar (cotidianele *Dimineaţa* şi *Adevărul)* acuzate că erau atât ziare comuniste, cât şi vândute evreilor, care se aflau în spatele mişcării comuniste. Autorul acestor rânduri era jurnalistul Ioan Dragomir, trimisul *Universului* la Procesul Anei Pauker de la Craiova, desfăşurat în perioada 5 iunie – 7 iulie 1936. Cartea sa, *Jos masca!*, grupează o parte din articolele sale publicate în perioada desfăşurării procesului. Titlul contribuţiei sale este şi mesajul principal al lucrării, care a fost inspirat din rechizitorul întocmit de prim-comisarul regal Popescu P. Cetate. Acesta a publicat în 1941, chiar înainte de intrarea României în război împotriva Uniunii Sovietice[411], o carte sugestiv intitulată: *Conspiraţia comunistă în România şi Evreica Ana Pauker în faţa justiţiei militare.* Spre deosebire de precedenta, cea a procurorului din procesul Anei Pauker îşi începe pledoaria în favoarea tezei principale printr-o scurtă, trecere în revistă a „bolşevizării Europei" şi reacţiile potrivnice acestei „bolşevizări". Tendinţelor incriminate ale „bolşevicilor" din Spania şi Grecia se opuneau, în viziunea sa, cele lăudabile ale lui Mussolini şi Hitler:

> **Italia** a fost salvată de pe malul prăpastiei bolşevice de Ducele Mussolini. **Germania** a scăpat de bolşevizare datorită organizării sociale şi politice a D-lui Hitler[412] [413].

Importante în acest volum sunt: justificările pe care autorul le prezintă pentru transferarea procesului de la Bucureşti la Craiova, regimul care li s-a aplicat comuniştilor la închisoarea militară, informaţiile biografice despre cei 19 acuzaţi, rechizitorul pe care l-a susţinut la proces, câteva articole din presa vremii, cea favorabilă autorităţilor, dar şi

411 M. Mircu, *op. cit.*, passim.

412Colonel magistrat P. Cetate, *Conspiraţia comunistă în România şi Evreica Ana Pauker în faţa justiţiei militare,* 1941, pp. l-2.

413 *Ibidem,* p. 74.

telegrame de felicitare primite de la unii dintre cei care au fost contemporani cu evenimentul relatat. Ele sunt relevante pentru a înţelege mentalitatea epocii şi spiritul în care s-a desfăşurat procesul. Redau în continuare una dintre ele:

> Vă rugăm să primiţi admiraţia şi recunoştinţa noastră pentru strălucitul rechizitoriu prin care aţi demascat şi înfierat în chip magistral criminala acţiune comunistă a străinilor şi descre[i]eraţilor care cearcă diabolic dar zadarnic, să sdruncine măreţul şi eternul edificiu al României Mari.
>
> Trăiască Armata şi Justiţia Militară
>
> (ss) I. Tudorache, Institutor, Preşedintele L.A.R. Tg. Ocna, Podorodeschi, Preşedintele Bibliotecii C. Negri [...17.

După 23 august 1944, ofiţerul magistrat Popescu P. Cetate avea să plătească pentru patosul arătat în timpul procesului. În 1951 a fost condamnat la 25 ani temniţă grea pentru faptul că în „calitate de magistrat a condamnat în stil neomenesc partizani”[414]. Spre deosebire de alte procese ale unor comunişti în perioada interbelică, cel al Anei Pauker nu a beneficiat de aceeaşi atenţie în timpul regimului comunist. Posibila explicaţie rezidă în faptul că principala protagonistă a intrat în dizgraţie încă din 1952, când şi-a pierdut funcţia de ministru de Externe şi pe cea de membră în Secretariatul CC al PMR. Reabilitarea politică a Anei Pauker a survenit abia după moartea lui Gheorghiu-Dej. În acelaşi timp, noua viziune a partidului asupra propriei sale istorii contrasta cu realitatea de necontestat a procesului din 5 iunie – 7 iulie 1936. Cu o singură excepţie, Alexandru Drăghici, ceilalţi inculpaţi au fost etnici minoritari şi aflaţi, mai mult sau mai

414 AANP, fond Fişe matricole penale, fişă Popescu Petre Gheorghe, accesibilă online la adresa http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20p olitici/P/P%2013.%20Popescu%20Gheorghita%20-%20Popescu-Valeni%20Ioan/ Popescu%20Petre%20Ghe%27%27/index.php [accesat în septembrie 2014].

puţin, în legătură cu Cominternul, ceea ce pentru autorităţile vremii reprezenta Uniunea Sovietică. Or, despre recunoaşterea acestui lucru nici nu mai putea fi vorba în ultimii ani ai lui Gheorghiu-Dej, mai ales după Declaraţia din aprilie 1964. Dimpotrivă, putea fi chiar foarte uşor incriminat.

> Pot să spun că dacă partidul nostru în timpul ilegalităţii a fost aşa de mic şi aşa de slab nu s-a datorat factorilor economico-politici din ţara noastră sau că n-am fi avut o situaţie revoluţionară. Nu, aceasta s-a datorat faptului că conducerea partidului, cu rare excepţii, a fost acaparată de elementele trimise de Comintern, elemente rupte de popor, elemente mic-burgheze, elemente care nu aveau nici un pic de priză în rândul populaţiei. Dacă am lua secretarii generali care au fost în această perioadă şi ne-am gândi pe cine reprezentau ei, ne-am mira cum de a putut totuşi să crească partidul nostru[415].

Afirmaţia aparţinea chiar unuia dintre inculpaţii din Procesul ţinut în fierbintea vară a lui 1936, ministrul Afacerilor Interne, Alexandru Drăghici, şi a fost rostită la şedinţa Comitetului de Partid al MAI din 5 mai 1964. După Plenara din 23-25 aprilie 1968, Alexandru Drăghici a fost epurat, iar meritele lui „revoluţionare”, printre care şi Procesul de la Craiova, au fost contestate de Nicolae Ceauşescu. Liderul PCR de la acea vreme fusese şi el judecat în 1936 într-un proces care s-a desfăşurat la Braşov. Însă acesta nu s-a bucurat de aceeaşi atenţie din partea presei interbelice. Totuşi, nu se poate afirma că regimul comunist nu a avut propria contribuţie la „istoriografia problemei”. În principal, aceasta se regăseşte în biografia oficială a Anei Pauker, publicată la Editura PMR în cursul anului 1951, dar şi în referatele de cadre ale celorlalţi coinculpaţi (Liuba Chişinevschi, Alexandru Drăghici, Alexandru Moghioroş etc.). Broşura insistă asupra turnurii pe care a luat-o procesul şi a

415 ACNSAS, fond Documentar, dosar 197, f. 29.

rolului celor 19 acuzaţi, care:

> au ştiut să transforme procesul împotriva comuniştilor într-un proces împotriva fascismului, un proces împotriva agenţilor imperialismului străin, împotriva trădătorilor de ţară şi de popor, un proces împotriva burgheziei şi moşierimii din România. Banca acuzaţilor se transformase într-o tribună antifascistă. Acuzaţii deveniseră acuzatori[416].

Afirmaţia nu este însă total neadevărată. Una dintre intenţiile comuniştilor a fost de a face un proces al fascismului românesc. În primul rând, era o reluare a uneia dintre ideile promovate de presa de stânga în timpul procesului. Ea avea la bază chiar pledoaria unuia dintre avocaţi, Lucreţiu Pătrăşcanu. Pe parcursul procesului, ziarele care simpatizau cu inculpaţii au încercat să prezinte acest proces, pe care autorităţile l-au considerat unul pentru „infracţiuni la liniştea ordinei publice", drept unul al fascismului românesc pe care „îl vom face cu participarea întregii ţări"[417], dar şi ca un proces politic şi de opinii.

Dintre lucrările postdecembriste care s-au oprit asupra acestui eveniment din biografia Anei Pauker, merită semnalate cele ale lui Marius Mircu, Robert Levy şi Stelian Tănase, studiul ultimului fiind şi contribuţia cea mai importantă despre procesul celor 19 comunişti de la Craiova. Studiul primului autor este extrem de valoros – Marius Mircu s-a aflat la faţa locului în calitate de jurnalist – fiind astfel şi una dintre puţinele mărturii directe despre evenimentul analizat în cuprinsul studiului de faţă. Istoricul american a acordat un spaţiu extrem de restrâns acestei tematici, din

416 *Ana Pauker,* Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1951, p. 28.

417A. Sahia, C. L. Vâlceanu, „Procesul Antifasciştilor în faţa Consiliului de Război", în *Dimineaţa* din 29 februarei 1936. ANIC, fond Dosarele personale ale luptătorilor antifascişti întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare fond 95), dosar 121319.

motive lesne de înţeles. Lucrarea acestuia s-a rezumat la biografia Anei Pauker şi nu la analiza procesului.

Biografia Anei Pauker

Spre deosebire de cazul altor comunişti care au fost excluşi şi îndepărtaţi din funcţiile deţinute în primii ani de după 23 august 1944, nu există accesibilă nicio autobiografie a celei care a fost supranumită „Dolores Ibarruri a României". În biografia oficială şi referatul de cadre identificat, viaţa acestei „revoluţionare" începea, potrivit viziunii comuniste, cu momentul înrolării ei în mişcarea socialistă. Partea cea mai consistentă din documentele existente, create înainte de 1952, o reprezintă „luptele" la care a participat (demonstraţia din martie 1917 şi cea din 13 decembrie 1918). Cel mai probabil, propria ei contribuţie a fost exagerată, conform uzanţelor vremii. Ea a fost, cu siguranţă, una dintre participante, dar materialele arhivistice existente nu permit evidenţierea rolului ei în aceste evenimente. În continuarea textului, voi prezenta principalele momente din parcursul ei biografic până la arestarea ei din 12 iulie 1935.

Născută la 13 decembrie 1918 într-o familie de evrei ortodocşi din Codăeşti, judeţul Vaslui, a copilărit în Bucureşti, unde părinţii ei s-au mutat la scurt timp după naşterea ei. Aici, a terminat cursurile primare la Şcoala „Frăţia Sionului", urmând după aceea Şcoala profesională „Raşela şi Filip Focşăneanu" În adolescenţă a lucrat la un atelier de croitorie, continuându-şi studiile în particular cu rabinul dr. A. M. Beck. Din 1910, a început să predea ebraica la şcoala pe care o absolvise[418]. În 1915, şi-a început şi activitatea politică, remarcându-se prin participarea ei la

418Robert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker,* traducere de Cristina Pupeza şi Ioan Gogea, Editura Polirom, Iaşi, 2002, pp. 23-24.

unul dintre cluburile socialiste ce funcţionau în aceea perioadă în Bucureşti. Potrivit lui Marius Mircu, primii ei dascăli au fost Ioan C. Frimu şi Ilie Horodniceanu, consideraţi de acesta drept „marii ei învăţători din tinereţe”[419].

Un rol important în creionarea crezului ei politic l-au avut Alexandru Dobrogeanu-Gherea şi, mai ales, Cristian Rakovski. Cei doi erau total diferiţi. Dobrogeanu-Gherea era un revoluţionar de cabinet, în timp ce Rakovski era atât „militantul care dădea îndrumări teoretice”, cât şi „omul de acţiune, care punea mâna în coarnele taurului şi mergea până la orice risc”[420]. Modelul Anei Pauker pare să fi fost Rakovski. Vladimir Tismăneanu susţine şi el că liderul comunist de origine bulgară a fost cel care a avut „un rol remarcabil în formarea ei intelectuală”[421]. Următorii ani din biografia ei sunt unii extrem de mitologizaţi, propaganda comunistă atribuindu-i un rol central în organizarea unor demonstraţii de protest din martie 1917 şi decembrie 1918. Memoriile nepublicate ale lui Gheorghe Cristescu alias „Plăpumarul” contrazic însă versiunea oficială. Acesta susţinea la sfârşitul anilor '60 şi începutul celor '70 că, în timpul războiului, nu a avut loc nici o manifestaţie de protest a socialiştilor sau a muncitorilor împotriva ocupanţilor germani ai Bucureştiului, ci că ele au început să apară doar după ce aceştia s-au retras din Capitală[422]. El contrazicea astfel nu doar istoriografia oficială a vremii, ci şi evenimentele relatate în biografia publică a Anei Pauker din 1951. Astfel, relatările lui sunt în opoziţie cu afirmaţiile

419 M. Mircu, *op. cit.,* p. 23.

420ANIC, colecţia Amintiri, memorii şi însemnări ale unor personalităţi despre situaţia economico-socială şi politică din România, 1914-1970 (în continuare colecţia *60),* dosar 439, f. 239.

421Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii,* ediţia a II-a, Editura Alfa, Bucureşti, 1998, p. 42.

422 ANIC, colecţia 60, dosar 441, f 104

cuprinse în broşura dedicată Anei Pauker[423].

Anii ce au urmat Primului Război Mondial nu au fost doar ani în care aceasta s-a remarcat prin lupta ei revoluţionară, ci şi o perioadă romantică. Din această perioadă datează două relaţii ale ei, dintre care una este mai puţin cunoscută. Prima a fost cu pictorul de origine evreiască Reuven Rubin, care la începutul anilor '50, avea să îndeplinească funcţia de ambasador al Israelului la Bucureşti. Mircea Mircu relatează că dragostea ei faţă de acesta a determinat-o să o ia „pur şi simplu la bătaie pe o rivală care şi ea îi dădea târcoale pictorului.. ,"[424]. Marea ei dragoste a fost însă cea pentru tânărul comunist Marcel Pauker, cu care avea să se căsătorească ulterior, în timp ce îşi făceau studiile la Geneva. Aici, Ana Pauker a urmat timp de doi ani cursurile Facultăţii de Medicină. În paralel cu aceste poveşti de amor, s-a produs radicalizarea şi transformarea ei într-o comunistă înfocată. Metamorfozarea a avut loc pe fundalul şi sub

423Prezint aici pasajul din biografia ei oficială: „În condiţiile grele ale ocupaţiei nemţeşti şi ale stării de asediu, când organizaţiile muncitoreşti au fost interzise, elementele revoluţionare din sânul partidului socialist căutau să păstreze legătura cu massele şi să organizeze lupta pentru revendicările lor cele mai arzătoare, pentru pace. Tovarăşa Ana participă în acest timp la organizarea primei tipografii ilegale, o maşină « Boston », instalată în clădirea Băii Centrale din Calea Moşiilor. Ea frecventează întâlnirile clandestine, împrăştie manifeste, ţine legături cu muncitorii din întreprinderi. Una dintre sarcinile importante pe care le avea pe atunci tovarăşa Ana era şi munca de lămurire printre soldaţii germani. Datorită acestei munci, ea primea prin soldaţii germani numerele ziarului « Leipziger Volkszeitung », scos de grupul revoluţionar « Spartacus », în fruntea căruia stăteau Karl Liebknecht, Roza Luxemburg şi Clara Zetkin. La retragerea armatelor germane din România, soldaţii au sustras comandamentului însemnate cantităţi de cerneală tipografică, pe care le-au lăsat tovarăşei Ana pentru gazetele partidului socialist." (Ana Pauker., pp. 7-8).

424 M. Mircu, *op. cit.,* p. 30.

influenţa directă a revoluţiei bolşevice, fiind determinată, probabil, şi de evoluţia mentorului ei, Cristian Rakovski. Robert Levy a oferit o explicaţie pentru această turnură, comună mai multor socialişti români în acei ani. Istoricul apreciază că această atracţie a fost, în primul rând, una emoţională şi nu ideologică[425]. Deşi este considerată participantă la Congresul de înfiinţare a Partidului Comunist din mai 1921[426], biograful ei american arată că Ana Pauker s-ar fi întors de la studiile din străinătate în august acelaşi an[427], după consumarea forumului propriu-zis şi arestarea congresiştilor. Acest lucru ar putea explica faptul pentru care nu a fost reţinută de Siguranţă. Rămasă în libertate, s-a implicat în reorganizarea partidului. De asemenea, în următorii ani a ocupat diverse funcţii în organizaţia comunistă: secretar al Comisiei Centrale a femeilor a PCdR; membră în Consiliul General al PCdR, în redacţia ziarului „Socialismul" (1922-1924), membră a Comitetului Secţiunii PCdR Bucureşti (din 1923); secretară a Comitetului Central al „Ajutorului Roşu Internaţional"[428].

Momentul ocupării diferitelor responsabilităţi în gruparea comunistă coincide şi cu apariţia primelor informaţii documentare despre rolul ei în mişcare. Printre acestea se numără documentele create de Siguranţă, cât şi declaraţiile date de aceasta după Plenara din 25-26 mai 1952, când şi-a pierdut influenţa şi funcţiile deţinute în aparatul de partid şi de stat.

Un referat al Siguranţei din 8 decembrie 1923 oferă unele informaţii suplimentare despre anul intrării sale în mişcarea socialistă, pe care îl indică a fi 1915, dar şi activitatea ei din anii următori. Conform documentului, „între anii 1918-1921", aceasta nu ar fi avut nici o activitate

425 R. Levy, *op. cit.,* p. 41.
426 M. Mircu, *op. cit.,* p. 37.
427 *Ibidem,* p. 39.
428Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR. 1945-1989. Dicţionar,* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, p. 453.

comunistă, fiind absentă din ţară. Ea este indicată, în schimb, ca participantă la Conferinţa partidului comunist din 11 octombrie 1922 de la Ploieşti, care, în istoriografia comunistă, va fi consemnată drept al II- lea Congres al partidului. Începând din acest an, ea ar fi avut drept sarcină de a se ocupa de corespondenţa internaţională a partidului cu organizaţiile din străinătate, fiind menţionate legăturile ei cu „Secretariatul Internaţional Feminin al Internaţionale Comuniste", „de la care primea material informativ, privitor la mişcarea comunistă şi muncitorească, pe care îl utiliza, informând mişcarea muncitorească din România". În arestul Siguranţei, Ana Pauker a declarat, referitor la activitatea ei comunistă, că avea funcţia de „şefă de grupă a femeilor comuniste". În această calitate, „conduce[a] lecturile ce se fac şi chestiunile la ordinea zilei"[429].

Anii '20-'30 sunt unii dintre cei mai importanţi din activitatea ei politică, în urma ascensiunii sale în cadrul mişcării comuniste interne şi internaţionale. Intervalul de timp menţionat este rememorat chiar de către Ana Pauker într-o scrisoare din iunie 1952 adresată Biroului Politic al CC al PMR. După eliberarea ei din arestul Siguranţei, în cursul anului 1924, a continuat să activeze legal în „comisia locală a sindicatelor unitare din Bucureşti", iar în 1926, s-a refugiat la Viena cu scopul de a scăpa de o iminentă arestare. Ulterior, a locuit în Germania, la Berlin, şi în Franţa, la Paris. În 1929, cursantă a şcolii leniniste din Moscova, a fost trimisă de Comintern „în Franţa pentru a face un raport asupra situaţiei din PCF" Reîntoarsă în capitala sovietică, va primi alte sarcini. În primăvara lui 1930, a fost numită preşedinta unei comisii de studenţi şi trimisă în regiunea Volgăi „pentru a participa la îndreptarea greşelilor făcute acolo în legătură cu crearea colhozurilor". După îndeplinirea acestei misiuni, Cominternul a numit-o în poziţia de instructor organizatoric

429 ANIC, fond 95, dosar 121315, ff. 184-185.

pe lângă Partidul Comunist Francez[430].

Vizibila ei implicare în organizaţia comunistă a adus-o şi în vizorul Siguranţei, fiind arestată de mai multe ori. Până în 1935, ea a fost judecată în două procese. În primul, desfăşurat în iulie 1926, a fost condamnată la 10 ani închisoare, iar în cel de-al doilea, ce a avut loc în 1928, a primit o pedeapsă de 20 ani. A reuşit însă să scape de executarea primei sentinţe, fugind în Uniunea Sovietică (1926), iar cea de-a doua pedeapsă i-a fost amnistiată prin Decretul 1461/1929[431]. În 1934, Ana Pauker avea să revină în România, cu presupusul scop, după cum indică documentele Siguranţei, de a prelua conducerea organizaţiei comuniste[432].

Arestarea Anei Pauker şi a celorlalţi inculpaţi

Iulie 1935 a fost o lună nefastă pentru mişcarea comunistă din România. În mai puţin de o săptămână, cei mai importanţi lideri ai partidului şi ai organizaţiei de tineret au fost reţinuţi. Primele arestări au avut loc în noaptea de 7 spre 8 iulie (Alexandru Drăghici şi alţi presupuşi participanţi la Plenara CC al UTC)[433], fiind urmate de cele din 9 iulie (Andrei Bernath, Estera Radosoveţki şi Liuba Roitman)[434]. 12 iulie 1935 a fost data celor mai semnificative arestări operate de

430ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 131/1952, ff 27-29. Scrisoarea Anei Pauker este publicată şi în recentul volum de document, editat de Mioara Anton şi Laurenţiu Constantiniu, *Guvernaţi şi guvernaţi. Scrisori către putere. 1945-1965,* Editura Polirom, Iaşi, 2013, pp. 333-341.

431 F. Dobre, *op. cit.,* p. 453.

432ANIC, fond Procese întocmite de Organele Justiţiei, Siguranţei şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Militanţi ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizaţiilor de Masă Revoluţionare, 1917-1944 (în continuare fond 96), dosar 6589/1, f. 5.

433 *Ibidem,* f. 7.

434 *Ibidem,* f. 83.

Siguranţă. Au fost reţinuţi atunci trei membri ai Secretariatului (Ana Pauker, Dimitrie Ganev, Şmil Marcovici), precum şi gazda viitorului Ministru al Afacerilor Externe dintre 1947 şi 1952, Emanoil Kaufmann. Cu acest prilej, a fost reţinută şi soţia acestuia, dar a fost eliberată în scurt timp. Ultimele arestări din lot au fost cele din 14 iulie 1936[435]. La această dată, au fost ridicaţi lucrătorii dintr-o tipografie clandestină a partidului, printre care viitorul ministru adjunct al Afacerilor Interne (1953-1955), Ady Ladislau (cunoscut şi sub numele de Vasile Mureşan) şi Samuel Krug[436]. Durata de o săptămână în care au fost realizate arestările i-a determinat pe avocaţii apărării să se gândească asupra rolului pentru care a fost constituit acest lot şi al motivelor pentru care aceştia au fost judecaţi într-un singur grup. Presupuneau că la mijloc era o înscenare a Siguranţei. De ce autorităţile nu au făcut un proces al Secretariatului CC ? Puteau la fel de bine să organizeze un alt proces al UTCdR, mai ales că cei mai mulţi dintre arestaţi proveneau din rândul membrilor mişcării comuniste de tineret. Sau poate gruparea tuturor acestora într-un singur lot corespundea perfect scopului autorităţilor, de a sublinia faptul că doar străinii aderau la Partidul Comunist. Documentele vremii nu răspund însă la aceste întrebări ipotetice şi este foarte posibil ca răspunsurile să nu iasă niciodată din sfera prezumţiilor, mai mult sau puţin îndreptăţite.

Ceea ce ne spun documentele este modul în care a decurs arestarea acestora şi factorii care au favorizat reţinerea lor. Din parcurgerea materialelor arhivistice, reiese, în primul rând, că arestările din iulie 1935 au fost rezultatul măsurilor de supraveghere a unora dintre cei 19 inculpaţi. În unele cazuri, acestea începuseră încă din 1930. Totodată, nici aportul informatorilor Siguranţei nu a fost unul

435 S. Tănase, *op. cit.,* pp. 251-252.
436 ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 118bis.

neglijabil, cel puţin în privinţa reţinerii membrilor Secretariatului PCdR. În acelaşi timp, la arestările din iunie 1935, a contribuit şi aparenta colaborare, cel puţin din punct de vedere al informaţiilor primite, dintre structurile de poliţie româneşti şi cele străine, în special cele din Cehoslovacia. Acestea au transmis celor din România rapoarte privind activitatea unora dintre comuniştii cuprinşi în lotul celor 19 şi care se regăsesc în dosarul procesului doar într-o formă reprodusă. Avocaţilor li s-a părut suspectă absenţa documentelor originale, întărindu-le convingerea că se aflau în faţa unei potenţiale înscenări. Ei au cerut în repetate rânduri ca originale materialelor incriminatorii să le fie puse la dispoziţie, dar acuzarea a refuzat acest lucru. Rapoartele Siguranţei şi cele ale procesului prezintă propria versiune asupra activităţii şi faptelor celor arestaţi în cursul lunii iunie. Ele insistă asupra intensificării acţiunilor derulate de Partidul Comunist atât prin reprezentanţii lui direcţi, cât şi prin organizaţiile camuflate.

De asemenea, primele arestări operate în grupul comuniştilor conduşi de Ana Pauker au fost facilitate şi de neatenţia unora dintre ei, în ceea ce priveşte propria lor conspirativitate, deşi erau şcoliţi în munca clandestină chiar la Moscova. Prin frecventele lor trasee de la un comunist la altul, fără a se asigura dacă erau sau nu urmăriţi, ei au condus la reţinerile din noaptea de 7/8 iulie 1935. Este cazul a două persoane, cu state vechi în mişcarea comunistă[437].

Primul este Andrei Bernath, tatăl natural al diplomatului comunist Mircea Răceanu (condamnat la moarte în 1989 sub regimul lui Nicolae Ceauşescu), şi care este menţionat în documente sub mai multe nume conspirative (Andor Bernard, Sami sau Vas). În 1935, acesta era un tânăr tâmplar în vârstă de 27 de ani, absolvent a două clase de liceu, dar şi al Şcolii leniniste de la Moscova. Conform documentelor, el fusese trimis de Comintern cu scopul de a

437 ANIC, fond 96, dosar 6589, ff. l-3.

reorganiza mişcarea comunistă de tineret, după arestările din anii precedenţi. În acel an fatidic pentru mişcarea comunistă din România, el era unul dintre conducătorii UTCdR. Informaţiile obţinute din supravegherea lui au condus nu doar la arestarea unor participanţi la Plenara CC al UTCdR din 5-7 iulie 1935, desfăşurată chiar la domiciliul său din Bucureştii Noi, ci şi la descoperirea unei tipografii clandestine. Aceasta funcţiona în locuinţa comerciantului Samuel Krug, un alt inculpat[438].

A doua persoană, a cărei supraveghere a condus la noi arestări, a fost Estera Radosoveţki (viitoare Stela Moghioroş) şi care avea aceeaşi vârstă în 1935 (26 de ani). Născută la 4 aprilie 1909 în Tighina, Estera era absolventă a Facultăţii de Litere şi lucra în Bucureşti ca legătoare de cărţi. Documentele procesului, care preiau informaţiile culese de Siguranţă, o descriu drept „una dintre personalităţile de seamă din rândurile inculpaţilor de astăzi”. Aceleaşi surse o portretizează drept „acea care a pus în mâinile Siguranţei Generale, firele organizaţiei revoluţionare a inculpaţilor de azi”, nu însă în sensul de a fi fost informatoare a instituţiei. Motivul acestei afirmaţii era cu totul altul. După descoperirea în locuinţa ei din strada Lucaci nr. 105 a unor manifeste comuniste, aceasta a fost meticulos supravegheată de autorităţile vremii. Interesul arătat ei era determinat şi de faptul că era percepută drept una dintre persoanele ce asigurau legătura dintre PCdR cu „organizaţiile comuniste din străinătate”. Potrivit documentelor, „făcea parte din biroul politic al aşa zisului partid comunist român”, iar una dintre misiunile ei consta în „trimiterea rapoartelor şi primirea instrucţiunilor de Komintern.”[439]. Conform lui Stelian Tănase, între anii 1931-1933, viitoarea soţie a lui Alexandru Moghioroş activase în Berlin, iar în momentul reţinerii deţinea calitatea de membră în Biroul Politic al CC al

438 ANIC, fond 96, dosar 6589/1, ff. 4-6,

439 *Ibidem,* f. 96.

UTCdR[440].

Revenind la primul comunist, documentele menţionează că, în iulie 1935, locuia pe strada Bucureştii Noi, unde în zilele de 5-7 iulie a avut loc Plenara CC a UTCdR. Aici, Siguranţa a plasat un post de observaţie care a reţinut şi înregistrat toate mişcările şi deplasările sale. Din respectivele înregistrări reiese că, în cursul zilei de 5 iunie, Andrei Bernath a avut o activitate intensă. El s-a întâlnit iniţial cu Alexandru Moghioroş la domiciliul acestuia din strada Precupeţii Vechi nr. 6. Casa în care locuia acesta aparţinea lui Grimberg Leizer (Grumberg Lazăr), cunoscut în ilegalitate sub pseudonimul de „Octav" Avea să fie şi el judecat în procesul celor 19, pentru faptul că participase la Plenara CC al UTCdR, deşi a susţinut că la data desfăşurării ei nu se afla în Bucureşti. Seara, în jurul orelor, 21.00, Bernath s-a întâlnit cu leneş Herbach,
undeva pe strada Niculcea. De aici, cei doi au mers la locuinţa sa din strada Bucureştii Noi. Casa în care locuia aparţinea soţiilor Ştefan şi Ana Csaszar, alţi inculpaţi din lot. La domiciliul lor, au venit în cursul nopţii circa 20 de persoane. Dintre aceştia, Siguranţa a identificat pe următorii: Alexandru Moghioroş, Ernest Schon, Liuba Roitman, Estera Radosoveţki şi Alexandru Drăghici[441].

În 1935, Alexandru Moghioroş era unul dintre liderii organizaţiei comuniste, cunoscut în subterana comunistă sub numele de „Balogh Iosef" sau „Tell"[442]. Alexandru Moghioroş s-a născut la 23 octombrie 1911 în Salonta Mare. După ce a terminat cinci clase primare şi şcoala de ucenici de trei ani, a lucrat în localitatea natală, calificându-se în profesia de lăcătuş mecanic. În 1929, s-a stabilit în Braşov, unde s-a angajat la fabrica de maşini „Fraţii Schiel" Potrivit propriilor declaraţii de după 23 august 1944, în această perioadă, a

440 S. Tănase, *op. cit.,* p. 263.
441 ANIC, fond 96, dosar 6589/1, ff. 7, 83, 86,
442 *Ibidem,* f. 75.

intrat în contact cu mişcarea comunistă. Acest lucru s-a concretizat prin încadrarea sa într-o celulă a tineretului comunist din Braşov. În scurt timp, a fost numit secretar al Comitetului UTC din oraşul de sub Tâmpa. Arestat pentru primar oară în 1931, a fost eliberat din lipsă de probe. Reîntors în Salonta Mare, pentru a-şi pierde urma, a fost numit în 1932 instructor de partid în regiunea Cluj, fiind cooptat în noiembrie acelaşi an membru în Comitetul Central al UTC. În 1934, a fost delegat să participe la Plenara Internaţionalei Tineretului Comunist. Descoperit de poliţia cehoslovacă, a fost arestat şi ţinut pentru câteva luni în Cehoslovacia, după care a fost predat autorităţilor române. După reîntoarcerea lui în România, a fost trimis la Moscova pentru a urma o şcoală de cadre, unde a poposit timp de trei luni. La revenirea în ţară, a activat în conducerea organizaţiei de tineret, fiind arestat pe 7 iulie 1935. În autobiografia sa din 18 septembrie 1944, a menţionat că arestarea sa a fost determinată de provocatorul „Păsărică”, dar şi de lipsa unor „măsuri de conspiraţie”[443].

Pe întreaga durată a desfăşurării plenarei, locuinţa lui Andrei Bernath a fost monitorizată de către Siguranţă. Documentele plenarei confiscate ulterior arată că plenara a fost una extrem de importantă pentru *mişcare.* Conform ordinii de zi, au fost discutate măsurile pe care intenţionau să le întreprindă tinerii comunişti în vederea lărgirii rezervorului de resursă umană. Principalul scop pe care şi-l propuseseră consta în câştigarea de noi aderenţi proveniţi din rândul altor categorii sociale (militari, femei, copii, ţărani). Pentru realizarea acestui deziderat, erau propuse mai multe strategii. Una dintre ele consta în intensificarea activităţii depuse de membrii de partid infiltraţi în sindicate. Ei urmau să se implice în atragerea şi angrenarea muncitorilor şi sindicaliştilor în activităţile sportive şi

443ANIC, colecţia Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate care au încetat din viaţă (în continuare colecţia 53), dosar M-198, ff. 2-3.

culturale, pentru ca sub această mască să se realizeze îndoctrinarea lor regulată şi, ulterior, recrutarea lor ca membri de partid. O alta viza specularea contextului intern şi extern existent atunci. Membrii organizaţiei de tineret îşi propuseră promovarea unui discurs împotriva războiului, precum şi în favoarea politicii frontului popular (încheierea de alianţe electorale cu alte partide de stânga).

Din documentele confiscate de Siguranţă, rezultă următoarea ordine de zi a Plenarei din 5-7 iunie 1935:

> 1/. Introducere în şedinţa plenară. 2/. OETR şi legea paramilitară. 3. Activitatea antirăzboinică şi antifascistă. a) Organizaţie vrăjmase în unităţi. b) Antifascismul, femei, copii. c) Recruţi – cazarmă. 4/. Tactica Sindicală. a) Munca organizaţiilor reformiste. b) Culturale – sportive. 5/. Naţional-revoluţionarii şi ţăranii. 6/. Sarcinile concrete. a) Frontul unic. b) Metode de organizare ale acţiunilor. c) Forme organizatorice. d) Rolul celulelor.[444]

Primele descinderi ale Siguranţei au avut loc în seara zilei de 7 iulie, orele 22.00. O relatare a acesteia se găseşte într-unul dintre documentele consultate. Din materialul de arhivă reiese că unii dintre participanţi, printre care şi Andrei Bernath, au reuşit să scape, întrucât „au simţit că sunt urmăriţi şi au putut să dispară înainte de a fi prinşi.” Marele succes al operaţiunii Siguranţei a constat în descoperirea unui impresionant material propagandistic. Acesta a constituit una dintre dovezile incriminatorii folosite de acuzare în timpul procesului. Materialul descoperit cuprindea: manuscrise conţinând circulări comuniste directive în legătură cu organizarea [Partidul Comunist], rapoarte despre mişcarea comunistă, inventare în care se specifică materialul revoluţionar comunist [...] precum şi ordinea de zi [...] [445].

Andrei Bernath a fost arestat în seara zilei de 9 iulie, orele 18.00 pe şoseaua Jianu, împreună cu Estera

444 ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f 84.

445 *Ibidem,* f. 7,

Radosoveţki şi Liuba Chişinevschi[446]. Ultima era, la aceea dată, unul dintre instructorii UTCdR. Ea şi-a povestit activitatea din ilegalitate, printre care şi reţinerea ei din 1935, într-o autobiografie scrisă după 23 august 1944. Documentul este unul tipic pentru trecutul foştilor ilegalişti care ulterior au făcut carieră şi merită, din acest punct de vedere, să fie reprodus integral:

> M'am născut la Tighina în anul 1911. Tatăl meu era un mic comerciant, mama casnică. Nici tata şi nici mama n'au făcut nici un fel de politică. Suntem 6 surori şi 2 fraţi dintre cari 3 surori şi un frate pe care aproape nu-i cunosc, căci au plecat de acasă încă din 1918-1923. Pe la vârsta de 11 ani am luat parte la organizaţia sionistă „Haşomer Haţair" până la 15 ani. Prima dată când am fost arestată de Siguranţă aveam vârsta de 14 ani. A fost căutată sora mea şi neputând s'o găsească m'au arestat pe mine să spun unde este. Am ştiut unde este dar n'am spus nimic, după câteva ceasuri mi-au dat drumul. La 15 ani am intrat la un atelier de legătorie de cărţi, ca ucenică. În urma influenţei de acasă unde domnea un spirit de mare dragoste pentru U.S. ca şi pt. Partidul Comunist (surorile fiind comuniste) am hotărât împreună cu doi băieţi, prieteni tot lucrători, să ieşim din organizaţia sionistă. În 1926 am ieşit din organizaţie, am vrut să devenim tineri comunişti, dar în oraş în urma unor căderi nu era organizaţie. Noi trei discutam diferite chestiuni politice privind mişcarea muncitorească, fără să avem legătură cu cineva. În organizaţia sionistă am refuzat să mai intrăm. În 1927 am fost primită în UTC constituind prima celulă în oraş, după cădere. Eu am fost secretara celulei. În 1930 am fost trimisă din partea Regionalei UTC-ului la Ismail unde am lucrat ca secretara comitetului judeţean al UTC-ului fiind şi reprezentanta UTC-ului în judeţeana partidului. Atunci am fost primită în partid (1930). După o lună de zile am căzut, la Siguranţă n'am dat nicio declaraţie. La închisoare fiind m'am căsătorit cu Ioşca. După ieşirea din închisoare am lucrat în regionala UTC-ului din Basarabia. Din cauza provocatorului „Tolstăi" din Chişinău am fost arestată. După câteva zile de

446 *Ibidem,* f. 83.

deţinere negăsind la mine nimic, mi s'a dat drumul. Am fost trimisă la Bucureşti de unde am plecat în Moldova ca secretară a UTC-ului. Aici am avut o mare greşeală, făcând o abatere avantgardistă [avangardistă] (Curentul avantgardist a fost pe atunci f. răspândit în rândurile UTC). În urma acestei greşeli, CC al UTC-ului a hotărât scoaterea mea din conducere şi punerea la munca de jos. Eu am recunoscut greşeala, rămânând să arăt această recunoaştere în practică. Am lucrat în organizaţia de massă Ajutorul Muncitoresc Român. După vreo 8 luni având loc la Bucureşti un activ al UTC-ului am fost chemată şi repartizată la munca sindicală. În timpul luptelor din Februarie am fost secretara comisiei sindicale a tineretului. În 1933 am fost arestată. La Siguranţă n'am dat nicio declaraţie. Am stat în închisoare 1 an şi 2 luni. După eliberare am fost trimisă ca instructor al CC UTC la Constanţa. Între timp am mai fost arestată la Galaţi din cauza provocatorului Pârgaru. După 2 zile mi s'a dat drumul şi altă dată am fost luată depe stradă, în Bucureşti, de un agent care mă cunoştea. Nedând nici o adresă la Bucureşti, am fost trimisă la urmă la Tighina, de unde m'am întors imediat. Am luat parte la plenare UTC (1935). În urma unei provocări, au căzut mai mulţi tovarăşi între cari şi eu. Căderea mea se datorează urmăririi unei tovarăşe. La închisoare s'a stabilit că eu n'am fost urmărită ci tovarăşa [Stela Moghioroş] care a venit la întâlnirea cu mine. Am fost arestată în 1935 şi condamnată la 9 ani şi 9 luni dintre cari am făcut 9 ani şi 3 luni. În închisoare am fost în diferite rânduri secretara celulei ori a colectivului. Ultimul an am fost secretara celulei. Afară de devierea avangardistă din 1933, pentru care am fost sancţionată cu punerea la muncă de jos, n'am avut nici o altă pedeapsă de partid[447].

12 iulie 1935 a fost data reţinerii a trei dintre membrii Secretariatului PCdR, Ana Pauker, Dimitrie Ganev şi Şmil Marcovici. În ziua respectivă, Siguranţa a primit o informaţie conform căreia, în locuinţa din strada Ion Ţăranu nr. 18, aveau loc „consfătuiri clandestine ale comuniştilor". Pentru a verifica acest „pont", comisarul Nicolae Turcu a dispus

447 ANIC, colecţia 53, dosar C-78, vol. I, ff. 6-6v.

instituirea unui post de observaţie la adresa de mai sus, format din „detectivii Lepădatu Harlambei, Belderof Dobre şi Grigore Marin din Direcţia Generală a Poliţiei cu scopul de urmări şi identifica pe comuniştii ce frecventează această locuinţă”. În jurul orelor 23,00, au intrat în locuinţa conspirativă trei persoane, identificate ulterior ca fiind Ana Pauker, Şmil Marcovici şi Dimitrie Ganev. Anunţat asupra acestui lucru, comisarul Nicolae Turcu s-a deplasat în strada Ion Ţăranu nr. 18,

ajungând chiar în momentul când aceştia părăseau casa conspirativă. Cei trei au fost prinşi în „strada Arionoaiei colţ cu Antim”[448]. Surpriza autorităţilor a fost să descopere că una dintre reţinute, ce avea o carte de identitate cu numele de Maria Grigoraş, era cunoscuta comunistă Ana Pauker. Despre ea se credea că fusese „otrăvită dându-i-se în mâncare o otravă care ucide lent ca una ce fusese bănuită că ar face parte dintr-un nucleu anti-stalinist”[449]. Cel puţin asta era versiunea lansată de Comintern, care urmărea, după cum avea să se constate ulterior, să adoarmă vigilenţa Siguranţei.

Reţinerea şefilor Partidului Comunist nu a fost una lipsită de incidente. Ana Pauker a fost împuşcată în coapsă, iar comunistul de origine bulgară în picior. Despre acest incident există mai multe versiuni. Siguranţa a prezentat împuşcarea lor ca fiind accidentală, determinată de rezistenţa opusă de aceştia la arestare:

> Înainte de a fi arestaţi cei trei, adică: Ana Pauker, Marcovici Smil şi Dimitrie Ganev-Verbanov, au voit să fugă cu o maşină care însă a putut fi oprită de personalul Siguranţei ce executa urmărirea, cu această ocazie Dimtrie Ganev Verbanov, voind să facă uz de revolver, şi intrând în luptă cu agenţii au fost răniţi superficial în regiunea parietală; *totodată un ricoşet a perforat coapsa stângă a Anei Pauker, gloantele pătrunzând în cea dreaptă şi oprindu-se acolo.* [s. o.][450].

Ana Pauker avea însă propria ei versiune asupra împuşcării sale, susţinând că s-a urmărit asasinarea ei:

> Cred că am fost împuşcată cu intenţia de a fi ucisă. [...] Şi acest lucru a fost dovedit de faptul că, atunci când am părăsit clădirea Siguranţei pentru a merge la Consiliul de Război inspectorul de poliţie Turcu mi-a spus: „Agentul care te-a împuşcat a fost un idiot că nu te-a împuşcat direct în

448ANIC, fond 96, dosar 6596, f 1.
42 449ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f 15.
43 450*Ibidem,* f. 8.
44
45

inimă. Iar dacă mai cazi o dată în mâinile mele, te voi împuşca mortal”.[451].

Cel care îi împuşcase avea să fie ulterior identificat ca fiind detectivul de origine bulgară Belderof Dobre[452], după cum rezultă dintr-un raport al comisarul Nicolae Turcu din 21 iulie 1935. Varianta împuşcării accidentale a celor doi lideri comunişti se regăseşte şi în studiul lui Stelian Tănase[453]. După 23 august 1944, Belderof Dobre avea probabil să regrete participarea lui la această misiune. La 23 ianuarie 1954, a fost condamnat pentru „crime împotriva umanităţii”, după ce timp de şase ani fusese internat administrativ. Motivul indicat în fişa lui matricolă penală era următorul: „a aplicat tratamente neomenoase elementelor comuniste”. Iniţial, a fost condamnat la 25 ani temniţă grea, pentru ca ulterior pedeapsa să-i fie redusă la 18 ani închisoare. A fost graţiat şi eliberat din detenţie prin Decretul Consiliului de Stat nr. 291/1961[454].

Percheziţionată în aceeaşi zi, asupra Anei Pauker au fost găsite şi confiscate:

---

451 *Apud* Robert Levy, *op. cit.,* p. 47.

452 „În momentul arestării, cei trei comunişti fiind somaţi, au opus rezistenţă şi Dimitrie Ganev Vasile intrând în luptă cu agenţii a fost rănit superficial în regiunea parietală stânga, în care timp revolverul detectivului Belderof Dobre luând foc, glontele a ricoşat perforând coapsa stângă a comunistei Ana Pauker. Dimitrie Ganev Vasilev vroind să facă uz de armă a fost împiedicat de rezistenţa detectivilor şi în întunericul nopţii a isbutit să arunce revolverul ce-l purta asupra sa şi care căutat fiind, nu a fost găsit.” ANIC, fond 96, dosar 6589, f. 1.

453 Vezi Stelian Tănase, *Clienţii lui tanti' Varvara,* ediţia a II-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 251.

454 AANP, fond Fişe Matricole Penale, fişa Belderof Dobre, accesibilă online la adresa http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/B/B%2003.%20Barbu%20-%20Bentan/Belderof%20Dobre%20M/index.php [30 august 2014].

următoarele documente alcătuite din circulări, instrucţiuni şi directive referitoare la organizarea şi îndrumarea mişcării clandestine comuniste din România:

1. Un manuscris intitulat „Venituri şi cheltuieli pe luna iunie" reprezentând conturile de gestiune referitoare la finanţarea mişcării clandestine comuniste în România, semnat WALTE şi datat 7/VII/935.
2. Una notiţă intitulată „Luna iunie 1935" reprezentând suma de lei 42.800 distribuită organizaţiunilor comuniste menţionate în această notă.
3. Una notiţă reprezentând un cont în sumă de 20.000 lei distribuită organizaţiunilor comuniste, datat 6 iunie 1935 şi 10 iulie.
4. Două notiţe scrise cu creionul în care se menţionează adresele IENTI str. Buciumului Nr. 15 şi GANEA KOTIC închisoarea militară Corpul 4.
5. Una notiţă reprezentând diverse conturi băneşti în sumă de 11.100 cu adnotaţia – Luni, Joi, 10-2, str. Berde. B. „Argus" etc.
6. Un manuscris cu cerneală cifrat care începe cu data 11.VII.35 şi semnat cu drag George, care trează despre atribuţiunile date membrilor comunişti.
7. Un manuscris cu cerneală reprezentând texte cifrate.
8. Un manuscris datat 7 iulie 1935 şi semnat cu salutări comuniste TARAS, reprezentând un raport despre mişcarea comunistă în diferite localităţi.
9. Două exemplare manuscris semnate M. datate 1 Martie 1935 adresate către CC al PCR tratând despre mişcarea comunistă pe linie sindicală revoluţionară.
10. Două manuscrise cu textul cifrat datate 24/III/935 adresate către 1278.2778 înţelegându-se din conţinutul necifrat că este vorba de un raport referitor la mişcarea clandestină, iar cifrele reprezintă numele oamenilor clandestini.
11. Un manuscris alcătuit din cinci file care tratează despre mişcarea Ajutorului Roşu în România.
12. Un manuscris datat 8/IV/1935 către CC al PCR, tratând chestiunea înfiinţării unui birou juridic pentru cercetarea căderilor şi semnat cu salutări comuniste.
13. Manuscris intitulat „Raportul org. din Buc. a PCR asupra activităţei desfăşurate dela mijlocul lunei Maiu până la sfârşitul lunei iunie 1935 semnat Vişan secretar".
14. Suma de lei 3.500 (trei mii cinci sute) care este rămasă din

fondurile partidului comunist întrucât după cum rezultă din corespondenţa menţionată mai sus; numita Ana Pauker este aceia prin care se finanţează mişcarea.

15. Un carnet de identitate eliberat de Poliţia oraşului Piatra Neamţu pe numele GRIGORAŞ MARIA sub Nr. 5732 din 15 octombrie 1934 sub numele căreia Ana Pauker îşi ascundea identitatea[455].

Dacă Emanoil Kaufman era la data reţinerii un simplu membru al Partidului Comunist, ceilalţi doi erau persoane recunoscute pentru activitatea lor comunistă. Reţinerea lor a fost primită cu satisfacţie de către autorităţile vremii. Aparent, această recunoaştere ar fi determinat supravegherea lui Şmil Marcovici, după ce fusese eliberat dintr-o detenţie anterioară, în cursul anului 1929[456]. Urmărirea lui ar fi condus şi la reţinerea colegilor săi din Secretariat. Stelian Tănase susţine însă că arestarea lor s-ar fi datorat unui informator al Siguranţei, Nicolae Pârgaru, care era şi el membru în Secretariat[457]. Această varianţă fusese exprimată încă din 1955 chiar de către Emanoil Kaufman, singurul din lotul celor 19 care şi-a scris memoriile la solicitarea Partidului. După 23 august 1944, comuniştii aveau să se răzbune pentru intrarea lui în solda Siguranţei. El a fost ucis în 1946, chiar în sediul partidului din Aleea Alexandru nr. 23, şi aruncat într-o groapă comună alături de Petre Melinte şi Ştefan Foriş[458].

De origine evreiască şi de profesie tâmplar, Şmil Marcovici s-a născut la 23 aprilie 1894 în Iaşi, unde a şi

455 ANIC, fond 96, dosar 6596, ff. 2-2v.

456 „Procesul Anei Pauker şi al celor 18 comunişti”, în *Universul* din 19 iunie 1936.

457 S. Tănase, *op. cit.,* p. 252.

458 S. Tănase, *op. cit.,* p. 252. O biografie a lui Pârgaru a fost publicată de Mihai Burcea şi Marius Stan în articolul *Informatorii comunişti ai Siguranţei. Studiu de caz: Nicolae Pârgaru,* accesibil *online* la adresa http://www.militiaspirituala.ro/investigatii/lista-lui-secu/detalii.html?tx_ttnews[tt_news]=406&cHash=5f42ea4acb3677014b4b762718611f9f [accesat în iunie 2014].

absolvit trei clase primare. În 1917, în timp ce era soldat în Regimentul 13 Infanterie „Ştefan cel Mare”, a dezertat şi s-a refugiat la Odessa[459]. Aici, a intrat în Batalionul Revoluţionar Român condus de Cristian Rakovski. Fuga din România i-a adus şi o primă condamnare de trei luni pentru dezertare. Revenit în vara sau toamna lui 1918 în România, a fost arestat de către plutonierul Bălan din regimentul său, dar „care în schimbul unor beneficii materiale îl lasă în libertate”. La scurt timp, a fugit din nou în Odessa, unde a lucrat ca tâmplar. În iulie 1919, a sosit în România sub numele fals de Iosif Moraru, având misiuni de curierat, dar şi sarcina de a asigura legătura între comuniştii din România şi cei din Rusia. Ca trimis al acestora, a adus comuniştilor români importante sume de bani, care au fost folosite la amenajarea unei tipografii ilegale în Şoseaua Vitan şi tipărirea de manifeste. În următorul an, a făcut frecvent naveta între Bucureşti şi Rusia. În 1919, a primit o condamnare în contumacie. Capturat în 1920, a fost încarcerat la Jilava, de unde a evadat la 2 decembrie acelaşi an „prin coruperea santinelei”[460], împreună cu alţi deţinuţi comunişti. El mai este indicat ca membru al unui birou de spionaj cu centrul în Elveţia, ce avea ca misiuni culegerea de „informaţii militare din România”[461]. După evadarea din închisoare, s-a refugiat în Rusia, unde a urmat cursurile unei şcoli politice. Revenit la sfârşitul anilor '20 în ţară, a fost arestat, dar eliberat în baza prevederilor Decretului nr. 1467/1929[462].

Dimitrie Ganev era şi el un important lider al comuniştilor la data arestării sale, făcând parte din gruparea comuniştilor bulgari ce activau în România. Născut la 28 octombrie 1898 în comuna Grădeţ, judeţul Burgas, Bulgaria[463], a absolvit liceul la Sofia. Între 1921-1923, a lucrat ca învăţător, iar în anii 1923-1925 a fost comis voiajor la un

459 ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f 38.
460 ANIC, fond 95, dosar 5/13516, p. 5v şi dosar 7/16863, f 4
461 ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f 38.
462 *Ibidem,* f. 41.
463 ANIC, fond 95, dosar 42298C, dosar nenumerotat.

magazin din capitala bulgară[464]. La mijlocul anilor '20, a venit în Bucureşti, sub motivul continuării studiilor[465] [466]. Până în 1936, mai fusese condamnat în contumacie la 5 ani închisoare corecţională de către Tribunalul Caliacra, în cursul anului 1932. Documentele Siguranţei îl portretizează drept unul dintre cei mai periculoşi comunişti, ce purta în permanenţă două pistoale asupra sa şi „era supravegheat de diferiţi adepţi pentru a nu cădea în mâinile poliţiei româneşti'"[50]. Pe lângă calitatea sa de comunist, acesta mai avea una: era şi membru al DRO (Organizaţiei Revoluţionare din Dobrogea), care milita pentru separarea provinciei de România.

Atât asupra lui Şmil Marcovici[467], cât şi asupra lui Dimitrie Ganev[468] au fost găsite numeroase documente, ce

---

464 ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f. 50.

465 *Ibidem,* f. 51.

466 *Ibidem,* f. 51.

467 Asupra lui Şmil Marcovici au fost găsite următoarele documente: „Un carnet de identitate Nr. 4918 din 21 Octombrie 1933 eliberat de primăria sectorului 2 Negru Municipiul Bucureşti pe numele Marcovici Smil. 2. Una notiţă de culoare roşie reprezentând diferite însemnări cu cheltueli băneşti. 3. Patru foiţe de hârtie subţire în care este scris un raport despre căderea organizaţiei comuniste din Soroca. 4. Două exemplare broşura intitulată – scrisoare deschisă către toţi membrii de partid şi ai UTC către masele exploatate şi asuprite din Dobrogea, apărute în editura comitetului regional din Dobrogea al partidului comunist din România în iulie 1935. 5. Un manuscris cu creionul intitulat « Declaraţie » datată 1935.22.VI. semnată M. Vasiliu. 6. Un manuscris din trei file intitulat – Circulara către toate colectivele revoluţionar din închisori, către toţi revoluţionari[i] închişi. 7. Un manuscris din cinci file intitulat – Rezoluţia Plenarei a II-a din Maiu 1935 tatând despre instrucţiunile şi directivele date organizaţiunilor Ajutorului Roşu din România. 8. Suma de lei 4000 patru mii provenită din fondul partidului comunist pentru finanţarea mişcării clandestine revoluţionare din România." ANIC, fond 96, dosar 6596, ff. 44-44v.

468 Asupra lui Dimitrie Ganev au fost găsite următoarele

aveau să fie folosite ca
dovezi incriminatorii în timpul procesului. După reţinerea lor, toţi membrii Secretariatului, inclusiv Ana Pauker, au fost supuşi unui prim interogatoriu şi întrebaţi „despre faptele ce li se pun în sarcină". Ei au refuzat însă să semneze procesele verbale de percheziţie, dar şi „să facă orice mărturisire în cauză"[469].

Ultimii arestaţi din lot au fost lucrătorii unei tipografii

documente: „1. Un carnet de identitate Nr. 201 din 1 Noiembrie 1932 eliberat de primăria comunei Preselenţi 469judeţul Caliacra pe nume COLEF IV IORDAN de care susnumitul se servea în mişcarea clandestină pentru ascunderea identităţei sale. 2. Şapte notiţe cu diferite însemnări de adrese şi alte chestiuni comuniste. 3. Un manuscris intitulat – către consiliul general al sindicatelor unitare din România, despre sarcinile mişcărei sindicale revoluţionare la căile ferate. 4. Un manuscris intitulat « Declaraţie » datat 8.III.935 şi semnat T.S. privind chestiunea regimului din închisori. 5. Un manuscris alcătuit din optsprezece file, care tratează desbaterile conferinţei organizaţiunilor comuniste din regionala Dobrogei. 6. Un manuscris din două file datat 22.VI.35. Nr. 4 tratând despre situaţia politică şi economică din România, văzută prin prizma ideologiei comuniste. 7. Un manuscris cu Nr. 4 datat 19.VI.1935 tratând despre politica României văzută prin prizma ideologiei comuniste. Manuscrisul are patru file.
8. Un manuscris intitulat – Reeducarea tinerilor criminali în URSS semnat MS alăctuit din două file. 9. Trei exemplare din publicaţiunea « SCÂNTEIA » organul central săptămânal al partidului comunist din România apărută cu data iulie 1935 ca număr festiv pentru 1 August când comuniştii pornesc la manifestaţiuni şi demonstraţiuni contra fascismului şi războiului. 10. Cinci exemplare manifestul semnat comitetul central al partidului comunist din România, datat iulie 1935 şi adresat către întregul popor muncitor dela oraşe şi sate. 11. Un exemplar din broşura intitulată – Chestiunea organizatorică, apărută în editura partidului comunist din România în anul 1931. 12. Un exemplar din broşura intitulată – Sfârşitul stabilizărei capitaliste, apărută în editura partidului

clandestine înfiinţată în aprilie 1935 pe strada general Cernat nr. 36. Dintre angajaţii acesteia au fost arestaţi Ady Ladislau, Donca Simo, Wilma Kajeso şi patronul imobilului în care funcţiona, Samuel Krug. Tipografia a fost descoperită în urma supravegherii lui Andrei Bernath, cel care a şi oferit fondurile necesare pentru amenajarea ei. El s-a ocupat şi de selectarea angajaţilor. Arestarea lor a avut loc în după amiaza zilei de 14 iulie 1935, după cum reiese din interogatoriul unuia dintre tipografi, Ady Ladislau[470].

Ancheta şi interogatoriile

Interogatoriile celor 19 au avut loc în perioada iulie – septembrie 1935. Cei mai mulţi dintre arestaţi au refuzat să răspundă la întrebări, nerecunoscând acuzaţiile ce le erau aduse de către autorităţi. „Lipsa de cooperare" a acestora a fost considerată de anchetatori drept o dovadă a vinovăţiei lor. În documentele generate în perioadă, se consemnează că această atitudine era comună vechilor revoluţionari. Comportamentul comuniştilor avea la bază instrucţiunile trimise de Secretariat membrilor şi simpatizanţilor şi pe care Siguranţa le cunoştea în mod sigur[471], dar şi cunoaşterea principalului act legislativ în baza căruia erau urmăriţi, capturaţi şi condamnaţi (aşa-numita Lege Mârzescu). Spre

comunist din România în anul 1933. 13. Un exemplar din broşura intitulată – Congresul al V-lea al partidului comunist din România, apărută în editura partidului comunist din România în anul 1932. 14. Suma de lei 21.000 care provine din fondurile partidului comunist pentru finanţarea mişcrei clandestine revoluţionare în România. 15. Un manuscris intitulat din trei file pe hârtie subţire datat 24.6.35. tratând despre căderea organizaţiei partidului comunist din Capitală în luna Noembrie 1934". *Ibidem,* ff. 75-76.

63 ANIC, fond 96, dosar 6596, f 138.

470 ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f 7, 118b.

471 Vezi supra.

exemplu, Ana Pauker a fost interogată în două rânduri, la 25 iulie şi la 17 septembrie 1935. Strategia ei de disculpare a inclus refuzul de a răspunde la întrebările adresate de anchetatori, nerecunoaşterea probelor administrate sau solicitări către anchetatori de a dovedi acuzaţiile ce îi erau aduse[472]. Răspunsurile oferite de aceasta relevă o persoană cu experienţă şi versată în astfel de interogatorii. Voi exemplifica acest lucru cu interogatoriul ei din 25 iulie 1935, cu scopul de a vedea o parte dintre întrebările care i-au fost adresate şi răspunsurile pe care le-a livrat anchetatorului ei.

1. În judecată ai mai fost dată? 1. Am avut o condamnare în lipsă de 20 ani – nu ştiu pentru care motiv am fost însă amnistiată.
2. Prin ordinul C. III. A. nr. 26043/1935, este pusă sub urmărire pentru faptul prev şi pen. de art. 11 din legea pentru reprimarea unor nou infracţiuni contra liniştei publice prin aceia că ai intrat în legături cu asociaţiunile din străinătate în scopul de a primi instrucţiuni şi ajutoare pentru pregătirea revoluţiei comuniste. 2. Înţeleg ca atunci când mi se aduce o acuzare să-mi se prezinte şi dovezile vinovăţiei mele. Altceva nu am de spus.
3. Aţi fost în legătură cu persoane şi asociaţiuni cu caracter comunist din străinătate? 3. La întrebarea doua înţeleg că de vreme ce este vorba de o acuzare ce mi se aduce de către justiţia militară – rolul acesteia este să dovedească întrucât această acuzare este întemeiată.
4. Aţi primit instrucţiuni şi ajutoare sub diferite forme dela asemenea asociaţiuni? 4. Răspunsul este acelaşi ca şi la întrebarea 2-a.
5. De unde aţi luat numele de Grigoraş Maria? 5. Nu am nimic de răspuns.
6. Ce va făcut să vă folosiţi de un acte de identitate pe numele de Grigoraş Maria? 6. Nici la această întrebare nu răspund.
7. Cunoaşteţi compunerea Comitetului Central secret de pe teritoriul Român? 7. Nu cunosc.
8. Cunoaşteţi pe Marcovici Smil zis Caril, zis Moraru, zis

472 ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f 12.

Scvartz, zis Ilie şi pe Dimtrie Ganef Vasilief zis Golev Ivan Iordan? 8. Îl cunosc pe Marcovici fără toate zisurile. Pe Ganef l-am atunci cînd agenţii siguranţei l-au vârât într-un taxi de piaţă în care mă suisem eu în seara de 12 iulie 1935.

9. Arătaţi cu ce împrejurări aţi cunoscut pe Marcovici? 9. Îl cunosc demult şi nu aşi putea spune împrejurările în care l-am cunoscut?

10. Cunoşti pe Kaufman Emanoil zis Mihail? 10. Nu-l cunosc.

11. Aţi luat parte la întrunirile conspirative din str. Ioan Ţăranu nr. 18? 11. Nu.

12. În seara zilei de 12 iulie 1935 aţi fost arestată în momentul când ieseaţi dela acea adresă? 12. Nu recunosc.

13. Arătaţi împrejurările în care aţi fost arestată? 13. Mă suiam într'o maşină taxi. În momentul acela când mă aşezam în maşină a fost vârât în maşină Marcovici, 4-5 agenţi au înconjurat maşina şi au dat ordin să nu plece şoferul. În acelaşi timp agentul Budelof l-a adus pe acela de la care am aflat la Consiliu că se numeşte Ganef, iar din ordinul comisarului Turcu agentul Budelof a slobozit un glonţ de revolver rănindu-l la ochi pe Ganef, iar mie mi-a perforat piciorul stâng, apoi glontele mi-a intrat în piciorul drept, unde se află şi astăzi. Cu maşina am fost adusă la siguranţă. Am fost arestată în Calea Rahovei colţ cu Str. Antim.

14. Aratăţi ce aveţi de spus în legătură cu materialul referitor la finanţarea mişcărei clandestine revoluţionare din România găsit cu ocazia percheziţionării ce vi s'a făcut? 14. La mine nu s-a găsit nici un material[473].

Au fost însă şi excepţii: Emanoil Kaufman şi Ady Ladislau. În cazul celui de-al doilea, investigaţii ulterioare ale comuniştilor, după preluarea puterii, au indicat că acesta fusese racolat ca informator de Siguranţa din Târgu Mureş. Din lectura documentelor perioadei reiese că recunoaşterile primului ar fi fost rezultatul unor măsuri de „persuasiune" din partea autorităţilor, care au utilizat inclusiv forţa fizică. El şi-a retractat ulterior declaraţia din iunie-iulie 1935, motivând că i-a fost smulsă prin bătaie. În cazul său, există şi

473 ANIC, fond 96, dosar 6589, ff 4-5.

memoriile sale scrise în 1955. Acestea au fost redactate în acelaşi an în care fostul său coleg de lot şi ministru adjunct al Afacerilor Interne, Ady Ladislau, a fost îndepărtat din poziţia avută, iar ulterior „demascat" ca trădător al mişcării. Memoriile lui Kaufman prezintă detalii despre copilăria sa, drumul său spre comunism şi procesul din iunie 1936. Ele reprezintă în acelaşi timp şi singura „povestire din interior" despre acest proces, pe care am identificat-o. Două menţiuni trebuie făcute cu privire la sursele care vizează biografia acestuia. În interogatoriile de la Siguranţă şi din timpul Procesului, el a negat orice legătură cu mişcarea comunistă, cu excepţia celei dictate de interesele financiare. Inducerea anchetatorilor pe o pistă falsă era însă una dintre strategiile folosite de către cei arestaţi. În acelaşi timp, negarea oricăror legături cu partidul reprezenta o instrucţiune după care se ghidau comuniştii şi simpatizanţii lor atunci când ajungeau în detenţie. Aceasta reiese şi din broşura *„Ce trebuie să ştie orice revoluţionar"* şi în care se specifica conduita dezirabilă a unei persoane reţinute:

> Niciodată să nu recunoşti că aparţii partidului sau faci muncă de partid, nici despre tine şi cu atât mai mult despre alţi tovarăşi, chiar dacă Siguranţa este informată despre aceasta, sau posedă declaraţiile altor arestaţi. [...] Declaraţiile tovarăşilor trebue să se mărginească la negarea acuzaţilor cari li se aduc[474].

Detenţia în Bucureşti a celor 19 inculpaţi

După o anchetă de 33 de zile, conform informaţiilor oferite de Emanoil Kaufman, inculpaţii au fost depuşi pentru o zi la sediul garnizoanei Corpului 2 de Armată din Bucureşti. De aici, au fost transferaţi în penitenciare, în vederea procesului programat să înceapă în ziua de 27 februarie 1936. Bărbaţii

474 ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 100/1932, f. 24.

au fost închişi la Jilava, iar femeile la Văcăreşti. Despre regimul comuniştilor şi preocupările lor în penitenciarele de mai sus s-au păstrat mai multe memorii ale acuzaţilor, răspunsurile autorităţilor la cererile lor şi declaraţii ale martorilor acuzării în timpul procesului de la Craiova. Unul dintre ei a fost maiorul Constantinescu, ajutorul comandantului Închisorii militare Jilava. Declaraţiile lui, reproduse de presa vremii, incriminează comportamentul comuniştilor în perioada în care s-au aflat în unitatea sa.

În timpul audierii sale din 17 iunie 1936, comandantul adjunct al Închisorii militare Jilava, a menţionat că, în perioada petrecută aici, comuniştii au scos chiar un ziar, numit *Jilava roşie,* dar şi că au încercat să-i corupă pe soldaţii din corpul de pază, îndemnându-i la rebeliune[475], ori să solicite banii pentru „munca prestată". Maiorul a precizat că doi dintre soldaţi, „Lupovici şi Nachmansohn au căzut în cursă fapt pentru care au fost pedepsiţi"[476]. În timpul depoziţiei sale, unul dintre inculpaţi, Alexandru Drăghici, l-a învinuit că l-ar fi bătut. La această acuzaţie, comandantul a replicat că nu-şi amintea[477]. Unul din inculpaţii prezenţi în lotul celor 19 avea să-şi prezinte propria versiune asupra detenţiei de la Jilava în memoriile sale, redactate la solicitarea Partidului Comunist (1955). În cuprinsul acestora, el confirmă o parte dintre declaraţiile lui Constantinescu, dar prezintă şi o serie de informaţii despre restricţiile suferite de el şi ceilalţi coinculpaţi. Din relatarea lui aflăm că, odată ajunşi la Jilava, au fost supuşi celebrelor „contraanchete"[478] prin care treceau majoritatea deţinuţilor comunişti. Scopul lor era de a verifica comportamentul acestora în timpul

475 „Procesul Anei Pauker şi al celor 18 comunişti", în *Universul* din 19 iunie 1936.

476A. Constantinescu, „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XII. Şedinţa de dimineaţă", în *Curentul* din 20 iunie 1936.

477 „Procesul antifasciştilor", în *Zorile* din 19 iunie 1936.

478Pentru detalii vezi P. Câmpeanu, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse,* Editura Polirom, Iaşi, 2011.

cercetărilor de la Siguranţă, dar mai ales dacă printre ei se aflau informatori sau provocatori. Comuniştii aveau încă de pe atunci o obsesie legată de acest aspect, temându-se de

infiltrarea unor agenţi ai autorităţilor. După 23 august 1944, ei se vor răzbuna pe unii dintre aceşti *trădători,* maltratându-i sau omorându-i. Cât despre regimul de detenţie, el menţionează că:

> la Jilava [...] ni s-au făcut mari mizerii, nu ni s-a dat hrană, nu ni se permitea să ne plimbăm prin curte, nu ni se permitea să primim pachete şi nu aveam dreptul la vorbitor. Noi duceam lupta cu administraţia militară să ni se acorde drepturile de deţinuţi politici[479].

În memoriile sale, el a confirmat, peste ani, acuzaţiile din timpul procesului, şi anume continuarea propagandei comuniste în timpul detenţiei:

> La Jilava se ducea o muncă de educaţie Comunistă cu noii sosiţi astfel că noi am început să învăţăm intens ceea ce ni se preda. Educaţia politică începea seara, după închidere, iar lectorii era tovarăşi bine pregătiţi care ne educau în acelaşi timp şi din punct de vedere cultural. [.] Ridicarea nivelului cultural şi ideologic se făcea prin discuţii cu „prietenii" (cuvântul folosit în închisoare) şi încetul cu încetul oamenii începeau să înveţe, să prindă drag de acest lucru şi să-şi găsească o preocupare utilă, pregătindu-se în felul acesta şi pentru lupta internă din închisoare şi pentru aceea din afară, atunci când se vor elibera[480].

Potrivit lui Kaufman, administraţia închisorii a încercat să împiedice această formă de propagandă prin diferite măsuri. Ele au constat în izolarea liderilor, plasarea celor reţinuţi în procesul Anei Pauker în celule diferite, dar şi interzicerea unor drepturi de care beneficiau deţinuţii în acea perioada: „vorbitorul" sau dreptul de a primi alimente din afară. În acelaşi timp, pentru a afla planurile comuniştilor, administraţia a introdus printre comunişti „un provocator [...] care se dădea drept student şi informa siguranţa generală de

479 ANIC, colecţia 60, dosar 83/1955, f. 9.
480 Ib*i*dem, ff. 9-10.

toate mişcările noastre”. Acesta avea acelaşi nume cu unul dintre acuzaţi, Lazăr Grimberg. Comuniştii au aflat că era unul dintre informatori dintr-o eroare a conducerii Închisorii militare Jilava. În locul „provocatorului”, administraţia a transferat la sediul Siguranţei pentru a raporta cele aflate pe comunistul cu acelaşi nume. La reîntoarcerea în penitenciar, adevăratul Lazăr Grimberg a relatat coacuzaţilor săi informaţiile aflate, şi anume că printre ei exista un informator cu acelaşi nume[481]. Kaufman a mai relatat că unii dintre comunişti au fost trimişi la carceră, după ce asupra lor au fost descoperite manifeste comuniste[482].

Ajunse la Penitenciarul corecţional Văcăreşti, femeile au reclamat tratamentul discreţionar la care erau supuse. Sunt semnificative în acest sens trei scrisori. Una dintre acestea aparţine Anei Pauker şi a fost adresată, la 3 februarie 1936, prim-ministrului de la acea vreme, Gheorghe Tătărescu. Relatarea începe cu sublinierea faptului că arestarea ei din 12 iulie 1935 a fost „făcută fără nici un motiv legal”, ea fiind doar „începutul unui întreg şir de acte samavolnice, ilegale, acte de atentare la viaţa şi libertatea mea”[483]. În opoziţie cu acuzaţiile ce le erau aduse de către autorităţi, ea susţinea că procesul ei şi al celorlalţi inculpaţi era un „proces de idei politice”[484].

Cât despre detenţia propriu-zisă, a subliniat imposibilitatea exercitării unor drepturi, cum ar fi cel de a-şi pregăti apărarea, dar şi refuzul administraţiei penitenciarului de a-i acorda accesul la ziare:

> În acest timp eu şi ceilalţi arestaţi politici în prevenţie izolaţi, împiedicaţi de a avea contact cu viaţa politică, fără libertatea de a avea ziare, publicaţii etc. Iar acum, chiar după terminarea instrucţiei nu mi se dă posibilitatea de a avea

481 *Ibidem,* f. 10.
482 *Ibidem,* f. 11.
483 ANIC, fond 95, dosar 121316, f. 149.
484 *Ibidem,* f. 149v.

presă şi întreg material necesar dela arestarea noastră până acum şi presa curentă, tot materialul inclusiv publicaţiile Internaţionalei Comuniste, publicaţiile comuniste din străinătate şi din ţară – de care avem nevoe pentru apărarea noastră – aceasta cu atât mai mult cu cât publicarea celor din urmă constitue unul din capetele de acuzare. Suntem împiedicaţi de a lua contact cu prietenii noştri politici, cu oameni politici şi cu reprezentanţii presei, contact de care avem nevoe pentru a ne informa asupra situaţiei politice. (După terminarea instrucţiei am fost împiedicată de a vorbi cu un ziarist, care m'a vizitat la închisoare. Tot după terminarea instrucţiei s'a încercat de a împiedica chiar pe unul din avocaţii mei de a lua contact cu mine). Suntem împiedicate de a avea întrevederi cu ceilalţi acuzaţi închişi la Jilava. În aceste condiţiuni: de ţinerea mea în stare de arest, fără tratamentul medical necesar, cu răpirea oricărei posibilităţi de pregătire a apărării mele, guvernul e răspunzător pentru simulacrul de judecată ce ni se pregăteşte şi care echivalează cu un al treilea atentat la viaţa şi libertatea mea[485].

La 6 februarie 1936, Ana Pauker şi celelalte deţinute au trimis o nouă scrisoare în care reclamau încălcarea aceloraşi drepturi, dar adresată preşedintelui Consiliului de Război al Corpului II de Armată. Drept responsabil al acestor restricţii l-au indicat pe comandantul penitenciarului Văcăreşti, C. Boceanu, care refuza să le pună la dispoziţie actele ce le priveau[486]. O ultimă scrisoare identificată datează din 17 februarie 1936 şi care era adresată directorului general al Penitenciarelor şi Instituţiilor de Prevenţie, ea fiind semnată şi de alte deţinute comuniste aflate în aceeaşi unitate penitenciară. Ca şi în precedentele lor memorii, acestea l-au învinovăţit pe comandantul Penitenciarului corecţional Văcăreşti de neacordarea drepturilor prevăzute de regulamente. Petiţionarele au menţionat şi tratamentul abuziv al acestuia, chiar şi atunci când cereau să fie scoase la

485 *Ibidem,* ff. 149v-150.
486 *Ibidem,* f. 172.

raport: „Ieşind la raport în faţa d-lui Director al Închisorii, nu suntem ascultate până la sfârşit suntem date afară şi chiar bruscate, cum a fost cazul Ofeliei Manole”. În finalul acestei noi reclamaţii, acestea au cerut:

> a) Acceptarea cererilor noastre iscălite în mod colectiv, nefiind nici o lege, care să interzică înaintarea unei cereri colective, atunci când chestiunile din cerere privesc deopotrivă pe semnatarii ei. această măsură înseamnă răpirea dreptului elementar la reclamaţie. b) Acordarea vorbitorului şi în zilele de Duminică pentru rudele noastre, care fiind ocupate toate săptămâna, au posibilitate să vină în alte zi. Acest drept ne-a fost răpit fără nici un motiv de către d-l Director în ziua de 16.II.1936, când n’au fost admise rudele noastre, chiar şi acele cari au avut permisiunea din partea Consiliului de Război. c) Dreptul de a primi ziare politice, noi fiind deţinute politice. d) Îmbunătăţirea hranei şi a pâinii. e) Mărirea raţiei de lemne, care este extrem de mică şi darea rogojinilor pentru celulele cu ciment. Avem dintre [printre] noi grav bolnave: 2 bolnave de tuberculoză osoasă, cari stau în ghips: un copil de 4 luni; Ana Pauker împuşcată în picior şi alte bolnave de plămâni, reumatism şi inimă, sănătatea cărora este periclitată din cauza frigului. Faţă de aceasta situaţie gravă de răpirea dreptului de reclamare şi a nerezolvării cerinţelor sus arătate, cerem instituirea imediată a unei anchete din partea Direcţiei Generale a Închisorilor[487].

La toate aceste memorii ale comunistelor, autorităţile au răspuns prin mai multe adrese oficiale, semnate de prim-comisarul regal Dumitru Bălşianu. Una dintre acestea este o notă din 28 februarie 1936 către penitenciarul Văcăreşti şi în care se spunea că, având în vedere statutul închisorii...

> Consiliul de Război al Corpului II Armată nu se poate amesteca în modul de conducere şi de administrare a unui Penitenciar care nu se află sub ordinele administraţiei

487 ANIC, fond 95, dosar 121316, ff 175-176.

militare. Ca atare susziselе nu se pot plânge acestui Consiliu de Război că nu li s'a înaintat cererea de dare în judecată pentru rănirea Anei Pauker şi Dimitrie Ganev Verbanof cu ocazia arestării, libertatea de a primi presa şi introducerea de gazete în interiorul Închisorii[488].

În schimb, a menţionat că au fost puse la dispoziţia acuzatelor dosarele procesului, contrazicând versiunea acestora. Acest răspuns al prim-comisarului regal survenea după o adresă a sa din 24 februarie 1936, în cuprinsul căreia a indicat motivele pentru care cererile inculpatelor nu puteau fi îndeplinite. El a precizat în această notă către penitenciarul Văcăreşti că „regulamentele închisorilor" nu permiteau ca acuzaţii să primească „ziare, cărţi şi publicaţiuni cu teze internaţionale comuniste", dar şi că „nici un text de lege nu prescrie că dacă sunt mai mulţi acuzaţi, trebue să li se înlesnească întrunirea laolaltă". El a invocat şi un posibil pretext, pentru care acuzaţii de la Văcăreşti şi Jilava nu se puteau întâlni pentru a-şi pregăti apărarea, după cum au reclamat Ana Pauker şi celelalte inculpate:

> Închisoarea Militară Jilava nu dispune de mijloacele necesare de transport pentru a duce şi aduce pe deţinuţii de la închisoare la Văcăreşti pentru întâlniri comune ori viceversa.

488 *Ibidem,* f 217.

În această adresă, datată 24 februarie 1936, prim-comisarul regal răspundea şi solicitării Anei Pauker de a i se primite întâlniri cu oamenii politici şi ziarişti. El menţiona că aprobarea lor ar fi însemnat încălcarea prevederilor regulamentare chiar de către cei care aveau ca primă îndatorire respectarea lor, după cum reiese din următorul pasaj:

> Acuzaţilor din procesul Ana Pauker şi ceilalţi nu li se poate permite întâlniri cu oamenii politici şi ziariştii, întrucât nu se poate deroga de la dispoziţiunile închisorilor care nu prescrie asemenea vizite. Legătura cu aceştia o pot avea în ziua înfăţişării la proces, când îi pot asculta ca martori şi ca atare [vor putea] convorbi cu ei prin întrebări pe care vor voi să le pună[489].

La două zile de la emiterea acestui document, Bălşianu a transmis şi o notă către Închisoarea militară Jilavă, prin care a specificat motivele pentru care acuzaţii Şmil Marcovici şi Dimitrie Ganev nu puteau primi legile, în baza cărora aveau să fie judecaţi, şi pe care le ceruseră: „Consiliul de Război şi nici Închisoarea Jilava nu sunt obligate a pune la dispoziţia petiţionarilor codurile de legi şi jurisprudenţe”. Prim-comisarul regal a precizat că ei le puteau primi de la „apărătorii lor aleşi”[490].

La 2 iulie 1949, directorul Penitenciarului corecţional Văcăreşti, Constantin Boceanu a fost arestat şi închis la Penitenciarul Târgşor, care, la acea dată, funcţiona ca loc de detenţie pentru foştii poliţişti şi deţinuţii minori. Ulterior, a fost învinuit pentru „activitate intensă contra clasei muncitoare”. Motivul precizat în fişa lui matricolă penală era următorul: „în anul 1930 fiind Director la penit. Văcăreşti a bătut pe un deţinut”[491]. De un tratament similar a beneficiat

489 ANIC, fond 96, dosar 6593, f 64.
490 *Ibidem,* f. 65.
491AANP, fond Fişe matricole penale, fisă Constantin Boceanu, accesibile online şi la adresa http://86.125.17.36/Fise

şi prim-comisarul regal D. Bălşianu. Că şi directorul Penitenciarului Văcăreşti, a fost arestat şi condamnat după 23 august 1944, dar pentru „crime de război" şi „crime împotriva umanităţii". Motivul invocat în fişele penale identificate era aplicarea legislaţiei cu „caracter social şi politic"[492].

Desfăşurarea procesului în Bucureşti

Prima zi a procesului fixată pentru data de 27 februarie 1936, la Consiliul de Război al Corpului II Armată Bucureşti, s-a desfăşurat într-un climat de maximă siguranţă. Procesul s-a judecat la acest tribunal, deoarece în Bucureşti fusese prelungită starea de asediu (30 decembrie 1935)[493]. Autorităţile au luat măsuri de vigilenţă sporite pentru preîntâmpinarea „oricăror incidente cu prilejul judecării acuzatei Pauker şi alţii", temându- se de organizarea unor proteste ale comuniştilor în faţa instanţei de judecată, dar şi de posibile tentative de evadare ale inculpaţilor. În acelaşi timp, erau la curent cu intenţia comuniştilor de a transforma acest proces într-un mijloc de propagandă şi de diseminare a „ideilor comuniste". În acest sens, au fost dispuse patrulări periodice în faţa Consiliului de Război „pentru a nu permite aglomerări de persoane". Consiliul a mai solicitat ca Regimentul de Jandarmi Pedeştri să-i pună la dispoziţie două plutoane, cu scopul de a fi folosite la escorta acuzaţilor, la

---

%20matricole%20penale%20-%20detin uti%20politici/B/B%2005.%20Blejan%20-%20Bolcu/Boceanu%20Constantin%20I/index.php [30 august 2014].

492 AANP, fond Fişe matricole Penale, fişa Dumitru Bălşeanu, accesibilă online şi la adresa http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti %20politici/B/B%2002.%20Balan%20-%20Barbosu/Balseanu%20Dumitru%20D/index.php [30 august 2014].

493 S. Tănase, *op. cit.,* p. 252.

patrulări în jurul localului de judecată, dar şi ca trupe de manevră, în cazul apariţiei unor busculade. De asemenea, intrarea în Consiliu se realiza doar prin punctele de control, riguros păzite de soldaţi şi jandarmi. La poarta principală, se afla „un cordon de jandarmi cu un plutonier de la Consiliu şi doi comisari" care aveau „consemn să nu lase să intre [în sala de judecată] decât pe cei citaţi, avocaţi şi ziarişti". Un al doilea punct de control era instituit la intrarea în gangul de jos, fiind format dintr-un plutonier, doi comisari şi o agentă[494], iar al treilea punct de control se afla

494 ANIC, fond 96, dosar 6593, f. 6.

instalat la uşa de pe coridor, care asigura probabil intrarea în sala de judecată. Acesta avea următoarea componenţă: „un plutonier şi 2 comisari”[495]. Ca o măsură de precauţie, în Corpul de gardă, se mai afla un pluton de jandarmi, „iar două secţii în sala Vânători de Munte”.

Dispoziţiile elaborate de conducerea instanţei mai prevedeau ca holul din faţa secţiei de judecată să rămână complet „degajat”, iar martorii să stea doar în „rotondele de la intrare”. După audiere, martorul era scos imediat din sala de judecată. Temerile autorităţilor erau însă aşa de mari, încât au mai ordonat ca „echipe secrete dela poliţie şi siguranţă” să se afle „în sala de şedinţă şi în rotonde”. Planul elaborat atunci mai prevedea că transferarea acuzaţilor de la Văcăreşti şi Jilava să se realizeze cu o „camioneta escortă şi cu dubă”, dar şi ca pe toată durata procesului aceştia să rămână la Consiliu, nemaifiind transferaţi la penitenciarele de proveniență. Paza acestora era asigurată de către doi plutonieri de serviciu, un ofiţer de rond, santinelă dublă la ferestre şi la uşi[496]. S-a mai propus ca:

> 1. Aleea Consiliului precum şi camerile deţinuţilor şi coridoarele să fie luminate pe tot timpul nopţii. 2. O unitate din trupele ce sunt cazate [în] Cazarma Sf. Gheorghe, să fie consemnată pe tot timpul procesului în cazarmă, în caz că în timpul procesului se va constata că nu este nevoe de această unitate de alarmă, se va raporta grupei voastre. 3. A se da ordin Cazărmei Sf. Gheorghe ca electricianul să fie concentrat în cazarmă atât ziua cât şi noaptea pentru a putea remedia orice accident de lumină. 4. În ipoteza unui accident mai grav de lumină, Consiliul are imperios nevoe de 5 lămpi de gaz, 10 litri de gaz, 12 lumânări[497].

495 *Ibidem,* f. 6v.
496 *Ibidem,* f. 6v.
497 *Ibidem*, ff. 6v-7,

Prima zi a procesului, 27 februarie 1936, a fost una extrem de tensionată, fiind caracterizată de incidente între susţinătorii comuniştilor şi armată. Un raport al Direcţiei Generale a Poliţiei menţionează că, încă de la ora 8 dimineaţa, în faţa Consiliului de Război, în curte şi pe străzile limitrofe, s-au strâns 800 muncitori ce fuseseră „citaţi ca martori". Potrivit documentului, printre ei se aflau şi „propagandişti comunişti", care îi îndemnau pe cei prezenţi la „manifestaţiuni". Primele incidente au apărut în jurul orei 9,00, când s-a produs o „busculadă între muncitorii citaţi ca martori şi armată". Motivul a fost solicitarea primilor „să fie lăsaţi liberi la intrare". Conform dispoziţiilor primite, reprezentanţii forţelor de ordine au refuzat acest lucru, ceea ce a condus la crearea busculadei menţionate în raportul Poliţiei. Documentul mai menţionează că „în această busculadă", agentul Nicole Guşă, angajat al Prefecturii Poliţiei Capitalei, a fost atacat şi intimidat de către „comunistul Sloim Moili, şomer din Bucureşti". Pentru a scăpa din îmbulzeala în care fusese prins, agentul a tras un foc de armă. Alarmată de apariţia acestor incidente, încă de la primele ore ale dimineţii, Prefectura Poliţiei Capitalei a reacţionat imediat. Conducerea instituţiei a decis să suplimenteze efectivul de pază din faţa instanţei şi a trimis „un pluton de jandarmi sub comanda unui ofiţer pentru menţinerea ordinei". Decizia Prefecturii Poliţiei Capitalei a survenit şi ca urmare a zvonurilor alarmante din acea zi şi care anunţau că „în afară de martori se observă grupe care numără circa 300 muncitori comunişti pe străzile laterale din faţa Consiliului de Război"[498].

Procesul propriu-zis a început la ora 9,30. Completul de judecată a fost condus de colonelul Mihail Bădescu, având-i ca membri pe maiorii Atanasie Ştefănescu, Alexandru Dobreanu şi căpitanii Petre Leoveanu şi Gheorghe

498 ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 27/1936, ff. 141-142.

Dumitrescu. Procuror a fost desemnat ofiţerul magistrat Dumitru Athanasiu[499]. Descrieri ale desfăşurării şedinţei se găsesc în presa vremii, remarcându-se atitudinea total diferită dintre principalele cotidiene ce au avut corespondenţi la proces. Pe lângă partizanatul lor, presa a oferit şi unele informaţii despre atmosfera acelei zile de 27 februarie 1936. „Universul” a relatat că procesul s-a judecat într-o sală neîncăpătoare, iar jumătate din capacitatea ei era ocupată de avocaţi, ziarişti şi acuzaţi. Aceştia din urmă sunt descrişi într-un registru subuman, ce aminteşte, din multe puncte de vedere, de articolele presei comuniste referitoare la paraziţii societăţii comuniste. Violenţa de limbaj reiese şi din următorul pasaj ce îi descrie pe cei 19 acuzaţi:

499 *Ibidem,* f. 141.

> Cei 19 acuzaţi stau într un fel de ţarc. Stau pe scaune. Nu e nici un „iluminat" printre ei, nici umbră pe faţă lor de vreo preocupare în legătură cu marile probleme ale timpului. Frunţi strâmte, figuri mediocre seamănă mai degrabă a infractori de rând decât a „apostoli" ai unei lumi noi. Ceeace te isbeşte din primul moment e tipul lor străin. Nu sunt decât doi-trei români – restul evrei, unguri şi bulgari, îndrumătorii poporului nostru spre alte zări... Ai de odată un sentiment de compătimire şi unul de silă. Uite cine reprezintă ideologia unei mişcări cu caracter social![500].

Atmosfera din sala de judecată este descrisă drept degajată, spre deosebire de „aere[le] speriate" ale tinerilor avocaţi, „de aceleaşi convingeri ideologice cu acuzaţii". Procesul a debutat prin apelul acuzaţilor. Prima a fost Ana Pauker, care a început prin a spune că era arestată samavolnic. A fost însă întreruptă de preşedintele completului de judecată care i-a spus că va avea dreptul să intre în amănunte mai târziu, în timpul dezbaterilor. I-a precizat că, deocamdată, era vorba doar de „procedura stabilirii identităţii şi nimic altceva". A urmat apoi identificarea celorlalţi acuzaţi, după care grefierul şedinţei a citit „rar şi apăsat ordinul de dare în judecată"[501]. Articolul, deşi unul partizan, reflectând punctul de vedere al autorităţilor, a prezentat, în linii mari, şi intervenţiile avocaţilor apărării. După ce au primit cuvântul, avocaţii au ridicat mai multe probleme referitoare la lipsa de publicitate a dezbaterilor, dar şi la atmosfera de teroare în care se judeca procesul şi focurile de revolver ce au fost trase afară, chiar înainte de începerea şedinţei. În aceeaşi zi, avocata Ella Negruzzi a ridicat un al doilea „incident pe chestiunea violării dreptului de apărare". Ea a precizat că avocaţii şi acuzaţii au avut doar opt zile la dispoziţie pentru a lectura dosarul. Ca replică la această afirmaţie, procurorul a menţionat că între

500„Procesul celor 19 comunişti", în *Universul* din 29 februarie 1936. ANIC, fond 95, dosar 121319, f 5.

501 *Ibidem.*

22 ianuarie şi 27 februarie, „grefierul a mers aproape zilnic la închisoare cu dosarele ca să fie cercetate de acuzaţi. Dar acuzaţii au cerut altceva. Ei doreau să le punem la dispoziţie reviste şi ziare comuniste”.[502]

Spre deosebire de „Universul”, relatările din cotidianul de stânga „Dimineaţa” sunt mai detaliate, ele reluând o mare parte din declaraţiile inculpaţilor şi ale avocaţilor. Din pledoaria lui Lucreţiu Pătrăşcanu, aflăm şi care era punctul de vedere al apărării cu privire la acest proces, pe care a încercat să-l prezinte ca fiind unul politic. El a subliniat că „salvele de revolver trase acum 10 minute în stradă, ilustrează deplin condiţiile în care se încearcă judecarea acestui proces”, pe care l-a descris ca pe:

> un proces între anti-fascism şi fascism, un proces în care inculpaţii şi apărătorii vor înfiera fascismul barbar şi trădător începe cu focuri de revolver. Simbolic început! Violenţa [...] însă nu intimidează nici pe inculpaţi, nici pe apărători. Procesul pe care-l vom face fascismului îl vom face cu participarea întregei ţări[503].

În finalul pledoariei, a cerut „publicitatea deplină a dezbaterilor”. După expunerea tuturor punctele de vedere şi respingerea „incidentelor”, completul de judecată a decis amânarea procesului. Noul termen a fost fixat pentru 14 mai 193 6[504].

Cu aproximativ două săptămâni înainte de această zi, a fost stabilită o nouă dată şi un alt loc pentru desfăşurarea lui: 5 iunie 1936 în Craiova. Motivele strămutării procesului au fost prezentate de colonelul D. Bălşianu, prim-comisar regal pe lângă Comandamentul Corpului 2 Armată din Bucureşti, într-o solicitare către ministrul Justiţiei din 2 mai 1936.

502 *Ibidem.*

503„Procesul antifasciştilor în faţa Consiliului de Război”, în *Dimineaţa* din 29 februarie 1936, în ANIC, fond 95, dosar 121319, f 7.

504 S. Tănase, *op, cit.,* p. 254.

Principala „cauză” avansată de acesta a fost cea referitoare la „siguranţa publică”, autorităţile gândindu-se probabil la incidentele din 27 februarie 1936 din Bucureşti şi la capacitatea comuniştilor de a strânge un număr mare de simpatizanţi în principalul oraş al ţării. Reprezentantul legii a solicitat mutarea procesului stabilit pentru data de 14 mai 1936 la Consiliul de Război al Corpului 2 Armată din Bucureşti la:

> un alt Tribunal militar, unde condiţiunile de loc, starea de spirit a populaţiei şi alte elemente, n’ar putea avea un efect de proporţii ca cel pe care îl oferă Capitala ţării[505].

Solicitarea prim-comisarului regal a fost discutată de Secţia a II-a a Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie, pe 8 mai 1935, fiind admisă „cererea făcută de Comisarul Regal al Corpului de Armată şi prin consecinţă strămută cauza dela Consiliul de Război al Corpului II de Armată la Consiliul de Războiul al Corpului I Craiova”[506].

Reacţia inculpaţilor şi a avocaţilor faţă de această decizie a constat în depunerea unei cereri de „opoziţiune” la 11 mai 1936. Principalul „temei” al acestei solicitări a fost următorul:

> cererea de strămutare trebue să fie respinsă întrucât ea nu satisface în fond cerinţele art. 541 procedura penală din punct de vedere al probelor, deoarece dispoziţia de lege mai sus amintită condiţionează strămutarea de producerea dovezilor de către Ministerul Public în sprijinul obligaţiunilor sale. Simpla arătare că ordinea publică este primejduită, sau că Siguranţa Statului necesită o strămutare, este insuficientă în raport cu cerinţa legii, care presupune elemente de probă suficiente pe tema cărora să se poată înaintea Înaltei Curţi atât discuţiunea mutării, cât şi în lumina lor să se poată pronunţa o deciziune valabilă[507].

505 ANIC, fond 96, dosar 6590, ff 41-41v.

506 *Ibidem,* f 43.

507 *Ibidem,* f. 5v.

Solicitarea lor a fost însă respinsă în şedinţa din 27 mai 1936[508]. La acea dată, ei se aflau deja la Craiova, unde fuseseră transferaţi, în condiţii de maximă securitate, încă din 12 mai 1936[509].

Procesul Anei Pauker şi pericolul comunist în presa vremii

Procesul Anei Pauker a fost unul din evenimente centrale ale verii anului 1936. Principalele cotidiane şi-au trimis corespondenţi în oraşul oltean, pentru a transmite periodic ştiri despre ceea ce un colaborator local al ziarului „Curentul" numea „senzaţia verii la Craiova". Articole despre acest proces au apărut în „Adevărul", „Curentul", „Dimineaţa", „Universul", „Zorile". Relatările apăreau aproximativ la două zile de la transmiterea lor. Lectura presei interbelice reflectă atât atmosfera în care s-a desfăşurat procesul, una profund anticomunistă şi naţionalistă, cât şi propaganda din jurul lui, care a depăşit pereţii sălii de judecată unde a avut loc procesul Anei Pauker. Dintre ziarele care au declanşat o intensă propagandă, favorabilă autorităţilor, se remarcă „Universul", secondat de „confratele" „Curentul". Pe tot parcursul procesului, principalul jurnal al epocii s-a remarcat prin articolele sale extrem de virulente la adresa acuzaţilor. Pot fi distinse două modalităţi prin care acest jurnal s-a transformat în principala tribună de diseminare a punctului oficial al perioadei.

Prima, şi poate cea mai importantă din perspectiva vocilor care îşi spuneau părerea despre pericolul comunist şi procesul Anei Pauker, a constat în publicarea unei anchete. Unii dintre cei mai notabili oameni politici ai momentului, desigur cei care erau cunoscuţi pentru reticenţa lor faţă de comunism, au fost intervievaţi de „Universul". Mai mult ca

508 *Ibidem,* f 22-22v.
509 S. Tănase, *op. cit.,* p. 254.

sigur, la momentul respectiv, foarte puțini dintre români se îndoiau de sinceritatea ideilor unor istorici ca Gheorghe Brătianu și Nicolae Iorga sau a unor oameni politici de prim-rang precum mareșalul Alexandru Averescu, Mihail Manoilescu sau Constantin Argetoianu. Opiniile lor despre existența unui pericol comunist erau sincere și întemeiate pe o serie de incidente din trecutul recent, precum cel de la Tatar Bunar din 1924 sau numeroasele descoperiri ale unor organizații comuniste, ce apăreau periodic în presa vremii.

De pildă, un serial publicistic a debutat, la 21 iunie 1936, cu articolul, sugestiv intitulat *Împotriva primejdiei comuniste,* care prezenta punctul de vedere al istoricului Gheorghe Brătianu. În declarațiile sale, se arăta foarte mulțumit de reacția „împotriva primejdiei comuniste", oprindu-se „asupra naturei acestui pericol și al formelor specifice ce le îmbracă în România". El considera că:

> lupta împotriva comunismului nu este o luptă împotriva minorităților etnice de pe teritoriul nostru, decât în măsura în care minoritarii înțeleg să se așeze în serviciul forțelor internaționale, uneltind deci, sub orice formă, împotriva securității statului și a națiunii românești, acum fac din nefericire mulți dintre ei. Depinde deci de ei, în primul rând, să ne confirme sau să ne desmintă.

Istoricul a mai subliniat că lupta împotriva comunismului nu era nici „lupta împotriva păturii muncitorești", deoarece revendicările ei nu constituiau „în România o problemă care să nu poată fi soluționată într-un spirit de echitate și armonie socială". Pentru el, lupta împotriva comunismului însemna, la aceea dată, „lupta împotriva regimului, a sistemului de guvernare care îi deschide porțile și îi pregătește calea". A mai atras atenția că, din punct de vedere al strategiilor marxiste, România se afla în prima fază:

> provocarea dezordinei și a anarhiei, discreditarea și desființarea așezămintelor existente, distrugerea tuturor

forţelor cari reprezintă într o ţară o tradiţie şi o conştiinţă a destinului naţional[510].

Anterior, mai precis la 2 iunie 1936, în „Curentul" apăruse un interviu al lui Gheorghe Brătianu, care era şi unul dintre redactorii acestui ziar. Probabil, acesta a fost sursa de inspiraţie a serialului din „Universul". Interviul avea şi el un titlu sugestiv, pentru mesajul pe care îl transmitea: *„D. Gheorghe Brătianu despre acţiunea comunistă. Un strigăt de alarmă'".* În cuprinsul lui, istoricul se arăta „tot mai îngrijorat – ca să nu folosesc un cuvânt mai puternic – de progresele unei acţiuni care ameninţă nu numai ordinea noastră de stat, dar chiar existenţa noastră naţională". Era de părere că, în Europa, comunismul se afla „din nou în plină ascensiune", invocând ca argumente situaţia din Spania, Grecia sau recentele alegeri din Franţa, dar şi că „propaganda comunistă poate îmbrăca formele cele mai deosebite şi mai ciudate"[511].

Constantin Argetoianu avea să-şi exprime şi el punctul de vedere asupra pericolului reprezentat de mişcarea comunistă într-un interviu din 22 iunie 1936. Răspunsurile lui au fost cele ale unui politician, care nu a ezitat să-şi asume meritul de a fi „stârpit-o pentru zece ani pe tot cuprinsul României", o aluzie la măsurile adoptate de acesta între anii 1920-1921 (când a fost ministru de Interne) şi care au constat în arestarea participanţilor la Congresul de constituire a Partidului Comunist (mai 1921). Cât despre pericolul comunist de la data intervievării lui, Argetoianu declara:

> Nu m'am temut şi nu mă tem câtuşi de puţin de o propagandă comunistă directă şi pe faţă. Poporul nostru este atât de recalcitrant ideologiei comuniste, întrucât nici un rău

510 „Împotriva primejdie comuniste. Declaraţiile d-lui Gheorghe Brătianu", în *Universul* din 21 iunie 1936.

511 „D. Gheorghe Brătianu despre acţiunea comunistă. Un strigăt de alarmă", în *Curentul* din 2 iunie 1936.

> nu poate decurge dintr'un contact direct cu dânsa. Trecutul de pe vremea războiului, pe când trupele erau împletite pe front cu cele bolşevizate, ne dovedeşte puterea de rezistenţă în această credinţă, a poporului român...

El se temea însă de propaganda camuflată, pe care o vedea „extrem de periculoasă, fiindcă îmbracă haina tuturor ademenirilor şi îşi însuşeşte (provizoriu) toate năzuinţele popoarele [popoarelor] istovite de sărăcia provocată prin lunga criză în care ne sbatem". În continuare, Argetoianu atrăgea atenţia că, urmare a acestei propagande camuflate,

> Ana Pauker a devenit la noi un simbol şi massele credule riscă să fie ademenite sub imboldul pauperismului şi prin făgăduielile „Paukerismului"[512].

La patru zile de la declaraţiile lui Gheorghe Brătianu, „Universul" a publicat un interviu cu un alt istoric, Nicolae lorga. Poziţia lui era mult mai optimistă decât a mai tânărului său coleg. lorga admitea periculozitatea doctrinei comuniste, precizând însă că nu erau motive serioase de teamă: „când voi vedea români inteligenţi, cari vor face comunism, mă voi teme. Dar până atunci, cum nu văd decât numai străini sau români fără inteligenţă, nu mă tem" . El concluziona că acest lucru nu excludea adoptarea unor „măsuri contra agitaţiilor comuniste". Spre finalul interviului său, a precizat că „dacă suntem sănătoşi sufleteşte nu ne putem teme de nici un fel de comunism". Întrebat de reporter cum se putea combate „otrava propagandei comuniste [care] pătrunde în unele spirite", răspunsul istoricului a fost următorul: „trebue un guvern care să nu cruţe pe nimeni, lovind în toţi nebunii şi îndepărtându-i măcar din funcţiunile didactice şi sociale"[513].

512C. Şoldan, „Înteţirea propagandei comuniste. Interviu cu d. Constantin Argetoianu, preşedinte al Partidului Agrar", în *Universul* din 22 iunie 1936.

513 C. Şoldan, „Interviu cu d. prof. Nicolae lorga", în *Universul* din 25 iunie 1936.

În numărul următor, „Universul” a publicat un articol intitulat *D. Mareşal Averescu despre pericolul comunist.* Întrebat de reporter „cum vede d-sa astăzi pericolul pe care-l poate reprezenta mişcarea comunistă, pentru interesele noastre naţionale şi de stat”, Averescu a răspuns că şi-a exprimat punctul de vedere în ziarul „Îndreptarea”. Urmare a acestui răspuns, „Universul” a reprodus câteva luări de poziţie ale mareşalului despre pericolul comunist şi din care reieşea că „mişcarea comunistă a luat la noi o extensiune care a alarmat, cu drept cuvânt, toate cercurile politice conştiente de răspunderea ce au de a veghea la menţinerea ordinei publice şi la apărarea instituţiilor noastre fundamentale”. Din punctul său de vedere, „această alarmă” era de „două ori justificată: pe deoparte acţiunea întreprinsă de organizaţiunile comuniste pentru eliberarea Anei Pauker, iar pe de alta de cele ce s'au petrecut în Franţa, imediat după constituirea actualului guvern”[514].

Unul dintre ultimele interviuri identificate este cel al profesorului universitar şi economist, Mihail Manoilescu, care a fost intervievat de „Universul” la 29 iunie 1936. Manoilescu vedea propaganda comunistă din România ca un pe „episod local al marei lupte deschisă pretutindeni în lume între forţele comunismului şi forţele naţionalismului”, dar şi ca o alegere pe care contemporanii lui trebuiau să o facă între naţionalism şi comunism. Iar între aceste două curente, ce îşi disputau întâietatea, alegerea firească pe care o sugera Manoilescu era cea „potrivit principiilor de viaţă ale neamului nostru”, şi anume: naţionalismul. Acest lucru implica să:

> rămânem la tradiţia noastră care înseamnă respectul pentru credinţa creştină, pentru familie şi pentru o ierarhie creştină, pentru familie şi pentru o ierarhie socială, firească şi dreaptă, care începe cu Domnul ţării şi stăm hotărâţi împotriva celor

514 „D. mareşal Averescu despre pericolul comunist”, în *Universul* din 26 iunie 1936.

cari distrug cadrele sufleteşti şi cadrele legale ale societăţii noastre româneşti.

Manoilescu mai considera că

> gravitatea situaţiei stă, la noi, în faptul că acţiunea comunistă se sprijină pe o parte din presa scrisă în româneşte, dar neromânească. Ne găsim astfel în faţa unei probleme unice şi paradoxale. Pe când în alte ţări presa întreagă reprezintă expresiunea opiniei publice, la noi se pune marea chestiune de pedagogie naţională, cum să apărăm opinia publică împotriva unei bune părţi din presă.

Verdictul său era tranşant în acest caz:

> O asemenea presă nu are dreptul să existe. Ea se pune în contradicţie cu însuşi actul de naştere a României Mari. [...] România întregită s'a făcut, cum indică sensul istoriei şi însuşi spiritul tratatelor de pace, pentru a da puţina de manifestare liberă şi integrală geniului neamului românesc.

Drept soluţie imediată a propus ca „deţinătorii de astăzi ai presei evreo-comuniste să-şi aleagă o altă meserie, şi dacă se poate, şi un alt domiciliu”[515].

A doua modalitate prin care „Universul” atrăgea atenţia asupra pericolului comunist a constat în demascarea evreilor, adică a comuniştilor, de la principalele cotidiane de stânga ale perioadei: „Adevărul” şi „Dimineaţa”. Atacurile împotriva „galiţienilor” din Sărindar au fost însoţite de numeroase atacuri violente împotriva principalilor jurnalişti. Articolele cu titlurile „incidente provocate de comunişti”, reacţii de protest ale românilor faţă de pericolul comunist şi procesul Anei Pauker, ştiri despre arderea ziarelor comuniste („Adevărul” şi „Dimineaţa”) în diverse oraşe ale ţării, şi despre publicarea unei liste demascatoare cu evreii care

515 „D. Profesor M. Manoilescu despre pericolul comunist”, în *Universul* din 29 iunie 1936.

conduceau presa comunistă au apărut frecvent în „Universul” din vara lui 1936. Se remarcă în acest sens o listă, publicată pe tot parcursul procesului şi chiar după, sub numele „Cine sunt?”, urmat de următorul text:

> Îndrumătorii, dascălii, mentorii poporului român, cei cari ne dau lecţii nouă românilor, cei cari injuriind naţionalismul autohtonilor pregătesc României altă soartă, cei cari vor să comunizeze ţara ospitalieră care îi hrăneşte din belşug, sunt următorii „neaoşii” de la „Adevărul” şi „Dimineaţa”.

După această introducere elocventă, urmau numele reale şi cele sub care erau cunoscuţi jurnaliştii de la cotidianele incriminate:

> Avram Brauer Rozenfeld (zis Const. Graur), Şmil Pauker (Emil Pauker), Saniel Labin (zis Traian Vlad, Matei Basarab), Burah Braunstein (zis B. Brănişteanu), Ghidale Gherş Brauer (Gr. Graur), Aisig Brauer (Gr. Graur), Avrum Cohler (Alexandru Căşin) |...|[516].

Nu în ultimul rând, „Universul” s-a evidenţiat şi prin publicarea unor articole semnate de personalităţi locale. Este cazul celui publicat de avocatul Ştefan Boţiu, avocat de profesie şi director al Teatrului din Craiova. Scopul pe care şi-l asuma autorul era edificarea cititorilor asupra procesului Anei Pauker. El îi atenţiona pe aceştia că România acelei perioade se afla „în faţa celei mai periculoase forme de **AGRESIVITATE COMUNISTĂ** [subl. original]”, ce fusese „născocită de jidovime pentru îngenunchierea lumii în faţa planurilor ei scelerate”. Avocatul consideră că politica fronturilor şi a ligilor antifasciste reprezintă o manifestare a acestei agresivităţi. Acuzaţii erau portretizaţi de autor într-un registru subuman şi dezumanizator:

516 „Cine sunt?” în *Universul* din 13 iunie 1936.

MUTRE SINISTRE, CU OCHII ÎNECAŢI ÎN URDOARE, CU NASURI COROIATE ŞI CU FIGURI PISTRUIATE, ÎNFĂŢIŞÂND CEA MAI OBJECTĂ [ABJECTĂ] CLOACĂ DE SPECIMENE LOMBROZIANE, MI-AU INUNDAT RETINELE. UN ASPECT ŞI O ŢINUTĂ TOTALITARĂ DE CAVERNA RESPINGEA ORICE CONTINGENŢĂ, DE ORICE FEL, CU INTELECTUALITATEA. PĂREA MAI DE GRABĂ ŢARCUL LUGUBRU AL HIENELOR CĂZUTE ÎN CAPCANĂ [transcriere cf. originalului]. Mi-am aruncat apoi privirea pe lista lor identificare: ANA PAUKER, RADOSOVETKI ESTERA, ROITMAN LIUBA, ANA CSASZAR, SIMO DONCA, ŞMIL MARCOVICI, EM. KAFMANN, E. SCHOEN, S. NAGHY, AL. MAGHIAROŞI, LEIZER GRUMBERG ETC. Îngrozit, mi-am întors ochii, întâmplător, spre banca apărării. Aceleaşi mutre şi aceleaşi specimene, de astădată în ipostaza temerară a prerogativelor avocaţiale, veniţi să regiseze această mare ruşine a toleranţei noastre naţionale: NACHTIGAL, ŞARAGA, TUNA LEHNER, P. GOLDRING, MOSCOVICI, VITZMAN, DAVIDOVICI, etc., iar alături de ei, netrebnicele cozi de topor, simbriaşii cu nume românesc, sortiţi să poarte pe fruntea lor, ca o diversiune, stigmatul trădării şi al paricidului[517].

O reacţie a jurnalelor incriminate a fost publicată în numărul din 13 iunie 1936 al „Adevărului”, sub titlul: *O punere la punct. Noi, colaboratorii noştri, comunismul şi evreii.* Replica s-a concentrat asupra lui Stelian Popescu, fiind devoalate în articol episoade din biografia „marelui român”: „judecat pentru dezertare din reg. 4 Argeş în 1896; înfierat de d. Istrate Micescu pentrucă i-a primit pe nemţi, prin « Universul » cu « bine aţi venit »

Cât despre acuzaţiile că ar fi comunişti, autorii articolului au precizat că „Nu suntem comunişti. Dacă am fi, am fi spus-o”, deoarece „am dovedit totdeauna, că avem curajul opiniilor noastre”. Ei s-au declarat promotori ai democraţiei şi împotriva oricărui fel de extremism, de stânga

517Ştefan G. Boţiu, „Prefaţarea procesului „antifasciştilor” la Craiova”, în *Universul* din 11 iunie 1936.

sau de dreapta[518].

Articole despre procesul de la Craiova au fost publicate şi în publicaţia „Zorile", ele referindu-se, printre altele, şi la regimul deţinuţilor comunişti din închisori (distribuirea discriminatorie a pachetelor primite de aceştia, izolarea lor în „celule întunecoase pe timp îndelungat"[519], precum şi prin publicarea unor editoriale, ca cele semnate de Emilian Socor, apărute în ediţiile din 15 şi 16 iunie 1936 ale aceluiaşi jural. În editorialul din 15 iunie, ziaristul afirma că acuzaţii erau judecaţi pentru ideile şi nu pentru faptele lor[520], iar în cel din 16 a cerut anularea procesului. Motivul invocat de acesta era previzibilitatea deznodământului:

> **Procesul acesta trebue amânat. Din felul cum au decurs până acum desbaterile şi din atitudinea judecătorilor, oricine îşi dă seama că membrii consiliului vor aduce o sentinţă de aspră condamnare. Şi asta înainte de pledoariile apărării[,] înainte de audierea martorilor, înainte chiar de luarea interogatoriilor tuturor acuzaţilor** [subl. original]. Or, în asemenea condiţii, procesul dela Craiova nu-i nu judecată[521].

Discuţiile legate de proces nu l-au lăsat indiferent nici pe Petre Pandrea, care a publicat un editorial în „Adevărul" din 11 iunie 1936 şi prin care se remarca drept un susţinător al punctului de vedere comunist şi opozant al materialelor din „Universul" şi „Curentul". Avocatul menţiona în cuprinsul luării sale de poziţie „vacarm[ul] de lanţuri, cătuşe şi proteste ale unei splendide apărării" în care se judeca procesul Anei

518 „O punere la punct. Noi, colaboratorii noştri, comunismul şi evreii", în *Adevărul* din 13 iunie 1936.

519 „Împotriva regimului din închisori", în *Zorile* din 3 iunie 1936.

520 Emilian Socor, „Procesul de la Craiova", în *Zorile* din 15 iunie 1936.

521 Emilian Socor, „Procesul dela Craiova trebue amânat!", în *Zorile* din 16 iunie 1936.

Pauker, dar şi prezenţa numeroasă a unui public ostil în sala de judecată. Potrivit lui Pandrea, acesta era format din agenţi de siguranţă, cămăşi verzi (legionari) şi albastre (cuzişti). Campania de presă declanşată de „Universul" o cataloga drept un „şantaj calificat asupra judecătorilor pentru a obţine o condamnare". Editorialul său se încheia cu un portret glorificator al principalei acuzate. Ana Pauker era descrisă ca fiind o „intelectuală admirabilă, visătoare şi patetică, însetată de idealuri, cu o viaţă eroică dedicată exclusiv celor umili"[522].

Desfăşurarea procesului de la Craiova (5 iunie – 7 iulie 1936)

În lunile iunie-iulie 1936, Craiova a fost probabil unul dintre oraşele cele mai bine păzite ale României interbelice. Motivul a fost reprezentat de procesul Anei Pauker. Autorităţile se temeau atât de posibile tentative de evadare organizate de Partidului Comunist pentru cei 19 inculpaţi, cât şi de un aflux de membri sau simpatizanţi ai partidului care ar fi putut afecta siguranţa procesului şi destabiliza securitatea oraşului. Ca atare, au fost luate o serie de „măsuri excepţionale": supravegherea continuă şi constanta percheziţie a suspecţilor de comunism; instalarea de posturi fixe în gară şi la barierele oraşului; organizarea de razii şi reţinerea celor suspecţi; obligaţia şoferilor de taxi şi a birjarilor de a raporta „prin notă scrisă orice pasager străin de oraş şi adresa unde a fost dus – pe toată durata procesului"[523]. Demersurile autorităţilor au condus la descoperirea unor persoane considerate suspecte, printre care Ghitla Radosoveţki, sora Esterei, şi Echim Ruse. Despre aceştia se arată în documente că se aflau în Craiova pentru organizarea de „comitete pentru apărarea celor 19

522 Petre Pandrea, „Procesul de la Craiova", în *Adevărul* din 11 iunie 1936.

523 S. Tănase, *op. cit.* (p. 255.

comunişti". Planurile acestora au fost contracarate prin reţinerea lor şi trimiterea lor sub pază la Direcţia Generală a Poliţiei[524]. Alţi „suspecţi" descoperiţi în Craiova, care erau şi martori în proces, au fost Ovidiu Şandru, Maria Roman, Petruţa Căprescu, Julieta Mihăilescu[525].

Măsuri de vigilenţă au fost aplicate şi acuzaţilor. Ele au vizat cenzura corespondenţei, limitarea vorbitorului cu avocaţii şi rudele acestora, precum şi controlarea atentă a pachetelor primite de aceştia[526].

În acelaşi timp, Craiova a fost oraşul asupra căruia a fost concentrată întreaga atenţie a României interbelice pentru o lună de zile. Principalele publicaţii din aceea perioadă şi-au trimis corespondenţii, cu scopul de a relata de la faţa locului momentele cele mai importante ale acestui proces, pe care comuniştii au vrut să-l transforme în unul al fascismului românesc. Pe toată durata lucrărilor, au avut loc incidente; acuzaţii clamând în repetate rânduri violenţe din partea autorităţilor. Una dintre caracteristicile centrale ale procesului a fost chemarea unui număr mare de martori, care nu aveau niciun fel de legături cu inculpaţii sau cu acuzaţiile ce le erau aduse. Scopul urmărit era organizarea unui „spectacol mediatic cu beneficiu propagandistic"[527]. Acest rol a fost sesizat şi de autorităţi, care au descris într-o notă existentă în dosarele acestui proces principalele măsuri decise de „Comitetul pentru apărarea antifasciştilor", condus de avocata Ella Negruzzi:

> preocuparea intensă pentru participarea la acest proces a cât mai mulţi muncitori din toate centrele industriale din ţară, pentru ca pe această cale să se acopere lipsa participanţilor din Bucureşti.

524 *Ibidem,* f. 28.
525 ANIC, fond 95, dosar 6592, f. 144.
526 S. Taanse, *op. cit.*, p. 255.
527 *Ibidem,* p. 257.

şi că

> se va insista asupra prezenţei martorilor ţărani şi asupra întrebărilor ce se vor pune de apărare acestor martori în directă legătură cu situaţia precară a ţărănimei din punct de vedere financiar şi economic, procesul urmând să aibă desfăşurarea unui mare proces politic, secondat îndeaproape de reportagii de presă în ţară şi mari manifestaţii de masă în străinătate[528].

Documentul dezvăluie şi unul dintre planurile prin care comuniştii şi simpatizanţii lor încercau să ţină autorităţile sub o constantă presiune, dar să tragă şi un semnal de alarmă asupra condiţiilor în care se desfăşura procesul:

> Comitetul mondial de luptă contra fascismului şi războiului va organiza, prin secţiunile sale din toate ţările, manifestaţiuni de masse concomitent cu desbaterile procesului Anei Pauker şi se vor expedia telegrame de protestare în mod permanent Ministerului de Război, Ministerului [de] Justiţie şi Consiliului de Răsboi al Corpului I Armată, cerându-se stingerea procesului de eliberarea deţinuţilor, pe care îi vrea poporul, întrucât au luptat pentru pace[529].

Procesul de la Craiova – prima zi

Procesul Anei Pauker de la Craiova a început la 5 iunie 1936, ora 9.30 dimineaţa, în pavilionul de est al cazărmii Regimentului 1 Pioneri[530], aflată la marginea de răsărit a oraşului şi „în apropiere de închisoarea militară, de unde acuzaţii erau aduşi pe jos”.[531]. Drumul din localitatea urbană spre locul de desfăşurare al procesului era atent

528 ANIC, fond 96, dosar 6592, f 135.
529 *Ibidem,* ff 135-136.
530 ANIC, fond 96, dosar 6582, f 42.
531 Colonel magistrat Popescu P. Cetate, *op. cit.,* p. 12.

supravegheat de jandarmi, care aveau consemn să verifice persoanele ce doreau să participe la şedinţe. Accesul era permis doar pe bază de bilete eliberate de preşedintele completului de judecată, colonelul Teodor Petrescu[532]. Potrivit lui Marius Mircu, biletele erau de două categorii: albe, valabile pentru o singură şedinţă şi care trebuiau reînnoite zilnic, şi verzi, ai căror posesori aveau prioritate la intrarea în sală[533].

Ceilalţi membri ai completului au fost maiorul Ştefan Hălălău, maiorul Grigore Ionescu Răzoare, căpitanul Dumitru Andreescu şi căpitanul Dumitru Ionescu. Grefierul procesului a fost Constantin Ionescu[534], iar Ministerul Public a fost reprezentat de locotenent-colonel Petre Popescu, menţionat în presa vremii sub numele Popescu P. Cetate. Pe toată durata procesului, şedinţele au avut loc de două ori pe zi: dimineaţa, între orele 8,30/9.00 şi 12.00, şi după-amiaza, începând cu ora 16.00 şi până în jurul orei 20.00. Pe durata unei şedinţe, au avut loc mai multe „suspendări”, decise de preşedintele completului de judecată ca urmare a atitudinii unora dintre inculpaţi sau chiar a avocaţilor.

Procesul a avut un debut furtunos. Chiar din prima zi, avocaţii apărării au ridicat mai multe „incidente”, printre care cel al lipsei de publicitate a dezbaterilor. Lucreţiu Pătrăşcanu a subliniat că măsurile impuse de autorităţi aveau drept rezultat limitarea accesului în sala de judecată a publicului interesat să participe la dezbateri. Afirmaţiile lui au fost catalogate de prim-comisarul regal Popescu P. Cetate drept un „neadevăr”. A susţinut că nu a fost interzis accesul nimănui în sală, ci au fost aplicate unele dispoziţii pentru a reglementa accesul conform unor anumite reguli, ceea ce însemna însă şi controlarea strictă a numărului celor care

532 A. C., „Procesul Anei Pauker. Senzaţia sezonului de vară de la Craiova”, în *Curentul* din 6 iunie 1936.

533 M. Mircu, *op. cit.,* p. 63.

534 Colonel magistrat Popescu P. Cetate, *op. cit.,* pp. 12-13.

doreau să asiste la proces. După acest start tumultuos, procurorul a realizat că nu a fost îndeplinită procedura de începere a procesului, menţionând că „s'a neglijat citirea ordinului de convocare a consiliului". Acest lucru l-a determinat să solicite considerarea „incidentelor" ridicate de avocaţii apărării ca simple reclamaţiuni, urmând ca ele să fie depuse ulterior în scris. A urmat, după citirea ordinului de convocare, stabilirea identităţii acuzaţilor şi apelul martorilor, care a durat aproximativ 30 de minute[535].

Intrarea celor 19 acuzaţi a fost descrisă în numărul din 7 iunie 1936 al „Universului". Potrivit acestei relatări, „toţi intră veseli, răzând şi împrăştiind cu multă dărnicie şi volubilitate saluturi membrilor apărării. Păreau că intră într'o sală de spectacole, unde îşi întâlniau [întâlneau] prieteni vechi şi buni"[536]. Marius Mircu, prezent la proces în calitate de ziarist, menţionează şi el că prima impresie la vederea acuzaţilor a fost altfel decât se aştepta. Inculpaţii erau:

> O adunare de „doamne" şi „domni", proletari de lume bună, veniţi, parcă, la un *five-o'clock:* costume croite de măsură, tunsori şi coafuri impecabile, faţa strălucind de curăţenie, vestimentaţie, în general, mai mult decât decentă, chiar elegantă[537].

Incidentul din 6 iunie 1936

Protagonistul central al zilei de 6 iunie 1936 a fost unul dintre avocaţii apărării, Nachtigal, care a refuzat să se supună deciziei preşedintelui completului de judecată de a

535„Au început dezbaterile procesului. Ziua I. Şedinţa de dimineaţă", în *Curentul* din 7 iunie 1936. „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Prima zi a procesului", în *Universul* din 7 iunie 1936.

536„Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Prima zi a procesului", în *Universul* din 7 iunie 1936.

537 M. Mircu, *op. cit.,* p. 68.

părăsi sala. Această decizie a avut la bază stăruinţele avocatului de a prezenta un alt incident, deşi colonelul Teodor Petrescu i-a spus că ele vor putea fi expuse doar după citirea ordonanţei de dare în judecată. Conform versiunii din „Universul", avocatul „continua să vorbească pe un ton care atinge violenţa"[538], ceea ce ar fi determinat şi decizia colonelului de a-l evacua din sală.

O mărturie asupra acestui episod aparţine comandantului lotului de jandarmi împuternicit cu asigurarea ordinii în sală. Potrivit acestuia, în urma refuzului avocatului de a părăsi sala, ceilalţi avocaţi au făcut „zid în jurul său". Concomitent, „deţinuţii comunişti au început a vocifera, a ridica pumnii în aer şi a ameninţa." Pentru îndeplinirea ordinului primit a luat mai multe măsuri. Iniţial, a dispus evacuarea publicului, iar, după aceea, pe cea a acuzaţilor. Ofiţerul a admis că a folosit „forţa" în cazul celor care se împotriveau, menţionând şi cum a decurs operaţiunea: „am evacuat câte unu, doi din acuzaţi, cărora li s'a pus cătuşe, fiindcă se opuneau, iar unii au fost scoşi cu forţa, nevoind a părăsi boxa şi sala de bună voie.". El a precizat însă că, în timpul scoaterii din sală a acestora, *„nu s'aprodus nici o lovire* [s.o.]"[539]. Declaraţii în acest sens au oferit şi alţi subofiţeri, participanţi şi martori la incident, precum şi unii dintre jurnaliştii acreditaţi.

Plutonierul Popovici a relatat şi el într-o declaraţie din 10 iunie 1936 că principala cauză a „vacarmului" din sala de judecată a reprezentat-o decizia preşedintelui completului de judecată de a-i evacua pe avocaţi din sală, ceea ce a stârnit protestele acuzaţiilor. Aceştia „s-au ridicat în picioare în boxă ridicând pumnii în semn de protest şi ameninţare dând cu ho dlor ofiţeri ce se aflau în sală şi jand[armilor]" Concomitent, avocaţii apărării şi-au părăsit locurile ce le erau desemnate şi

538„Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Ziua a II-a", în *Universul* din 7 iunie 1936.

539 ANIC, fond 96, dosar 6592, f 1.

s-au strâns în jurul boxei acuzaţilor. Ei le-ar fi cerut celor din pază „să se dea la o parte din jurul boxei ca comuniştii să fie liberi aşi manifesta dorinţele ce le are”. Ca reacţie la aceste măsuri, preşedintele a ordonat evacuarea imediată a sălii de judecată, ceea ce i-a determinat pe subofiţeri să aplice acele măsuri, pe care le-au considerat necesare, pentru a evacua sala şi care au fost descrise de plutonier. Acesta arată că „în primul rând comuniştilor li s'au aplicat feare de mâini şi conduşi fiecare pe rând de jand. în camera din apropierea sălei” Rezistenţa Anei Pauker, l-a determinat pe „povestitor” să intre în „boxă am luato dela spate şi mod forţat am trecut prin cordonul dlor avocaţi ce erau postaţi conducându în camera unde se aflau celelalte comuniste”[540]. Un alt martor la incidente arată că pentru a se opune evacuării, Ana Pauker s-a prins cu „ambele mâini de grilajul boxei [...] ţipând şi huiduind”[541].

Declaraţiile inculpaţilor au clamat violenţele pe care le-au suferit din partea celor din cordonul de pază. Una dintre acestea aparţine chiar viitorului ministru al Afacerilor Interne din timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Alexandru Drăghici. El a menţionat într-o declaraţie din 10 iunie 1936 că a fost lovit cu pumnul de ofiţerul de serviciu, care l-a şi „îndemnat”, cu această ocazie, să meargă mai repede. Ca reacţie, Drăghici s-a „întors cu faţa spre dânsul” şi l-a întrebat „de ce dai Dle în mine”, „În acel moment”, susţine acesta, „am fost lovit în picior de un Domn sergent cu piciorul.”[542].

Toate aceste trei declaraţii, precum şi altele, au fost produse după ce cei 19 inculpaţi au adresat un memoriu, datat 8 iunie 1936, prim- ministrului României, Gheorghe Tătărescu, viitor colaborator, „tovarăş de drum” şi victimă a unora dintre acuzaţi, după 23 august 1944. În epistola lor, inculpaţii şi-au prezentat propria lor viziune atât asupra

540 *Ibidem,* f. 16.
541 *Ibidem,* f 17.
542 *Ibidem,* f. 19.

incidentului, cît şi asupra unor aspecte din cele 11 luni de prevenţie. Ei au clamat în această adresă *„schingiuirile dela Siguranţa'”,* înscenarea unui „proces pentru opiniile noastre politice”, *„perchiziţii ruşinoase pentru cei care le fac', „regimul de teroare la care suntem supuşi”, „campania de minciuni şi calomnii prin presa reacţionară fascistă* [s.o.]” şi prin care se urmărea „distrugerea noastră”[543].

Începând din cea de-a treia zi a procesului, şedinţele pot fi clasificate în funcţie de scopul discuţiilor astfel: Citirea ordonanţei definitive de dare în judecată (zilele III-V), „Incidentele” ridicate de avocaţi (zilele V-VI), Interogarea celor 19 inculpaţi (zilele VII-X), Audierile martorilor acuzării şi ai apărării (zilele XI-XXI), Citirea rechizitorului de către procurorul Popescu P. Cetate (zilele XXII-XXIII), Cuvântul apărării şi pledoariile avocaţilor (zilele XXIII – XXVII), Ultimul cuvânt al acuzaţilor (Ziua XXVIII) şi Sentinţa (Ziua XXVIII).

Ordonanţa de dare în judecată, citită între 7 şi 10 iunie, cuprindea aproximativ „200 de file în care sunt arătate în amănunt învinuirile ce se aduc celor 19 acuzaţi”[544] şi

> din care reese că acuzaţii au activat în mod intens pentru răsturnarea actualei ordine de stat şi instaurarea regimului comunist în România. Pentru realizarea acestui scop au scos diferite gazete şi au răspândit numeroase broşuri cu caracter comunist şi antidinastic[545].

Acuzaţiile ce li se aduceau erau cele din cuprinsul articolului 11 al Legii pentru reprimarea unor noui infracţiuni contra liniştei publice[546]: punerea cu bună ştiinţă şi intenţie

---

543 *Ibidem,* ff. 2-3.

544„Procesul de la Craiova. Dezbaterile de ieri”, în *Dimineaţa* din 11 iunie 1936. Pentru detalii vezi „Procesul Anei Pauker. Ordonanţa definitivă” în *Curentul* din 7 iunie 1936.

545 „Procesul Anei Paucher et comp.”, în *Curentul* din 11 iunie 1936.

546Vezi Ministerul Justiţiei, *Legea pentru reprimarea unor noui infracţiuni contra liniştei publice,* Bucureşti, Imprimeria centrală, 1933.

culpabilă în sprijinul organizaţiilor străine (Comintern), schimbarea ordinii legale în România, dezmembrarea prin violenţă a statului român, care pentru acuzatori era similară cu voinţa acestora de a declanşa un război civil[547]. Faptele imputate acestora erau considerate de lege delict, nefiind asimilate infracţiunilor politice, şi pedepsite cu „închisoare corecţională de la 5-10 ani, cu amendă de la 10.000-100.000 lei şi cu interdicţiunea corecţională”[548].

Incidentele ridicate de apărare

După citirea ordonanţei, avocaţilor li s-a permis prezentarea „incidentelor”, pe care au intenţionat să le expună încă din prima zi a procesului. „Incidentele”[549] menţionate erau mijloace procesuale pe care reprezentanţii legali ai inculpaţilor le-au folosit pentru a cere şi obţine amânarea procesului. În dimineaţa zilei de 11 iunie 1936, care era cea de a cincea zi a procesului, avocatul Ioan Gheorghe Maurer şi-a început pledoaria spunând că

> apărarea are să desvolte trei incidente de incompetenţă. Unul privind dreptul de apărare, alte două asupra lipsei originalelor unor acte şi a traducerii unora dintre actele aflate la dosar. Un incident asupra expertizei grafice făcute de instrucţie şi în fine altul tinzând la ordinea disjungerii procesului[550].

Argumentele „incidentelor”, care se refereau la „capacitatea juridică” a instanţei de a-i judeca pe cei 19 inculpaţi, au fost expuse de avocaţii Ghiţă Ionescu, N.

547 ANIC, fond 96, dosar 6589/1, f 4.
548 Ministerul Justiţiei, *op. cit.,* pp. 5, 11.
549Pentru o definiţie mai largă a incidentului, din punct de vedere juridic, vezi http://legeaz.net/dictionar-juridic/incident [7 septembrie 2014].
550„Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua Vl-a”, în *Curentul* din 13 iunie 1936.

Popilian-Craiova, Paul Moscovici şi Radu Popescu. Primul s-a referit la competenţa teritorială, menţionând că faptele imputate acuzaţilor au fost săvârşite în raza teritorială a unui alt consiliu de război. Potrivit acestuia, acuzaţii, nefiind militari, puteau fi judecaţi doar de acele Consilii de Război „investite prin legea stării de asediu" cu dreptul de a judeca şi „procesele de ordine publice". Iar printre acestea nu se afla şi Consiliul de război din Craiova. Din acest motiv, avocatul a cerut Consiliului de război al Corpului I Armată să-şi decline competenţa[551]. Avocatul Paul Moscovici a precizat că prin Legea stării de asediu din 1933 existau:

> în cuprinsul ţării consilii de război cu competenţă obişnuită şi altele – cele din regiunile sub stare de asediu cu o competenţă lărgită şi [cu] dreptul de a judeca civili pentru delicte la liniştea publică. Numai un astfel de consiliu putea deci fi indicat pentru a judeca acest proces după strămutare[552].

Alte argumente în sensul declinării competenţei au fost oferite de Radu Popescu, care a subliniat că în Craiova nu fusese declarată stare de asediu, ceea ce nu ar fi dat dreptul Consiliul de Război de aici să judece procesul Anei Pauker. Acesta a declarat că:

> posibilitatea dată unei instanţe excepţionale de a judeca în materie penală, care în mod obişnuit este de competenţa instanţelor ordinare, nu poate fi decât faptul unei decizii a puterii legislative conform Constituţiei care prevede categoric că declararea stării de asediu nu se poate face decât în virtutea unei legi [...] nu poate fi vorba de o învestire a consiliului de război din Craiova, prin decizia Curţii de Casaţie deoarece această decizie este o încălcare a atribuţiilor puterii legislative, act absolut contrar dreptului constituţional.

Ca şi ceilalţi avocaţi, Popescu a cerut „declararea

551 *Ibidem.*

552 „Desbaterile Procesului dela Craiova. Discuţiile asupra unui incident de Incompetenţă", în *Dimineaţa* din 13iunie 1936.

incompetenţei în favoarea altui tribunal”[553]. Faţă de aceste incidente ridicate de avocaţi, prim-comisarul regal Popescu P. Cetate a replicat că „art. 76 din codul justiţiei militare prevede că toate hotărârile luate pe baza art. 539 trebuesc

respectate”[554], iar „investirea acestui consiliu cu puterea de a judeca procesul de faţă, nu poate fi privită ca anticonstituţională şi nici nu constitue un exces de putere”[555]. El a mai precizat că „apărarea nu are căderea să critice hotărârea Curţii de Casaţie, iar aceasta nu are nimic de învăţat de la apărare. Bunul simţ şi respectul faţă de forul înalt de judecată arată că decizia nu poate fi atacată”[556]. Argumentaţia procurorului era probabil o expunere colocvială a celei oferite în Codul adnotat al Justiţiei Militare şi în care editorii au precizat că repartizarea dosarelor la o instanţă era doar o chestiune administrativă, neputându-se formula „motiv asupra modului cum s'a repartizat dosarul la una dintre secţii”[557]. Curtea de Casaţie putea „trimite procesul [...] acolo unde judecă ea de cuviinţă”[558] . După ascultarea părţilor, Consiliul a deliberat şi a respins în unanimitate toate „incidentele” expuse de apărare[559].

---

553 *Ibidem.*

554„Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua Vl-a”, în *Curentul* din 13 iunie 1936.

555„Procesul Anei Pauker şi a celor 18 comunişti. Ziua VI. Şedinţa de dimineaţă”, în *Universul* din 13 iunie 1936.

556„Desbaterile Procesului dela Craiova. Discuţiile asupra unui incident de Incompetenţă”, în *Dimineaţa* din 13iunie 1936.

557General C. Manolache et alli, *Codul justiţiei militare şi legi speciale adnotat cu jurisprudenţele de casare militară şi civilă, şi cu note de doctrină,* Tipografia „Tirajul”, Bucureşti, 1936, p. 8.

558C. Hamangiu, *Procedura penală (Codul de instrucţiune criminală) – cu ultimele modificări – adnotată cu jurisprudenţa română (1868-1904) a Tribunalelor Curţii de Apel şi Curţei de* Casaţie, Editura Librăriei Leon Alcay, Bucureşti, 1904, p. 446.

559„Desbaterile Procesului dela Craiova. Discuţiile asupra unui

În cazul celorlalte „incidente”, avocaţii apărării au reclamat prejudicierea dreptului la apărare al acuzaţilor, incriminând Consiliul de Război că a impus ca întâlnirile dintre inculpaţi şi reprezentanţii lor legali să aibă loc doar în prezenţa santinelelor şi sub supravegherea strictă a acestora, încălcându-se astfel şi „secretul profesional”. Avocatul Xenofon Vlăsceanu care a expus acest incident a solicitat amânarea procesului. Pus în faţa acestor noi acuze, procurorul s-a lăudat că „în ceea ce priveşte vizitarea deţinuţilor bine am făcut că nu am permis avocaţilor de a da

incident de Incompetenţă”, în *Dimineaţa* din 13iunie 1936.

mâna cu acuzaţii şi de a se apropia prea mult unii de alţii". Convingerea lui era că dacă ar fi acceptat ca avocaţii şi acuzaţii să-şi dea mâna, acest lucru ar fi condus la posibilitatea strecurării unor „bombe de mărimea unui creion sau chiar a unei peniţe" inculpaţilor[560].

Popescu P. Cetate a detaliat necesitatea acestor măsuri şi motivele pentru care a interzis contactele dintre avocaţi şi acuzatori în volumul său, publicat în cursul anului 1941. El avea o adevărată obsesie ca nu cumva primii să transmită secunzilor obiecte periculoase:

> S'a interzis avocaţilor să dea mâna cu ei în cancelaria închisoarei, dar să stea de vorbă dela distanţă de doi metri, pentru motivul să nu li se transmită scrisori sau obiecte mici cu putere de distrugere foarte mare, cum s'a întâmplat în mai multe închisori. În special avocatul comunist Maurer avea obiceiul să se îmbrăţişeze cu Ana Pauker şi în acel moment putea să-i pună în păr astfel de obiecte[561].

Cum vedeau autorităţile desfăşurarea acestor întâlniri reiese dintrun raport al comandantului închisorii militare de pe lângă Consiliul de Război al Corpului I Armată, căpitanul Dumitru Trifănescu (20 mai 1936). Acesta descrie condiţiile restrictive în care s-a desfăşurat o întrevedere a avocaţilor şi deţinuţilor din data de 18 mai 1936. Aceasta a avut loc la orele 17.00, când la arest s-au prezentat avocaţii Dianu şi C. Dimitriu. Scopul declarat de cei doi a fost „semnarea listelor de martori". Discuţiile dintre ei şi inculpaţi au avut loc chiar în biroul comandantului.

Iată conţinutul acestui document:

> Subsemnatul [...] le-am pus în vedere prevederile ordinului nr. 64 şi în acelaşi timp şi deţinuţilor că nu au voie a se apropia, vor vorbi de la distanţă şi numai despre proces. În prezenţa subsemnatului[,] a av. Căpitan Nica Dumitru şi

560 *Ibidem.*

561 Colonel magistrat Popescu P. Cetate, *op. cit.,* p. 7.

agentului Siguranţei d-l V. Scărlătescu, am adus în cabinet mai întâi pe deţinuta Ana Paucher. Avocaţii stăteau pe bancă în fundul camerei iar deţinuta în faţa biroului subsemnatului[;] deci la o distanţă mai mare de 2 metri. Subsemnatul stăteam la birou[;] deci între avocaţi şi deţinută. Dl căpitan Nica Dumitru, la masa de la birou, iar agentul de Siguranţă lângă fereastră la colţul biroului. Am întrebat pe deţinută dacă vorbeşte cu avocaţi pe dl Dianu şi Dimitriu şi fiindcă nu-i cunoştea, avocatul Dianu mi-a arătat o procură din partea Dlui avocat Pătrăşcanu, *prin care erau autorizaţi să semneze listele de martori* [s. o.] pentru proces. Personal am citit această autorizaţie după care deţinuta a semnat cererea că-i acceptă ca apărători. Înmânarea listelor pentru semnare au fost făcute personal de subsemnatul, luându-le din mâna avocaţilor şi dându-le spre semnare deţinutei, după care le-am reluat şi înapoiat. La fel am procedat şi cu Estera Rasodoveschi. Lui Colef şi Drăghici, nici nu le-am permis intrarea în cabinet, vorbind cu avocaţi din antreu; convorbirile şi semnarea listelor s'au făcut tot individual. În tot timpul nu li s'a permis să vorbească decât în legătură cu procesul, iar când au încercat să se abată de la aceasta, am întrerupt convorbirea. Nici o corespondenţă nu a fost dată direct şi nimic nu a rămas asupra deţinuţilor fiind transmise toate prin subsemnatul. Dealtfel convorbirea şi semnarea listelor nu a durat nici 10 minute pentru fiecare deţinut în parte. *Listele nu au fost scrise în interiorul Închisorei ci au venit cu ele scrise gata.* Cum permisele nu erau limitate asupra scopului venirei şi comunicărei ce se va face între avocaţi, am judecat că pot permite semnarea listelor. În viitor, cu onoare vă rog să binevoiţi a preciza în permise cele arătate imediat mai sus pentru a nu se mai da loc la astfel de erori[562] [s.o.].

Ultimele „incidente", cele legate de expertiza şi inexistenţa unor traduceri în dosar, au fost expuse în şedinţa de judecată din 12 iunie 1936. Ion Gheorghe Maurer a catalogat expertizarea documentelor găsite asupra comuniştilor, în momentul arestării, ca fiind superficială şi nefondată (această procedură fusese îndeplinită de

562 ANIC, fond 95, dosar 6592, ff 24-24v.

Siguranţă). El a solicitat Consiliului să ordone o contraexpertiză. Faţă de această solicitare, prim- comisarul regal a precizat că „principial are dreptul să ceară o contraexpertiză. Dv. D-le preşedinte aveţi libertatea de a decide. Eu cred că nu e cazul. Expertiza e făcută de un expert autorizat.”. A solicitat respingerea incidentului. După deliberare, „Consiliul respinge în unanimitate incidentul ridicat de apărare” se arată în ediţia din 14 iunie 1936 a ziarului „Dimineaţa”. O soartă identică a avut-o şi solicitarea apărării de a se traduce unele acte din dosare şi care figurau doar în limbi străine. Probabil, atât avocaţii cât şi inculpaţii cunoşteau conţinutul acestora, cererea fiind doar o strategie de a obţine amânarea procesului. Sunt relevante însă discuţiile dintre procuror şi avocaţii apărării:

> D. avocat Pătrăşcanu ridică un incident referitor la actele depuse în dosar în limbi străine. Art. 70 din pr. civ. afirmă că un act care face o dovadă într’un dosar trebue să fie redactat în limba română. De asemenea arată şi ce se cere traducătorului autorizat cu tălmăcirea actelor. Spune că dosarele sunt pline de piese în limbi străine. Dosarele sunt cu lipsa de respect faţă de lege. Procedeul s’a repetat în ce priveşte scrisorile cifrate dela dosar.
> D. Prim comisar regal spune că apărarea nu precizează ce anume piese trebuesc tălmăcite. Formulată vag şi general, această cerere a apărării urmăreşte derutarea şi tărăgănarea inutil a desbaterilor. Cere respingerea incidentului. [...]. D. av. Pătrăşcanu a cerut amânarea procesului pe această chestiune. Socotesc că incidentul trebue respins. Dacă apărarea ar cere traducerea câtorva piese numai, i s’ar pune traducători la dispoziţie.
> D. av. Pătrăşcanu: Mărturisesc că mă surprinde argumentarea d-lui comisar regal. După care norme de drept se conduce acuzarea în procesul de faţă? Vreţi să trimiteţi oameni la ocnă pe baza unor acte în limbi străine pe cari refuzaţi să mi le traduceţi?
> D. prim comisar regal: Ordonanţa definitivă şi rechizitoriul sunt acte personale ale instrucţiei. Dv. nu puteţi şti ce piese voi utiliza în acuzare şi nici nu pot fi obligat să le divulg.

D-nii avocaţi Dinu Nicolaescu şi Pătrăşcanu protestează împotriva acestei teorii. Ordonanţa definitivă nu e un act personal şi leagă o întreagă instanţă. Dv. vreţi să condamnaţi la ani grei de temniţă oameni ale căror dosare nu le putem cunoaşte şi pretenţia noastră de a cunoaşte aceste dosare o calificaţi cu o foarte surprinzătoare uşurinţă!

Consiliul intrând în deliberare respinge incidentul în unanimitate[563][s.o.].

Ultimul „incident" ridicat de avocaţi a vizat lipsa actelor originale din dosar (documentele şi rapoartele întocmite de Siguranţă) şi pe baza cărora acuzaţii au fost trimişi în judecată. Ei au precizat că în dosar se regăseau doar copii, pe care ei le contestau şi că, în absenţa lor, inculpaţii erau judecaţi doar în baza unor antecedente[564]. Procurorul a cerut respingerea acestui „incident" şi a propus „ca d. preşedinte [col. Teodor Petrescu] să ordone aducerea actelor în timpul dezbaterilor, când apărarea va putea lua cunoştinţă de ele"[565].

Interogatoriul inculpaţilor

După epuizarea obiecţiilor expuse de apărare, s-a trecut la interogarea inculpaţilor. Audierea lor constituie unul dintre episoadele centrale ale procesului, ea derulându-se între 12 şi 17 iunie 1936. Prima depoziţie i-a aparţinut Anei Pauker. Înainte de debutul audierii ei, colonelul Teodor Petrescu i-a pus în vedere să vorbească doar despre acuzaţiile ce îi erau aduse în ordonanţă şi să nu încerce să facă apologia cauzei comuniste ori să provoace dezordine, avertisment repetat după aceea şi celorlalţi inculpaţi. În caz contrar, a avertizat-o

563 „Desbaterile Procesului de la Craiova. Audierea d-nei Ana Pauker", în *Dimineaţa* din 14 iunie 1936.

564 *Ibidem.*

565 „Procesul Anei Pauker şi a celor 18 comunişti. Ziua a VII-a", în *Universul* din 14 iunie 1936.

că îi va retrage cuvântul. Faţă de această atenţionare, principala acuzată a răspuns că fiind trimisă în judecată pentru infracţiuni la liniştea publică, înţelege să fie judecată doar de popor, a cărui reprezentantă se considera. Şi-a încheiat expozeul introductiv cu precizarea „el trebuie să mă judece, iar nu dv. În consecinţă, nu vă recunosc acest drept”[566].

Pe parcursul audierii, a vorbit despre atentatul Siguranţei împotriva ei, menţionând drept argumente împuşcarea ei din timpul arestării din 12 iulie 1935, dar şi tratamentul de care a beneficiat în cele 11 luni de prevenţie. A subliniat că i s-a refuzat constant „ajutorul medical”, dar şi că se urmărea „zvârlirea sa în ocnă prin înscenările siguranţei”. Afirmaţia ei a stârnit protestul prim-comisarului regal care a afirmat „nu permit să fie insultată siguranţa generală a statului”[567]. În acelaşi timp, a acuzat Siguranţa că a arestat-o fără nici o formă legală. A ezitat să răspundă întrebărilor incriminatorii la adresa ei, precum cea dacă face parte din Partidului Comunist, menţionând: „Dacă aş declara că da, s'ar aplica legea care cere să se ia măsuri împotriva celor cari fac parte din acest partid, ori eu nu sunt pusă să aduc dovezi împotriva mea”. Ea a încercat să transforme audierea sa într-un rechizitoriu al fascismului, dar intenţia ei s-a lovit de opoziţia completului de judecată care i-a cerut să răspundă la acuzaţiile ce îi erau aduse şi anume dacă făcea parte din Secretariatul Partidului Comunist şi cele legate de activitatea ei subversivă. Replicile ei că luptă doar împotriva fascismului au fost catalogate de prim-comisarul regal ca fiind doar o mască[568]. Tot pe parcursul interogatorului ei, conform relatării din „Curentul”, aceasta a încercat să se dezvinovăţească pe ea, precizând că „ordonanţa definitivă

566 *Ibidem.*

567„Desbaterile Procesului de la Craiova. Audierea d-nei Ana Pauker”, în *Dimineaţa* din 14 iunie 1936.

568„Procesul Anei Pauker şi a celor 18 comunişti. Ziua a VII-a”, în *Universul* din 14 iunie 1936.

însă, nu releva nici un fapt care să dovedească acuzaţiile ce mi se duc", cât şi pe coacuzaţii din acelaşi lot prin afirmaţia că:

> acţiunea lor nu a fost aceia de răsturna actuala ordine socială şi de a instaura regimul comunist, ci aceia de a înfăptui o corectă împroprietărire a ţăranilor şi de a asigura un trai mai bun muncitorilor de toate categoriile din România.

Aceste declaraţii ale ei au stârnit un schimb de replici între ea, preşedintele completului de judecată, colonelul Teodor Petrescu, şi prim- comisarul regal Popescu P. Cetate, pe care îl redau în continuare:

> D. Preşedinte: Păi grija ţăranilor cade în sarcina la dealde Moscovici, Colef, Ivanof, Radovoscaia, Goldenberg? D. Comisar Regal: Ana Pauker încearcă să facă apologia comunismului, iar prin subtilităţi de doctrină, insultă autorităţile de stat constituite, cu intenţia de a creia o atmosferă favorabilă cauzei pe cari o apără. D. Preşedinte: Ana Pauker, recunoşti că eşti comunistă? Ana Pauker: nu tăgăduiesc că fac parte din partidul comunist care luptă contra războiului. Preşedintele: Cu ce mijloace? Ana Pauker: Cu mijloacele de care au uzat Tudor Vladimirescu şi Kogălniceanu, ai căror urmaşi suntem noi proletarii. [...]
> D. Preşedinte: Lăsaţi istoria. Vorbiţi numai de ce interesează apărarea dvs.
> Ana Pauker, cu un ton ridicat, spune: Vă rog să mă lăsaţi să mă apăr aşa cum înţeleg eu. D. Preşedinte: Să nu mai faci însă teorii asupra comunismului. Astfel voi fi silit să-ţi ridic cuvântul, sau să declar şedinţă secretă.
> [...]
> Ana Pauker: Voi vorbi despre nevoile ţării [...] situaţia muncitorilor.

> D. Preşedinte: Iar faci teorii. Răspunde dacă ai exploatat sau nu nemulţumirile muncitorilor, cu scopul de a răsturna actuala ordine socială şi de a submina instituţia monarhică? Ana Pauker: Sunt acuzată că lupt contra fascismului. D. Comisar regal: Aceasta este însă numai masca sub care organizaţia comunistă lucrează la distrugerea statului

românesc[569].

În numărul din 14 iunie 1936 al „Dimineţii”, Consiliul de Război şi prim-comisarul regal erau incriminaţi că nu au lăsat-o pe aceasta să vorbească, menţionând că a fost întreruptă constant[570]. Ziarul de stânga nu a spus însă nimic despre alte întrebări adresate Anei Pauker şi care o incriminau. Era vorba de folosirea unui cărţi de identitate pe numele Maria Grigoraş; faptă ce era incriminată de art. 130 din Codul Penal şi pedepsită cu închisoarea între trei luni şi un an[571]. Ea a recunoscut acest lucru, motivând că „M'am servit de acest carnet, ca să’mi apar viaţa întrucât aveam informaţiuni precise că siguranţa mă căuta.” [572]

În aceeaşi zi, a fost audiat şi Şmil Marcovici, colegul Anei Pauker din Secretariatul CC al PCdR, arestat la aceeaşi dată cu ea. Discursul său, spre deosebire de cel al antevorbitoarei lui, a fost focalizat pe cauza procesului. El a specificat că toate acuzaţiile împotriva lui se bazau pe „vechi dosare şi pe hârtii ale Siguranţei”, pentru care fusese deja condamnat şi amnistiat, iar procesul îl considera o înscenare a acestei instituţii. Drept argument a arătat că au fost arestaţi „numai oameni cu nume străin”, cu scopul de „a se face atmosferă”. Întrebat pe cine cunoştea dintre acuzaţi şi dacă făcea parte din Secretariat, a răspuns că o ştia doar pe Ana Pauker şi că „nu e ruşine de a face parte din comitetul central al partidului comunist. Comuniştii sunt în toate partidele”. Ca şi colega lui din Secretariat, a refuzat să răspundă întrebării „Faci parte din partidul comunist?”. A cerut „să dovedească d. comisar regal”[573].

569 „Procesul comuniştilor de la Craiova. Ziua VlI-a”, în *Curentul* din 14 iunie 1936.

570„Desbaterile Procesului de la Craiova. Audierea d-nei Ana Pauker”, în *Dimineaţa* din 14 iunie 1936.

571Mihail Papadopolu, *Codul penal adnotat,* Editura Naţională S. Ciornei, Bucureşti, 1930, p. 109.

572 „Procesul comuniştilor de la Craiova. Ziua VlI-a”, în *Curentul* din 14 iunie 1936.

573„Procesul Anei Pauker şi a celor 18 comunişti. Ziua a VII-a”,

Chestionările următorilor inculpaţi prezintă câteva constante. Ei au ezitat să recunoască apartenenţa la Partidul Comunist, precizând, conform răspunsurilor oferite de Ana Pauker şi Şmil Marcovici, că nu era sarcina lor să se autoincrimineze, ci că prim-comisarul regal trebuia să aducă dovezi ale acestui fapt. O altă a fost că ei sunt antifascişti, care luptau împotriva războiului, pentru binele muncitorilor, ţăranilor şi împotriva burgheziei. Din acest motiv, voi prezenta în continuare doar acele audieri ale inculpaţilor care au avut poziţii deosebite faţă de primii doi acuzaţi sau care au fost excepţionale prin tratamentul la care au fost supuşi.

Una dintre acestea a fost cea a lui Emanoil Kaufman, care a retractat în cursul audierii sale declaraţiile date în timpul anchetei, spunând că a fost bătut chiar de către comisarul Nicolae Turcu, şi forţat să semneze declaraţiile incriminatoare la adresa lui şi a celorlalţi inculpaţi. Pe parcursul audierii sale, şi-a relatat şi propria lui poveste, de la venirea lui în Bucureşti, anul 1923, şi până la arestarea lui din 12 iulie 193 5[574]. Informaţii despre bătăile de la Siguranţă a oferit şi un alt inculpat, Andrei Bernath, care l-a indicat ca vinovat pe acelaşi comisar Turcu. El l-a mai acuzat pe acesta că le-a bătut pe gazdele lui, soţii Ştefan şi Ana Csaszar, şi pe copilul lor în vârstă de cinci ani, cu singurul scop de a-i convinge să dea declaraţii incriminatorii despre el şi să-l recunoască. Răspunsurile sale la întrebările adresate de membrii Completului de judecată şi mai ales replica lui către colonelul Teodor Petrescu „D-le judecător, nu aţi înţeles ce am vrut să spun” i-au iritat pe aceştia şi, în primul rând, pe

în *Universul* din 14 iunie 1936. „Desbaterile Procesului de la Craiova. Audierea d-nei Ana Pauker”, în *Dimineaţa* din 14 iunie 1936.

574 „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova”, în *Curentul* din 18 iunie 1936. „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti”, în *Universul* din 17 iunie 1936. „Procesul antifasciştilor”, în *Zorile* din 17 iunie 1936.

preşedinte, care îi „ia cuvântul şi ordonă scoaterea lui, în lanţuri, din sală.”. În acelaşi timp, a dispus şi suspendarea şedinţei de judecată. La reluarea ei, apărarea a prezentat „un protest în chestiunea excluderii inculpatului Bernard Andor”. A precizat că „măsura luată contravine articolului 116 din Codul justiţiei militare, care prevede dreptul nelimitat al inculpatului de a se apăra”. Faţă de acest protest, prim-comisarul regal Popescu P. Cetate a invocat art. 114 din acelaşi cod, care stipula că „preşedintele poate scoate din şedinţă şi ordona reîntoarcerea la închisoare a oricărui acuzat, care prin alarmă sau prin orice alt mijloc de turburare împiedică liberul curs a justiţiei”. El a concluzionat că nu era cazul ca acesta „să fie readus în sală.”. Ulterior, acesta a fost pedepsit şi cu trei zile de carceră. Motivul oficial prezentat a fost răzvrătirea lui împotriva santinelelor. În timp ce îşi executa pedeapsa primită, acesta a intrat în greva foamei[575].

Pe parcursul interogării comuniştilor, acuzarea a încercat să dovedească legăturile acestora cu străinătatea, fapt incriminat de prevederile Legii Mârzescu. Sunt elocvente în acest sens chestionările lui Alexandru Moghioroş şi viitoarea lui soţie, care reflectă eşecul procurorului de a documenta acest aspect şi reuşita inculpaţilor de a eluda întrebările adresate de prim- comisarul regal. Primele întrebări adresate comunistului român de origine maghiară, al cărui aspect sfidător a fost evidenţiat de corespondenţii „Curentului” şi „Universului”, au fost cele referitoare la originea lui etnică şi religia sa. A răspuns că este maghiar şi liber cugetător.

575„Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, în *Dimineaţa* din 18 iunie. „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti”, în *Universul* din 18 iunie 1936. „Procesul de la Craiova. Şedinţa de ieri”, în *Adevărul* din 18 iunie 1936. „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova”, în *Curentul* din 19 iunie 1936.

D. Preşedinte: Răspunde pentru ce ai fost în Cehoslovacia în 1934? Maghiaraş: Ca să scap de armată. D. Preşedinte: Prin urmare ai înţeles să răsplăteşti ospitalitatea ţării fugind de armată? Ai lucrat pentru desmembrarea minorităţilor din Statul român? Maghiaraş, nu răspunde nimic precis, căutând să facă apologia Frontului popular[576].

În autobiografia sa, scrisă în 1944, a precizat însă că scopul vizitei sale în Cehoslovacia l-a reprezentat participarea la o întrunire a tineretului comunist[577]. Însă, chiar şi motivul indicat de el era unul pedepsit cu închisoare între 15 zile şi 6 luni[578].

Spre deosebire de ziarele de dreapta, cele de stânga nu au reprodus în paginile lor întrebările despre vizitele acestuia în Cehoslovacia şi răspunsurile oferite de Alexandru Moghioroş. Ele au prezentat doar acele replici care catalogheză acuzaţiile din ordonanţă ca simple afirmaţii, menţionează participarea lui ca muncitor la greve şi au indicat refuzul lui de a răspunde la întrebarea dacă este sau nu comunist[579]. Un spaţiu mult mai generos a acordat presa vremii audierii Esterei Radosovetki, viitoarea soţie a lui Moghioroş. Despre ea, Siguranţa deţinea mai multe informaţii privind activităţile ei în Cehoslovacia sau care o indicau drept intermediara dintre organizaţia comunistă din România şi cele din străinătate. Lipsea însă confesiunea acesteia, iar documentele existente erau considerate nerelevante de către apărare. Ea captase atenţia presei încă de la începutul procesului, când a leşinat în repetate rânduri. În „Curentul" era caracterizată ca cea cu „leşinurile stereotipe, fetiţa dulce şi cultă a nucleului comunist aflat în

576„Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua IX. Şedinţa de după-amiază, în *Curentul* din 18 iunie 1936.

577 Vezi supra.

578 General C. Manolache et alli, *op. cit.,* p. 148.

579 „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri", în *Dimineaţa* din 17 iunie 1936.

boxă”[580]. Interogatoriul este redat în „Dimineaţa”. S-a referit iniţial la motivul strămutării procesului de la Bucureşti la Craiova, (atmosfera favorabilă lor din Capitală), după care a menţionat regimul greu de recluziune din oraşul oltean şi anume că erau „duşi în lanţuri”. Replica colonelului Teodor Petrescu a fost că acesta este regimul închisorii de aici. Ea a indicat, după aceea, contradicţiile inexplicabile din ordonanţa de dare în judecată, „simplele presupuneri – fără nici o învinuire concretă”, dar şi că a fost bătută la Siguranţă, subliniind însă că nu va face niciodată jocul acesteia. A negat în acelaşi timp şi faptul că asupra ei s-au găsit sume de bani. Întrebată de vizita ei la Praga, a răspuns că a fost expulzată după o reţinere de 14 zile, fără să fi fost inclusă în vreun proces. În următoarele ei intervenţii, a urmărit să-şi creioneze portretul unei studente sărace venite în Bucureşti pentru a urma Facultatea, după terminarea liceului în Tighina. Afirmaţia ei că era o studentă săracă a stârnit amuzamentul membrilor completului de judecată, care au remarcat că deşi era studentă săracă avea ciorapi de mătase. Chestionată asupra vizitei ei de la Berlin, a specificat că a lucrat un timp ca funcţionară, iar cu banii primiţi ca preaviz a plecat la rudele ei. Acestea puteau fi fie cele sânge, conform sensului clasic, sau celui folosit de comunişti. Prin astfel de cuvinte, ei se refereau la membrii Partidului Comunist. Nu este clar dacă Siguranţa cunoştea la acea dată acest dublu sens al cuvintelor folosite de comunişti. Alte întrebări au vizat opinia ei despre statutul şi problemele minorităţii şi Constituţia României. Răspunsurile ei au fost următoarele, după cum reiese din următorul pasaj:

> înţelege [problema minorităţilor] în felul următor. Să se respecte dreptul minorităţilor în limitele Constituţiei şi a tratatelor. [...] Sunt pentru păstrarea Constituţiei, adică

580„Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua IX. Şedinţa de dimineaţă”, în *Curentul* din 18 iunie 1936.

pentru respectarea libertăţilor cuprinse în ea[581].

Un fapt senzaţional al audierii acuzaţilor l-a reprezentat şi interogarea singurului român din lotul celor 19, Alexandru Drăghici. Acesta a recunoscut că avea convingeri comuniste, dar a respins acuzaţiile din ordonanţa definitivă, pe care le-a considerat drept „aiureli". Întrebat despre notiţele şi foile găsite asupra lui, a precizat că erau doar „revendicările muncitorimii, însemnări asupra concediilor ş.a.m.d." şi că ei erau împotriva instrucţiei paramilitare deoarece avea un caracter fascist[582].

Audierea martorilor

Unul dintre aspectele cele mai importante, dar şi amuzante ale procesului, a fost audierea martorilor, care a început la 17 iunie şi s-a încheiat la 27 iunie. Presa vremii a vorbit de nu mai puţin de 6000 de membri, dar nu toţi au apărut la proces. În „Curentul" din 6 iunie 1936, aceştia erau catalogaţi drept „o lume pestriţă, care n'are nici în clin nici în mânecă, cu procesul", iar singurul scop al citării lor îl considera intenţia acuzaţilor de a arăta că existau multe persoane care „nutresc aceleaşi idei ca şi Ana Pauker şi ceilalţi 18 tovarăşi"[583].

Între aceştia, se pot distinge două categorii de martori, asemenea tuturor proceselor penale. Prima a fost cea a martorilor acuzării, fiind citaţi în acest sens angajaţi ai

581 „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri", în *Dimineaţa,* din 18 iunie 1936.

582„Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua a X, Şedinţa de după-amiază", în *Curentul* din 19 iunie 1936. „Procesul Anei Pauker şi al celor 18 comunişti. Şedinţa de după-amiază", în *Universul* din 18 iunie 1936.

583A. C., „Procesul Anei Pauker. Senzaţia sezonului de vară de la Craiova", în *Curentul* din 6 iunie 1936.

instituţiilor statului (Siguranţa şi Închisoarea militară Jilava), implicaţi în arestarea şi deţinerea celor 19 comunişti. Ei au vorbit despre arestarea inculpaţilor, continuarea propagandei comuniste în penitenciar, dar şi despre încercărilor acuzaţilor de a sustrage documentele compromiţătoare din dosarele ce le erau puse la dispoziţie de autorităţi. Sunt de remarcat depoziţiile maiorului Constantinescu şi comisarului Stelian din 17 iunie 1936. Primul a fost ajutor al comandantului Închisorii militare Jilava, unde au fost depuşi după terminarea instrucţiei penale bărbaţii din lotul Anei Pauker, iar cel de-al doilea a fost unul dintre funcţionarii Siguranţei care a participat la arestarea celor trei membri ai Secretariatului CC al PCdR. Audierea lor, ca şi a celorlalţi a cuprins două etape. Prima a constat în interogarea lor de către Completul de judecată şi prim-comisarul regal al procesului, iar cea de-a doua a presupus chestionarea lor de către avocaţii apărării şi unii dintre acuzaţi. Cei din urmă au încercat să obţină de la aceştia recunoaşterea faptului că la Jilava deţinuţii au fost bătuţi de maiorul Constantinescu sau în prezenţa lui, iar în cazul comisarului să extragă informaţii despre bătăile de la Siguranţă. În primul caz, merită reprodus „dialogul” dintre maiorul Constantinescu şi Alexandru Drăghici, care a reclamat în faţa instanţei că a fost o victimă a maiorului şi care a fost reprodus în „Dimineaţa”. Fragmente din el au apărut şi în ziarele de dreapta.

> Inculpatul Drăghici: D-le maior, eu am fost bătut înaintea dv.?
> Martorul: Nu-mi amintesc.
> […]
> D. av. Maurer: La închisoarea Jilava se bate?
> D. Maior Constantinescu: Nu.
> D. av. Maurer: Dar pe Drăghici cine l-a bătut.
> D. Maior Constantinescu: Nu l’a bătut nimeni. Deşi în multe rânduri merita asta.

Alexandru Drăghici şi ceilalţi coacuzaţi au mai încercat să-l facă pe acesta să recunoască faptul că administraţia

Jilavei a introdus informatori şi provocatori printre deţinuţi, fiind menţionat în repetate rânduri cazul studentului Lazăr Grumberg, care se afla în slujba autorităţilor. În acest sens, avocatul Ion Gheorghe Maurer a solicitat instanţei să dispună aducerea lui ca martor în proces, precizându-se că exista o declaraţie scrisă a acestuia, în care a recunoscut că era informator. Declaraţia a fost probabil obţinută de către deţinuţii comunişti prin metode specifice. Cererea sa a întâlnit opoziţia prim-comisarului regal Popescu P. Cetate, care a spus că „nu se poate pune bază pe declaraţia unui puşcăriaş, când exista mărturia unui maior, care a jurat pe cruce.” .

În chestionarea celui de-al doilea martor al acuzării s-a remarcat Ana Pauker. Aceasta i-a adresat întrebări despre bătăile de la Siguranţă, dar în sprijinul comisarului a intervenit chiar preşedintele completului de judecată, spunând că astfel de aspecte nu interesau cauza procesului. Colonelul a recunoscut existenţa unor astfel de procedee folosite de această instituţie a statului:

> Ana Pauker pune o întrebare în legătură cu bătăile care se aplică la siguranţă. Preşedintele: Nu ne interesează. Ana Pauker: Noi vrem să arătăm că la siguranţă se bate groaznic şi ţinem să protestăm în contra acestor metode. Preşedintele: Metodele acestea nu vor înceta până nu se va stârpi buruiana[584] [585].

La întrebările repetate ale apărării cu privire la metodele întrebuinţate de Siguranţă, ediţia din 19 iunie a „Dimineţii” consemnează că acesta a refuzat să „dea lămuriri”, deoarece le considera „secrete profesionale”[586]. Comisarul Stelian a mai afirmat, pe parcursul audierii lui, că Ana Pauker făcea parte dintr-o familie comunistă, referindu-

584 „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, în *Dimineaţa* din 19 iunie 1936.

585 *Ibidem.*

586 *Ibidem.*

se la sora ei Bela Robinson şi soţul ei Marcel Pauker, aflat atunci în Uniunea Sovietică[587].

Martorii apărării, cei mai numeroşi, pot fi catalogaţi în două categorii. Unii care nu-i cunoşteau pe inculpaţi, ei auzind despre proces din presă, iar ceilalţi erau cunoscuţi ai acuzaţilor din localităţile de naştere sau munciseră pentru o perioadă de timp cu aceştia. În cazul primilor, acuzarea le adresa în principal întrebarea dacă îi cunoşteau pe vreunul dintre cei 19. În eventualitatea unui răspuns negativ, acuzarea cerea să nu mai fie recunoscut ca martor, cu precizarea că nici inculpaţii nu-i cunoşteau şi că listele de martori fuseseră confecţionate de apărare, „cu tendinţa de a tergiversa procesul”[588]. În general, martorii fuseseră împărţiţi de către instanţă în loturi, ei fiind audiaţi câte 30 pe zi[589].

Apărarea, secondată de acuzaţi, îi întreba pe martori care erau părerile lor despre fascism, ce fel de venituri au, dacă sunt mulţumiţi de modul lor de viaţă şi de credinţa lor. Popescu P. Cetate a cerut însă completului de judecată să nu aprobe punerea acestor întrebări, deoarece „a se face altfel înseamnă a se permite apologia ideilor comuniste”[590]. O parte dintre răspunsurile oferite de aceştia au fost reproduse în presa vremii. Colonelul Teodor Petrescu şi-a asumat punctul de vedere al acuzării, fiind relevantă audierea martorului Rudi Elter:

> D. Preşedinte: Cunoşti pe Ana Pauker? Martorul: Nu! Ana Pauker: Unde lucrează martorul? Martorul: dă preciziuni. Ana Pauker: Ce salariul are? D. preşedinte opreşte asemenea

587A. Constantinescu, „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua X. Şedinţa de dimineaţă”, în *Curentul* din 19 iunie 1936.

588 „Procesul Anei Paucher et comp.”, în *Curentul* din 11 iunie 1936.

589A. Constantinescu, „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XII. Şedinţa de dimineaţă”, în *Curentul* din 20 iunie 1936.

590 *Ibidem.*

> întrebări. Ana Pauker: Ce impozit plăteşte. D. Preşedintele: Nu interesează[591].

Trebuie remarcat că ziarele defavorabile comuniştilor au prezentat în ziarele lor răspunsurile potrivnice inculpaţilor, cum este şi cazul audierii martorei Eliza Ciotnaru, căreia i-a pus mai multe întrebări chiar Ana Pauker, cea care a şi propus-o, conform ediţiei din 26 iunie a „Curentului”:

> Martora Eliza Ciotnaru [...] este întrebată de aceasta [Ana Pauker] ce înţelege prin comunism şi dacă este contra războiului. Martora Eliza Ciotnaru răspunde că nici nu vrea să audă de comunism. Dacă vei auzi părerea mea despre comunişti şi comunism, te asigur, acuzată, că vei îngălbeni. Sunt contra războiului. Dacă însă ţara mă va chema la datorie îi voi da ajutorul[592].

Cât despre cei care îi cunoşteau pe acuzaţi, acuzarea a cerut completului de judecată ca aceştia să fie întrebaţi „numai asupra moralităţii inculpaţilor şi asupra faptelor pentru care aceştia se află în boxă. [...] orice părere despre salariul lor şi credinţele lor politice sunt în afară de cadrul punctelor de acuzare”[593]. Întrebările care ieşeau din această grilă erau respinse de către completul de judecată, cum a fost şi cazul martorului Ilie Diaconescu, tâmplar de profesie, şi care o cunoştea pe Ana Pauker. Ediţia din 20 iunie 1936 a „Dimineţii” preciza că deşi ea i-a adresat „câteva întrebări”, el nu a fost „lăsat să răspundă”. Motivul era că preşedintele completului de judecată, colonelul Teodor Petrescu, a

591 „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri”, în Dimineaţa din 19 iunie 936.

592„Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XVII. Şedinţa de dimineaţă”, în Curentul din 26 iunie 1936.

593A. Constantinescu, „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XII. Şedinţa de dimineaţă”, în *Curentul* din 20 iunie 1936.

apreciat că „întrebările acuzatei n'au legătură cu ordonanţa definitivă”. La această remarcă, Ana Pauker i-a replicat că „toate întrebările noastre sunt în legătură directă cu capetele de acuzare”, precizându-i că fiind „daţi în judecată pentru activitatea noastră politică”, ei voiau să dovedească „caracterul acestei activităţi” cu „martorii propuşi.”. Întrucât martorii apărării care nu-i cunoşteau pe acuzaţi erau scoşi afară din sala de judecată, după ce spuneau că nu-i ştiau pe niciunul dintre inculpaţi, Lucreţiu Pătrăşcanu a ridicat atunci un incident, în cuprinsul căruia a precizat şi scopul citării ca martori a unor persoane care nu-i cunoşteau pe inculpaţi:

> [...] martorii apărării sunt însuşiţi de toţi inculpaţii. Aceşti martori nu cunosc pe inculpaţi personal şi nici nu e nevoe să-i cunoască. Faptele puse în sarcina celor 19 antifascişti se reduc la activitatea pe care au desfăşurat-o ei contra războiului, a fascismului şi pentru satisfacerea revendicărilor populare ca lupta contra scumpetei, a impozitelor etc. Martorii nu sunt aduşi în proces ca să dovedească dacă la Ana Pauker s’au găsit sau nu piese subversive, însă sunt chemaţi să arate că activitatea desfăşurată de inculpaţi corespunde intereselor populare. Am pus martori din toate părţile ţării şi din toate straturile sociale ca să dovedim acest lucru.

La aceasta, prim-comisarul regal a replicat că „puterile discreţionare”[594] ale preşedintelui, dar şi Legea pentru reprimarea unor noui infracţiuni

594 Vezi art. 119 din Codul Justiţiei Militare.

contra liniştii publice, îi conferă „dreptul de a interzice etalarea teoriilor, care ar putea primejdui bunul[ui] mers al desbaterilor". În discuţie a intervenit şi Ion Gheorghe Maurer, care a menţionat că nu era „vorba de teorii ci de răspunsurile martorilor", care erau „toate luate direct din ordonanţa definitivă". „Acolo [spunea acesta] se vorbeşte şi de impozite şi de fascism şi de război. Şi pot spune că se vorbeşte mai ales de acestea". După expunerea argumentelor de către părţile implicate în proces, completul de judecată a dat dreptate acuzării, respingând în unanimitate incidentul ridicat de Lucreţiu Pătrăşcanu[595].

Unul dintre aspectele audierii martorilor a fost şi încercarea acuzării de a-i influenţa, sugerându-le anumite răspunsuri şi de a le atrage atenţia asupra scopurilor neortodoxe urmărite de „antifascişti", după cum se autoprezentau comuniştii din proces. O intenţie similară a avut însă şi apărarea, care a fost de altfel unul dintre scopurile urmărite prin întrebările adresate martorilor propuşi. La 24 iunie 1936, au fost audiaţi mai mulţi consăteni de ai lui Emanoil Kaufman. Ei au spus că îl cunoşteau din sat, că pe atunci era un „om cinstit, muncitor. Nu agita spiritele. Îşi vedea liniştit de meseria lui pe care o cunoştea bine". Savoarea audierilor din aceea zi au fost însă întrebările adresate de acuzare şi apărare martorilor Ioana şi Tudor Diaconescu. Nu este însă clar dacă între aceştia exista vreun grad de rudenie sau era doar o simplă coincidenţă de nume. Tudor Diaconescu este portretizat de autorul articolului din „Dimineaţa" drept un ţăran necăjit şi mucalit, care prin alura lui simpatică a reuşit să învingă chiar şi „sobrietatea d-lui preşedinte". Schimbul de replici este unul savuros şi reflectă atât intenţiile acuzării, cât şi pe cele ale apărării:

595 „Procesul de la Craiova. Desbaterile de ieri", în *Dimineaţa* din 20 iunie 936.

Ana Pauker: Ce sunt fasciştii?
Martorul: Nişte ăia cari se ţin de scandaluri.
D. Preşedinte: Tu ai timpul să te ocupi de anti-fascism şi să citeşti ziare? Martorul: Printre picături d-le preşedinte!.
D. prim comisar regal: Ai făcut războiul?
Martorul: Da!
Ana Pauker: Dacă Germania ne atacă ţara, tu ce faci?
Martorul: Mergem la rezbel să ne apărăm ţara.
D. Preşedinte: Cine sunt duşmanii ţării?
Martorul: Germania, Bulgaria, Ungaria, Rusia!
Ana Pauker: Ai auzit că Rusia vrea să ne atace pe noi?
Martorul: N'am auzit asta.
D. prim comisar regal: Vrei ca muerea ta şi copii tăi să nu se mai roage lui Dumnezeu? Asta vor antifasciştii!
Martorul: Ba nu!
D. avocat Grozdea: Fac bine cei ce strâmbă crucea strămoşească şi o fac încârligată? Martorul: Nu fac bine d-le preşedinte!.

După aceea, a urmat audierea Ioanei Diaconescu. Ea este descrisă de corespondentul „Dimineţii", ziaristul Horia Roman, drept o tânără îmbrăcată într-un „frumos şi pitoresc costum naţional". Întrebările puse de apărare au urmărit să vadă care era părerea ei despre război, iar cele ale acuzării opiniile ei despre antifascişti:

Apărarea o întreabă dacă vrea un război şi ea răspunde negativ.
- Nu, nu, că şi tatăl meu a fost acolo şi n'a fost bine de loc!
[...]
D. prim comisar regal [...]: Ce ai spune dacă această cămaşă mândră ţi-ai schimba-o în şalvari turceşti! Că asta vor antifasciştii!.
Inculpatul Colef: Nu vrem asta d-le preşedinte! Noi am vrea ca toţi ţăranii să fie bine îmbrăcaţi.
D. prim comisar regal: [.] Eşti măritată?
Martora: Nu!
D. prim comisar regal: Ai vrea, după ce te-ai mărita să ai un bărbat al tău sau o sută de bărbaţi? Că aşa vor aceşti antifasciştii!
Martora: Unul singur vreau.

D. avocat Grozdea: se ridică şi spune că doctrina comunistă nu prevede nicăeri amănuntul acesta[596].

Reacţia presei de dreapta faţă de aceste audieri a fost diferită. Reprezentantul „Curentului" a ales să menţioneze că ei au fost audiaţi ca martori, nedescriind în articolul său schimbul de replici dintre martori, acuzare şi apărare[597]. În schimb, cel al „Universului" a optat pentru redarea unor fragmente din audierea lui Tudor Diaconescu, cu precizarea opiniei sale şi anume că „face impresia că a fost preparat, dar în grabă"[598].

Incidente din timpul audierii martorilor: suspendarea avocatului Lucreţiu Pătrăşcanu şi condamnarea a doi martori ai apărării

Audierea martorilor nu a fost lipsită de incidente. Protagoniştii lor au fost unul dintre avocaţii apărării (Lucreţiu Pătrăşcanu) şi doi dintre martorii propuşi de către inculpaţi (Constantin David şi Constantin Rouă). Aceştia erau însă cunoscuţi pentru simpatiile lor comuniste, iar răspunsurile lor au iritat completul de judecată, ceea ce a avut consecinţe neplăcute pentru ei. La 26 iunie 1936, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost exclus din proces. Motivul a fost suspendarea lui de către Baroul Ilfov, deoarece avea „un proces penal şi trebuie să apară ca acuzat în faţa Consiliului de Război al Corpului 2 Armată", pentru aceleaşi culpe ca şi inculpaţii din procesul de la Craiova[599]. Decizia Baroului de

596 Horia Roman, „Procesul de la Craiova. Câteva incidente. Alţi martori audiaţi", în *Dimineaţa* din 26 iunie 936.

597 Vezi „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XVII. Şedinţa de dimineaţă", în *Curentul* din 26 iunie 1936.

598 Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Ziua XVII", în *Universul* din 26 iunie 1936.

599 S. Tănase, *op. cit.,* p. 270.

Ilfov a fost prezentată Consiliului şi citită de prim-comisarul regal Popescu P. Cetate. Acesta i-a cerut să se pronunţe asupra ei şi dacă avocatul mai avea voie sau nu să pledeze. Lucreţiu Pătrăşcanu a protestat faţă de această solicitare şi a afirmat că articolul 111 din Legea avocaţilor nu admitea suspendarea în procesele politice, cum era şi al său. El a mai precizat că acesta era un proces de idei şi împotriva convingerilor sale politice, neimputându-se „fapte infamante". Decizia Baroului a considerat-o „inconsistentă". Pentru a-şi păstra statutul de avocat în procesul de la Craiova, el a invocat şi statutul său de ofiţer în rezervă şi, potrivit lui, îi conferea dreptul de a pleda în continuare. El a mai argumentat că, în faţa unui Consiliu de război, putea pleda orice persoană, fără obligaţia ca aceasta să fie avocat.

Popescu P. Cetate a avut două solicitări. Prima a fost ca instanţa militară să se pronunţe asupra deciziei mai sus amintite şi, după aceea, să examineze dacă acesta putea pleda în continuare ca ofiţer în rezervă. În primul caz, Consiliul a aprobat decizia baroului, iar în cel de-al doilea i-a solicitat lui Lucreţiu Pătrăşcanu să facă dovada că este ofiţer în rezervă. După depunerea unei petiţii şi a unor acte în favoare sa, şedinţa s-a suspendat, pentru ca instrucţia să ia cunoştinţă de actele depuse. La reluarea ei, Consiliul a precizat că actele depuse de el îi confirmă calitatea de ofiţer în rezervă, dar a specificat că doar un ofiţer în retragere putea pleda. Astfel, i-a respins solicitarea de a rămâne ca avocat şi i-a cerut să părăsească sala[600]. Soluţia dată de Consiliu a reprezentat însă doar propria interpretare a legii, într-un sens defavorabil lui Pătrăşcanu. Generalul Manolache, şeful Justiţiei Militare în 1930, a precizat în ediţia adnotată a Codului Justiţiei Militare referitor la statutul ofiţerilor de a

600„Procesul de la Craiova. D-lui avocat Pătrăşcanu i s-a ridicat dreptul de a pleda", în *Dimineaţa* din 28 iunie 936. A. Constantinescu, „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XIX. Şedinţa de dimineaţă", în *Curentul* din 28 iunie 1936.

pleda în dosarele judecate de o instanţă militară că şi ofiţerii în rezervă au acest drept:

> „Textul [art. 104 din CJM] este traducerea art. 110 francez (vechi), în care noţiunea de « retraite » cuprindea – la acea epocă – şi pe ofiţerii de rezervă de mai apoi. Deci ofiţerii de rezervă sunt admişi a pleda ca apărători aleşi sau numiţi din oficiu la instanţele militare.”[601]

Constantin Rouă era de profesie cizmar, fiind originar din Turnu Severin. Potrivit relatării din „Universul”, „înainte de a păşi spre masa consiliului”, s-a înclinat şi a salutat cu „reverenţă boxa acuzaţilor”, iar în timpul depoziţiei sale din 20 iunie 1936 s-ar fi declarat comunist. După terminarea audierii sale, acesta ar fi spus „Ruşine să vă fie!” Presupusa lui afirmaţie a atras arestarea lui pe loc pentru ultraj. Au fost luate după aceea declaraţii „persoanelor cari l-au auzit injuriind”: „un preot, mai mulţi ofiţeri de toate gradele şi câţiva civili”. Şedinţa s-a suspendat, reluându-se cu judecarea lui. În timpul acestui proces neaşteptat, a negat că ar fi zis „ruşine să vă fie”, ci că a zis rostit doar „roşu”. Martorii acuzării au declarat însă sub jurământ „că inculpatul a pronunţat cuvintele incriminate”. Prim-comisarul regal Popescu P. Cetate a solicitat Consiliului aplicarea art. 72 din Codul Penal (care stipula o pedeapsă între două luni şi un an „pentru insulte, sau gesturi insultătoare făcute în faţa instanţei de judecată”). A fost apărat de avocaţii Petre Grozdea (viitor colonel de justiţie militară în anii '50) şi Lucreţiu Pătrăşcanu. Aceştia au specificat că lipseau „elementele constitutive delictului de ultraj” şi au cerut achitarea lui Constantin Rouă. Decizia Consiliului a fost

601C. Manolache et alli, *op. cit.,* p. 55. Corpul articolului 104 referitor la avocaţii unui acuzat judecat în instanţele militare era următorul: „Acuzatul îşi poate lua de apărător pe oricine va voi dintre militarii în serviciul activ sau în retragere, sau dintre advocaţi. La ca când acuzatul ar voi să ia apărător pe altcineva, trebue învoirea preşedintelui” *(Ibidem).*

defavorabilă acestuia. A fost condamnat la șase luni închisoare[602].

Cotidianul „Dimineaţa” insistă asupra acestui incident privind depoziţia lui Constantin Rouă. El este descris ca un martor favorabil acuzaţilor, care ar fi afirmat că „ei [acuzaţii] au luptat pentru interesele muncitorimei”, dar şi că „fasciştii sunt duşmanii poporului”. Drept cauză a arestării lui, a indicat aceeaşi presupusă afirmaţie a sa[603].

La două zile de la acest incident, un alt martor al apărării părăsea sala cu o condamnare similară: Constantin David, sudor la Atelierele Griviţa şi membru marcant al organizaţiei Bucureşti a PCdR. Audiat la 22 iunie 1936, a fost întrebat dacă îi cunoştea pe acuzaţi. Răspunsul său a fost că nu, dar a precizat că era la curent cu „faptele lor bune închinate poporului muncitoresc”. Preşedintele completului de judecată i-a cerut, pe o voce tăioasă, să nu mai atribuie calificative. Nu a dat însă curs sfatului şi i-a catalogat pe acuzaţi drept „martiri ai cauzei proletare”, ceea ce a determinat evacuarea lui sub pază şi suspendarea şedinţei, potrivit relatării din „Dimineaţa”[604]. Cea din „Universul” oferă informaţii suplimentare asupra depoziţiei sale, subliniind apologia pe care acesta a făcut-o acuzaţiilor şi comportamentul său sfidător la adresa instanţei, ceea ce a atras arestarea lui: [David Constantin:] Sunt nişte eroi cari merită tot respectul şi admiraţia noastră [...]. [D. preşedinte:] Te rog să răspunzi precis la întrebările pe cari ţi le punem noi şi nimic altceva [...]. [David Constantin:] Dv. nu mă puteţi împiedica să afirm admiraţia mea neţărmurită pentru aceşti martiri, declară înţepat, David Constantin.

602Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Ziua XIV”, în *Universul* din 22 iunie 1936.

603Horia Roman, „Un martor condamnat la 6 luni închisoare”, în *Dimineaţa* din 22 iunie 1936.

604 „Procesul de la Craiova. Alţi martori audiaţi”, în *Dimineaţa* din 24 iunie 1936.

Referitor la acest incident, ziaristul Ion Dragomir avea să menţioneze în articolul său că preşedintele a încercat să-i adreseze o altă întrebare martorului, dar că acesta „se întoarce cu spatele la consiliu şi continuă cele vrute de el, ca şi cum s'ar fi aflat într'o sală de întruniri, iar nu în faţa unei instanţe de judecată". „Evacuat între baionete", şedinţa s-a suspendat. La reluarea ei, a fost judecat ca şi precedentul martor. Prim-comisarul regal a solicitat:

> pedepsirea acuzatului David Constantin pentru atitudine necuviincioasă faţă de onor consiliu, întrucât s'a întors cu spatele către dv., neţinând seama de observaţiile pe care i le-am făcut. Să i se aplice pedeapsa prevăzută de art. 82 din cod. penal.

Martorul, devenit acuzat, a fost apărat de această dată de avocatul Paul Moscovici, care a cerut achitarea lui, deoarece „n'a avut intenţia de a jigni", iar „atitudinea lui a fost o simplă explozie sufletească" [605] [606]. El a mai indicat drept o posibilă cauză a acestui incident „atmosfera de patimă şi ură pe care o deslănţuie procesul", care a generat un „echivalent de simpatie în rândurile muncitorimii .

Popescu P. Cetate a menţionat că articolul 29[607] din Legea pentru reprimarea unor infracţiuni contra liniştii publice „dă dreptul consiliul[ui] să oprească pe oricine a face ideologie în faţa consiliului". Dându-i-se ultimul cuvânt, Constantin David şi-a exprimat propria părere şi anume că „n'am jignit şi nici ultragiat consiliul. Socot că un martor are dreptul să spună în depoziţia sa tot ce pofteşte. Las la aprecierea consiliului restul"[608]. „Dimineaţa" redă o versiune

605 Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Ziua XV", în *Universul* din 24 iunie 1936.

606 Horia Roman, „Procesul de la Craiova. Alţi martori audiaţi", în *Dimineaţa* din 24 iunie 1936.

607 Vezi Ministerul Justiţiei, *op. cit.,* p. 11.

608 Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Ziua XV", în *Universul* din 24 iunie 1936.

similară, dar mult mai elaborată stilistic: „Nu sunt jurist şi nici intelectual. Sunt muncitor. După judecata mea socot că n'am intenţionat şi nici n'am jignit consiliul de judecată. Am gândit ca muncitor [...] (că) trebue să depun mărturie în acest proces. Mă asociez concluziilor apărătorului meu”[609].

Consiliul a hotărât că el „s’a făcut vinovat de faptele şi gesturile ce i se impută, pentru care, în unanimitate de voturi, îl condamnă la 6 luni închisoare.”[610].

Rechizitorul comisarului regal

Rechizitorul comisarului regal a fost citit în şedinţele din 1 şi 2 iulie 1936, după încheierea audierii martorilor. În prima zi, chiar înainte de lecturarea actului, avocatul Petre Grozdea a solicitat prelungirea procesului cu încă opt sau zece zile. Motivaţia lui era că nu toţi martorii au fost citaţi, referindu-se la cei din străinătate şi la personalităţile politice ale României interbelice. Era unul dintre ultimele tertipuri prin care apărarea putea cere şi obţine amânarea procesului, dar mai ales a sentinţei ce avea să pecetluiască soarta celor 19 inculpaţi. Acest ultim „incident” a fost respins. De la ora 9.30, prim-comisarul regal a început să-şi citească rechizitorul. Momentul a fost reprodus în Universul:

> d. prim-comisar regal Lt. col. Popescu Cetate se scoală, cerând cuvântul spre a-şi desvolta rechizitorul. Se face o linişte solemnă. Clipa este într’adevăr măreaţă, şi deşi am aşteptat cu toţii nu ne putem stăvili valul de emoţie care ne copleşeşte. Sala este arhiplină; toalete estivale ale frumoaselor craiovence şi uniformele albe ori verzi ale ofiţerilor, sacourile sobre ale civililor, împrumută şedinţei o

609 Horia Roman, „Procesul de la Craiova. Alţi martori audiaţi, în *Dimineaţa* din 24 iunie 1936.

610 Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Ziua XV”, în *Universul* din 24 iunie 1936.

notă spectaculoasă[611].

Această relatare a fost publicată de „Universul” în data de 3 iulie 1936. În acelaşi număr, apărea şi o proclamaţie, scrisă cu litere roşii şi semnată Stelian Popescu. Mesajul era unul extrem de alarmant, chiar apocaliptic. Cititorii erau avertizaţi de cenzura aplicată de guvern ziarului şi imposibilitatea cotidianului de a-i mai sluji:

> **Români**!
> Am făcut tot ce am putut să vă arătăm pericolul comunist, ce ne ameninţă şi cine sunt aceia cari au sprijinit pe străinii comunişti pripăşiţi în ţara noastră. Azi, guvernul ne-a interzis să mai publicăm ceva, ce ar mai putea să arate cari sunt duşmanii neamului şi care este otrava ce i se picură în suflet zi de zi. De acum încolo, fiecare să se apere cum poate, căci ţara este lăsată să fie invadată de pacostea comunistă, sprijinită de uneltele comuniste din speluncile ziarele „Adevărul” şi „Dimineaţa”.
> **Români**!
> Fiţi atenţi şi aduceţi-vă aminte de nemuritoarele versuri ale marelui Eminescu: **Cine-a îndrăgit străinii**
> **Mânca-i-ar inima câinii** [subl. original].[612]

Numerele ulterioare aveau să arate că „Universul” a trecut peste această potenţială ameninţare, continuându-şi misiunea de „demascare” a presei sărindărene şi a pericolului comunist, dar şi pe cea de atenţionare a românilor asupra lui. Fără îndoială, la data respectivă, actul procedural a fost perceput de către unii contemporani drept un eveniment senzaţional. Rechizitorul ilustrează spiritul profund naţionalist şi anticomunist al acelor vremuri, care îşi extrăgea seva din numeroasele avertizări despre comploturile evreilor-comunişti, devoalate şi demascate periodic în presa de dreapta. Nu în ultimul rând, creşterea influenţei politice a

611 Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Rechizitorul domnului comisar regal”, în *Universul* din 3 iulie 1936.

612 *Ibidem.*

Uniunii Sovietice în Balcani întărea sentimentul de cetate asediată.

Totodată, discursul lui Popescu P. Cetate întruneşte caracteristici ce pot fi încadrate într-unul dintre cele „nouă registre ale limbajului violent, specifice mentalului românesc”[613], aşa cum au fost identificate şi analizate de Ruxandra Cesereanu. Rechizitorul prim-comisarului regal a fost reprodus pe larg în „Universul” şi „Curentul”. Pasaje semnificative au apărut şi în ziarele de stânga. În 1941, a fost publicat chiar de către autorul său. Ideile centrale ale rechizitorului erau următoarele:

> Orice român iubitor al credinţelor şi comorilor naţionale sufleteşti, precum şi orice luptător de eri şi de mâine al hotarelor, ar putea face un aspru rechizitoriu acestor trădători sau dezertori, acestor unelte duşmane, acestor îngâmfaţi cu pretenţii de a conduce destinul neamului nostru (...)
>
> „Jos masca. Şi acum vă rog priviţi-i. Sub această mască numită de ei antifascistă veţi găsi:
>
> 1) Otrava comunistă
> 2) Minciunea Marxistă
> 3) Falsa democraţie
> 4) Conspiraţia teroristă. Corupţia şi intriga.
> 5) Ura şi răzbunarea unor duşmani ai neamului
> 6) Instigatori plătiţi şi profitorii unei mistificări.
> 7) Lenea colectivă înfrăţită cu viclenia.
> 8) Dezertori din armată, cu inimi de trădători şi mâini murdărite.
> 9) Spoliatori şi încasatori de cotizaţii pentru stomacurile lor sănătoase de struţ.
> 10) Vechi pensionari ai închisorilor cu şiretlicurile de parvenire.
> 11) Cozi de topor ale unor duşmani umilii.
>
> Într’un cuvânt o lepră proletară de care se leapădă ca „dracul de tămâie” muncitorii autentici, harnici şi resemnaţi în sărăcia lor cinstită, mândri de neamul lor şi cu încredere că ţara şi conducătorii ei adevăraţi le vor binele.

613Ruxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor,* Editura Humanitas, Bucureşti, 2003, p. 8.

Prim-comisarul regal preciza în acest rechizitoriu că trăiau într-o epocă de revoltă generalizată, ce era caracterizată de război, crize economice, „griji politice, tulburări sufleteşti, deslănţuiri de patimi, friguri de arivism”.

> Însă dintre toate aceste stări, [spunea acesta] cea mai periculoasă pentru toată omenirea şi civilizaţie este: Dictatura proletariatului, comunismul, bolşevismul. El este cancerul omenirii. Este punctul de plecare al tuturor mişcărilor şi este vântul care deslănţuie mai toate furtunile.

În acelaşi act, procurorul anunţa că România se afla din nou în război, numai că de data aceasta era unul total diferit, care nu fusese întâlnit până atunci. Era un război cu inamici neumani, care se foloseau de cu totul alte procedee şi mijloace de luptă folosite până atunci, inclusiv de către cei mai aprigi dintre duşmani.

> Dar n’am cunoscut până după războiu [Primul Război Mondial] şi mai ales acum acest soiu de duşmani laşi, câini care muşcă pe furiş, cârtiţe care fug de lumina zilei, năpârci eşite de ouăle clocite la sânul cald şi primitor al acestei ţări şi cari drept recunoştinţă, ne muscă cu limbile lor otrăvite şi spurcate. Ne-au declarat război. Îl vom face şi pe acesta. […]
>
> **Şi după cum apoi mai târziu acelaşi Dumnezeu al nostru ne-a ajutat să frângem jugul robiei turceşti şi să scoatem din laţurile vrăjmaşe pe toţi fraţii noştri, ne va învrednici acum, să stârpim şi această buruiană comunistă de pe ogoarele noastre şi să distrugem toate culcuşurile oricât ar fi de ascunse ale acestor rozătoare îmbuibate din roadele mănoaselor holde româneşti, strânse cu sudoarea frunţii noastre şi cu acela a voiajoarelor internaţionale plătite, Ana Pauker şi Estera teatralista, sau a trădătorilor şi dezertorilor Şmil Iţic & Comp. Nimic mai laş, mai perfid, dar şi mai periculos, decât acest fel de război, dus la întuneric, cu viclenie şi înşelăciune, îndreptat asupra forţelor sufleteşti ale naţiunii şi armatei, izvoarele rezistenţei şi izbândei noastre de totdeauna** [subl. original].

Rechizitorul continua cu demascarea programului celor 19 comuniști, care, în esență, urmărea distrugerea societății de azi, pentru ca pe ruinele ei să se „înalțe dictatura și tirania lor". Accentul cădea pe ceea ce urmăreau acuzații să demoleze: „instituțiile pe care se bazează statul burghez: familia, biserica și patria". Ne putem întreba dacă afirmațiile procurorului erau o anticipare a evenimentelor pe care România avea să le trăiască peste aproximativ zece ani de la acest moment sau ele reprezentau doar convingerea și credința sa fermă? Probabil, nici unul dintre contemporanii lui nu se gândea la un astfel de deznodământ, poate cu excepția notabilă a inculpaților din proces. Finalul întrezărit de prim- comisarul regal era încă departe. Contemporanii lui Popescu P. Cetate se simțeau poate îngrijorați sau preocupați, dar credința lor că vor ieși învingători era, în 1936, probabil mai fermă ca oricând.

Au mai fost demascate de către procuror „măștile" folosite de comuniști și sub apanajul cărora spuneau că activau: fronturile populare. Cea mai măreață dintre măștile lor, considera acesta, era însă cea antifascistă, cu aluzie la una dintre strategiile disculpatoare ale comuniștilor din proces. Pe tot parcursul lui, ei au susținut că sunt antifasciști, neasumându-și public și deschis identitatea lor comunistă, cu unele excepții. Acest lucru ar fi atras propria lor învinovățire ori părerea lor era că acest lucru era responsabilitatea acuzării.

În finalul ședinței din data de 1 iulie 1936, după tot acest magistral discurs, așa cum a fost perceput de către contemporanii lui, Popescu P. Cetate a prezentat instanței și probele incriminatorii existente despre cei 19 acuzați. Pe acestea, le-a clasificat astfel:

> 1) [...] probe evidente, cari ne dau cunoștințe precise. Acestea sunt corpurile delicte [...] 2) Probe cari puse în acord cu altele, oglindesc și ele adevărul.
> 3) Indicii concrete morale sau circumstanțiale [...]. 4) Prezumții prin ajutorul căruia, judecătorii prin raționamentul

lor (inductiv şi deductiv) trag concluziuni de natură a completa probele existente. 5). Arătările [declaraţiile] inculpaţilor. În cazul de faţă ele au fost autoacuzări. [...] 6). Arătările martorilor [...][614].

Partea finală a rechizitorului a fost prezentată în şedinţa din 2 iulie 1936. El a expus o parte dintre acuzaţiile aduse în ordonanţa de trimitere în judecată: legătura cu Cominternul, politica de autodeterminare promovată în privinţa unor regiuni, cu aluzie la DRO, confiscarea proprietăţii publice şi private, suprimarea impozitelor şi îndemnurile comuniştilor către ţărani şi muncitori de a nu se mai achita de aceste obligaţii, apelurile repetate la grevă generală, japoneză sau italiană, „descompunerea armatei şi slăbirea disciplinei ostăşeşti". Unele dintre acestea erau puncte de pe ordinea de zi a Plenarei din 5-7 iulie 1935, după cum reiese din documentele procesului.

Partea cea mai incriminatorie era faptul că „inculpaţii de astăzi au înţeles să se pună, *cu bună ştiinţă,* în serviciul asociaţiilor comuniste de peste graniţă, cari – prin revoluţii şi violenţă – urmăresc schimbarea ordinei sociale şi politice din România". Formularea era o reproducere a articolului 11 din Legea pentru reprimarea unor noui infracţiuni contra liniştei publice[615]. Aceasta a constituit principala bază legislativă, în temeiul căruia s-a judecat întregul proces[616]. Popescu P. Cetate a precizat că pentru aceste fapte, incriminate şi sancţionate de articolul de mai sus, „pedeapsa prevăzută e de la 5-10 ani închisoare şi de la 10.000-1.000.000 amendă".

Rechizitorul procurorului s-a încheiat într-un registru

614 Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Rechizitorul domnului comisar regal", în *Universul* din 3 iulie 1936.

615 Vezi Ministerul Justiţiei, *op cit.*

616 Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Continuarea rechizitoriului domnului comisar regal", în *Universul* din 4 iulie 1936.

religios, caracterizat de pilde biblice, şi cu un îndemn adresat completului de judecată de a-şi face datoria ca români. Şi-a exprimat amărăciunea că nu exista o pedeapsă mai mare pentru faptele imputate acuzaţilor. Potrivit declaraţiilor sale, dacă aceasta ar fi existat, ar fi cerut-o:

> Noi nu vrem să trăim şi să ne îmbrăcăm în corsetul roşu al Anei Pauker, căci ţinem la portul nostru strămoşesc, după cum ţinem şi la altarele noastre sfinte. În pragul acestor sitare s'au ivit fariseii şi zarafii. Şi dacă blândul Isus a iertat totul duşmanilor, rugându-se chiar pentru cei care îi zdrobeau fluerile picioarelor, n'a iertat pe zarafii care îşi puseseră tarabele în faţa altarului, căci a pus mâna pe bici, gonindu-i. D-voastă, d-lor judecători, păzitori ai altarului românesc, nu vi se pune la îndemnă o astfel de pedeapsă. Dar dacă legea ar permite-o, v'aş cere săi scoateţi în piaţa publică şi sunt sigur, că orice cetăţean al acestui oraş s'ar grăbi să execute o astfel de pedeapsă. Dacă ar fi pedeapsa cu moartea, v'aşi cere să-i spânzuraţi de limbile lor veninate. De ar fi munca silnică pe viaţă, v'aşi cere să faceţi ca oasele lor să putrezească în ocna fără fund. Citesc regretul în sufletul d-voastă, că legea nu pedepseşte decât cu 10 ani muncă silnică şi 100.000 lei amendă, pe care vă rog să le daţi fără milă şi fără nici o îndoială. Faceţi-vă datoria, prin sentinţa dvs., aşteptată de toată suflarea românească [617].

În cartea sa, rechizitoriul său, puţin modificat faţă de originalul expus în iulie 1936, s-a încheiat astfel: „Aşa să vă ajute Dumnezeu!”[618].

Finalul unui proces: pledoariile avocaţilor, ultimul cuvânt al acuzaţilor şi sentinţa

Avocaţii apărării şi-au susţinut pledoariile între 3 şi 6 iulie.

617Ion Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Continuarea rechizitoriului domnului comisar regal”, în *Universul* din 4 iulie 1936.

618 Magistrat Popescu P. Cetate, *op. cit.,* p. 63.

Presa de stânga le-a reprodus pe cele ale lui Alexandru Mâţă, membru al Partidului Radical-Ţărănesc condus de Grigorie lunian, Iancu Vasiliu, Ghiţă Ionescu (viitorul faimos politolog), I. Raicu, A. Stanciu, Radu Popescu, Ion Gheorghe Maurer. În schimb, ziarele de dreapta au ales să prezinte un rezumat al acestor pledoarii („Curentul") sau au refuzat să publice chiar şi aceste mici reproduceri („Universul"). Motivul specificat al alegerii ziarului a fost următorul:

> Să mă ierte cititorii pentru carenţa de care dau dovadă. Îi asigur însă că nu pierd nimic, dacă „Universul" nu publică nici pe larg [şi] nici pe scurt, discursul apărătorilor Anei Pauker şi a celorlalţi 18 complici[619].

Pledoaria lui Alexandru Mâţă[620] a fost gândită ca o replică la Rechizitorul întocmit de prim-comisarul regal, fiind sugestiv intitulată: *Jos confuzia!.* Avocatul şi-a început pledoaria prin a-şi expune pe scurt biografia, „pentru că", a motivat acesta, „apar pentru prima oară ca apărător în acest proces". De fapt, era un mod subtil de a sublinia Completului de judecată, dar mai ales procurorului şi publicului, în aparenţă ostil, că aşa cum el nu înţelegea să-şi facă un merit din faptul că era român, nici nu putea accepta ca o persoană să fie prigonită doar pentru că era de „altă naţionalitate", cum erau cei mai mulţi dintre cei 19 inculpaţi. În acelaşi timp, a subliniat că nu exista nici o contradicţie între el, ca român şi membru al unui alt partid, şi cea de apărător în acest proces. Pe parcursul pledoariei sale, a menţionat că:

---

619 I. Dragomir, „Procesul Anei Pauker şi al celorlalţi 18 comunişti. Pledoariile", în *Universul* din 5 iulie 1936.

620 În iunie 1941, avocatul Alexandru Mâţă a fost arestat de sovietici sub învinuirea de activist naţional-ţărănist. Pentru o biografie a lui vezi articolul lui Mihai Taşcă, *„Mâţa comunistă " alias avocatul Alexandru Mâţă şi soarta lui,* accesibil online la adresa http://www.timpul.md/articol/mata-comunista- alias-avocatul-alexandru-mata-şi-soarta-lui-16405.html [30 septembrie 2014].

> lozincei centrale a rechizitorului care a fost „Jos masca” îi opun o alta: „Jos confuzia”. Aceasta pentru că pericolul fascist nu este o invenţie a acuzaţilor. Pericolul fascist este o realitate şi care ca atare trebuie discutată şi pusă în adevărata sa lumină.

Următorul punct din pledoaria sa a fost situaţia minorităţilor naţionale, susţinând necesitatea integrării lor în „democraţia naţională”, dar şi că „înlăturarea lor periclitează integritatea naţională”. Expozeul lui a fost întrerupt de intervenţia colonelului Teodor Petrescu, care i-a cerut să „vie la fapte” şi să lase „teoriile partidului dv. [...] pentru întrunirile politice”. Avocatul Mâţă a mai precizat obligaţia completului de a ţine cont de o realitate: existenţa raporturilor politice între România şi Uniunea Sovietică, care se referea la una dintre învinuirile aduse acuzaţilor. Cât despre acuzaţia adusă inculpaţilor că erau contra Constituţiei, avocatul a spus că această afirmaţie aparţine lui Octavian Goga şi lui A. C. Cuza, şi nu celor 19 acuzaţi[621].

Pledoaria avocatului Grozdea a pus acuzarea într-o lumină nefavorabilă, învinuind-o că s-a opus producerii probelor favorabile inculpaţilor şi că:

> în lipsa de dovezi pozitive, d. prim comisar regal s’a servit de vechiul sistem al reproducerii termenilor din ordonanţă. Dar nu ordonanţa este elementul probatoriu în darea unei sentinţe. Nimeni nu poate fi condamnat pe simple afirmaţiuni.

A acuzat şi nenumăratele apeluri ale prim-comisarului regal la „puterile discreţionare” ale preşedintelui completului de judecată, insinuând că procesul a fost prejudiciat, tocmai ca urmare a acestor intervenţii. Această insinuare l-a iritat pe colonel Petrescu, care i-a luat cuvântul. Următorul avocat pledant, Paul Moscovici, a acuzat autorităţile de a fi pus la

621 Horia Roman, „Procesul de la Craiova. Pledoaria d-lui avocat Mâţă”, în *Dimineaţa* din 5 iulie 1936.

cale această „înscenare”[622]. El şi-a motivat opinia prin faptul că acuzarea nu a putut produce probe despre vinovăţia inculpaţilor, mai ales despre cea a lui Colef (pe care îl reprezenta), ci s-a rezumat doar la rapoartele Siguranţei şi la cele primite de la structurile poliţieneşti din Bulgaria. Avocatul Ghiţă Ionescu, care a vorbit pentru soţii Ana şi Ştefan Csacsar, a susţinut şi el că „rapoartele siguranţei sunt foarte stângaci ticluite şi complectamente lipsite de dovezi”. Le-a catalogat drept „simple afirmaţii, simple şi banale rapoarte”. El s-a legat în pledoaria sa şi de unul dintre faptele sesizate în rapoartele Siguranţei, şi implicit în ordonanţa de dare în judecată, întrebându-se retoric „ce înseamnă asta?”. El s-a referit la următorul eveniment:

622 *Ibidem*

casa soţilor Cezar înconjurată de patru zile de poliţişti, de detectivi speciali, a fost totuşi părăsită „rând pe rând”, de toţi membrii plenarei Uniunii tineretului comunist – şi nu era vorba de un om sau doi aici[,] ci de aproape 20 – fără ca măcar un singur poliţist să se sesizeze, să-i oprească, să-i aresteze.

Legat de acest fapt, s-a întrebat retoric dacă nu cumva raportul comisarului Turcu era „mai mult o pagină de umor decât un raport”. Şi-a exprimat mirarea cum de a reuşit Siguranţa ca după o pândă de patru zile şi patru nopţi a unui „grup de oameni consideraţi extrem de periculoşi” să le permită ca „în câteva ore [..] să se scurgă şi să dispară”. Ghiţă Ionescu a insinuat şi el că la mijloc era o înscenare a Siguranţei, care a vrut să facă „un mare proces politic”, dar fără probe. Avocatul şi-a încheiat pledoaria astfel:

> În lipsă completă de dovezi, de argumente concludente, şi numai pe baza unui interogatoriu luat de siguranţă, după ce soţii Cezar au fost bătuţi, nu se poate cere condamnarea unor oameni. Mă aflu, spune d. avocat Ghiţă Ionescu, în teribila situaţie de a nu-mi putea apăra clienţii. Şi nu le pot lua apărarea pentrucă împotriva lor nu există acuzare.

A cerut achitarea acestora. Un alt avocat, I. Raiciu, care le-a reprezentat pe Donca Simo şi Wilma Kasejo, a arătat că i-au fost încălcate anumite drepturi, menţionând „dreptul avocaţilor de a vorbi liber cu acuzaţii”. Legat de această încălcare a unor drepturi, care a fost şi unul dintre incidentele ridicate de apărare la începutul procesului, a precizat că exercitarea lor ar fi putut schimba „faţa procesului.”. Acesta l-a învinuit pe prim-comisarul regal că, „în mai mult de jumătate din rechizitorul său, în loc să facă procesul comuniştilor din boxă, a făcut procesul comunismului ca doctrină” şi că ar „fi preferat” ca acesta să „aducă aici şi alte informaţii asupra doctrinei comuniste

decât cele furnizate de Siguranţă”[623].

Ion Gheorghe Maurer şi-a început pledoaria în şedinţa de după-amiază a zilei de 6 iulie 1936. În cuprinsul acesteia, a precizat Consiliului că, pe toată durata procesului, „s'a făcut posibilul şi imposibilul ca hotărârea sa [cea a Consiliului de Război] să fie o eroare judiciară.” El a argumentat că la baza acestei erori se aflau: „informaţiile tendenţioase ale poliţiei, componenţa sălii, patima politică, o presă indiscretă şi lipsită de scrupule, totul s'a unit ca să aşeze obstacole în calea dreptei judecăţii”. Totodată, a susţinut că probelele nu au fost legal administrate, iar despre probele referitoare la existenţa unei legături a Anei Pauker cu străinătatea, a afirmat că:

> ceeace ni s’a înfăţişat până cum de către acuzare ca dovadă a legăturilor inculpaţilor cu străinătate, constitue fie pure şi gratuite afirmaţiuni, fie reeditări de informaţiuni tendenţioase şi fără valoare legală probantă, fie în sfârşit interpretări proprii ale magistratului militar instructor[624].

Maurer şi-a încheiat pledoaria în chiar ultima zi a procesului, cu specificarea că „acest proces e o înscenare”[625]. Numărul din 9 iunie al ziarului „Curentul” preciza că una dintre pledoariile sale desfăşurate pe parcursul a două zile a durat nu mai puţin de 7 ore[626]. În acest interval de timp, argumentaţia sa că procesul era o eroare judiciară era susţinută şi prin citate dintr-o carte clasică în epocă: C. Guilhermet, „Cum se comit erori judiciare”[627]. După

623 „Procesul Anei Pauker. Alte pledoarii”, în *Dimineaţa* din 6 iulie 1936.

624 „Procesul de la Craiova. Pledoaria d-lui av. Maurer”, în *Dimineaţa* din 8 iulie 1936.

625 *Ibidem.*

626 „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XXVII. Şedinţa de dimineaţă”, în Curentul din 9 iulie 1936.

627 „Procesul comuniştilor din Bucureşti la Craiova. Ziua XXVII. Şedinţa de dimineaţă”, în Curentul din 8 iulie 1936.

finalizarea pledoariei, instanţa a dat cuvântul acuzării pentru a replica celor declarate de avocat. Procurorul a precizat că nu găsea necesar o replică, specificând că îşi menţine toate concluziile din rechizitoriu[628].

A urmat după aceea ultimul cuvânt al acuzaţilor. Preşedintele le-a spus acestora că legea le dă dreptul să se apere. „Dimineaţa” a publicat ultimul cuvânt al acuzaţilor Samuel Krug, Wilma Kasejo, Donca Simo, Ana şi Ştefan Csacsar, Emanoil Kaufman, Ştefan Naghy, Alexandru Drăghici, Ernest Schon, Lazăr Grimberg şi Liuba Roitman, cu precizarea că ultimul cuvânt al celorlalţi inculpaţi va fi prezentat în numărul următor, ceea ce nu s-a întâmplat însă. Între timp, apăruse sentinţa. Majoritatea celor de mai sus au cerut achitarea, deoarece se considerau nevinovaţi. Poziţiile lui Alexandru Drăghici, Donca Simo şi Lazăr Grimberg au fost diferite. Conform relatărilor din „Dimineaţa”, primii doi nu au cerut achitarea, ci s-au portretizat drept luptători antifascişti. Donca Simo a precizat că „numai în această credinţă văd posibilitatea unui mai mare bine pentru cei cari trăiesc din munca lor, aşa cum trăiesc şi eu”. Drăghici a menţionat şi el că, în calitate de proletar, era contra fascismului, ceea ce „nu înseamnă că sunt contra statului”. Poziţia lui Grimberg a fost aparte de cea a precedenţilor coinculpaţi, inclusiv faţă de cea a Doncăi Simo şi a lui Alexandru Drăghici. Ultimul său cuvânt poate fi considerat drept o mărturie incriminatorie. A menţionat că şi-a recunoscut din „primul moment” convingerile comuniste, ceea ce era, în opinia sa, „singurul motiv pentru care am fost dat în judecată”. A mai precizat că, în timpul Plenarei, nu se afla în Bucureşti, ci era la Regimentul său din Piteşti, iar „împotriva mea e o singură pretinsă dovadă, o scrisoare care nu e a mea şi pentru care am cerut expertiză grafică, lucru ce mi s'a refuzat”. Lazăr Grimberg şi-a încheiat ultimul cuvânt astfel: „nu pretind

628 „Procesul de la Craiova. Pledoaria d-lui av. Maurer”, în *Dimineaţa* din 8 iulie 1936.

ertarea. Dovediţi-mi vinovăţia ca să mă condamnaţi. Dar dacă nu o puteţi dovedi, trebuie să-mi daţi drumul”[629].

La 7 iulie 1936, ora 18.30, după încheierea şedinţei de după-amiază, Consiliul s-a retras pentru deliberare. A revenit în sala de judecată la 19,45 de minute, oră la care, potrivit lui A. Constantinescu s-a pronunţat sentinţa[630]. Momentul citirii ei a fost reprodus de jurnalist, care a evidenţiat momentul de bucurie spontană al celor din sala de judecată:

> Sentinţa a fost primită cu aplauze din partea publicului asistent care a manifestat contra comunismului şi contra avocaţilor apărării, cari de abia s’au putut strecura afară cu ajutorul jandarmilor[631].

Satisfacţia bruscă a publicului este indicată şi de Marius Mircu:

> Când preşedintele a început a citi sentinţa şi a pronunţat condamnarea, tunete de aplauze au izbucnit în sală, urale, strigăte de bucurie; sala, în picioare,
>
> a cântat „Deşteaptă-te, Române!”. Cu greu preşedintele a putut pronunţa celelalte condamnări, dar n-a făcut nici un gest ca să astâmpere mulţimea, zâmbea doar, îl vedeai nespus de fericit că el le-a adus celorlalţi o imensă satisfacţie[632].

Pedepsele primite au fost următoarele: Ana Pauker, Dimitrie Ganev, Smil Marcovici (10 ani de închisoare), Alexandru Moghioroş, Andrei Bernath şi Ladislau Ady (9 ani şi 11 luni), Ernest Schoen, Estera Radosoveţki, Lazăr Grumberg (9 ani şi 11 luni), Liuba Roitman (9 ani şi 9 luni), Alexandru Drăghici (9 ani şi 3 luni), Janos Herbak (9 ani),

629 „Ultimul cuvânt al acuzaţilor”, în *Dimineaţa* din 9 iulie 1936.
630 A. Constantinescu, „Sentinţa Procesului comuniştilor de la Craiova”, în *Curentul* din 10 iulie 1936
631 *Ibidem.*
632 M. Mircu, *op. cit.,* 86.

Donca Simo (8 ani şi 11 luni), Emanoil Kaufmann, Wilma Kajeso (6 ani), Ana şi Ştefan Csacsar, Ştefan Naghi (5 ani), Samuel Krug (2 ani şi 6 luni). Fiecare dintre aceştia a primit şi pedepse complementare, care au constat în amenzi între 10.000 mii lei (S. Krug) şi 100.000 (A. Pauker, Ş. Marcovici şi D. Ganev), dar şi în interzicerea corecţională a unor drepturi pentru o perioadă de timp de 10 ani. În conformitate cu prevederile Codului penal, instanţa a mai hotărât ca prevenţia să nu fie luată în considerare la calculul duratei pedepselor. În hotărâre, s-a mai specificat obligaţia condamnaţilor „să plătească în mod solidar lei 3.000.000 despăgubiri către stat”, dar şi confiscarea celor 41.000 lei, pe care îi aveau asupra lor la arestare, „în folosul statului şi al corpului I de armată.”[633].

O primă concluzie asupra pedepselor pronunţate este că acestea au fost stabilite în funcţie de vinovăţiile care le-au fost imputate celor 19 acuzaţi, dar şi potrivit statutului în partid pe care Siguranţa presupunea că îl aveau la acea dată. Pedeapsa cea mai mică a fost a proprietarului imobilului în care era amenajată tipografia clandestină identificată de autorităţi. Pe toata durata procesului, a negat că ar fi fost membru al Partidului Comunist. În acelaşi timp, potrivit declaraţiilor maiorului Constantinescu, la Jilava, a adoptat o atitudine de distanţare de comunişti, „nesolidarizându-se cu ei”[634]. Cea de-a doua concluzie, cu titlul provizoriu, este că pedepsele au fost date şi în funcţie de comportamentul inculpaţilor în perioada detenţiei şi a procesului.,

633 „Sentinţa în Procesul de la Craiova”, în *Dimineaţa* din 9 iulie 1936.

634 Procesul Anei Pauker şi al celor 18 comunişti”, în *Universul* din 19 iunie 1936.

O cotitură a destinului. Procesul lui Nicolae Ceauşescu din 1936

Cristina Diac

Judecat în mai 1936 de Consiliul de Război al Corpului 5 Armată Braşov, Nicolae Ceauşescu se alătura sutelor de militanţi ai mişcării comuniste interbelice aduşi în faţa justiţiei militare. Până atunci, activitatea sa politică fusese pedepsită în forme mai uşoare, precum arestări preventive urmate de eliberare, plasarea în „domiciliu obligatoriu" în localitatea natală. În 1936, viitorul lider al României comuniste cunoaşte „botezul focului", ajungând să stea în justiţie ca să dea socoteală pentru înrolarea într-o mişcare politică prohibită de autorităţi; va cunoaşte apoi experienţa detenţiei, altă etapă cvasi-obligatorie în biografia oricărui „revoluţionar profesionist".

La momentul arestării, Ceauşescu nu împlinise 18 ani, dar deţinea o funcţie nu foarte proeminentă în ierarhia mişcării: secretar al organizaţiei UTCdR din regiunea Prahova. Arestarea şi judecarea sa nu s-au datorat activităţii prodigioase. Fusese trimis în Dâmboviţa să încerce crearea unor nuclee comuniste. Realitatea este că atunci când jandarmii, apoi poliţiştii, au început să deşire firul presupusului complot antistatal, Ceauşescu nu reuşise mare lucru. Procesul său trebuie văzut în contextul mai larg al încercării statului de a destructura timidele încercări de constituire în România a unui Front Popular Antifascist, iar la nivel local – de a preveni răspândirea „microbului" comunist

printre lucrătorii din industria extractivă.

Tentativele comuniştilor de coagulare a unei opoziţii la guvernarea PNL au pus în alertă autorităţile. Ceauşescu a fost arestat în ianuarie 1936 la Ulmi, comună suburbană a oraşului Târgovişte. Tribunalul militar l-a condamnat în mai 1936 la doi ani închisoare pentru acuzaţia principală, la care s-au adăugat alte şase luni pentru sfidarea completului.

Faţă de varianta iniţială a acestui studiu, unde am prezentat preponderent faptele[635], în prezenta versiune mă interesează mai cu seamă modalitatea în care funcţiona justiţia interbelică vizavi de comunişti în general, faţă de tânărul Ceauşescu mai ales. Plecând de la o situaţie particulară, se pot developa caracteristicile generale ale tipului de justiţie aplicat comuniştilor în ilegalitate. Studiul de faţă îşi mai propune să discute efectele produse de condamnarea din 1936 asupra carierei politice a lui Nicolae Ceauşescu.

1. PCdR în epoca „frontului popular antifascist"

La arestarea lui Nicolae Ceauşescu, în ianuarie 1936, guvernul liberal al lui Gheorghe Tătărescu deţinea puterea în România de doi ani. Opoziţia, reprezentată de Partidul Naţional Ţărănesc (PNŢ), dar şi din partide mai mici (disidenţe ţărăniste plasate mai la stânga decât PNŢ, precum Partidul Ţărănesc Radical al lui Grigore Iunian), dar şi forţele de stânga – Partidul Social Democrat (PSD), Partidul Socialist Unitar al lui Constantin Popovici, făcea eforturi pentru răsturnarea guvernului în funcţie. Criticile la adresa acestuia se produceau pe fondul ascensiunii extremei drepte, tolerată de autorităţi.

Prin mijloacele sale legale, care nu încetaseră niciodată

635 Publicat în Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Ţiu, *Viaţa lui Ceauşescu,* vol. I, *Ucenicul partidului,* Adevărul Holding, Bucureşti, 2012, pp. 132-145.

să existe chiar şi după interzicerea partidului, în 1924, comuniştii s-au alăturat contestatarilor guvernului liberal. Sau mai precis, s-ar fi alăturat, dacă nu ar fi fost constant refuzaţi. În orice caz, din punct de vedere politic, PCdR ilegal, care continua să se manifeste prin diferite formule la limita legii, se afla în tabăra criticilor guvernului.

Tactica Frontului Popular a fost testată încă dinainte ca aceasta să devină politică oficială a statului sovietic şi a Cominternului, în iulie 1935. Succesul procesului de la Leipzig făcuse din Gheorghi Dimitrov un „campion al antifascismului“[636]. Primit în glorie la Moscova, a fost apoi propulsat în funcţia de secretar general al Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste.

Frontul Popular chema partidele comuniste şi socialiste să militeze împotriva pericolului fascist şi contra războiului, văzut ca iminent. În România, tema antirăzboinică nu şi-a găsit nici un ecou, de vreme ce nu se profila nici o ameninţare directă[637]. Tematica antifascistă în schimb, răspundea unei probleme reale, atâta timp cât a doua jumătate a anilor '30 a adus ascensiunea grupărilor de extremă dreapta. Chiar şi guvernul liberal a adoptat o serie de măsuri ce puteau fi contestate cu argumente din zona retoricii antifasciste.

Primele tentative ale comuniştilor din România de coalizare a unui Front Popular Antifascist datează din februarie-martie 1935. Din decembrie 1934, aveau un nou secretar general, în persoana lui Boris Ştefanov. Plenara CC al PCdR din ianuarie-februarie 1935, ţinută la Praga, unde se afla Biroul Politic, l-a confirmat în funcţie pe Ştefanov şi a trasat liniile majore ale perioadei următoare. Între acestea,

636Arkadi Vaksberg, *Hotel Lux. Paridele frăţeşti în slujba internaţionalei comuniste.* Traducere din franceză de Mihaela Zoicaş, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 67-68.

637 Bela Vago, *Popular Front În the Balkans: 4. Failure în Hungary and Rumania,* în „Journal of Contemporary History“, Vol. 5, No. 3, Popular Fronts (1970), p. 98.

crearea Frontului Popular Antifascist reprezenta „prioritatea zero“[638]. În martie, PCdR a trimis o scrisoare PSD şi Partidului Socialist Unitar-Popovici. Motivul era conţinut în preambul:

> Printr-o serie de legi şi măsuri, guvernul liberal pregăteşte drumul dictaturii fasciste şi al războiului în România, drum de grea exploatare, asuprire şi terorizare a maselor din întreaga ţară (legea aşa-zisei apărări a muncii naţionale[639], legea apărării siguranţei statului, legea stării de asediu, legea instrucţiei pre-regimentare, statutul CFR, înăsprirea Codului Penal etc.)[640].

PSD şi Partidul Socialist-Unitar au respins propunerile PCdR, astfel că, în aprilie, acesta din urmă s-a adresat printr-un manifest[641] muncitorilor membri şi simpatizanţi ai acestor partide, semnalându-le dezinteresul liderilor şi chemându-i să realizeze „frontul antifascist“ peste capul conducerii legitime a stângii democrate.

Următorul pas a constat în re-crearea unei structuri organizatorice legale, cu program mai puţin radical, în numele căreia să se relanseze ofensiva pentru crearea

638La sfârşitul lui februarie, CC al PCdR a adoptat o rezoluţie în care crearea Frontului Popular antifascist figura ca principală „sarcină“ în perioada imediată. *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934-1937,* Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1957, pp. 214-218.

639Legea promovată de guvernul liberal în 1934 prevedea că în orice întreprindere, angajaţii etnici români trebuie să reprezinte minimum 80% şi 50% în consiliile de administraţie. Legea reprezenta o aplicare a teoriei „numerus valahichus“, patentată de Al. Vaida-Voevod, care cerea ca ponderea românilor angajaţi în firme şi administraţie să reflecte proporţia lor în populaţia ţării, conform recensământului din 1930.

640Scrisoare a CC al PCdR către Comitetul Executiv al PSD şi CC al PSI, în *Documente...,* p. 242.

641 Manifest al CC al PCR din aprilie 1935, în *Documente...,* pp. 147-255.

„frontului“. În mai 1935, apărea Blocul Democratic[642], cu Petre Constantinescu-Iaşi ca preşedinte şi Athanase Joja secretar. Cuvântul şi „linia“ partidului îi era transmis lui Joja de Dori Goldstein, reprezentant al CC al PCdR în conducerea Blocului[643].

Interzis în 1924, PCdR a rămas fidel îndemnului lui V.I. Lenin de a îmbina lupta legală cu cea ilegală şi a creat diferite structuri[644] prin intermediul cărora căută să-şi

642 Gh. Ioniţă, *Organizaţii democratice create, îndrumate şi influenţate de P.C.R. – rezervor de cadre şi energii revoluţionare, mijloc important de strângere a legăturilor partidului cu masele în anii 1921-1944,* în „Anale de istorie“, nr. 1/1969, p. 33.

643 ANIC, fond Dosarele personale ale luptătorilor antifascişti întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare fond 95), dosar 4271, f. 4.

644 Organizaţiile create de PCdR în perioada interbelică au fost: Prietenii naturii (1921), Cercul femeilor comuniste (1922), Comitetul de ajutorare de pe lângă C.C. al PCdR (nov. 1922), Liga drepturilor omului (1923), Ajutorul Roşu (1924), Blocul Muncitoresc Ţărănesc (1925), Comitetele de ajutorare de la lângă Sindicatele Unitare (nov. 1925), Comitetele de şomeri (1925), Liga contra terorii (iul. 1926), Ajutorul Muncitoresc Român (oct. 1927), Prietenii presei proletare (Pri-Pre-Pro) (1927), Comitetul pentru amnistie (nov. 1928), Comitetul pentru ajutorarea victimelor de la Lupeni (aug. 1929), Cercul de orientări şi documentări sociale (dec. 1931), Comitetele de acţiune (mart. 1932), Comitetul antirăzboinic (iul. 1932), Comitetul naţional antifascist (iul. 1933), Comitetul de apărare a ceferiştilor (iul. 1933), Frontul Plugarilor (ian. 1933), Liga Muncii (nov. 1933), Amicii U.R.S.S. (iul. 1934), Madosz-Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (aug. 1934), Societatea pentru protecţia femeii şi copilului (ian. 1935), Comitetele pentru apărarea antifasciştilor (feb. 1935), Liga contra prejudecăţilor (feb. 1935), Liga contra brutalităţilor (mart. 1935), Frontul studenţesc democrat (mai 1935), Blocul democratic (mai 1935), Societatea pentru întreţinerea raporturilor culturale dintre România şi Uniunea

popularizeze opiniile. Unele grupări aveau funcţie politică, fiind create pentru a permite participarea PCdR în alegeri (Blocul Muncitoresc Ţărănesc, Liga Muncii, Blocul Democratic). Pentru a le proteja de autorităţi, programele BMŢ, Ligii Muncii, Blocului Democrat omiteau punctul referitor la autodeterminarea până la despărţirea de stat a provinciilor unite cu Vechiul Regat în 1918[645], revendicare ce împinsese PCdR la periferia nefrecventabilă a vieţii politice din România. Alte organizaţii create de PCdR în perioada interbelică trimiteau în societate mesajul partidului vizavi de chestiuni sociale punctuale.

De existenţa acestor formaţiuni legale se leagă, în opinia noastră, două paradoxuri. Primul ţine de relaţia autorităţilor cu gruparea comunistă: deşi au interzis-o în 1924, au permis funcţionarea acestor structuri, al căror

---

Sovietică (mai 1935), Patronajele populare (1935), Gruparea avocaţilor democraţi (sept. 1935), Frontul feminin (feb. 1936), Comitetele cetăţeneşti (mart. 1936), Comitetul român al Reuniunii universale pentru pace (R.U.P., sept. 1936), Uniunea Democratică (nov. 1937), Apărarea patriotică (succesoarea Ajutorului Roşu în timpul războiului) (1941), Uniunea Patrioţilor (1942); de asemenea – Crucea Roşie Socialistă, Uniunea studenţilor independenţi, Şcolarul Roşu, Liga contra cametei, Tribuna studentului sărac, Frontul meseriaşilor, Frontul asiguraţilor, Liga chiriaşilor, Comitetul de ajutorare a Abisiniei, Asociaţia independentă a scriitorilor şi artiştilor, Comitetele Pro-Spania, Tinerimea amică româno-franceză, Cercul amical chino-român, Cuibul copilului. Cu excepţia BMŢ şi Ajutorul Roşu, au avut o existenţă efemeră şi rezultate modeste. Vezi Gh. Ioniţă, *Organizaţii democratice create, îndrumate şi influenţate de P.C.R. – rezervor de cadre şi energii revoluţionare, mijloc important de strângere a legăturilor partidului cu masele în anii 1921-1944,* în „Anale de istorie“, nr. 1/1969, pp. 32-33.

645 Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR, *Istoria Partidului Comunist Român. Sinteză. Documentar,* Cap. III. *Mişcarea muncitorească din România în anii 1921-1933,* f.l., f.a., pp. 190-191.

„patron ideologic“ nu reprezenta un secret pentru nimeni. Spre exemplificare – Blocul Muncitoresc Ţărănesc, creat în 1925, a rezistat până în toamna lui 1933, fiind interzis, alături de alte organizaţii comuniste, după grevele de la Griviţa din acelaşi an[646]. Sub umbrela BMŢ, comuniştii se prezentaseră în alegerile generale din 1926, 1927, 1928[647], 1931 şi 1932.

A doua observaţie se referă la tratarea istoriei comunismului interbelic după 1945: deşi erau subliniate starea de ilegalitate a PCdR şi dificultăţile întâmpinate, majoritatea studiilor se referă la acţiunile cvasi- legale ale partidului, activitatea clandestină fiind tratată cu multă precauţie şi excesiv filtrată.

În aceeaşi categorie, a organizaţiilor onorabile, conduse de un intelectual „burghez“ cu vederi de stânga, se încadra şi Blocul Democratic.

În vara lui 1935, Congresul al VII-lea al Cominterului a oficializat tactica Frontului Popular Antifascist. Petre Constantinescu-Iaşi, interfaţa legală a comuniştilor, a început un turneu prin ţară, de convingere a potenţialilor aliaţi[648]

Cu toate acestea, PCdR a continuat să transmită mesaje sub sigla partidului, nu a Blocului. În iulie[649], a lansat alt

---

646 Titu Georgescu, *Organizaţii de masa legale conduse de PCR. 1932-1934,* Editura Politică, Bucureşti, 1967, p. 146. Pentru activitatea BMŢ, dintre studiile apărute înainte de 1989 amintim: Fl. Dragne, *Activitatea Blocului Muncitoresc Ţărănesc, organizaţie revoluţionară de masa create şi condusă de Partidul Comunist din România,* în „Analele Institutului de Istorie de pe lângă CC al PMR“, nr. 1/1962, pp. 49-75.

647 Detalii despre participarea BMŢ în alegerile din 1926, 1927 şi 1928 conţin studiile lui Florin-Răzvan Mihai din volumul Fl. Muller (coord.), *Elite parlamentare şi dinamică electorală în România. 1919-1937,* Editura Universităţii din Bucureşti, 2009, pp. 136-139, 173-176, 209-212.

648 ANIC, colecţia Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate care au încetat din viaţă (în continuare colecţia 53), dosar C/ 156, vol. I, f. 112.

649 Manifest al CC al PCdR din iulie 1935, în *Documente...,* p.

manifest, prin care chema populaţia la crearea Frontului Popular Antifascist. Temele manifestelor erau preponderent sociale. Sub guvernarea cu nuanţe „fasciste“ a lui Tătărescu, clamau comuniştii, salariile vor scădea, preţurile bunurilor de primă necesitate vor exploda, va creşte şomajul şi se vor înrăutăţi condiţiile de lucru; se vor dizolva sindicatele şi toate formele de asociere a muncitorilor, liderii acestora vor ajunge în închisori. Se invocau permanentizarea cenzurii şi a stării de asediu. În privinţa războiului, PCdR nu a putut identifica un pericol real la adresa României, astfel că manifestul din iulie 1935 a ventilat o posibilă ameninţare la adresa URSS:

> Dictatura fascistă înseamnă război, şi în primul rând contra patriei noastre proletare, contra Uniunii Sovietice, care clădeşte în mod victorios o nouă viaţă, o nouă civilizaţie, fără regi, fără bancheri, fără fabricanţi şi moşieri[650].

În iulie 1935, parte din întâmplare, parte din cauza unei trădări, au fost arestaţi Ana Pauker, Nicolae Pârgaru, membri ai Secretariatului CC al PCdR, precum şi conducerea UTCdR (Andrei Bernath, Al. Moghioroş, Stela Radoşoveţchi, Al. Drăghici şi alţii). Procesul celor 19 comunişti judecaţi în vara lui 1936, la Craiova, a fost cel mai spectaculos din seria proceselor „antifasciştilor“. Se adaugă cel de la Cluj (al lui Teodor Bugnariu), judecat în noiembrie 1935[651] şi procesul Constantinescu-Iaşi, de la Chişinău, din martie 1936. Oricum, în a doua jumătate a anului 1935 – prima jumătate a lui 1936, autorităţile au monitorizat atent agitaţia făcută în jurul „antifascismului“ şi au reacţionat în consecinţă, trimiţând în faţa instanţelor militare comunişti de toată mâna, lideri şi membri mai mărunţi. Procesul lui Nicolae Ceauşescu, din mai-iunie 1936, este doar unul dintre acestea, nici pe departe cel mai semnificativ pentru istoria mişcării, dar important

277.

650 Manifest al CC al PCdR din iulie 1935, în *Ibidem...,* pp. 278-279.

651 ANIC, colecţia 53, dosar B/264, Vol. I, f 8/v.

pentru construcţia identităţii politice a personajului în discuţie.

În ciuda dificultăţilor – neîncrederea congenitală a celorlalte partide şi reacţia autorităţilor – în toamna lui 1935 par a apărea şi primele rezultate. La 24 septembrie, la Băcia, Frontul Plugarilor, formaţiunea politică de coloratură stângistă, cu influenţă locală, suprapusă aproape perfect peste cea a liderului său, excentricul Petru Groza, încheia un acord de colaborare în şapte puncte cu MADOSZ. Ladislau Bányai[652], secretarul acestei formaţiuni, discutase cu Petru Groza în cursul anului 1935 despre posibilitatea unei colaborări[653].

În aceeaşi lună, PCdR a lansat o nouă ofertă către PSD şi Partidul Socialist Unitar-Popovici. Cele trei formaţiuni ar fi trebuit să lupte pentru următoarele revendicări:

> 1. Împotriva stării de asediu şi a cenzurii. Pentru libertatea de întrunire şi organizare, pentru respectarea şi lărgirea drepturilor cetăţeneşti. 2. Amnistie politică deţinuţilor

652Ladislau Bányai (17 nov. 1907, Baia de Criş – 4 iun. 1981), profesor, simpatizant (1931-1934) şi membru PCdR din 1934, secretar al MADOSZ (1934-1940). În această perioadă, a activat la Cluj. După cedarea nord-vestului Ardealului, s-a refugiat la Braşov, unde a deţinut funcţii în comitetul local al PCdR (1940-1941), apoi în comitetul regional Banat al PCdR (1941-1944). După 23 august 1944, a fost consilier în Ministerul Învăţământului Public, deputat în MAN, membru al prezidiului MAN (1948-1952), membru al Comisiei Centrale de Revizie, ales la Congresul al XI-lea al PCR; membru corespondent al Academiei R.S.R., vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice. ANIC, Colecţia 53, dosar B/42; http://www.ilegalisti.ro/ilegalist/437; Corneliu Crăciun, *Dicţionarul comunizanţilor din noaptea de 23 spre 24 august 1944,* Editura Primus, Oradea, 2009, pp. 80-81.

653Pe larg despre poziţia Frontului Plugarilor şi a lui Groza personal pe scena politică din 1935-1936, în Dorin-Liviu Bâtfoi, *Petru Groza, ultimul burghez. O biografie,* Compania, 2004, pp. 167-183.

antifascişti. Regim politic în închisori. 3. Împotriva scumpetei. Desfiinţarea taxelor puse asupra articolelor de consum. 4. Împotriva execuţiilor silite. Introducerea impozitului progresiv pe venit. 5. Ajutorarea efectivă a populaţiei din regiunile înfometate. 6. Împotriva pericolului de război, pentru pace. 7. Combaterea şovinismului şi a organizaţiilor fasciste"[654].

De asemenea, PCdR anunţa că se va adresa cu aceeaşi ofertă şi PNŢ Pentru realizarea Frontului, comuniştii au anunţat că sunt gata să discute „orice formă sub care muncitorul de stânga ar putea lua parte activă la acţiunile frontului unic proletar şi ale frontului popular antifascist[655].

Criticile PCdR erau în parte întemeiate. Comuniştii semnalau, de pildă, dubla măsură a guvernului, care trata stânga cu maximă duritate, îngăduind în schimb întrunirile, presa şi organizaţiile legionarilor. Chiar dacă în anumite momente precise braţul lung al legii şi chiar abuzurile administraţiei de stat i-au atins şi pe extremiştii de dreapta, guvernele s-au arătat în general tolerante cu derapajele „verzilor". Comuniştii au încercat să arate populaţiei – iarăşi corect – că nu ungurii, evreii şi bulgarii erau „pricina mizeriei", ci guvernele lui Vaida-Voevod şi Tătărescu – „români get beget"[656].

În noiembrie 1935, opoziţioniştii guvernului liberal păreau gata să treacă la fapte. Pentru data de 14 noiembrie, PNŢ a anunţat o mare manifestaţie populară în Bucureşti. În aceeaşi zi, o adunare similară anunţase şi Partidul Naţional-Creştin de extremă dreapta al lui Octavian Goga şi Alexandru C. Cuza, dar numai ca să arate că se bucură de mai multă simpatie decât ţărăniştii, consemna acidul Constantin Argetoianu în *Însemnările zilnice.* La începutul lui noiembrie,

654 Manifest al CC al PCdR din septembrie 1935, în *Documente...,* p. 295.
655 *Ibidem,* p. 300.
656 *Ibidem,* p. 298.

premierul Tătărescu i-a anunţat pe Ion Mihalache, Octavian Goga şi A.C. Cuza că nu va autoriza mitingul, pentru a nu se crea dezordini chiar înaintea deschiderii sesiunii ordinare a Parlamentului. Mihalache, preşedintele PNŢ din acel moment, a răspuns prin presa de partid că manifestaţia se va ţine oricum, cu voie de la guvern sau fără. Goga a anunţat însă că partidul lui se va conforma. „În realitate, huliganii lui Cuza şi ai lui Goga veneau la Bucureşti pe spezele guvernului şi de vreme ce acesta nu mai da bani, nici huliganii nu mai puteau veni“[657], notează maliţios acelaşi Argetoianu. În 8 şi 9 noiembrie, regele Carol al II-lea a purtat discuţii cu şefii partidelor politice, dând de înţeles că ar fi dispus să renunţe la guvernul liberal. Asupra conţinutului discuţiei cu Mihalache s-au vehiculat mai multe variante – fie că regele a promis guvernarea ţărăniştilor, fie că nu-i va aduce cu nici un chip la putere. Cert este că, după audienţa şefului partidului la Carol al II-lea, PNŢ a anunţat printr-un comunicat că „amână“ manifestaţia.

În ciuda diferenţelor de opinie dintre partidele tradiţionale şi a luptelor electorale, parlamentare, din presă – care au căpătat accente virulente nu o dată, lupta politică se desfăşura în cadrul unanim acceptat al democraţiei construite pe teritoriul României, aşa cum fusese el consfinţit de tratatele de pace de la sfârşitul primului război mondial. Adversari pe scena politică, liberali, ţărănişti, social-democraţi, cu nelipsitele disidenţe, vorbeau totuşi aceeaşi limbă în chestiunile majore.

PCdR s-a arătat încântat de perspectiva participării la un act ostil guvernului în funcţie, dorind să se alăture. Dar Partidul Comunist era un outsider, un nechemat, întotdeauna tratat ca atare. N-a fost primit nici la actele îndreptate împotriva guvernului Tătărescu, planificate de opoziţie în

657Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*. Volumul I. *2 februarie 1935 – 31 decembrie 1936,* Ediţie şi indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1998, p. 160.

toamna lui 1935. Respingerile anterioare nu l-au oprit de la o nouă încercare. În august şi septembrie, presa de stânga discutase pe larg ideea „frontului antifascist“, format însă din organizaţii legale[658]. Încurajat de un articol din „Lumea nouă“, care pleda pentru un front popular antifascist real, PCdR a trimis social-democraţilor o nouă scrisoare. Comuniştii se arătau dispuşi să cedeze întâietatea, poza de iniţiator. Punând un bemol chestiunii cu autodeterminarea, anunţau că sunt gata să apere cu arma în mână:

> independenţa României dacă ţara noastră ar fi silită să ducă un război *naţional* (subl. ns., C.D.) de apărare contra imperialismului fascist[659].

Anulând bunele intenţii, apelul păstra referirile elogioase la Uniunea Sovietică, descrisă ca apărătoarea naţiunilor mici, ameninţate de „fascism“ şi invita PSD să militeze alături de ei pentru semnarea unui tratat de ajutor reciproc cu URSS[660]. În fine, PCdR se declara gata să negocieze – „suntem gata să ne înţelegem asupra oricărui punct“ – pentru a fi primit la manifestaţia din 14 noiembrie. Cântecul de sirenă al comuniştilor n-a amăgit însă pe nimeni.

Dezamăgit de anularea manifestaţiei din 14 noiembrie, PCdR a lansat un nou manifest, anunţându-le „maselor ţărăniste“ trădarea liderilor.

> Conducerea partidului naţional-ţărănist s-a înţeles cu guvernul şi a capitulat în faţa interzicerii demonstraţiei din 14 noiembrie, ba chiar a renunţat la demonstraţie, deşi guvernul o permitea pentru altă zi. Prin aceasta, conducerea naţional-ţărănistă „amână” campania de răsturnare a guvernului şi în schimbul unei înţelegeri cu el, necunoscută maselor, permite acestui guvern să-şi desăvârşească aplicarea programului de

658 Bela Vago, *loc. cit.,* pp. 104-105.
659Scrisoare a CC al PCdR din 1 noiembrie 1935, adresată Comitetului Executiv al PSD, în *Documente...*, p. 311.
660 *Ibidem,* p. 315.

guvernare[661].

În continuare, PCdR invita „masele“ ţărăniste să preseze asupra liderilor.

Refuzat ca partid, PCdR a reuşit oarecare succese sub masca Blocului Democratic. La 26 noiembrie 1935, Petre Constantinescu-Iaşi, în numele Blocului, a semnat un acord de colaborare cu Partidul SocialistUnitar al lui Constantin Popovici[662]. În aceeaşi lună, Blocul îl contactase pe Groza, invitându-l să se alăture unei acţiuni comune pentru libertatea presei. La 6 decembrie, o delegaţie formată din Petre Constantinescu-Iaşi, Scarlat Callimachi, Athanase Joja, Constantin Popovici şi alţi câţiva muncitori a mers la Deva. Gazda i-a primit în sala Băncii Decebal, apoi s-au preumblat prin mai multe comune din judeţul Hunedoara[663]. Solemn, „alianţa marginalilor“ s-a semnat la Ţebea, sub gorunul lui Horea şi la mormântul lui Avram Iancu. Pentru a obţine un acord, fie şi cu formaţiuni satelit, de anvergură locală, fără influenţă la scara întregii ţări, comuniştii au acceptat o simbolistică trimiţând la cauza românilor din Ardealul pe care l-ar fi dorit rupt de România.

Alegerile parţiale din Hunedoara şi Mehedinţi, planificate pentru februarie 1936, au fost primul test. La sfârşitul lui decembrie, Frontul Plugarilor singur a semnat un acord de colaborare electorală cu PNŢ. Astfel, pe lista propusă în judeţul Hunedoara, fieful lui Groza, „plugarul“

661 Manifest al CC al PCdR din noiembrie 1935 adresat organizaţiilor PNŢ, în *Ibidem,* p. 322.

662 Gh. I. Ioniţă, *Antifascismul maselor populare, călăuzite de Partidul Comunist Român – factor hotărâtor în bararea ascensiunii fascismului în România până în vara anului 1940,* în *Partidul Comunist Român în viaţa social- politică a României 1921-1944. Culegere de studii,* Editura Militară, Bucureşti, 1971, pp. 121-122.

663 Dorin-Liviu Bâtfoi, *op. cit.,* p. 172.

Miron Belea a fost înlocuit cu ţărănistul Ghiţă Popp iar la Mehedinţi a candidat ţărănistul Gh. Lupu[664]. Comuniştii din cele două judeţe au susţinut candidaţii PNŢ[665], care au şi câştigat.

În România, Frontul Popular, pe care comuniştii s-au străduit din răsputeri să îl înjghebe în 1935-1936, a fost un eşec. Lipsa ameninţărilor externe reale la adresa României şi neîncrederea celorlalte formaţiuni politice în comunişti au zădărnicit toate eforturile. Chiar dacă PNŢ şi PSD au luat în calcul crearea unei coaliţii pentru răsturnarea guvernului liberal Tătărescu, vecinătatea PCdR nu putea fi decât o carte pierzătoare, atâta timp cât populaţia nutrea sentimente profund ostile atât faţă de acesta, cât şi faţă de Uniunea Sovietică. Prietenia PCdR nu doar că nu aducea nici un câştig, dar putea genera pierderi semnificative de credibilitate[666]. Retorica antifascistă în care partidul s-a avântat cu nesaţ a atras asupra lui consecinţe penale. Relaţia partid-autorităţi a funcţionat mereu sinusoidal, în binomul cauză-efect: când comuniştii vegetau în amorţire, poliţia nu le tulbura „somnolenţa" politică; dar ori de câte ori încercau să întreprindă câte ceva pe „linia" trasată de la Moscova, statul creat în 1918 li se împotrivea cu energia şi uneori exagerările tipice tinereţii lipsite de experienţă.

*

Reacţia autorităţilor la noutatea Frontului Popular antifascist s-a suprapus măsurilor oricum dure adoptate în 1933, după grevele din vremea crizei economice. Rezultanta acestor două forţe a lovit în fragila mişcare comunistă, consecinţa constând în multitudinea de procese intentate „antifasciştilor" în a doua jumătate a anilor '30.

664 *Ibidem,* p. 178.

665 Comunicat al CC al PCR din februarie 1936, în *Documente...*, pp. 360-361.

666 Bela Vago, *loc. cit.,* p. 106.

Faptele imputate tânărului Nicolae Ceauşescu fuseseră săvârşite într-un teritoriu aflat sub stare de asediu, ceea ce conducea judecarea lor de structurile militare. Guvernarea liberală a lui Gh. Tătărescu a ridicat excepţionalul – starea de asediu în anumite regiuni ale ţării – la rang de normalitate. Măsurile extraordinare de protecţie a ordinii de stat fuseseră luate după grevele din februarie 193 3[667].

Între 3 şi 5 februarie 1933, printr-o serie de acte ale puterii executive şi legislative[668], a fost decretată starea de asediu pentru şase luni în Bucureşti, Cernăuţi, Galaţi, Timişoara, Ploieşti şi în judeţul Prahova. Pe teritoriul supus stării de asediu erau interzise orice adunări sau întruniri şi orice convocare de adunări fără autorizaţia prealabilă a comandamentului corpului de armată, al diviziei sau al garnizoanei respective. În plan juridic, starea de asediu atrăgea judecarea unor infracţiuni în tribunalele militare.

În 30 decembrie 1933, starea de asediu s-a prelungit în localităţile menţionate în legea din februarie, adăugându-se oraşele Constanţa, Cluj, Chişinău, Oradea şi judeţul Dâmboviţa. Se menţinea interdicţia organizării de adunări şi

667De această măsură de protecţie excepţională se uzase pe scară largă şi în deceniul anterior.

668Legea nr. 196 din 3 februarie 1933 pentru Autorizarea Stării de Asediu, publicată în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 29 din 4 februarie 1933; Decretul Regal nr. 201 din 4 februarie 1933 privind declararea stării de asediu în municipiile Bucureşti, Cernăuţi, Galaţi, Iaşi, Timişoara, Ploieşti şi în regiunile industriale din judeţul Prahova, publicat în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 30 din 5 februarie 1933. Pentru paşii parcurşi în februarie 1933 în vederea instituirii stării de asediu, vezi Mihai Burcea, *3 ianuarie 1935: un scenariu cominternist? Fuga din închisoare a trei dintre liderii ceferiştilor şi petroliştilor participanţi la grevele de la începutul anului 1933,* în Ştefan Bosomitu, Mihai Burcea (coordonatori), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator,* Studiu introductiv de Dennis Deletant, Polirom, Iaşi, 2012, p. 51, nota 1.

întruniri fără aprobarea comandamentului militar al regiunii, sub sancţiunea deferirii făptaşilor către instanţele militare[669]. Tribunalele militare aveau calitatea să judece „toate crimele şi delictele ce interesează Constituţia, ordinea publică şi siguranţa statului, *oricare ar fi calitatea infractorilor şi a complicilor lor* (subl. ns., C.D.), în conformitate cu legile militare ordinare şi speciale“[670]. Pe teritoriile supuse stării de asediu, autorităţile militare – iar până la sesizarea lor – parchetele şi instanţele civile, orice ofiţer de poliţie – aveau dreptul să instrumenteze chiar afacerile care erau în competenţa tribunalelor militare, cu obligaţia de a înainta de îndată dosarul cauzei către instanţa militară competentă[671]. După cum se va vedea mai jos, procedura se va urma întocmai în cazul grupului din care făcea parte Ceauşescu, instrucţia (cercetarea preliminară) fiind efectuată la posturile de jandarmi din Ulmi şi Nucet, respectiv poliţia de Siguranţă din Târgovişte. Aceleaşi autorităţi aveau dreptul conferit de lege de a opri sau dizolva „orice adunări, oricare ar fi numărul participanţilor şi în orice loc s-ar întruni, ori de câte

669 Ordonanţa nr. 5968 pentru instituirea stării de asediu din 30 decembrie 1933, publicată în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 301 ter. din 30 decembrie 1933, după *Codul General al României (Codurile, Legile şi Regulamentelor uzuale în vigoare). 1856-1934. întocmit după textele oficiale,* Fondator: C. Hamangiu, fost consilier la Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie membru onorariu al Academiei Române şi Ministru de Justiţie, Continuatori: G. Alexianu şi C. St. Stoicescu, Volumul XXI: *Legi uzuale cuprinzând întreaga legislaţiune a anului 1933* (în continuare C. Hamangiu, *Codul general...,* vol. XXI: *Legi uzuale cuprinzând întreaga legislaţiune a anului 1933*), pp. 986-987.

670 Ordonanţa nr. 5968 din 30 decembrie 1933 pentru autorizarea stării de asediu din 30 decembrie 1933, publicat în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 301 bis din 30 decembrie 1933, în C. Hamangiu, *Codul general...,* vol. XXI: *Legi uzuale cuprinzând întreaga legislaţiune a anului 1933,* p. 986.

671 *Ibidem.*

ori ar socoti că asemenea întruniri sau adunări sunt de natură a provoca sau întreţine dezordine“[672]. În accepţiunea legii, Ceauşescu participa în ianuarie 1936 la o astfel de întrunire.

Interdicţiile din 1933 au fost prelungite, din şase în şase luni, în 1934 şi 1935[673]. Faptele grupului din care făcea parte Nicolae Ceauşescu au intrat sub incidenţa Decretului privind prelungirea stării de asediu din 14 septembrie 1935, care menţinea zonele stabilite în decembrie 1933 (inclusiv judeţul Dâmboviţa).

*

La condiţiile generale prezentate mai sus se adăuga un temei de îngrijorare cu conotaţie locală. În localităţile din apropiere de Târgovişte, precum Gura Ocniţei şi Moreni erau mai multe regiuni petrolifere şi miniere, precum şi diferite întreprinderi economice. Caz mai rar în Vechiul Regat, spre deosebire de Transilvania, unde era regulă, întreprinderi

672 *Ibidem.*

673 Decretul regal nr. 3376 din 30 decembrie 1933 a fost ratificat prin Legea pentru autorizarea stării de asediu din 16 martie 1934, promulgată prin Decretul nr. 684, publicat în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 63 din 16 martie 1934; starea de asediu a fost prelungită prin Decretul regal nr. 2 557 934 din 15 septembrie 1934, publicat în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 213 din 15 septembrie 1934 (C. Hamangiu, *Codul general...,* vol. XXII: *Legi şi regulamente cuprinzând întreaga legislaţie a anului 1934,* p. 63 şi p. 630). După scurgerea celor şase luni, în 1935, starea de asediu a fost din nou prelungită prin Legea pentru prelungirea valabilităţii legii pentru autorizarea stării de asediu din 14 martie 1935, promulgată prin Decretul nr. 605/935, publicat în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 62 bis din 14 martie 1935 şi Decretul nr. 620 din 15 martie 1935, publicat în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 65, din 18 martie 1935 (C. Hamangiu, *Codul general.,* Vol. XXIII: *Legi şi regulamente cuprinzând întreaga legislaţie a anului 1935,* p. 142 şi p. 788).

industriale şi, implicit, lucrători, erau plasaţi atât în mediul urban cât şi la sate[674]. La sat, mediile muncitoreşti erau mai greu de supravegheat decât în oraşe, cu acumularea lor de poliţişti, agenţi de Siguranţă, informatori. Autorităţile erau cert îngrijorate că, în lipsa supravegherii, flagelul comunismului se putea răspândi lesne[675].

2. Arestarea, ancheta şi condamnarea lui Nicolae Ceauşescu

În decembrie 1935, la nici 18 ani împliniţi, Nicolae Ceauşescu fusese numit şef al Regionalei UTCdR Prahova. La fel ca în Oltenia, unde activase anterior, avea misiunea să creeze în zonă celule ale organizaţiei tineretului comunist. Pe harta partidului, regiunea Prahova se compunea din judeţul cu acelaşi nume, plus Dâmboviţa. Zonă industrializată, cu „proletariat" numeros, Prahova a fost ţintă predilectă a propagandei comuniste.

Şeful partidului în Dâmboviţa – secretar al Comitetului Judeţean, după cum se numea funcţia în documentele de partid – era tâmplarul Petre Iubu din Târgovişte, unul dintre cei al căror nume nu a fost reţinut de istoria partidului[676]. În comuna Ulmi exista o celulă UTCdR, creată în cursul anului 1935 de Gheorghe Dumitrache[677], alt anonim, pierdut ulterior prin istoria „clasei muncitoare". Originar din Ulmi, Gheorghe

674 Mitu Georgescu, *Populaţia în viaţa economică a României,* în D. Gusti (coord.), *Enciclopedia României,* vol. III: *Economia naţională. Cadre şi producţie,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, p. 46.

675 ANIC, fond Procese Întocmite de Organele Justiţiei, Siguranţei şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Militanţi ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizaţiilor de Masă Revoluţionare (în continuare fond 96), dosar 6624, f. 516.

676 *Ibidem,* dosar 741, f. 1.

677 *Ibidem,* fond Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici Antifascişti din România (în continuare fond 45), dosar 219, f. 151.

Dumitrache învăţase la Bucureşti meseria de cofetar, dar prinsese şi gustul politicii, fiind atras de mişcarea comunistă. După ce şi-a luat atestatul de meşter, s-a întors în localitatea de baştină şi a deschis o cofetărie. Dintre tinerii din comună reuşise să-i convertească la ideile sale pe Ion Olteanu, Toma A. Toma[678], Gheorghe Băleanu şi Nicolae Chiţu. Frecventată de multă lume, prăvălia lui Dumitrache era un bun paravan pentru „munca de partid".

La începutul lui ianuarie 1936, când a ajuns în zonă, Ceauşescu i-a contactat pe Iubu şi pe Dumitrache. În majoritatea drumurilor, pe viitorul şef de stat l-a însoţit Vladimir Tarnovski[679], utecist de origine poloneză aflat de mulţi ani în România. La Târgovişte, Ceauşescu şi polonezul s-au întâlnit cu mai multe „legături" locale, printre care şi cu tânărul Toma A. Toma. Referindu-se la Ceauşescu, în timpul anchetei aceasta a declarat:

> În seara zilei de 12 ianuarie 1936 am fost la tânărul Gh. Dumitrache unde am găsit pe Dl. Vladislav Tarnovski şi Nicolae Ciauşescu pe care nu-l cunoşteam. În acelaşi timp, Dl. Tarnovski a spus la tovarăşul său să nu se ferească de mine căci mă cunoaşte mai de mult. După aceasta a început să vorbească Dl. Nicolae Ciauşescu care a spus că vine în comuna Ulmi să organizeze un comitet contra scumpetei[680] şi

678 Utecistul din Dâmboviţa nu avea nici o legătură cu poetul A. Toma, omagiat ca poet realist-socialist în anii '50.

679 Vladimir Tarnovski (n. 1912-?), fiul unui lucrător polonez stabilit în zona Moreniului înainte de Primul Război Mondial. În 1924, a plecat singur în Polonia, dar s-a întors în 1928, intrând fraudulos în ţară. Prins la frontieră, a fost judecat la Iaşi. Tribunalul l-a achitat şi a primit permis de şedere în România. Până în 1934, a lucrat la Societatea Astra Română. Fiind concediat, a mai declarat Tarnovski, a voiajat ulterior prin regiunea Prahovei, în căutare de lucru. Un amănunt din biografia lui Tarnovski a trezit bănuielile Siguranţei: făcuse cerere să plece în Uniunea Sovietică.

680 A funcţionat între 1932-1935.

să trimită o cerere la Blocul Democratic din Bucureşti[681].

În 12 ianuarie 1936, Ceauşescu şi Tarnovski s-au întâlnit cu cofetarul Gh. Dumitrache şi i-au propus să plece cu ei, pentru a fi promovat într-o funcţie superioară, urmând ca locul lui în fruntea celulei uteciste de la Ulmi să fie preluat de altcineva. În faţa acestei oferte, tânărul cofetar a

681 ANIC, fond 96, dosar 6625, f 173/v.

cerut un timp de reflecţie, le-a relatat apoi jandarmilor la anchetă[682]. De altfel, Dumitrache a menţionat de mai multe ori propunerea, recunoscând astfel adevărata natură a contactelor sale cu musafirii de la Bucureşti.

Conform mărturiilor ulterioare ale lui Dumitrache şi Toma A. Toma, conducător al celulei de la Ulmi urma să rămână Ion Olteanu. Numai că şi acesta a dezvăluit jandarmilor toate discuţiile şi planurile de viitor. „În ianuarie 1936 am fost arestat, fiind dat de un provocator Olteanu”[683], scria Ceauşescu în autobiografia din 1945, referindu-se la istoria „căderii“ de la Ulmi. Mărturisirea lui a fost confirmată peste mulţi ani şi de Toma A. Toma. La fel ca şi ceilalţi tovarăşi arestaţi cu Ceauşescu în 1936, Toma nu a făcut carieră în politică. A rămas în satul lui natal toată viaţa, iar de pe urma cunoştinţei cu Ceauşescu nu a beneficiat în nici un fel.

> Secretarul nostru de celulă, Dumitrache, urma să plece mai sus, şi-a amintit el. Ceauşescu era secretar la UTC la regională şi cred că voia să-l lase pe Dumitrache în locul lui. Venise cu Tarnovski să ţină şedinţă şi să-l ia pe Dumitrache la regiune. Şi atunci a făcut trădare Olteanu, cu toate că Dumitrache voia să-l puie în locul lui la celulă. Am aflat io mai târziu că Olteanu era în legătură de mult, printr-un popă, cu Siguranţa din Târgovişte[684].

Nicolae Ceauşescu, Vladimir Tarnovski şi Gheorghe Dumitrache s-au întâlnit acasă la Ion Olteanu la mijlocul lui ianuarie 1936. Anunţaţi de gazdă, jandarmii au năvălit şi i-au ridicat pe toţi trei. Din dosarul cauzei reiese că anchetatorii l-au lăsat în pace pe Olteanu. Toma A. Toma, Nicolae Chiţu, Gheorghe Băleanu şi ceilalţi membri ai celulei UTCdR din comuna Ulmi au fost, de asemenea, arestaţi. Pe baza

682 *Ibidem,* f. 182/v-183.
683 *Ibidem,* Fond CC al PCR – Secţia Cadre, dosar C/2050, f. 10.
684Toma Roman Jr., *Ceauşescu văzut de aproape,* Curtea Veche, Bucureşti, 2008, p. 119.

turnătoriilor lui Olteanu, au mai fost ridicaţi şi alţi săteni.

Prefacerile justiţiei „burgheze“

Ceauşescu a fost anchetat, judecat şi condamnat pentru prima oară într-un moment complicat, de prefacere a sistemului penal din România. Totodată, la data condamnării, era minor, ceea ce face cazul şi mai complex. Pentru stabilirea circumstanţelor juridice generale care au condus la condamnarea lui Nicolae Ceauşescu în 1936, în rândurile de mai jos voi discuta regimul juridic aplicat minorilor în perioada interbelică.

În martie 1936, în chiar anul judecării lui Ceauşescu, a fost promulgat primul Cod Penal unificat al României Mari, aplicabil la scara întregii ţări, care a intrat în vigoare de la 1 ianuarie 1937, odată cu noul Cod de Procedură Penală. În anul următor, Codul Penal Carol al II-lea a suferit două modificări, odată în ianuarie 193 8[685], a doua oară în 24 septembrie 1938[686].

Ceauşescu n-a fost trimis în judecată pentru vreo infracţiune prevăzută de Codul Penal, ci de legi speciale (Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice[687] şi Legea Apărării Ordinii de Stat[688]). Îi erau aplicabile, însă, reglementările privitoare la majoratul penal (vârsta de la care un individ era considerat responsabil în

685 Se adăuga un aliniat la art. 190, referitor la funcţionarii publici care divulgau informaţii confidenţiale.

686 Pentru a-l racorda cu prevederile Constituţiei din februarie 1938, care introducea pedeapsa capitală.

687 Publicată în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 107 din 12 mai 1933. Forma din 1933 contopea formele anterioare ale Legii din 19 decembrie 1924, respectiv modificarea din 15 noiembrie 1927 şi pe cea din 22 martie 1933.

688 Publicată în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 83 din 7 aprilie 1934. Vezi C. Hamangiu, *Codul general...,* vol. XXII: *Legi şi regulamente cuprinzând întreaga legislaţie a anului 1934,* pp. 121-124.

raport cu legea penală, care diferea de majoratul civil). Or, asemenea reglementări cu caracter general erau prevăzute de Codul Penal.

Până în 1937, fuseseră în vigoare mai multe legiuiri penale, aplicabile în Vechiul Regat şi Basarabia (Codul Penal din 1865, modificat şi completat prin legi speciale în mai multe rânduri[689]; unele prevederi au fost extinse la scara întregii ţări în 1925, precum şi unele legi speciale), Ardeal („Novela Penală" din 1908, „Codul de contravenţiuni" din 1879, „Codul de procedură penală din 1898, modificat prin Novela din 1914) şi Bucovina (Codul Penal austriac din 1852 şi Codul de Procedură Penală austriac din 18 73)[690]. În cazul care ne interesează – majoratul penal – trebuie precizat că, până în 1937, a continuat să fie reglementat diferit[691].

Judecat la Braşov, deci în Ardeal, pentru o faptă comisă în judeţul Dâmboviţa din Vechiului Regat, lui Ceauşescu i s-a aplicat legea penală valabilă în regiunea istorică unde comisese fapta, adică vechiul Cod Penal Cuza.

Între ianuarie 1936 şi decembrie 1938, perioada cât Ceauşescu a fost judecat şi închis, au fost în vigoare trei vârste diferite ce stabileau majoratul penal[692]. Vechiul Cod Penal din Principate, după care a fost judecat, stabilea vârsta maturităţii la 20 de ani. Practic, minorul putea fi pedepsit de

689 Modificările Codului Penal Cuza

690 Vintilă Dongoroz, *Drept penal (reeditarea ediţiei din 1939),* Bucureşti, 2000, p. 65.

691În Ardeal era reglementată de Novela Penală din 1908 şi de Legea a VII-a din 1913. Vintilă Dongoroz, *op. cit.,* p. 332.

692Minoritatea penală era absolută şi relativă, legea distingând o perioadă de incapacitate juridică absolută (copilăria) şi o perioadă de incapacitate relativă (adolescenţa). Adolescenţa a fost privită şi unitar, şi împărţită în două – adolescenţă primară şi adolescenţă secundară. Întreaga discuţie nu interesează în cazul de faţă, pentru situaţia lui Ceauşescu fiind relevantă limita superioară de la care legea penală considera că se sfârşeşte adolescenţa şi individul devine pe deplin responsabil faţă de faptele sale.

la 8 ani împliniţi, dacă instanţa aprecia că a acţionat cu discernământ („cu pricepere“). Minorii între 15 şi 20 de ani erau consideraţi complet responsabili faţă de legea penală, singura diferenţă faţă de adulţi constând în cuantumul mai mic al pedepsei[693]. În cazul lui Ceauşescu, infracţiunea săvârşită intra în categoria delictelor, pedepsibile, conform Codului Penal, cu detenţie de la 15 zile la 5 ani[694]. Pentru răspândirea de înscrisuri comuniste, Legea Mârzescu prevedea o pedeapsă privativă de libertate cuprinsă între 2 şi 5 ani. Noul Cod Penal, valabil din ianuarie 1937, cobora majoratul penal la 19 ani[695] iar în septembrie 1938 – la 18 ani.

693Codul Penal Cuza nu avea o Secţiune specială care să reglementeze situaţia infractorului minor. Dispoziţiile referitoare la acesta erau cuprinse în art. 61)-65). Art. 63), care interesează în cazul de faţă, avea următorul conţinut: „Când se va decide că acuzatul a lucrat cu pricepere, sau de va fi în etate dela 15 ani deplini până la 20 de ani deplini, pedepsele se vor pronunţa după chipul următor: Dacă a sa infracţiune va merita pedeapsa de muncă silnică pe viaţă sau pe timp mărginit, se va condamna de la 3 până la 15 ani închisoare. În celelalte cazuri, judecătorul este autorizat a aplica pedeapsa închisoarei pe un timp egal cel puţin cu a treia parte sau cel mult cu jumătatea timpului pentru care ar fi putut fi condamnat la una din pedepsele privitoare la acele cazuri“. C. Hamangiu, *CodexRomaniae,* Cultura Naţională, Bucureşti, 1926, pp. 631-632.

694 *Ibidem,* p. 621.

695Codul Penal Carol al Il-lea, în vigoare din 1 ianuarie 1937 reglementa mult mai clar situaţia minorilor, alocând acestei materii o întreagă Secţiune – a X-a. Noul Cod reflecta evoluţia societăţii şi a ştiinţei dreptului, mult mai preocupate de soarta copilului şi adolescentului decât în epocile anterioare. Între 1 ianuarie 1937 şi 24 septembrie 1938, minor era considerată persoana care nu împlinise 19 ani, copil – minorul care nu împlinise 14 ani iar adolescent – minorul între 14 şi 19 ani neîmpliniţi. Teoretic, noul Cod ridica mult limita de jos a minorităţii responsabile, stabilind că este responsabil pentru faptele comise persoana care nu a împlinit 14 ani (copilul). Totuşi, asupra copilului şi adolescentului fără discernământ,

Coborârea limitei de vârstă a majoratului penal, de la 20 de ani până în 1936 în Vechiul Regat, Basarabia, Bucovina la 19 ani, apoi la 18 avea relevanţă pentru adepţii mişcării clandestine comuniste, în general persoane tinere. Efectul consta în creşterea semnificativă a anilor de detenţie de care era pasibilă o persoană învinuită de activitate în slujba mişcării subversive.

Ancheta

Ridicaţi din casa lui Ion Olteanu, Ceauşescu, Tarnovski şi Dumitrache au fost duşi la postul de jandarmi Ulmi. Primii doi au fost „cazaţi" în grajdul unde jandarmii ţineau caii, după amintirile lui Toma. La primele cercetări, nici unul n-a recunoscut nimic. Cizmarul din Bucureşti a minţit că ajunsese la Ulmi chiar în dimineaţa respectivă ca să-l viziteze pe Ion Olteanu, prieten ce şi-l făcuse la Bucureşti. A declarat următoarele (ortografia îi aparţine):

---

instanţa putea dispune „măsuri corective şi educative", precum încredinţarea familiei; unei rude apropiate dacă nu avea părinţi; dacă nu avea deloc familie – unei persoane onorabile, unei societăţi de patronaj sau unei instituţii publice sau private, autorizate de stat; sau putea fi trimis unei instituţii de „educaţie corectivă". (art. 138)-140). Vezi C. Hamangiu, *Codul general...*, vol. XXIV: *Coduri, Legi şi Regulamente cuprinzând prima parte din legislaţiunea anului 1936,* Partea I, pp. 31-32. Aparent mai favorabil, noul Cod era mai ambiguu decât precedentul, eliminând instituţia incapacităţii absolute (vârsta până la care o persoană nu putea fi pedepsită penal, care în Codul Cuza era stabilită la 8 ani). După modificarea din 1938, Codul Penal reglementa: incapacitatea absolută (până la 12 ani), o perioadă de incapacitate relativă (între 12-15 ani). Minorul între 15 şi 18 ani era considerat responsabil. Limita de vârstă a responsabilităţii penale – 15 ani – era practic aceeaşi de la 1865. Faţă de Codul Cuza, se ridica limita superioară a copilăriei penale, de la 8 la 12 ani, şi se cobora majoratul penal de la 20 la 18 ani. Vezi Vintilă Dongoroz, *op. cit.,* p. 332.

Subsemnatul, Niculae Ceauşescu, român de 18 ani de profesiune cizmar cu domiciliul în oraşul Bucureşti str. Vasile Lascăr nr. 3, Bucureşti Negru, părinţii mei locuiesc în jud. Olt comuna Scorniceşti. Declar următoarele: În ziua de mercuri, 15 ianuarie 1936 am plecat din Bucureşti la orele nu ştiu ora ficsă, însă la Târgovişte am sosit la ora 12 % cu maşina de curse care vine de la Bucureşti. Sosit în Târgovişte am plecat în direcţia care pleacă în spre comuna Ulmi ca să mă duc la un cunoscut al meu, pe care îl cunoşteam din Bucureşti pe când el era lucrător (legător de cărţi) că venea pe la noi să-şi repare pantofii. Am venit la pretenul meu singur fiind şomer ca să stau singur, până când oi găsi de lucru în Târgovişte ca să lucrez. Sosit aci la prietenul meu în Ulmi am fost arestat, negăsind nimic la mine jandarmii de care am fost arestat şi conduşi la post. Atât declar subscriu şi semnez propriu, Niculae Ceauşescu[696].

După declaraţia dată, rezultă că la acel moment Ceauşescu era familiar cu uzanţele din lumea comunistă, care cereau ca arestatul să nege tot, sfidând chiar evidenţele. Practic, n-a recunoscut că ar fi desfăşurat vreun fel de activitate politică, scopul venirii sale în regiune limitându-se la vizite de curtoazie. În realitate, jandarmii găsiseră asupra lui broşurile comuniste cu titlurile *Lumina vine de la răsărit,* din iunie 1935, *Raportul tovarăşului Dimitrov,* cu fotografie pe ea, *Dezvoltarea democraţiei în patria socialistă, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste,* din mai 1935; mai grav, după cum se nota în Ordonanţa definitivă de trimitere în judecată, la arestare, Ceauşescu avea asupra lui şi două note de mână, conţinând instrucţiuni despre comportamentul comuniştilor[697]. Avea asupra lui, aşadar, înscrisuri prohibite de Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice, „mitraliera" juridică îndreptată de stat împotriva comuniştilor în toată perioada interbelică. Acestea erau socotite materiale pentru propagandă, ceea ce în fond şi

696 ANIC, fond 96, dosar 6625, f 175.
697 *Ibidem,* dosar 6624, ff. 516/v-517.

erau. Din cauza conţinutului greoi şi limbajului arid, aveau eficienţă redusă, dar jandarmii de la Ulmi n-au pierdut timpul cu analize stilistice. Au găsit asupra lui Ceauşescu materiale comuniste şi au consemnat ca atare. Oricum, alături de buna cunoaştere a practicilor „bunului comunist", tânărul Ceauşescu mai proba o trăsătură de caracter ce nu l-a părăsit până la moarte: încăpăţânarea de a susţine, în pofida evidenţelor, că albul e negru şi că negru e alb.

Deşi musafirul de la Bucureşti a negat, prin metode „specifice" jandarmii l-au convins pe Dumitrache să-şi recunoască activitatea în slujba partidului interzis. Într-o autobiografie din 1948, dată pentru primirea în Asociaţia luptătorilor antifascişti, acesta a admis că îşi recunoscuse activitatea ilegală, „în urma bătăilor şi a presiunilor morale (arestarea sorei mele care era bolnavă şi mă crescuse pe mine, arestarea fraţilor mai mici)"[698]. Pentru vastele cunoştinţe ale autorităţilor despre activitatea micului nucleu comunist din Ulmi l-a învinuit pe Olteanu, care îi ştia activitatea şi, după ştiinţa tânărului cofetar, îi „montase" pe ceilalţi utecişti să dea declaraţii împotriva lui.

De la Ulmi, lotul arestaţilor a fost trimis la postul Nucet. Bătuţi şi ameninţaţi, uteciştii începuseră să recunoască, pentru că aflaseră între timp de trădarea lui Ion Olteanu. Confruntat cu noua situaţie, Ceauşescu a continuat să nege, susţinând că abia venise în zonă, că nu desfăşurase niciun fel de activitate comunistă şi nu-şi explică arestarea. La postul de jandarmi Nucet, şi-a susţinut astfel „legenda iniţială":

> Asupra celor întrebate declar că susţin în totul cele declarate la procesul verbal dresat la 15 ianuarie 1936. Şi mai adaug următoarele: În ziua de 12 ian. a.c. eu am fost în Bucureşti toată ziua şi nu este adevărat că eu am fost în Ulmi, după cum declară informatorul Toma A. Toma şi pârâtul Ghiorghe (sic!) Dumitrache ambii din comuna Ulmi. Eu pot să

698 *Ibidem,* fond 45, dosar 219, f. 151-152.

dovedesc că am fost la Bucureşti în ziua de 12 ianuarie a.c. cu locuitorii Stan Solea de meserie cizmar care locuieşte în strada Maria Rozete nr. 1, cu Aurel Cornăţeanu cizmar care locuieşte în strada Vasile Lascăr nr. 3 şi cu Niculina Ciauşescu, sora mea care locuieşte în strada Bulevardul Maria nr. 55 Bucureşti ce este soţia lui Rusescu Ştefan. Acesta declar şi semnez propriu, Niculae Ceauşescu[699].

Era singur însă, împotriva mărturiei celorlalţi.

De la Nucet, arestaţii au fost transferaţi la Târgovişte. Prin firul prins la Ulmi, autorităţile au descoperit în regiune şi alte nuclee comuniste, la Gura Ocniţei şi Moreni, şi au operat noi arestări. De pildă pe Ion Stănescu, electrician din Târgovişte, utecistul care le-a declarat poliţiştilor că se întâlnise de mai multe ori cu Ceauşescu, găzduindu-l o noapte la el acasă. Versiunea autorităţilor, cuprinsă în Ordonanţa definitivă de trimitere în judecată, spunea că Petre Iubu, secretarul PCdR Dâmboviţa, primea de la Bucureşti instrucţiuni pentru organizarea nucleelor comuniste în regiune. De asemenea, depozita în atelierul său de tâmplărie manifeste, a căror răspândire în judeţ o şi organiza. Tarnovski asigura legătura între Iubu şi celulele de la Moreni, Gura Ocniţei şi Ulmi[700].

Cu atâtea declaraţii împotriva lui, activistul UTCdR Ceauşescu a admis că stătuse mai multe zile la Târgovişte, dar numai pentru a căuta de lucru. A fantasmat un basm aiuritor, plin de amănunte inutile, menite să inducă în eroare pe anchetatori:

Cunosc pe Dl. Gh. Dumitrache din com. Ulmi judeţul Dâmboviţa din ziua de 12 ianuarie 1936 când am mâncat o prăjitură la el în prăvălie – declară el. Erau mai multe persoane pe Vladislav lam cunoscut la el la orele 16. Acolo am stat puţin de vorbă despre meserii şi că suntem şomeri pe seară am plecat cu Vladislav Tarnovschi în spre oraşul

699 *Ibidem,* fond 96, dosar 6625, f. 180.
700 *Ibidem,* dosar 6624, ff. 516-522, f/v.

Târgovişte. Sosiţi în oraş am mers la un birt în piaţa obor de am mâncat după ce neam despărţit mam plimbat până pe la 12 noaptea când mam dus în gară şi am dormit. Dimineaţa mam interesat dacă pot găsi de lucru pe la 9 % mam dus la birt unde am mâncat o cafea cu lapte stând până la 12, după ce am luat masa am plecat în oraş mergând în grădina publică am citit ziarul până seara, când am luat masa la birt stând până târziu; după ce am plecat mam dus tot în gară de mam culcat am stat până dimineaţa la ore 7 În ziua de 14 ianuarie am mâncat la un birt un lapte, după care ne având ce face am plecat în spre Ulmi Jud. Dâmboviţa la cofetarul Gh. Dumitrache singur care mă invitase să mai vin pe la el dacă nu găsesc de lucru. În faţa Cofetăriei lam întâlnit şi pe Vladislav, am intrat împreună la Gheorghe Dumitrache unde am mâncat nişte pâine cu brânză am citit „Dimineaţa" şi mai vorbind că nu am găsit de lucru şi că e greu de trăit. Dela Gheorghe Dumitrache am plecat pe la orele 16 cu Vladislav la Târgovişte. În Târgovişte am mâncat împreună despărţindumă de el mam dus tot în spre gară ca să dorm. În 15 ianuarie 1936 mam dus la o ceainărie unde am mâncat un ceai şi 2 gogoşi am stat până la 11 % citind ziarul, după aceia am plecat la Ulmi pela un pretin pe drum mam întâlnit cu el şi nea ajuns din urmă Vladislav, am mers împreună la un pretin unde am sosit la orele 15 mai târziu a venit şi Gheorghe Dumitrache. Eu nu am luat nici un ban de la ei, după puţin timp după sosirea noastră a venit Dl Şef al postului de Jandarmi Ulmi cu alţi jandarmi şi neau arestat, la percheziţia făcută nu sa găsit nimic asupra mea[701].

Cercetările au durat două săptămâni. De la Siguranţa din Târgovişte, Ceauşescu ajungea în ultima zi a lui ianuarie la Penitenciarul Braşov. Călătoriseră pe jos, după cum reiese din dosar. Printr-o notă de serviciu, ofiţerul de gardă confirma primirea „indivizilor" lonescu R. Gheorghe, Toboşaru M. Vasile, lubu Petre zis „lubulescu", Amoaşei Vladimir, Temciuc Grigore, Lescov Alexandru, Antonescu Dumitru, Ceauşescu Nicolae, Vladislav Tarnovski şi a

701 *Ibidem,* f. 184 f/v. Ortografia aparţine lui Nicolae Ceauşescu.

mandatelor de arestare respective[702].

Cercetările au continuat la Consiliul de Război al Corpului 5 Armată în cursul lunii februarie 1936. Dosarul întocmit în timpul instrucţiei conţine şi două procese-verbale de interogatoriu luate inculpatului Ceauşescu Nicolae. În cel din 31 ianuarie, a menţinut „linia“ din declaraţiile anterioare: e adevărat că a fost acasă la Ion Olteanu, împreună cu alţi cercetaţi, dar se afla acolo pentru că era şomer şi pentru a discuta probleme de-ale oamenilor fără lucru. A fost pur şi simplu în vizită, grupul adunat neputând fi nicidecum calificat drept „întrunire comunistă“. Ceauşescu îşi reprezenta corect situaţia în care se găsea, şi ce anume se putea constitui în cap de acuzare, aşa că a negat în continuare că ar fi avut asupra lui broşurile comuniste menţionate în actele de cercetare întocmite până atunci[703]. A renunţat şi la poveştile culinare, limitându-se să răspundă la întrebări.

702 *Ibidem,* f. 276.
703 *Ibidem,* f 292-294.

Procurorii militari au insistat în obţinerea unei declaraţii, astfel că Ceauşescu a fost scos la anchetă încă o dată, în 25 februarie 1936. Cu acelaşi rezultat, după cum reiese din documente. La fel ca în primele declaraţii, Ceauşescu a negat totul: n-a organizat nici o adunare, nu cunoaşte nici un sătean din Ulmi, cu excepţia lui Olteanu; pe Dumitrache şi Tarnovski i-a cunoscut atunci, în casa lui Olteanu, la arestare nu avea asupra lui decât o agendă-calendar, pe care nu scria nimic. Despre existenţa vreunei celule comuniste la Ulmi nu cunoaşte, nici cine este Petre lubu şi cu ce se ocupă[704]. „N-am dat nici o declaraţie privitor la munca mea sau a altora“[705] [706], a scris Ceauşescu în autobiografia din 1945.

Lotul avea 19 persoane, iar între declaraţiile lor au apărut neconcordanţe. Astfel că procurorii militari care se ocupau de caz au efectuat audieri suplimentare şi confruntări între arestaţi. Au interogat colegi de serviciu ai acuzaţilor, rude şi alţi cunoscuţi, cercetările Cabinetului de instrucţie care funcţiona pe lângă Consiliul de Război amintit prelungindu-se până la sfârşitul lui aprilie. Lui Nicolae Ceauşescu i-a venit rândul să ajungă din nou în faţa procurorului de caz la 29 aprilie 1936, când a şi semnat procesul-verbal de finalizare a cercetărilor. Luând la cunoştinţă conţinutul dosarului, inculpaţii Ceauşescu şi Tarnovski au reclamat, prin intermediul avocaţilor, că anchetatorii ar fi operat falsuri în declaraţii: „S-au comis falsuri prin ştersături şi adăugiri. Denunţând aceste falsuri, vă rugăm să dispuneţi îndeplinirea procedurilor legale“[7] .

Dosarul realizat de pe urma instrucţiei a fost trimis comisarului regal.

704 *Ibidem,* f. 390 f/v.
705 *Ibidem,* fond CC al PCR – Secţia Cadre, Dosar C/2050, f. 10.
706 *Ibidem,* fond 96, dosar 6624, f. 342.

Procesul

Judecarea comuniştilor din regiunea Prahova a început la 26 mai 1936, în sala Consiliului de Război al Corpului 5 Armată Braşov. Prezida colonelul Radu Gherghe, acuzarea fiind reprezentată de comisarul regal Gheorghe Butei. Apărarea inculpaţilor a fost asigurată de avocaţii Ion Gheorghe Maurer, Radu Olteanu, Paul Moscovici, Marcu Witzman şi alţii[707]. Pentru Ceauşescu au pledat Paul Moscovici şi Marcu Witzman, avocaţi obişnuiţi în procesele comuniştilor. Witzman era membru de partid din 1932 şi fusese arestat el însuşi. După 23 august 1944 a făcut carieră în sistemul judiciar al noului regim[708].

Ceauşescu a fost trimis în judecată pentru două capete de acuzare: deţinerea de mijloace de provocaţie la comiterea de infracţiuni calificate crime şi delicte[709] şi participare la

707 *Ibidem,* dosar 6624, f. 391.

708 http://www.ilegalisti.ro/ilegalist/4612.

709 Sancţionată de art. 17, alin. c) din Legea pentru Reprimarea unor noi Infracţiuni contra Liniştii Publice, care avea următorul conţinut: „Se pedepseşte cu pedepsele prevăzute la art. 7 de mai sus (închisoare de la 2 la 5 ani, amendă de la 2.000-10.000 lei şi cu interdicţie corecţională, n.n. C.D.) acel care cunoscând conţinutul va încredinţa uneia sau mai multor persoane, spre răspândire, chiar dacă răspândirea nu a avut loc, precum şi acela care a primit şi păstrat cu bună ştiinţă a lui, la domiciliul său sau în alt loc, în vederea răspândirii în public, vreunul din mijloacele de provocaţiune enumerate de art. 8. din legea de faţă“ (scrieri de orice fel, ziare, corespondenţe, gravuri, desene, afişe, embleme, imprimate clandestine, filme, anunţuri luminoase sau alte asemenea, n.n. C.D.). ANIC, fond 96, dosar 6624, f. 387, f/v; în cazul lui Ceauşescu, respectivul articol se combina cu art. 7 şi 28 ale aceleiaşi legi, cu art. 13 şi 14 alin. b) din Legea Apărării Ordinii în Stat din 7 aprilie 1934, toate combinate cu art. 129 C.J.M. şi cu toate decretele pentru prelungirea stării de asediu. ANIC, fond 96, dosar 6624, f. 13.

asociaţii secrete[710].

În raport cu legislaţia în vigoare la acel moment, la ce se putea aştepta Nicolae Ceauşescu? Minori infractori mai mari de 15 ani erau pedepsiţi cu închisoarea, la fel ca adulţii. Puteau fi încredinţaţi familiei sau internaţi într-o mănăstire numai minorii cu vârste cuprinse între 8 şi 15 ani, care acţionaseră fără discernământ. Odată împlinită vârsta de 15 ani, problema discernământului nu se mai punea, iar infractorul minor dovedit de instanţă mergea direct la închisoare. Diferea numai cuantumul pedepsei. Conform Codului Penal, dacă o persoană era trimisă în judecată pentru o infracţiune care nu era pasibilă de muncă silnică pe viaţă sau muncă silnică pe timp limitat, „judecătorul este autorizat a aplica pedeapsa închisorii pe un timp egal cu cel puţin a treia parte sau cel mult cu jumătatea timpului pentru care ar fi putut fi condamnat la una din pedepsele privitoare la acele cazuri“[711]. Fapta pentru care era judecat Ceauşescu se pedepsea cu închisoare de la doi la cinci ani. Aşadar, în cel mai rău caz putea fi condamnat la maximum 2,5 ani de

710 Sancţionată de art. 13 şi 14, alin. b) din Legea pentru Apărarea Ordinii de Stat. Art. 13 avea următorul conţinut: „Este interzisă formarea sub orice formă de asociaţiuni sau societăţi secrete, care îşi vor tăinui existenţa sau statutele lor în scopul de a eluda dispoziţiile prezentei legi. Participarea la asemenea asociaţiuni sau societăţi constituie delictul cu acelaşi nume, după cum se arată mai jos“. Iar art. 14, alin. b) – „Este considerat că participă la asemenea asociaţiuni sau societăţi secrete şi pedepsit ca atare: b) Acel care continuă a conduce sau a fi membru activ al unei asemenea asociaţiuni sau societăţi din ţară sau străinătate sau care întreţine corespondenţă sau legături de orice fel cu astfel de asociaţiuni sau societăţi. Pedeapsa în cazurile de mai sus va fi închisoarea corecţională de la 6 luni la un an“. C. Hamangiu, *Codul general...,* vol. 22: *Legi şi regulamente cuprinzând întreaga legislaţie a anului 1934,* p. 123.

711 C. Hamangiu, *Codex Romaniae*p. 632.

temniţă[712]. Codul Penal Carol al II-lea, pe care Ceauşescu l-a ratat de puţin, nuanţa şi această chestiune[713].

Ca să se apropie cât mai mult de rezultatul dorit, şi acuzarea, şi apărarea au propus peste o sută de martori fiecare. În cazul comuniştilor, aşa era tactica folosită de avocaţi: la mijlocul anilor '20, Ajutorul Roşu Internaţional hotărâse ca procesele „victimelor terorii albe“ să fie transformate în „spectacol”[714]. Nu o dată s-a întâmplat să fie citat în favoarea comuniştilor prim-ministrul în funcţie, ministrul de Interne, şeful Siguranţei, liderii partidelor politice importante. Evident, „arcul guvernamental” nu se prezenta, dar opoziţia mai apărea când şi când, dacă avea de transmis vreun mesaj politic. Procesul de la Braşov nu era de aşa mare importanţă încât să reclame chemarea la bară a lui Gh. Tătărescu însuşi, dar avocaţii au încărcat suficient lista martorilor. Iarăşi tipic pentru astfel de procese – nu s-au prezentat toţi, până la urmă chiar apărarea renunţând să îi mai cheme la bară.

Conform procedurilor, cu câteva zile înainte de începerea procesului, şi lui Nicolae Ceauşescu i s-a cerut să

712George St. Bădulescu, George T. lonescu, *Codul Penal adnotat cu jurisprudenţă şi doctrină română şi franceză,* cu o prefaţă de domnul I. Tanoviceanu, Profesor de Drept Penal la Universitatea din Bucureşti, Bucureşti, Editura ziarului Curierul Judiciar 5, Rahovei, 5, 1911, pp. 115. (în continuare *Codul Penal adnotat..)*

713Aplicarea pedepsei cu închisoarea era obligatorie dacă fapta comisă era pedepsită cu mai mult de 1 an şi atunci când minorul mai fusese supus anterior unei măsuri tutelare (art. 145), în C. Hamangiu, *Codul General al României...,* vol. XXIV: *Coduri, legi şi regulamente cuprinzând prima parte din legislaţia anului 1936,* Partea I, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, Bucureşti, 1937, p. 32 şi Vintilă Dongoroz, *op. cit.,* p. 539.

714J. Martin Ryle, *International Red Aid and Comintern Strategy, 1922-1926,* în „International Review of Social History, Vol. 15, Issue 01, 1970, pp. 43-68.

propună martori favorabili. I-a nominalizat pe fostul lui patron Aurel Cornăţeanu (viitor maior de securitate în anii '50) şi pe cumnatul Ştefan Rusescu, soţul surorii sale Niculina; doi lucrători de la atelierele C.F.R. din Bucureşti; doi angajaţi ai cumnatului Rusescu; doi avocaţi şi un cizmar din Piteşti; iar din închisoarea Doftana, pe deţinuţii Grigore Preoteasa şi Vasile Luca, menţionat de procuror „Luca Lascu". Mai mult ca sigur îl avea în vedere pe László Luka, Vasile Luca pe numele său de după 23 august 1944.

În primele zile au fost audiaţi inculpaţii. Depoziţia lui Nicolae Ceauşescu a fost ascultată de judecător în dimineaţa de 28 mai 1936 şi a decurs fără incidente. A doua zi începea audierea martorilor acuzării.

În 30 mai 1936, tânărul Ceauşescu a fost eroul zilei. Dimineaţa, Dumitru Mailat, şeful de post din Ulmi, a apărut în faţa judecătorului. Lui i se datorau primele arestări, datorită lui fuseseră prinşi atâţia comunişti în Prahova. Şi tot el efectuase primele cercetări. Pentru vigilenţa cu care acţionase, plutonierul Mailat fusese felicitat de superiori, dar pentru cei din boxă şi pentru istoriografia comunistă, Mailat era personificarea „călăului clasei muncitoare". Faţă de jandarm, se scrie în sentinţa procesului, Tarnovki Vladislav, zis Vladimir, „a avut eşiri nepermise, faţă de care domnul preşedinte a fost forţat să atragă atenţiunea"[715].

Pentru aceste ieşiri, Tarnovski a fost pedepsit cu 15 zile închisoare. Judecătorul a dispus totodată să fie scos din sală, iar judecata să se facă în absenţa inculpatului. Acesta a fost momentul afirmării lui Ceauşescu, consemnat de birocraţi astfel:

> La ordinul preşedintelui, dat gardei de a scoate din sala de şedinţă pe acuzatul Tarnovski Vladislav, zis Vladimir, acuzatul Ceauşescu Nicolae s-a

715 ANIC, fond 96, dosar 6624, f 366/v.

> revoltat, s-a sculat în picioare şi a protestat în privinţa scoaterii din şedinţă a acuzatului Tarnovski. La invitaţia preşedintelui de a se linişti, numitul acuzat a continuat să protesteze, adresând cuvintele: „Atunci noi ne solidarizăm cu toţii”, şi întorcând spatele instanţei, a îndemnat şi pe ceilalţi acuzaţi să-l urmeze, gesticulând şi aducând astfel ofense preşedintelui şi instanţei prin cuvinte şi atitudine ireverenţioasă[716].

Urmare a ieşirii lui Ceauşescu, procesul principal s-a întrerupt. Tânărul cizmar a fost scos din boxă şi adus la bară, pentru o nouă judecată. Din sală au fost găsiţi rapid patru martori: un pensionar, o casnică şi doi ziarişti din Braşov care asistau la proces. Astfel, Ceauşescu a fost condamnat la şase luni închisoare pentru ultraj, sentinţa fiindu-i comunicată „în faţa trupei adunată sub arme”[717]. Apoi a fost evacuat din sala de judecată. Urmare a scandalului făcut de Ceauşescu, procesul s-a suspendat până la ora 17.

În sală au fost prezenţi şi mai mulţi gazetari de la ziarele locale. Apreciat drept un fapt de senzaţie, incidentul provocat de Nicolae Ceauşescu la 30 mai în sala Tribunalului Militar a fost preluat de presa centrală. „15 zile închisoare pentru obrăznicii“, a titrat „Universul“ despre protestele lui Vladimir Tarnovski, consemnând şi izbucnirea lui Ceauşescu. Avocatul Witzman a încercat să-l scuze în faţa instanţei, se scria în ziar, accentuând caracterul involuntar al scenei şi lipsa intenţiei de a jigni. Ceauşescu şi-a motivat gestul protestatar prin aceea că martorul acuzării inducea în eroare instanţa, făcându-i pe inculpaţi să pară mai vinovaţi decât erau în realitate. De aceea, tânărul activist a cerut

716 *Ibidem,* f. 346.
717 *Ibidem,* f. 368.

judecătorului, pe un ton nepotrivit, să permită acuzaţilor un dialog mai aplicat cu martorii acuzării[718]. „Curentul“ aducea şi alte precizări, referitoare la „alte aprecieri ofensatoare la adresa consiliului“, făcute de Nicolae Ceauşescu.

În următoarele zile, tânărul comunist nu a mai mai apărut în sala de judecată, deşi avocatul Paul Moscovici insistase ca Tarnovski şi Ceauşescu să fie readuşi. Fiind absenţi, li se îngrădeşte dreptul la apărare, a pledat Moscovici. Colonelul Radu Gherghe, preşedintele Curţii, a
82 rămas impasibil.

83 La 5 iunie 1936 a fost pronunţată sentinţa în
84 procesul intentat comuniştilor din judeţul Dâmboviţa. Dintre cei 19 membri ai lotului, şase au fost achitaţi de instanţa militară. Din restul de 13, majoritatea au primit pedepse mici, între trei luni şi un an închisoare. Cei mai mulţi – şase persoane, au fost condamnaţi la un an[719].

Pe baza Sentinţei din 5 iunie se pot face câteva observaţii. De pildă, tâmplarul Petre lubu, secretarul organizaţiei PCdR din Târgovişte, considerat „şeful de lot“, a primit o pedeapsă mică, de un an închisoare. Cea mai mare condamnare a pronunţat-o tribunalul militar împotriva polonezului Tarnovski – doi ani şi jumătate. În optica justiţiei, faptele săvârşite de tânărul Ceauşescu erau pe al doilea loc ca gravitate, de vreme ce l-a condamnat la doi ani. La aceştia se adăugau cele şase luni, dispuse de Curte în 30 mai 1936, pentru sfidare. El şi Tarnovski, aşadar, au primit cele mai mari pedepse din întreg lotul. Cumulând cele două pedepse, Ceauşescu ajungea să fie condamnat la maximul de pedeapsă prevăzută de Codul Penal.

Cum s-ar putea explica aparent bizara situaţie? În primul rând, Tarnovski era etnic polonez şi cetăţean străin[720]. Teama autorităţilor faţă de alogenii care ar fi putut răscula

718 *Ibidem,* fond 95, dosar 14481/45, f. 32.
719 *Ibidem,* fond 96, dosar 6624, ff 384/387, f/v.
720 *Ibidem,* f. 520/v.

muncitorimea din Valea Prahovei trebuie că a contat. De altfel, printre comunişti exista bănuiala că justiţia era mai blândă cu majoritarii decât cu minorităţile, fie ei şi cetăţeni români. Un „străin“ – din punct de vedere etnic sau civic – corespundea mult mai bine profilului de „agent bolşevic“, „duşman din exterior“ care bântuia imaginarul epocii. În logica imaginarului poate fi explicată şi condamnarea mare dispusă împotriva lui Ceauşescu. Străin era şi el – de regiunea în care fusese prins. Nu putuse proba convingător vreo meserie sau slujbă generatoare de venituri pentru zilnica subzistenţă. Întrunea caracteristicile „revoluţionarului de profesie“: călător din loc în loc, cu „agenda ascunsă“ a complotului în buzunar. Lui Petre lubu, toată lumea din Târgovişte îi cunoştea convingerile politice, ceea ce îl făcea un caz deloc dificil pentru poliţie. Era, totodată, o persoană cvasi-onorabilă – avea propriul atelier de tâmplărie, cu angajaţi, ucenici, calfe. În concluzie, Iubu era „om al locului“, sedentar şi român. În schimb, Tarnovski era străin, Ceauşescu – venit în regiune cu intenţii necurate. Din punct de vedere al „filosofiei penale“ dominante în epocă, faptele celor doi tineri nu erau mai grave decât ale celorlalţi din lot, dar prezentau cel mai mare „pericol social“. Şi aşa se face că s-au ales cu cele mai mari condamnări.

Deţinut la penitenciarul Braşov

Situaţia gravă în care se aflau i-au determinat, probabil, să utilizeze căile de atac permise de lege. Dintre cei 13 condamnaţi, 11 au intentat recurs, însă nouă şi-au retras cererile înainte ca instanţa să dea un verdict. Doar Ceauşescu şi Tarnovski au aşteptat decizia magistratului militar[721].

În tot acest timp, Ceauşescu a stat la Penitenciarul Braşov. „Trei luni am stat în acelaşi pat, am urinat în acelaşi

721 *Ibidem,* ff. 429-431, f/v şi 439-440.

hârdău – a povestit Toma A. Toma, coleg de celulă. Eram cei mai mici de acolo, eu de şaişpe, el de opşpe”[722]. Închişi mai erau şi lucrătorii Gheorghe Ionescu, Vasile Toboşaru, Dumitru Antonescu, basarabenii Vladimir Amoaşei, Grigore Temciuc şi Alexandru Lescov.

La Braşov, nou-veniţii au fost anchetaţi de două ori. Pe de o parte, procurorii militari au continuat cercetările începute de Siguranţă. În paralel cu investigaţiile autorităţilor, au fost chestionaţi şi de tovarăşii de partid. După practicile comuniste, au suportat o anchetă internă, efectuată de celula de partid din închisoarea Braşov[723]. Cine a trădat şi cine nu, cine merită să fie comunist şi cine trebuie sancţionat – toate acestea le decideau vârstnicii partidului. Comisia, formată din trei comunişti cu mai multă experienţă, a fost condusă de Emeric Stoffel[724]. Acesta activa în

mişcarea comunistă din Banat din anii '20, iar în 1930 fusese primit în partid. Asemenea majorităţii activiştilor PCdR din acea perioadă, fusese arestat de mai multe ori. În 1936, i-a verificat inclusiv lui Ceauşescu aptitudinile de bun comunist, iar acesta a trecut testul: se purtase conform „sarcinilor conspirativităţii” şi negase toate învinuirile. „La Braşov în

722Toma Roman Jr., *Ceauşescu văzut de aproape,* Bucureşti, Curtea Veche, 2008, p. 120.

723 ANIC, fond 45, dosar 219, f. 152.

724 Emeric Stoffel (n. 1913 – d. 2008). După 23 august 1944, a lucrat la revista „Lupta C.F.R.”. Ulterior, a activat în aparatul de partid de la Braşov şi Reşiţa. A fost primul secretar general al Comitetului Antifascist German, iar din 1950 fost numit consilier ministerial la Departamentul Naţionalităţilor. Între 1951-1956 a ocupat postul de consilier însărcinat cu afaceri ad-interim al României în Elveţia, şef al legaţiei. Membru al C.C. al P.C.R. din 1965. Membru al Comisiei Centrale de Revizie (din noiembrie 1974). A fost şi redactor-şef al revistei „Neue Literatur”.

1936 am fost încadrat în partid“[725], scria el în autobiografia din 1945. Semn că trecuse cu bine de evaluările superiorilor şi a fost socotit demn de botezul intrării în tagma „revoluţionarilor de profesie“.

Despre viaţa la închisoarea din Braşov a povestit unul dintre foştii tovarăşi de celulă. Acolo, militanţii mai experimentaţi şi cu mai multă şcoală ţineau lecţii deţinuţilor politici. lubu Petre de la Târgovişte, profesorul Mihailovici şi un oarecare Nathan conferenţiau pe teme de ideologie marxist-leninistă. Mihailovici ţinea lecţii de cultură generală şi de limba franceză, deoarece, dacă ar fi primit pedepse mai mari, partidul voia să îi ajute să evadeze şi să-i trimită pe frontul din Spania[726].

Despre viaţa închisorii şi-a amintit şi Akos Domany, acuzat de spionaj şi închis simultan cu Nicolae Ceauşescu la respectivul penitenciar. Directorul închisorii, căpitanul lonescu, era un om brutal, foarte antipatic, care conducea cu o mână de fier. Nimic nu trebuia să se întâmple fără ştirea lui, nici printre deţinuţi, nici în administraţia penitenciarului. Întemniţaţii şi gardienii îl urau deopotrivă pe directorul lonescu, subalternii reproşându-i condiţiile proaste de lucru. Ca să-şi mai suplimenteze veniturile, paznicii cereau şi primeau mită sume cuprinse între 5 şi 10 lei[727]. La închisoarea Braşov deţinuţii trăiau cum puteau, „nu prea rău“, scria Domany, dar cu mâncare „îngrozitor de rea“[728].

Dintre viitorii lideri ai partidului, Nicolae Ceauşescu l-a

725 *Ibidem,* fond C.C. al P.C.R. – Secţia Cadre, Dosar C/2050, f. 10.

726În 1935, PCdR, cu sprijinul Moscovei îi ajutase să fugă din închisoarea Craiova pe trei dintre liderii grevei de la Griviţa. În acelaşi an, Constantin Doncea, Dumitru Petrescu şi Gheorghe Vasilichi au ajuns în Uniunea Sovietică. La ordinul Cominternului, Doncea s-a înrolat în Brigăzile internaţionale „roşii” din Spania.

727 ANIC, fond 95, dosar 121436, f 135.

728 *Ibidem,* f. 136.

cunoscut la Braşov pe Emil Bodnăraş, remarcat de ceilalţi pentru tratamentul special de care beneficia. „Se plimba la braţ, prin curte, cu directorul puşcăriei“[729], va povesti unul dintre deţinuţi despre fostul ofiţer al Armatei Române, dezertor la sovietici. Prin relaţiile lui Bodnăraş cu conducerea închisorii s-au extins binefacerile şi asupra celulei de partid, credeau ceilalţi, fără a-şi putea explica amiciţia lui Bodnăraş cu şefii închisorii. Datorită lui, „puteam primi câte pachete voiam de la Ajutorul Roşu, puteam comunica între noi, ne scoteau la aer de două ori pe zi“[730], a povestit colegul de celulă al lui Ceauşescu.

În amintirea lui Toma A. Toma, la puşcăria din oraşul transilvănean tânărul utecist era un om retras şi nu povestea intimităţi. În schimb, „era tare doctrinar acolo. Era îndoctrinat rău atunci, cu capul la Marx şi Stalin. Ţinea minte pe de rost lecţiile politice. Nu vorbeam între noi despre iubite, mărturisea Toma, dar nu cred că avea. El oricum era mai retras“[731]. Din câte şi-a amintit fostul coleg, nu l-a vizitat nicio rudă, nu primea scrisori şi nici colete de la familie[732], ci numai de la „mişcarea revoluţionară“.

În august 1936, Ceauşescu a fost transferat temporar la Doftana. Legat cu „fiare de picioare“, menţionează un act emis de închisoarea din Braşov[733]. Până când sentinţa a rămas definitivă, s-a plimbat între închisoarea de pe Valea Teleajenului şi cea din oraşul de sub Tâmpa.

La recurs, deţinutul Nicolae Ceauşescu a beneficiat de serviciile competente ale avocatului Marcu Witzman. Acesta s-a străduit să-i obţină dacă nu achitarea, măcar o pedeapsă mai uşoară. A invocat nu mai puţin de zece motive pentru atacarea sentinţei din primă instanţă. Toate argumentate în

729Toma Roman jr, *Ceauşescu văzut de aproape,* Bucureşti, Curtea Veche, 2008, p. 120.

730 *Ibidem.*

731[91] *Ibidem,* pp. 120-121.

732 *Ibidem,* p. 121.

733 ANIC, fond 95, dosar 14481/4, f. 16.

drept, prin apel la articole din legi şi coduri de legi care, în opinia lui, nu fuseseră interpretate de judecător în favoarea clientului său. Prin sentinţa din 9 decembrie 1936, maiorul Balaban le-a respins pe toate ca neîntemeiate. Astfel, lui Ceauşescu nu-i rămânea decât să execute cei doi ani şi jumătate de închisoare, care începeau să curgă abia din acel moment. După vechiul Cod Penal, în vigoare încă trei săptămâni, până la 31 decembrie 1936, prevenţia (perioada cercetărilor efectuate cu învinuitul în stare de arest), nu se scădea din pedeapsă. Abia Codul Penal Carol al Il-lea avea să remedieze această situaţie, iar Ceauşescu, prin intermediul avocaţilor, se va prevala de prevederile legii penale mai favorabile pentru a-şi micşora timpul petrecut în spatele gratiilor. Justiţia „burghează" i-a dat întrucâtva câştig de cauză. Până atunci însă, multă apă avea să curgă pe Teleajen.

Deţinut la Doftana

Nicolae Ceauşescu a ajuns la Doftana în 20 ianuarie 1937[734], pentru a rămâne de această dată. Codul Penal în vigoare prevedea că minorii condamnaţi executau pedeapsa „într-un stabiliment anume destinat pentru aceasta, sau într-o parte separată a casei de închisoare corecţională"[735]. Locul executării pedepsei nu mai era însă hotărât de instanţă[736].

Din 1921, Doftana era folosit ca penitenciar pentru executarea condamnărilor politice[737]. Argumentul folosit în epocă făcea apel la ştiinţa penitenciară modernă, care „a arătat că pentru ca pedeapsa să ajungă la rezultate pozitive,

734 ANIC, fond 96, dosar 6624, f 420.

735 C. Hamangiu, *Codex Romaniae...*, p. 632.

736 „Când judecătorul pronunţă o pedeapsă în persoana unui minor, nu e ţinut să arate prin hotărârea sa locul unde această pedeapsă cată a fi executată, căci executarea pedepselor nu aparţine puterii judecătoreşti". *Codul Penal adnotat.,* p. 118.

737 Femeile „politice" erau închise la Dumbrăveni.

este necesar ca regimul la care este supus condamnatul să fie nu numai în raport cu gravitatea infracţiunii săvârşite[738], ci, în acelaşi timp, adaptat personalităţii infractorului"[739]. În acest scop, „s-a admis că rezultatele tratamentului vor fi îndeajuns de mulţumitoare separând pe deţinuţi în grupuri cât mai omogene, avându-se în vedere particularităţile personalităţii lor"[740]. Măsura separării deţinuţilor era considerată „un progres faţă de haosul şi promiscuitatea corupătoare în care se aflau deţinuţii din penitenciarele primitive"[741].

Fără a intra în subtilităţile filosofice ale chestiunii[742], prezentăm punctul de vedere al lui Vintilă Dongoroz, probabil unul dintre cei mai importanţi specialişti în drept penal ai României din toate timpurile, vizavi de menirea pedepsei privative de libertate: „Izolarea infractorului, *scoaterea lui din mediul care a contribuit la formarea pornirilor sale rele* (subl. ns., C.D.), supunerea acestuia, în timpul privării de libertate, la un regim apt de a-l adapta unei vieţi oneste, sunt consideraţiuni care au ridicat pedepsele privative de libertate, în ştiinţa criminală modernă, la rangul de sancţiune preferată (ca având maximum de calităţi şi aptitudini)"[743].

În cazul delincvenţilor politici din România interbelică, s-a născut o contradicţie între principiul omogenizării

738 Din acest motiv, penitenciarele erau clasificate funcţie de durata condamnării, în închisori pentru executarea pedepselor de muncă silnică, de temniţă grea şi de închisoare corecţională şi poliţienească (cele de drept comun) şi pentru detenţie grea, riguroasă şi simplă (cele politice).

739 Dr. N. Iorgulescu, *Regimul penitenciar în România,* în D. Gusti (coord.), *Enciclopedia României,* vol. I, *Statul,* p. 361.

740 *Ibidem.*

741 *Ibidem.*

742 Michel Foucault, *A supraveghea şi a pedepsi. Naşterea închisorii,* traducere din franceză şi note de Bogdan Ghiu; control ştiinţific al traducerii: Marius Ioan; prefaţă de Sorin Antohi, Bucureşti, Humanitas, 1997.

743 Vintilă Dongoroz, *op. cit.,* p. 481.

grupurilor de deţinuţi şi imperativul extragerii lor din mediul criminogen care contribuise la formarea „pornirilor rele“. În opinia noastră, închiderea comuniştilor laolaltă a fost o eroare. Convieţuirea în acelaşi spaţiu claustrant, în secţii aparte ale penitenciarelor, le-a întărit convingerile poate nu atât de ferme la momentul intrării la închisoare. Cel puţin în cazul lui Ceauşescu, lucrurile aşa par a fi stat. La Doftana, proximitatea cu cele mai importante figuri ale mişcării comuniste interbelice i-a validat crezul pe care oricum îl avea. Elogiată în timpul regimului comunist, ridiculizată după, titulatura de „universitate comunistă“ atribuită închisorii de pe Valea Teleajenului conţinea în sine o doză de adevăr: fişa de întemniţat la Doftana era echivalentul unei diplome de absolvent la „şcoala luptei revoluţionare“. Mai ales că ajunsese acolo într-un moment dificil, care a testat la maximum grupul deţinuţilor politici, determinându-i la atingerea coeziunii pe care în exterior, partidul nu a avut-o niciodată.

Coeziunea grupului, una dintre cele mai cercetate probleme de psihologie socială, are două dimensiuni: emoţională (sau personală), bazată pe atracţia membrilor, pe dorinţa lor de a fi împreună; şi dimensiunea bazată pe obiectivele grupului *(task-related).* Factorii care determină un grup să atingă coeziunea sunt pozitivi (pentru maximizarea rezultatelor) sau negativi (teama de pierderile generate de părăsirea grupului). Printre factorii care influenţează coeziunea se numără: similitudinile dintre membri, talia grupului, dificultatea de a accede, succesul grupului, competiţia cu alte grupuri şi ameninţările din exterior. Pericolul, ameninţarea, este un factor ultra-cunoscut care influenţează coeziunea grupului, în sensul creşterii .

La Doftana, deţinuţilor politici li se aplica regimul auburnian – izolare în celule pe timpul nopţii şi trai în comun pe timpul zilei. La momentul sosirii lui Ceauşescu, o serie de drepturi nu existau – de muncă, vorbitor, corespondenţă,

pachet. Istoricul „luptei pentru regim“ în închisoarea Doftana data din anii '20. În octombrie-noiembrie 1929, deţinuţii au menţinut o grevă a foamei 42 de zile. Regimul s-a înăsprit şi mai mult în 1933, după grevele din februarie. Lupta surdă dintre „politici“ şi administraţia închisorii s-a dus pe mai mulţi ani, cu rezultate incerte: perioade de îmbunătăţire (august-octombrie 1934) alternau cu cele de acutizare a conflictului (noiembrie 1934, februarie 1935, martie 1935). În esenţă, deţinuţii politici revendicau dreptul de a fi cazaţi în secţiile A, B şi C, situate pe arcul închisorii în formă de potcoavă, mai luminoase şi, în [744] general, mai confortabile. Administraţia folosea „spaţiul locativ“ al închisorii în sens „politic“, ca monedă de schimb pentru spargerea solidarităţilor dintre deţinuţi, dar şi ca formă de pedeapsă pentru răzvrătiţi. În cele mai grele secţii D, E, F şi H (Haşul evocat după 23 august 1944), ajungeau deţinuţii după etapele mai tensionate ale războiului cu temnicerii. În afară de aceasta, mai cereau prelungirea programului de plimbare în aer liber; dreptul la muncă, ceea ce presupunea organizarea unor ateliere în incinta penitenciarului; alte drepturi prevăzute de lege – vorbitor, corespondenţă, pachet; dreptul la asistenţă medicală; dreptul de a desfăşura activităţi cultural-educative[745].

Cum Ceauşescu fusese condamnat pentru delict politic, a ajuns nu într-o secţie pentru minori a vreunuia dintre penitenciare de închisoare corecţională, ci la Doftana, alături de alţi comunişti. Acolo şi-a reîntâlnit şi vechile cunoştinţe din Ulmi. În autobiografia din 1948, cofetarul Gheorghe Dumitrache a amintit că petrecuse la închisoare mult timp alături de Ceauşescu[746].

744Jacob Eisenberg, *Group Cohesiveness,* m Roy F. Baumeister, Kathleen D. Vohs (editors), *Encyclopedia of Social Psychology,* Sage Publications, 2007, pp. 386-387.

745Gh. Apostol, *Eu şi Gheorghiu-Dej*, Editură&Tipografie Paco, Bucureşti, 2011, pp. 38-39.

746 ANIC, fond 45, dosar 219, f. 152-153.

„La Doftana am fost încadrat în celula de partid şi am fost pus la diferite munci organizatorice”[747], scria Ceauşescu în autobiografia din 1945. Se poate deduce, aşadar, că a fost implicat de „colectiv“ în proteste. Unele fapte de bravură i-au rămas consemnate în dosarul de penitenciar. În perioada conflictului dintre deţinuţii comunişti şi administraţia închisorii pentru obţinerea statutului de întemniţat politic, un incident l-a avut ca protagonist. Gardienii Mihail Gherghe, Prodea Vasile şi Militaru Ilie au raportat în scris directorului Eugen Săvinescu, următoarele: „În dimineaţa zilei de 20 februarie 1937, deţinutul Ceauşescu Nicolae a început să strige cuvinte insultătoare la adresa D-voastră şi pe noii făcându-ne (sic!) călăi şi bătăuşi, spunând că nu ştim ce facem”[748]. Avertizat să nu mai stea la fereastră, „a provocat toată secţia, începând să mă insulte cu cuvinte murdare că sunt călău şi nu ştiu ce fac, dând şi cu o bucată de geam în cap”[749]. Protestului i s-a alăturat Ion Balogh, se plângeau gardienii. Nicolae Ceauşescu este unul dintre „cei mai instigatori din secţie”, după aprecierea temnicerilor. Nu întâmplător gardienii îl avertizaseră să se îndepărteze de fereastră. Deţinuţii foloseau acest sistem ca şă-şi comunice mesaje, ba chiar să-şi desăvârşească educaţia politică, după cum se lăudau într-un raport trimis către conducerea PCdR: „Prelucrarea problemelor politice la geam [...] a dat posibilitatea să creştem noi luptători hotărâţi şi consecvenţi pentru democraţie şi pace din masă şi să ridicăm noi cadre de partid călite şi politiceşte înarmate pentru mişcare”[750]. Printre noile achiziţii de luptători fără îndoială, foarte hotărâţi, „colectivul“ deţinuţilor politici de la Doftana trebuie

747 *Ibidem,* fond CC al PCR – Secţia Cadre, dosar C/2050, f. 10.

748 *Ibidem,* fond 95, dosar 14481/4, f. 22.

749 *Ibidem.*

750Arhivele Naţionale ale României, *Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului,* Ediţie de documente coordonată de Alina Tudor-Pavelescu, Bucureşti, 2001, pp. 407-408.

că l-a numărat şi pe tânărul Ceauşescu, evidenţiat în lupta cu „duşmanul de clasă“.

În 1936-1937, guvernul Tătărescu a decis aducerea la Doftana a tuturor deţinuţilor politici[751]. Din vara lui 1936 până în vara următoare, au ajuns în închisoarea de lângă Telega Vasile Luca, Al. Moghioroş, Al. Drăghici, Andrei Bernadt şi ceilalţi condamnaţi odată cu Ana Pauker în iulie 1936; în mai 1937, au sosit ceferiştii Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Gh. Apostol. Începând din a doua jumătate a anului 1937, la Doftana s-au aflat mulţi dintre viitorii lideri ai României comuniste.

Din august 1937, „lupta pentru regim“ a intrat într-o nouă fază, deţinuţii imaginând o formă de protest mai aparte: urletele colective, în timpul nopţii, astfel încât să se audă până la Telega şi chiar până la Câmpina. Deranjaţi de zgomotul nopţii, cetăţeni din localităţile amintite s-au prezentat la închisoare pentru a protesta[752]. „Strigătele de noapte” au fost menţionate şi în raportul trimis Comitetului Central de organizaţia de partid din închisoarea Doftana, după obţinerea „victoriei“[753]. În august 1937, după o lună de sonore proteste nocturne, un grup de oameni au manifestat în faţa închisorii[754]. Le-au răspuns şi cei din interior, izbind cu scândurile de la pat în uşile celulelor. „Doftana întreagă devenise un infern“, a descris Apostol atmosfera.

> Mai târziu, când am obţinut regim politic la Doftana, gardienii de pază ne-au spus că nu vor uita în viaţa lor acea zi de iad[755].

751 Gh. Apostol, *op. cit.,* p. 23.
752 *Ibidem,* pp. 32-33.
753 *Copilăria comunismului...*, p. 406.
754 „Buletinul Federaţiei Naţionale a Foştilor Deţinuţi şi Internaţi Politici Antifascişti“, nr. 9-10/1950, număr aniversar la zece ani de la prăbuşirea Doftanei, p. 14.
755 Gh. Apostol, *op. cit.,* p. 35.

În septembrie 1937, deţinuţii au declarat greva foamei, menţinută două zile. Până la urmă, în iarna 1937-1938, au obţinut câştig de cauză: corespondenţă de două ori pe lună, vorbitor lunar, dreptul de a primi pachete de la rude, două ore de plimbare în curtea închisorii dimineaţa şi alte două seara, îmbunătăţirea asistenţei medicale[756]. În ianuarie 1938, în vremea efemerului guvern Goga-Cuza, „Balaurul" Săvinescu, „călăul" comuniştilor de la Doftana, a fost înlocuit de la conducerea închisorii cu un director mai favorabil doleanţelor formulate de cei închişi (maiorul V. Irimescu, administrator al Penitenciarului Special Doftana până la cutremurul din noiembrie 1940). Noul director a acordat şi ultima revendicare a acestora – dreptul la muncă, dispunând să fie organizate patru ateliere – de tâmplărie, cizmărie, pietrărie şi tinichigerie.

În memorii, Gh. Apostol, un apropiat şi un admirator sincer al viitorului secretar general al PMR, consideră toate evenimentele de la Doftana din 1937-1938 un rezultat al gândirii strategice a lui Gheorghiu- Dej. Venirea lui a însufleţit deţinuţii, el a gândit paşii de făcut în confruntarea cu „Balaurul" Săvinescu, directorul închisorii, lui i se datorează succesul repurtat în lupta pentru condiţii decente[757].

În ianuarie 1937, intrase în vigoare un nou Cod Penal, mai amănunţit şi mai clar. Printre noutăţi se regăsea şi reglementarea pedepselor – de drept comun şi politice, distincţie inexistentă în Codul Cuza, inclusiv regimul de executare a pedepselor politice[758]. Codul Carol al II-lea se dorea un pas înainte spre modernizare, o punere în acord a

756 *Ibidem,* pp. 40-41.

757 *Ibidem,* pp. 27-41.

758Acestea erau detenţie grea, detenţie riguroasă şi detenţie simplă, pentru delictele politice. Regimul de executare era prevăzut în art. 36)-38). Vezi C. Hamangiu, *Codul general...,* Vol. XXIV: *Coduri, Legi şi Regulamente cuprinzând prima parte din legislaţiunea anului 1936,* Partea I, pp. 12-13.

legislaţiei penale atât cu dezvoltările dreptului, cât şi cu realităţile. Intenţia legiuitorului a fost, cel mai probabil, bună. De remarcat că cea mai favorabilă situaţie din întreaga perioadă interbelică le-a creat-o deţinuţilor politici comunişti un guvern de extremă-dreapta, care, pe bună dreptate, merită eticheta de „fascist", ţinând seama de legislaţia profund antisemită emisă. Acuza că „regimul fascist" din România a făcut din comunişti o ţintă, prezentă în documentele de partid, nu se verifică. Mai mult chiar, spre finalul lui 1938, guvernul Miron Cristea, unde portofoliul Internelor era deţinut de Armand Călinescu, anti-legionar notoriu, şi-a îndreptat tirul asupra „verzilor", comuniştii câştigând un nesperat respiro[759].

Revenind la regimul de detenţie al deţinuţilor politici, cum se întâmpla şi se întâmplă de obicei, bunele intenţii n-au fost suficiente. Sistemului penitenciar din România îi lipsea „baza logistică" pentru punerea în practică a tuturor prevederilor legale. De pildă, sistemul auburnian era, teoretic, impus de legislaţie încă din 1874, dar nu s-a putut aplica în practică pentru că nu toate închisorile aveau celule individuale. Legea penitenciarelor din 1929 introducea regimul progresiv (izolare la începutul perioadei de închisoare, ţinere în comun ziua, mutarea în colonie penitenciară, eliberare condiţionată), „adaptat posibilităţilor de la noi"[760]. Rezultatele favorabile ale „bătăliei pentru

759 Un argument în acest sens este oferit de biografia lui Ştefan Foriş. Arestat în noiembrie 1938, în legătură cu nişte comunişti din Craiova, a fost eliberat după 3-4 zile, „din ordinal lui Armand Călinescu, care după câte îmi amintesc ar fi spus că nu-l interesează acţiunea comuniştilor, ci numai aceea a legionarilor, fapt care de altfel s-a şi văzut imediat, căci echipa de filaj a grupei a fost afectată împreună cu alţi agenţi şi ofiţeri de poliţie grupei legionare, până în cursul anului 1940", declara fostul poliţist Sterian C. Constantin în 1963. Vezi ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, vol. 14, f. 193.

760 V. Dongoroz, *op. cit.,* p. 488.

regim“ se datorează, cel mai probabil, unui cumul de factori. Presiunile deţinuţilor – reale dar nu inedite, de vreme ce pot fi datate anterior sosirii lui Gheorghiu-Dej la Doftana – s-au produs într-un moment de prefacere a sistemului penal în general. Desigur, comuniştii nu puteau credita guvernul, aşa că progresul a fost pus iniţial în contul lui Gheorghiu-Dej, apoi al „colectivului“ de la Doftana.

Oricum, în această etapă de consolidare a grupului din închisori, care avea să devină în următorii ani din ce în ce mai mare, Ceauşescu a fost acolo şi a trăit „lupta de clasă“ în priză directă. A fost şi el unul dintre beneficiarii drepturilor câştigate în 1937-1938.

Ca şi la Braşov, a primit mai multe colete de la Ajutorul Roşu, organizaţia comunistă care sprijinea material comuniştii închişi şi familiile acestora. În septembrie şi octombrie 1937, tânărul deţinut a primit două pachete, ambele expediate de Petre Melinte, vechi activist al partidului, cu destin tragic. Până la 32 de ani, Melinte fusese un activist model[761]. Muncitor de primă generaţie, şi-a abandonat meseria, punându-se cu totul în slujba „cauzei“. Ca s-o propage, a străbătut Moldova de la un capăt la altul, şi a intrat de multe ori în atenţia autorităţilor, fiind arestat în câteva rânduri pentru răspândire de manifeste, instigare la grevă, colecte în favoarea deţinuţilor „antifascişti”, vânzare de cărţi poştale cu portretul lui Petre Constantinescu-Iaşi, pe când profesorul de teologie era deţinut la Chişinău. Când îi scria lui Ceauşescu la Doftana, Petre Melinte era între două arestări. În 1940, la ultima dintre ele, a acceptat propunerea de-a deveni informator al Siguranţei. Ajutorul dat de Melinte Siguranţei s-a finalizat cu executarea grupului inginerului Paneth, în 1941[762], din această cauză trădătorul sfârşind executat de foştii tovarăşi[763].

761 ANIC, fond 96, dosar 572, f 192.
762 ACNSAS, fond Penal, dosar 208, vol. 6, f 77.
763Asasinat în împrejurări necunoscute, din câte se pare,

În ceea ce priveşte legătura lui cu Ceauşescu, din dosarul întocmit de Siguranţă pe numele său rezultă că, odată cu pachetul din octombrie, Melinte i-a scris şi o carte poştală, cu următorul conţinut: „Dragă Ceauşescu, Ţiam trimes un colet pe la sfârşitul lui septembrie scriemi dacă lai primit. Astăzi ţiam expediat un al doilea colet în greutate de 7,500 gr”[764]. Din cartea poştală scrisă de Melinte se poate afla şi ce conţinea coletul din octombrie. Alimente, săpun şi medicamente. Expeditorul adăugase şi trei kilograme de şuncă, un kilogram şi jumătate de brânză, unt – jumătate de kilogram. Tot atâta zahăr, o pâine, o cutie sardele Robert. Pentru igiena personală – săpun de rufe, o jumătate de kilogram, un săpun de faţă şi o cutie de cremă. Deţinutul a primit şi medicamente – două sticluţe, o cutie şi mai multe prafuri, după cum menţiona expeditorul în cartea poştală. Mai mult ca sigur, Melinte primise toate acestea de la partid.

Cât a stat închis, deţinutul Ceauşescu n-a fost lăsat fără veşti din exterior. Cartea poştală trimisă de Petre Melinte conţinea şi un mesaj scris în limbaj conspirativ, sub forma unor povestiri despre tendinţele în modă

> Află că eu am venit de două săptămâni din concediu, scria Melinte lui Ceauşescu. Deacuma lucrez lucru este foarte mult, mai ales de când la noi la croitorie sa schimbat modelele lucrul este foarte mult şi este foarte frumos, mai ales din Franţa sunt modele foarte frumoase. Croiala germană nu prea se întreabă de aceia nu croesc croială germană pentru că nici în Germania nu se mai poartă. De altfel ce să-ţi mai spun cred că în curând se va schimba toată situaţia şi atunci va fi mai bine şi voi câştiga mai bine şi îţi voi trimite mai multe colete[765].

---

cadavrul lui Petre Melinte a fost aruncat într-o groapă comună săpată într-o cameră din Ambasada Poloniei, împreună cu Ştefan Foriş şi Nicolae Pârgaru.

764 ANIC, fond 95, dosar 14481/45, f 8.

765 *Ibidem,* f. 8 f/v.

Aceasta voia să însemne că Partidul Comunist Francez a trecut în prim-planul mişcării comuniste din Europa de Vest, şi că în Germania comunismul a pierdut teren în contextul regimului nazist. Acum sunt la modă „modele" de la Paris, explica Melinte în limbaj conspirativ, tactica de Front Popular, patentată de Maurice Thorez[766]. Scriind că „lucru este foarte mult", binefăcătorul lui Ceauşescu transmitea că partidul are activitate şi că el personal este implicat.

Schimbul de informaţii funcţiona şi în sens invers. Prin medierea activiştilor din sectorul Apărare, conducerea PCdR afla ce se petrece în Doftana. „Cred că tu no duci prea bine de altfel am auzit şi eu nimic nu se petrece acolo să nu se audă afară", îi scria Melinte lui Ceauşescu în octombrie 1937, asigurându-l „să nu ai nici o grijă voi purta grija ta întotdeauna şi te voi ajuta după posibilităţi chiar şi peste putinţă"[767]. „Mama" – ajutorul comunist –, îl are în evidenţă, adică.

Cât Nicolae Ceauşescu s-a aflat la Doftana, partidul a ţinut legătura cu el şi prin sora lui, Niculina. „Am scris la sora ta să-ţi trimită şi ea colet"[768], îl informa Petre Melinte. Într-o relatare din 1972[769], Niculina a spus că şi-a vizitat fratele de câteva ori la Doftana şi că i-a trimis mai multe pachete. Parte din bani proveneau de la partid, dar completa şi familia Rusescu suma necesară. Sora lui Ceauşescu mergea la Doftana însoţită de un tovarăş de la Ajutorul Roşu, cu care se întâlnea dis-de-dimineaţă la Gara de Nord. Trebuiau să plece cu primul tren, pentru că de la Câmpina la Doftana se putea ajunge numai cu un tren de transport muncitori, care pleca din oraşul prahovean la 8 dimineaţa. Punctul terminus al cursei era localitatea Câmpiniţa, şi-a amintit sora lui Ceauşescu. Restul drumului, până la închisoare, se parcurgea

766 Maurice Thorez (1900-1964), secretar general al PCF (1930-1964).

767 ANIC, fond 95, dosar 14481/45, f. 8.

768 *Ibidem.*

769 *Ibidem,* fond 60, dosar 634, f. 10-11.

pe jos. Un drum greu practicabil – „de multe ori îmi rămâneau pantofii în noroi“[770]. Rudele deţinuţilor erau ţinute la poarta închisorii până la ora 12. Când era vreme rea, „se întâmpla să ne plouă şi să ne ningă ceasuri în şir“[771]. „Vorbitorul“ propriu-zis cu Nicolae i-a stăruit, de asemenea, în memorie. Puteau schimba câteva cuvinte într- o încăpere prevăzută cu două şiruri de gratii: în spatele unuia stătea vizitatorul, după celălalt – ruda închisă. Între cele două rânduri de gratii rămânea un culoar unde se plimba în permanenţă gardianul de serviciu. Reuşeau să înşele vigilenţa paznicilor, a susţinut Niculina, deţinutul plasându-i, în câteva rânduri, mesaje pentru tovarăşii de afară.

Din anii petrecuţi de Nicolae Ceauşescu la Doftana se păstrează o altă carte poştală, trimisă de el meşterului Aurel Cornăţeanu.

Cu toată îmbunătăţirea „regimului“ de detenţie, libertatea era de preferat închisorii. Cu sentinţa de doi ani şi jumătate (cumulul celor două condamnări) rămasă definitivă în decembrie 1936, Ceauşescu ar fi trebuit să iasă din închisoare la 6 iunie 1939. În primăvara lui 1938 însă a început demersuri pentru eliberarea înainte de termen. La 14 ianuarie 1938, se emisese un decret de amnistie şi reducere a pedepselor mici şi foarte mici[772]. Infracţiunile la legea liniştii publice – adică politice – beneficiau de clemenţă numai dacă fuseseră pedepsite cu mai puţin de un an închisoare. În 1936, Ceauşescu primise două condamnări – una la doi ani, a doua de şase luni. Sfătuit de avocaţii mişcării, a profitat de ocazie şi în 12 martie 1938 a înaintat prim-preşedintelui Tribunalui Militar o cerere de amnistiere a condamnării de şase luni, „îndeplinind toate condiţiile prevăzute de numitul Decret,

770 *Ibidem,* f. 11.

771 *Ibidem.*

772 Decret regal nr. 61, Publicat în „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 12 din 15 ianuarie 1938, în C. Hamangiu, Codul general.... Vol. XXVI: *Coduri, Legi şi Regulamente cuprinzând prima parte din legislaţiunea anului 1938,* Partea I, pp. 12-15.

pentru a beneficia de prevederile de graţiere“[773].

Peste o săptămână, a revenit cu o nouă doleanţă:

> Vă rog să binevoiţi a dispune – se adresa el preşedintelui Tribunalului Militar Braşov – să mi se scadă prevenţia de 10 luni executată de la 31 ianuarie, când am fost depus la Închisoarea Braşov, şi până la 9 decembrie 1936, când s-a respins recursul”[774].

Deşi fusese cercetat în stare de arest, pedeapsa de doi şi jumătate curgea de la data pronunţării recursului. Noul Cod Penal, la art. 64), introducea obligativitatea computării prevenţiei (scăderea perioadei cât învinuitul fusese cercetat în stare de arest din durata pedepsei privative de libertate pronunţată)[775]. Obligativitatea scăderii prevenţiei nu viza însă şi instanţele militare, aşa cum era cazul lui Ceauşescu. Codul Justiţiei Militare (art. 488) lăsa computarea la latitudinea instanţei care o putea admite total, parţial sau putea refuza orice scădere[776]. În 5 aprilie, instanţa militară i-a refuzat, teoretic, cererea de a fi eliberat cu zece luni mai devreme dar, prevalându-se de alte prevederi, mai favorabile, din noul Cod Penal, i-a redus pedeapsa cu o jumătate de an[777]. Nemulţumit, Ceauşescu a făcut contestaţie, fără vreun succes. A fost eliberat la 8 decembrie 1938, mai devreme

773 ANIC, fond 95, dosar 14481/4, f 28/v.

774 *Ibidem,* f 29/v.

775C. Hamangiu, Codul general., Vol. XXIV: *Coduri, Legi şi Regulamente cuprinzând prima parte din legislaţiunea anului 1938,* Partea I, p. 18.

776 Vintilă Dongoroz, *op. cit.,* p. 552.

777Instanţa a aplicat art. 40) din vechiul Cod Penal, combinat cu art. 108 din Codul Carol al II-lea. Art. 108) se referea la modalitatea de calcul al pedepselor rezultate din concursul de infracţiuni. ANIC, fond 95, dosar 14481/4, f. 34 şi
C. Hamangiu, Codul general..... Vol. XXIV: *Coduri, Legi şi Regulamente cuprinzând prima parte din legislaţiunea anului 1938,* Partea I, p. 25.

decât se dispusese iniţial, dar mai târziu decât sperase.

3. Eşecul justiţiei, triumful „cauzei“

Nicolae Ceauşescu a fost arestat şi condamnat la doi ani închisoare într- un moment în care opţiunea sa politică era clar definită. Greu de spus însă şi dacă era ireversibilă. În opinia noastră, justiţia română din epocă a contribuit decisiv la validarea convingerilor tânărului comunist.

După specialiştii în drept, fundamentul pedepsei, ca şi fundamentul dreptului penal, este apărarea socială[778]. În al doilea rând, pedeapsa are rol de intimidare – generală – atunci când descurajează comiterea faptei, prin însăşi existenţa ei; şi specială – determină pe infractor să se abţină pe viitor de la fapte prohibite de lege.

> După ce infracţiunea s-a produs, pedeapsa are următoarele funcţii:
>
> a) mijloc de îndreptare a infractorilor şi de împiedicare de a face rău;
>
> b) reintegrarea ordinii juridice, în raport cu victima şi cu grupul social, fiindcă prin aplicarea efectivă a pedepsei, se dă satisfacţie victimei, precum şi colectivităţii, evitându-se astfel dezordinea care ar putea rezulta dacă victima sau grupul social, nemulţumiţi, ar reacţiona singuri; c) consolidarea forţei de intimidare fiindcă, prin aplicarea sa efectivă, pedeapsa devine exemplu pentru toţi acei care ar fi ispitiţi să comită şi ei fapte nepermise[779].

Cu relevanţă în cazul justiţiei aplicate comuniştilor în interbelic este discuţia legată de ce anume pedepseşte

778 Vintilă Dongoroz, *op. cit.,* p. 467 şi George Vrăbiescu, *Legislaţia penală,* în D. Gusti (coord.), *Enciclopedia României...*, vol. I: *Statul,* p. 403.

779 Vintilă Dongoroz, *op. cit.,* p. 467.

dreptul penal: fapta în sine sau pericolul social reprezentat de aceasta? În jurul acestei chestiuni s-au pronunţat „şcolile" ce surprind evoluţia gândirii în materie penală.

Astfel, teoriile absolute ale şcolii clasice susţin că represiunea îşi este sieşi scop, adică pedeapsa intervine pentru a îndrepta răul făcut. Din aceste teorii fac parte concepţiile care consideră pedeapsa ca o ispăşire cuvenită, pentru a repara ofensa adusă, pentru a purifica sufleteşte omul sau pentru a satisface ideea de justiţie. Pedeapsa are un caracter expiatoriu (retributiv). În acord cu şcoala clasică, pedeapsa trebuie să fie în raport cu fapta comisă. Teoriile relative (şcoala pozitivistă) susţin că pedeapsa trebuie să aibă un scop determinat.

> Cu alte cuvinte, pedeapsa nu intervine pentru a ispăşi răul care s-a comis deja, ci va interveni numai când va fi necesară şi în măsura acestei necesităţi[780].

Teoriile utilitariste atribuie pedepsei rolul de a îndrepta, de a corija pe infractor sau de a-i servi drept frână în viitor (intimidare specială) şi de a servi ca exemplu altora (intimidare sau prevenţie generală). Conform teoreticienilor şcolii pozitiviste, pedeapsa trebuie dispusă în raport cu pericolul social. În sfârşit, teoriile mixte susţin că pedeapsa intervine atât pentru a ispăşi fapta rea, cât şi pentru a preveni producerea unui alt rău în viitor[781].

În teorie, Codul Penal Carol al Il-lea s-a întemeiat pe principiile şcolii mixte. Vizavi de comunişti însă, justiţia română interbelică pare a fi îmbrăţişat teoriile relative ale şcolii pozitiviste, care indicau pericolul social drept principal motor al represiunii. Comuniştii din perioada interbelică au fost judecaţi şi au primit pedepse, de cele mai multe ori, nu în raport cu faptele comise – de cele mai multe ori nesemnificative – ci în raport cu pericolul social pe care cei

780 *Ibidem,* p. 43.
781 *Ibidem.*

chemaţi să înfăptuiască justiţia îl atribuiau faptelor lor. În sine, comuniştii nu erau periculoşi. Uniunea Sovietică, ai cărei „cai troieni“ erau – da.

Aproape toţi adopţii comunismului interbelic au ajuns să aibă de-a face cu autorităţile, într-un fel sau altul. Este observabilă însă o gradare a represiunii. Unii erau arestaţi, anchetaţi de poliţie şi eliberaţi după câteva zile. Au existat şi persoane bănuite de simpatii comuniste deferite justiţiei, dar care nu a pronunţat contra lor nici o condamnare. De asemenea – au existat pedepse anulate de o instanţă superioară. În fine, unii comunişti – şi nu puţini – au stat efectiv în puşcăriile României interbelice. Undeva pe parcursul acestui proces, unii îşi abandonau convingerile, câte vor fi fost, sesizând pericolul şi nedorind să îşi asume riscurile înregimentării într-o formaţiune ilegală, cu sorţi de izbândă iluzorii. Condamnarea şi apoi statutul de fost puşcăriaş arunca persoana la periferia societăţii. Nu de puţine ori, poliţia făcea presiuni asupra patronilor, care aveau reţineri în a angaja foşti deţinuţi politici[782]. În sate şi în oraşele mici de provincie, oprobriul public şi teama de a fi excluşi din comunitate funcţionau ca factori descurajanţi. „A ieşi din rândul lumii este, pentru săteanul român, nu un simplu risc, ci o nebunie“[783], scrie Constantin Rădulescu-Motru referitor la psihologia poporului român. Metodele „nepenale“ se dovedeau uneori mai eficiente decât condamnarea în sine, ceea ce autorităţile par a fi realizat. Aşa se şi explică,

782Tokes Gligor, mineri din Valea Jiului, a fost concediat după o arestare de numai câteva zile, în 1927. După eliberare, i-a fost aproape imposibil să se mai angajeze. După peregrinări pe la mai multe mine, în 1930 a plecat în Franţa. Acesta este numai unul dintre multele cazuri; vezi http://www.ilegalisti.ro/ilegalist/3242.

783Constantin Rădulescu Motru, *Psihologia poporului român,* în Enciclopedia României, Vol. I: *Statul,* Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1939, p. 162.

în parte, condamnările mici pronunţate de instanţe în procese ai căror protagonişti erau prezentaţi de presă ca extrem de periculoşi.

În unele cazuri, pedeapsa penală ducea simpatizantul comunist pe un drum fără întoarcere. Printre aceştia se numără, în opinia noastră, şi tânărul Nicolae Ceauşescu. Comentariul lui Vintilă Dongoroz referitor la injusteţea filosofiei pedepsei penale expusă de şcoala pozitivistă ar putea explica efectele produse de pedepsele penale asupra comuniştilor – priviţi individual, dar şi ca grup:

> A imprima pedepsei numai un caracter curativ, aşa cum propuneau adepţii şcolii pozitiviste, înseamnă, de asemenea, a asigura doar aparent apărarea socială; fiindcă o pedeapsă care ar fi proporţională cu presupusul pericol pe care îl prezintă un infractor, dar disproporţionată faţă de fapta comisă de el, va jigni, totdeauna, sentimentul de dreptate, va slăbi încrederea în justiţie, va da loc la nemulţumiri, pregătind astfel dezordinea socială. Să ne închipuim un infractor care a comis o faptă gravă, dar care nu este găsit periculos, şi în consecinţă i se aplică o pedeapsă neînsemnată şi invers, un infractor care a comis un fapt uşor, dar care, din punct de vedere criminologic, este considerat ca având nevoie de un îndelungat tratament şi, în consecinţă, este supus la o pedeapsă importantă; ei bine, în ambele cazuri, simţământul de dreptate va fi jignit, în ambele cazuri, grupul social va considera pedeapsa ca nedreaptă şi nemulţumit, va acţiona în dauna ordinii juridice[784].

Pedepsele prea aspre, percepute ca nedrepte de cei în cauză, accentuau sentimentele negative la adresa *establishment-ului* politico- juridic, dând „luptei“ legitimitate. „Ideea de justiţie purcede de la credinţa că ispăşirea îndreaptă pe om“[785], scria acelaşi Vintilă Dongoroz. Venit la Ulmi să creeze celule ale UTCdR, Ceauşescu n-a reuşit nimic în cele câteva zile cât a peregrinat prin comuna suburbană a Târgoviştei. S-a întâlnit de câteva ori cu Petre Iubu şi alţi

784 Vintilă Dongoroz, *op. cit.,* p. 466.
785 *Ibidem.*

câţiva comunişti din oraş, şi cu cei câţiva utecişti din Ulmi, cărora le-a vorbit despre Lenin, Blocul Democrat şi altele. Celula fusese creaţia lui Gheorghe Dumitrache, musafirului de la Bucureşti nerevenindu-i nici un merit. Concret, Ceauşescu a fost condamnat pentru că avea asupra lui broşuri de propagandă comunistă şi pentru că participase la o întrunire, în casa unui ţăran, unde se discutase politică. Puteau aceste fapte să răstoarne ordinea de stat? Cel mai probabil, nu. Regimul politic a fost răsturnat, iar resorturile intime ale societăţii rupte, doar odată cu pătrunderea Armatei Roşii în România. Condamnarea din 1936, în loc să-şi îndeplinească funcţia de „intimidare specială“, adică să-l sperie pe tânărul comunist şi să-l determine să se abţină de la astfel de fapte în viitor, a generat efectul contrar. Întemniţarea alături de lideri ai mişcării, la închisoarea Doftana, l-a propulsat pe Ceauşescu într-un univers aparte, al deţinuţilor politici.

Şi-a atins dreptul penal scopul său, de a apăra societatea, prin condamnarea lui Nicolae Ceauşescu? Între cele două războaie mondiale, societatea s-a protejat insistent de pericolul comunist, care n-a ajuns niciodată să fie o ameninţare reală. Pedepsele din justiţie serveau şi scopului de intimidare generală, parte dintre simpatizanţi renunţând la convingeri, sub ameninţarea închisorii şi a şomajului post-eliberare. Pe Ceauşescu condamnarea nu l-a intimidat, ci dimpotrivă.

Judecarea comuniştilor în timpul războiului. Procesul lui Petre Gheorghe

Mihai Burcea

Introducere

În acest studiu vom prezenta cazul unui membru marcant al PCdR din timpul războiului, care a fost arestat, judecat şi executat pentru spionaj şi trădare. Este vorba de Petre Gheorghe, liderul celei mai puternice organizaţii a partidului comunist din prima parte a conflagraţiei mondiale. Din zecile de procese în care au fost implicaţi militanţii comunişti/ antifascişti în timpul războiului, am ales acest caz întrucât se distinge faţă de celelalte prin poziţia importantă deţinută de inculpat în mişcarea comunistă ilegală, capetele de acuzare aduse de autorităţi împotriva sa şi complexitatea cazului analizat la care au participat structurile informative a trei state: România, Bulgaria şi Germania. De asemenea, procesul lui Petre Gheorghe poate fi socotit ca fiind un caz-şcoală pentru modul în care instanţele militare judecau speţele ce priveau săvârşirea infracţiunilor politice (vezi, de ex., *problema comunistă* şi *problema legionară)* şi de spionaj în vreme de război. De regulă, astfel de procese se desfăşurau pe parcursul unei singure zile, la sfârşitul căreia era pronunţată sentinţa. Din nefericire, un număr semnificativ de dosare care conţin cauzele judecate de Curţile Marţiale în perioada amintită cuprind extrem de puţine documente referitoare la instrucţia efectuată de procurorii militari, audierile martorilor şi discuţiile efective din timpul

proceselor (declaraţii, rechizitorii, sentinţe), aflându-se în contrast flagrant cu acţiunile judecătoreşti instrumentate de Consiliile de Război şi Tribunalele Militare în anii ’20-’30.

Pe baza documentelor de arhivă elaborate de autorităţile represive (Direcţia Generală a Poliţiei, Siguranţa, SSI şi organele justiţiei militare), partidul comunist şi organizaţiile pe care le coordona (de ex. Apărarea Patriotică), dar şi a mărturiilor unor foşti ilegalişti ai PCdR, am reuşit reconstituirea biografiei lui Petre Gheorghe şi modul în care acesta a interacţionat cu autorităţile vremii. Totodată, pentru a ne edifica asupra modului în care activitatea depusă de Petre Gheorghe în slujba *Cauzei* a fost prezentată după 23 august 1944, am cercetat câteva broşuri propagandistice, oficiosul central al partidului şi periodicele Institutului de Istorie a Partidului. În urma analizei, am constatat că pasaje întregi din biografia „eroului” au fost omise cu bună ştiinţă, iar procesul şi condamnarea acestuia au fost catalogate ca fiind o „înscenare” a autorităţilor militare antonesciene. Absenţa declaraţiilor lui Petre Gheorghe din dosarul cauzei i-a făcut pe cei care s-au aplecat asupra subiectului după 1944 să conchidă că întreaga afacere judiciară a fost o farsă soldată cu executarea acestuia. Prin confruntarea/ coroborarea mărturiilor foştilor săi colaboratori (Alexandru Farcaş, Petre Nicolae, Constantin Carp ş.a.m.d.) şi a declaraţiilor celorlalţi arestaţi (Ivan Rasnatovschi şi Nicolae Atanasoff) cu documentele oficiale secrete prezente între copertele dosarelor, am reuşit să stabilim fără niciun dubiu că legăturile pe care Gheorghe le-a avut cu agenţii spionajului sovietic trimişi în România, via Bulgaria, au fost cât se poate de reale (acestea au fost principalele capete de acuzare pe baza cărora a fost condamnat la moarte).

Cum anume ne raportăm astăzi la activităţile „subversive” desfăşurate de militanţii comunişti şi antifascişti împotriva regimului de dictatură militară este un subiect asupra căruia istoricii români nu s-au aplecat îndeajuns.

Putem afirma că acelaşi lucru se petrece şi în cazul modului în care sunt percepute acţiunile militare desfăşurate de Divizia de voluntari „Tudor Vladimirescu" şi a combatanţilor care au activat aici. În istoriografia postdecembristă, divizia este tratată ca o unitate militară formată din „trădători" şi „dezertori", deşi a fost înfiinţată pe teritoriul unui stat membru al coaliţiei Naţiunilor Unite (URSS), iar militarii săi au luptat împotriva Germaniei naziste, fiind ulterior reintegraţi în Armata Regală Română (aprilie 1945).

Primii paşi în mişcarea comunistă

Petre Ion Gheorghe s-a născut la data de 19 martie 1907, în oraşul Dobrici din fostul judeţ Caliacra (în 1913, după ocuparea Cadrilaterului, administraţia românească i-a schimbat denumirea în Bazargic; în perioada comunistă a purtat numele mareşalului Tolbuhin) într-o familie ţărănească săracă de bulgari creştini-ortodocşi[786]. Tatăl său (Ivan Gheorghiev) era fierar iar mama (Ivanova Kaluda), casnică. Gheorghe a mai avut doi fraţi şi o soră: Sebe Ivanof, Ion şi Ivanka[787].

A absolvit 4 clase primare la o şcoală particulară bulgară din oraşul natal, una pe care au urmat-o şi fraţii săi. Pentru a-şi ajuta familia nevoiaşă, la vârsta de 10 ani, Gheorghe s-a angajat ca vânzător ambulant de presă în oraşul natal[788]. Deşi nu dispuneau de resurse financiare

786ANIC, fond Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici Antifascişti din România, 1947-1958 (în continuare fond 45), dosar 231, f. 123.

787Dintr-un referat de cadre (6 decembrie 1955) întocmit de către Secţia cadre a CC al PMR pe numele surorii lui Petre Gheorghe, Ivanka Rudenko, aflăm că, la acea dată, mama şi cei doi fraţi trăiau în Republica Populară Bulgară. Unul era zidar, iar celălalt lucra ca muncitor la o carieră de piatră. ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică (dosare anexe), dosar 67/1956, f. 22.

788„Petre Gheorghe (1907-1943)" în *Luptători pentru pace,*

substanţiale, părinţii săi au reuşit să-l înscrie la liceul din localitate, însă, din cauza sărăciei, Gheorghe nu a putut să-şi continue studiile, rămânând doar cu diploma de absolvire a claselor primare[789].

Potrivit uneia din primele biografii oficiale întocmite în a doua jumătate a anilor '40 de către Asociaţia Foştilor Deţinuţi Antifascişti, Gheorghe şi-a însuşit ideile revoluţionare de stânga în adolescenţă, în timp ce-i lectura pe clasicii marxismului[790]. Pe cale de consecinţă, la numai 18 ani (1925), Gheorghe ia contact cu mişcarea de tineret comunistă din însărcinarea căreia va constitui câteva „cercuri marxiste pentru educarea tineretului”[791], şi la care participau muncitorii din întreprinderea de construcţii unde lucra.

După abandonarea studiilor, Gheorghe s-a angajat ca ucenic la un atelier de tâmplărie, însă nu a reuşit să se califice în meseria de tâmplar, deoarece, în urma decesului tatălui său, a fost nevoit să se angajeze ca zidar la o întreprindere de construcţii pentru a-şi suplimenta veniturile.

Petre Gheorghe avea să se înscrie în Organizaţia Revoluţionară Dobrogenă[792] la doi ani de la înfiinţarea

socialism şi fericirea poporului, volumul I, Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR, Editura Tineretului, Bucureşti, 1955, p. 243, p. 9.

789 ANIC, fond 45, dosar 222, f. 57.

790 *Ibidem.*

791 *Ibidem,* f. 58.

792 *Dobrogeanska Revoluţiona Organizaţia* – DRO (Organizaţia Revoluţionară Dobrogeană) îşi are originile în primii ani de la încheierea războiului ruso- româno-turc (1877-1878), activând iniţial ca o organizaţie naţionalistă bulgară care milita pentru o Bulgarie independentă. La încheierea Primului Război Mondial, comuniştii au penetrat puternic organizaţia. După patru ani de guvernare de stânga (1919-1923), naţionaliştii reuşesc să pună mâna pe putere printr-o lovitură de stat. La sfârşitul anului 1923, aripa armată a Societăţii „Dobrogea”

acesteia (1927)[8]. În 1929, datorită calităţilor sale organizatorice, a fost promovat ca membru în Comitetul Judeţean Bazargic al DRO. O parte însemnată a liderilor comunişti

acţiona în Dobrogea – punându-se accent şi pe organizarea unor acţiuni armate împotriva autorităţilor româneşti şi a colaboraţioniştilor lor proveniţi din rândul minorităţii bulgare; aceste acţiuni „revoluţionare" se desfăşurau prin intermediul

(organizaţie iredentistă bulgară) se transformă în Organizaţia Internă Revoluţionară Dobrogeană *(Vătreşna Dobrogeanska Revoluţiona Organizaţia* – VDRO), care milita pentru alipirea Dobrogei la Bulgaria. În toamna anului 1925, adepţii curentului de stânga din DRO hotărăsc să părăsească organizaţia şi să-şi creeze propria mişcare: DRO. La scindarea celor două aripi au contribuit şi doi factori majori externi: înăbuşirea de către guvernul generalului Ţankov a unor revolte ţărăneşti (1923-1924) şi arestarea de către autorităţile bulgare a unuia dintre liderii facţiunii de stânga din VDRO, Dacio Mihailov (primăvara anului 1925). Guvernul Ţankov s-a temut de creşterea influenţei DRO, precum şi de intenţiile PC Bulgar de a iniţia o insurecţie antiguvernamentală în Bulgaria, astfel că a hotărât să susţină din umbră VDRO. De cealaltă parte, DRO beneficia de sprijinul Frederaţiei Comuniste Balcanice, respectiv a Cominternului, ale cărui directive vizau crearea unei Dobroge independente comunizată care ar fi urmat să fie inclusă într-o Federaţie sovietică a statelor balcanice alipită la URSS (această viziune politică se suprapunea perfect peste tezele trasate PCdR la Conferinţa a VI-a a Federaţiei Comuniste Balcanice din 1923 care vizau „problema naţională în România" şi care prevedeau susţinerea luptei minorităţilor pentru autodeterminare până la despărţirea unor regiuni istorice de graniţele consfinţite după 1918). Ambele organizaţii iredentiste vizau revendicări teritoriale în dauna statului român, activând sub diverse forme (de ex., în a doua jumătate a anilor '20, VDRO a fost reorganizată în două secţii – una internă şi alta externă care

bandelor de comitagii conduse de cele mai multe ori de foşti ofiţeri din armata bulgară). După arestare, Mihailov a fost judecat de o instanţă bulgară care l-a condamnat la un an închisoare. La scurt timp după eliberarea din detenţie (mai 1926), Mihailov a trecut graniţa în Cadrilater şi sa înscăunat în fruntea DRO. Este momentul în care între cele două organizaţii rivale (DRO şi VDRO) va izbucni o luptă aprigă încheiată odată cu asasinarea lui Mihailov în vara anului 1926. Locul lui va fi preluat de unul dintre „locotenenţii săi", Dimităr Doncev alias „Doctoroff", care a deţinut această poziţie până în momentul arestării sale de la Bucureşti (26 iulie 1931), unde sosise pentru a lua legătura cu PCdR. Câteva luni mai târziu, după ancheta Siguranţei şi pronunţarea sentinţei, „Doctoroff' va fi împuşcat mortal de jandarmii care-l însoţeau către Penitenciarul Silistra (pe drumul care lega Bazargicul de Silistra, în apropiere de satul Cociular) sub pretextul fugii de sub escortă (12 septembrie 1931). Nu cunoaştem cine i-a urmat lui „Doctoroff" în fruntea organizaţiei după decesul acestuia, însă ştim că, în 1933, lider al DRO era Petre Borilă, iar după arestările masive operate Siguranţă în 1936, sediul central al DRO va fi mutat de la Bazargic la Silistra (în acel an, peste 400 de militanţi PCdR şi DRO au fost arestaţi la Durostor şi Constanţa, din care mai mult de o treime au suferit condamnări pentru activităţi politice interzise). Organizaţia iredentistă care milita pentru o Dobrogea independentă sub „umbrelă" sovietică avea să fie desfiinţată în toamna anului 1940, după cedarea Cadrilaterului. În acelaşi an îşi va înceta activitatea şi VDRO, a cărei influenţă în cursul anilor '30 se va estompa din cauza implicării făţişe a guvernului în activităţile organizaţiei, ceea ce a condus la perceperea acesteia ca fiind o simplă anexă guvernamentală (în ultimii ani, autorităţile bulgare temporizaseră potenţialul combativ al organizaţiei, evitând astfel să stârnească mânia iugoslavilor şi a românilor). Dan Cătănuş, *Cadrilaterul – Ideologie cominternistă şi iredentism bulgar 1919-1940,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001, pp. 22-28, p. 44. Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, Filiera comunistă balcanică şi România (1919-1943),* Editura Silex, Bucureşti, 1994, pp. 95-97. ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar 90/1956, f.

180.

[8] Vasile Vâlcu, *Viaţa eroică a utecistului Petre Gheorghe,* Ediţia a IlI-a, Editura Tineretului, Bucureşti, 1951, p. 11. dobrogeni provenea în acele vremuri din rândul minorităţii bulgare[793] (vezi de ex. Petre Borilă/Iordan Drăgan Rusev, Boris Ştefanov, Dumitru Coliu/Dimităr Kolev, Gheorghe Crosneff, Daciu Voicu/Daciov Voicu). Influenţa comuniştilor bulgari în cadrul PCdR a fost covârşitoare datorită ponderii pe care mai mulţi membri marcanţi ai Partidului Comunist Bulgar o aveau în cadrul Federaţiei Comuniste Balcanice şi a Internaţionalei a III-a Comuniste[794] (de ex. Gheorghe Dimitrov sau Vasili Kolarov).

Comuniştii din Basarabia şi Dobrogea erau cu mult mai

---

793 Dan Cătănuş, *Cadrilaterul – Ideologie cominternistă şi iredentism bulgar 1919-1940,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001, p. 40.

794 Puterea „bulgarilor" în partid a crescut după numirea în fruntea PCdR a lui Boris Ştefanov (1935-1939), fost reprezentant al PCdR în Comitetul Executiv al Federaţiei Comuniste Balcanice în perioada în care secretar al acestei secţii regionale a Cominternului a fost Gheorghe Dimitrov (1924-1928). Fără îndoială că accederea sa în această poziţie s-a datorat protectorului său din conducerea Cominternului, Gheorghe Dimitrov. În anii care au urmat, mai mulţi activişti „bulgaro-români" vor fi promovaţi în conducerea centrală şi locală de partid (este şi cazul lui Petre Gheorghe). Pe lângă „bulgarizarea" funcţiilor importante în ierarhia PCdR trebuie spus că această protecţie nu s-a materializat doar în zona organizării politice a partidului. În timpul epurărilor politice demarate de Stalin în 1937, niciun comunist bulgar de origine română nu a fost asasinat. Nu acelaşi lucru s-a întâmplat însă cu zecile de evrei, români şi maghiari din PCdR ucişi pe altarul *Cauzei:* Alexandru Dobrogeanu- Gherea, Vasile Popovici, Marcel Pauker, Elek Koblos, Leon Lichtblau etc. Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, Filiera comunistă balcanică şi România (1919-1943),* Editura Silex, Bucureşti, 1994, pp. 53-54.

radicali decât cei din Regat, fiind adepţi ai luptei armate împotriva statului român pe care-l considerau ocupant vremelnic al celor două provincii.

Gheorghe Vasilichi, fost secretar al Comitetului orăşenesc Bucureşti al PCdR şi al Comiteului judeţean Ilfov al PCdR în perioada 1930 – 1932, îşi aminteşte despre comportamentul violent al activiştilor proveniţi din cele două provincii istorice, dar şi despre felul în care erau percepuţi comuniştii de către poliţie din cauza acestora:

> Tovarăşi, noi am avut pur şi simplu perioada asta când anumite elemente, mai ales din Basarabia şi din Dobrogea erau tov. aceştia minoritari, care umblau cu pistoale la ei. Eram la o şedinţă unde un tovarăş care venise din Dobrogea şi se stabilise în Bucureşti, avea pistolul în buzunar. Eu am combătut, mă rog, problema anarhismului, narodnicismului, a atentatelor de lichidare şi aşa mai departe, şi am să-l conving să renunţe la pistol, dar în cele din urmă când am văzut că el susţine mai departe că îi trebuie pistol, dacă îl arestează, să tragă şi aşa mai departe, atunci i-am dat ordin pur şi simplu să-mi dea pistolul, el ştia că eu vin de la Comitetul local şi aşa mai departe, i-am spus dă pistolul încoace, ei bine pur şi simplu el s-a sculat în picioare şi mi-a dat cu piciorul în burtă. Au trebuit ceilalţi să intervină ca să mă scoată din mâna lui pentru că i-am cerut să-mi dea pistolul. Şi deasemeni, erau Niculeşti la Ploieşti care cu asta se ocupau, ei strângeau gloanţe, strângeau arme şi luau muncitorii de la fabrică şi spuneau: astea le ţi acasă la tine, îngroapă-le să nu cumva să afle cineva, că nu avem nevoie de ele (fraţii Niculescu strângeau arme şi muniţie în speranţa că revoluţia avea să izbucnească în curând-n.n.). Şi mobiliza activişti de partid şi pe linie de sindicat, cu arme sau cu gloanţe, dar arme fără gloanţe, sau gloanţe fără arme. Ba îmi amintesc că odată veneam de la o şedinţă a celulei Căilor Ferate de la Griviţa cu Ana Ruski care era din partea Comitetului Central. Ea trăieşte acum în Basarabia şi am ţinut şedinţa până pe la 10 sau 10 jumătate când am terminat. Veneam împreună amândoi. Cădem într-o razie. Şi atunci vin şi la noi, pentru că se făceau astfel de razii-şi ne-a cerut: Actele voastre! Eu dau actele,

vede că eu sunt din Oltenia şi ea din Basarabia, ne spune: Voi sînteţi comunişii. Mama voastră! Vezi de treabă domnule, de unde ai mai scos-o dumneata. Şi atunci pentru că eu umblam cu cărţi de joc în buzunar, îi spun că am fost la un prieten şi am jucat tabinet, da, bine ăstă-i joc de distracţie, dar ei, nu, nu-i adevărat, voi sînteţi comunişti şi întradevăr aveam nişte manifeste şi nişte material în buzunarul de la spate. Vine comisarul, pentru că ăştia ţipau la noi acolo, vine el şi întreabă: ce aveţi măi, ce aţi găsit acolo. Domnule comisar, credem că am găsit nişte oameni ce ar putea fi comunişti! El e oltean şi ea jidancă, ia căutaţii şi vedeţi dacă are revolver. Nu are domnule comisar, Dă-i în aia măsii, că dacă nu are revolver nu sînt comunişti. Ne-a dat drumul şi am plecat. Am fost mulţumit că nu m-au arestat, că dacă mă aresta găsea materialul la mine. Când am ajuns acasă, pur şi simplu am stat de vorbă cu această tovarăşe. Mă, tu-ţi dai seama, ai auzit ce a spus comisarul, că dacă am pistol sînt comunist şi dacă n-am pistol nu sînt comunist. Asta înseamnă că noi sîntem consideraţi pistolari, nu numai că burghezia vrea să facă o manevră cu noi, dar ăsta e un comisar simplu, faptul că ăsta ne-a dat nouă drumul şi pentru faptul că n-am pistol, păi trebuie să vedem acest lucru. Atunci întradevăr am început să combatem acest lucru însă nu am reuşit că oamenii ăştia dacă le cereai pistolul erau în stare să te împuşte şi pe tine, erau în stare. Vasăzică, aveam dea face şi cu astfel de elemente anarho-sindicaliste, anarhişti care-şi spuneau: Dacă vine să mă aresteze trag cu pistolul. Din cauza asta ne-a ieşit faima, de conspiratori, atentatori, bande de la Moscova şi aşa mai departe[795].

Vasilichi considera că aceşti revoluţionari, care doreau „să ardă etapele” în efortul PCdR de cucerire a puterii, aduceau prejudicii de imagine *Cauzei* pentru care luptau,

795Memoriile lui Gheorghe Vasilichi înregistrate la Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lângă CC al PCR în 1972. ANIC, colecţia Amintiri, memorii şi însemnări ale unor personalităţi despre situaţia economico-socială şi politică din România, 1914-1970 (în continuare colecţia *60),* dosar 673, ff. 88-89.

adăugându-se astfel unei lungi serii de greşeli pe care partidul le-a comis în perioada interbelică (vezi poziţia partidului în privinţa revizuirii graniţelor consfinţite prin Marea Unire de la 1 decembrie 1918 şi Tratatul de la Versailles, lupta fracţionistă de la sfârşitul anilor '20 dintre cele două aripi ale PCdR: „barbistă" şi „luxiministă", promovarea cu obstinaţie a minorităţilor etnice în strucuturile de conducere ale partidului în condiţiile în care unii dintre ei nici măcar nu cunoşteau limba română, combaterea Bisericii Ortodoxe Române, denigrarea liderilor partidelor social-democrat şi socialist, exacerbarea internaţionalismului proletar, repetatele apeluri la grevă generală şi insurecţie armată etc.).

În anul 1928, Gheorghe a fost primit în UTCdR, iar un an mai târziu va fi încorporat la Regimentul 1 CFR Iaşi. Într-un medalion întocmit pentru Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR, istoricul M. Covaci afirmă, într-un limbaj specific instituţiei amintite, că Gheorghe ar fi propagat „cuvântul partidului" şi în perioada îndeplinirii stagiului militar:

> Desfăşoară o intensă muncă propagandistică de lămurire a ostaşilor asupra problemelor politice aflate la ordinea zilei. Poziţia sa revoluţionară, talentul său oratoric şi organizatoric fac ca în scurt timp să fie remarcat de camarazii săi, să fie apreciat şi să câştige încrederea şi stima acestora[796].

Această atitudine ar fi atras atenţia superiorilor săi, care l-au pedepsit în nenumărate rânduri cu zile de arest la carceră. Într-o scurtă evocare nesemnată, apărută în 1957 la „Analele Institutului de Istorie a Partidului", este relatat un

796 Dr. M. Covaci, „Petre Gheorghe 1907-1943", în *Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR,* nr. 2/1967, pp. 135-137.

asemenea episod de frondă petrecut în apropierea terasamentului la care lucrau militarii:

> Petre Gheorghe însă, după o intensă muncă de lămurire, reuşi să-i convingă să înceapă o acţiune hotărâtă. Şi astfel, într-o bună zi, ostaşii refuză să mai plece la masă, cerând să li se aducă hrana la locul de muncă. Toate ameninţările şi ordinele ofiţerilor fură de prisos. E drept că în acea zi nimeni n-a mâncat nimic, dar de-a doua zi hrana a fost adusă pe şantier[797].

După lăsarea la vatră (1930), Gheorghe a revenit la Bazargic, unde şi-a reluat activitatea politică, fiind ales în Comitetul judeţean Caliacra al UTCdR şi apoi, în acelaşi an, a fost primit în partid (în paralel i s-a atribuit şi sarcina de redactor la gazeta utecistă „Tânărul bolşevic", organ al Comitetului Regional Dobrogea al UTCdR).

Pe 1 august 1931, cu prilejul aniversării zilei în care a fost înfiinţată UTCdR, în plină criză economică, în mai multe oraşe din ţară, tinerii comunişti au încercat să organizeze manifestaţii prin care să solicite stoparea concedierilor abuzive, fenomen amplificat de criza economică şi îmbunătăţirea condiţilor de muncă şi de trai (în multe localităţi însă iniţiativa a fost un fiasco)[798]. La Bazargic,

---

797„Petre Gheorghe (1907-1943)", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR,* noiembrie-decembrie 1957 (nr. 6/1957), p. 177.

798De pildă, într-un document al PCdR elaborat în august 1931 se menţiona că în ziua de 1 august 1931, la Atelierele CFR Griviţa şi marile întreprinderi din Bucureşti, au fost răspândite manifeste ale CC al UTCdR şi Sindicatelor Unitare. În zilele de 31 iulie şi 1 august au fost arestaţi peste 1.000 de muncitori în Bucureşti şi mai multe reşedinţe de judeţ: Bazargic, Iaşi, Caliacra, Botoşani, etc. Aceeaşi sursă ne precizează faptul că în cursul lunii iulie avuseseră loc reduceri drastice de salarii şi concedieri masive în principalele întreprinderi din ţară: „Vulcan", „Astra-Română", „Româno-

Gheorghe s-a aflat în fruntea demonstranţilor conduşi de comunistul Socrate Bliznacoff, fiind arestat alături de organizatorii şi liderii protestatarilor. După patru zile de detenţie, a fost achitat de Tribunalul Caliacra[799]. Ulterior, datorită abilităţilor sale de a mobiliza şi coordona acţiunile tinerilor comunişti, Gheorghe a fost numit în poziţia de instructor al CC al UTCdR, primind totodată sarcina de a întemeia Organizaţia regională Dobrogea a UTCdR.

Mai mult, bucurându-se de sprijinul şi încrederea eşaloanelor superioare de partid, Gheorghe a fost inclus pe lista delegaţilor nominalizaţi pentru cel ce avea să fie ultimul congres al partidului comunist din perioada ilegalităţii. Acest periplu însă, nu se regăseşte în niciuna din biografiile oficiale publicate după 1944.

Astfel, în octombrie 1931, Petre Gheorghe a plecat în URSS pentru a participa – din partea Organizaţiei Regionale de partid Dobrogea – la lucrările Congresului al V-lea al PCdR de la Gorkovo[800]. Gheorghe, care participa pentru

---

Americană", „Creditul Minier", „Steaua Română" ş.a.m.d. ANIC, fond CC al PCR-Secţia propagandă şi agitaţie, dosar 117/1931, ff 8-9.

799Adresa nr. 2388 din 20 ianuarie 1937 expediată Direcţiei Generale a Poliţiei de către Inspectoratul I Regional de Poliţie cu reşedinţa în Ploieşti. ANIC, fond Dosarele personale ale luptătorilor antifascişti întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare fond 95), dosar 10.576, f. 79.

800La acest forum politic, „problema naţională" şi a principiului „autodeterminării până la despărţirea de stat" au fost reluate în forţă. România a fost descrisă ca fiind un stat agresor, imperialist care asuprea minorităţile din provinciile istorice ocupate după 1918. Rezoluţiile adoptate la congres au cuprins aceste idei care erau cu greu acceptate chiar de către membrii marcanţi ai PCdR. Totodată, în cursul derulării lucrărilor Congresului, a reieşit slaba organizare a partidului, afectat serios de luptele fracţioniste dintre „luximinişti" şi „barbişti", hotărându-se o nouă strategie privind creşterea

prima oară la un congres al partidului, s-a aflat printre cei 38 de delegaţi ale căror fişe biografice se păstreaz ă în arhive. Pe 22 decembrie 1931, Cominternul a centralizat formularele tip pe care aceştia le-au completat după finalizarea Congresului. Din „Chestionarul individual" semnat de „Mihai", pseudonimul lui Gheorghe purtat în timpul Congresului, aflăm că acesta absolvise trei clase primare, cunoştea trei limbi (bulgară, română şi turcă) şi fusese primit în rândurile membrilor PCdR în cursul anului 1929. Totodată, Gheorghe a mai declarat că, în cursul scurtei detenţii suportată cu ocazia demonstraţiei din Bazargic (1 august 1931), ar fi fost bătut de anchetatorii săi[801].

La acest forum, la care au mai participat Alexandru Iliescu, Gheorghe Crosneff, Lucreţiu Pătrăşcanu şi Petre Borilă, Petre Gheorghe a susţinut în cuvântarea sa cauza

---

numărului membrilor din rândul ţăranilor şi muncitorilor şi îmbunătăţirea compoziţiei etnice (în sensul de a spori numărul etnicilor români în masa membrilor şi simpatizanţilor). Un material de partid întocmit în anul următor (1932) aminteşte situaţia dezastruoasă a resursei umane din interiorul PCdR: „Partidul nostru este cu totul mic la număr. Dar ceia ce este mai important este că Partidul nostru este slab într-un şir de centre mari industriale ale ţarei. În Partidul Comunist din România este slab cadrul proletariatului industrial românesc în vreme ce organizaţia de partid lipseşte aproape cu desăvârşire printre argăţime (muncitori agricoli)". „Material intitulat « Pentru sporirea şi întărirea rândurilor de partid. Pentru lărgirea reţelei organizaţiilor de partid şi tineret comunist ». Se referă la sarcinile trasate de congresul al V-lea al PCR privind creşterea rândurilor partidului-1932". ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 104/1932, ff. l-5.

801„37 chestionare individuale intitulate *Ancheta.* Cuprind datele biografice a 37 delegaţi la Congresul al V-lea al PCR. Sunt numerotate 2-32; 32-37. 22 decembrie 1931. *Ancheta* No. *21-Mihai.* Absolut secret". ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 34/1931, ff. 140-142.

ţăranilor asupriţi din Dobrogea. El a deplâns soarta ţăranilor sărăciţi de plata nenumăratelor impozite, precum şi neimplicarea statului român în susţinerea coloniştilor macedoneni şi regăţeni care se stabileau în Dobrogea.

În alocuţiunea sa, Gheorghe a prezentat şi modul în care s-au desfăşurat alegerile parlamentare la Caliacra, acolo unde Blocul Muncitoresc Ţărănesc (formaţiune politică coordonată de PCdR) obţinuse un scor bun (1931). Relatarea sa este similară cu alte mărturii cuprinse în jurnalele/ memoriile principalilor actori politici ai opoziţiei sau cu a ziariştilor critici la adresa puterii, privind maniera în care guvernul organiza procesul electoral în teritoriu. De cele mai multe ori, alegerile erau precedate de terorizarea şi intimidarea adversarilor politici, concretizate prin ameninţări, arestări sau bătăi:

> Trec acum la chestiunea cum s-au făcut alegerile în localitatea noastră. Eu împreună cu mulţi tovi am fost arestaţi, au fost arestaţi şi din alte localităţi până la 400 ţărani. De la toţi s-au luat cărţile de alegători. La locurile de votare, afară de armată, au patrulat aproape 200 de macedoneni înarmaţi, acei care au reuşit să pătrundă în local şi au votat, preşedintele deschidea plicurile şi acei care au votat pentru Blocul Muncitoresc-Ţărănesc au fost chiar în faţa locului maltrataţi. Cu toată teroarea sălbatică, noi la Caliacra am primit 512 voturi, mai mult decât naţional-ţărăniştii, care au primit 292. În jud. Durostor am primit voturi; în jud. Constanţa voturi[802].

În finalul intervenţiei sale, „Mihai" şi-a făcut obişnuita autocritică, învinuindu-se pentru relaţia defectuoasă de

802„9 decembrie 1931. Cuvântarea lui Mihai (Petre Gheorghe), reprezentant al organizaţiei regionale dobrogene a PCR, la Congresul V al PCR" în Dan Cătănuş, *Cadrilaterul – Ideologie cominternistă şi iredentism bulgar 1919-1940,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001, pp. 191-193.

comunicare existentă între organizaţia regională de partid Dobrogea şi Comitetele judeţene subordonate acesteia. În privinţa legăturilor partidului cu puternica DRO, situaţia era diametral opusă. Aceasta devenise foarte influentă şi din cauza slabei organizări a Regionalei de partid Dobrogea, DRO ajunsese să preia/ coordoneze mai multe structuri locale ale PCdR:

> Legături mai strânse noi am avut cu DRO, din partea căreia primeam directive, literatură etc. Asta înseamnă că noi am fost conduşi de către DRO, sau mai bine zis de fracţiunea lui DRO Tov. Radu (este vorba de Petre Borilă, născut Iordan Drăgan Rusev-n.n.) a spus ieri că nu DRO conduce partidul, ci membrii fracţiunii CC al DRO-ului, care sunt în acelaşi timp şi membrii com. regional al partidului. Asta este adevărat, dar cred că numai pentru oraşe. La ţară, noi primim directive din partea fracţiunii DRO-ului, ceea ce înseamnă că noi la sate suntem conduşi de către DRO[803].

După încheierea lucrărilor Congresului, „Mihai" a revenit în ţară, folosindu-se probabil de un paşaport fals pe care îl întrebuinţase şi la plecare.

În aprilie 1932, CC al PCdR din Bucureşti a trimis Regionalei Dobrogea a PCdR trei geamantane cu manifeste şi broşuri de propagandă comunistă prin intermediul a doi emisari. Materialul de partid urma să fie distribuit cu ajutorul unor curieri locali către toate organizaţiile de partid dobrogene în ziua de 1 mai. În seara zilei de 21 aprilie 1932, unul dintre curierii trimişi din Capitală a sosit la Constanţa, unde a poposit într-o casă situată pe strada Sabinelor nr. 30. Aici a fost întâmpinat de un croitor adolescent în vârstă de 17 ani, Bogdan Vasilef Pavloff (originar din satul Sususchioiu, comuna Ceairlighiol, Caliacra; acesta se stabilise în oraş de circa 2 luni de zile), căruia i-a predat două dintre cele trei geamantane. Cel de-al doilea curier a ajuns la destinaţie a

803 *Ibidem,* p. 192.

doua zi, pe acelaşi traseu, înmânându-i lui Pavloff cel de-al treilea geamantan încărcat cu „material subversiv” (manifeste; instrucţiuni; periodicele ilegale „Scânteia”, „Tânărul leninist”, „Alarma”, „Cazarma” şi „Brazda”).

În urma unui denunţ făcut cu câteva zile în urmă, întreaga operaţiune fusese supravegheată de Siguranţă, care pusese sub observaţie casa conspirativă din strada Sabinelor. După două zile de pândă, Siguranţa a întrerupt filajul şi a descins în locuinţa clandestină a partidului. Cu ocazia percheziţiei domiciliare, au fost arestaţi Bogdan Vasilef Pavloff şi Petre Gheorghe, care domicilia la aceeaşi adresă (la acea dată, Gheorghe era şef al Regionalei UTCdR din Bazargic şi persoană de legătură cu DRO).

În ziua de 26 aprilie 1932, Inspectoratul Regional de Poliţie Bucureşti a trimis directorului general al Poliţiei şi Siguranţei un raport cu cele întâmplate la Constanţa:

> Cu ocazia percheziţiei s-a găsit un bogat material compromiţător, al cărui inventar cum şi mostre se anexează, cum şi un al treilea geamantan plin cu material subversiv, a cărui provenienţă, până în prezent nu a putut fi stabilită. Din cercetările făcute şi care datorită încăpăţânării celor arestaţi merg foarte greu, rezultă că, rolul lui Petre Ivan Gheorghieff este foarte important pentru mişcarea comunistă din Dobrogea, cât şi pentru organizaţia DRO şi se pare că el este înlocuitorul lui Dumitru Malceff zis Doctoroff. Până în prezent, cei doi arestaţi nu au făcut mărturisiri complete şi neagă a fi amestecaţi în mişcarea comunistă, în ceea ce priveşte materialul găsit la locuinţa lor afirmă că numai datorită unei împrejurări fatale au primit să fie lăsat acolo, însă că, nu le aparţine. Cercetările sunt în continuare şi atunci când vom fi în posesiunea rezultatului definitiv, vă vom comunica de urmare[804].

804 Raport nr. 5.620 din 26 aprilie 1932 semnat de către şeful Inspectoratului Regional de Poliţie Bucureşti şi de către şeful Poliţiei de Siguranţă din acelaşi inspectorat, comisarul şef Marcel Popescu. ANIC, fond 95, dosar 10.576, ff. 3-5.

Aşa cum reiese şi din documentul citat, la începutul anilor '30, Petre Ivan Gheorghieff, numele sub care era cunoscut de Siguranţă, era un personaj foarte important în structura de conducere a tineretului comunist dobrogean, fiind considerat de către autorităţi urmaşul lui „Doctoroff", în fruntea organizaţiei DRO.

Chiar dacă nu a colaborat cu anchetatorii săi, un principu partinic conspirativ pe care îl va respecta până la sfârşitul vieţii, Petre Gheorghe a fost judecat şi condamnat la 15 zile de închisoare pentru colportaj de material de propagandă comunistă (Sentinţa nr. 1.726 din 10 noiembrie 1932 a Secţiei a Il-a a Tribunalului Constanţa). O pedeapsă destul de blândă pe care a executat-o la Penitenciarul Constanţa[805]. După eliberarea din detenţie (24 noiembrie 1932) a revenit în oraşul natal, însă după numai câteva săptămâni şi-a părăsit din nou domiciliul cu destinaţia Chişinău. Gheorghe devenise în acelaşi an membru al CC al UTCdR, fiind însărcinat cu reorganizarea Comitetului regional al UTCdR Moldova şi a Comitetului local al UTCdR Iaşi. Totodată, conducerea UTCdR îi trasase sarcina de a înfiinţa o tipografie ilegală pentru tipărirea oficiosului Regionalei moldovene a tineretului comunist – „Tânărul muncitor".

Medalionul dedicat lui Petre Gheorghe, publicat în 1957, conţine şi o relatare din perioada în care a activat la Iaşi. Acest pasaj biografic nu putea fi cunoscut decât de un apropiat de-al său, rudă sau „tovarăş de luptă" (de ex. Ivanka Sarisky, Ronea Gheorghiu sau Vasile Vâlcu). Sosit în capitala Moldovei cu sarcinile menţionate mai sus, Gheorghe a aflat că un tânăr dintr-o întreprindere ieşeană, fiind nemulţumit de activitatea guvernului, s-a pronunţat în mai multe rânduri împotriva liderilor politici ai vremii şi şi-a exprimat dorinţa de a intra în mişcarea de tineret comunistă locală. Părându-i

805 *Ibidem,* f. 79.

suspectă atitudinea acestuia, Gheorghe a hotărât să-l verifice personal înainte de a îngădui celulei UTCdR a întreprinderii să-l accepte în rândurile sale. Cei doi s-au întâlnit într-o seară pe o stradă din Iaşi. În cursul discuţiilor, Gheorghe i-a încredinţat un mănunchi de manifeste cu scopul de a le afişa pe o anumită arteră. În acea noapte, tânărul respectiv s-a prezentat la locul indicat şi a lipit manifestele aşa cum fusese instruit, însă în spatele său, la cîţiva metri, a fost urmat de un gardian public care le-a dezlipit. Întreaga scenă fusese urmărită de un utecist care fusese trimis de Gheorghe la faţa locului pentru a supraveghea întreaga operaţiune, cu scopul de a verifica încrederea candidatului. A doua zi, utecistul i-a raportat „legăturii sale superioare" întreaga întâmplare. Deşi era convins de duplicitatea tânărului aspirant la calitatea de membru al UTCdR, Gheorghe a decis să-l mai verifice o dată, întrucât acesta îi cerea insitent atribuirea de noi sarcini. Gheorghe i-a încredinţat un geamantan cu haine folosite, spunându-i că înăuntrul său se găseau manifeste. Încărcătura urma să fie transportată la o adresă conspirativă pe care Gheorghe i-a comunicat-o verbal. Tânărul a luat geamantanul şi s-a deplasat la locuinţa indicată însă, între timp, ar fi anunţat şi autorităţile, care în momentul pătrunderii în casă l-au arestat dimpreună cu locatarii casei respective. În cursul percheziţiei poliţiştii şi- au dat seama că fuseseră traşi pe sfoară, fiind nevoiţi să-şi ceară scuze proprietarilor imobilului.

Autorul anonim al medalionului nu precizează numele „trădătorului" şi nici nu indică denumirea întreprinderii în care acesta lucra. Întâmplarea relatată avea rolul de a evidenţia abilităţile lui Gheorghe în privinţa modului în care se desfăşurau acţiunile conspirative de recrutare şi distribuire de material „subversiv". Conform evocării, Gheorghe a dispus ca povestea demascării „provocatorului" să fie discutată în toate celulele UTCdR din Iaşi pentru a întări spiritul de vigilenţă în rândul membrilor şi

simpatizanţilor organizaţiei[806].

În intervalul de timp petrecut la Iaşi, Petre Gheorghe ar mai fi demascat un „provocator" care se „infiltrase" în interiorul conducerii organizaţiei de tineret comuniste din localitate. Potrivit afirmaţiilor fostului său coleg de idei, Vasile Vâlcu, „trădătorul" ar fi produs „căderea" unui grup de utecişti ieşeni, el fiind singurul eliberat la scurt timp după reţinere. Vâlcu nu ne oferă niciun fel de detalii referitoare la acest episod, însă ne precizează că după deconspirarea vinovatului, cazul a fost „prelucrat" cu toţi uteciştii ieşeni în scopul educării acestora „în spiritul vigilenţei comuniste":

> Aşa a reuşit Petre Gheorghe să cureţe organizaţia locală din Iaşi a UTC de trădători şi provocatori şi să-i întărească rândurile[807].

În timpul grevelor muncitorilor ceferişti ieşeni din ianuarie- februarie 1933, Gheorghe s-a aflat la Bacău şi Buhuşi, unde a coordonat acţiuni de solidarizare şi de întrajutorare cu/pentru proletarii din Iaşi (întreruperea spontană a lucrului, organizarea unor colecte de bani şi obiecte etc.).

Un an mai târziu, pe Gheorghe îl întâlnim la Bacău, unde a coordonat activităţile de constituire a Comitetului orăşenesc al UTCdR din localitate, precum şi în diverse zone rurale din Moldova, luând parte la mai multe acţiuni specifice muncii politice clandestine.

În noaptea de 4/5 octombrie 1934, Petre Gheorghe, despre care Siguranţa ştia că deţinea funcţiile de şef al UTCdR şi DRO din Bazargic, a fost arestat la Chişinău de către Inspectoratul Regional de Poliţie al Basarabiei sub

806„Petre Gheorghe (1907-1943)", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR,* noiembrie-decembrie 1957 (nr. 6/1957), p. 178.

807Vasile Vâlcu, *Viaţa eroică a utecistului Petre Gheorghe,* Ediţia a III-a, Editura Tineretului, Bucureşti, 1951, p. 17.

acuzaţia că ar fi desfăşurat agitaţie şi propagandă comunistă:

> trimis de către Comitetul Central al Part. Comunist din Bucureşti, pentru a organiza şi conduce secţia Agit-Prop (Agitaţie şi propagandă) a Comitetului Regional comunist din Chişinău[808]

Deşi era dat în urmărire generală încă din august 1934, Petre Gheorghe a fost arestat abia la începutul lunii octombrie 1934 în urma unor informaţii primite de Siguranţa din Chişinău, în care se menţiona că acesta fusese trimis de către CC al PCdR în capitala Basarabiei cu scopul de a organiza/ consolida resortul de agitaţie şi propagandă al Comitetului regional UTCdR al Basarabiei, dar şi pentru a iniţia declanşarea unor greve la fabricile din oraş.

Agenţii au găsit asupra sa o scrisoare sigilată în care se afla numele persoanei de legătură cu Regionala UTCdR a Basarabiei. De asemenea, în urma percheziţiei s-au mai descoperit o serie de înscrisuri cu nume conspirative, însemnări reprezentând zilele în care urma să se întâlnească cu diverşi activişti ai UTCdR din Chişinău, dar şi o legitimaţie de fotbalist eliberată de către Federaţia Română de Fotbal pe numele lui Petre Sarinschi, sportiv la *Viforul* din Bazargic (documentul plastografiat purta ca dată a emiterii ziua de 4 martie 1931).

Potrivit fişei personale întocmite de Siguranţă cu ocazia arestării, Petre Gheorghe avea meseria de zidar, cetăţenia română, şi îşi satisfăcuse serviciul militar obligatoriu la Regimentul 1 Căi Ferate din Iaşi – contingentul 1929.

Acelaşi document specifica şi câteva semnalmente ale arestatului: *talia* – 1,69 m; *corpolenţa* – debil; *fruntea* – mare; *părul* – neted de culoare castanie; *ochi* – căprui; *bărbia* – ovală cu gropiţe; *urechile* – mari.

La fel ca în cazul primei arestări din aprilie 1932, Petre

808 ANIC, fond 95, dosar 10.576, f. 1.

Gheorghe a refuzat să colaboreze cu autorităţile, neadmiţând să dea nicio declaraţie scrisă.

La câteva săptămâni de la reţinere, în ziua de 29 octombrie 1934, Petre Gheorghe a fost înaintat Consiliului de Război al Corpului 3 Armată din Chişinău pentru a fi judecat (fişa personală menţiona şi faptul că arestatul era recidivist). În ziua de 15 ianuarie 1935, instanţa militară sus-amintită l-a condamnat la 3 luni închisoare, 5 ani interdicţie şi 500 de lei amendă[809]. Pedeapsa a executat-o la Penitenciarele Chişinău şi Caliacra, fiind eliberat pe 24 aprilie 1935 (amenda de 500 de lei i-a fost transformată în 10 zile de închisoare corecţională, pe care le-a ispăşit la Penitenciarul Caliacra).

După punerea în libertate, Petre Gheorghe nu s-a stabilit la Bazargic, ci a revenit în Capitală, unde i s-a încredinţat funcţia de secretar al CC al UTCdR. Timp de aproape doi ani de zile, Gheorghe a reuşit să înşele vigilenţa Siguranţei care depunea eforturi mari pentru a-i da de urmă. Într-o adresă a Inspectoratului General de Poliţie Ploieşti trimisă directorului general al Poliţiei la data de 20 ianuarie 1937, poliţiştii ploieşteni semnalau Bucureştiului că nici până la acea dată nu se reuşise identificarea „periculosului propagandist al ideilor comuniste”[810].

---

809 La două zile de la pronunţarea sentinţei, în ziarul emigraţiei ruse din Capitală, *Naşa Reci,* apărea un articol sub titlul „Preşedintele mafiei balcanice în Basarabia”, care anunţa condamnarea lui Petre Gheorghe. Ştirea însă era însoţită şi de o serie de afirmaţii neadevărate. Astfel, se spunea că „teroristul” Gheorghe ar fi fost trimis în Basarabia cu scopul de a ucide câţiva „agenţi sovietici trecuţi în serviciul Siguranţei române”. Numele acestora s-ar fi aflat pe o listă găsită asupra lui Gheorghe în momentul arestării sale la Chişinău. Informaţii similare au apărut şi în publicaţia rusească *Basarbschi Slovo*, care ieşea la Chişinău şi avea aceeaşi orientare cu gazeta anterior menţionată (ianuarie 1935). *Ibidem,* f. 68 şi f. 81.

810 Adresa nr. 2388 din 20 ianuarie 1937 expediată Direcţiei

În perioada în care s-a aflat în fruntea CC al UTCdR, Gheorghe a desfăşurat o intensă activitate printre tinerii muncitori de la Atelierele CFR Griviţa şi fabricile „Voina” şi „Lemaître”, contribuind la înfiinţarea unor comitete antifasciste. De asemenea, a iniţiat organizarea unor campanii de propagandă în vederea susţinerii Anei Pauker şi a celorlalţi inculpaţi, al căror proces s-a judecat în vara anului 1936 (mobilizarea unor tineri din întreprinderi, răspândirea de manifeste şi materiale de partid)[811].

În toamna anului 1936, Gheorghe, în calitate de şef al UTCdR, a fost mandatat să reprezinte CC al UTCdR la Congresul Internaţionalei Tinereretului Comunist (KIM) ale cărui lucrări urmau să aibă loc la Moscova. Pe drum, însă, a fost arestat în oraşul cehoslovac Kosice, fiind expulzat în ţară după câteva săptămâni de detenţie. Într-unul din cele patru dosare personale întocmite de Siguranţă pe numele lui Gheorghe se regăseşte corespondenţa purtată de organele de poliţie din Kosice şi omologii lor de la Bucureşti (noiembrie 1936 – ianuarie 1937). Documentele vizau stabilirea identităţii reale a celui reţinut. Abia în cursul lunii ianuarie 1937, Direcţia Generală a Poliţiei din Bucureşti va remite cehoslovacilor datele de stare civilă şi de cazier ale comunistului Gheorghe, avertizându-i totodată asupra gradului ridicat de periculozitate a suspectului.

La scurt timp de la întoarcerea în ţară, conducerea partidului a hotărât dizolvarea organizaţiei comuniste de tineret din cauza arestărilor efectuate de Siguranţă în rândul liderilor UTCdR. Petre Gheorghe a redactat o scrisoare către fruntaşii partidului în care îşi arăta dezaprobarea faţă de această decizie unilaterală şi care venea în contradicţie chiar cu tezele Komsomolului şi KIM (acestea stipulau

Generale a Poliţiei de către Inspectoratul I Regional de Poliţie cu reşedinţa în Ploieşti. Ibidem, f. 79.

811Vasile Vâlcu, *Viaţa eroică a utecistului Petre Gheorghe,* Ediţia a IlI-a, Editura Tineretului, Bucureşti, 1951, p. 22.

transformarea organizaţiilor de tineret comuniste în organizaţii de masă, iar acolo unde era posibil, chiar legalizarea lor)[812].

În intervalul de timp 1937 – 1939 îl regăsim la Bazargic, unde a încercat să mobilizeze muncitorii constructori din localitate în vederea declanşării unor acţiuni greviste.

Către sfârşitul anului 1939, pe fondul izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial şi al mobilizării generale a armatei române, Gheorghe va fi concentrat la o unitate militară din Galaţi.

Una din biografiile oficiale menţionate anterior preciza că în cadrul unităţii militare a continuat să desfăşoare activitate revoluţionară:

> El foloseşte timpul cât stă concentrat, ducând o intensă muncă de lămurire printre soldaţii concentraţi şi organizând cu ei-după îndrumările date de Partid-acţiuni pentru revendicările lor[813].

După revenirea din concentrare (undeva către sfârşitului anului 1939 – începutul anului 1940), îl găsim în conducerea Comitetului regional Dobrogea al PCdR, poziţie pe care o va ocupa până la sfârşitul lui august 1940.

Raportor la Comintern

După cedările teritoriale din iunie 1940, mulţi activişti de

812„Scrisoarea lui Petre Gheorghe adresată Comitetului Central al Partidului Comunist din România, în care sunt explicate divergenţele pe care le-a avut cu conducerea partidului în legătură cu schimbarea liniei tactice a acestuia ca urmare a atacării URSS de către Germania (decembrie 1941-ianuarie 1942)". *Partidul Comunist din România în anii celui De-al Doilea Război Mondial 1939-1944,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2003, p. 209.

813 ANIC, fond 45, dosar 222, f. 61.

partid originari din Basarabia s-au reîntors pe pământurile natale recent „eliberate”, dornici fiind să-şi continue viaţa în patria muncitorilor şi a ţăranilor. Slăbirea rândurilor partidului va continua şi în luna următoare, atunci când mai multe cadre cu munci de răspundere în mişcare vor fi arestate şi internate în Lagărul de la Miercurea-Ciuc. Pe acest fond, în ziua de 20 iulie 1940, Petre Gheorghe a fost însărcinat de către Secretariatul partidului să raporteze verbal Secţiei Balcanice a Cominternului din Moscova situaţia politică şi organizaţională a PCdR.

A doua zi, Petre Gheorghe a plecat la Tulcea pentru a-şi organiza „canalul” de trecere a frontierei. După câteva zile petrecute în oraşul dunărean, cu sprijinul unui simpatizant din structura locală a partidului (Avram Filcenco), Gheorghe a reuşit să traverseze fluviul prin dreptul satului Copanca, într-o barcă pusă la dispoziţie (contra cost) de un pescar local[814]. În localitatea amintită, cei doi au fost reperaţi de o patrulă formată din marinari sovietici cărora Gheorghe le-a declinat identitatea sub care era cunoscut la Comintern („Petre Dobrogianu”), rugându-i să îi conducă la cea mai apropiată secţie a NKVD. Sub stare de arest, Gheorghe şi călăuza sa au fost urcaţi într-o maşină şi trimişi la Bolgrad, de unde, în ziua următoare au fost expediaţi cu trenul la Chişinău. Ajunşi în capitala noii republici socialiste sovietice, mesagerii partidului au intrat într-un proces de „debriefing” la care i-au supus ofiţerii NKVD, fiind imediat puşi în legătură cu reprezentantul Cominternului în Basarabia, care anterior ocupase un loc în CC al PCdR (Gheorghiev Şceriu). Acesta l-a

814 Probabil că Petre Gheorghe a folosit acelaşi „canal” de trecere a frontierei naturale pe care l-a folosit şi Teohari Georgescu la întoarcerea în ţară: Tulcea- Ismail (oct. 1940). Responsabilul acestei reţele de traversare clandestină a graniţei era bulgarul Dumitru Coliu, care avea la dispoziţie câţiva pescari pe care-i folosea pe post de călăuze. ANIC, colecţia 60, dosar 663, ff. 115-118.

rugat pe Gheorghe să facă un raport scris şi să i-l predea, întrucât urma să plece la Moscova în zilele următoare. Şceriu şi-a motivat solicitarea, spunâdnu-i că formalităţile pentru deplasarea la Moscova necesită prea mult timp şi că cel mai indicat ar fi fost să-i predea lui un raport scris pe care îl va remite ulterior celor din Secţia balcanică a Cominternului. Deşi Gheorghe fusese însărcinat să transmită personal raportul verbal la Moscova, a acceptat propunerea acestuia, neavând altă alternativă[815]. Este posibil ca lipsa de entuziasm a emisarului Cominternului să fi fost cauzată şi de prezenţa la Moscova, în acea vreme, a doi dintre membrii marcanţi ai Secretariatului CC al PCdR, Teohari Georgescu şi Ştefan Foriş, care plecaseră din ţară cu o misiune similară: prezentarea unui raport pe ultimii doi ani.

Nu ştim din însărcinarea cărei persoane din Secretariat a fost trimis Gheorghe peste graniţă (cel mai probabil Gavril Birtaş şi Iosif Roitman/ Chişnevschi) din moment ce, aşa cum am spus, chiar în acele zile activitatea mişcării comuniste era prezentată pe larg în cadrul Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a de către Teohari Georgescu şi Ştefan Foriş.

În darea de seamă pe care a predat-o emisarului Cominternului, Gheorghe a expus aprecierile Secretariatului CC al PCdR asupra politicii interne şi externe a României din ultimul an, situaţia cadrelor partidului în urma numeroasele arestări operate de autorităţi şi resursele financiare precare

815„Raportul lui Petre Gheorghe, responsabil din partea Secretariatului Partidului Comunist din România pentru relaţia cu Cominternul, adresat Secretariatului Cominternului referitor la situaţia internă şi politica externă a României, precum şi la activitatea comuniştilor în ţară”. Documentul este semnat sub pseudonimul „Petre Dobrogianu” (iulie 1940). *Partidul Comunist din România în anii celui De-al Doilea Război Mondial 1939-1944,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2003, pp. 111-112.

de care dispunea partidul la acea dată.

Din document aflăm că „Regele-călău" a dus o politică „oscilantă" între cele două „blocuri imperialiste", de „război antisovietic", iar după capitularea Franţei concesiile făcute de Palat extremei drepte au crescut (vezi cooptarea legionarilor în guvern). De asemenea, raportul scris de Gheorghe aprecia că prin „eliberarea" Basarabiei şi Bucovinei de Nord „zona păcii s-a lărgit, contribuind la menţinerea păcii în Balcani". Potrivit raportorului, revenirea acestei provincii istorice în graniţele URSS ar fi provocat furia autorităţilor de la Bucureşti, care au purces la organizarea unor „pogromuri antisemite", evreii fiind învinuiţi că au contribuit la tratamentul umilitor la care a fost supusă armata română în timpul retragerii/ ultimatumului. Gheorghe declara în raport că în Galaţi ar fi fost împuşcaţi cu mitralierele „600 de muncitori cu familiile lor" care ar fi dorit să treacă Prutul în URSS. Desigur, afirmaţiile erau cu mult exagerate. Într-adevăr, după 28 iunie 1940, în ţară au fost destule cazuri de evrei asasinaţi ca urmare a evenimentelor petrecute în Basarabia, însă crimele nu au fost comise în mod sistematic de autorităţi, ci de către unii cetăţeni şi militari români antisemiţi aflaţi sub imperiul ştirilor şi zvonurilor alarmante venite dinspre Răsărit.

În partea a doua a raportului, Gheorghe îşi informa superiorii despre internarea în lagăre a sute de membri şi simpatizanţi ai partidului şi solicita creşterea fondurilor alocate PCdR:

> Situaţia financiară este grea, nu sunt suficiente fondurile ce se strâng de la noi, cu plecarea basarabenilor s-au strâns 3.000.000. Însă aceste sume nu pot acoperi nevoile tot mai mari ale partidului. Un instructor nu se mai poate întreţine cu 5000, aşa cum era până în prezent, acum fiind nevoie de case mai multe, aşa că un ajutor bănesc trebuie

dat[816].

Nu cunoaştem data precisă la care Petre Gheorghe şi Avram Filcenco s-au înapoiat de la Chişinău, însă cel mai probabil aceştia s-au reîntors în ţară pe acelaşi traseu conspirativ, undeva în a doua jumătate a lunii august 1940[817].

În fruntea comuniştilor din Capitală

Pe 27 august 1940, Secretariatul CC al PCdR[818] l-a numit pe Gheorghe în funcţia de secretar al Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR (fără a-l coopta şi în CC al PCdR), înlocuindu-l pe Nicu Tudor (informator al Prefecturii Poliţiei Capitalei), care decedase de septicemie în vara aceluiaşi an. La acea dată, în Biroul de conducere al Comitetului se mai aflau Vasile Vâlcu, Andrei Löb (viitor Andrei Pătraşcu), Anton Moisescu, Viorica

816„Raportul lui Petre Gheorghe, responsabil din partea Secretariatului Partidului Comunist din România pentru relaţia cu Cominternul, adresat Secretariatului Cominternului referitor la situaţia internă şi politica externă a României, precum şi la activitatea comuniştilor în ţară". Documentul este semnat sub pseudonimul „Petre Dobrogianu" (iulie 1940). *Partidul Comunist din România în anii celui De-al Doilea Război Mondial 1939-1944,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2003, p. 118.

817Detalii despre deplasarea lui Petre Gheorghe în Basarabia vezi în Cristina Diac, *Zorii comunismului în România. Ştefan Foriş, un destin neterminat,* Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2004, pp. 106-114.

818Componenţa CC al PCdR de la acea dată era cea care fusese stabilită la Conferinţa PCdR din februarie 1939 abrobată inclusiv de Comintern. La data numirii în această funcţie din Secretariat mai făceau parte losif Chişinevschi, Gavrilă Birtaş (aflaţi în ţară), Teohari Georgescu şi Ştefan Foriş (în deplasare la Moscova). „Pentru lămurirea activiştilor cari nu se supun Hotărârei CC al PCR (1941)". ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 16/1941, f 1.

Locher (Moisescu, după căsătoria cu Anton), Ida Felix şi Matei Socor. În preajma zilei de 7 noiembrie 1940, zi cu însemnătate simbolică pentru PCdR, împreună cu Anton Moisescu şi Andrei Löb, Gheorghe a organizat în plină guvernare naţional-legionară, o manifestaţie antifascistă în Piaţa Obor din Capitală. Demonstraţia, care a avut loc într-o duminică (3 noiembrie 1940), a fost înăbuşită rapid de organele Prefecturii Poliţiei Capitalei şi ale Poliţiei Legionare care fuseseră informate din timp. Cu toate acestea, la acţiune au participat câteva zeci de oameni, reuşindu-se arborarea unor steaguri roşii, afişarea câtorva pancarte antiguvernamentale („Cerem lemne ieftine", „Alungarea germanilor şi oprirea jafului germano gardist", „Traiască URSS!", „România socialistă liberă" etc.) şi scandarea unor lozinci împotriva speculei. În momentul în care poliţiştii, ajutaţi de echipele legionare, au intervenit, s-a produs o busculadă în cursul căreia legionarul Niţă Chirilă a fost împuşcat de un comunist căruia acesta încercase să-i smulgă un steag roşu cu secera şi ciocanul (Chiriţă va fi transportat la Spitalul Colentina, unde va deceda a doua zi)[819]. Printre cei 8 comunişti arestaţi s-a aflat şi Alexandru Demeter, viitor şef al Direcţiei cadre din MAI (anii '50) şi Gheorghe Butnărescu (viitor comandant al Penitenciarului Văcăreşti la începutul anilor '50). Potrivit lui Pavel Câmpeanu, Ştefan Foriş l-ar fi criticat pe „Zidaru" pentru organizarea acestei acţiuni din cauza căreia au fost arestate prea multe cadre[820]. Din punct de vedere organizatoric, situaţia PCdR la acea vreme era catastrofală. Practic, partidul se găsea în plină *descompunere*

819ANIC, fond Procese întocmite de Organele Justiţiei, Siguranţei şi Jandarmeriei pentru Comunişti, Militanţi ai Mişcării Muncitoreşti şi ai Organizaţiilor de Masă Revoluţionare, 1917-1944 (în continuare fond 96), dosar 562, partea I, ff. 11-39 şi ff.' 57-60.

820Pavel Câmpeanu, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse,* Editura Polirom, Iaşi, 2002, p. 108.

după repatrierea/ plecarea în „Basarabia eliberată” a zeci de activişti de partid, dar şi din cauza sutelor de internări şi arestări operate de autorităţi în rândul comuniştilor, începând cu vara acelui an.

În amintirile sale, Teohari Georgescu mărturisea, după revenirea în ţară din periplul său sovietic (octombrie 1940), că pentru revigorarea structurii de conducere centrale a partidului s-a decis cooptarea în Secretariat a liderului Regionalei de partid Constanţa, Constantin Pârvulescu, şi „prelucrarea” cu membrii Biroului Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR a noilor instrucţiuni trasate de Comintern, via Teohari Georgescu şi Ştefan Foriş. Din însărcinarea lui Teohari Georgescu, tovarăşa „Stela” (Dvoira Broitman, alias „Ana Ruski”, lider marcant al PCdR între 1938-1940) a fost desemnată să-i informeze pe cei din organizaţia Capitalei despre noile linii directoare trasate de Comintern. Ulterior, chiar Teohari Georgescu a descins în mijlocul membrilor Biroului pentru a-i „orienta” în privinţa noii linii a partidului. În documentele „prelucrate” se regăseau şi numeroase critici aduse partidului şi implicit comuniştilor bucureşteni (una dintre acestea viza poziţia adoptată de PCdR în 1938, atunci când s-a decis intrarea membrilor de partid din Bresle în Frontul Renaşterii Naţionale). Teohari Georgescu declara că a avut mai multe întâlniri cu Petre Gheorghe, atât înainte de şedinţa de „prelucrare”, cât şi după. Fiind un disciplinat soldat al partidului, „Zidaru” a acceptat în mod necondiţionat criticile tovărăşeşti, însă, potrivit lui Teohari Georgescu, nu s-a împăcat niciodată cu gândul că Ştefan Foriş a rămas în fruntea PCdR, cu girul Moscovei. Memorialistul nu ne oferă o explicaţie precisă asupra aversiunii pe care Gheorghe i-o purta lui Foriş, dar avansează ipoteza că aceasta ar fi izvorât dintr-o frustrare. Petre Gheorghe şi-ar fi dorit foarte mult să fi fost cooptat în Secretariatul partidului, considerând că

posedă toate atuurile pentru o binemeritată promovare[821] (vechime, devotament, legitimitate).

Cazul Moisescu

Informaţiile despre activitatea lui Petre Gheorghe în timpul rebeliunii legionare lipsesc aproape cu desăvârşire. Foarte probabil că, asemenea activiştilor din organizaţia pe care o conducea, a respectat consemnul partidului de a nu se implica sub nicio formă în conflictul armat izbucnit între legionari şi Antonescu.

O^sursă primară referitoare la acest episod ne este oferită chiar de către el. Între 22 şi 24 ianuarie 1941, Gheorghe afirmă că din însărcinarea Secretariatului s-a deplasat, împreună cu un membru al Judeţenei, la casa unui tovarăş care adăpostea o tipografie ilegală. Cei doi urmau să se asigure că gazda prezenta încredere şi că era conştientă de riscurile existente. Atât la dus, cât şi la întors, Gheorghe ar fi fost legitimat pe stradă, însă a scăpat de fiecare dată[822].

Totodată, Teohari Georgescu (legătura sa directă cu Secretariatul) îşi amintea că în acele zile a avut aranjată o întâlnire cu Petre Gheorghe într-o zonă din Nordul Capitalei (Calea Dorobanţilor – Herăstrău), însă acesta nu s-a

821 În perioada octombrie 1940-aprilie 1941, Teohari Georgescu a deţinut funcţia de secretar al CC al PCdR, responsabil cu îndrumarea Comitetului regional Oltenia al PCdR şi a Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR. „Teohari Georgescu-amintiri". Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR (noiembrie 1972). ANIC, colecţia 60, dosar 663, ff 120-121.

822 Ulterior, în timpul disputelor cu Secretariatul CC al PCdR din a doua jumătate a anului 1941, Ştefan Foriş îl va acuza, printre altele, că în timpul evenimentelor din ianuarie 1941 a stat ascuns (lucru, de altfel, neadevărat). „Scrisoarea lui Iancu către Comitetul Central al PcR-20.II.1942". ANIC, fond Comitetul Regional Muntenia al Partidului Comunist din România, 1922-1946 (în continuare fond 7), dosar 556, ff. l-2 şi f. 20.

prezentat la ora fixată[823].

În aprilie 1941, conducerea partidului comunist a suferit o grea pierdere prin arestarea membrilor Secretariatului CC al PCdR: losif Roitman (viitor losif Chişinevschi), Teohari Georgescu şi Gavrilă Birtaş (aprilie 1941). Începând cu acel moment, conducerea partidului a devenit mult mai circumspectă în privinţa legăturilor conspirative cu structurile din subordine, precum şi asupra fidelităţii cadrelor faţă de mişcare. Un val de suspiciune s-a format printre membrii şi simpatizanţii *Cauzei,* la toate palierele. „Căderea" Secretariatului a afectat partidul şi din punct de vedere organizatoric. S-a produs o dezorganizare şi la nivelul aparatului tehnic. Multe case conspirative trebuiau să fie abandonate, astfel că ilegaliştii erau nevoiţi să-şi stabilească întâlnirile în parcuri, pe stradă sau în tramvaie.

Neîncrederea s-a instalat şi printre membrii Biroului Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR. Potrivit unei declaraţii fluviu date în decembrie 1942 de către secretarul celulei de partid de la Societatea de Tramvaie Bucureşti (Alexandru Farcaş), primul membru al Biroului asupra căruia s-au îndreptat bănuielile de colaborare cu Siguranţa (în primăvara anului 1941) a fost Anton Moisescu alias „Stan" (Alexandru Farcaş, Viorica şi Anton Moisescu erau membri ai Biroului). Farcaş (viitor director al Penitenciarului Principal Aiud în perioada 1948-1951) mărturiseşte în declaraţia sa că în timpul întâlnirilor conspirative pe care le-a avut cu „Iancu" în primăvara-vara aului 1941, acesta i-ar fi confirmat în mai multe rânduri opinia sa faţă de „Stan", considerându-l un „agent provocator"[824].

823„Teohari Georgescu-amintiri". Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR (noiembrie 1972). ANIC, colecţia 60, dosar 663, f. 124.

824La data semnării declaraţiei (29 decembrie 1942), Farcaş se afla în detenţie, în urma arestării survenite în cursul lunii decembrie 1942. Pe 11 februarie 1943, Curtea Marţială a Comandamentului Militar al Capitalei l-a condamnat la 25 ani muncă silnică pentru activităţi politice interzise. Şoferul

Animozităţile dintre Moisescu şi Gheorghe s-au declanşat la câteva zile după arestarea membrilor Secretariatului (aprilie 1941), atunci când cel din urmă i-a solicitat să reia, prin orice mijloace, legăturile cu tovarăşii de la organizaţia de partid a Sectorului Verde şi cu cei de la CFR (secretarul Comitetului de partid al Sectorului Verde, Emilian Angheliu, tocmai fusese arestat în ziua de 22 aprilie 1941). „Stan" trebuia să afle pe câte cadre mai putea conta conducerea Judeţenei şi care era situaţia arestaţilor. Iniţial, Moisescu a refuzat, însă ulterior, forţat de împrejurări, a acceptat. Pentru a relua legăturile cu ceferiştii comunişti de la Atelierele CFR „Griviţa" (probabil Ion Valache), Moisescu l-a vizitat pe secretarul Comitetului de partid al Atelierelor. Acesta l-a rugat să plece degrabă, întrucât casa îi era supravgheată de Siguranţă. Scăpat ca prin minune de o potenţială reţinere, Moisescu i-a reproşat lui Gheorghe superficialitatea cu care a tratat problema reluării legăturilor şi uşurinţa cu care l-a trimis către un domicliu aflat în colimatorul autorităţilor. Criticile l-au „înfuriat" pe Gheorghe, acesta fiind „un om foarte excitant, sensibil la observaţiile care i se aduceau"[825]. „Iancu" nu şi-a recunoscut

Alexandru Farcaş (responsabil al celulei de partid de la STB) fusese membru în Biroul Comitetului Judeţean Ilfov al PCR până în august 1941, însă decizia de scoatere a sa din Birou şi de trecere în rândul membrilor simpli ai Comitetului Judeţean i-a fost comunicată de către Petre Gheorghe abia în prima jumătate a lunii noiembrie 1941. În ciuda declaraţiilor autocritice trimise Secretariatului CC al PCdR în prima jumătate a anului 1942, Ştefan Pavel şi Alexandru Farcaş (lui Farcaş i s-a reproşat şi faptul de a-l fi sprijinit financiar pe „Iancu" fără a fi avut acordul partidului) au fost excluşi din partid (cu drept de reabilitare) în vara anului 1942. „Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membri Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941-decembrie 1942". ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 28/1941, f. 20.

825„Anton Moisescu-amintiri". Institutul de studii istorice şi

eroarea, dimpotrivă, a susţinut că Moisescu a greşit adresa şi persoana. În următoarele săptămâni, din teama de a fi arestat, Moisescu a refuzat să mai restabilească contactele cu cadrele din sectorul său de activitate, lăsând impresia unei lipse de responsabilitate şi de abandonare a tovarăşilor din subordinea sa.

Dar care să fi fost momentul în care Petre Gheorghe şi-a schimbat radical părerea despre un tovarăş de idei pe care-l respecta şi în care avusese încredere deplină? Un răspuns la această întrebare este formulat de unul dintre foştii membri ai Biroului Comitetului judeţean Ilfov care a ocupat această poziţie începând cu vara anului 1941 – Petrea Nicolae. Referindu-se la o şedinţă a Biroului Judeţenei Ilfov, acesta relatează în memoriile sale că „Iancu" a venit şi a spus că Moisescu era un „provocator şi agent de siguranţă", întrucât la ultima întâlnire pe care o avusese cu el a simţit că fusese urmărit pe drumul de întoarcere către casă[826].

Acelaşi lucru l-a afirmat şi Constantin Pârvulescu la Plenara CC al PMR din noiembrie – decembrie 1961:

> Moisescu făcea parte din birou şi Petre Gheorghe, în urma unor repetate greşeli în munca conspirativă a lui Moisescu, şi aceste greşeli constau în aceea că el nu venea la întâlnire exact şi asta era în timpul războiului, la unele întâlniri Petre Gheorghe spunea că a venit cu agentul după el şi că a fost deci periclitată şi securitatea lui Petre Gheorghe şi alte abateri ale lui Moisescu[827].

---

social-politice de pe lângă CC al PCR (noiembrie 1972). ANIC, colecţia 60, dosar 575, f. 17.

826 „Petre Nicolae. Memorii (1914-1916)". Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR (Bucureşti, 1969). Ibidem, dosar 610, f. 71.

827 *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961,* volmul I, Editura Nemira, Bucureşti, 2006, pp. 476-477.

La propunerea lui Petre Gheorghe, Secretariatul CC al PCdR a emis în cursul anului 1941 o hotărâre prin care „Stan” a fost pedepsit cu „avertisment cu prevenire” şi trimitere la „munca de jos” în scop de reabilitare. Lui Moisescu i se reproşa tocmai lipsa de răspundere şi inactivitate, precum şi lipsa de vigilenţă (hotărârea fusese luată după ce „Iancu” informase conducerea partidului despre abaterile tov. „Stan”)[828].

Pentru a se „debarasa” de presupusul agent al Siguranţei, „Iancu” i-a spus lui Farcaş că va convoca o şedinţă în cadrul căreia vor simula dizolvarea Biroului, iar legăturile conspirative ale lui „Stan” urmau să-i fie predate acestuia. Conform aceleiaşi declaraţii, Petre Gheorghe avea să formuleze propunerea sub motivaţia falsă că el şi Moisescu ar fi fost urmăriţi de autorităţi. Şedinţa a avut loc în jurul datei de 14 iunie 1941 şi s-a desfăşurat aşa cum liderul organizaţiei ilfovene plănuise. Farcaş a preluat legăturile şi parolele lui Moisescu, iar acesta a rămas „izolat de mişcare”[829].

După câteva zile, acelaşi Petre Gheorghe l-a trimis pe Farcaş la Moisescu pentru a-i transmite că Biroul a hotărât ca el să se prezinte la cercul militar în vederea încorporării în armată (conform directivelor partidului care prevedeau ca tinerii comunişti mobilizaţi să desfăşoare muncă de propagandă antirăzboinică în rândurile militarilor sau, acolo unde era posibil, să dezerteze în liniile sovietice). Moisescu a refuzat, spunând că acest lucru ar echivala cu o condamnare la moarte, întrucât Siguranţa se afla pe urmele sale de mai

828„Hotărârea CC al PCR din 1941 faţă de cazul M. (Anton Moisescu)”. ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 15/1941, f. 6.

829„Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membri Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941-decembrie 1942”. Ibidem, dosar 28/1941, f. 20.

multă vreme, figurând în scriptele armatei ca dezertor (era implicat în două procese la ale căror termene de judecată nu se prezentase). În schimb, Moisescu s-a oferit să organizeze o echipă de „franctirori" pe care să o coordoneze pe cont propriu (propunerea nu s-a materializat niciodată).

Farcaş i-a adus la cunoştinţă lui Gheorghe refuzul lui Moisescu, care se simţea abandonat de partid. Se pare că „Iancu" îşi dorea cu orice preţ să scape de „Stan". Acelaşi Farcaş mărturisea în documentul de care aminteam că, în septembrie 1941, i-a predat lui Gheorghe o declaraţie autocritică referitoare la natura relaţiilor şi legăturile pe care le-a avut de-a lungul timpului cu Moisescu. Ulterior, în aceeaşi lună, Vasile Vâlcu alias „Miron", membru al Biroului[830], l-a întrebat dacă ar putea să-i indice un şofer al STB-ului care ar fi putut duce la îndeplinire executarea lui Anton Moisescu şi ulterior să participe la transportarea cadavrului său. „Miron" i-a dat de înţeles că aceasta era o decizie a CC al PCdR motivată de dorinţa de a scăpa de un om periculos care ar fi putut pune în pericol întreaga conducere a partidului. Vâlcu minţea. Deşi conducerea

830Vasile Vâlcu alias „Miron" (n. 26 sept. 1910, com. Ceamurlia de Jos, jud. Tulcea – d. 1999, mun. Bucureşti) a fost secretar al Comitetului regional Moldova al PCdR (1940-iul. 1941) şi membru al Biroului Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR până la 20 octombrie 1941, atunci când a fost arestat în afacerea „Balonaşelor". În anii '50-'60, Vâlcu a mai deţinut funcţiile de adjunct al Comisiei Controlului de Partid, director al DGIE din MAI şi prim-secretar al Comitetului regional Constanţa al PMR. În funcţia de membru al Biroului CJ Ilfov al PCdR i-a luat locul Pavel Ştefan alias „Mihalcea" (n. 16 dec. 1914, mun. Bucureşti – d. 21 ian. 1984, mun. Bucureşti), responsabil al celulelor de partid de la Uzinele „Malaxa/Rogifer" şi „Set", ulterior ministru al Afacerilor Interne în perioada 1952-1953. ANIC, fond CC al PCR-Secţia cadre, dosar V/583 (Vasile Vâlcu). Ibidem, dosar P/492 (Pavel Ştefan), f. 16.

centrală a partidului îl criticase în mai multe rânduri pentru greşelile săvârşite în privinţa muncii conspirative, nu Secretariatul hotărâse suprimarea lui Moisescu, ci Petre Gheorghe[831]. Farcaş a răspuns negativ, însă i-a făcut legătura cu unul din şoferii CC-ului, Ion Suciu alias „Franţ", care l-ar fi putut ajuta în sinistrul demers[832].

Tot în acea perioadă, un anume „Marcuson" s-a prezentat la Moisescu căruia i-a comunicat că urma să-l

831 Mai mult, pentru a-l proteja de furia lui Petre Gheorghe, Ştefan Foriş l-a trimis pe Moisescu în provincie. Acest lucru a fost confirmat şi de raportul Comisiei speciale constituită la nivelul CC al PCR care a cercetat activitatea politică şi împrejurările în care a fost asasinat Ştefan Foriş. „Iancu" i-a informat şi pe ceilalţi membri ai Biroului Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR referitor la decizia sa de a-l suprima pe Moisescu. Aceştia au fost de acord în unainimitate cu hotărârea luată. Deşi există mai multe surse care confirmă faptul că Foriş s-a opus executării lui Moisescu, Constantin Pârvulescu declara în 1967 că, dimpotrivă, Foriş ar fi acceptat propunerea lui „Iancu" şi că tocmai el, Constantin Pârvulescu, s-ar fi opus demersului, întrucât nu existau probe concludente asupra împricinatului. În realitate, însă, în şedinţa Secretariatului CC al PCdR care a dezbătut „cazul Moisescu", Foriş a decis salvarea acestuia, iar restul participanţilor, inclusiv Pârvulescu, au aprobat hotărârea luată (la şedinţă mai fuseseră prezenţi Petrea Nicolae şi Constantin Carp, cel din urmă fiind şi cel care i-a comunicat hotărârea lui „Iancu"). „Raport din 11 martie 1968 privind cazul Ştefan Foriş". Documentul poartă menţiunea „strict secret de importanţă deosebită" fiind semnat de membrii Comisiei: Gheorghe Stoica, Vasile Patilineţ, Ion Popescu-Puţuri şi Nicolae Găină. Vezi în acest sens şi declaraţia lui Constantin Pârvulescu dată în faţa aceleiaşi Comisii în ziua de 8 decembrie 1967. ACNSAS, fond documentar, dosar 19, vol. 14, f 5, f 70 şi f 77.

832 Ion Suciu a fost arestat în iulie 1942, fiind condamnat la moarte de către Secţia I a Curţii Marţiale a Comandamentului Militar al Capitalei (21 septembrie 1942) pentru deţinere şi răspândire de materiale de propagandă comunistă (la

conducă într-o „iafcă” (casă conspirativă), unde acesta trebuia să fie cercetat în vederea lămuririi situaţiei sale[833]. Moisescu a consimţit şi l-a însoţit docil pe „Marcuson” în locuinţa desemnată pentru anchetarea sa. În realitate, „Stan” fusese atras într-o cursă cu scopul de a fi lichidat. În toaleta casei se găsea o cadă mare acoperită cu un capac de lemn. Aici ar fi trebuit să-i fie dizolvat cadavrul în acid. Moisescu a bănuit că ceva este în neregulă, însă nu a încercat să evadeze. Ulterior, după trei zile de la sechestrare a fost eliberat fără a i se oferi vreo explicaţie. Abia după 1945, Moisescu a aflat că fusese la un pas de moarte (Constantin Pârvulescu i-a relatat varianta sa, pozând în salvatorul său – vezi nota 46)[834]. Mai târziu, după înlăturarea lui Petre

domiciliul său din strada Pitar Moş nr. 27 s-au găsit mai multe exemplare din Rezoluţia PCdR-ianuarie 1942). La data arestării, Ion Suciu era „tehnic” al CC al PCdR, secretar al Sindicatului Şoferilor din Bucureşti şi şofer al generalului în rezervă S. Florescu. A fost executat prin împuşcare la Închisoarea Militară Jilava în ziua de 24 octombrie 1942 „Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membri Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941-decembrie 1942”. ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 28/1941, f. 22. ANIC, colecţia Documente elaborate de organele represive despre activitatea Partidului Comunist Român şi a organizaţiilor de masă revoluţionare, 1917-1948 (în continuare colecţia 50), dosar 319, ff. 682-684. ANIC,’ fond PCM-Cabinet Militar, dosar 359/1942, f 176.

833 Conform memoriilor lui Petrea Nicolae, Moisescu l-a tratat cu superioritate pe acest „Marcuson”, zâmbindu-i ironic şi refuzând să răspundă punctual la întrebările acestuia, întărind astfel suspiciunile care planau asupra sa. „Petre Nicolae. Memorii (1914-1916)”. Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR (Bucureşti, 1969). ANIC, colecţia 60, dosar 610, f. 72.

834 Vezi declaraţia lui Anton Moisescu în faţa Comisiei speciale a CC al PCR din 1 noiembrie 1967. ACNSAS, fond documentar,

Gheorghe din fruntea Judeţenei Ilfov, conducerea partidului l-a reabilitat, însă nu a mai primit alte însărcinări politice, fiind trimis în provincie pentru a evita contactul cu poliţia.

Asasinarea membrilor de partid căzuţi în dizgraţie şi suspectaţi de a fi „provocatori"/ „colaboratori" ai Siguranţei s-a practicat în interiorul mişcării comuniste în toată perioada ilegalităţii şi chiar după legalizarea partidului (vezi cazul cel mai notoriu al lui Ştefan Foriş). Însuşi Petre Gheorghe îi mărturisea lui Anton Moisescu, înainte de a-l suspecta de colaborarea cu autorităţile, cum a ucis un dobrogean pe care-l considera „provocator": l-a dus într-o pădure şi l-a împuşcat din spate[835].

Luptele intestine purtate între liderii comunişti după atacarea URSS

Peste toate aceste frământări (arestări, acuze reciproce, suspiciuni) s-a suprapus şi confuzia creată în primele săptămâni de după 22 iunie 1941 în privinţa modului în care trebuia interpretat războiul. Până la acea dată, principalul duşman al păcii era Anglia capitalistă şi nu aliatul URSS – Germania nazistă. Conform propriilor declaraţii, cu o lună înainte de începerea ostilităţilor, Petre Gheorghe s-a întâlnit cu Ştefan Foriş. Liderul partidului l-ar fi asigurat că nu exista niciun indiciu privind izbucnirea unui conflict între cei doi aliaţi, deşi cu puţin timp în urmă existaseră anumite temeri în acest sens[836].

Dosar 19, vol. 14, ff. 97-98.

835 *Ibidem,* f. 103.

836 Reproşul lui Petre Gheorghe adresat lui Ştefan Foriş de a nu fi anticipat izbucnirea războiului antisovietic este consemnat şi în „Raportul Comitetului Judeţean Ilfov din 15 decembrie 1941 către CC al PCdR". ANIC, fond 7, dosar 550, f. 17. Vezi în acest sens şi „Scrisoare autocritică adresată de către Petre

În iulie 1941, în noile condiţii impuse de conjunctura internaţională, lui „Iancu" i s-a cerut să-şi restructureze organizaţia şi să declanşeze acţiuni de propagandă în Bucureşti, prin care partidul urma să-şi exprime sprijinul necondiţionat acordat URSS şi lupta care trebuia declanşată împotriva agresorilor.

În aceeaşi lună, în calitatea de lider al CJ Ilfov al PCdR, Gheorghe a emis o serie de directive adresate tuturor membrilor organizaţiei. Ele vizau în principal noul context geopolitic din Estul Europei şi modul în care războiul trebuia interpretat.

Astfel, „locala" de partid considera că vinovaţii principali de izbucnirea conflagraţiei mondiale şi a agresiunii asupra URSS erau naziştii şi aliaţii săi (românii, ungurii, italienii, finlandezii, slovacii), iar războiul era catalogat ca fiind imperialist – „ultima fază a capitalismului muribund şi în putrefacţie".

Viziunile lui Petre Gheorghe nu au fost împărtăşite şi de Ştefan Foriş, care, la data de 4 august 1941, i-a expediat o scrisoare în care îl lăuda pentru iniţiativă avută, însă îl mustra aspru pentru modul în care a interpretat situaţia politică internaţională de după 22 iunie[837].

Foriş îi explica pe larg că vina nu trebuia aruncată şi pe aliaţii Germaniei, întrucât aceste state se aflau sub ocupaţie

Gheorghe, secretarul organizaţiei de partid din Bucureşti, Secretariatului Comitetului Central al Partidului Comunist din România, în care se apără împotriva acuzaţiei de fracţionism" (august 1941). *Partidul Comunist din România în anii celui De-al Doilea Război Mondial 1939-1944,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2003, pp. 180-181. ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 9/1941, f. 12.

837„Scrisoare din 4 august 1941 semntă de MARIUS (ŞTEFAN FORIŞ) adresată Comitetului judeţean Ilfov al PCR, privind o circulară elaborată cu prilejul izbucnirii războiului antisovietic". ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar 33/1941, ff. 2-4.

germană şi nu puteau fi puse pe picior de egalitate cu Germania. Acesta îşi întemeia raţionamentul pe un discurs susţinut de Stalin după 22 iunie 1941 în care nu exista nicio referire la sateliţii Germaniei care atacaseră URSS. Cât despre modul de percepere a conflagraţiei, opinia dogmaticului lider al PCdR era fermă: războiul avea un caracter defensiv de „apărarea patriei sovietice şi eliberarea ţărilor subjugate de sub jugul imperialismului german”[838].

În continuarea misivei, Foriş îl admonesta pe Gheorghe pentru că s-ar fi pronunţat în favoarea „înfrăţirii” cu Armata Roşie şi pentru că i-a etichetat pe românii din Basarabia drept „fraţii noştri”:

> Întâi noi nu suntem pentru înfrăţirea cu armata roşie, noi sîntem pentru *trecerea* (subliniere în textul original-n.a.) de partea armatei roşii şi întoarcerea armelor împotriva armatelor fasciste germane şi a guvernului trădător de ţară. În al doilea rând, armata roşie nu este armata de eliberare numai a popoarelor trudite, adică a muncitorilor şi ţăranilor, ci a popoarelor întregi pentru eliberarea lor naţională (...) Voi scrieţi despre „fraţii noştri români din Basarabia”. Fraţii noştri din Basarabia se consideră moldoveni şi nu români, din cauza jugului sălbatec al moşierilor şi capitaliştilor români ei au o aversiune faţă de români...[839]

După administrarea acestui „perdaf ideologic”, Foriş îi reproşa în finalul scrisorii, lipsa de iniţiativă în ceea ce priveşte răspândirea materialului de propagandă (format în special din manifeste şi etichete), aşa cum fusese însărcinat în iulie 1941.

După câteva luni de la atacarea URSS de către Germania nazistă şi aliaţii săi, Petre Gheorghe şi o parte a anturajului său au intrat în conflict cu secretarul general al partidului, Ştefan Foriş. După ani de zile de conduită

838 *Ibidem.*

839 *Ibidem,* ff. 4-5.

exemplară în slujba partidului şi de supunere necondiţionată, Gheorghe a devenit un proscris. Cazul său nu a fost singular, de acelaşi tratament s-au „bucurat" în timpul războiului şi alte cadre de răspundere care au avut de-a face cu liderul conflictual al partidului (Constantin Pârvulescu, Iosif Rangheţ, Pavel Ştefan, Grigore şi Ileana Răceanu, Ana Toma, Alexandru Farcaş etc.).

Într-o scrisoare trimisă în aceeaşi lună (august 1941), „Iancu" va răspunde acuzelor lui Ştefan Foriş, declarând că dispoziţiile pe care Centrul i le-a trasat cu o lună în urmă nu a putut fi îndeplinite din motive obiective (lipsa unor activişti care nu se aflau în „colimatorul" Siguranţei, comunicarea defectuoasă cu Secretariatul şi sprijinul insuficient oferit de CC al PCdR)[840].

Schimbul de epistole purtat între cei doi lideri constituie punctul de plecare al luptei pentru supremaţie/autoritate care avea să ia amploare în lunile următoare[841]. Discuţii interminabile, „sterile", după cum aprecia Petrea Nicolae[842], au început să se poarte în forurile

840 „Scrisoare autocritică din august 1941 adresată de către Petre Gheorghe, secretarul organizaţiei de partid din Bucureşti, Secretariatului Comitetului Central al Partidului Comunist din România, în care se apără împotriva acuzaţiei de fracţionism". *Partidul Comunist din România în anii celui De-al Doilea Război Mondial 1939-1944,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2003, pp. 181-182.

841 Stilul epistolar adoptat de Foriş pentru a comunica cu organele de partid ierarhic inferioare a constituit o cauză majoră a divergenţelor ivite între cele două structuri de partid. Mulţi dintre cei căzuţi în dizgraţia liderului s-au arătat nemulţumiţi de felul primejdios în care acesta a ales să ţină legătura cu principalii factori de decizie ai PCdR.

842 În a doua jumătate a anului 1941, şedinţele Comitetului judeţean Ilfov al PCdR s-au desfăşurat într-o casă de pe şoseaua Viilor din Bucureşti (pusă la dispoziţie de muncitorul Filip de la Uzina de Gaz şi Electricitate). În aceeaşi perioadă

de conducere ale celor două structuri de partid (Secretariat şi Biroul CJ Ilfov).

Neîndeplinirea sarcinilor trasate, interpretarea eronată a evenimentelor internaţionale, precum şi unele „căderi" care au avut loc în toamna anului 1941 au stârnit furia Secretariatului CC al PCdR, recte Ştefan Foriş, care l-a acuzat pe Gheorghe de fracţionism, lipsă de vigilenţă şi de încălcarea regulilor conspirative.

La sfârşitul lunii august, Ştefan Foriş l-a însărcinat pe Constantin Carp alias „Matei" – unul dintre tinerii săi colaboratori pe care îl promovase ca membru al Secretariatului CC al PCdR – să reorganizeze componenţa Biroului Comitetului Judeţean[843]. Astfel, Constantin Carp i-a instalat ca membri ai Biroului pe Petrea Nicolae zis „Grigore" şi Ioan Meţiu zis „Ştefan", dar şi pe Vasile Vâlcu. Pentru cel din urmă însă, Carp nu a avut acordul lui Foriş, acesta fiind numit cel mai probabil la rugăminţile lui Petre Gheorghe şi Vasile Vâlcu. Decizia luată, fără consultarea lui Foriş, îi va fi imputată lui Carp într-o scrisoare pe care Foriş i-a adresat-o acestuia câteva luni mai târziu (martie 1942), în care liderul

---

de timp, Petre Gheorghe a locuit într-o casă conspirativă din Bucureşti, care îi fusese pusă la dispoziţie de Dumitru Simulescu, ministru al Poştelor şi Telecomunicaţiilor (1953-1957). „Petre Nicolae. Memorii (1914-1916)". Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR (Bucureşti, 1969). ANIC, colecţia 60, dosar 610, f. 69.

843 Constantin Carp fusese adus de la Iaşi în mai 1941, încredinţându-i-se sarcina de a ţine legătura permanentă între Secretariat şi Judeţeana Ilfov. Din cauza multiplelor însărcinări primite în cursul următoarelor luni, Carp a solicitat în septembrie 1941 să fie derobat de responsabilitatea atribuită în mai 1941. În locul său a fost numit Constantin Pârvulescu, care sosise de la Constanţa în prima jumătate a anului 1941, acolo unde deţinuse funcţia de secretar al Comitetului regional al PCdR. ACNSAS, fond documentar, dosar 19, vol. 12, f. 157.

partidului îl acuza de lipsă de „devotament" faţă de partid[844]. Mai mult, din aceeaşi misivă reiese că „Matei" s-a lăsat atras în anturajul liderilor Judeţenei Ilfov, susţinându-i în unele demersuri care contraveneau liniei CC.

În realitate, Carp a încercat să acţioneze ca un „tampon", dorind să medieze/ aplaneze diferendul existent între cele două tabere. Acest lucru l-a făcut să cadă în dizgraţia lui Foriş, care îi trasase instrucţiuni exprese privind epurările pe care trebuia să le pună în practică.

În acest context, în noiembrie 1941, conducerea partidului a decis dizolvarea Comitetului Judeţean Ilfov, nu şi a organizaţiei, solicitându-i şefului acesteia să predea legăturile şi parolele[845]. Cel însărcinat să transmită decizia lui

844„Scrisoarea lui Ştefan Foriş «FAUR» din 12 martie 1942 către MATEI = CARP, în legătură cu autocritica acestuia". ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar 17/1944, ff. 20-21.

845Factorul determinant care a contribuit la luarea acestei decizii categorice a fost arestarea grupului comunist „Kornhauser-Paneth", pe 31 octombrie 1941 (cauza „căderii" au fost delaţiunile pe care le-au furnizat Siguranţei doi informatori comunişti: Petre Melinte şi Ion Valache). Membrii grupării, alcătuită din soţii Paneth (inginerul chimist Francisc Paneth şi Lili Paneth), medicul Adalbert Kornhauser, muncitoarea Elisabeta Naghi şi chimista Ada Marinescu, au fost judecaţi şi condamnaţi la moarte în ziua de 5 noiembrie 1941 de un complet condus de locotenent-colonelul magistrat Alexandru Petrescu, preşedinte al Secţiei a III-a a Curţii Marţiale a Comandamentului Militar al Capitalei. Aceştia plănuiseră producerea unor explozibili într-un laborator chimic amenajat de partid, care era amplasat în Bucureşti, pe Splaiul Independenţei nr. 8. În această incintă secretă, Siguranţa a descoperit câteva zeci de încărcături explozive care urmau să fie folosite împotriva trupelor germane staţionate în România. Pedeapsa instanţei militare a fost pusă în aplicare la Închisoarea Militară Jilava chiar în ziua în care comuniştii celebrau „Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie" (7 noiembrie 1941). Arestarea şi împuşcarea celor cinci „teroriştI" a constiuit o grea lovitură dată de autorităţi

Foriş a fost Constantin Pârvulescu, alias „Ghiţă”, membru în Secretariatul CC al PCdR şi cel care îl înlocuise pe Carp în poziţia de reprezentant al CC-ului pe lângă Judeţeană (septembrie 1941). Acesta i-a transmis lui Petre Gheorghe hotărârea Secretariatului partidului care se dorea a avea un rol de apărare a cadrelor (conducerea centrală considera că marea majoritate a membrilor Biroului Judeţean era urmărită de Siguranţă). Totodată, „Ghiţă” l-a asigurat pe „lancu” de sprijinul său, spunându-i că reorganizarea avea un caracter preventiv, fiind motivată de considerente conspirative şi că decizia nu îl viza în mod direct[846].

mişcării clandestine comuniste şi în special pentru conducerea Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR. Cel însărcinat/ responsabil de Biroul Judeţenei să coordoneze activitatea acestui grup a fost loan Meţiu, căruia ulterior i se va imputa această „cădere”. Despre decizia de dizolvarea a Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR vezi declaraţia lui Ştefan Foriş din 1945. ACNSAS, fond documentar, dosar 19, vol. 12, f. 15. Printr-o hotărâre a CC al PCdR din 2 mai 1942, loan Meţiu va fi exclus din partid, fiind acuzat de încălcarea regulilor conspirative, de sprijinire a lui ‚Jancu” după excluderea sa din partid şi pentru că ar fi „a organizat şi a condus cu o uşurinţă criminală grupul KP” (Kornhauser-Paneth). Vezi ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 7/1942, f. 2.

846 Ulterior, în ianuarie 1943, după stingerea conflictului cu „lancu”, Foriş îi va reproşa lui „Ghiţă” lipsa de fermitate şi tergiversarea aplicării măsurii de dizolvare a Biroului Comitetului Judeţean Ilfov („Ghiţă” ar fi amânat în mod deliberat timp de 4 luni de zile transpunerea în practică a rezoluţiei conducerii PCdR privind dizolvarea Biroului CJ Ilfov.). Acesta mai era acuzat că prin atitudinea sa reconciliantă a periclitat siguranţa CC al PCdR, a Apărării Patriotice şi a UTCdR. „Scrisoarea lui Ştefan Foriş din ianuarie 1942 adresată lui C. Pârvulescu privind măsurile luate împotriva bioului Comitetului judeţean PCR Ilfov”. ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 5/1942, f. 13. „Scrisoarea lui Petre Gheorghe adresată Comitetului Central

Petre Gheorghe nu a fost de acord cu hotărârea Secretariatului, considerând că liderii partidului încercau să-i „decapiteze" conducerea organizaţiei din cu totul alte motive. „Iancu" a încercat să tergiverseze predarea legăturilor şi a parolelor, invocând diverse pretexte: nevoia de a i se mai acorda mai mult timp pentru consultarea celorlalţi membri ai Biroului Comitetului Judeţean de Partid, convocarea unei conferinţe de partid care să decidă conducerea Judeţenei, dorinţa de a-i fi comunicată în scris hotărârea împreună motivaţia de rigoare, precum şi concluziile analizei muncii sale depuse în fruntea Comitetului Judeţean.

Disputa a fost tranşată în ultima lună a anului 1941, atunci când în casa conspirativă din şoseaua Viilor a avut loc ultima şedinţă a Biroului Comitetului Judeţean, avându-l în frunte pe Petre Gheorghe. În cursul întrunirii, pe un ton ultimativ, Constantin Pârvulescu l-a somat pe Gheorghe să predea legăturile şi conducerea organizaţiei. Un potop de acuze a început să curgă din ambele părţi. „Iancu" l-a învinovăţit pe „Ghiţă" de moartea utecistului Filimon Sârbu (la acea dată, Pârvulescu încă mai deţinea funcţia de secretar al Comitetului regional Dobrogea), iar acesta la rândul său l-a calificat pe Gheorghe drept un „venetic"[847].

Refuzul lui „Iancu" de a preda frâiele organizaţiei ilfovene a atras mânia lui Ştefan Foriş care l-a acuzat de fracţionism, ceea ce în lumea „subteranei" comuniste

al Partidului Comunist din România, în care sunt explicate divergenţele pe care le-a avut cu conducerea partidului în legătură cu schimbarea liniei tactice a acestuia ca urmare a atacării URSS de către Germania (decembrie 1941-ianuarie 1942)". *Partidul Comunist din România în anii celui De-al Doilea Război Mondial 1939-1944,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2003, p. 212.

847 „Petre Nicolae. Memorii (1914-1916)". Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR (Bucureşti, 1969). ANIC, colecţia 60, dosar 610, f. 78.

constituia „păcatul” capital. „Disputa principială” iscată între cele două tabere s-a purtat în special prin intermediul scrisorilor.

Într-un material intitulat „Pentru lămurirea activiştilor cari nu se supun Hotărârei CC al PCR”, Foriş îşi justifica poziţia adoptată faţă de filiala judeţeană condusă de „Iancu”. Documentul reitera ceea ce fusese stipulat în hotărârea Secretariatului CC al PCdR tergiversată timp de 4 luni de zile (septembrie – decembrie 1941). Şi anume, faptul că nu s-a pus nicio clipă în discuţie dizolvarea organizaţiei judeţene, aşa cum afirma „Iancu” în apărarea sa, ci a Comitetului judeţean de partid. De asemenea, materialul combătea ideea organizării unei conferinţe de partid pe timp de război şi preciza că acţiunile lui „Iancu” de „spargere” a unităţii partidului şi a centralismului democratic erau „fără pereche în istoria de 20 ani a Partidului nostru”[848]. În sprijinul său, Foriş invoca „Istoria Partidului Comunist bolşevic”, precum şi o serie de situaţii similare petrecute în perioada în care omologii lor de la Răsărit s-au aflat în ilegalitate (din cauza clandestinităţii, organizaţiile de partid din Rusia nu puteau pune în aplicare principiul alegerii cadrelor de jos în sus; această situaţie ar fi urmat să înceteze odată cu accederea la putere şi legalizarea mişcării; desigur, realitatea ulterioară a infirmat acest principiu care a rămas doar o lozincă prevăzută în statutul partidului).

În cele din urmă, Ştefan Foriş a reuşit să-l înlăture pe „Iancu” din fruntea Judeţenei Ilfov şi din partid, înlocuindu-l cu unul dintre tinerii săi apropiaţi promovaţi în conducerea PCdR – Petrea Nicolae, zis „Grigore”, alias „Victor” (ianuarie 1942)[849]. Restul membrilor Biroului Comitetului Judeţean au

848„Pentru lămurirea activiştilor cari nu se supun Hotărârei CC al PCR (1941)”. ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 16/1941, ff. 5-6.

849Din noul Birou au fost înlăturaţi Ştefan Pavel şi Ioan Meţiu, fiind totodată cooptaţi Paul Davidovici şi Stere Nichifor.

fost ulterior nevoiţi să-şi facă autocritica pentru sprijinul oferit fostului lider căzut în dizgraţie, dar şi pentru tentativa de a „sparge unitatea partidului”[850].

Pe 28 ianuarie 1942, Ştefan Foriş a expediat o scrisoare Comitetului Judean Ilfov în care declara încheiată „lupta fracţionistă criminală începută de Iancu” şi trasa noi sarcini organizatorice: trimiterea către Secretariat a rapoartelor autocritice semnate de foştii apropiaţi ai lui „Iancu”, întărirea muncii de propagandă în rândul muncitorilor de la Uzinele „Rogifer” din Bucureşti („Malaxa”), STB şi CFR, sabotarea măsurilor antievreieşti, procurarea de locuinţe conspirative pentru şedinţe (absenţa acestor case a constituit una dintre acuzele aduse lui „Iancu”), reluarea legăturilor cu naţional-ţărăniştii şi angrenarea acestora într-un „Front Unic Naţional” şi nu „popular”/„muncitoresc”, întrucât nu trebuia scos în evidenţă caracterul de clasă al potenţialei alianţe politice (potrivit Platformei PCdR din 6 septembrie 1941, „Frontul Unic Muncitoresc” putea fi închegat doar cu social-democraţii, în timp ce „Frontul Unic Naţional” viza angrenarea ţărăniştilor şi liberalilor, precum şi a tuturor „forţelor patriotice” care ar fi dorit să se angajeze în lupta contra lui Antonescu). Una dintre recomandările lui Foriş îl viza direct pe „Iancu”. Conducerea Judeţenei trebuia să-i aducă la cunoştinţă în scris decizia de „excomunicare” din mişcare, arătându-i-se totodată şi motivele care au stat la baza hotărârii. În cazul în care acesta îşi însuşea pe deplin greşelile comise putea fi însărcinat cu diferite

Petrea Nicolae a fost lider al comuniştilor din Capitală în perioada ianuarie 1942-iulie 1943. În vara anului 1943 a fost înlocuit cu Andrei Lob.

850 Este şi cazul lui Pavel Ştefan alias „Mihalcea”. „Scrisoarea Secretariatului CC al PCR din 18 martie 1942 către Pavel Ştefan (Mihalcea) în legătură cu greşelile din activitatea sa ca membru al Comitetului judeţean PCR Ilfov”. ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar 18/1942, ff 2-3.

responsabilităţi, însă fără a putea fi reprimit în partid. Fragmentul din scrisoare care se referă la „lancu" conţine şi un pasaj hilar. Semnatarul declara că muncile pe care „lancu" ar fi urmat să le prestze în interesul *Cauzei,* nu puteau fi retribuite, întrucât ar fi fost un procedeu „ilegal":

> Dacă el va reveni făcând o autocritică serioasă, recunoscând crima lui şi va promite să se îndrepte îi permitem să muncească ca nemembru de partid la Apărare (Apărarea Patriotică-n.n.) sau la o altă muncă şi depinde numai de purtarea lui reprimirea sa din nou în partid. Să meargă la întânirea cu el, cu document şi acest răspuns verbal (Teodor, Tudor, oricare cu care puteţi şi avea legătură până vineri seara, dacă nu este legătură cu nimeni să meargă Voicu). Trebuie lui lăsat timp cel mai puţin două săptămâni pentru răspuns. Să ne facă răspuns în scris. Având în vedere că este ilegal îi dăm leafa pe două luni şi dacă va lucra în condiţiile de mai sus va fi ajutat[851].

Tot în ianuarie 1942, a fost emisă şi o Rezoluţie a CC al PCdR în care erau menţionate mai multe aspecte privind războiul şi raportarea partidului la conflict, situaţia politică internaţională, lupta împotriva regimului Antonescu şi iniţierea pertractărilor cu toate forţele patriotice (inclusiv partidele burgheze) în vederea constituirii Frontului Unic Naţional/ Patriotic, aşa cum prevedea Platforma partidului din 6 septembrie 1941.

Documentul conţine şi o serie de pasaje autocritice referitoare la slăbiciunea partidului, punând această carenţă organizatorică pe seama măsurilor represive şi a greşelilor comise de conducerea PCdR, după 22 iunie 1941. Partea negativă a rezoluţiei cuprindea şi disputa dintre „poziţia

851„Scrisoarea lui FAUR (ŞTEFAN FORIŞ) adresată biroului Comitetului judeţean PCR Ilfov privind lichidarea luptelor fracţioniste şi sarcinile care stau în faţa organizaţiei de partid din Bucureşti-28 ianuarie 1942". ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 4/1942, f. 19.

oportunistă" a fostului Birou Judeţean Ilfov şi „linia partidului". Întreaga răspundere era aruncată pe „umerii" fracţionistului „Iancu" care solicitase convocarea unei conferinţe de partid fără a avea avizul CC şi care săvârşise o serie de greşeli flagrante în privinţa asigurării conspirativităţii muncii de partid. Acuzele continuau şi cu alte momente din scurta luptă fratricidă dintre cel două tabere:

> I. („Iancu"-n.n.) urmat de M. („Mihalcea") nu s-a supus hotărârii, a refuzat să predea munca şi legăturile lui şi a pornit deschis la spargerea organizaţiilor partidului, a Tineretului şi Apărării din Capitală, în numele „comitetului judeţean" dizolvat. Însă, activiştii şi membrii de partid n-au urmat pe acest criminal, care a încercat să introducă lupta fracţionistă deschisă în organizaţia partidului din Capitală, în interesul lui Hitler şi Antonescu[852].

Prin menţionarea luptei dintre cele două poziţii şi biruinţa liniei „principiale", stigmatizarea lui Petre Gheorghe a depăşit cadrul discuţiilor şi documentelor care se purtau şi circulau exclusiv la nivelul liderilor partidului, ajungând astfel şi în masa membrilor şi simpatizanţilor PCdR[853].

852„Rezoluţia Comitetului Central al Partidului Comunist din România din ianuarie 1942". ANIC, colecţia 50, dosar 319, ff. 28-29.

853Într-o declaraţie dată în arestul Securităţii (27 octombrie 1952), Petrea Nicolae preciza că Ştefan Foriş a continuat să-l eticheteze pe „Iancu" cu aceleaşi calificative chiar şi după ce acesta fusese executat. De pildă, într-un material de partid redactat în vara anului 1943, Foriş l-a catalogat pe Gheorghe drept „fascist". Desigur, mărturia lui Petrea Nicolae trebuie privită prin prisma contextului vremii. Majoritatea colaboratorilor lui Foriş din timpul războiului s-au desolidarizat de acesta în timpul anchetelor desfăşurate de CC al PMR şi Securitate (începutul anilor '50). ACNSAS, fond documentar, dosar 19, vol. 12, ff. 138-139.

Rezoluţia mai prevedea liniile directoare viitoare ale partidului pe diferite domenii de activitate, sarcinile fiecărui comunist în parte şi modul de popularizare a acestora.

Se pare că şi Iuliu Maniu ar fi fost la curent cu luptele pentru putere din interiorul minusculului partid comunist. Alexandru Farcaş îşi aminteşte de o întâlnire pe care a avut-o cu Ioan Meţiu în vara anului 1942, în perioada în care acesta se afla în dizgraţia partidului (după căderea grupului „Kornhauser-Paneth" şi a poziţionării sale de partea lui „Iancu"). Acesta i-ar fi comunicat că un membru din anturajul liderului ţărănist i-ar fi destăinuit că în cursul conciliabulelor purtate între reprezentanţii PCdR şi PNŢ în vederea constituirii Frontului Unic Naţional (propunerea venită din partea comuniştilor i-ar fi fost comunicată liderului ţărănist în ianuarie 1942), Maniu ar fi spus:

> Că nu sunt serioşi dacă se ceartă între ei[854].

Pe lângă organele Poliţiei şi Siguranţei care aveau cunoştinţă de scandalul din interiorul PCdR, Serviciul Special de Informaţii a fost o altă structură informativă a statului care a semnalat, cu o mică întârziere ce-i drept, dar cu acurateţe, problemele comuniştilor bucureşteni. Într-o notă informativă din 28 februarie 1942, SSI comunica celor două instituţii amintite, Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, Ministerului de Război şi Marelui Stat Major:

> Comitetul Central al Partidului Comunist din România, sesizat de faptul că în ultimul timp organizaţia Locală din Capitală s-a făcut vinovată de unele abateri de la ideologia marxistă cât şi de lipsă de activitate, a dispus dizolvarea

854„Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membri Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941-decembrie 1942". ANIC, fond CC al PCR- Secţia organizatorică, dosar 28/1941, f. 41.

comitetului de conducere al acesteia din urmă. Această hotărâre a provocat vii neînţelegeri în cadrele conducere membrii din conducerea organizaţiei locale refuzând a preda conducerea activităţii politice încredinţate. Faţă de această situaţie şi pentru a se evita o eventuală criză în cadrele mişcării, Partidul Comunist încearcă în prezent găsirea unei soluţii pentru aplanarea conflictului. Astfel, în cercurile militanţilor comunişti, se crede că în cele din urmă comitetul organizaţiei locale va preda gestiunea şi conducerea Comitetului Central care va păşi la o nouă organizare[855].

La doar câteva săptămâni de la elaborarea acestei note, SSI-ul revenea cu o altă informare în care se preciza:

Comitetul Central al Partidului Comunist din România a reuşit după multe frământări să restabilească „ordinea" în sânul organizaţiei regionale Ilfov. Linia politică greşită a localei a fost în ultimul timp aspru şi repetat criticată pentru ca activiştii comunişti să nu cadă victime unor greşeli tactice „provocatoare"[856].

Lupta lui „lancu" în afara *mişcării*

Într-o ultimă epistolă adresată CC al PCdR (20 februarie 1942), „lancu" va răspunde punctual tuturor acuzelor formulate de Foriş. Documentul se încheia pe un ton revanşard şi ameninţător:

Pentru astfel de formulări şi ponegriri – în faţa faptelor, veţi răspunde într-o zi desigur mai devreme sau mai târziu. Nu este tocmai ceea ce scrieţi în interesul partidului şi apărarea şi a cadrelor partidului[857].

855Notă a SSI din 28 februarie 1942. „Conflictul în cadrele de conducere ale Partidului Comunist". ANIC, colecţia 50, dosar 274, f. 25.

856 *Ibidem,* f. 124.

857„Scrisoarea lui lancu către Comitetul Central al PCR-20.II.1942". ANIC, fond 7, dosar 556, f. 34.

Se pare că Gheorghe a avut dreptate. După război, Ştefan Foriş a căzut victimă unor acuzaţii nefondate (cea mai gravă viza colaborarea acestuia cu Siguranţa) venite chiar din partea tovarăşilor săi de idei, fiind asasinat în vara anului 1946, în urma unei hotărâri a Biroului Politic al CC al PCR.

În declaraţia dată în timpul detenţiei, Alexandru Farcaş relata că după excluderea din partid, lui „Iancu" i s-a dat „muncă de reabilitare", însă fără a i se oferi legături şi parole. Peste numai câteva zile, „Iancu" l-a rugat pe Farcaş să-i găsească o casă conspirativă şi să-l însoţească la o întâlnire pe care urma să o aibă cu un mesager comunist venit din Bulgaria. Curierul sosise în ţară cu misiunea clară de a-l întâlni pe „Iancu" (ianuarie 1942). Înainte de a se vedea cu „Iancu", emisarul a poposit la Nicolae Atanasoff alias „Croitorul"[858], iar ulterior, acesta a intermediat întrevederea dintre Gheorghe şi curier într-o locuinţă pusă la dispoziţie de Farcaş:

> L-am cercetat (se referă la mesager-n.n.) amândoi împreună fiindcă Iancu nu avea încredere în el. Omul era bulgar de origină şi nu prea ştia bine româneşte, un tip de om muncitor, îmbrăcămintea foarte sărăcăcioasă, părea un om foarte redus, nu ştia decât foarte puţină carte (este vorba de Ivan Rasnatovschi care era semianalfabet-n.n.). Pe mine m-a surprins faptul acesta. Iancu m-a lămurit arătându-mi că aşa se întâmplă în astfel de împrejurări. El spunea că-i trimis de fratele croit. („Croitorului"-n.n.) şi este venit după Iancu să meargă imediat acolo fiindcă este mare nevoie de el. Iancu mi-a explicat mie că poate trebuia făcută ceva muncă, sau trebuie făcut legătura între între PCR (Partidul Comunist Român) şi C. Int. (Internaţionala Comunistă) dar că el după chemarea acestui om nu merge, dar mi-a sps că el are în Bulgaria o parolă şi că va cere parola s-a aducă la graniţă. Am controlat amândoi să vedem dacă omul cunoaşte pe la graniţă şi ne-am convins că da. I-a dat Iancu data la om şi parola când

858 Nicolae Stoicoff Atanasoff alias „Croitorul" (n. 7 febr. 1908, Dobrici/Bazargic, Bulgaria), de profesie croitor. S-a stabilit în Bucureşti în 1925, unde a lucrat

trebuia să fie la graniţă şi omul a plecat[859].

ca ucenic şi croitor calificat la diverse ateliere. În 1930 a fost încorporat la Regimentul 13 Călăraşi, fiind lăsat la vatră cu gradul militar de fruntaş. La sfârşitul anilor '30, fratele său, Marin Atanasoff (n. 1905, Dobrici/Bazargic, Bulgaria) a venit pe ascuns în Capitală, întrucât era dat în urmărire în Bulgaria pentru activităţi comuniste. În ţară, Marin Atanasoff s-a căsătorit cu o bulgăroaică şi s-a angajat ca tinichigiu la un atelier de tinichigerie (situat pe strada Vaselor) deţinut de un anume meşter „Dan". Marin Atansoff şi-a reluat activităţile clandestine, atrăgându-l de partea sa şi pe fratele său. Astfel, domiciliul comunistului Nicolae Athanasoff a început să fie folosit pe post de „cutie poştală". El primea numeroase scrisori cifrate (inclusiv din Cehoslovacia şi Bulgaria) şi îşi oferea locuinţa drept adăpost temporar pentru agenţii şi curierii partidului care tranzitau Bucureştiul (de cele mai multe ori aceştia veneau la recomandarea fratelui său). După cedarea Cadrilaterului Bulgariei (toamna anului 1940), Marin Atanasoff s-a reîntors în ţara natală. Tot atunci, Nicolae Athanasoff l-a cunoscut pe Petre Gheorghe zis „Gheorghiţă", cu care copilărise în Bazargic şi care i-a spus că lucrează la un atelier de zidărie. „Iancu" avea să preia de acum încolo corespondenţa venită de la structurile de partid din ţară şi de peste hotare. De asemenea, Nicolae Atanasoff continua să fie agentul de legătură dintre emisarii Partidului Comunist Bulgar veniţi în România cu diverse însărcinări şi PCdR. „Declaraţie dată de Nicolae Atanasoff în faţa căpitanului magistrat Camil Bărbulescu (28 mai 1942)". ANIC, colecţia 96, dosar 676, ff. 18-19.

75 „Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membri Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al

Aşadar, primul contact pe care Gheorghe l-a avut cu emisarii bulgari a fost stabilit la mijlocul lunii ianuarie 1942.

859PCR în perioada aprilie 1941-decembrie 1942". ANIC, fond CC al PCR- Secţia organizatorică, dosar 28/1941, f. 30.

În cursul lunii următoare, Farcaş a continuat să se întâlnească cu „Iancu”, deşi foştilor membri ai CJ Ilfov le-a fost interzis să mai întreţină orice tip de legături cu cel care încălcase principiile „centralismului democratic”, aşa cum acestea erau statuate în lucrările fundamentale ale lui Lenin, Stalin sau „Istoria Partidului comunist bolşevic” şi care prevedeau subordonarea necondiţionată a organizaţiilor ierarhic inferioare conducerii centrale, precum şi ale membrilor simpli de partid faţă de organele numite sau alese.

Chiar dacă nu mai deţinea nicio poziţie în ierarhia partidului, „Iancu” i-a cerut lui Farcaş să-i facă legătura cu un om care să meargă la graniţa româno-bulgară pentru a-l reîntâlni pe mesagerul bulgar, aşa cum stabiliseră la precedenta întâlnire. Şi de această dată, Farcaş l-a ajutat pe fostul său şef, trimiţându-l la frontieră pe un şofer de la STB, care tocmai fusese demobilizat din armată. După circa opt zile, şoferul a revenit în Capitală fără să fi reuşit să găsească pe nimeni la punctul de întâlnire[* 860].

Farcaş l-a revăzut pe „Iancu” în ziua de 24 aprilie 1942, atunci când cel din urmă l-a vizitat la domiciliul personal cu scopul de a edita nişte manifeste ce aveau să fie distribuite cu prilejul zilei de 1 mai (materialele erau destinate în principal soldaţilor care plecau pe front).

Următoarea vizită pe care „Iancu” i-a făcut-o lui Farcaş a fost undeva în zilele de 4 sau 5 mai. Cu acea ocazie, Gheorghe i-a comunicat că la Nicolae Atanasoff sosise un nou curier bulgar care întreba insistent de el. A urmat o întâlnire în trei (Petre Gheorghe, Alexandru Farcaş şi Pavel Ştefan) în cadrul căreia „Iancu” le-a transmis interlocutorilor săi că noul mesager venise din partea Consulatului sovietic din

860„Declaraţia lui Farcaş Alexandru din 29 decembrie 1942 privitor la conflictul ce a avut loc între membri Comitetului local PCR Bucureşti şi membrii CC al PCR în perioada aprilie 1941-decembrie 1942”. ANIC, fond CC al PCR- Secţia organizatorică, dosar 28/1941, f. 32.

Varna, fiind un agent care în trecut a lucrat şi pentru „Intelligence Service-ul" britanic. În

acel moment însă, agentul se afla în legături strânse cu spionajul sovietic, având sarcini precise privind efectuarea unor distrugeri/ sabotaje în Peninsula Balcanică[861].

În mod surpinzător, potrivit aceluiaşi Farcaş, emisarul bulgar i-ar fi transmis lui Gheorghe că sovieticii de la Consulatul din Varna erau la curent cu disputa dintre el şi Foriş. Acesta l-ar mai fi întrebat pe „Iancu" dacă dispune de un număr de oameni bine pregătiţi în vederea iniţierii unor acţiuni subversive şi dacă îi putea găsi un om cinstit pe numele căruia să poată cumpăra o casă complet utilată. Mai mult, l-a rugat pe „Iancu" să meargă la podul de la Cernavodă pentru a verifica dacă obiectivul era păzit doar de soldaţii germani sau şi de români.

Deşi Farcaş şi Pavel Ştefan îl avertizaseră asupra lipsei de credibilitate pe care o insufla agentul, „Iancu" era mult prea încântat de posibilitatea de relua legătura cu Internaţionala a III-a (canalele de comunicare fiind întrerupte din mai 1941) şi de a întreprinde ceva concret împotriva maşinii de război „germano-române" (însuşi „Iancu" avea unele îndoieli asupra sinceităţii agentului). Nu cunoaştem dacă „Iancu" s-a deplasat la Cernavodă aşa cum îi ceruse emisarul de peste Dunăre, dar ştim că în primăvara anului 1941 s-a reîntânit cu acesta de cel puţin două ori. La una dintre întâlniri, Gheorghe nu s-a prezentat, rugându-l în schimb pe Farcaş să-i iasă în întâmpinare pentru a-şi face o impresie despre misteriorul personaj. Farcaş s-a prezentat la locul cu pricina şi l-a studiat de la distanţă, rămânându-ne astfel şi un portret al agentului:

> Mi-a explicat toate semnalmentele lui şi ora şi strada. A doua zi dimineaţa m-am dus cu 10 minute mai de vreme; am supraveghiat strada. Într- adevăr la ora fixă a sosit un om înalt, mutră de neamţ, cu pălărie verzie, haine gri, purta ochelari, dinte de aur, blond. După cât am putut să observ

861 *Ibidem,* f. 33.

dădea semne de oboseală, părea după un chef. Se plimba în stradă cu nerăbdare privind mereu ceasul, privea în automobilele care treceau pe lângă el. A oprit o maşină cu nr. de piaţă, a ţinut-o cam 10 minute, i-a dat drumul, iar la un moment dat a dispărut şi el intrând într-o clădire din acea stradă[862].

În după-amiaza aceleiaşi zile (14 mai 1942), Farcaş a revenit la domiciliul său, însă „Iancu" plecase. Spre seară l-a vizitat şi Pavel Ştefan care a rămas până a doua zi pentru a asculta radiourile clandestine. Cei doi au stat de vorbă până în noapte târziu, ajungând la concluzia că „Iancu" regreta profund atitudinea pe care a avut-o faţă de conducere şi că se afla într-o „fază demoralizatoare".

La patru zile de la despărţirea de Pavel Ştefan, Farcaş a fost vizitat de un om de încredere al lui „Iancu" (nu-i cunoaştem numele) şi de către soţia sa, Ronea Gheorghiu alias „Florica" – instructoare a CC al PCdR şi legătura lui Constantin Carp cu organizaţiile din teritoriu (era pentru prima oară când Farcaş o vedea). Femeia i-a spus că soţul său a „căzut" chiar în ziua în care plecase de la domiciliul lui Farcaş. Totodată, „Florica" l-a rugat să înştiinţeze şi conducerea Judeţenei pentru a-i procura banii necesari procesului şi unor eventuale „şperţuri" Ulterior, Farcaş i-a înştiinţat pe Pavel Ştefan, Petrea Nicolae şi Constantin Carp. După câteva zile, „Florica" l-a vizitat din nou pe Farcaş, plângându-i-se că nu a primit niciun ban de la „Apărarea Patriotică" şi că ar fi cazul să apeleze la Remus Koffler (responsabilul resortului financiar al partidului), care îi promisese în trecut sprijinul. Acesta s-a ţinut de promisiune şi, conform spuselor lui Farcaş, i-ar fi înmânat banii necesari în patru tranşe[863]. Koffler i-a declarat lui Farcaş că banii nu proveneau din bugetul partidului, ci din bugetul său personal. Ceea ce ne face să îl bănuim pe Foriş că nu a dorit

862 *Ibidem,* f. 35.

863 *Ibidem,* ff. 38-39.

să-şi sprijine vechiul rival politic[864]. Banii au ajuns la destinaţie prin intermediul lui Farcaş care i-a predat Ronei Gheorghiu şi Ivankăi Sarisky (instructoare a CC al PCdR, sora lui Petre Gheorghe şi „tehnica" lui Constantin Carp – 1941) în cadrul unor întâlniri conspirative. Până la începutul anului 1942, cele două activiste au asigurat legătura permanentă dintre Constantin Carp şi Petre Gheorghe.

Iată cum îşi amintea sora lui Petre Gheorghe, Ivanka Sarisky, implicarea fratelui său în această afacere. Pe 15 decembrie 1952, Ivanka Rudenko[865] declara că la începutul

---

864În ziua de 15 decembrie 1943 o bună parte a arhivei partidului, care era adăpostită într-o vilă din strada Crângului nr. 15 a căzut în mâinile Siguranţei dimpreună cu locatarii imobilului (soţii Vexler). În ultima zi a anului 1943, SSI a elaborat o notă referitoare la această preţioasă „captură". În document se preciza că potrivit actelor privind gestiunea fianciară a partidului identificate în arhiva din strada Crângului: „în cursul anului 1942 întregul Comitet Central al Partidului Comunist cheltuia pentru toate resorturile sale circa 1.500.000 lunar" iar „în primele 3 luni ale anului 1943, un singur resort al Comitetului Central şi anume acela al Apărării (procese, închisori, lagăre) cheltuieşte circa 1.000.000 lei lunar". ANIC, colecţia 50, dosar 276, ff. 380-381.

865Atât soţia lui Petre Gheorghe, Ronea Gheorghiu alias „Florica", instructoare a CC al PCdR (1940-1942) cât şi sora sa, Ivanka Sarisky alias „Lenuţa", soţia lui Carp Constantin alias „Matei", membră în Comitetul Judeţean al PCdR Ilfov (iun.-dec. 1941) s-au situat de partea conducerii „trădătoare"/ „fracţioniste" a Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR, fiind desărcinate din funcţii, după înlăturarea lui „Iancu" din fruntea organizaţiei. La scurt timp de la condamnarea lui Petre Gheorghe, Ivanka Sarisky s-a despărţit de Constantin Carp din cauza infidelităţilor acestuia şi a refuzului său de a se implica în ajutorarea cumnatului său aflat la ananghie. Mai târziu, după război, ţesătoarea Ivanka Sarisky (n. 28 ian. 1915, oraşul Bazargic, Bulgaria) s-a căsătorit cu Teodor Rudenko (locţiitor al ministrului Afacerilor Externe, şef de

lunii februarie 1942, „Iancu” i-ar fi povestit lui Constantin Carp despre întrevederea pe care a avut-o cu primul emisar venit din Bulgaria. În acea perioadă, „Iancu” se afla în dizgraţia conducerii partidului şi era dornic de reabilitare. El i-ar fi solicitat sfatul lui Carp în acest caz, întrucât bulgarul avea nevoie de un răspuns categoric din partea PCdR şi tatona terenul în vederea iniţierii unor sabotaje pe Valea Prahovei şi podul de la Cernavodă. Carp nu i-a oferit niciun

---

Secţie la CC al PMR şi ambasador al RPR în China şi Vietnam-anii ’50). A ocupat diverse funcţii în aparatul de partid: instructoare a CC al PCR pe lângă Comitetul regional Dobrogea al PCR (1945), şefă a Secţiei muncii de partid în rândul femeilor a CC al PMR şi membră în Biroul Comitetului Regional Bucureşti al PMR (anii ’50). La rândul ei, croitoreasa Ronea Gheorghiu, născută Peisahovici (n. 15 iul. 1912, oraşul Leova, raionul Cahul, Republica Moldova) datorită trecutului său politic în mişcarea comunistă va ocupa mai multe funcţii pe linie de partid şi de stat în anii ’50-’60: şefă de sector şi adjunctă a preşedintelui Comsiei Controlului de Partid de pe lângă CC al PMR (anii ’50); directoare a Direcţiei personal, secretariat şi gospodărie din Comitetul Geologic (1 iun. 1961). În iunie 1955, Ronea Gheorghiu, vicepreşedintă a Comsiei Controlului de Partid a trimis şefului Secţiei externe a CC al PMR o adresă prin care solicita iniţierea formalităţilor în vederea efectuării unei călătorii, alături de fiul său, Petre Gheorghiu, la familia sa stabilită în Chişinău (URSS). Nu ştim dacă băiatul a rezultat din căsătoria cu răposatul soţ, dar mai mult ca sigur că numele acestuia este legat de memoria „eroului”. Aşa cum reiese şi din funcţiile enumerate mai sus, ambele ilegaliste au deţinut poziţii importante în timpul lui Gheorghiu-Dej. Promovarea lor în ierarhia partidului poate fi explicată şi prin prisma conflictelor pe care acestea le-au avut cu Foriş (adversarul lui Dej) în timpul războiului. Odată cu accederea lui Ceauşescu în fruntea partidului şi reabilitarea politică a lui Ştefan Foriş, carierele politice ale celor două vechi ilegaliste au ajuns la final. ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică (dosare anexe), dosar 67/1956, f. 22. ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie (dosare anexe), dosar 149/1961,

răspuns[866]. În aprilie, atunci când al doilea agent bulgar a luat legătura cu Nicolae Atanasoff, „lancu" l-ar fi întrebat din nou pe Carp cum să procedeze şi dacă ar fi oportun să se prezinte la întâlnire. Carp l-ar fi sfătuit să accepte, în ciuda faptului că „lancu" nu era pe deplin convins de buna credinţă a bulgarului. În cele din urmă, Gheorghe s-a hotărât să-l întâlnească pe bulgar, dar a lăsat să treacă câteva zile, întrucât în Bucureşti se zvonea că în jurul zilei de 1 mai, autorităţile vor opera arestări în rândul filo-englezilor şi comuniştilor, urmând să însceneze un mare proces care avea să se soldeze cu mai multe pedepse capitale.

Văzând că partidul îl menţine pe „linie moartă", neîncredinţându-i nicio sarcină, Gheorghe a hotărât, cu toate riscurile, să-l abordeze pe agentul bulgar cu scopul de a iniţia acţiuni de sabotaj. Potrivit surorii sale, „lancu" şi-a prevăzut sfârşitul. El i-ar fi declarat cu puţin timp înainte de arestare: „Ştiu că o să mor, dar partidul cel puţin se va curăţa de duşmani"[867].

În opinia Ivankăi Rudenko, principalul responsabil de „căderea" fratelui său a fost Constantin Carp, care l-ar fi „predat" Siguranţei. De asemenea, sora lui „lancu" îl învinovăţea şi pe Ştefan Foriş pentru că a refuzat să organizeze şi să susţină financiar apărarea lui Gheorghe la proces, ameninţându-i cu excluderea din *Mişcare* pe toţi cei care i-ar fi oferit sprijin[868].

---

vol. 1, f. 16. ANIC, fond CC al PCR-Secţia organizatorică, dosar 117/1955, f. 26.

866 Declaraţia Ivankăi Rudenko dată la Bucureşti în ziua de 15 decembrie 1952. ACNSAS, fond Documentar, dosar 19, vol. 12, f. 172.

867 *Ibidem.*

868 *Ibidem.* Este posibil ca Ştefan Foriş să fi refuzat să sprijine financiar apărarea lui Petre Gheorghe, deşi la acea dată partidul dispunea de resurse financiare uriaşe provenite în special de la unii industriaşi ai vremii (de ex. Emil Calmanovici, Jacques Berman sau Alexandru Ştefănescu). Alegaţiile rudelor lui „Iancu" au fost

Desigur, nu există niciun indiciu care să confirme colaborarea dintre Carp şi Siguranţă sau SSI, dar declaraţia sorei lui „Iancu" datează din perioada în care toţi apropiaţii fostului lider al PCdR (Ştefan Foriş) erau căzuţi în dizgraţie sau arestaţi (Lucreţiu Pătrăşcanu, Victoria Sârbu, Petrea Nicolae, Constantin Carp, Remus Koffler etc.). Putem afirma că Ivanka şi-a păstrat opiniile ferme pe care le-a avut în privinţa lui Foriş, după arestarea fratelui său. În urma îndepărtării lui Gheorghe din partid, Ivankăi i s-a cerut predarea legăturilor, fiind apoi sechestrată într-o casă timp de o lună de zile pentru a fi împiedicată să ia legătura cu fratele său[869].

Arestarea şi ancheta

Pentru a pătrunde cât mai mult în „măruntaiele" acestui caz, am cercetat dosarul anchetei întocmit de SSI[870], confruntând informaţiile din dosar cu declaraţiile fostului tovarăş al lui „Iancu", Nicolae Atanasoff şi ale lui Ivan Rasnatovschi (prezente în acelaşi dosar), un fost curier al reţelei de spionaj comuniste controlate de Consulul sovietic din Varna. Trebuie spus că în dosar nu se găseşte nicio declaraţie semnată de Petre Gheorghe, întrucât în timpul cercetărilor a refuzat să

combătute cu vehemenţă de către Victoria Sârbu, fosta „tovarăşă de viaţă" a lui Foriş, care în timpul anchetei Lotului „Pătrăşcanu" ar fi afirmat că partenerul ei ar fi făcut tot ceea ce i-a stat în putinţă pentru a-l salva pe Petre Gheorghe (inclusiv oferirea de sprijin financiar). Mulţumesc istoricului Cristina Diac pentru această informaţie.

869 „Declaraţie semnată de K (Ivanca Rudenco) privind activitatea lui Ştefan Foriş, relaţiile acestuia cu Petre Gheorghe-1943". ANIC, colecţia Documente elaborate de deţinuţii comunişti şi socialişti din închisori şi lagăre, 1923-1945 (în continuare colecţia 55), dosar 405, f. 6.

870 ANIC, fond 96, dosar 676.

colaboreze cu anchetatorii săi, aşa cum procedase şi în trecut cu prilejul numeroaselor arestări suferite (nu le-a oferit nici măcar ultima adresă la care domicilia în momentul arestării)[871].

În martie 1942, în Bulgaria au fost arestaţi câţiva funcţionari ai Consulatului sovietic din Varna şi ai Legaţiei sovietice din Sofia, care culegeau informaţii pentru serviciile secrete sovietice. În cursul cercetărilor a reieşit că pe lângă reţeaua de spionaj demantelată, sovieticii mai primeau informaţii şi de la o fracţiune cu ramificaţii în Partidul Comunist Bulgar. Gruparea era alcătuită din membri şi simpatizanţi ai Partidului Comunist Bulgar proveniţi în special din Dobrogea (Entscho Popoff, Tito Grigoroff Schagarowski, Dimiter Nedelceff Snamenoff, Stoian Alexieff şi Simeon Kiriloff) şi un emigrant rus alb (Ivan Rasnatovschi), fiind controlată de însuşi secretarul Consultatului sovietic din Varna, Plakutin. Acesta le trasase sarcini precise privind cercetarea şi culegerea de informaţii referitoare la portul Constanţa (apărare antiaeriană, planurile rezervoarelor de petrol, rapoarte despre efectele bombardementelor sovietice etc.) şi despre posibilitatea iniţierii unor acţiuni de sabotaj la Ploieşti şi Constanţa.

În urma anchetei a reieşit că după declanşarea ostilităţilor pe Frontul de Est, Plakutin l-a contactat pe Tito Grigoroff Schagarowski cu scopul de a-l trimite în România pentru a verifica măsurile de securitate de la Podul

871 După 23 august 1944, biografii lui Petre Gheorghe se vor prevala de acest aspect, susţinând că inculpatul era total nevinovat, întrucât între coperţile dosarului alcătuit în timpul cercetărilor, nu se regăseşte nicio declaraţie a arestatului. Pentru a crea mitul eroului/rezistentului aceştia au omis cu bună ştiinţă să ia în seamă celelalte mărturii prezente în dosar sau să confrunte documentele cu amintirile foştilor săi tovarăşi din Comitetul Judeţean Ilfov al PCdR.

Cernavodă şi iniţierea unor acţiuni de sabotaj pe Valea Prahovei. Schagarowski s-a temut să preia sarcina, dar l-a contactat pe un apropiat din *mişcare,* Entscho/Enciu Popoff (n. 1914), croitor din Bazargic/Dobrici, care fusese condamnat în trecut pentru activităţi comuniste (pe teritoriul României). La rândul său, Popoff a refuzat, considerând că misiunea era mult prea riscantă, însă i-a recomandat două legături în România: croitorul bucureştean Nicolae Atanasoff, domiciliat în strada Petre Maior nr. 78 şi proprietar al unui atelier de croitorie situat pe strada I. G. Duca nr. 7, şi cizmarul Vasile Kristeff alias „Vasile Mircea" din Ploieşti.

În august 1941, Schagarowski a reuşit să recruteze un emigrant analfabet (Ivan Rasnatovschi[872]), care locuia într-o comună din apropierea oraşului Dobrici/Bazargic (Armalâc). Amândoi s-au deplasat la Consulatul sovietic din Varna, unde Schagarowski i l-a prezentat lui Plakutin, spunându-i că acesta era dispus să efectueze misiuni de spionaj în România contra unor sume de bani. Cu acest prilej, Plakutin l-a întrebat pe Schagarowski dacă îl cunoaşte pe un anume „Peter Pehlivanof", însă acesta i-a răspuns negativ. La sfârşitul întâlnirii ambii au primit de la Plakutin câte 500 de leva şi 5000 de lei, iar lui Rasnatovschi i s-au dat indicaţii clare pentru prima misiune pe care trebuia să o efectueze în România. Rasnatovschi urma să ia legătura cu „Pehlivanof" prin intermediul croitorului Atanasoff în vederea stabilirii unui canal de comunicare cu Bucureştiul.

Prima dată când Ivan Rasnatovschi a încercat să-l contacteze pe „Pehlivanof" a fost în toamna anului 1941

872Ivan Simionov Rasnatovschi (n. 10 iun. 1907, com. Dragulea, Ismail), ţăran bulgar analfabet, căsătorit cu Maria Rasnatovschi, născută Iencova, cu care a avut doi copii minori. Ivan Rasnatovschi provenea dintr-o familie numeroasă săracă, având patru surori şi trei fraţi. A satisfăcut serviciul militar obligatoriu la Regimentul 28 Infanterie în perioada 1929-1930, fiind lăsat la vatră cu gradul de soldat.

(probabil în noiembrie). Nicolae Atanasoff îşi amintea în timpul detenţiei că în acea perioada a fost vizitat la domiciliu de un „individ urât, mic, sbârcit la faţă cu numele Ioan" despre care nu ştia sigur dacă era bulgar sau găgăuz[873]. Acesta (Ivan Rasnatovschi) l-a întrebat de „Gheorghiţă" şi l-a rugat să-i faciliteze rapid o întâlnire. Atanasoff l-a găzduit peste noapte, însă nu a reuşit să-l contacteze pe „Iancu". A doua zi, Rasnatovschi a plecat precipitat, spunându-i că nu-l mai poate aştepta.

În decembrie 1941, Rasnatovschi a trecut din nou graniţa ilegal şi s-a îndreptat către Medgidia, unde, pe baza unei parole, urma să intre în contact cu un curier sosit de la Bucureşti. Acesta trebuia să-l conducă în Bucureşti pentru a-l întâlni pe Atanasoff sau „Pehlivanoff".

Rasnatovschi a plecat la Medgidia, însă curierul nu a sosit la punctul de întâlnire. Conform planului de rezervă, Rasnatovschi s-a deplasat la Bucureşti pentru a lua legătura din nou cu Nicolae Atanasoff.

Ajuns în Capitală, Rasnatovschi a fost găzduit timp de două zile de către Atanasoff. De această dată, Nicolae Atanasoff l-a cazat pe Rasnatovschi chiar în atelierul său de croitorie. Între timp, Atanasoff îl avertizase pe Gheorghe că a fost căutat de un curier venit special tocmai din Bulgaria. Nici de această dată Atanasoff nu a izbutit să le mijlocească celor doi o întrevedere. După două zile de aşteptare, Rasnastovschi s-a despărţit de Atanasoff, iar la plecare i-a lăsat acestuia o fotografie cu portretul său, pe spatele căreia a scris un mesaj către „Pehlivanof" Acestuia îi transmitea că îl va aştepta între 22 şi 27 decembrie 1941 la Medgidia, întrucât consulul sovietic din Varna dorea să-i vorbească. Ulterior, Nicolae Atanasoff i-a arătat fotografia lui Gheorghe, care l-a rugat să meargă chiar el la Medgidia, deoarece el era

873Declaraţie dată de Nicolae Atanasoff în faţa căpitanului magistrat Camil Bărbulescu (28 mai 1942). ANIC, fond 96, dosar 676, ff. 18-19.

prins cu diverse treburi în Capitală.

A doua zi după Crăciun, Atanasoff a plecat la Constanţa, spunându-i soţiei că trebuia să achiziţoneze nişte caşcaval şi rahat pentru Anul Nou. După o noapte petrecută în Constanţa, la un fost camarad (Ismail) pe care-l cunoscuse în timpul concentrărilor din 1939 şi 1940, Atanasoff s-a deplasat la Medgidia.

Rasnatovschi, care trecuse din nou frontiera cu sarcini precise de la Schagarowski, l-a întâlnit pe Atanasoff în piaţa centrală din Medgidia. După ce i-a înmânat o scrisoare din partea lui Schagarowski, Rasnatovschi s-a arătat dezamăgit de absenţa lui „Pehlivanoff", pe care spera să-l convingă să-l însoţească la Varna pentru a lua legătura cu Plakutin[874]. Atanasoff a motivat absenţa lui „Pehlivanoff" cu programul încărcat al acestuia şi l-a rugat să vină cu el în Capitală unde, de această dată, avea să facă toate demersurile necesare pentru a-l întâlni.

Cei doi s-au urcat în tren, în vagoane separate, şi au plecat către Bucureşti. La atelierul de croitorie al lui Atanasoff, Rasnatovschi a rămas timp de două nopţi în speranţa că acesta va reuşi în cele din urmă să mijlocească întrevederea. Nici de această dată nu s-au întâlnit, Atanasof

874Se pare că şi PCdR-ul îşi dorea stabilirea de legături cu Partidul Comunist Bulgar şi diplomaţii sovietici. Într-o scrisoare conspirativă din 1943 un anume „Cristian" declara că Petre Gheorghe i s-ar fi confesat înainte de execuţie, recunoscând greşelile comise în disputa cu Foriş şi că, după excluderea sa din *Mişcare,* „i s-a pus în vedere de către un om din cond. (conducerea partidului-n.a.) să plece în Bulgaria. În acest scop i s-a dat legătura cu un bulgar care în loc să discute cu el modalitatea de a trece frontiera, a început să discute neceseităţile de organizare de acte teroriste. A adus la cunoştinţă acest lucru cond., i s-a răspuns că este ceva natural". Conform acestei relatări, conducerea partidului a fost la curent tot timpul cu mişcările emisarior bulgari veniţi în România. ANIC, colecţia 55, dosar 402, f. 1.

spunându-i sec lui Rasnatovschi că „Pehlivanoff” nu a reuşit să-şi facă timp pentru a-l vedea. Însă Atanasoff i-a înmânat o nouă scrisoare din partea lui „Pehlivanoff” pe care trebuia să i-o predea lui Schagarowski. În prima jumătate a lunii ianuarie 1942, Rasnatovschi a părăsit dezamăgit atelierul de croitorie, având asupra sa misiva care a ajuns la destinaţie chiar a doua zi.

În februarie 1942, folosindu-se ca şi până atunci de un buletin fals pe care i-l dăduse Schagarowski, Rasnatovschi a plecat pentru ultima dată în România prin punctul de frontieră de la Cerchez (în apropiere de Cara Omer, azi oraşul Negru Vodă, judeţul Constanţa). De această dată, pe lângă o scrisoare pe care urma să i-o dea lui „Pehlivanoff”, via Atanasoff, Rasnatovschi primise de la Schagarowski şi o serie de instrucţiuni verbale. El trebuia să-i întrebe pe „Pehlivanoff” şi apropiaţii săi asupra stadiului culegerii de informaţii referitoare la zona petroliferă Valea Prahovei. Se pare că spionajul sovietic din Varna era nemulţumit şi exasperat de absenţa acţiunilor de sabotaj din România.

Rasnatovschi s-a îndreptat direct către prăvălia lui Atanasoff din Bucureşti, unde, în aceeaşi seară a reuşit să-l întâlnească pe Petre Gheorghe. După confruntarea parolelor, Rasnatovschi i-a înmânat scrisoarea, spunându-i că a fost trimis de Schagarowski şi Popoff. A doua zi, Rasnatovschi şi Gheorghe au participat la o şedinţă secretă, care a avut loc într-o casă conspirativă din Bucureşti (la întrunirea secretă au mai luat parte o femeie şi un bărbat pe care Rasnatovschi nu-i cunoştea). Din declaraţia lui Rasnatovschi existentă la dosarul cauzei reiese că Gheorghe a schimbat cu aceştia diferite mesaje secrete, asigurându-i totodată de fidelitatea sa şi de dorinţa de a i se încredinţa anumite sarcini speciale. În dimineaţa următoare, Gheorghe şi cu Rasnatovschi au părăsit imobilul şi s-au îndreptat către atelierul lui Atanasoff.

A doua zi, cei trei s-au îmbarcat într-un tren cu destinaţia Medgidia. Aici, Gheorghe şi Athanasoff i-au arătat

lui Rasnatovschi o casă mică amplasată în apropierea unei cazărmi în care locuia un bătrân pe nume „Simeon”. Acesta urma să fie pe viitor legătura dintre Petre Gheorghe, Athanasoff şi Consulatul sovietic din Varna, via Rasnatovschi (s-a fixat chiar şi parola: „Sunt din Cara Omer şi vreau să vorbesc cu Petre sau Nicu”). La despărţirea de Rasnatovschi, „Pehlivanoff” i-a înmânat o scrisoare pe care acesta trebuia să i-o predea lui Plakutin, via Tito Grigoroff Schagarowski. Se pare că misiva conţinea o schiţă cu perimetrul de pază al podului de la Cernavodă şi răspunsul lui Gheorghe referitor la solicitările lui Schagarowski de a iniţia operaţiuni de sabotaj. „Pehlivanoff’ îi transmitea lui Schagarowski că era practic imposibil să te apropii de podul de la Cernavodă sau câmpurile petrolifere de pe Valea Prahovei din cauza măsurilor de securitate sporite.

Rasnatovschi a trecut frontiera ilegal prin acelaşi punct de trecere (de lângă Cara Omer), ajungând a doua zi la Bazargic, unde i-a înmânât lui Schagarowski epistola cu pricina. În cursul lunilor februarie şi martie 1942, Schagarowski l-a contactat în câteva rânduri pe Rasnatovschi, rugându-l să treacă din nou în România pentru a-i înmâna lui „Pehlivanoff” noile instrucţiuni trasate de consulul sovietic. Rasnatovschi a refuzat de fiecare dată, declarându-se nemulţumit de sumele de bani pe care aceştia i le ofereau în raport cu periculozitatea misiunilor.

În ziua de 6 aprilie 1942, Rasnatovschi a fost arestat de poliţia bulgară la domiciliul său din comuna Armalâc. După scurta anchetă preliminară a poliţiştilor bulgari din Sofia, Rasnatovschi a fost predat Poliţiei Secrete de Campanie Germane. La finalizarea cercetărilor, germanii l-au înaintat Secţiei juridice a SSI în vederea lămuririi unor aspecte referitoare la ramificaţiile din România ale reţelei de spionaj coordonate de secretarul consulului sovietic Vinogradov, Plakutin.

În urma informaţiilor obţinute în cursul cercetărilor

preliminare (vezi arestările operate la sfârşitul lunii martie 1942), organele de contrainformaţii germane şi bulgare au pus la cale un plan care prevedea atragerea într-o capcană a celorlalţi membri ai reţelei aflaţi pe teritoriul României. Înscenarea îi viza pe Nicolae Atanasoff şi Petre Gheorghe. Coordonarea întregii operaţiuni avea să fie efectuată de Poliţia Secretă de Campanie Germană din Bulgaria – Geheime FeldPolizei (structura de contraspionaj a Wehrmacht-ului).

În acest sens, Rasnatovschi a fost înlocuit cu un bulgar (din documente nu reiese numele sau criptonimul acestui informator/ agent) care urma să se deplaseze la „Simeon" din Medgidia sau direct la Nicolae Atanasoff pe care, după furnizarea parolei, trebuia să-l roage să-i facă legătura cu „Pehlivanoff".

Conform „combinaţiei informative" stabilite, pe 25 aprilie 1942, bulgarul s-a prezentat la atelierul de croitorie din Bucureşti deţinut de Nicolae Atanasoff, spunându-i acestuia că are să-i comunice ceva important. Crezând că vizitatorul vine din partea fratelui său, Marin Atanasoff, Nicolae l-a rugat pe necunoscut să revină în ziua următoare. A doua zi, agentul i-a spus că nu a fost trimis de Marin Atanasoff, ci de o persoană cu o mai mare influenţă în *Mişcare* şi că doreşte să ia legătura cu „Pehlivanoff". Athanasoff i-a promis că îi va face legătura cu Gheorghe, declarându-i că în ultima vreme acesta avea unele probleme în partid de unde fusese destituit. Totodată, i s-a plâns că ultimul curier venit din Bulgaria (Ivan Rasnatovschi), nu a reuşit să stabilească o legătură solidă cu Plakutin, fiind cam „prost de fel"[875]. Atanasoff i-a mai spus agentului că Petre Gheorghe şi „bulgarii" din PCdR erau foarte nemulţumiţi de „Ungurul" din fruntea partidului pe care-l calificau drept „troţchist", bănuindu-l şi de colaborarea cu Siguranţa.

875 ANIC, fond 96, dosar 676, f 10.

La finalul întrevederii, agentul i-a înmânat lui Atanasoff 1.000 de lei pentru a-i aranja o întâlnire cu „Pehlivanoff”.

În zilele de 27, 28, 29 şi 30 aprilie 1942 bulgarul a revenit la atelierul de croitorie din strada I. Gh. Duca nr. 7, însă Atanasoff i-a mărturisit că l-a găsit foarte greu pe „Pehlivanoff” care s-ar fi arătat deosebit de reticent în a-l întâlni. Atanasoff i s-a plâns agentului că în România, acţiunile de sabotaj erau practic imposibil de organizat, de aceeaşi părere fiind şi „Pehlivanoff”. În acest sens chiar el se deplasase la podul de la Cernavodă pentru a se edifica asupra măsurilor de pază şi supraveghere. Cu toate acestea, nici el şi nici Gheorghe nu erau hotărâţi să renunţe. Atanasoff i-a relatat că în urmă cu câteva luni, Gheorghe îi înmânase nişte tuburi cu explozibil care aparţinuseră unei „grupe de luptă” formată din evrei şi care fusese destructurată de autorităţi (cel mai probabil se referea la grupul „Kornhauser – Paneth”).

Bulgarul nu a renunţat la ideea de a-l întâlni pe Gheorghe şi a plusat, oferindu-i lui Athanasoff 15.000 de lei în schimbul unei noi încercări de a-l convinge pe cel vizat să accepte o întrevedere. În mod surprinzător, insistenţa agentului nu i-a ridicat prea multe semne de întrebare lui Atanasoff, deşi el îşi oferise serviciile în locul lui „Pehlivanoff’, fiind gata să plece la Constanţa sau Valea Prahovei pentru a culege informaţiile militare de care era nevoie.

În cele din urmă, în seara zilei de 4 mai 1942, Petre Gheorghe a venit să-l cunoască pe agentul de care-i vorbise Atanasoff. Văzând că agentul cunoaştea parola de identificare, „lancu” a devenit mai puţin precaut şi a acceptat să vorbească deschis. I s-a plâns de marginalizarea sa în partid şi şi-a amintit cu nostalagie de călătoriile întreprinse prin Europa din ordinul lui Gheorghe Dimitrov. Totodată, Gheorghe i-a destăinuit bulgarului că plănuia să arunce în aer câteva ateliere de la Uzinele „Rogifer” („Malaxa”), unde

introdusese deja o cantitate de explozibil cu ajutorul a 10 muncitori care lucrau acolo (atentatul era programat pentru data de 20 mai 1942). De succesul operaţiunii depindea sosirea unui expert în explozibili care însă nu îşi făcuse apariţia până la acea dată, aşa cum se stabilise. Gheorghe i-a mai relatat agentului că se afla în posesia unei cantităţi de explozibil însemnată, rămasă de pe urma „căderii" grupului „Kornhauser – Paneth", însă aceasta era insuficientă pentru a iniţia acţiuni de amploare. Bulgarul l-a asigurat că poate conta pe sprijinul său.

La rândul său, pentru a-i câştiga încrederea cât mai repede, agentul i-a livrat „legenda" pe care fusese instruit să o ofere în momentul stabilirii contactului. Astfel, bulgarul s-a prezentat ca fiind agent al serviciilor de informaţii britanice, spunându-i că toate informaţiile referitoare la cei doi interlocutori le obţinuse prin intermediul spionajului sovietic care îşi avea baza la Consulatul URSS din Varna.

Nefiind pe deplin convins de spusele misteriosului emisar, Petre Gheorghe i-a spus că, înainte de a trece la efectuarea unor operaţiuni subversive, va trebui să se consulte cu „Ungurul" (Ştefan Foriş). În momentul despărţirii, agentul i-a înmânat lui Gheorghe 15.000 de lei, spunându-i că-l aşteaptă cât mai repede cu un răspuns ferm.

După o săptămână (12 mai), agentul s-a reîntâlnit cu Atanasoff căruia i-a declarat că procurase explozibilul solicitat şi că aştepta răspuns urgent din partea lui „Pehlivanoff". Bulgarul i-a mai relatat că persoana care îi furnizase explozibilul îi transmisese neliniştea superiorilor săi din Bulgaria faţă de absenţa acţiunilor de sabotaj din România.

Atanasoff s-a declarat neputincios şi i-a comunicat agentului că „Pehlivanoff" se menţine pe poziţia iniţială de a nu întreprinde nimic fără acordul şefului PCdR, iar acesta, la rândul lui, interzisese în mod categoric stabilirea de contacte cu emisarii care deţineau alt tip de parole, decât cele

stabilite de Secretariatul CC al PCdR. Bulgarul nu a renunţat şi i-a promis lui Athanasoff că îi va cumpăra o casă în Bucureşti, în schimbul mijlocirii unei ultime întâlniri. De asemenea, în schimbul sumei de 5.000 de lei „agentul cu ochelari", aşa cum l-a descris Atanasoff în timpul anchetei, l-a rugat să meargă la Constanţa şi să culeagă informaţii militare referitoare la prezenţa trupelor germane din oraş şi a unor submarine italiene aflate în port.

Atanasoff a acceptat şi, pe 17 mai 1942 a plecat la Constanţa de unde s-a întors chiar a doua zi. Sosind acasă, soţia sa i-a transmis că „Gheorghiţă" trecuse pe la prăvălie şi întrebase de el, însă aceasta l-a dat afară, spunându-i că nu mai vrea să-l vadă şi să audă de treburile suspecte/ necurate de care se ocupa.

În aceeaşi zi (17 mai 1942), pe la atelierul de croitorie trecuse şi agentul bulgar, însă nu se intersectase cu Gheorghe.

Între timp, prin intermediul unui alt colaborator, Poliţia Secretă de Campanie Germană i-a furnizat agentului un baton de ciocolată în care fusese introdusă o cantitate de 120 de grame de explozibil. Încărcătura urma să fie predată de agent lui Athanasoff cu proxima ocazie pentru ca acesta să i-o remită mai departe lui „Pehlivanoff" în vederea folosirii ei la operaţiunea de la Uzinele „Rogifer" Mostra trebuia să-i fie prezentată lui Gheorghe ca fiind venită pe filiera „Intelligence-ului" britanic şi, în cazul în care s-ar fi arătat mulţumit de ea, alte „pachete" ar fi urmat să-i fie furnizate.

În ziua de 19 mai, agentul a revenit la prăvălie, acolo unde Atanasoff i-a oferit câteva cărţi poştale pe care scrisese tot ceea ce văzuse la Constanţa. În timp ce discutau în atelier, şi-a făcut apariţia în mod inopinat „Pehlivanoff", care se hotărâse în cele din urmă să accepte oferta bulgarului şi să treacă la acţiuni concrete. Agentul i-a arătat „mostra" la vederea căreia „Pehlivanoff" s-a declarat mulţumit, adăugând că ar mai avea nevoie de un lichid special cu care să distrugă

lagărele unor locomotive. Mai mult, „Pehlivanoff” i-a vorbit agentului de un depozit de la periferia Capitalei şi de un parc de locomotive, acolo unde avea la dispoziţie doi oameni gata de acţiune. Întrevederea nu a durat decât 30 de minute. Cei trei au stabilit să se revadă în acelaşi loc peste câteva ore.

Seara, „Pehlivanoff” a avut o nouă ezitare. I-a spus agentului să mai aştepte puţin timp, întrucât peste doar două zile avea fixată o întâlnire cu „Ungurul” şi atunci îi va putea comunica hotărârea definitivă în privinţa demarării operaţiunilor. După 30 de minute, cei trei au părăsit prăvălia. Atanasoff s-a despărţit de ei în Piaţa Mussolini (fostă Romană), spunându-i lui „Pehlivanoff”, în limba română, să aibă încredere în agent (Athanasoff se grăbea să ajungă la cinematograful „Unic” din Piaţa Filantropia, unde era aşteptat de soţie). În următoarele cinci minute, Petre Gheorghe şi agentul au fost reţinuţi de organele SSI (se subînţelege că cel din urmă a fost arestat doar pentru a nu i se deconspira adevărata misiune). Atanasoff a fost lăsat în libertate până a doua zi, întrucât nu apucase să-şi centralizeze toate informaţiile referitoare la obiectivele economice şi militare pe care le văzuse la Constanţa. Pe 20 mai 1942, Atanasoff şi agentul, care fusese eliberat după câteva zeci de minute, s-au reîntâlnit la atelier, de unde au pornit către un local de pe Bulevardul Nicolae Bălcescu. Atanasoff i-a oferit agentului o nouă carte poştală pe care-şi notase ultimele amintiri de la Constanţa. După ce l-a „stors” de informaţii, agenţii SSI au intervenit şi i-au arestat pe amândoi.

Ulterior, în ziua de 24 aprilie 1942, Ivan Rasnatovschi a fost adus la Bucureşti de poliţiştii bulgari pentru a fi cercetat în legătură cu arestarea lui Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasoff.

Cei trei reţinuţi au fost depuşi la Închisoarea militară „Malmaison” de pe Calea Plevnei, nr. 139. Acest loc de deţinere se afla în subordinea Secţiei de Poliţie Judiciară

Militară a Direcţiei Justiţiei Militare pendinte de Ministerul Apărării Naţionale şi îşi avea sediul central (birourile) pe Intrarea Sf. Ştefan, nr. 4 din Bucureşti. În fapt, Poliţia Judiciară Militară era titulatura publică (de acoperire) sub care funcţiona Secţia juridică a SSI[876]. Ofiţerii magistraţi care activau aici aveau o dublă subordonare: din punct de vedere administrativ se aflau sub ordinele Direcţiei Justiţie Militară a MApN (notările, aprecierile/calificativele şi înălţările în grad depindeau de această structură), iar din punct de vedere operativ, funcţionau sub comanda SSI.

Cercetările nu au fost conduse de Poliţia de Siguranţă, întrucât suspecţii de dezertare, sabotaj, spionaj şi trădare intrau în aria de investigaţii a Secţiei de Poliţie Judiciară Militară (Secţia juridică a SSI)[877]. Potrivit dispoziţiilor Marelui Stat Major, în cazul în care Jandarmeria, Poliţia sau Siguranţa arestau suspecţi bănuiţi de infracţiunile sus-menţionate acestea erau obligate să anunţe telefonic organele Secţiei de Poliţie Judiciară Militară în vederea preluării cercetărilor[878].

876Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, Asul serviciilor secrete româneşti. Memorii 1916-1944,* Editura Roza Vânturilor şi Editura R.A.I., Bucureşti, 1994, pp. 176-177.

877Detalii despre înfiinţarea Secţiei de Poliţie Judiciară Militară (martie 1941). Această structură funcţiona în afara prevederilor legale, întrucât ea nu fusese prevăzută în legea de organizare a SSI. vezi la ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar 12/1935, f. 77 şi f. 93.

878Potrivit unui raport întocmit de SSI, în perioada 1 iunie-31 iulie 1942 au fost arestaţi şi înaintaţi curţilor marţiale: 207 de „spioni" şi „terorişti" (182 de bărbaţi şi 25 de femei). Dintre aceştia, 154 activaseră în favoarea URSS, iar 53 de partea Ungariei. Din punct de vedere etnic, situaţia se prezenta astfel: 18 români, 79 ruşi, 20 ucraineni, 39 unguri, 27 bulgari, 11 evrei, 5 germani şi 8 din partea altor naţionalităţi. Această situaţie statistică a fost trimisă către Biroul 2 al Cabinetului Militar al Conducătorului Statului, care a introdus-o în „Buletinul de informaţii militare din 24 august 1942". ANIC,

Ancheta a fost coordonată de către căpitanul magistrat Camil Bărbulescu şi superiorul său direct, locotenent-colonelul magistrat Emil Velciu, şef al Secţiei de Poliţie Judiciară Militară.

În urma documentelor/ informaţiilor furnizate de Poliţia Secretă de Campanie Germană şi a declaraţiilor făcute de Nicolae Atanasoff şi Ivan Rasnatovschi, căpitanul magistrat Camil Bărbulescu a încheiat la data de 18 iulie 1942 un proces-verbal care conţinea concluziile anchetei.

Petre Gheorghe nu a recunoscut nimic, declarând că pe Ivan Rastanovschi l-a văzut pentru prima dată după ce a fost arestat, însă mărturiile celor doi coroborate cu informaţiile furnizate de germani[879] (completate cu declaraţiile agentului şi ale membrilor reţelei de spionaj coordonate de Plakutin – arestaţi în martie 1942) au fost probele pe baza cărora ofiţerul Bărbulescu a decis trimiterea lui Petre Gheroghe şi a lui Nicolae Atanasoff în faţa Curţii Marţiale Ploieşti (la cererea Poliţiei Secrete de Campanie Germană din Bulgaria, Ivan Rasnatovschi a fost retrimis în Bulgaria pentru judecarea lui în lotul spionilor arestaţi în martie 1942):

> Din cele stabilite în cursul cercetărilor, rezultă că toţi trei bănuiţii făceau parte dintr-o organizaţie internaţională cu scopuri teroriste şi de spionaj, ceea ce o confirmă şi tăcerea semnificativă, nemaiîntâlnită pe care a păstrat-o tot timpul Gheorghe Petre Pehlivanoff[880].

---

fond PCM- Cabinet Militar, dosar 355/1942, ff 208-209.

879 În România, întreaga afacere a fost supervizată şi coordonată de către locotenentul Alfred Peterman şi maiorul Waldemar von Gregory, ofiţeri ai organelor de contrainformaţii germane care funcţionau pe lângă Wehrmacht şi Misiunea Militară Germană din România.

880 Proces-verbal din 18 iulie 1942 semnat de către căpitanul magistrat Camil Bărbulescu, ofiţer de poliţie judiciară, delegat al Ministerului Apărării Naţionale. ANIC, fond 96, dosar 676, f. 6.

Procesul-verbal amintit mai preciza că Petre Gheorghe a încercat să se sinucidă în arestul Secţiei de Poliţie Judiciară Militară (adică la Închisoarea Militară „Malmaison").

Astfel, în ziua de 20 iulie 1942, dosarul cauzei împreună cu cei doi suspecţi au fost înaintaţi Parchetului Curţii Marţiale Ploieşti pentru aprofundarea cercetărilor sub aspectul săvârşirii faptelor de „uneltire contra ordinei sociale" şi „crimă de înaltă trădare", infracţiuni care se pedepseau cu moartea sau muncă silnică pe viaţă, conform Codului Penal, Decretului-Lege nr. 236/1941 şi Decretului-Lege nr. 967/1941[881].

La scurt timp după proces, GESTAPO s-a adresat SSI-ului cu rugămintea ca autorităţile române să amâne punerea în aplicare a sentinţei şi de a-l preda pe Gheorghe agenţilor GESTAPO din Bucureşti în vederea anchetării lui într-o altă afacere de spionaj[882] [883].

Organele de informaţii româneşti s-au conformat şi, în a doua jumătate a lunii august 1942, agenţii secreţi germani au descins la Penitenciarul Ploieşti cu scopul de a-l interoga pe Petre Gheorghe.

Revenind la perioada petrecută de Petre Gheorghe la „Malmaison", trebuie să precizăm că acesta a fost maltratat cumplit în timpul detenţiei. Într-un material documentar

881 Vezi Decretul-Lege nr. 236 din 5 februarie 1941 pentru reprimarea faptelor ce pun în primejdie existenţa şi interesele Statului publicat în *Monitorul Oficial,* partea I, nr. 31 din 6 februarie 1941 şi Decretul-Lege nr. 967 din 7 aprilie 1941 privitor la agravarea pedepselor pentru crimele de înaltă trădare şi spionaj publicat în *Monitorul Oficial,* partea I, nr. 86 din 10 aprilie 1941.

882 Nota SSI din 12 august 1942. Pe document se regăseşte apostila şefului SSI, Eugen Cristescu prin care îi ordona locotenent colonelului Emil Velciu să intervină la organele justiţiei militare în vederea amânării sentinţei. ANIC, fond 96, dosar 676, f. 55.

883 ANIC, fond PCM-SSI, dosar 9/1948, f 6.

elaborat în 1948 care viza istoricul SSI, atribuţiile şi schema de personal a instituţiei, se făcea referire şi la abuzurile personalului Secţiei de Poliţie Judiciară Militară. Totodată, se aminteau şi legăturile de prietenie şi bună colaborare instituţională existente între locotenent-colonelul magistrat Emil Velciu şi locotenent- colonelul magistrat Manea Cristea (preşedintele Curţii Marţiale din Ploieşti) aflaţi sub „umbrela" protectoare a generalului magistrat loan Aramă, director al Direcţei Justiţiei Militare din Ministerul Apărării Naţionale. Acest lucru este consemnat şi în memoriile fostului şef al SSI, Eugen Cristescu, care aminteşte şi despre stipendiile oferite de SSI unor magistraţi militari din Direcţia Justiţiei Militare. În documentarul amintit se mai afirmă că ofiţerul Velciu i-ar fi transmis lui Manea că ar fi indicat ca cei doi inculpaţi să primească pedeapsa maximă. Referindu-se la torturarea lui Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasoff documentul menţiona:

> Cu ocazia cercetărilor au fost torturaţi în mod neînchipuit, timp de mai bine de o lună de zile, încât inculpatul Petre Gheorghe nemaiputând suporta aceste torturi a căutat să se sinucidă, tăindu-şi arterele cu un fier de la pat. Aceste torturi s-au făcut din ordinul Colonelului Mag. Velciu Emil şi Cpt. Mag. Bărbulescu Camil şi executat de echipa de tortură mai sus arătată (este vorba de plutonierul adjutant loan Sandu, gardianul Maxim şi dactilograful Condrea-n.n.).

În medalionul publicat în 1957 de către Analele Institutului de Istorie a Partidului, se detaliau supliciile la care a fost supus Petre Gheorghe în timpul anchetei, fără însă a se preciza sursa relatării:

> Petre Gheorghe a fost bătut cu vâna de bou şi a fost ars cu fierul roşu la tălpi, i-au băgat ace sub unghii, i-au smuls părul, i-au rupt coastele, i-au spart clavicula stângă, i-au frânt maxilarele. Douăzeci de zile, necontenit l-au schinguit. Dar nici o declaraţie n-au obţinut călăii. Eroul şi-a dat seama că fasciştii îşi simt sfârşitul şi că, desperaţi, vor să distrugă

partidul[884].

Bătaia deţinuţilor aflaţi la dispoziţia ofiţerilor anchetatori din SSI era o practică obişnuită. Acest lucru a reieşit chiar către sfârşitul regimului Antonescu, atunci când în Închisoarea Militară „Malmaison" a murit, din cauza torturilor, tânărul utecist Dan Lazarovici (10 februarie 1944). În urma anchetei demarate chiar din dispoziţia Mareşalului au ieşit la iveală mijloacele „nepermise" folosite de magistraţii militari din SSI pentru a obţine declaraţiile suspecţilor reţinuţi.

Niculae State, un fost deţinut care a stat în aceeaşi celulă cu Petre Gheorghe la Penitenciarul Ploieşti, a semnat la data de 23 martie 1945 o declaraţie referitoare la perioada petrecută alături de acesta şi Nicolae Atanasoff. Mărturia îi fusese solicitată de către organele centrale de partid în vremea în care Ştefan Foriş se afla sechestrat de tovarăşii săi pentru cercetări.

State declara că Petre Gheorghe i s-a confesat în celulă, spunându-i cum a fost anchetat timp de 3 luni de zile la Închisoarea „Malmaison" din Calea Plevnei nr. 139. Potrivit spuselor lui State, Gheorghe a fost bătut „până la sânge" în repetate rânduri, fiindu-i strivite degetele la uşă pentru a-şi deconspira tovarăşii şi casele de întruniri (la cercetări au participat şi ofiţeri germani şi bulgari).

884„Petre Gheorghe (1907-1943)", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR,* noiembrie-decembrie 1957 (nr. 6/1957), p. 179. Biografiile oficiale ale lui Petre Gheorghe publicate după 1945 sunt realizate fără precizarea surselor, la fel ca în cazul celorlalţi „eroi ai clasei muncitoare". Se subînţelege că cititorul trebuia să aibă încredere deplină în oficioasele regimului şi izvoarele pe care acestea le întrebuinţau. În aceeaşi manieră a fost realizată şi biografia lui Petre Gheorghe publicată de Vasile Vâlcu în 1951. Vasile Vâlcu, *Viaţa eroică a utecistului Petre Gheorghe,* Ediţia a III-a, Editura Tineretului, Bucureşti, 1951.

Gheorghe i-a mai povestit cum a fost atras în cursă de bulgarul care s-a dat drept emisar al Consulatului sovietic din Varna şi care i-a propus să-l însoţească în Bulgaria. În ianuarie 1943, Gheorghe i-a încredinţat câteva scrisori şi o parolă cu care urma să se prezinte pe şoseaua Viilor din Bucureşti, unde avea să fie întâmpinat de sora sau soţia lui. Acestora trebuia să le transmită un mesaj important: „să se ferească de omul cu răni pe mâini că e un agent". Pe declaraţia lui State se regăseşte o rezoluţie a lui Vasile Vâlcu, datată 8 martie 1950, care îl indică pe Constantin Carp ca fiind respectivul „agent".

În finalul declaraţiei, State mărturisea că Gheorghe a avut tot timpul „moralul ridicat" şi că a fost pe deplin conştient că prin sacrificarea sa a salvat vieţile mai multor tovarăşi[885].

Nu ştim dacă declaraţiile lui Nicolae Atanasoff şi Ivan Rastanovschi au fost date sub ameninţarea torturii, întrucât ele converg către aceleaşi concluzii furnizate de organele de informaţii germane şi pe baza cărora SSI-ul a declanşat propriile cercetări. Un lucru este cert, însă. Informaţiile referitoare la contactele stabilite de Gheorghe cu emisarii veniţi din Bulgaria prezente în dosarul cauzei se regăsesc în mare parte şi în declaraţiile foştilor tovarăşi ai lui Gheorghe şi rudelor sale: Alexandru Farcaş, Ivanka Rudenko sau Petrea Nicolae. Legătura dintre Nicolae Atanasoff, Petre Gheorghe şi reţeaua de spionaj sovietică „ghidonată" de Consulatul sovietic din Varna (Vinogradov – Plakutin) este de netăgăduit.

Procesul

Procesul[886] s-a judecat rapid în şedinţă publică pe parcursul

885 Declaraţie dată de Niculae State pe 22 martie 1950. ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 19, vol. 12, f. 176.

886 În luna în care s-a judecat procesul lui Petre Gheorghe (august 1942), dar şi în următoarea, Siguranţa a operat mai multe arestări în rândul fruntaşilor organizaţiei comuniste de

zilei de 6 august 1942[887]. Curtea Marţială din Ploieşti de pe lângă Corpul 5 Teritorial, prezidată de locotenent colonelul magistrat Cristea Manea[103] [888], i-a condamnat pe ambii inculpaţi la pedeapsa capitală, aşa cum solicitase procurorul Parchetului militar care funcţiona pe lângă această instanţa militară, maiorul magistrat P. Pârvănescu.

Dar de ce a fost instrumentat procesul de către Curtea Marţială din Ploieşti şi nu de către Curtea Marţială a Comandamentului Militar al Capitalei (aria jurisdicţională în

tineret, precum şi în rândul celulei de partid de la Atelierele CFR „Griviţa". Curtea Marţială a Comandamentului Militar al Capitalei îi va judeca în septembrie şi noiembrie 1942, pronunţând pedespe cuprinse între 10 ani muncă silnică şi muncă silnică pe viaţă (patru inculpaţi au fost achitaţi). Printre condamnaţi s-au aflat: Emilian Anton şi Virgil Fulgescu (muncă silnică pe viaţă), Ivanka Sarisky şi loan Vincze alias „Andrei" (muncă silnică pe viaţă), Constanţa Crăciun alias „Maria" (25 de ani muncă silnică), Vasile Dumitrescu (15 ani muncă silnică) şi Martha Cziko (12 ani muncă silnică). Aceste „lovituri" aplicate de Siguranţă mişcării clandestine comuniste s-au înscris în linia arestărilor periodice (aproape lunare) pe care autorităţile le-au operat frecvent după declanşarea războiului cu URSS. Bunăoară, în aprilie 1942 fusese reţinut un lot de peste 20 de membri şi simpatizanţi ai PCdR în frunte cu Marcu Schon, lacob Lazăr şi Bratosin Tănase, iar în luna iunie a aceluiaşi an un alt lot în care figurau medicul Ştefan Vaida şi Elisabeta Sencovici. Descinderile Siguranţei au continuat cu aceeaşi intensitate şi în primele patru luni ale anului următor, atunci când în Capitală au mai fost arestaţi Simion şi Elena Oieriu (responsabil al sectorului intelectuali din PCdR şi secretară a Comitetului Judeţean Ilfov al Apărării Patriotice), soţia lui Pavel Ştefan, Elena Pavel, născută Sârbu (decedată în detenţie la 1 august 1943), Emanuel Schmerler (colonel de miliţie în funcţia de şef al Serviciului central de cifru din MAI – anii '50) ş.a.m.d. ANIC, colecţia 50, dosar 245, f. 23, dosar 285, f. 412, dosar 319, f. 481 şi f. 649.

887 Marea majoritate a proceselor politice sau de spionaj instrumentate de curţile marţiale în timpul războiului se

care fuseseră săvârşite infracţiunile)? În documentele consultate de noi nu am reuşit să identificăm un argument juridic. O posibilă explicaţie a strămutării procesului de la Bucureşti la Ploieşti ar putea fi dată de bunele relaţii existente între ofiţerii magistraţi din SSI şi locotenent-colonelul magistrat Cristea Manea.

Potrivit unui extras din sentinţa nr. 8124 din 6 august 1942, Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasoff au fost condamnaţi pentru „crimă contra siguranţei statului" (spionaj şi înaltă trădare).

Nu cunoaştem prea multe amănunte din sala de judecată şi nici nu ne aflăm în posesia sentinţei originale, ci doar a unui extras. Dosarele personale ale celor doi justiţiabili nu ne oferă prea multe informaţii referitoare la acest aspect. Cel mai probabil, preşedintele completului de judecată, locotenent-colonelul magistrat Cristea Manea, şi-a însuşit în mod mecanic concluziile SSI, via procurorul militar.

În medalionul dedicat lui Petre Gheorghe realizat în 1957, se afirmă că procesul a durat doar cinci minute, acuzaţilor nefiindu-le permisă asistenţa avocaţială. Acordându-i-se cuvântul, Petre Gheorghe ar fi spus:

Veţi da socoteală în faţa poporului pe care l-aţi minţit şi l-aţi vândut nemţilor[889].

O sursă secundară care ne oferă amănunte referitoare la proces constă într-o relatare din 1943 a Ilonei Pop alias „Stanca" (viitoare Ileana Răceanu).

Astfel, într-un raport de activitate pe anul 1942, fosta secretară a Comitetului Central al Apărării Patriotice, Ilona

judecau conform unor proceduri excepţionale statuate de Codul Justiţiei Militare. De regulă, procesele începeau şi se sfârşeau în aceeaşi zi.

888Din completul de judecată au mai făcut parte: căpitanul magistrat (r) Alexandru Colorian şi căpitanul Ştefan Constantin.

889„Petre Gheorghe (1907-1943)", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR,* noiembrie-decembrie 1957 (nr. 6/1957), p. 179.

Pop, aminteşte şi de procesul comuniştilor Petre Gheorghe şi Nicolae Athanasoff, spunând că au aflat de acesta cu o zi înainte de începerea şedinţei de judecată:

> *Procesul lui Petre Gheorghe şi Atanasoff din Bucureşti* (subliniere în original-n.n.), care a fost judecat la Ploieşti, de care cu multă greutate a aflat B. (Biroul Juridic-n.n.) juridic, chiar cu o zi înainte de judecarea procesului lor. BJ a încercat să obţină amânarea procesului ca să fie timp pentru organizarea apărării lor şi (lipsă în text-n.n.) reuşit. Procesul a fost judecat şi amândoi au fost condamnaţi la moarte pentru acte de sabotaj şi spionaj în favoarea Uniunii Sovietice. Pentru recurs a fost angajaţi advocaţi cu influienţă, dar recursul a fost respins. A mai făcut încercări de intervenţie pentru salvarea lor. S-au depus totodată cereri de graţiere[890].

Până la punerea în executare a sentinţei, deţinuţii au rămas în custodia Penitenciarului Ploieşti administrat de căpitanul Gheorghe Ionescu (loc de deţinere aflat în subordinea Direcţiei Penitenciarelor din MJ şi nu a MApN).

După pronunţarea sentinţei (6 august 1942), SSI a informat Cabinetul Militar al Conducătorului Statului de pe lângă Preşedinţia Consiliului de Miniştri despre descoperirea, anchetarea şi condamnarea celor doi „trădători". În *Buletinul de informaţii militare* redactat de Biroul 2 al Cabinetului Militar pentru ziua de 7 septembrie 1942 se consemna faptul că organele SSI arestaseră trei agenţi ai spionajului sovietic (Nicolae Atanasaoff, Petre Gheorghe şi Ivan Rasnatovschi), în urma unui denunţ al Poliţiei Secrete de Campanie Germană din Bucureşti. Documentul ajuns pe masa Mareşalului menţiona că aceştia

890 Raport de activitate pe anul 1942 adresat CC al PCdR. Documentul este semnat pe 10 ianuarie 1943 de către „Stanca", numele conspirativ al Ilonei Pop (a deţinut funcţia de secretară a Comitetului Central al Apărării Patriotice până la 15 decembrie 1942). ANIC, fond Apărarea Patriotică, dosar 44, f. 20.

au fost trimişi în România cu scopul de a culege informaţii referitoare la „numărul submarinelor italiene sosite în portul Constanţa; unităţile de apărare pe coastă; efectivele trupelor germane şi italiene aflate în oraş; numărul avioanelor existente în localitate; cum se face apărarea podului de la Cernavodă şi posibilităţile săvârşirii actelor de sabotaj în regiunea Ploieşti". Desigur, relatarea faptelor era uşor distorsionată, întrucât Atanasoff şi Gheorghe nu veniseră în ţară în acest scop (ei se aflau deja aici), ci doar Ivan Rasnatovschi. De asemenea, *Buletinul* specifica faptul că Atanasoff şi Gheorghe fuseseră condamnaţi la moarte pentru „înaltă trădare", iar Rasnatovschi fusese predat autorităţilor bulgare, la solicitarea Poliţiei Secrete de Campanie Germane, în vederea includerii sale în lotul organizaţiei de spionaj descoperite în martie 1942[891].

Recursurile formulate de cei doi condamnaţi au fost respinse la scurtă vreme de către Curtea Militară de Casare şi Justiţie condusă de generalul magistrat Dumitru Bălşianu.

După epuizarea ultimei posibilităţi de atacare a sentinţei, Nicolae Atanasoff a apelat la clemenţa regală, solicitând comutarea pedepsei în muncă silnică pe viaţă. Nu ştim dacă şi Petre Gheorghe a recurs la această procedură, întrucât în dosarele consultate nu se regăseşte un astfel de document. Cel mai probabil aceasta a fost redactată de avocaţii partidului în numele său, aşa cum precizează şi raportul Ilonei Pop la care ne-am referit anterior.

Pe 25 noiembrie 1942, Nicolae Atanasoff a formulat cererea de graţiere din Penitenciarul Ploieşti. Atanasoff se declara „total nevionvat", invocând în apărarea sa familia numeroasă, comportamentul impecabil în societate (plata

891 Buletin de informaţii militare din 7 septembrie 1942 întocmit de Biroul 2 al Cabinetului Militar al Conducătorului Statului de pe lângă Preşedinţia Consiliului de Miniştri. ANIC, fond PCM-Cabinet militar, dosar 356/1942, ff. 86-87 şi dosar 357/1942, ff. 17-18.

impozitelor la zi) şi conduita avută în timpul serviciului militar şi concentrărilor. Iată un fragment din acest document care se află în dosarul său personal:

> Cu lacrimi în ochi, zdrobit de durere, vă rog a mă graţia de pedeapsa capitală ce mi s-a aplicat. Sunt cu totul nevinovat de faptele ce mi se pun în sarcină şi pentru care am fost condamnat la moarte. Toată viaţa mea a fost o muncă şi cinste, închinată cu tot devotamentul în mod permanent pentru ţară şi tron scumpe inimei mele mai presus de orice (...) Am familie în Bucureşti, soţie şi copil în etate de 4 ani. Dacă mă pierd eu, grava pedeapsă ce mi s-a aplicat se va răsfrânge şi asupra lor. Fiind condamnat la moarte, fără a fi avut posibilitatea să mă apăr, nu-mi rămâne decât unica nădejde în clemenţa Majestăţii-Voastre spre a nu se aplica pedeapsa cu moartea unui om cu totul nevionvat. Cu nădejde în clemenţa Majestăţii Voastre, rămân al Majestăţii Voastre prea plecat servitor. Nicu Atanasoff[892].

Solicitarea lui Atanasoff a fost respinsă de Regele Mihai şi se pare că aceeaşi soartă a avut şi cererea lui Gheorghe[893].

Totuşi, în acest caz, sentinţa nu a fost îndeplinită la scurtă vreme după pronunţarea ei (de regulă, execuţiile aveau loc după câteva săptămâni de la aflarea pedepsei). Organele de informaţii române şi germane au nădăjduit că într-un târziu vor reuşi să obţină mărturisiri complete de la

892 ANIC, fond 95, dosar 10580/821, f 9.

893 La data de 1 noiembrie 1942, Penitenciarul Ploieşti adăpostea 431 de deţinuţi (condamnaţi şi preveniţi), din care 403 bărbaţi şi 28 femei. Din totalul celor 431 de deţinuţi: 226 erau deţinuţi de drept comun condamnaţi (222 bărbaţi şi 4 femei), 20 erau deţinuţi politici comunişti condamnaţi, iar restul erau deţinuţi arestaţi preventiv (161 bărbaţi şi 24 femei). „Tablou de deţinuţii din închisori la data de 1 Noiembrie 1942". Documentul este semnat de către directorul general al Penitenciarelor, colonelul magistrat Alexandru Petrescu. ANIC, fond Direcţia Generală a Penitenciarelor/Vornicia Temniţelor, dosar 2/1942, ff. 3-4.

cei doi condamnaţi pe care ulterior să le confrunte cu informaţiile venite din Bulgaria, acolo unde, în toamna anului 1942, avea să se judece lotul spionilor arestaţi în primăvara aceluiaşi an[894]. După şase luni de aşteptări zadarnice, autorităţile române au decis să pună capăt acestui caz.

Înainte de a trece la momentul executării sentinţei, ţinem să precizăm o întâmplare petrecută în ultimele zile de viaţă ale lui Petre Gheorghe şi care a fost relatată de Gheorghiu-Dej la 18 ani de la executarea acestuia.

La Plenara CC al PMR din noiembrie – decembrie 1961, la care Gheorghiu-Dej s-a răfuit pentru ultima oară cu foştii rivali politici din partid (Ştefan Foriş, Lucreţiu Pătrăşcanu, Ana Pauker, Teohari Georgescu, Vasile Luca, Dumitru Petrescu etc.) au luat cuvântul şi câţiva dintre tovarăşii care au fost angrenaţi în disputa ideologică dintre Ştefan Foriş şi Petre Gheorghe (Constantin Pârvulescu, Anton Moisescu şi

894În cele din urmă, Guvernul bulgar a închis Consulatul sovietic din Varna (august 1942), iar diplomaţii sovietici au fost expulzaţi în Turcia. Decizia se încadra într-un amplu plan de măsuri ce vizau combaterea mişcării comuniste bulgare şi a relaţiilor acesteia cu spionajul sovietic. Procesul bulgarilor aflaţi în legătură cu diplomaţii sovietici a fost judecat de către o instanţă militară în toamna anului 1942. Nu cunoaştem prevederile sentinţei, însă ştim că la sfârşitul anului 1942, ofiţerii de contraspionaj din SSI erau mulţumiţi de anihilarea acestei reţele transfrontaliere. Într-un referat întocmit la data de 19 decembrie 1942 de către o Grupă din Secţia de contrainformaţii a SSI se conchidea că odată cu devoalarea acestei afaceri s-a confirmat încă o dată că serviciile de spionaj sovietice nu aveau nicio reţea de agenţi sau rezidenţe dezvoltată pe teritoriul României. Dacă sovieticii ar fi beneficiat de aportul unor spioni în România, nu ar mai fi apelat la serviciile agenţilor bulgari pentru a iniţia acţiuni „subversive” la Nord de Dunăre. Referat din 19 decembrie 1942. Documentul este semnat indescifrabil de către un şef de Grupă din Secţia de contrainformaţii a SSI. ANIC, fond 96, dosar 676, ff. 80-82.

Vasile Vâlcu). Cu toţii l-au învinuit pe Ştefan Foriş de colaborare cu Siguranţa, de stilul defectuos în care a gestionat conflictul cu Judeţeana Ilfov, precum şi de moartea lui Petre Gheorghe[895].

În timp ce Anton Moisescu îşi rostea alocuţiunea, în care a vorbit şi despre relaţia sa cu liderul organizaţiei de partid ilfovene, Gheorghiu-Dej l-a întrerupt, afirmând că înainte de a fi împuşcat, un deţinut care fusese închis cu Petre Gheorghe la Ploieşti le-ar fi adus la Penitenciarul Special Caransebeş (aici se aflau închişi mai mulţi membri marcanţi ai partidului, printre care şi Dej), un bilet scris de acesta şi în care îi ruga să nu-l uite pe Foriş[896].

Nu ştim dacă într-adevăr acel bilet a existat sau nu, dar un lucru este cert: până la Plenara CC al PCR din aprilie 1968[897], unde s-a decis reabilitarea politică a unor foşti membri marcanţi ai PCR (Lucreţiu Pătrăşcanu, Ştefan Foriş, Ecaterina Arbore, Marcel Pauker ş.a.m.d.), Ştefan Foriş a fost acuzat de trădare şi colaborare cu Siguranţa, dar şi de toate nereuşitele partidului din timpul războiului[898]. Putem

895 Vezi detalii despre Plenară în *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961,* volmul I şi II, CNSAS, Editura Nemira, Bucureşti, 2006.

896 *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961,* volmul I, CNSAS, Bucureşti, Editura Nemira, 2006, p. 224.

897 *Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 22-25 aprilie 1968,* Editura Politică, Bucureşti, 1968.

898 Mai mulţi activişti ai PCdR aflaţi în libertate sau în detenţie, care fuseseră marginalizaţi de Ştefan Foriş sau care fuseseră arestaţi şi condamnaţi de autorităţile antonesciene, acreditaseră ideea că acesta ar fi fost agent al Siguranţei. Stilul defectuos şi autoritar în care a gestionat conducerea partidului i-au atras criticile şi dușmănia multora dintre subordonaţii săi. De pildă, Foriş se împotrivea organizării grupelor de partizani şi sabotori, considerând că partidul era

afirma că discursul istoriografic din anii '50 şi prima jumătate a anilor '60, dar şi limbajul folosit de Gheorghiu-Dej şi apropiaţii săi referitor la memoria fostului secretar al PCdR, este unul tranşant, maniheist şi violent. În fapt, el este aproape identic cu cel folosit de Foriş atunci când îl portretiza pe Petre Gheorghe, acuzându-l de trădarea *Cauzei.*

Execuţia

Punerea în aplicare a sentinţei a avut loc în ziua de 8 februarie 1943 (la doar 6 zile de la capitularea Armatei a 6-a germane la Stalingrad), după ce, în urmă cu trei zile, Direcţia Justiţiei Militare din MApN a trimis Parchetului Militar al Curţii Marţiale din Ploieşti un ordin telegrafic privind executarea imediată a hotărârii judecătoreşti.

Cum au decurs ultimele ore ale celor doi condamnaţi aflăm pe de-o parte dintr-un proces-verbal întocmit cu

slab organizat pentru a îndeplini cu succes astfel de acţiuni, pe de-o parte, iar pe de altă parte, asemenea întreprinderi ar fi avut o slabă aderenţă în rândul populaţiei, deoarece, România nu era o ţară ocupată de germani, ci aliatul acestora. Petre Gheorghe avea o viziune diametral opusă în această privinţă, el pronunţându-se încă de la începutul războiului pentru iniţierea de acţiuni armate. Inactivitatea lui Foriş pe această linie îi va fi ulterior imputată de către cei care l-au detronat din fruntea partidului la data de 4 aprilie 1944. Ştefan Foriş nu-şi va schimba poziţia faţă de ‚Jancu" nici după condamnarea la moarte a acestuia. În majoritatea documentelor elaborate de Secretariatul CC al PCdR în perioada august 1942 – aprilie 1944, Petre Gheorghe rămânea în continuare cu etichetele de „trădător", „oportunist", „fracţionist" sau chiar „omul al lui Ion Antonescu". Ştefan Foriş le-a reproşat în repetate rânduri foştilor apropiaţi/ colaboratori ai lui „lancu" colportarea în rândul activului de bază a modului „eroic" în care Petre Gheorghe s-a comportat la anchetă şi proces.

prilejul execuţiei, dar şi dintr-o declaraţie a unui martor ocular la tragicul eveniment.

Astfel, potrivit primei surse amintite, în dimineaţa zilei de 8 februarie 1943, condamnaţii au fost ridicaţi de la Penitenciarul Ploieşti şi transportaţi cu un camion la Poligonul de tragere al Garnizoanei Ploieşti (acest perimetru se afla la circa 3 km. de oraşul Ploieşti, fiind cunoscut şi sub denumirea de „Crângul lui Bot"). La faţa locului, condamnaţilor li s-a oferit asistenţă spirituală, însă ambii au refuzat spovedania preotului garnizoanei. După citirea sentinţei, condamnaţilor li s-a dat dreptul de a formula o ultimă dorinţă şi de a spune câteva cuvinte. Conform procesului-verbal, Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasoff ar fi strigat „Jos războiul!", „Să trăiască România Liberă!" şi ar fi „exprimat cuvinte triviale la adresa germanilor".

Apoi, condamnaţii au fost legaţi de stâlpi şi li s-au acoperit ochii cu banderole negre, după care comandantul plutonului de execuţie a ordonat deschiderea focului. Moartea a survenit pe loc, fiind constatată de medicul garnizoanei[899].

Cea de-a doua sursă la care ne-am referit este mărturia ploieşteanului Nicu Enescu care a asistat la execuţia celor doi. Declaraţia nedatată a acestuia se regăseşte într-unul din dosarele personale ale lui Petre Gheorghe şi a fost consemnată, cel mai probabil, în anul

899 Proces-verbal nr. 10.350 din 8 februarie 1943 întocmit de Parchetul Militar al Curţii Marţiale din Ploieşti. Documentul este semnat de către căpitanul magistrat (r) Ioan Popescu-substitut de procuror instructor militar la Parchetul Militar al Curţii Marţiale din Ploieşti, plutonierul major Grigore D. Bitter-secretarul Parchetului amintit, confesorul Garnizoanei-preotul Al. Scărlătescu, medicul şi delegatul Garnizoanei Ploieşti ale căror semnături sunt indescifrabile. ANIC, fond 95, dosar 10.580/821, f 4 şi dosar 10.576/820, f 10.

1945.

În ziua de 7 februarie 1943, un prieten de-al său, fostul plutonier major Vasile Dinescu de la Manutanţa Armatei din Ploieşti, l-a informat că în dimineaţa următoare avea să transporte la poligonul de tragere din localitate doi comunişti condamnaţi la moarte. Enescu l-a rugat să-l ia şi pe el în camionul-dubă al Manutanţei pe care îl conducea Dinescu. Cei doi s-au reîntâlnit în faţa Penitenciarului Ploieşti din strada Rudului, în jurul orelor 6 dimineaţa, de unde i-au şi preluat pe condamnaţi. În faţa locului de deţinere se adunaseră mai mulţi oameni care aflaseră de iminenta execuţie. După ce au fost suiţi în camion, unul dintre cei doi condamnaţi i-a dat primului gardian câteva lucruri personale şi un ceas pentru ca acesta să i le transmită soţiei sale (ceasul era destinat copilului său). Din uşa autovehiculului, directorul penitenciarului li s-ar fi adresat deţinuţilor pe un ton afabil, strângându-le mâinile:

> Da Nicuşor dragă, nu avea nici o grijă, da, te vei întoarce tu înapoi şi le vei da (...) La revedere, dragă Nicuşor, la revedere, dragă Petrişor, să vă înapoiaţi sănătoşi[900].

900Declaraţia nedatată semnată de Nicu Enescu din Ploieşti, strada Constanţa nr. 5. ANIC, Fond 95, Dosar 10576/105, f. 9. Căpitanul Gheorghe N. Ionescu (n. 1902, com. Romanu, jud. Brăila) a ocupat mai multe funcţii în sistemul penitenciar: administrator al Penitenciarului Braşov (1939), administrator al Penitenciarului principal Caransebeş (1941-1942), administrator al Penitenciarului Ploieşti (1943) şi director al Penitenciarului Corecţional Văcăreşti (1944); inspector la Serviciul financiar din DGPCUM (1951). A fost îndepărtat/ epurat din MAI şi propus pentru arestare în mai 1952 pentru că în timpul „fostului regim" s-ar fi purtat „ca un zbir cu deţinuţii evrei şi comunişti", dar şi din cauza faptului că era un „element vechi". În realitate însă, Ionescu i-a sprijinit pe deţinuţii comunişti din Penitenciarul Special Caransebeş (vorbitor, pachete, mesaje secrete etc.) şi de aceea fusese menţinut în aparatul de penitenciare după

În dubă se urcaseră şi şase soldaţi înarmaţi care alcătuiau garda arestaţilor[901]. Enescu relatează că în timp ce se deplasau către poligon, Petre Gheorghe a rămas tăcut şi abătut, în timp ce Atanasoff le-a spus militarilor că procesul le-a fost înscenat din ordinul nemţilor. La faţa locului se strânseseră deja câteva zeci de civili şi militari care aşteptau punerea în aplicare a sentinţei.

Aşa cum consemna şi procesul-verbal amintit mai sus, după ce au fost coborâţi din dubă, condamnaţii au fost conduşi la locul execuţiei unde li s-a citit sentinţa. Din declaraţia lui Enescu aflăm şi care au fost „cuvintele triviale" adresate germanilor, care nu au putut fi reproduse în procesul-verbal întocmit de autorităţi:

> Ei au continuat să acuze strigând „afară cu bandiţii de nemţi din ţara noastră românească care ne-au sărăcit şi trimis să ne vărsăm sângele pentru interese care nu sunt ale noastre". Iar i-a întrerupt spunându-li-se că se vor lua măsuri contra lor, la care Atanasof a răspuns că o măsură mai aspră

9016 martie 1945. Va fi reabilitat câţiva ani mai târziu, atunci când, prin HCM nr. 1.374/1956, maiorului în rezervă Ionescu N. Gheorghe i s-a acordat o pensie lunară în cuantum de 800 lei. Mai mult, prin Decretul nr. 236/1961 i s-a majorat pensia la 1.500 lei lunar pentru că „înainte de 23 august 1944, maiorul în rezervă Ionescu N. Gheorghe a ocupat funcţii de răspundere în conducerea unor penitenciare, în care erau deţinuţi tovarăşi din conducerea partidului şi statului nostru. În această calitate, deşi cunoştea unele activităţi ale tovarăşilor, le-a trecut cu vederea, nu le-a raportat şi n-a luat măsuri faţă de ei" (decretul fusese iniţiat de MAI, iar expunerea de motive era semnată de generalul-colonel Alexandru Drăghici). Mihai Burcea, Marius Stan, Mihail Bumbeş, *Dicţionarul ofiţerilor şi angajaţilor civili ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor. Aparatul Central (1948-1989),* vol. II, Editura Polirom, Iaşi, 2011, pp. 291-292.

[117] Duba era însoţită şi de un automobil pe post de antemergător şi în care se suiseră grefierul Curţii Marţiale, medicul şi preotul garnizoanei.

ca moartea care le este pregătită, nu mai poate fi alta, strigând mai departe: „Afară cu cotropitorii de nemţi din ţară care astăzi ne împuşcă pe noi şi mâine vă va împuşca pe voi!”. Din nou au fost întrerupţi spre a vorbi de familie, au strigat ca familia să continue lupta până la izgonirea completă a nemţilor din ţară şi contra războiului nefast[902].

În continuare, confesorul garnizoanei s-a apropiat de ei pentru ultima spovedanie, însă condamnaţii au refuzat, spunând că şi ei sunt români, nu „străini de neam” şi „vânzători de ţară”, aşa cum reieşea din sentinţă şi că nu au de gând să se închine în faţa unei cruci în numele căreia sunt omorâţi foarte mulţi oameni nevinovaţi. Înainte de a se îndepărta de ei, preotul le-ar fi spus „Dumnezeu să vă ierte păcatele!”.

Potrivit lui Enescu, înainte de a fi împuşcaţi, Gheorghe şi Atanasoff ar fi cerut să nu fie legaţi la ochi şi să fie aşezaţi cu faţa la trăgători, dorinţă care nu le-a fost respectată[903],

902 Declaraţia nedatată semnată de Nicu Enescu din Ploieşti, strada Constanţa nr. 5. ANIC, fond 95, dosar 10.576/105, f 11.

903 La data de 27 aprilie 1942 a intrat în vigoare „Regulamentul asupra normelor de urmat la executarea pedepsei cu moartea”. Conform prevederilor regulamentului, pedeapsa capitală se punea în aplicare în aceeaşi localitate în care fusese emisă sentinţa de condamnare. Plutonul de execuţie trebuia să fie alcătuit dintr-o grupă de 8 puşcaşi (gardieni publici sau de penitenciare) dotaţi cu puşti sau puşti-mitralieră. Aceştia urmau să fie dispuşi pe două rânduri la o distanţă de 5 până la 10 metri faţă de condamnat. Se mai prevedea ca la locul execuţiei, autorităţile să fie reprezentate de către: delegaţi ai parchetului şi autorităţii administrative din localitate, un medic legist sau medicul penitenciarului, precum şi de grefierul instanţei care emisese sentinţa. De asemenea, condamnatului îi era asigurat un preot confesor care urma să îl însoţească până la stâlpul de execuţie. Articolul 18 al regulamentului stipula în mod expres: „Condamnatul va fi legat la ochi şi apoi de stâlpul de execuţie, în aşa fel încât să fie cu spatele către grupa de execuţie”. După împuşcare medicul urma să constate decesul, iar în

ceea ce i-a făcut pe cei doi să-i acuze pe reprezentanţii autorităţilor de laşitate. Ultimele lozinci strigate ar fi vizat vecinul de la Răsărit: „Trăiască clasa muncitoare; trăiască Uniunea Sovietică!"

După execuţie, cadavrele au fost introduse în două coşciuge pregătite dinainte iar pe crucile lor a fost inscripţionat un mesaj destinat posterităţii cu rol de avertisment. Potrivit relatării aproximative a lui Nicu Enescu, inscripţia ar fi fost următoarea:

> Au fost executaţi ca comunişti luptând contra patriei noastre în interesul bolşevismului[904].

Sicriele au fost transportate cu aceeaşi dubă la

cazul în care acesta nu se produsese, comandantul grupei de execuţie trebuia să aplice lovitura de graţie în capul condamnatului cu ajutorul unui revolver. Cadavrul urma să fie înhumat într-un loc dinainte stabilit, iar dacă existau solicitări din partea rudelor, procurorul putea dispune ca acesta să le fie predat cu o singură condiţie: înmormântarea să aibă loc într-un cerc restrâns şi fără nicio solemnitate. Aşadar, regulamentul prevedea clar că membrii plutonului de execuţie nu făceau parte din Forţele Armate, ci din rândul funcţionarilor publici (gardieni), iar solicitarea lui Gheorghe şi Atanasoff de a nu fi legaţi la ochi şi de a privi în faţă plutonul de execuţie, nu putea fi îndeplinită, întrucât ar fi contravenit prevederilor acestui regulament. Vezi „Regulamentul asupra normelor de urmat la executarea pedepsei cu moartea" din 25 aprilie 1942 publicat în *Monitorul Oficial,* partea I, nr. 96 din 27 aprilie 1942. Documentul este semnat de Conducătorul Statului- mareşalul Ion Antonescu, ministrul Apărării Naţionale-generalul de divizie Constantin Pantazi şi de către ministrul Justiţiei-Constantin C. Stoicescu. În baza aceluiaşi regulament a fost organizată şi execuţia fostului mareşal Ion Antonescu în ziua de 1 iunie 1946.

904 Declaraţia nedatată semnată de Nicu Enescu din Ploieşti, strada Constanţa nr.

5. ANlC, fond 95, Dosar 10.576/105, f 13.

Cimitirul „Bolovani” din Ploieşti, fiind îngropate într-un loc dosnic.

Familia lui Petre Gheorghe a aflat de moartea sa după câteva zile. În cursul anului 1943, sora lui Gheorghe (Ivanka Sarisky), aflată în detenţie, i-a scris soţiei acestuia (Ronea Gheoghiu), spunându-i că fratele său a murit ca un „erou” şi că lupta „de curăţire şi întărire” a partidului trebuia să continue (o aluzie clară la Foriş, având în vedere că ambele femei se aflau în dizgraţia conducerii PCdR; la rândul ei, Ronea Gheorghiu va fi exlcusă din partid în anul 1943):

> Draga mea, Am trecut prin multe de când m-am despărţit de tine, erau momente când credeam că voi înebuni. Dar am căutat şi caut şi aici să-mi impun voinţa de fier. Scumpul nostru Petre, care trebuie să fie la fiecare din nou pildă pentru a putea lupta în aceste momente grele istorice. Am aflat de moartea lui încă din primele zile după executare. Prietenii au găsit de cuviinţă să-mi comunice şi să-l apreciez la justa lui valoare. A murit ca un erou, înainte cu două zile de execuţie el ştia. Cu foarte mare calm a strâns pe dezertori şi le-a vorbit al cui este acest război şi de ce moare el şi cu prietenul lui. Draga mea, toate loviturile şi mai ales ultimile, m-au zguduit foarte tare, dar am jurat şi jur ca să mă menţin sănătoasă pentru ca alături de voi să pot păşi în măreaţa luptă de răzbunare a poporului român şi a lui Petre. Acum noi rămaşi trebuie cu mai multă energie să continuăm lupta începută de curăţire şi întărire a partidului nostru. Mă simt mai mult ca oricând alăturea de tine. Prietenia noastră s-a cimentat pe baza suferinţelor, pe baza luptei de distrugere a tuturor greutăţilor ce stau în faţa noastră[905].

„Erou al clasei muncitoare”

La patru ani de la încheierea celui de-Al Doilea Război

905Scrisoare din 1943 a deţinutei Ivankăi Sarisky către Ronea Gheorghiu, aflată în libertate. ANIC, colecţia 55, dosar 372, f. 2.

Mondial, Federaţia Naţională a foştilor Deţinuţi şi Internaţi Politici Antifascişti[906] a solicitat Parchetului civil din Ploieşti să iniţieze operaţiunile de deshumare a lui Petre Gheorghe. Federaţia dorea să reînhumeze osemintele lui Gheorghe în cadrul unei solemnităţi funerare şi să demonstreze că acesta a fost torturat în cursul detenţiei:

> Petre Gheorghe, erou al clasei muncitoare, condamnat la moarte şi executat de către fascişti, pentru că a luptat activ împotriva războiului anti- sovietic, el a fost mai întâi oribil maltrat şi schinguit, după care a fost împuşcat în ziua de 8 februarie 194 3[907].

În septembrie 1949, o echipă formată din medicul legist al Tribunalului Prahova (Dr. D. Mihăescu), doi delegaţi ai FNDIPA (Vasile Vâlcu şi Alexandru Teodosiu) şi procurorul şef al Parchetului Tribunalului Prahova (Constantin Săndulescu) a sosit la Cimitirului „Bolovani" din Ploieşti, unde, în prezenţa intendentului şi paznicului cimitirului (V asile R. Ion, respectiv Gheorghe Damian), a început operaţiunea de deshumare. Procesul-verbal întocmit cu

906 Federaţia Naţională a foştilor Deţinuţi şi Internaţi Politici Antifascişti afiliată la FIAPP (Fédération Internationale des Anciens Prisonniers Politiques/Federaţia Internaţională a Foştilor Deţinuţi Politici) a fost înfiinţată în ianuarie 1948 pe structura fostei Federaţii Naţionale a foştilor Deţinuţi şi Deportaţi Politici din cadrul Apărării Patriotice (aceasta fusese înfiinţată în martie 1947 şi s-a desfiinţat în 1948 odată cu dizolvarea Apărării Patriotice). În septembrie 1949, FNDIPA îşi avea sediul în Bucureşti, pe strada Pasului nr. 3.

907 Proces-verbal din 24 septembrie 1949. Documentul poartă semnăturile medicului legist al Tribunalului Prahova-Dr. D. Mihăescu, delegaţilor FIAPP – Vasile Vâlcu şi Alexandru Teodosiu, procurorului şef al Parchetului Tribunalului Prahova-Constantin Săndulescu, intendentului şi paznicului Cimitirului „Bolovani" din Ploieşti-Vasile R. Ion, respectiv Gheorghe Damian. ANIC, fond 95, dosar 10.576/FN, ff l-2.

această ocazie nu aminteşte nimic de colegul de suferinţă al lui Gheorghe, Nicolae Atanasoff. Documentul a fost redactat în terminologia de specialitate folosită de experţii în criminalistică sau în medicină legală, însă este impregnat de clişee propagandistice inerente epocii. Astfel, potrivit procesului-verbal, Petre Gheorghe ar fi fost maltratat chiar în ziua execuţiei la sfârşitul căreia i s-a aplicat şi lovitura de graţie, fiind împuşcat din apropiere în cap:

> Execuţia eroului clasei muncitoare Petre Gheorghe, care a avut loc în ziua de 8 Februarie 1943, în afara Municipiului Ploieşti, la Crângul lui Bot, a fost făcută cu multă bestialitate şi ferocitate, căci mai întâi i s-au aplicat lovituri puternice cu patul armei, sau cu ceva analog peste gură şi faţă, deoarece numai aşa se explică faptul că maxilarul inferior a fost rupt în trei bucăţi, iar celelalte oase ale feţei au fost desprinse de cutia craniană şi au fost găsite lipsă. Evident că în urma acestei crunte lovituri, victima, eroul Petre Gheorghe, a căzut jos şi călăii fascişti nu s-au mulţumit numai cu atât, ci au continuat a-l maltrata copleşindu-l cu alte numeroase lovituri, acest lucru fiind explicat de aceea că, s-a găsit ruptă clavicula, la fel omoplatul şi toate coastele din partea stângă, fiind rupte şi zdrobite de aceste lovituri puternice ce i s-au aplicat după ce a fost doborât la pământ. Nici cu această oribilă schinguire, însă nu s-au mulţumit, pentru a-şi desăvârşi pornirile bestiale, au împuşcat pe acest vajnic luptător împotriva războiului antisovietic, Petre Gheorghe şi astfel, în timp ce se afla trântit la pământ, i-au descărcat arma în apropierea capului, glontele pătrunzând în cutia craniană, mai înapoia şi la dreapta creştetului şi după ce a străbătut creierul, a ieşit prin partea stângă a feţei, fapt ce-a mai determinat şi spargerea capului în mai multe bucăţi. Aşa fost omorât din bătăi, maltratări, schinguiri şi de gloanţele fasciste aplicate şi trasate din ordinul criminalului de război Colonel Manea Cristea, acestui erou al clasei muncitoare, cel ce a fost Petre Gheorghe, care s-a jertfit şi a îndurat brutalităţi feroce pentru singura vină că a luptat activ

împotriva războiului anti-sovietic[908].

Informaţiile cuprinse în acest document nu concordă aproape deloc cu relatarea lui Nicu Enescu şi nici cu procesul-verbal întocmit de autorităţi în ziua execuţiei. Dacă Petre Gheorghe ar fi fost torturat în ziua execuţiei sau anterior, relatarea martorului ocular pe care am redat-o anterior ar fi consemnat cu siguranţă acest lucru, deoarece declaraţia a fost dată după 23 august 1944. Nicu Enescu însă nu face nicio referire la urmele pe care le-ar fi avut pe corp Petre Gheorghe înainte de a fi împuşcat. Totodată, nici în mărturia lui Enescu şi nici în procesul-verbal al autorităţilor nu se face vreo referire la focul de revolver care ar fi fost tras din apropiere de către comandantul plutonului de execuţie. Aşadar, procesul-verbal din 1949 trebuie privit cu prudenţă.

După pozare, osemintele au fost reînhumate în acelaşi loc şi în aceeaşi zi – 24 septembrie 1949 (fotografiile nu sunt însoţite de explicaţii tehnice)[909].

---

908 Proces-verbal din 24 septembrie 1949. Documentul poartă semnăturile medicului legist al Tribunalului Prahova-Dr. D. Mihăescu, delegaţilor FIAPP – Vasile Vâlcu şi Alexandru Teodosiu, procurorului şef al Parchetului Tribunalului Prahova-Constantin Săndulescu, intendentului şi paznicului Cimitirului „Bolovani" din Ploieşti-Vasile R. Ion, respectiv Gheorghe Damian. ANIC, fond 95, dosar 10.576/FN, ff l-2.

909Cu câteva zile în urmă (18 septembrie 1949) la Cimitirul „Bolovani" din Ploieşti avusese loc o ceremonie oficială în cadrul căreia a fost dezvelită o piatră funerară care fusese aplicată pe mormintele „Eroilor clasei muncitoare" Petre Gheorghe, Nicolae Atanasoff şi Elena Pavel (decedată în Penitenciarul Ploieşti la 1 august 1943 în urma unui bombardament aerian american). La eveniment au participat rudele decedaţilor, reprezenanţi ai FNDIPA, membri ai Comitetului Judeţean Provizoriu Prahova şi ai Comitetului Judeţean Prahova al PMR, delegaţi ai Comitetului Judeţean Prahova al UTM, muncitori, etc. În cadrul solemnităţii au rostit alocuţiuni Nicolae Pâtă- preşedinte al Comitetului Judeţean Provizoriu Prahova şi Vasile Vâlcu-delegat al

Într-una din biografiile oficiale dedicate lui Petre Gheorghe, publicată la doi ani de la acest eveniment (1951), fostul său tovarăş din Biroul Comitetului Judeţean Ilfov al PCdR, Vasile Vâlcu, menţiona muzeificarea unui obiect personal al defunctului – şapca – sub care, la Muzeul „Doftana" (inaugurat în noiembrie 1949), fusese aplicată o plăcuţă conţinând următorul mesaj: „Petre Gheorghe, erou al clasei muncitoare, căzut sub gloanţele reacţiunii la 8 februarie 1943"[910].

Pe 12 septembrie 1966, Comitetul executiv al CC al PCR a emis o hotărâre care prevedea aducerea la *Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism* a rămăşiţelor pământeşti ale unor „luptători revoluţionari".

După aproape un an de zile, pe ordinea de zi a şedinţei Prezidiului Permanent al CC al PCR din 20 iunie 1967 au fost puse în discuţie propunerile Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR şi ale Secţiei literatură şi artă a CC al PCR privind centralizarea acestor rămăşiţe la monumentul menţionat (losif Rangheţ, Lothar Rădăceanu, Bela Brainer, Ana Pauker, losif Chişinevschi etc.). Printre aceştia s-a aflat şi Petre Gheorghe, ale cărui oseminte au fost aduse de la Cimitirul „Bolovani" din Ploieşti şi repartizate într-o criptă aflată în Secţiunea a III-a a hemiciclului *Monumentului*, rezervată foştilor membri ai „conducerii partidului şi militanţilor de seamă ai mişcării muncitoreşti, decedaţi în ilegalitate şi după eliberare", precum Ilie Pintilie

FNDIPA. La final, au fost depuse coroane de flori din partea CC al PMR, Căminul de zi „Elena Pavel" din Ploieşti, diverse întreprinderi din oraş şi instituţiile amintite anterior. *Scânteia* din 20 septembrie 1949. La sfârşitul anilor '40, mai multe străzi din Capitală, Ploieşti, dar şi din alte oraşe din ţară au luat numele „eroului" – Petre Gheorghe.

910Vasile Vâlcu, *Viaţa eroică a utecistului Petre Gheorghe,* Ediţia a IlI-a, Bucureşti, Editura Tineretului, 1951, p. 7.

sau Grigore Preteoasa[911].

Piatra funerară fabricată din granit negru suedez care acoperă cripta unde au fost introduse osemintele lui Petre Gheorghe poate fi văzută şi în zilele noastre, fiind amplasată în semicercul fostei necropole a militanţilor mişcării muncitoreşti şi comuniste.

După Revoluţia din decembrie 1989, mai precis în anul 1991, *Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism* (redenumit *Mausoleul din Parcul Carol*) a fost dezafectat. Osemintele adăpostite în cripte (inclusiv ale lui Gheorghiu-Dej) au fost ridicate de rude şi înhumate în alte cimitire (urnele cu cenuşă din hemiciclu au fost mutate la Crematoriul „Cenuşa" din Capitală sau au fost luate acasă de rude). Nu avem informaţii referitoare la destinaţia rămăşiţelor pământeşti ale lui Petre Gheorghe.

Concluzii

În istoriografia de după 6 martie 1945, comunistul Petre Gheorghe a fost prezentat ca un „patriot"/„luptător antifascist" care s-a opus războiului antisovietic, lucru pentru care a fost arestat, torturat şi condamnat la moarte. Numeroase texte care evocau memoria „eroului" au apărut în presa vremii, în broşuri propagandistice sau în revistele istorice de specialitate, însă nicăieri nu se menţionează legăturile sale cu spionajul sovietic din Varna şi dorinţa sa de a iniţia acţiuni de sabotaj pe teritoriul României. Autorii acestor texte glorificau atitudinea dârză adoptată de Gheorghe în faţa anchetatorilor săi şi acuzau farsa judiciară orchestrată de „sluga credincioasă a lui Hitler şi

911 ANIC, fond *CC al PCR-Cancelarie,* dosar nr. 95/1967, f. 2 şi ff. 29-30.

Antonescu”[912], locotenent-colonelul magistrat Manea Cristea[913], care l-a condamnat la moarte în absenţa unor probe concludente. În opinia acestora, responsabile de „asasinarea” lui Petre Gheorghe se mai făceau, în egală măsură, serviciile secrete germane şi SSI.

Totodată, un element important, care singularizează acest caz faţă de restul proceselor în care au fost implicaţi comunişti în timpul războiului, este funcţia îndeplinită de Petre Gheorghe în ierarhia partidului. „Iancu” a fost cel mai important lider al PCdR din timpul războiului, care a suferit pedeapsa capitală din totalul celor 300 de membri de partid, membri ai UTCdR, Apărării Patriotice şi simpatizanţi ai mişcării, care au fost executaţi de autorităţi (în urma unor sentinţe judecătoreşti). Întâmplător sau nu, dar marea majoritate a liderilor PCdR şi ai organizaţiilor satelit care au fost arestaţi şi judecaţi de autorităţile antonesciene (de ex. Marcu Schon, Emilian Angheliu, Emilian Anton, Alexandru Farcaş, Constanţa Crăciun, loan Vincze, Mircea Biji etc.) au reuşit să scape de această pedeapsă. Cum s-a putut întâmpla acest lucru în condiţiile în care legislaţia represivă aplicată în timpul războiului a fost deosebit de aspră, pedepsind dur

912„Nicolae Atanasof şi Petre Gheorghe” în *Eroi şi martiri ai luptei pentru bună starea poporului român,* Bucureşti, Editura Apărării Patriotice, Bucureşti, 1945, p. 54.

913Amintim aici câteva funcţii ocupate de colonelul magistrat Manea Cristea în cadrul Direcţiei Justiţie Militară a MApN: procuror militar în funcţia de şef al Parchetului Militar al Corpului 3 Armată din Chişinău (9 aug. 1939, 19 febr. 1940); preşedinte al Curţii Marţiale Ploieşti (14 febr. 1942); preşedinte al Curţii Marţiale a Corpului 5 Teritorial Vălenii de Munte (26 mai, 28 aug. 1944). În timpul războiului, instanţele militare prezidate de ofiţerul Manea au pronunţat sute de condamnări la moarte pentru diverse infracţiuni (omoruri, dezertări în faţa inamicului, spionaj, înaltă trădare etc.). În 1945 a fost judecat şi condamnat la moarte de Tribunalul Poporului.

orice tentativă de coagulare a unei opoziţii politice ? Ne permitem să avansăm câteva ipoteze/ explicaţii care ar putea justifica această stare de fapt. Astfel, potrivit evaluării noastre, anumiţi lideri ai partidului au evitat întâlnirea cu plutonul de execuţie fie datorită colaborării cu anchetatorii, a intervenţilor făcute pe lângă organele justiţiei militare de către diverse personalităţi politice sau din lumea afacerilor, a şperţurilor mijlocite prin avocaţii partidului sau a apropierii liniei frontului de graniţele României[914].

Nu de acelaşi tratament s-au bucurat însă şi cei care au avut o importanţă redusă în ierarhia organizaţiilor amintite sau nişte simpli antifascişti care s-au opus regimului, utilizând aceleaşi metode/ practici precum cei anterior menţionaţi[915].

914 Amintim aici intervenţia lui luliu Maniu la şeful SSI, Eugen Cristescu, în favoarea şefului UTCdR, loan Vincze, al cărui proces a avut loc în noiembrie 1942. În urma acestei stăruinţe, lui Vincze nu i s-a aplicat pedeapsa capitală. Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, Asul serviciilor secrete româneşti. Memorii 1916-1944,* Editura Roza Vânturilor şi Editura R.A.I., Bucureşti, 1994, p. 322. De asemenea, sunt de notorietate legăturile dintre şeful Direcţiei Penitenciarelor (1942-1944), colonelul magistrat Alexandru Petrescu, şi avocaţii partidului, datorită cărora regimul de detenţie al liderilor comunişti aflaţi în spatele gratiilor a fost substanţial ameliorat.

915 De pildă, în cursul anului 1942, în Bucureşti, au fost condamnaţi de către Curtea Marţială a Comandamentului Militar al Capitalei şi ulterior executaţi la Închisoarea Militară Jilava, numai tineri a căror influenţă în mişcarea comunistă a fost insignifiantă: tipografii Nicolae Mohănescu şi Pompiliu Ştefu (aprilie 1942), Avram Sechter (15 aprilie 1942), elevii Leon Zalman, lancu Moscovici şi Cornel Elias (10 iunie 1942), Anton Schmuck, Simion Perl şi Ion Suciu (24 octombrie 1942). Prin executarea acestora, regimul dorea să transmită un mesaj clar şi intransigent către cei consideraţi a fi „în slujba" inamicului: toleranţă zero faţă de comunişti şi antifascişti. Nu de aceeaşi fermitate extremă au avut parte şi

În sfârşit, istoriografia regimului comunist avea să-l plaseze pe Petre Gheorghe în categoria rezistenţilor care s-au împotrivit regimului „militaro- fascist" al Mareşalului Antonescu, plasându-l, asemeni altor militanţi care au plătit cu viaţa pentru un crez politic (Filimon Sârbu, soţii Francisc şi Lily Paneth, Adalbert Kornhauser, Ada Marinescu, Justin Georgescu, Vasile Tudose etc.), în categoria „eroilor clasei muncitoare". Moartea lor avea să fie subsumată luptei Partidului Comunist Român, conducător al tuturor „forţelor patriotice", care au acţionat împotriva dictaturii antonesciene[916].

În ceea ce-l priveşte pe Nicolae Atanasoff, publicaţiile amintite mai sus au fost mult mai reticente. Deşi în primii ani ai regimului de „democraţie populară" numele său a figurat alături de cel al lui Petre Gheorghe[917], fiind prezentat aidoma tovarăşului său, drept o victimă a regimului antonescian (fără însă a se oferi detalii referitoare la biografia sa şi poziţia deţinută în mişcarea comunistă), ulterior, începând cu anii '50, numele său a fost eliminat din istoriografia oficială[918]. O

legionarii judecaţi şi condamnaţi în timpul războiului. Chiar dacă în această perioadă au fost judecate zeci de procese politice, avându-i pe banca acuzării pe mulţi dintre liderii importanţi ai Mişcării Legionare, puţine procese legionare s-au soldat cu sentinţe capitale (în principal, majoritatea acestor procese au avut loc la câteva săptămâni de la înăbuşirea rebeliunii legionare).

916Vezi în acest sens şi Valter Roman, Vladimir Zaharescu, colonel Aurel Petri, „Cercetarea istoriei mişcării de rezistenţă antifascistă din România în *Analele Institutului de Istorie de pe lângă CC al PMR*, nr. 2/1965, pp. 23-29.

917Vezi „Nicolae Atanasof şi Petre Gheorghe" în *Eroi şi martiri ai luptei pentru bună starea poporului român,* Bucureşti, Editura Apărării Patriotice, Bucureşti, 1945. Petre Marcu, „Trăiască România Liberă! Afară cu Nemţii din ţară. Patru ani de la asasinarea patrioţilor Petre Gheorghe şi Nicolae Atanasov" în *Apărarea,* anul II, nr. 29-30 din 24 februarie 1947.

918De pildă, în medalionele dedicate lui Petre Gheorghe din

explicaţie ar putea fi rolul minor avut în PCdR, dar şi faptul că în dosarul cauzei se găsesc două declaraţii semnate în timpul anchetei care-l incriminau atât pe el, cât şi pe tovarăşul său de luptă.

1957 şi 1967, Nicolae Atanasoff nu este menţionat deloc. „Petre Gheorghe (1907-1943)”, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, noiembrie-decembrie 1957 (nr. 6/1957), pp. 174-180. Dr. M. Covaci, „Petre Gheorghe 1907-1943”, în *Analele Institutului de studii istorice şi social- politice de pe lângă CC al PCR*, nr. 2/1967, pp. 135-137.

Anexe

Sursa fotografiilo

Anexe

Anii ’20-’30. Vasile Luca, născut László Luka în arestul Siguranţei (n. 8 iun. 1898, com. Cătălină, jud. Covasna – d. 23 iul. 1963, Penitenciarul Aiud, jud. Alba)

1948. Miron Constantinescu, Vasile Luca şi Gheorghiu-Dej la vânătoare

7 noiembrie 1949, Bucureşti. De la stânga la dreapta: Vasile Luca,
Petru Groza,
Ana Pauker, Gheorghe Gheorghiu-Dej, neidentificat şi C.I. Parhon

Anexa

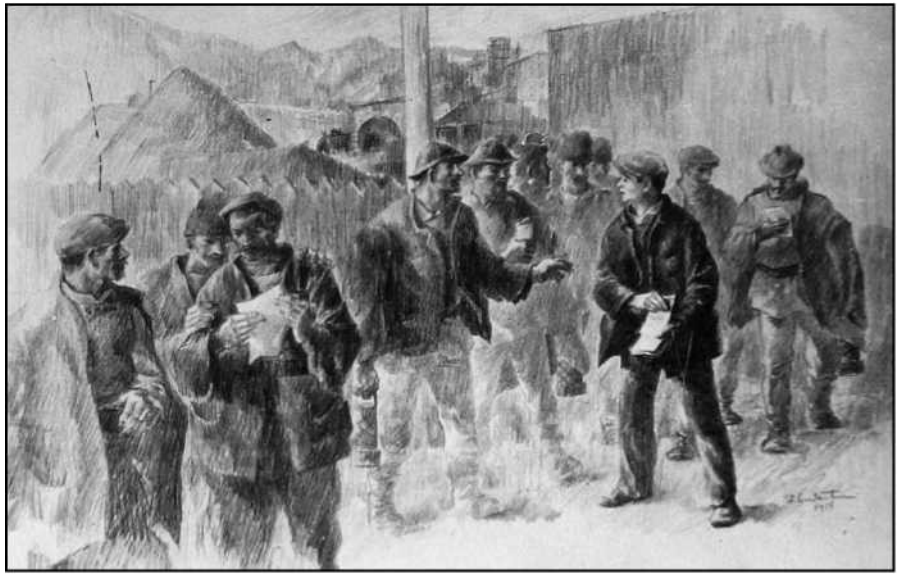

v. 1919. „Foto-desen” propagandistic din anii ’50, reprezentându-l pe Gheorghe Gheorghiu
în timp ce răspândeşte manifeste printre nimicitorii grevişti de pe Valea Trotuşului

teor
g
h
e
G
h
eo
rg
hi
u-
D

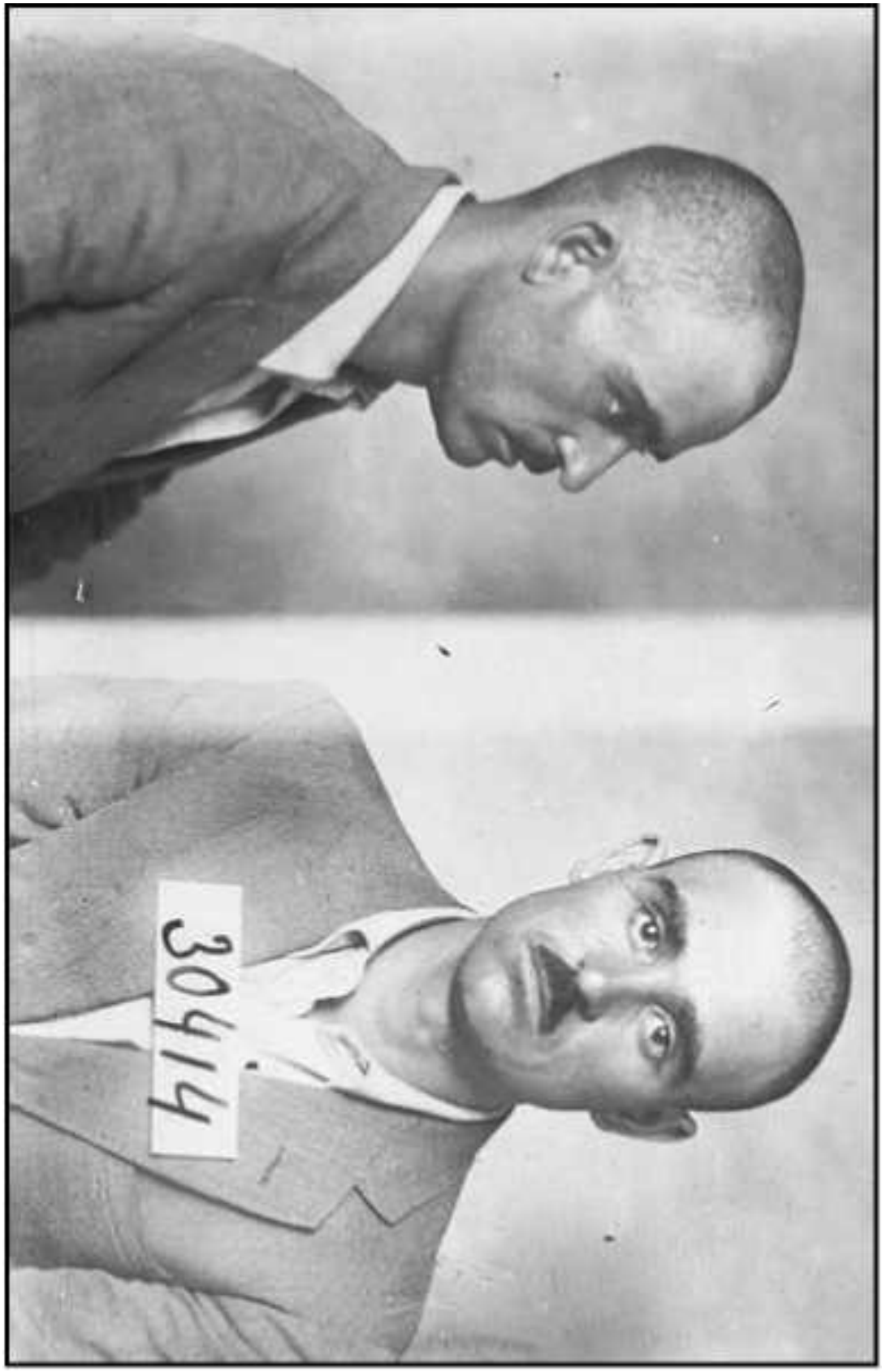

1932. Gheorghe Gheorghiu-Dej în arestul Siguranţei

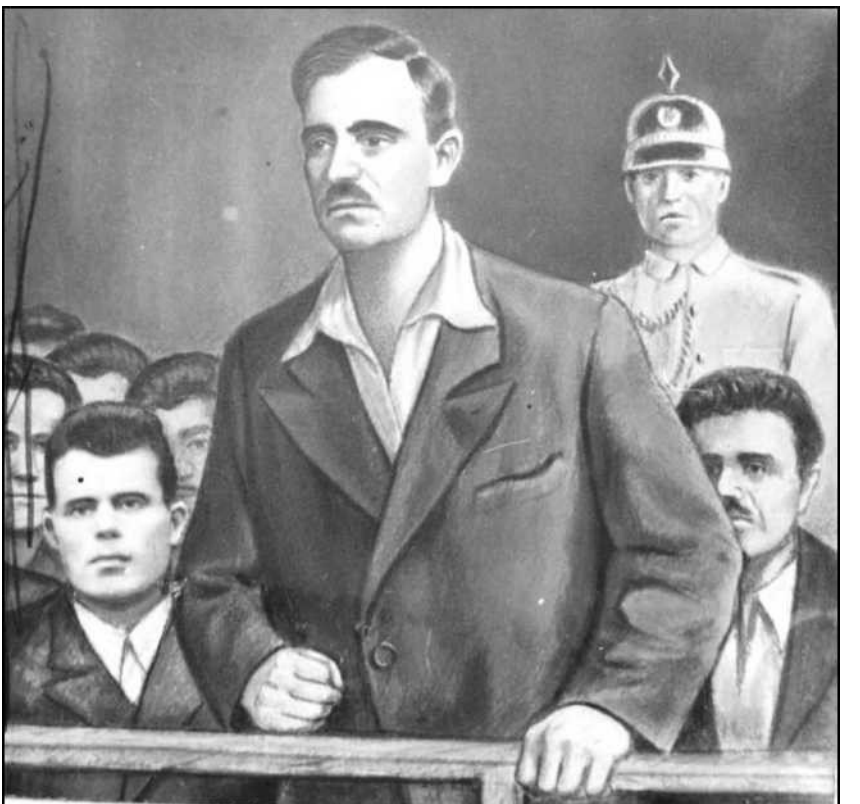

1934. Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Chivu Stoica (în dreapta lui)
în boxa acuzaţilor
de la Consiliul de Război al Corpului 1 Armată din Craiova
„Fotografie redesenată şi montată” provenită
din arhiva fostului Institut de Istorie a Partidului

Eduard Mirto (1) – ministru al Lucrărilor publice şi comunicaţiilor (14 ian. – 13 nov. 1933),
D.R. loaniţescu (2) – ministru al Muncii, sănătăţii şi ocrotirii sociale (14 ian. – 13 nov. 1933),
Dr. Batiu (3), avocatul loan Gr. Perieţeanu (4), fostul deputat liberal I.D.

lanculescu (5)
şi ziaristul Hernie Ştefan Streitman (6) *(Sursa:* ACNSAS)

TOVARĂȘII GH. GHEORGHIU-DEJ, CHIVU STOICA ȘI CEI
LALȚI TOVARĂȘI DIN PROCESUL CEFERIȘTILOR ÎNDRE
PTAȚI ȘI ESCORTAȚI DE JANDARMI SPRE CONSILIUL
DE RĂZBOI DIN CRAIOVA, ÎN LUNA IUNIE 1934.

Iunie 1934, Craiova. Gheorghiu-Dej şi Chivu Stoica alături de ceilalţi deţinuţi
implicaţi în procesul ceferiştilor de la Atelierele CFR Griviţa, deplasându-se,
sub escorta jandarmilor, de la Arestul central din Craiova
către Consiliul de Război al Corpului 1 Armată din localitate

(fotografia a fost reprodusă şi în presa centrală a vremii)

1938. Gheorghe Gheorghiu-Dej în curtea Penitenciarului Special Doftana

10 noiembrie 1947. Comemorarea victimelor
de la Doftana

1935. Petre Constantinescu – Iaşi
(în centrul imaginii, aşezat pe scaun)
şi avocaţii români şi străini

implicaţi în procesul său

Petre Constantinescu-Iaşi
Membru în Comit. Mondial de Luptă
contra Fascismului şi Reţelelor lui -
Ord. № 231 din 1935 -
Mod. 27 Sig. -

A
n
e

Anii ’30
Foto-potretul lui Petre Constantinescu – Iaşi
intr-un album fotografic al Siguranţei

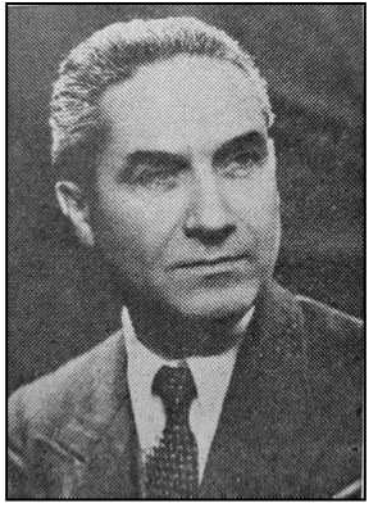

Petre
Constantinescu-Iaşi

Fotografie realizată după 1945. Ana Pauker, Petre Constantinescu – Iaşi şi C. I. Parhon

30 august 1944, Bucureşti. De la stânga la dreapta: Gheorghe Apostol, Petre Constantinescu – Iaşi,
Constantin Agiu şi Nicolae Ceauşescu, întâmpinând sosirea Anualei Roşii în

cartierul Colentina

Anexa 4

Ana Pauker în tinereţe (diferite ipostaze)

1928. Ana Pauker în arestul Siguranţei

Anii ’30. Ana Pauker în arestul Siguranţei

Iunie 1936, Craiova. Imagini de la procesul judecat de Consiliul de Război al Corpului 1 Armată Craiova.
în fotografii apar: Ana Pauker, Stela Moghioroş, Alexandru Moghioroş, Kauffman, Alexandru Drăghici (în dreptul stâlpului), Bematli Andrei

Acelaşi proces. Imagine
din sală

icol
ae
Cea
uşes
cu
în
adol
esce
nţă
(la
ares

Anii ’30. Nicolae Ceauşescu
la prima arestare

Ane

Anii ’30. Nicolae Ceauşescu la ştrand

Iarul Petre Iubu zis „Iubul
secretar al organizației
PCdR Dâmbovița (1935)

Fotografie de grup realizată cu ocazia zilei de 1 Mai 1939, intr-un atelier foto din Bucureşti.
Rândul de jos, de la stânga la dreapta: Constantin David, David Avramescu, Alexandru Iliescu (al cincilea);
rândul de la mijloc, de la stânga la dreapta: Nicolae Ceauşescu, Aurel Comăţeanu (al cincilea),

Teohari Georgescu (al şaselea); rândul de sus, de la stânga la dreapta: lacob Farladanschi (al treilea),
Grigore Preoteasa (al patrulea), Mihai Popescu Doreanu (al şaselea)

A
n
e

1938, Petre Gheorghe la Bazargic (în costum de culoare deschisă şi cravată în dungi)

4 octombrie 1934, Chişinău. Petre Gheorghe
în arestul Inspectoratului Regional de Poliţie al Basarabiei

Noiembrie 1936. Petre Gheorghe în arestul Poliţiei din
Kosice, Cehoslovacia

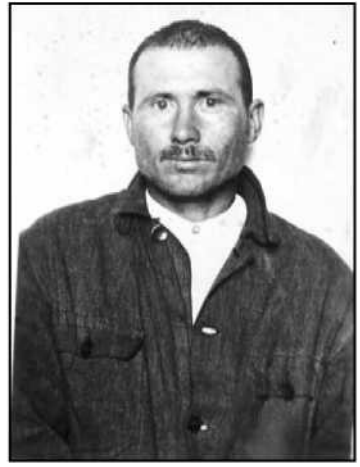

Mai 1942, Bucureşti. Nicolae Atanasoff (n. 17 febr. 1908, oraşul Dobrici, Bulgaria – 8 febr. 1943, muu. Ploieşti, jud. Prahova),
Petre Gheorghe alias „Gheorghief/Gheorghiţă”, alias ..Mihai". alias,.Petre Dobrogreanu”, alias „Zidarii”, alias, Jancu”,
alias „Pehlivanoff’ (n. 19 martie 1907, oraşul Dobrici, Bulgaria – 8 febr. 1943, mim. Ploieşti, jud. Prahova)

şi Ivan Simionov Rasnatovschi (n. 10 iun. 1907, com. Dragulea, Ismail), la scurt timp după arestare

24 septembrie 1949. Rămăşiţele pământeşti ale lui
Petre Gheorghe
deshumate în Cimitirul „Bolovani” din Ploieşti

Câţiva dintre fruntaşii PCdR din perioada războiului. De la stânga la dreapta: Vasile Vâlcu alias ..Miron" (n. 26 sept. 1910,
com. Ceamurlia de Jos, jud. Tulcea – d. 1999, mun. Bucureşti), Pavel Ştefan alias „Mihalcea” (n. 16 dec. 1914,
mun. Bucureşti – d. 21 ian. 1984, mun. Bucureşti), Ştefan Foriş alias „Marius”, alias „Bătrânul” (n. 9 mai 1892,
com. Tărlungeni, jud. Braşov – d. 1946, mun. Bucureşti), Alexandru Farcaş (n. 22 febr. 1900,

satul Feldioara,
com. Cătina, jud. Cluj – d. 1963, mun. Bucureşti)

31 ianuarie 1937, Bucureşti
Ronea Gheorghiu,
născută Peisahovici, alias
„Florica”
(n. 15 iul. 1912, oraşul Leova,
raionul Cahul, Republica
Moldova),
în arestul Corpului Detectivilor
din Direcţia Generală a Poliţiei

Ivanka Sarisky, viitoare Ivanka Rudenko (n. 28 ian. 1915, oraşul Bazargic/Dobrici, Bulgaria), şi fratele său, Petre Gheorghe

Tiparul s-a executat sub c-da nr.
3582/2014,
la Tipografia Editurii Universităţii din
Bucureşti

Erată

p. 180

rândul 8 de sus (înainte de nota 29)
în loc de 14 iulie 1936 – se va citi 14 iulie 1935

ultimul rând
în loc de iunie 1935 – se va citi iulie 1935

p. 182

ultimul paragraf, rândul 5
în loc de 5 iunie – se va citi 5 iulie

p. 184

al doilea paragraf, rândul 2 (înainte de citat)
în loc de 5-7 iunie 1935 – se va citi 5-7 iulie 1935